EÖTVÖS JÓZSEF MŰVEI

EÖTVÖS JÓZSEF

ARCKÉPEK ÉS PROGRAMOK

SZERKESZTETTE
FENYŐ ISTVÁN

TARTALOM

EMLÉKBESZÉDEK

KÖLCSEY FERENC
KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR
GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF
VÖRÖSMARTY MIHÁLY
KAZINCZY FERENC
GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
REGULY ANTAL
SZALAY LÁSZLÓ
GRÓF DESSEWFFY EMIL

ÜNNEPI BESZÉDEK

KISFALUDY SÁNDOR KÖLTÉSZETÉRŐL
A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG MÁSODELNÖKÉVÉ VÁLASZTÁSAKOR
A TUDOMÁNYOS INTÉZETEKRŐL
A MAGYAR KÖLTÉSZET ÉS KISFALUDY SÁNDOR HAZAFIASSÁGÁRÓL
BERZSENYI NIKLAI SZOBRÁNAK FELAVATÁSAKOR
A SZÁSZ HONISMERTETŐ EGYESÜLET NAGYGYŰLÉSÉN
A MAGYAR ÍRÓK HELYZETÉRŐL
A KÖLTÉSZET HATÁSÁRÓL
A KÖLTÉSZET HIVATÁSÁRÓL
A HAZAI TUDOMÁNYOSSÁGRÓL
IRODALMUNK NEMZETI IRÁNYÁRÓL
AZ ORSZÁGOS IPAREGYESÜLET ALAKÍTÓ KÖZGYŰLÉSÉN
MEGHALT ÍRÓKRÓL
AZ ORSZÁGOS IPAREGYESÜLET KÖZGYŰLÉSÉN
A TUDOMÁNY BEFOLYÁSÁRÓL AZ ÉLETRE
A TUDOMÁNY ÉS NEMZETISÉG VISZONYÁRÓL
A TUDOMÁNY NEMZETI HIVATÁSÁRÓL
AZ AKADÉMIA FELADATÁRÓL

POLITIKAI BESZÉDEK

A ZSIDÓK POLGÁROSÍTÁSÁRÓL
A SZÓLÁSSZABADSÁGRÓL
FELIRATI TÁRGYALÁS ÜGYÉBEN
A KERÜLETI VÁLASZTMÁNYOK ÜGYÉBEN - KÉT BESZÉD
A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVRŐL
A BÖRTÖNRENDSZERRŐL - NÉGY BESZÉD
A MAGYAR NYELV- ÉS NEMZETISÉGRŐL
A KERÜLETI NAPLÓ KINYOMTATÁSÁNAK AKADÁLYOZÁSÁRÓL
A MAGYAR NYELV- ÉS NEMZETISÉGRŐL
A TÚRMEZEI NEMESSÉG PANASZA ÜGYÉBEN - KÉT BESZÉD
A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK SZABÁLYOKAT ALKOTÓ JOGÁRÓL - HÁROM BESZÉD
A NEMESEK JOGAIRÓL
A KÖVETEK VÁLASZTÁSÁRÓL
A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK KÉPVISELŐI TESTÜLETÉNEK VÁLASZTÁSÁRÓL - KÉT BESZÉD
AZ UTASÍTÁSOKRÓL - KÉT BESZÉD
A BÍRÁK FÜGGETLENSÉGÉRŐL - KÉT BESZÉD

A VÁROSOK ORSZÁGGYŰLÉSI SZAVAZATÁRÓL
A BÖRTÖNRENDSZERRŐL
AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÉVENKÉNTI TARTÁSÁRÓL
A BOTBÜNTETÉSRŐL
A VÁMKÉRDÉSRŐL
A BÜNTETŐ ELJÁRÁSRÓL - HÁROM BESZÉD
A VÁROSOK ORSZÁGGYŰLÉSI SZAVAZATÁRÓL
AZ ADMINISZTRÁTORI RENDSZER ELLEN
A FŐISPÁNOK BÍRÓI HATÁSKÖRÉRŐL
A NAPIRENDHEZ
A HÁZSZABÁLYOKRÓL
AZ OLASZ KÉRDÉSRŐL
A HAZA VÉDELMÉRŐL
AZ OKTÓBERI DIPLOMÁRÓL ÉS A JANUÁR 16-I LEIRATRÓL
AZ URALKODÓ LEIRATÁRÓL
SZALAY LÁSZLÓ KÉPVISELŐI JELÖLÉSEKOR
PALÓCZY LÁSZLÓ HALÁLAKOR
GRÓF TELEKI LÁSZLÓ KOPORSÓJÁNÁL
A FELIRATI JAVASLAT ÜGYÉBEN
A NEMZETISÉGI KÉRDÉSRŐL - KÉT BESZÉD
DEÁK FERENC ÜDVÖZLÉSEKOR
KÉPVISELŐVÁLASZTÁSKOR
KÉPVISELŐIGAZOLÁSOK ÜGYÉBEN - KÉT BESZÉD
FELIRATI JAVASLAT ÜGYÉBEN
AZ ÍNSÉG ÜGYÉBEN
FELIRATI INDÍTVÁNYOK ÜGYÉBEN
DUALIZMUS
A KÖZÖS VISZONYOK ÜGYÉBEN
A KÖZÖS VISZONYOKRÓL
A KORMÁNYHIVATALOKRA KINEVEZETT KÉPVISELŐK ÚJRA MEGVÁLASZTATÁSÁRÓL
A HORVÁT ÜGYBEN
A HEVESI ÜGYBEN ÖT BESZÉD
AZ ÁLLAMADÓSSÁGI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL - KÉT BESZÉD
A DOHÁNYJÖVEDÉKI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL
A VÉDERŐRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN A KÖZÖS HADÜGYMINISZTERSÉG FÖLÁLLÍTÁSA MIATT
A NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL
A KÉPVISELŐI ÖSSZEFÉRHETETLENSÉGRŐL
KÉPVISELŐI PROGRAMBESZÉD
VÁLASZFELIRAT TÁRGYALÁSAKOR
A NAPIREND ÜGYÉBEN
A BÍRÓI HATALOM GYAKORLÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN
A DALMÁCIAI FÖLKELÉSRŐL - KÉT BESZÉD
A TÖRVÉNYHATÓSÁGOK RENDEZÉSÉRŐL
A MEGYÉK KÖZIGAZGATÁSÁNAK INTÉZÉSÉRŐL

EMLÉKBESZÉDEK

KÖLCSEY FERENC

Ha az egyes, ki életét egy házi kör boldogításának szentelé, bevégezve a földi pályát, pihenni ment: sírját neje s gyermekei állják körül, s visszatekintve a múltra, mely az elhunytnak munkássága által derült s örömteli vala, szemeikben könnyek ragyognak, s az elhagyott család áldást mond kedves halottja fölött. De vannak emberek, kik dicsőbb s örömtelenebb pályán haladtak az életen át, és szívök egész hatalmával csak a hazát ölelve körül, családi kört nem hagynak magok után, mely emléköket fenntartaná. Midőn ily férfiú száll sírjába, méltó, hogy az egész haza gyászt öltsön magára, nemcsak, mert ki egész életét hazájának szentelte, az egész haza bánatára érdemes, de mert jó, ha mindenki látja, hogy tettei a nemzet által nem felejtetnek el, s a jó bízni, a gonosz remegni tanul a közvéleménytől; mert jó emlékoszlopokat rakni a jövő nemzedéknek útmutatóul; mert jó kijelölni a helyeket, hol nemes szívek végálmukban megpihennek, hogy a nemzet soha ne feledje el, mikor szülőföldén dicső elődök szent pora fölött jár, miként e helyet aljas tettekkel megfertőztettetnie szentségtörés.

Érzé ezt e társaság, s megfosztva egyenként munkás tagjaitól, évről évre híven teljesíté szomorú kötelességét, a hazának részvételében vigasztalást keresve, s midőn vesztett társainak érdemeit elsorolja, egy pillanatra csaknem elfelejtve, mily rövid vala azoknak élete, kik a hazáért oly sokat tettek. Ó, de soha szomorúbban, soha nagyobb veszteség kínos emlékével e társaság nem jelent meg a közönség előtt, soha így nem osztozott fájdalmában, mint most, midőn a szomorú jelentéssel lép fel önök előtt, hogy tagjai közül *Kölcsey Ferencet vesztette el.*

Mikor e hír egy év előtt először hozzánk jutott, mikor az előbb suttogva elmondott szomorú újság hamar elterjedve, végre bizonyossá lett, s e helyről egyszerű, de mélyen érzett szavakkal először hirdettetett ki: mily fájdalom tölté szíveinket akkor! Nem mi, kik barátjai valánk, s kik benne kedves mesterünket tiszteltük, s benne társunkat vesztettük, ki érdeminek fényét egész körünkre árasztá; nem rokonai s ismerősei, kik az oly magasan álló férfiban a legjobbikat szerették; nem a megye, mely legbuzgóbb tisztviselőjétől fosztatott meg: itt a haza kesergett, a haza érzé szegényebbnek magát.

S méltán. Mert ha valaha ember, változhatatlan szeretete által a haza hív gyermekének mutatva magát, megérdemlé, hogy ez anyai könnyekkel áztassa sírját; ha valaha volt, ki az önzés szűk körén túlemelkedve, célul csak nemzete javát tűzte ki magának; ha valaha ember nehéz pályát tisztán futott végig, egy bukás nyomát sem hordva ünnepi köntösén: ez *Kölcsey* volt, érdemes arra, hogy a kor, melyért fáradozott, homlokára tűzze a borostyánt, melyből a jövő, bár a jelen ítéletét sokszor megváltoztatja, ez esetben nem fog letörni egy levelet sem.

Egy év, egy hosszú év múlt azolta, de vajon ki nem érzi újra kitörni fájdalmát, midőn körünkbe lép, s látja, hogy Kölcsey, ki arra annyi fényt árasztott, már abból kilépett; s midőn e helyre néz, melyen most én állok, kinek nem jutna eszébe, hogy itt egykor Kölcsey szónokolt? Nagy veszteség érte hazánkat akkor is: Kazinczy Ferenc szállt sírjába, s az egész nemzet kesergett agg híve fölött. De Kazinczy átfutotta a dicső pályát, fejére az idő rég elhintette havát, s habár nehezen, elkészülve érte a veszteség szíveinket. S akkor még Kölcsey állt körünkben, ő mondta el emlékbeszédét ősz barátja fölött; s ki nem érezte volna vigasztalva magát, midőn látá, hogy ily mester ily tanítványt hagy a maga után? - Ki hitte akkor, hogy néhány év múlva ő is pihenni fog; hogy a lant, mely oly lelkesítve zengett, szétszakadt húrokkal fog feküdni a költő sírja fölött; hogy a kebel, melyben annyi nemes érzemény lángolt, ily hamar kihűlhet, s hogy én, ki, akkor még félig gyermek, elragadva hallgatám férfias szavait, majdan itt fogok állni helyén, s szavakat keresve érzeni, hogy vannak fájdalmak, melyek vigasztalhatlanok. - Ó, mert Kölcsey halála egy váratlan csapásként érte hazánkat; őt férfikorában ragadta ki körünkből a kegyetlen végzet; neve még ígéretként hangozott a hazában, mint dalnok koszorúz-

va már, de még el nem fonnyadott babérral, mint szónok dicső pályája kezdetén: mi vala oly nagy, oly fenséges, mit neki még akarni vagy nekünk tőle várni nem lehetett? S neki ilyenkor kelle sírjába szállni; mintha e honi föld, melynek szent szeretete tiszta lángokkal tölté kebelét, korábban ragadná magához legkedvesebb gyermekét, korábban akarná megpihentetni azt, ki oly sokat dolgozott. S miben kereshetnénk vigasztalást ily veszteség után? - Egyben: hogy a dicső nem fog eltűnni körünkből, hogy emléke fenn fog maradni nemzete nyelvében, hazája áldásai között.

S van-e ennél szebb jutalom e földön? Ki egy barátnak, ki egy családi kör boldogításának szentelé életét, nyugodtan néz a halál elébe, ha érzi, hogy emléke sírján túl élni fog kedvesei szívében; s bármi csekély s fénytelen legyen a kör, ő megelégszik, mert hisz csak ahol szeretett, ott élt, ott kíván halhatatlanságot az ember. S hát annak, kinek halála ágyánál egy nemzet kesereg; ki végső pillanatjaiban a pályára visszatekintve, mint a nyári nap, midőn leszáll, érezheti, hogy csak áldást terjesztett; ki midőn lantját fáradtan letevé, tudja, hogy éneke egy népnek ajkain hangzik, s hogy ő eltűnhet, de nem a mag, melyet elhinte, s mely dús sarjadékokban felnő sírja fölött, legszebb díja s emléke életének: lehet-e annak kínos a halál? a halál, mellyel reá nézve a jövő kor kezdődik, mely a fáradt bajnoknak homlokára teszi a borostyánt, mely őt átviszi azon halhatatlanok közé, kiket egykor bámult, s kiktől őt eddig nem tárta távol semmi, mint élete? - Ó, a dicsőnek nem kínos a halál, s azért mi nem érted kesergünk, nagy férfiú! nem érted, ki munkás életedből kilépve, barátid könnyeit, a nép áldását s a dicsőséget vivéd magaddal, melyről ifjúkorodban ábrándozál, s melyért mint férfiú fáradtál. - Nem téged sajnálunk mi, hogy elhagyád e földet, hol vissza nem tekinthetünk anélkül, hogy múlt örömeink emlékei - előre nem anélkül, hogy bús sejdítések ne töltenék lelkünket; hol a gyermek jövő századok reményeit hordja szívében, s a férfi átlátja, hogy lelkének egész erejével alig vívhatná ki azt, miért már eldődei küzdöttek, s a boldog remél, a szerencsétlen lemond, de senki sem éri el vágyait: nem téged sajnálunk, de minmagunkat, kiknek még küzdeni, cselekedni kell, s kiket vezetőjük elhagyott, s kik éppen mert közelebb állunk hozzád, érezzük, hogy be nem tölthetjük helyedet. Hadd melegítse legalább egy órára emléked lelkünket, hadd emeljük még egyszer magasra képedet, hogy feltekintve hozzád, felemelkedjünk mi is, és borostyánnal hintve ravatalodat, egy pillanatra elfeledjük, dicsőségednek e jelvényei mily kedves vonásokat takarnak el előlünk. - De én fogok-e szavakat találni Kölcsey érdemeinek méltányolására? én, a kezdő, ki honszeretetnél s egy rövid élet iparkodásainál egyéb érdemet nem hozok magammal? Bizonyosan nincs senki e körben, ki elégtelenségemet inkább érzené; de ha ennyi érdemesebbek s képesebbek között mégis én mertem előállani: tevém, mert e körben senki sem lehet, ki őt melegebben szerette volna; senki, ki neki több hálával tartoznék; s végre, mert meg vagyok győződve, hogy szó oly gyenge nincsen, mely Kölcsey Ferenc nevét kimondva, erős visszhangra ne találna e hazában. - Képét akarjuk emelni tisztán és egyszerűen, mint az körünkben élt, s talán jobb, ha a tükör, melyen az feltünendik, nem kölcsönöz sugárokat ott, hol hívségnél szebb magasztalás nem lehet.

*

Kölcsey Ferenc Közép-Szolnok vármegye Sződemeter helységében született, 1790. augusztus 8-án. Egy régi családnak ivadéka, nem gazdag, de tisztelt szülők gyermeke. Egyszerűen s nyugodtan folytak első évei, s habár a gyermekben rejlik mindig csírája a férfi legszebb tetteinek, s a kebel, melyet tiszta lángok oltárának szentelt a végzet, a gyermekkor boldog benyomásai között fejlődik erőssé: nincs, amit Kölcseynek ezen korából emlékezetre méltót felhozhatnék, legfeljebb azt, hogy a sors, midőn őt a himlő következésében egyik szemétől megfosztá, a gyermeket jókor szenvedni tanította, s tizenegy éves korában, anyjának halála által, még gyermeki játékai között inté, hogy életünkben, hol az idő mindent elrabol, veszteséghez kell szoknunk.

Ő árva volt; egy kis ház nádfödele alatt s a debreceni kollégium iskoláiban, hol a gyermek dicső pályájára készült, távol a világ fényűzésétől, szerény egyszerűségében, így folytak el ifjúságának első évei. De nem örömtelenül! Kinek szívét arra alkotá a természet, hogy szeressen, azt nehéz csapások érhetik, de semmi sem foszthatja meg attól, ami őt szeretni készti, s Kölcseynek, kit a sors oly jókor megfosztott anyjától, s ki a jövőbe tekintve nem buzdíthatá magát a gondolattal, hogy szülőjének feje, ha azt az évek terhe lehajtá, emelkedni fog, ha gyermekére néz; az árva, szegény, a magános gyermeknek a végzet barátokat adott, hogy a teli gyermekszív el ne csüggedjen, s a barátság nyájas érzései között nőjön annyira, hogy egykor egy hazát foghasson körül. - Kevesen voltak e barátok, s közülük csak egy maradt meg, kinek ezen emlékeket köszönöm; de a költőgyermek, kit gyengesége s talán még inkább komolyabb kedélye a zajgó csoport lármás örömeiből kizárt, ezeknek körében kielégítve érzé magát. Hisz ő, habár még senki nem sejdíté, hogy a nyájas gyermek egykor honának nagy dalnoka leend, költő volt már akkor is, költő a szó legszorosabb értelmében, nem ajkán, hanem keblében hordva szent tüzet. - Nem azon hideg művészet, melynek érdeme szavakban, szépsége ragyogó képekben áll, tevé költőnek őt; nem azon szívtelen mesterség, mely a világtól visszavonulva színlelt fájdalmakat s nem érzett gyönyört énekel, s egy percig csodálva, eltűnik, mint a meteor, fényesen, de haszontalanul futva át a pályán, melyen soha meleget nem terjeszte: de költővé tevé őt a szent szeretet, mely a gyermeki lelket eltölté, azon lelkesülés, mely keblét nagy tettek emlékinél áthatotta; a költészet, mely a szívből eredve a szívhez szól; a rejtélyes erő, mely a gyermeki kebelben támad, bizonytalanul, dalra, vagy nagy tettekre fogja-e ragadni az ifjút; a tűz, mely a keblet sokáig kínokkal tölti, míg végre kitör s a meggyújtott szövétnekként magának fényt, látkörének világot ad: ezen költészet élt, forrott, lángolt már a gyermekben is; s ha tizenegy éves tanulótársaival, zajos játék helyett, Debrecen véghetlen határain nagy Athenaet képzele magának, s gyermeki kezével a város homokhalmai között Hellász hőseinek emlékeket emelt: az, ami e foglalatosságokat oly kedvesekké tevé, azon költői lélek vala, mely, miután a gyermek-emelte emlékek rég eltűntek, az ifjút nem hagyá megfeledkezni a gyermek szent lelkesüléséről, - s mely később is egész életének nemes irányát meghatározá.

A gyermek Kölcsey nem hasztalan gyönyörködött a régiek emlékein. Elméje nagyobb, kedélye mélyebb vala, mint hogy a klasszikusokban csak filológiai szépségeket keressen, és Tacitusnak fenséges gyűlölésében csak a stíl erejét, s a római respublika történeteiben csak Livius nevelt simaságát érezze. Ő sejté, hogy a történet több lehet puszta terméketlen tudománynál; sejté, hogy nagy polgári erények nemcsak az Olympus árnyéka alatt, nemcsak ott, hol az ióniai tenger mossa a köves partokat, vagy a héthalmú város falai között találnak helyet: hanem hogy Hellász s Róma lehet minden hely, ahol az emberek hazájokat szeretik, s érte halni tudnak. Sejté, érezte ezt a gyermek, s nem gondola többé árvának magát e világon. Szeretni kezdé hazáját, nem azon hideg, önös szeretettel, mely önjavához ragaszkodva kiváltságokban vagy címerekben keresi azt, miért küzdenie kell; nem azon számító okossággal, mely vagyon vagy dicsőség után fáradozva, nemes tettekre buzdíthat, de nem nemesíti azt, kinek keblét eltölté: de szeretni kezdé hazáját azon szent, véghetetlen szeretettel, mely nem számít, nem gondol magára, hanem áldozik, ha kell, vérét ontva egy pillanatban, ha kell, évekig nehéz járomban szolgálja hazáját; szeretni kezdé múltjában, szép, de oly szomorú emlékeivel; szeretni jövőjében, mely iránt szívét több remény s aggodalom tölté el, mint saját jövőjéért.

Engedelmet, tisztelt Gyülekezet! hogy én, kitől sokan a férfi életrajzát kívánják, s várták talán, mint a vándor, ki bércre menve, mert már az első kilátás szépségeitől megválni nem tud, a nagy férfi gyermekemlékeinél mulatok. De az embert, nem tetteit akarom leírni; és vajon a gyermek nyájas vonásaiban nem ismerünk-e a férfiúra, s életének nem legszebb dicsősége az,

hogy aki oly tisztán lépett fel az életben, annyi munkatelt év leforgása alatt nem változott, csak nőtt?

Kit nem lelkesítenének olykor nemes érzemények? - Van egy időszak emberi életünkben, midőn minden szív a jóért lángolni, a nemes után vágyódni, a fenségesért áldozni tud. - Ki nem emlékezik, ha gyermekéveire visszatekint, hogy keblét olykor érzemények töltötték el, melyek a férfit naggyá tehették volna, s melyeknek akkor a legdicsőbb cselekvésre csak erő hiányzott. - De süllyedünk! szomorúan süllyedünk! Nap foly nap után, év évet követ, s minden nap elveszi egyes örömeinket, s minden év elhozza szomorú tapasztalását; és többnyire a lelkes gyermek feltételeiből mi marad egyéb a férfi fájdalmánál, mellyel önmaga visszatekintve látja, hogy sok változott, de semmi sem úgy, mint önmaga. Egyet megcsaltak barátai, s szíve hideg nyugalommal elzárkózik minden szerelemtől; más ismerni tanulta a világot, s miután látta, hogy vágyait nem teljesítheti, nem küzd többé; egyet szenvedélyei ragadnak el, mást elnyom tunyasága; egy örömök közé süllyed, más félénken lemond: de annyi ezerek közül hol van az, ki mint férfi a gyermek ígéreteit teljesíté, s visszatekintve gyermekéveire, ne volna kénytelen megvallani: hogy életének ezen édenében nemcsak boldogabb volt, hanem jobb is. - De Kölcsey nem változott, s ez legszebb dicsérete. - Mi a gyermek szívét erősebben dobogtatá, mi az ifjú képzetében fenségesen emelkedék, miről élete küszöbén álmodozott: azért lángolt, azért remélt, azért küzdött a férfi élete végpercéig, mint a nap, mely az égen áthaladva, messzebb és messzebb körökre terjeszti sugárait, de tisztán s ragyogva mindig, - amely, ha bérceink mögött eltűnt, ugyanazon színekkel borítja egünket, melyekben egykor fölkelt.

Nézzük őt házi körében, ott, hová az embert a világ ítélete nem követi, hol a leghiúbb színlelni nem szokott: s nem a nyájas, gyermekded kebelt találjuk-e benne később is? - Ő, ki mint ifjú csak a tudományoknak élt, kit lelkének minden vágya oda vont, ki szűk körében elzárva érzé magát, s utakról álmodozott: nem tölté-e napjait falusi magányban, elkülönözve barátaitól, minden tudományos segélyektől, csak önkeblében hordva költői világát; nem viselte-e panasz nélkül a nehéz nyűgöt, mellyel a házi gond mindig növekvő súllyal terhelé fejét? S nem azon veleszületett szeretet, azon nemes indulat, mely őt áldozni készté, volt-e az, mi által ennyi teher neki könnyűnek látszott, sőt mi által legforróbb vágyairól lemondva, mégis örömöket talált? Örömöket, ha testvérének fiára nézett, kit magához vett, és a gyermek játékainál ön boldogabb kora jutott eszébe, és az, hogy saját áldozatjai által növendékét talán megőrizheti azon fájdalmaktól, melyeken maga keresztülment; örömöket, ha körültekintve egy kört látott, melynek lelke ő volt, melyet ő éltetett, ő emelt, ő boldogított, s magába szállva érzé, hogy az emberi szív soha nem áll közelebb Istenhez, mint mikor áldozik. De éppen az, hogy ezen örömöket ismeré, hogy férfikeble megtartá az érzemények ifjúságát: nem ez-e legszebb dicsérete életének? - Az erény gyönyöreit csak tiszta kebelnek nyújtja az istenség, s nem éldelt családi boldogságot senki, aki nem érdemelte.

S ti, kik egykor barátai voltatok, ti ifjak, kiket vendéges házában elfogadott, hogy példáját látva s tanácsaitól oktatva, honotokat lángolón szeretni s neki hasznosan szolgálni tudjatok; ti mind, kik őt ismertétek, kiknek hozzá csak közelíteni lehetett, szóljatok: nem volt-e hív, nem volt-e nyájas, nem volt-e szerető mindig irántatok - megértve minden fájdalmat, osztozva minden örömben, segítve, tanácsolva, vigasztalva mindenütt, mintha csak nektek élne, s körötökön túl nem volna semmi teendője? - Szóljatok! Vagy ha már legnagyobb fájdalmainktól a szavakat megtagadta a végzet, legyen a hallgató bánat, melyet kebleinkben viselünk, legyen magas emléke, mely példaként ragyog előttünk, őrző istene szíveinknek, hogy kik egykor barátai valánk, e névre érdemesek maradjunk; s kik sírjánál mély gyászt viselénk, mindig rokonainak találtassunk.

De forduljunk az íróhoz, kinek munkássága e kört közelebbről érdekli. - Vannak időszakok a nemzetek életében, hol a művészet egy hatalmas ember vagy lelkesült nemzet pártolása által mintegy mesterségesen növeltetik. - Augustus kiterjeszti pártoló kezeit, s a római költészet arany százada kezdődik; a Medicik megnyitják házaikat, s az olasz művészet tetőpontjára hág; XIV. Lajos trónja mellé nagy elméket kíván, s az elmék, mintha a hatalmasnak minden hódolna, feltámadnak. - De vajon Kölcsey ily körülmények között kezdé-e munkásságát? A költő, midőn először lantjához fogott, várhata-e dús jutalmat? vagy ha nem, várhatá-e legalább azon köz-elismerést, mely a nemes szívnek kedvesebb minden jutalomnál? Tekintsünk vissza a múltba, s piruljunk; vagy inkább örüljünk, hogy e kor elmúlt, s hogy, hála néhány nemes kebel fáradozásainak! többé nem fog átokként uralkodni hazánkon. - Ó! fogja-e hinni a jövendő, hogy valaha ily kor létezhetett; hogy nemzet, megtartva elődei nevét, nemes vérökkel szerzett hazáját s törvényeit, annyira elfajulhatott, hogy nemzetiségéről lemondjon, nem egy hatalmas ellen nyomása által kényszerítve, nem harcok s véres üldözés között, hanem önként, erőtlenül tespedve, hona szent határai között gyáván utánozva más népek nyelvét és szokásait, mintha egy holtnak idegen fénnyel s ékességekkel el lehetne takarni rothadását? - Fogják-e hinni boldogabb unokáink, hogy volt idő, midőn a magyar idegen vala szülőföldjén, midőn maga a nyelv, melyet kincsként hagyának reánk elődeink, a nyelv, melynél a szabadságnak erősebb védfala nincs, mint köszörületlen gyémánt a tudatlanok által lábbal tapodtatott, s egy kis fényesebb ércért kicseréltetett: mint Amerika vadjai egy tükör-töredékért adják aranyukat? Fogják-e hinni unokáink, kikre fáradozásaink után talán szebb napok várnak, hogy a nemzetiségért, melyre ők büszkék lesznek, küzdeni kelle, nem idegen hatalom, hanem magyarok ellen, azoknak hideg visszavonulása ellen, kik eldődeiktől fényes nevet s birtokot, nemzetöktől a törvény minden áldásit nyerték örökségül? - Ó, ha eljő az idő, melyben ez hihetetlennek fog látszani: el ne felejtsék gyermekeink soha, mily hosszú küzdelmek után jutottak ennyire; el ne felejtsék, hogy a nemzet első dalnokai megvetve, első honfiai kikacagva élték napjaikat; s ha majdan a nemzetnek egy valóban nagy költője lesz: emlékezzék meg, hogy a lantnak, mely kezében most oly szépen hangozik, több nemzedék hangoztatta húrjait, s hogy érzelmeinek kifejezésére nem találna nyelvünkben szavakat, ha nem találkoztak volna, kik annak kimívelésére szentelve életöket, hazájok jövőjének mindent feláldoztak, még saját dicsőségüket is; és ha nemzetünk dicsőségének magas épületje, melyet mi csak vágyainkban látánk, majdan állni fog: akkor emlékezzenek utódaink, mennyi kő fekszik a föld alatt elrejtve, s mily erősöknek kell lenni az alapoknak, melyek ennyit elviselnek. Emlékezzenek korunkra, s mondjanak áldást Kölcsey pora fölött.

Nem akarok bővebben szólni kritikáiról, melyekre egy dicső társunk fölötti emlékbeszédében oly fájdalmasan tekintett vissza; csak azon meggyőződésemet akarom kimondani, hogy a kritika, ha valaha szükséges, éppen nagy mesterek műveinél az, nehogy a csodáló ivadék azt utánozza, mi a legjobb munkában is hibás, hogy Kölcsey éppen ezen nézettől vezettetve írá kritikáit, s hogy általok a nemzeti irodalomnak nagy szolgálatot tett, nagyot s bizonyára a legnehezebbet: mert nemes szívének semmi sem fájhatott inkább, mint hibákat mutatni fel ott, hol nagy tökélyeket ismert s tisztelt. - Hogy nem kajánság, hanem a legtisztább érzemények sugallták e kritikát, azon az, ki Kölcseyt s e munkáit ismeri, bizonyára nem kételkedik, ha nem tudnók is, hogy az, ki a babért maga megérdemlé, azt másoktól nem szokta irigyelni. - És ha a kritikus, ha Homér fordítója s a filozóf a haladó idővel más, talán jelesebb vagy legalább újabb nevek előtt homályba szoríttatnék is, nem fog-e fennmaradni a költő? Nem fognak-e a dalok, melyek korunkat lelkesítik, lelkesedést gerjeszteni a késő unokáknál is és tiszteletet az iránt, aki oly lángolón tuda érezni, s kinek az megadta a szó hatalmát, hogy kimondva korának érzeményeit, míg él, dísze legyen, s emléke, ha meghalt? A nyelv, melyen ő írt s mi szólunk, elavulhat, új, hatalmasabb dalnokok jöhetnek; de az érzemények, melyeket dalai kimondanak, nem avulhatnak el. Nem a föld hatalmasainak dicséretére alázta meg ő a reábízott szent kobozt; dala nem hódolt kora hibáinak, nem hangoztatá a pillanat szenvedélyeit, hanem

zengé azon szent szerelmet, mely, míg emberek lesznek, a jó s nemesnek magvaként keblökben élni fog; zengé a hazát és szabadságot, melynek szeretete tiszta keblében lángolni meg nem szűnt, s míg emberek nyelvünket érteni fogják, s e drága földön magyarok laknak, a szerelem s haza dalnoka visszhangra fog találni határai között.

De bármi szép a gondolat, hogy nevünk fenn fog maradni az emberek között, van valami ennél boldogítóbb, s ez a meggyőződés, hogy korunknak hasznos polgárai valánk, s helyünket, melyre a végezet állított, betöltve, a nehéz munkában, melyben századunk egy jobb jövő után törekszik, mi is részt vevénk; s Kölcsey minden jó- s nemesért lángoló keblével érzé, hogy e hazában, melynek véres sebeit az idő még alig gyógyíthatá meg, a jó polgárnak nemcsak kesergeni az elveszett fényért, hanem cselekednie is kell. Érzé, s a negyven esztendős férfi előtt új pálya nyílt új cselekvésre. - 1828-ban jelent meg Kölcsey először Szatmár nemes közönsége előtt, s kevés hónappal megjelenése után kineveztetvén a megye tiszteleti főjegyzőjévé, csak akkor kezdé polgári életét. - Megelégedve szerény hivatalával, s érezve, hogy nincsen kör, melyben embertársaink javát előmozdítani s a hazának szolgálni ne volna dicső: csak hivatalának pontos teljesítése s megyéjének megelégedése vala a jutalom, mely után vágyódott. - De a közönség, mely érdemeit jobban ismeré, nem akarta, hogy ily férfiú csak egy törvényhatóság szűk határainak szentelje munkásságát, s midőn a még rövid időig, de már egészen ismert polgárt országgyűlési követének választá, tehetségeinek fényesebb pályát nyitott. - A haza Kölcseyben eddig csak az írót ismeré, de vajon e férfiú, midőn őt a törvényhozási pályán láttuk, nem múlta-e felül legszebb várakozásaikat, kik egykor csak a költőnek virágait ismerték? Nem bámultak-e, midőn észrevevék, hogy e fa, mely eddig csak virágzott, azalatt mennyire nőtt? s kik nyájas dalainak örültek, várták-e, hogy e szelíd hang ily erős lesz, ha majd egy nemzethez szól? - A szent lelkesülés, mely a gyermeket Hellász s Róma nagy emlékinél eltölté, mely az ifjúnak hazafiúi dalt sugalla, élt még a férfiban is, s ez vala az, mi őt oly erőssé tevé; s ha szavánál kebletek megindult, ha beszéde előbb nyugodt tisztaságban haladva, mindig hangosabb s erősebb hullámokban áradt el, míg végre mint a bérci folyam, mely szikláról sziklára rohanva minden ellenállást legyőz, szíveteket ellentállhatlanul magával ragadá: erős, ellentállhatlan meggyőződése vala az, mi szónoklatának e varázshatalmát adá. Nem kételkedett nemzetében; ő nem hiheté, hogy e nemzet, melyet Isten Ázsia közepéből e földre vezérlett, s melyet fenntarta annyi csaták között, hivatásának már megfelelt; hogy míg minden nemzet halad, mivelődik, erősbül, míg mindenünnen egy szebb jövő hajnala emelkedik: csak nekünk nem szabad reménylenünk, mintha az egyenetlenség és viszálkodás örök átokként volna kimondva e hon felett! Kölcsey bízott a jövőben, s éppen mert bízott, mert szavát soha hiúság vagy nagyravágyás, hanem mindig a legtisztább honszeretet s meggyőződés hangoztatá, azért vala oly erős, oly ellenállhatatlan e szó.

Nem szándékom Kölcsey országos pályáját taglalni. E tudós körben, mely nem a politika érdekeit, hanem a tudomány igazságait keresi, a pártok zajának hallgatni kell. De miután emberek találtattak - eléggé alávalók, kik e nemes kebelt, miután körünkből elköltözött, rágalmazni nem pirultak; miután a pártok zaja e tisztelt sír fölött hallgatni nem akart; miután tények hozattak föl, melyek nem történtek, szavak ismételtettek, melyek mondva nem valának: legyen szabad felszólalni a barátnak is, és elmondani sírja felett: ő tisztán futá át a nehéz pályát, s tisztán fog állani emlékeinkben, mint oly férfiú, kit nem önzés, hanem honszeretet lelkesített; s ki, midőn azon meggyőződésből indult ki, hogy e föld nem egyeseknek, hanem az egész emberi nemnek élvezetére adatott, oly elvekért fáradott, melyeket a jövő kor létesíteni fog. Haza s király iránti hívséget énekelt a gyermek első dalában; haza s király iránti hívség lelkesíté őt végsóhajtásig. S habár sírját az irigység állja is körül, s habár szemtelen hazudságokat kohol a rágalmazás: e név dicső fog maradni közöttünk, mint ama sziklák tenger közepette, melyeket a reájok csapdosó mocskos hullám csak tisztábbra mos.

Ő elment, elment oda, hol a szív megpihen nehéz földi útja után, hová barátink könnyei nem hatnak, hol ellenségeink csapásai nem bántanak többé. Egy puszta sír a Túr partjain fogadá be nemes kebelét; csak az elhagyott háznép és néha egy hív, ki barátjának sírjához vándorol, ismerik a helyet, hol Kölcsey nyugoszik.

Egypár év, s a domb, mely koporsója fölött emelkedik, besüllyed, és a dúsan felnőtt fű alatt talán senki nem fogja keresni hamvait! De hát ennyi érdem után csak ez volna díja? - Ó nem! Habár e haza bányáiban nem találkozott egy kő, mely oszlopául emeltetnék, s nyelvünkben, melyet ő gazdagított, nem találunk egypár szót, melyet hálaadva sírkövére vésnénk: mi őt nem fogjuk felejteni, nem mi, kik barátai valánk, s nem azon ifjú nemzedék, melyet annyi reménnyel nőni látott. Reátok, lelkes ifjúság! reátok legyen bízva emléke. Nézzétek életét, s legyen képe fenséges példa előttetek. Nézzétek őt, az árvát, a szegényt, a gyengélkedőt, s tudjátok, őt hazájának szent szeretete vezérlé ily magasra, s közöttetek senki sincs, ki dicsőn nem ragyoghatna, mint ő, ha keblét ily tiszta lángok töltik el. Sok, miért Kölcsey fáradott, még nem létesült. Sokért fogtok fáradni ti is, mit teljesülve nem láthattok; de ne lankadjatok azért buzgóságtokban. A gondolat vagy érzemény, melyet Isten bennetek ébresztett, a világé, s elátkozott, ki a reábízott kincset azért temeti el, mert fél, hogy önmaga nem fogja éldelni gyümölcseit. Nézzétek e földet, ő anyailag növeli legjobb nedvével a magot, mely reábízatott, míg fává nőtt, s zöld ágaival tavaszt hirdete; s a puszta homokja ellent nem áll, mikor a szél felkapva, messze honától elviszi oda, hol a nagy rendelőnek szüksége van rá; s a havas nem rejti el magas csúcsát a nap sugarai elől, s mihelyt feljött, ragyogva hirdeti az új napot, habár melegének áldásait nem érezi. Föld a ti szívetek is, s azért veté belé magvát az istenség, hogy nagyra nevelve növényét, tavaszt hirdessetek ti is; homokszemek vagytok, melyekre a teremtőnek talán szüksége van, midőn nyugalmatokból a szenvedelem fuvalmain fölragad; tetők vagytok, melyeknek nem éldelni, de hirdetni kell a közelgő napot. - Nézzetek Kölcseyre, nézzétek fáradhatatlan szorgalmát, le nem győzhető állhatatosságát, s tanuljatok reményleni, tűrni s fáradni, mint ő. - S ha egykor eljövendenek a boldogabb napok, midőn a magyar Istenéhez emelve kezeit egy nagy, dicső nemzetnek érezheti magát; ha az idő eljő, hol testvérnépeit nem követni többé, hanem velök egy cél felé egyenlő léptekkel haladni fog; ha ez áldott földön a hosszú véreső után végre derült napok megtermik az áldást, melyért mi saját szerencsénket, mint a magot, elvetettük, s izzadtunk s imádkoztunk annyi éven át; ha eljő az idő, melyet dicső barátunk lelkének forró kívánataival felhítt: akkor gondoljatok a rég elhamvadott honfira, ki a Túr partjain egy puszta sírban pihen, s mondjatok áldást nyugalma fölött. Ő értetek élt.

1839

KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR

Dicső látvány oly férfiú, ki egy magas célért áldozza fel életét. Legyen az hazája, a becsület vagy vallásos meggyőződése, miért vérét ontá: lelkünk emelkedik a bátornak emlékénél, ki erős láncokat s gyöngéd kötelékeket, melyekkel az élet szíveinket magához fonja, szét bírt szakítani, s lelkét Istenére, nevét a jövőre bízva, a halállal szembeszállt, hogy példájából a zsarnok s elnyomott megtanulják, miként van valami e világon, mit leláncolni nem lehet: a bátor, erős meggyőződéstől vezetett férfiakarat.

De van valami e világon, mi ennél nehezebb és még fenségesebb: azon tántoríthatlan állhatatosság, mellyel a férfi egy nagy eszme kivitelének szenteli egész életét. S ha a sokaság, mely csak aziránt viseltetik érdekkel, mi zajjal történik, s csak a bajnoknak, ki valamely ügynek diadalát kivítta - csak a gondolkozónak, ki valamely igazságot már kimondott, nyújtja koszorúit: méltó, hogy mi, kiknek a tudomány tiszta szolgálata jutott feladatul e hazában, meg ne feledkezzünk a fáradhatlan munkásokról, kik céljukat, éppen mert az emberi erőnél magasabb vala, el nem érhetek, kik az igazságot, melyet kerestek, egészen nem találhaták föl, de kik éltöknek egész erejét egy célra irányozva, dicső példái azon férfiúi állhatatosságnak s kitartásnak, melynek a tudomány minden haladását köszönheti, s mely több lelki erőnek s erősebb meggyőződésnek tanúsága, mint bármily fényes süker.

Ily férfiú volt Kőrösi Csoma Sándorunk; - ha valaki, úgy ő bizonyára méltó, hogy neve tisztelettel említtessék, s emléke példaként állíttassék fel a serdülő nemzedéknek: miként férfiúi kitűrés a látszólag legreménytelenebb pályán is mindig magasra vezet.

Kőrösinek hazája Erdély. - Ha az ország politikai felosztását, ha földleírási kézikönyveinket tekintjük, ő nem hontársunk, s fájdalommal töltené lelkünket a gondolat, hogy nagy embereink sorából e nevet, mely ily tiszta fényben tündököl, ki kellene törölnünk: ha nem éppen Kőrösi emléke volna legszebb bizonyítványunk arra, hogy azon határokat, melyeket Erdély s Magyarország közt a történetek fejlődése vont, szívünk nem ismeri; s hogy míg iskoláinkban két testvérországról tanulunk, honszeretetünk csak egy magyar hazát ismer.

Kőrösi hazája Erdély vala; de midőn a gyermekszív eldődei emlékénél először feldobogott, midőn az ifjú az ősök ismeretlen honát keresve útnak indult: nem a mi eldődeink nyomdokát kereste-e akkor ő? Mi vala az, mi lelkét föltárta annyi sanyarúságok között, mi őt veszély- s szenvedésektől környezve csüggedni nem hagyá? nem azon remény volt-e ez, hogy majdan évek után, Ázsia határain, a Gobi pusztán, vagy ott, hol a Himalája csúcsai az ég felé nyúlnak, fel fogja találni azt a népet, mely nyelvén, mely a mi nyelvünkön szól, melyben vérét, a mi vérünket ismerheti el, melynek fiait kebléhez szorítva másfél ezrednyi elválás után magyar magyarral ismét ölelkezik? - S Kőrösi nem volna a miénk; *hazája nem volna a mi hazánk? Azon népek, melyeket egy ezred története összeláncolt, melyeknek dicsősége és szenvedései közösek, melyeket a múltban emlékeik, a jelenben szeretetük, a jövőben reményeik egybefonnak, örökre el lennének válva? Ó nem! Kőrösi emléke biztos jelünk, hogy ez nem lehet. Azon férfiúnak nevénél, ki óriási szeretetében nem Magyarország, s Erdély, de népünknek a széles világ bármily részében lakó gyermekeit fogta körül, azon édes meggyőződés tölti lelkünket, hogy ama határvonal, mely Erdélyt honunktól elválasztja, szíveinkben nem létezett soha, s bátran mondhatjuk: Kőrösinek hazája Magyarország azon része, melyet Erdélynek neveznek.*

Csak igen kevés az, mit első éveiről tudunk. Azok közé tartozik ő, kik inkább arra törekszenek, hogy valami emlékezetre méltót tegyenek, mint hogy tetteiknek emléke fönntartassék - s ha kiveszem azt, hogy Eger-Patakon, Sepsi-székben, székely katona szülőktől származott, s első neveltetését az enyedi ref. kollégiumban nyerte, nincs, mit e férfiú gyermekéveiről

mondhatnék; kétségenkívül érdekes volna az első benyomásokat ismerni, melyek Kőrösi gondolatainak irányát elhatározák; tudni a körülményeket, melyeknek befolyása alatt már az ifjú oly erősen akarni tanult; érdekes forrásáig követni az életet, mely oly dicsően folyt, s oly tisztán végződött; de az idő, melyben a szükséges adatokhoz juthattunk volna, elmúlt, s ha vannak is, kik Kőrösit gyermekkorában ismerék, ki az, ki dicső jövőjét előre látva, a szegény székely fiúnak fejlődésére a szükséges figyelmet fordította volna, midőn az 1799-ben az enyedi kollégiumba lépett, s kenyerét mint iskolai szolga keresé?

Hisz ő nem tartozott a szerencsések közé, kiknek családjuk százados érdeme vagy szerencséje megkészíti a magas alapokat, honnan legkisebb érdemeik észrevétetnek. - Ő becsületes, de szegény szülőknek saját erejére bízott gyermeke vala, a nép azon osztályából, melyből emberi nemünknek majdnem minden valóságos jóltevői származnak, de melynek nagy férfiai - hogy a rómainak Metellus híréről használt hasonlatosságával éljek - mint a fa, hallgató évek leforgása alatt észrevétlenül nőnek. - Minden, mit Kőrösi gyermekéveiről Hegedűs Sámuel úr egyszerű, de épp ezért szívhez szóló nekrológjából tudunk, abban áll: hogy Kőrösi már gyermekkorában szorgalma s jó magaviselete miatt nevelői s iskolatársai előtt kedveltté vált, s inkább nemes érzeményei- és tudományos törekvéseiben mutatott állhatatos szorgalma, mint nagy elmebeli tehetségek által tűnt ki társai felett.

Hivatása még titok vala a világ s önmaga előtt, s habár kelet felé tekintve, honnan a nap emelkedik, s mint hallá, ősei jöttek, a gyermek néha kimondhatatlan vággyal telt is el; s habár honfoglaló apáink tetteinél, melyeknek emléke a székely nép között elevenebben fennmaradott - szíve hatalmasabban dobogott fel, s mintha nehéz jövőjét sejtené, a gyermek rövid időre gondolatokba merült: vágyainak akkor még nem vala biztos tárgya, s korának játékai vagy kis foglalatosságai, melyeknek hív teljesítése már a gyermeket jellemzé, hamar szétoszlaták a gyönge felleget, mely szelíd derültségű arcát egy pillanatra elkomorítá.

De a boldog gyermekkor nem tart sokáig annál, kinek a világon nagy feladás jutott. Nehéz ösvénye hamar elválik a mindennapi élet tág útjaitól, s a szív, mely egykor magas célokért fog dobogni, nem maradhat sokáig nyugodtan, így Kőrösi is félig gyermekkorában már érzé hivatását. Csakugyan Herepei Ádám történelmi tanár jeles oktatásának, mely akkor az enyedi ifjúságot e tudományra lelkesíté, kell-e tulajdonítani az ifjú lelkesedését - mint azt idősb barátja Hegedűs hiszi -, vagy egy véletlen szónak talán, mely akkor látszólag következés nélkül hangzott el, de mely a gyermek szívében termékeny magként erős gyökeret vert, ki mondhatná? - Nem ismeri senki a gyenge szálakat, melyekből a végzet éltünk változhatlan fonalát szövi; elég tudnunk, hogy az óriási terv már tizennyolc éves korában támadott Kőrösink szívében, s hogy már akkor két iskolatársával együtt ígéretet tőn: keresztülutazva Ázsiát, egykor fölkeresni népünk ott elhagyott maradványait.

Kik Kőrösit élte ezen szakában ismerék, még most is szeretettel emlékeznek reá s a meleg barátságra, mellyel társain függött. - Magas terveit, melyekről annyival kevesebbet szólt, mennyivel erősebb feltétellé váltak kebelében, csak kevesen ismerék. Mint a folyó annál nyugodtabb felszínnel fut célja felé, minél mélyebbre ásta ágyát, úgy arcának szelíd kifejezése alatt nem kereste senki a nagyszerű gondolatot, mellyel lelke mélyében küzdött; s mert kevesen tudják, hogy az, mi valóban nagy, mindig egyszerű is, s hogy nagy feltételek kivitelére nincs jobb előkészület, mint midőn azon kört, hová végzetünk által állíttatánk, híven betöltjük: még azok is Kőrösi terveit, midőn őt hivatalának mindennapi kötelességeit nyugodtan teljesítve láták, inkább nagyszerű ábrándnak vették, mint oly valaminek, mit csakugyan teljesíteni készül. Barátai erről csak 1815-ben győződtek meg, midőn a göttingai egyetembe lépve, Eichhorn vezetése alatt egész eréllyel a keleti nyelvek tanulására vetette magát, melyek nélkül nagy feladatát kivinnie nem lehetett.

Azon rövid időszak, melyet az egyetemen töltött - mindössze harmadfél év - s híres tanítójának tanácsai üdvös s állandó befolyást gyakoroltak Kőrösi egész életére, főképp azáltal, mert Eichhorntól hallá, miként a középkori arab írókban sok található a magyarok ázsiai történeteiről s vándorlásairól; s ezért arra határozta el magát, hogy mielőtt nehéz feladatához fog, Konstantinápolyban minden arab írót átkutat, s itt fogja keresni az útmutatást; s csak ez az oka, miért indult útján kelet-dél felé, s nem inkább kelet-északnak, azon úton, melyen történetíróink szerint apáink jöttek, s melyen, úgy látszik, könnyebben akadhatunk nyomdokaira. Hogy Kőrösi mindazon okokat, melyek útjának kelet-észak felé való folytatását tanácsolák, szintoly jól ismeré, mint bárki más, sőt, hogy konstantinápolyi útját csak előkészületnek tekintve, éppen ezen irány követése volt szándékában, az világos nemcsak azokból, miket Hegedűs, kivel ő 1819-ben már határozattá vált feltételét közlé, nekrológjában akkori terveiről mond, hanem világos még inkább abból, hogy dicső utazónk, tudva, miképp ezen irányban útja nagy szláv tartományokon vezetendi át, honnlétének végső évében egészen a szláv nyelvek tanulására vetette magát, s evégett 1819-ben tavasz kezdetétől őszig hét vagy nyolc hónapot töltött Zágrábban.

Ezen útjában dicső társunkat Kenderesy Mihály kormányszéki tanácsnok segíté, ki neki nemcsak ez alkalommal száz forintot ajándékozott, hanem egyszersmind arra kötelezé magát, hogy míg útja tart, őt évenként hasonló összeggel fogja segíteni; s ha e segedelem csekélynek látszik is, mely csak Kőrösi takarékossága által válhatott fontossá: az egész haza köszönetét érdemli azon férfiú, ki midőn az ifjú nagyszerű feltételei csak ábrándoknak tartattak, midőn neve e hazában ismeretlen vala, s pártolása senkinek dicsőséget nem szerezhetett, őt el nem hagyá, s benne először gerjeszté azon meggyőződést, mely a legszilárdabb kebelnek is vajmi jól esik: hogy van valaki, ki szándékainak józanságát s kivihetőségét átlátja, ha célját nem érné is el, azon részvéttel fogja hallani bukását, mellyel dicső csatában elveszett bajnokról szólunk.

Zágrábból tél kezdetén gyalog - mint ez utolsó időkben gyakorlat végett utazni szokott - szülőföldjére visszatérve, az egész telet majd Enyeden, majd Szászvároson s Kolozsvárott tölté, utolszor élve néhány hónapig azon hazában, melynek hótakart csúcsai a székely szívében annyi kedves emléket gerjesztének, s melynek történetéből már a gyermek nemzetét lángolón szeretni tanulta. - Mindazon részvét s érdek azonban, melyet honában talált, jóakaróinak tanácsa, barátainak kérései szándokát nem változtathaták meg, s bármiként sóvárgott a nyugodt boldogság után, melyet távol a világ zajától a tudományok mívelésében s a családi élet csendes körében élvezhetett volna, s bár harminc éves korában - midőn, több mint tízévi tudományos előkészületek után, az ábrándozó gyermek optimizmusán rég túl vala - mindazon veszélyeket s nehézségeket, melyek őt céljának kivitelénél várák, előre látta: semmi sem tántoríthatá meg erős szívét föltételében, melyhez őt nem önzés vagy hiúság, hanem lelkének benső érzete vezette, mely után fáradva, mert benne látta életének feladását, magáról megfeledkezett.

1820-ban, tavasz kezdetén még egyszer elment Enyedre, e helyen, hol ifjúságának nagy részét tölté, az időben egykori tanítója, Hegedűs Sámuel lakott, s ő búcsút venni jött ifjúságának egyik legjobb barátjától. Könnyen öltözve, kis pálcával kezében, mintha csak ki a mezőre készülne, lépett barátja szobájába az utazó, s elmondá, hogy holnap indulni fog. Kőrösi nyugodt vala, arcán azon derültség mutatkozott, melyet nagy pillanatokban csak erős, csak magával tisztában levő kebel élvezhet, s nyájas beszélgetések közt folyt le a nap, az utolsó, melyet a barátok e földön együtt tölthetének. - Jövő reggel a vándor útnak indult. Barátja, ki őt a mezőre kíséré, a Maros partjáig követte szemeivel a távozót. - Kőrösi megkezdé nehéz pályáját, s a haza nem látta többé hű gyermekét.

Ne várja tőlem a tisztelt gyülekezet, hogy Kőrösi Ázsiában tett útjának leírásába, hogy tudományos érdemeinek méltánylásába ereszkedjem; arra hiányoznak adataim, erre nem érzek magamban képességet. Csak rövid vázlatát fogom adni dicső hontársunk életének; eredményeit érdemök szerint méltányolni egyedül azok képesek, kik vele a tudományok ugyanazon mezején fáradoznak.

Egy levélből, melyet Teheránból dec. 21. 1820. az enyedi kollégium patrónusaihoz írt, tudjuk, hogy megváltoztatva előbbi utazási tervét, a Balkánon keresztül Szírián áthaladva, utazása első évét Perzsiában végzé.

Érdekes e levél, mert a férfiú jellemét festve, tisztán kimondja azon célt, mely után kiindult. „Én - így szól -, hogy mind tulajdon vágyódásomnak eleget tegyek, mind pedig nemzetemhez való hálaadásomat s szeretetemet megmutassam, számba nem vévén a fáradságot, távolságot s megtörténhető veszedelmet, azon fáklyánál fogva, melyet Németországban gyújtottam meg, elindultam nemzetem eredete fölkeresésére, az ég megáldá lépéseimet, s ha valami nagy szerencsétlenség nem ér, rövid idő alatt megbizonyíthatom, hogy nem helytelen fundamentumon épült az én meggyőződésem!" Útjának részleteiről e levélben nem foglaltatik semmi, hihetőképp, mert már közelnek vélve célját, egy év leforgása után, amint írá, „mindazoknak, valakik nemzetünket becsülik, a legszélesebb kiterjedésben örvendetes relatiót tenni remélt."

Teheránból, hol az ott lakó angoloktól, főképp a nagyérdemű Willoktól mindenképp segítve, egy ideig tartózkodott, a fáradhatlan utas nem is várva meg a segedelmet, melyet hazájából kért, s mely neki az angol követség útján küldetett, Tibet felé indult, hova őt némely tibeti szavak magyar hangzása, s mint gondolá, nyelvünkkel rokonsága vonzá; de hol azon egy levélből, melyet ottani tartózkodása alatt hazájába írt, csak ismét azt tudjuk meg, hogy a tibeti nyelv tanulásával foglalkozik.

Azon időt, melyet Kőrösi Tibetben töltött, mindeddig fátyol takarja. Tudjuk, hogy Kis-Bocharián keresztül a Gobi puszta felé vándorolt, hol részint Moorcrafttal, részint magányosan a Himalája völgyein s Tibetben körüljárt. Ezen utazások története s eredményei azonban előttünk ismeretlenek; az egy, mit biztosan mondhatunk, az, hogy idejének legnagyobb részét, mely Teheránból elindulása s Kalkuttába érkezése közt lefolyt, Kaman és Zsimkasz buddha kolostorokban tölté. Elkülönözve a világtól, kilenc négyszög-lábnyi szobában, hol a hévmérő négy hónapig mindig 0 alatt tizenöt fokon állt, ő tűz nélkül reggeltől estig dolgozott. - Ez a helyzet, melyben hontársunk hosszú éveket töltött, s negyvenezer tibeti szónál többet összeírva, megszerzé azon nyelvnek ismeretét, melynek irodalma, mint gondolá, őt nemzetünk eredetének feltalálására segíteni fogja; s a tibeti nyelvnek első grammatikája és szótára, melyet ő készített, egyik dicső eredménye azon hosszú tudományos mártírságnak, melyre elég lelki erőt kívüle talán senki nem talált volna.

Elkészítve ezen munkáit, hogy azokat a világgal közölje, és más tudósokkal értekezzék, Csoma végre elhagyá szomorú lakhelyét, hol annyi éven át dolgozott, és Simla és Subhatu felé Kalkuttának indult. Ez azon időpont, melytől fogva társunkról valamivel részletesb tudósításokat szerezhettem; gyérek ezek is, de hitelességökért a híres utazó, b. Hügel Károly úr kezeskedik, ki Indiában tartózkodva, hontársunkkal közelebb ismeretségben állt, s azokat velem közölni szíves volt; s e kevés részletek is elengedők hontársunk nemes jellemét velünk megismertetni.

Azon időben, mikor Kőrösi Subhatuba ért, az angol-ind kormány, félve az orosz emisszáriusok befolyásától, minden észak felől tartományaiba jövő utast feltartóztatott; s habár az angol rezidens, ki Csomának a kamani kolostorban tartózkodásáról s életmódjáról rég hírt vett, őt gyanú nélkül fogadá, s az idegent, ki a Himalája szegényebb néposztályainak ruházatában érkezett meg, tisztelő barátsággal üdvözlé: nem állt szabadságában őt útjának folytatására fölhatalmazni, mielőtt arra az ezernégyszáz angol mértföldnyi távolban székelő főkormány-

széktől engedelmet nem nyer. Tudtára adá Kőrösinek e kénytelenséget, s felszólítá őt, mondaná meg, mit kíván mulasztott idejének kárpótlásául? Erre azonban Kőrösi kinyilatkoztatva, hogy e mulasztás által jelenleg kárt nem szenved, végre csak azt fogadá el, hogy Subhatuban való tartózkodása alatt költségei, melyek hónaponként öt rúpiánál többet nem tevének, az indangol kormány által fedeztessenek. Bámulá a kormányzó e férfiú nagylelkűségét, s midőn számára ötszáz rúpiát tudta nélkül félretett, önházába fogadá az idegent, ki azalatt kérésére ázsiai öltözetét letéve, magyar nadrágban, mellényben s kék frakkban jelent meg Subhatuban, miként honn s a forró indiai égalj ellenére haláláig járni szokott.

A várt engedelem végre megjött, s a rezidens, ki utazónkról már előbb a legkedvezőbb jelentést tevé, búcsút véve több hónapos vendégétől, Princep Jakab híres kalkuttai tudósnak ajánlá őt, kinek Kőrösi számára már előbb azon ötszáz rúpiát átküldte volt, melyeket mulasztott idejének kárpótlásául a kormánytól elfogadni nem akart.

Kalkuttában, hol őt híre megelőzte, szíves fogadás várta honfitársunkat. A tudósok, kik előtt Tibetben tett tudományos búvárkodásai ismeretesek valának, s a közönség, melyet rendkívüli életmódja s főképp Subhatuban mutatott önzetlensége érdekelt, egyenlő kíváncsisággal fogadták az idegent, s az ázsiai társaság tagjává nevezve, a méltánylat, melyet itt talált, némiképp kipótolá azon nehéz áldozatokat, melyekkel azt megérdemelte. Egy nagy fájdalom vára azonban Kőrösire ez új körében, s mint később sokszor mondá: „életének legkeserűbb pillanatai azok, melyeket ez neki okozott".

Kőrösit Tibetbe való utazásra s e nehéz nyelv megtanulására némely tibeti s magyar szavak közt gyanított rokonság bírta, s habár később, észrevéve a különbséget, mely a két nyelv közt létezik, csak azon reményben folytatá stúdiumát, hogy a tibeti irodalomban nemzetünk eredetére nézve felvilágosításokat találhat: mégis azon meggyőződésben fordíta annyi szorgalmat e tanulásra, hogy oly nyelvet tanul, melynek ismeretéhez más, könnyebb úton jutnia nem lehetne. Midőn most Kalkuttában fáradságának eredményeit más tudósokkal közlé, s tőlök hallá, hogy e nyelv, melynek megtanulására ő férfierejének legjobb részét szentelte, a szanszkritnak csak romlott dialektusa; midőn meggyőződött, hogy azt, miért ő annyit szenvedett, sokkal könnyebben érhette volna el: szívét leírhatatlan fájdalom tölté, s az erős férfiút, ki annyi szenvedéseket nyugodtan s panasz nélkül elbírt, e meggyőződés beteggé tette.

De Kőrösi nem tartozott azok közé, kiket a fájdalom földre sújt, s habár fölösleges fáradozásainak emléke lelkét keserűséggel töltötte el, miután tibeti grammatikáját és szókönyvét az ázsiai társaság pártfogása alatt kiadta, újabb erővel fordult a szanszkrit nyelv megtanulásához.

Azon idő alatt, melyben munkái kiadásával foglalkozott, az ázsiai társaságtól felszólítva, egyszersmind e társaságnak ezeregyszáz kötetből álló tibeti kézirat-gyűjteményét rendezé a nagy orientalista, s ezen óriási munka, melyet tizennyolc hó alatt oly pontosan végze el, hogy minden kötet első lapján címét, foglalatjának rövid kivonatát diákul följegyzé, új alkalmat ada neki bebizonyítani azon önzetlenséget, mely őt jellemzé. - Princep ajánlatára - ki őt hív barátsággal követve, a mindennapi életben tapasztalatlant minden viszonyok közt segíté - a társaság, míg e munkát bevégzendi, havonként kétszáz rúpiával akará megjutalmazni fáradozásit, melyeket azonban Kőrösi minden szegénysége mellett sem fogadott el, kimondván, mennyire helytelen volna jutalmat elfogadni oly valamiért, mi neki magának annyira kedves, és mihez, hogy engedelmet nyerjen, ha tehetné, kész volna önmaga havonként annyit fizetni.

Ekkor érkezett Kalkuttába azon segedelempénz is, mely Kőrösi számára az 1830-i országgyűlés alatt a hazában gyűjtetett. A pénzt magát, átadva Princep barátjának, azon időre tevé el, mikor majd honába visszatérend, hogy rajta ind könyveket s kéziratokat vásárolva, a hazának tudományos kincseket hozzon azon segedelemért, mely szemében csak azáltal nyert becset, mert a hazából jött, s annak jeléül fogadhatá, miként neve nemzeténél nincs elfelejtve.

Kőrösinek nem volt szüksége segedelemre. Az ázsiai társaság épületében lakván, az egyszerű férfiú - ki rizzsel s teával élt és szalmazsákon aludt, s nappal csak ritkán hagyva el szobáját - dolgozott, függetlensége érzetében pótlékot talált a nélkülözésekért, melyeket szenvedett. De mennyivel közönyösebb vala minden anyagi szenvedések iránt, annyival nehezebben tűrt mindent, mi által büszkeségében sértve érezheté magát, - kevésbé bántva, ha érdemei nem méltányoltatnak, mint ha jótetemények által magát önmaga előtt lealázva gondolá.

Jellemének ezen sajátságát látjuk a következő esetből: Princep, kire a hazájából nyert segedelempénzt bízá, jobbnak találván, ha az kamatozik, félig Kőrösi engedelmével, félig nélküle, barátjának rábízott tőkéjét egy kalkuttai bankra bízá, mely rövid idővel ezután a többi indiai bankok nagy részével együtt megbukott, miután pedig ez alkalommal Kőrösi pénze is elveszett, Princep ajánlatára az indiai társaság honfitársunk egész veszteségét kipótolá. Az egész dolog hírlapok útján közöltetett s mindenki által jóváhagyatott. Csak ő maga, ki ezen adomány által magát sértve érzé, nem nyugodhaték meg ez eljárásban, és sokáig tartott, míg barátjának megbocsátá, hogy oly valaminek indítványozója volt, mi által becsületét sértve gondolá.

Tisztelet s méltánylat fogá körül dicső társunkat az angol-ind kormány fővárosában, s mind az ázsiai társaság tudós tagjai, mind a kormány, teljes mértékben elismerék a rendkívüli férfiú érdemeit. Ő maga azonban elkülönözve a társaságtól, csak a tudományoknak élt. Magába zárkózottan, mintha nagy titkot rejtene, melyet senkivel közölni nem akar, idegen az idegenek között, csak ritkán s kevesekkel lépve közelebbi érintkezésbe. Princep holta után senki nem volt, ki őt barátjának nevezheté. Lelke előtt mindig távol hazája állott, előtte azon cél, mely után hosszú vándorlására kiindult, s melyet elérni életének végső reménye vala.

Így folytak évei nem szűnő munkásság között, s Kőrösi teljesen bírva már a szanszkrit nyelvet, átkutatva az arab, szanszkrit s tibeti irodalmat, elkészülve érzé magát, s újra útnak indult. Meggyőződése szerint a dzsungur nép, mely Lhasszától kelet s észak felé Cham tartományban Kína határain lakik, vala az, melyet egész éltén át keresett, s melyben eldődeink ivadékait föltalálandja, - s e vélemény, mely részben nyelvrokonságon s azon meggyőződésen alapult, hogy a hunok, elhagyva hazájokat, Közép-Ázsiától Távol-Kelet felé keresendők - új reményekkel tölté lelkét, s Lhassza vala a cél, mely után a már ötvenedik évét túlhaladt férfi ifjúságának egész lelkesedésével zarándokolt. Így ért ő 1841-ben, március 24-én Dardzsilingbe, Sikken tartományába, hol az angol ügyviselő, Campbell úr által szívesen fogadtatva, egy ideig, míg a lhasszai lámától tovább utazásra engedelmet nyerend, tartózkodni akart.

Kőrösi derült vala e napokban. Céljához közel érezvén magát, reménnyel s bizalommal tekinte a jövőbe, s úgy látszott, mintha elzárkózó kedélye, mellyel céljait máskor titkolá, megváltozott volna.

Elmondá Campbellnek egész életét, a célt, mely után útra indult, a nehéz szenvedéseket, melyeken tudományos vizsgálatai közben keresztül ment; ismereteit, melyeket oly drága áron szerzett, s melyekért most végre elnyerendi jutalmát. Hisz ő céljához közelgett, miért titkolná tovább terveit, melyeknek létesítésében őt senki többé meg nem előzheti; miért nem vallaná meg, mennyire vágyódik ő is az emberek méltánylása után, - midőn a ponton állt, hogy hivatását betöltve, fáradozásaiért dicsőség vár reá? - S ő nem csalódott: a fáradt vándor céljához ért.

Ápril 6-án Campbell úr Csomát betegen találta. - A Himalája völgyeiben uralkodó veszélyes láz megragadta honfitársunkat, s az orvosi segedelem, melyet eleinte elfogadni nem akart, elgyöngült testét nem tarthatá fel többé. Ápril 11-én 5 órakor reggel, körülfogva Campbell, Griffin orvos s néhány dardzsilingi angoltól, hunyt el fájdalmatlanul dicső társunk, s kinek szíve csak honáért dobogott, ki nemzete feldicsőítésének szentelte napjait, annak sírja fölött idegen nyelven egy angol mondá el dicséretét.

De midőn nagy honfitársunk halálára emlékezve szívünk fájdalommal telik el; midőn a gondolat, hogy e hazának egyik leghívebb gyermeke ott hamvad el, hol sírja fölött emléket nem emelhetünk, hová e hon gyermekei nem zarándokolhatnak, hol évekig talán soha egy magyar könnyei sem fogják áztatni nyughelyét: ne felejtsük el azokat, kik társunknak pártolói, barátai valának, míg élt; kik ha hazáját nem pótolhaták is ki, legalább enyhíték a vándor szenvedéseit; ne felejtsük azon dicső népet, melynél Kőrösi neve, ha nem is a szeretetben, mint nálunk, de tiszteletben fog maradni.

Dicsőn s fenségesen áll a brit Európa népei között. A világ öt része ismeri hatalmát, s lobogója uralkodva lobog a nagy tenger felett; s mégis nem ez az, mi Albionnak legszebb dicsőségét teszi, mi neve említésénél minden gondolkozót önkénytelen tiszteletre bír. Az állhatatosság, mellyel szellemi célokért küzd, a diadalok, melyeket az emberiség s tudomány mezején kivívott; a rokonérzet, melyet minden nagy gondolat s érzemény, a méltánylat, melyet minden való érdem - mint Kőrösié - e népnél talál: ez az, mi nevét naggyá s dicsővé teszi a világ népei között. - Az angol nemzet az, melynek Isten után a dicsőséget, mely Kőrösi érdemeiből ránk háramol, köszönhetjük. Teheránban Willok, Tibetben Moorcraft, Kalkuttában Princep, Dardzsilingben Campbell - mindig s mindenütt angolok valának, kik honfitársunkat tanáccsal s jótettekkel segítették, kik azt, mit e haza dicső gyermekeért nem tehetett, vagy tenni elmulaszta, kipótolták; s habár a tibeti grammatika és szókönyv által Kőrösi lerótta tartozását, s pirulás nélkül fogadhatá el az idegenek jótéteményeit: csak kötelességet teljesítek, midőn társaságunk, midőn Kőrösi minden tisztelői, midőn egész hazám nevében nyilván köszönetet mondok e föld legdicsőbb népének azon pártolás- és segedelemért, melyet honfitársunk az angol nemzet egyes polgárainál és kormányánál talált.

S most sírjától tekintsünk vissza még egyszer Kőrösi életére. Midőn ő félig gyermekkorában élte célját megválasztá: ki hitte volna akkor, hogy a határozat, melynek nagyszerűségétől csak a tapasztalatlan ifjúkor nem ijedne vissza, soha megváltozni nem fog? „Gyermek merész álmai", gondolák azok, kiknek az ifjú föltételét, nagyszerűsége miatt piruló arccal elbeszélé - „ha majd az élet tapasztalásai megismertetik vele a világot s öngyengeségét: szemei előtt e fönséges álom önként el fog oszlani". - S nem volt-e igazságuk? Miként a felkelő nap a táj legmagasabb csúcsaira veti első sugarait: úgy ifjú képzetünk előtt létünk legemeltebb magaslatai tűnnek föl először, s valamint ritka, ki Kőrösi akkori korában elérhetlen célokat nem tűzött volna ki magának, úgy nincs, amit a tizennyolc éves ifjú föltételeiben bámulhatnánk; egy gyermek merész álma vala az, mi akkor lelkét tölté. De midőn látjuk, hogy a gyermekálom nem oszlik el, hogy a férfi a gyermek ábrándjáról le nem mond, hanem egyenként legyőzve az akadályokat, szembeszállva minden veszéllyel, küzd, míg célját eléri, vagy a tusában elvész: nem telik-e lelkünk bámulással; nem érezzük-e, hogy azon hatalmasok egyike előtt állunk, kiknek nem a világ, hanem önszívök jelöli ki irányukat; kiknek a siker, melyet szerencse ad, s a diadal fénye nem szükséges, hogy ragyogjanak? - Nem kell-e megvallanunk, hogy Kőrösi azon kevesek közé tartozik, kiknél, mint a zászlón címere és színei csak akkor látszanak meg egészen, ha ellenkező szél redőit szétbontá, úgy a nem kedvező szerencse csak lelköknek rejtett szépségét tünteti fel; s ha van, ki honért többet tett, nincs senki, ki a férfias kitartásnak dicsőbb példájaként állana előttünk.

„S vajon nem tévedés volt-e az, melyet Kőrösi egész életén át követett" - így gondolkoztak talán sokan, midőn Kőrösi távozásának híre a hazában elterjedt; „nem kell-e fájlalnunk - így elmélkednek talán sokan maiglan is -, hogy ennyi tehetség, ennyi lelkesülés egy elérhetlen, sőt elérve is oly csekély hasznú célra fordíttatott? Nincs-e a magyarnak elég tennivalója hazájában, a tudomány s művészet még elhagyott mezején, a közélet, polgárosodás nehéz, de dicső ösvényein? S ha Kőrösi óriási honszeretetével ide fordul, ha a legyőzhetlen akarattal, melyet viszontagságok csapásai, mint a vasat, csak keményebbé acéloztak, e termékenyebb térek egyikén működik: magának mennyivel több dicsőséget, a hazának mennyivel több

hasznot szerezhetett volna fáradozásaival!" S talán nem csalódnak, kik így okoskodnak. Ki dicséret után vágyódik, az a mindennapiság járt ösvényéről ne térjen el. Maradjon ott a poros úton, hol vele ezrek haladnak, s ha a célhoz, mely felé mindannyian fáradnak, előbb közelíthet, az utána lihegő csoport bámulni fogja a hatalmas járót, ki által megelőztetett, de kit legalább követhet. - Az ember isteneiben is csak önképe mását imádja, esztelennek vagy szörnyetegnek hirdeti azt, kivel magát összehasonlítania nem lehet. - Kinek haszon kell, ki élvezni vagy legalább látni akarja a gyümölcsöket, melyeknek magvait elhinté: szűkebb körökre szorítsa vágyait. Munkásságának teljes sikerét csak az várhatja, ki azt kis célokra irányozá. Az út, melyen Kőrösi haladt, nem az, mely népszerűséghez, haszonhoz vagy élvezethez vezet. - De vajon csak a pillanatnyi méltánylat, csak a haszon, melyet forinton- s garasonként számolhatunk ki, mérlege tetteinknek? Ha úgy, akkor Leonidász dicső halála balgaság, akkor mindazok, kik nagy igazságokért koruktól nem méltányolva, sőt a tömeg gúnya közt vérzettek el - hasztalanul ontották véröket. Amaz az ellent nem tartóztathatá vissza hazájától, s látszólag hasznosabban cselekszik vala, ha bajnoktársait a hon más csatáinak tartja föl; ezek koruk eszméit vagy tévedéseit védve, azon lelki erővel, mely nekik csak üldözést szerzett, tapsot s dicsőséget arathattak volna; s mégis, ki kétkedik érdemeikben? ki merné mondani, hogy ők nem jól cselekedtek?

Valamint a hegyi patak, mely szikláról sziklára omolva magas vízesésekben a völgybe száll, sebes árjaival a hajót, mely rábízatik, széttöri, s rohanásának óriási erejével malmokat nem hajt, nem hasztalanul zuhant le magas helyéről, mert hatalmas szaváról a teremtő nagyságát hirdeti: úgy vannak emberek, kiknek csak a hivatásuk, hogy midőn nehéz pályájukon átfutnak, emberi természetünk egész nagyságát tüntessék föl. S nekik szép feladás jutott. Az emberi nemnek nemcsak nagy tettekre, melyeknek következéseit mindenki észreveszi - de nagyszerű példákra is szüksége van, hogy a serdülő ivadék, maga előtt látva a férfiút, kinek követésére magát gyöngének érzi, fölfelé tekinteni, nemes célokért lelkesedni, nekik áldozni tanuljon; s kinél ezt tehetjük, annak napjai nem hasztalan folytak el.

És vajon nem ilyen-e Kőrösi is? Példája azon állhatatos kitartásnak, melyet csak a halál szakaszthat félbe, de melynek irányát földi erő nem változtathatja meg - példája, hogy nehézség nincs, melyet erős akarat legyőzni képes ne volna; példája mindenekelőtt azon lángoló honszeretetnek, mely minden valóban nagy s nemes tetteknek legtisztább forrása.

Igen, Kőrösi szerette hazáját, lángolóan, mint kevesen, önzés nélkül, mint talán senki e világon. Oly korban születve, s oly viszonyok közt, hol az ifjú nagy cselekvésre tért nem látott maga előtt, midőn körültekintett, s népét halálhoz hasonló álomban látá: az erős, ifjú lélek, tettek s áldozatok után vágyódva, elfordult a jelentől, s népe múltjában kereste lelkesülése tárgyait. Honszeretet vala az, mi szívét tölté; de nem a jelen, mely nyomorúan állt előtte, nem a jövő, mely oly keveset ígért, hanem népének múltja vala az, mi szívét földobogtatá. - Az erős magyar faj, mely Ázsia közepéből egy ezred előtt küszködve e földre jött, s erős karjával egy nagy hazát szerze gyermekeinek, nem veszhetett el egészen. Elgyengülve itt a hosszú küzdelmek után, tespedve béke közt, elfajulva annyira, hogy már nemzetiségét felejtni kezdi, ki tudja, a törzs, melynek vésztől elkapott magvaiból egy ezredév alatt itt csak cserje nőtt, ott Ázsia földjén talán megtartá előbbi erejét, s szebben fejlődött régi hazájában, mint itt az idegen égalj alatt. - Az ifjú lelket nem ismert érzelem tölté e gondolatoknál, honvágyhoz hasonló s mégis olyan, mely őt hazájában nyugodni nem engedé, mely őt messze, ismeretlen országok felé vonzotta. És midőn a szegény székely diák, lelkének sugallatát követve, végre elhatározá magát; midőn ő, a magányos, vagyontalan, senki által nem segített ifjú, csak félig bírva még azon előkészületeket is, melyek nehéz feladatának sikeres bevégzésére megkívántattak, fölköté úti saruit, hogy a világ más részében eldődeinknek egy ezredév előtt elhagyott lakhelyét fölkeresse, hogy honnmaradt testvéreinknek köszöntést hozzon egy ezred előtt kivándorolt véreitől, kik messze nyugoton nagyszámú, ha nem is nagy nemzetté nőttek; -

hogyha netalán szenvedés a magyar rendeltetése mindenütt, s eldődeink ivadékát is más népek által elnyomva, szerencse s dicsőség nélkül találná, a régi magyar törzsnek ágait elhozza magával, vagy letelepedjék ott, s a míveltség, jólét s vallás apostola legyen köztök: nem a legnagyobb, a legtisztább honszeretet vala-e az, mi őt erre lelkesíté? S mi volt az, mi őt annyi sor hegyeken, vizeken, tengereken s míveletlen nemzetek országain átvezette, mi Kaman és Zsimkasz kolostorokban, hol annyi évekig a világtól elkülönözve élt, lelkét fönntartá, mi az ötvenéves férfiút arra bírá, hogy Kalkuttát elhagyva, útnak induljon, ismét az egy, soha szem elől nem vesztett cél felé; mi adott erőt a férfiúnak, kérdem, ha nem honszeretete? Tán dicsőség utáni vágy? - Igen, Kőrösi vágyott a dicsőség után. Érezve, hogy éltét egy nagy célnak szenteli, tudva, mennyit szenvedett ennek eléréséért: a tisztelet, melyben neve az indiai tudósok közt állt, az érdek, melyet személye honában gerjeszte, jólesett neki nehéz fáradalmai közt. Nem áll senki oly magasan vagy oly alant, hogy magát embertársaitól egészen függetlennek nevezhetné. Az erénynek kiváltsága, hogy mást nem kíván, mint mit tőle megtagadni nem lehet: tiszteletet; s dicső társunk nem volt közönyös az emberek méltánylata iránt. De vajon a dicsvágy maga, mely oly tetteknél, melyekre pillanatnyi elhatározás szükséges, csodákat mivel, adhat-e erőt ennyi kitörésre; a hiúság bírhat-e valakit arra, hogy lemondva a közelebb fekvő dicsőségről, oly cél után fáradjon, melynek kivívása oly valószínűtlen? A dicsőség utáni vágy, maga azon ellenállhatlan szenvedély, melyet a tudomány egyesekben ébreszthet, ezeknek magyarázatára elégtelen. Ennyi erőt csak szeretet ad, ennyi áldozatra csak szeretet képes a világon, s ha azon érzeményt, mellyel hona iránt viseltetett, elvesszük, Kőrösi élete rejtély fog maradni előttünk; s ez az, mi emlékét örökké kedvessé teendi e hazában, mi által látszólag haszon nélkül lefolyt létére szívünk nagy reményekkel telik el; mert eszünkbe jut, hogy a hazának, melyet ekképp szeretni, a nemzetiségnek, melyért ennyit áldozni lehet, ha nagy múltja nem, legalább jövője van.

S e gondolat emelje lelkünket dicső társunk emlékénél!

A múlt homályban fekszik előttünk, s nem adatott talán senkinek fölemelni a fátyolt, mely nemzetünk eredetét takarja. Ki tudja? - Kőrösi talán elérte célját. - Hazája dicső eldődeinknek, a hely, hol mindaz, mi fajunkból Ázsiában megmaradt, együtt van; a szent föld, mely után egész éltén át sóvárgott: ott terjedt el talán a vándor szemei előtt. - Egy völgy a nagy Himalája áthághatatlan havasaitól körülfogva, melynek földje egy ezred óta nem mívelve emberi kezektől, szabadságának egész erejével hajtja növényeit; hol csak a sas, ha sziklán rakott fészkét körüllebegi, csak egy távol vízesésnek vagy a nyári vésznek szava szakítják félbe a nagyszerű csendet: talán ez bölcsője nemzetünknek; - vagy Ázsia véghetlen pusztáinak egyikén, hol most a karaván szomorúan folytatja útját, hol az embereknek nyoma eltűnt, s csak itt-ott egy halom, mely után a vándor útját irányozza, s melyet a karaván vezetője sírhalomnak mond, emlékeztet a természet urára: talán ott fekszik régi hazája nemzetünknek. De midőn Kőrösi e tájakon áthaladt, s leülve a sziklák egyikére, melyek az eltűnt nép által hőseinek emlékül emeltettek, szívét gyorsabban érzé dobogni; midőn a zöld kunhalmok egyikére felmenve, a körülte terjedő nagy pusztaságnak közepette egy magyarázhatlan érzés őt nemzetére, az elhagyott s az elérhetetlen hazára emlékezteté, és szemei könnyekbe lábadtak: ő nem sejdíté, hogy lábai eldődeinek szent porát tapossák, hogy a cél, mely után szíve oly hatalmason vágyott, e néhány sírhalom! S az utas újra fölköté saruit, újra elindult éltének nagy célja felé, melynek elérését talán csak azért tagadta meg végzete, hogy példáján eszünkbe jusson, miként munkásságunk tere nem a múltban, hanem a jövőben fekszik; miként nem eldődeink nagy neve, nem vérünk nemessége, hanem tettek emelhetik a magyart azon nagy népek sorába, melyeknek neve e földet dicsőséggel tölti ki.

Népünk eredete örök homályban fekszik előttünk. Nemzetünk múltjából ismerjük az egyes nagy erények példáit s azon szenvedéseket, melyeknek sebhelyeit hordani dicső - de nem ismerünk oly tetteket, melyekre hivatkozva mondhatnék, hogy fajunk nagy hivatást töltött be.

- Tekintsünk körül e hazában! és vajon, ha sorsunk úgy akarná, hogy, mint eldődeink régi lakhelyeikről, úgy mi is e földről hatalmas ellenek által elűzetve, más éghajlat alatt keresnénk hazát, s egy ezred után unokáink egyike, mint Kőrösi, eldődeinek lakhelyét keresve, jőne vissza Magyarországra: föl fogná-e találni nyomdokainkat? E hazának terjedt határain hol van a nagy nemzeti emlék, mely még romjaiban is méltóan fönntartaná nevünket? Hol az eszme, mellyel az emberi nem eszmekincsét mi gazdagítottuk? Melyik a nagy, felejthetlen eredmény, melyet küszködve mi vívtunk ki? - Annyi századot töltöttünk e földön, s utódunk áthaladva határain, csak egy nagy pusztaságot vagy más népek teremtéseit fogná találni utánunk?!

A múlt szomorúan, fény nélkül fekszik mögöttünk; forduljunk azért kettős lelkesedéssel a jövő felé, s lelkünknek adjon erőt azon meggyőződés, hogy a magyar dicsőségének korát túl nem élte még! Szép nagy ősök emlékeire visszatekinteni; szép oly fajból származni, melynek neve a világot dicsőséggel tölté el; de nagy tettekben meghaladni eldődeit, nemesíteni azok emlékét, kiktől származánk: ez szebb, dicsőbb hivatás; s mi nem panaszolkodhatunk, hogy nemzedékünknek nem ez a feladás jutott.

De midőn lelkünk nemzetünknek dicsőbb jövője után sóvárog, midőn forró imával fordulunk Istenünkhöz, hogy végre, annyi szenvedés után, megadja népünknek azt, mit oly régen várunk: ne feledjük el soha, hogy a hon szebb jövője csak nagy tettek jutalma lehet; hogy nagy célok elérésére nemcsak lelkesedés, de kitartás s állhatatosság kell - kitartás, milyennek példáját Kőrösi életében látjuk, s mely őt, ha azon célhoz nem is, mely után kiindult, s mely talán elérhetetlen vala, de legalább azok sorába vezette, kiknek a jövő megadja koszorúit.

Messze tőlünk, a világ egy más részében, ott, hol a Himalája emeli hótakart bérceit, pihen most a zarándok, hosszú vándorlása után. - A szív, mely oly erősen dobogott honáért, idegen földben hamvad el, s maga a fű, mely pora fölött nő, idegen formájú; de Kőrösi emléke itt él közöttünk, s míg lesz szív e határok közt, mely hazája nevénél feldobog, míg a magyar nemzetiségért lelkesülni tud: dicső emléke fel fog maradni közöttünk. Adja az ég, hogy életének példája állhatatosságra s férfiúi kitartásra serkentse e hon gyermekeit; hogy neve, mely nemzetünk emlékkönyvének egyik legszebb lapján áll, mennél többeket intsen arra, hogy a jövő kor csak ahhoz hű s állandó tiszteletében, ki híven s állandóan meg tudott maradni azon ösvényen, melyet munkásságának választott.

1843

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

Mély fájdalommal lépek e helyre. - A férfiú, kiről szólani fogok s kiben társaságunk egyik legszeretetreméltóbb tagjától s a haza azon férfiak egyikétől fosztatott meg, kik nemzetiségünkért legtöbbet s legállandóbban fáradtak, azok közé tartozott, kik, midőn az irodalom mezejére léptem, erőmet tanácsaikkal pótolák, s első gyenge kísérleteim után elcsüggedni nem engedének. Vesztettem benne, ha a nagyérdemű irányában e szóval élni szabad, egy barátot, s kétszeresen érzem föladatom nehézségét, midőn most e férfiú érdemeinek méltánylata kívántatik tőlem, kinek nevénél inkább könnyeket, mint szavakat találhatok.

De ne féljenek azért tisztelt hallgatóim, hogy érzelmeim által elragadva, a kép, melyet társunkról adandok, csak személyes tiszteletemnek lészen emléke. Nem hogy elhunyt társaink általunk magasztaltassanak, hanem hogy emlékök körünkben megújíttassék, ez célja emlékbeszédeinknek. S Dessewffy József nem tartozik azok közé, kiket magas alapra szükséges állítanunk, hogy tiszteltessenek. Nála, minél közelebb marad hozzánk, minél inkább láthatjuk egyes vonásait: annál inkább érezzük veszteségünket, s csak igazság az, mellyel neki, mint minden jobb férfiúnak, tartozunk. Boldog, kinek sírja fölött e kötelesség teljesítése a barátnak is oly könnyűvé válik, mint ez esetben.

De mielőtt életének rövid leírásába ereszkedem, legyen szabad egy tekintetet vetnem azon korra, melyben elhunyt társunk az életbe lépett, s mely egész munkásságának irányát elhatározá. Az utókor, mint mondják, igazságos, de csak akkor, ha valamint a múltnak küzdelmein kívül áll, úgy eltűnt időknek férfiairól ítélve, magát a pillanat eszméi és szenvedélyei által elragadtatni nem engedi, és nem feledi el, hogy csak azok érdemlik az utódok tiszteletét leginkább, kik saját korukban leginkább megfeleltek hivatásuknak. Úgyis, ha van kor, melyre visszatekinteni hazánkban vigasztaló, ez azon időszak, mely századunknak Dessewffyt s csaknem mindazon férfiakat szülte, kikre méltó büszkeséggel tekinthetünk.

Ki nem ismeri a XVIII. század roppant hatását? E század, mely utolsó tizedéig a tett mezején nagy férfiakban oly szegény, s ha az eszmék világát tekintjük, oly gazdag vala; mely a múlt mohos maradványait az állam külformáiban féltékenyen megőrizve, e formákon kívül nem tisztelt semmi egyebet; melynek kezdetén XIV. Lajossal, végén a francia forradalommal találkozunk: e század nagy s elhatározó befolyást gyakorolt hazánkra is. Csakhogy e befolyás nálunk Európa más országaitól egészen különböző vala. A nemzetiségnek érzete, mely a XVIII. században Európa más népeinél az állam fogalma által háttérbe szoríttatott, nálunk ekkor még nem vesztett élénkségéből. Ennek okát hazánk sajátságos helyzetében találjuk.

Az alkotmányos formák, melyek még a XVIII. század előtt csaknem minden nyugot-európai országban eltöröltettek, nálunk fönntartották magokat, s habár a nemesség szűk körére szorítva, legalább azt eszközölték, hogy e hazában senki XIV. Lajossal elbízottan nem mondhatá, *‚az állam én vagyok’*; s a vallás - mely, mint minden eszme, csak addig erős, míg felsőbbségért küzd, s mely azért, mióta a wesztfáliai békekötéssel a reformáció nagy műve bevégeztetett, más népek állami életére befolyást többé nem gyakorolt, hazánkban még mindég mint az alkotmányos élet egyik fő tényezője jelenik meg. Nálunk, hol több vallásfelekezetek között egy sem oly erős, hogy másokat elnyomhasson, és egy sem oly gyönge, hogy tökéletes egyenlőséget ne követeljen, a vallási súrlódások, melyek ily viszonyok között elkerülhetetlenek, fenntarták a vallásos érzelmet, s a kor felvilágosodása csak azon gyűlöletet szüntetheté meg, mellyel a felekezetek egykor egymás ellen küzködtek; s ha ezekhez hozzávesszük, hogy a különbség, mely míveltségre nézve minden nép felsőbb s alsó osztályai között létezik, hazánkban, melynek felső osztályai a külföldtől vevék nevelésöket, még nagyobb vala, mint más országokban, s hogy az úgynevezett harmadik rend, mely máshol míveltségben a felsőbb,

jogállapotában az alsóbb néposztállyal hasonló helyzetben állt, nálunk hiányzott: nem fogja senki bámulni, hogy a XVIII. század mozgalmai, irányai hazánkban egészen más irányban hatottak, s a szabadság és egyenlőség eszméje helyett csak az ősi alkotmány s nemzetiség iránti buzgalmat, a vallási közönyösség helyett, mely az egész civilizált világban általánossá vált, csak a vallások egyenjogúsága utáni törekvést idézték elő; míg azon eszmék, melyek Franciaországot alapjában megrendítek, nálunk csak a míveltebb osztályoknak egy kis része által, mint egy távol jövőnek eszményei, karoltattak fel.

Ezen okok magyarázzák hazánknak különös helyzetét a XVIII. század vége felé; de mi a század utolsó éveiben hazai mozgalmainkat előidézte, s azoknak jellemét elhatározá, az József császár eljárásában kereshető. Az általános újítási vágy, mely a század közepe felé, Portugáltól Dániáig, Európa csaknem minden országait megragadá, s fejedelmek s államférfiak által az abszolutizmus érdekében használtatott fel, nem hagyhatá érintetlenül Józsefet, a jóakaratú osztrák fejedelmet sem; s ha akkor, midőn más kormányok elfeledve, hogy azt, minek semmi határai nincsenek, védelmezni nem lehet, saját korlátlanságok érdekében a nemesi s egyházi rend kiváltságai ellen felléptek, ő is azon egyetlen alkotmány megsemmisítését tűzte ki céljául, melyet birodalmában talált, s oly korban, midőn a nemzetiségek a fejedelmek s filozófusok által egyaránt ostromoltattak, azon nemzetiségnek, mely hazánkat többi tartományaitól elkülönzé, hadat izent: az igazságos jövő ebben csak a császár helyzetének természetes következményeit láthatja. - Nemzetiségünk rég nem mutatta életének jeleit. A magyar nyelv a nép körébe vonulva, magyarok által minden országos dolgok vitelére alkalmatlannak nyilváníttatott, ő, az idegen, miként tisztelheté azt? Az alkotmány csak néhány százezernek kiváltsága vala, miért ragaszkodnék ő ahhoz, mi nemes céljának, amint gondolá, útjában állt, s a nemzetnek úgyis csak a szabadság nevét tartotta föl? - De, hála a Mindenhatónak! ő csalódott, midőn nemzetiségünket halottnak gondolá; csalódott, midőn azt hivé, hogy ott, hol századokig alkotmányos élet létezett s a szabadság neve a nép szájában forog, az alkotmány változása a korlátlan hatalom érdekében történhetik, s hosszú törekvései nagy, de egészen ellenkező eredményeket idéztek elő, mint melyeket célzottak.

A diák nyelv ledöntött uralma fölött föltámadt a magyar, s az egyenlőség tanai, melyek a trónról hirdettettek, visszhangra találtak millió kebelben; de az egyenlőség utáni vággyal a szabadság emléke emelkedett, és a nép nem látta át, hogy az újkor eszméi, melyeknek létesítését a császár megkísérté, kevésbé üdvösek, ha azoknak létesítését maga a nemzet tűzi ki magának feladásául. Valamint a szándék nemes, valamint a tettek merészek valának, melyekkel a császár a magyar alkotmány s nemzetiség ellen föllépett: úgy nemes vala az ellenszenv, férfias az elhatározás, mellyel a nemzet tulajdona mellett föllépett, s midőn a császár sírjába szállt, a nemzet, melyet szunnyadva talált, ébren állt sajátjának védelmére.

Ily viszonyok közt foglalá el II. Leopold a magyar királyi széket, ily viszonyok alatt nyílt meg az 1790-ik országgyűlés, s a nemzet soha szebb reményekkel nem nézett a jövőbe. A királyi széken a századnak egyik legkitűnőbb s bizonyára legmíveltebb fejedelme, a hazában oly nép, mely büszkén emlékezve egykori nagyságára, a szabadság becsét most annyival inkább érzé, mert alkotmánya megtámadtatott - s mely között a haladásnak célját tisztán talán kevesen láták át, de melynek soraiban alig találkozott, ki a haladásnak szükségét ne érezte, s kinek keble nemes lelkesedésben ne emelkedett volna. E fontos, hazánknak annyit ígérő pillanatban lépett Dessewffy József a közéletbe. Hosszasabb valék, mint némelyek talán szükségesnek tarták; de oly férfiú életét, ki egész munkásságát hazájának szentelé, hazája fejlődésének történetétől elválasztani nem lehet, s valamint aggkoráig minden, mi e hazában történt, Dessewffy fogékony lelkére hatást gyakorolt: úgy kérdésen kívül az 1790-i időszak vala az, mi egész életének irányát elhatározta.

Egy régi családnak ivadéka, oly házban nevelve, hol nyolcéves koráig idegen nyelv nem hangzott ajkairól, később, Kopy által azon klasszikus tanulmányokra oktatva, melyek még agg napjaiban élte fő gyönyöreit képezék, s melyek által a gyermek nemes hajlamai jókor vezettettek a polgári erények tiszteletéhez, Dessewffy, a tizenkilenc éves ifjú, miként maradhatott volna érintetlenül a nagy mozgalomtól, mely között az életbe lépett? Mi, kik őt élete későbbi korában láttuk, kik a meleg részvétnek, mellyel az agg e haza kifejlődését végnapjáig követte, annyiszor örültünk; kik ismertük benne azon optimizmust, melynek forrása a szív, s melyet ősz hajakkal megtartani csak a legnemesebb természeteknek adatott: nem képzelhetjük-e a lelkesedést, mely a költői keblet akkor megragadta, midőn körülötte e hazában minden szív erősebben dobogott, minden kebelben nemes lelkesedés szólalt föl; midőn az, miről az ifjú álmodott, egy egész nép reménye vala, s miről mint férfiú, életének minden tapasztalásaival alig bírt kételkedni? Ő, ki már gyermekéveiben családi emlékei között a hon eltűnt dicsőségéről álmadozott, ki, mint 1827-ben írt rövid életrajzából látjuk, még iskolaévei alatt észrevéve a különbséget, mely azon elvek, melyeket tanul, s azok között, melyeket honában alkalmazva lát, létezik, s ki most csak a nemzetiség iránti buzgalmat, csak az emberi jogok hirdetését hallá maga körül, miként ne merült volna egész lelkével a mozgalomba, mely akkor a hazai életnek minden ágait megragadta, s őt azzal a kilátással kecsegteté, hogy a nagy feladásban néki is dicső napszám jutott.

Az alkotmányos élet, a nemzeti nyelv, az irodalom, maga nemzeti öltözetünk - nem volt semmi, miben a magyar magát az utolsó kormány által megtámadva ne látta volna, s minek oltalmánál most nemes lelkesedésre nem gerjedhetett; nem volt mező, melyen magát a hazafiúi cselekvésre felhíva ne érezte, melyen oly ifjú, mint Dessewffy akkor, egy szép feladást ne talált volna fáradozásainak.

De ezen általános lelkesedés időszaka nem tarthatott sokáig, s kik e nagy mozgalmat nyugodtabban tekinték, jókor sejdíteni kezdék: hogy még hosszú küzdésre, sok zajtalan munkára lesz szükség, mielőtt hazánk az akkor oly közelnek látszott célt elérheti.

Míg hazánkra József abszolutizmusa nehezedett, s a nemzet szabadsága tűzetett ki zászlóul, addig azok, kik alkotmányos kiváltságaik s nemzetiségeik sértését fájlalák, és azok, kik az újkor eszméiért lángoltak, e zászló körül csoportozva egy összetartó pártnak látszottak. De a párt, mely közös megtámadás ellen alakult, mihelyt ez megszűnt, nem járhatott többé egy ösvényen; s a közös jelszó nem takarhatá el az óriási véleménykülönbségeket.

Ily viszonyok közt az 1790-i időszak az alkotmányos élet terén nem szülhetett nagy eredményeket. Néhány törvény, melyben minden párt, fönntartva elveit, a kérdéseket inkább elhalasztá, mint eldönté, néhány országos választmány munkálatai - ez minden, mit az oly lelkesedéssel föllépett korszakból megtartánk. A hazai nyelv kevesektől ismerve, ismét elhagyatott, az irodalom iránti buzgóság megszűnt, a magyar ruha ismét letétetett, s a lelkesedés után látszólag csak azon lankadtság maradt vissza, mely nagy felgerjedésre mindég következik. S Dessewffy először életében érzé a csalódás keserűségét, mely nélkül senki, ki politikai pályára lépett, sírjába nem szállt még.

E szomorú napokban hány nem mondott le büszke reményeiről? Hány nem csüggedett el hazája jövője felett? Ily viszonyok között csak erős szeretet tarthatja fönn hitünket, s az kevésnek adatott.

De voltak ilyenek e hazában akkor is, kik hinni nem akarák, hogy az, miért keblök oly melegen érez, a haza, csak egy nagy halott; s kik látva az érzéketlenséget, melybe a nemzet rövid felgerjedése után ismét süllyedett, azért nem kevésbé bátran hirdetek, hogy csak alszik, s kortársaik kacagása közt feltámadásáról szóltak. S ha e haza valaha eléri a célt, mely után annyi kebel sóvárog: valóban azokat illeti a dicsőség, kik, mint Dessewffy, elég erősek valának fönntartani hitöket a kétkedők között; s kiknek reménye, midőn azt mások elveszték,

csak azon föltétellé változott át, hogy mit a sors kedvező hatalmától várniok nem lehet, azt önerejükkel küzdjék ki; a dicsőség azoké, kik nem estek kétségbe hazájok fölött.

A kilátások, melyekből hazánknak politikai újjászületését józanon várni lehete, az 1790-i országgyűlés után megváltoztak. Az egyenlőség eszméje, mely e hazában a nép míveltebb osztályainál tovább akkor még nem terjedt, mióta a francia forradalom e fellengző tanait oly szörnyen valósítá, elveszte pártolóit; és azok is, kik alkotmányunk hibáit átlátva, javítása után sóvárogtak, elismerék, hogy mielőtt politikai újjászületésünk lehetséges, főképp nemzetiségünkre nézve még erősbülnünk kell, s így a hazai nyelv mívelése lön a cél, melyet a kevés, de buzgó polgárok, kik bizalmukat a haza jövőjéhez nem vesztették el, maguknak a jelenben kitűztek; a hazai irodalom lett azon kör, melyre egész munkásságukat fordíták.

E térre a politikai vélemények különbsége nem terjedett ki, e pályán a fordulat, melyet a francia forradalom később vett, senkit sem ijeszthetett vissza; itt mindazok, kik nemzetiségök nyomorult állását érezni képesek voltak, együtt járhattak; s ha nemzetiségünk jelenleg szilárdabban áll, azon férfiak kitartásának köszönhetjük azt, kik taps és méltánylat nélkül, majdnem észrevétlenül, egy új nyelvet teremtenek nemzetünk új életének.

Ezen férfiak egyike Dessewffy József. A tudományos míveltség, melyet Kopy nevelésének köszönt - az élvezet, melyet még gyermekkorában a régiek nagy műveiben talált, jókor érezteték vele írói hivatását, s midőn az 1790-i lelkesültség elhallgatott, ő, kinek nemes lelke e hon jövőjén kétkedni nem tudott, honi irodalmunkat jelölé ki azon pályául, melyen haladni fog, s melyen Cicerónak a vénségről írt könyvei lefordítása által első kísérleteit tevé.

És nem is a rideg politikai pálya vala az, mire Isten e férfiút teremté. Tanultabb s mélyebb belátású, semhogy ítéleteiben egyoldalú lehetne, igazságosabb, semhogy az érdemet, mely ellene harcban áll, el ne ismerné, lelkesedve mindenért, mit szépnek s nemesnek ismert, ragaszkodva a múlthoz nagyszerű emlékeiért, vágyódva a jövő után, melytől eszményeinek létesítését várta a költő, ki mindent magasabb szempontból tekintve, felfogta, hogy az, mi ellenét tettre buzdítja, talán nemes indulat vala, s azért könnyen megbocsátott: miként szolgálhatott volna politikai pártok vezetője- vagy eszközeként? Gyöngédebb, semhogy akaratát minden eszközzel kivinni tudja, és szilárdabb, férfiasabb, semhogy meggyőződését pártjának alája rendelje; nem eléggé hiú, hogy érzelmeit dicsvágyának feláldozza, s büszkébb, semhogy önbecsülését mások magasztalásáért fölcserélné: ő a poros arénára, melyen nemzetek sorsa fölött küzdenek, nem való volt. A tulajdonokból, mik a politikai életben embert naggyá tesznek, Dessewffy csak a szeretetet bírá, mely honának mindent feláldoz; a gyűlölet hatalma hiányzott e kebelben, s neki jobb vala a tudományok s művészet csöndes körébe vonulni.

Ez azon kör, hol a gyöngeségig nyájas s fogékony férfiú ifjúságától fogva élte végnapjáig tántoríthatatlan szilárdsággal működött - s melyen, ha neve valaha elfelejtetnék is, legalább munkásságának hatása nyelvünkkel együtt fönn fogja magát tartani, nem azon hatás által, melyet egyes mívei, hanem azon befolyás miatt, melyet összes tevékenysége előidézett. Vannak korszakok, melyeknek nehézségei ellen a legnagyobb tehetség hasztalanul küszködik, s ilyen vala az, melyben Dessewffy az irodalom pályájára lépett. Oly kortól, midőn a költőnek, hogy érzelmeit kimondhassa, még szavakat kelle teremtenie - melyben egy általános, mindenkit egyenlőn megragadó érzelem vagy eszme, mely a költőt dalra lelkesítheté, nem létezik, s az, ki mégis lanthoz nyúlt, nem talál szíveket, melyek dalára földobogjanak: oly kortól, minő az vala, melyben Dessewffy föllépett, nem várhatunk irodalmi remekeket. - Nyelvünk újjáteremtése, lerakása azon alapoknak, melyeken idővel nemzeti irodalmunk felépülhessen: ez azon nehéz feladat, mely e kor férfiainak jutott, s ki irodalmunk történetét ismeri: nem fogja tagadni, hogy a nemes ízlés, mely Dessewffy minden műveit jellemzi, irodalmunkra oly hatást gyakorolt, melynél nagyobbat Kazinczynk munkásságán kívül hazai íróink között talán senkinek sem köszönhetünk.

Mint akkor a jelesebb ifjaknak nagyobb része, úgy ő is közhivatalba lépett. Midőn azonban Fiuméból, hol a kormányszéknél alkalmaztatott, a magyar kancelláriához való áttételéért folyamodott, s ezen kívánata nem teljesíttetett: fájdalom nélkül tette le rövid idő után hivatalát, melyet nem nagyravágyásból keresett, s mely előtte becsét elvesztette, mert mint rövid életrajzában mondja: *„Hamar átlátá, mennyiszer öli meg közigazgatásunknál a forma a dolgok lényegét, mennyiszer kerestetik több fontosság az irományok terhében, mint a dolgok végrehajtásában”* - és azon évek, melyeket ezután munkás nyugalomban testvére falusi lakában töltött, saját állítása szerint, a legboldogabbak valának, melyek neki életében jutottak.

De ha senki sincs, ki a családi kör boldogságát s azon élvezeteket, melyeket a tudományok körében találunk, nálánál inkább ismeré: ő nem tartozott azok közé, kik visszavonulva önzésük szűk körébe, részvét nélkül tekintik a világot, megelégedett nyugalommal nézhetik tűzhelyökről mások szenvedéseit, csak a vész az ő köröket ne dúlja fel. Szíve nem vala ily önzésre alkotva, s midőn 1795-ben a hazát ellenség fenyegetvén, nemesi fölkelés rendeltetett, az ifjú tudóst Szabolcs nemes seregének választott vezérei között látjuk, készen eldődei példáját követni, kikből a mohácsi vésznapon huszonhat, Mária Terézia alatt csak egy háborúban tizenkilenc vérzett el a haza zászlói alatt. A nemsokára bekövetkezett béke nem engedé, hogy társunk e mezőn babérokat arasson, s így miután családja s barátai kérésére újra közhivatalra ajánlkozván, szolgálata nem kívántatott, ismét falusi magányában látjuk őt, melynek csöndes örömeit apjától rámaradt házi gondok zavarták ugyan, de anélkül, hogy irodalmi munkásságát akadályoztatták volna.

Akit azonban egykor gond nélkül élvezett örömei vissza nem tartóztattak attól, hogy a haza első szavára fegyvert ne ragadjon, azt házi gondjai s a feladat, melyet magának kitűzött, hogy ősi vagyonát helyreállítja, szintén nem tarthaták vissza a mezőtől, melyen hazája szolgálatát kívánta; s 1802-től fogva 1830-ig azon kevesek közt találjuk őt, kik a törvényhozás és a megye körében nemzetünk jogai s hazánk függetlensége mellett küzdöttek, s kiknek az ősökről ránkmaradt szabadság s nemzetiségünk fenntartását köszönhetjük. Házi boldogsága, melyet 1806 óta páratlan jellemű nejének karjai között élvezett, csak nevelé hazafiúi buzgóságát, s négy gyermekének látása csak egy mindig megújult intés vala, hogy nekik dús vagyon helyett egy szép nevet s élete példáját hagyja oly örökségül, melyet a sors csapásai elrabolni nem képesek. A férfiú, élete teljes erejében, s az agg, midőn őszülő fürtökkel már sírjához közelgett, egyenlőn küzdött e magas céljáért, ellankadva testében, de nem a buzgóságban, mellyel e pályára lépett.

Nincs helyén, hogy törvényhozásunk újabb történetén átfutva, csak röviden is elsoroljam a lépéseket, melyekkel alkotmányos kifejlődésünk felé e században haladtunk; hogy elmondjam a veszélyeket, melyek szabadságunkat fenyegeték, a küzdelmeket, melyeknek fönnmaradásunkat köszönjük. De kik ezeket ismerik, tanúságot tehetnek, miként azok között, kik akkor honunk érdekeit védék, nincsen, ki lelkesedésben vagy állhatatosságban Dessewffyt meghaladta, s családja személyes érdekeit hazájának több örömmel áldozta volna fel; nincs, ki érdemesebb volna, hogy iránta a jövő lerója tartozását a múltnak, mely alatt néma fáradozásai csak közönyösséget s néha gúnyt találtak. S vajon bámulhatjuk-e, ha a férfiú, ki annyi éven át alkotmányunk s nemzetiségünk megszilárdításán dolgozott, midőn 1825-ben ősi alkotmányunkat s 1830-ban nemzetiségünket biztosítva látta, s az ifjabb nemzedék új célokat tűzött ki, ezeknek kivívásában részt venni nem akart, sőt mivel nemzetiségünk biztosítását alkotmányunk változatlan fönntartásában kereste, ezen törekvések ellen nyilatkozott. - Fájhatott, hogy azt, kit annyira szerettünk, politikai elleneink között kelle látnunk; de vajon még ez is nem növelte-e inkább a tiszteletet, mellyel iránta viselteténk, mert csak azt bizonyítá be, hogy e férfiú azok közé tartozik, kik eszméknek s nem pártoknak hívei, s kik meggyőződésöknek valamint a hatalom kegyét, úgy a nép tapsát is készek föláldozni. Hogy korának siető haladását követni nem tudva, pártjától elmaradt, abban sorsa közös majdnem mindazokkal,

kik közdolgokban átalakulási korszakokban vesznek részt; de nemes sajátja, hogy meggyőződéseinek védelmében soha nemtelen eszközökhöz nem nyúlt, s hogy, midőn kifáradva, a munkás élet színhelyéről visszavonult, keserűség nélkül tudta látni, miként helye mások által töltetik be; - örülve minden lépésnek, melyet hazája előbbre tett, habár e haladás közben a nyomok eltiportatnának, melyeket ő maga után hagyni remélt.

De az nem méltányolhatja Dessewffyt igazán, ki őt csak a politika s az irodalom mezején ismeri. E nemes kedélynek kincsei csak házi körében tűntek fel; s ki őt itt látá, nem fogja soha feledni a jótékony befolyást, melyet Dessewffy személyisége rá gyakorlott. Hány van közöttünk, írók közt, kiket példája, kiket az ő bátorító szavai buzdítottak, hogy pályánkra lépjünk és azon, minden nehézség dacára megmaradjunk? Hány tisztelé benne mesterét, kinek példájából kerülni tudta azt, mi a művészetet elöli, minden aljasságot? Hány van, ki ha később közméltánylatot szerzett magának, hálával emlékezik vissza, hogy az első, ki őt méltányolta, Dessewffy volt, a szeretetreméltó férfiú, kinek szíve irigységet nem ismert, ki csak a küzdés között, s nem midőn a jutalmak osztattak, érzé versenyzésre fölhíva magát.

Ki nem emlékezik e nyájas férfiúra, ki nem nélkülözi a szelíd arcot, mely nem múló ifjúságban mosolygott ezüst fürtei alatt? Ki felejtheti szavának szelíd hangját, melyben a múltnak emlékeit vagy a jövő reményét, baráti tanácsokat, vigasztalást vagy meleg részvétet, de soha egy keserű szót, soha semmit nem hallottunk, mi érzelmeinket sértheté? Ha vendéges házához jövénk - hol a gazda meleg kézszorítása s azon szívesség fogadott, melyet utánozni nem lehet -, s a gazda kertébe vezetett, s a fák árnyéka alatt, melyeket maga ültetett, életének múltjáról szólt, a feltételekről, melyekkel a világba lépett, s melyek lelkét a mindennapi élet terhei alatt fenntarták; a sok szeretetről, melyet életében talált, a sok reményről, melyek minden csalódások között mégis teljesedtek.

Vagy ha a faluba mentünk, mely házától távolabb állt, de nem annyira, hogy lakói minden bajaikban jóltevőjöket föl ne keressék, s a földmívelő, ki háza előtt a nap meleg sugárit élvezé, kalapját levéve áldást mondott az átmenőre; a gyermekek, elhagyva játékaikat, kezei körül tolongtak, s mindenütt, minden szóból, minden mozdulatból látszék, hogy a kötelék, mely e férfiút jobbágyaihoz fűzi, nem a törvényben, hanem a szívekben létezik; vagy ha a mezőn jártunk körül, melynek egyik felén a szabolcsi róna terül el, a másikon a tokaji s borsodi hegyek emelkednek, s ő a zöld síkon jártatva tekintetét, az időkről szólt, midőn a térek virágzók lesznek, s e haza néma pusztáit egy munkásságban gazdag, szabadságában büszke nép fogja betölteni, és a remény, mellyel hazájának távol jövőjéről szólt, az agg férfiúnak arcát lángba borítá: nem érzettük-e ellenállhatatlanul vonzódva magunkat a férfiúhoz, ki azt, mi után vágyódni érdemes, sohasem a föld porában kereste; kivel a szeretet, melyet talált, elfelejteté csalódásait, ki, mint kertjében, úgy az életben, a felnőtt fák árnyéka alatt elfelejtheté, mennyi csemetét ültetett, melyeknek reményzölden kihajtott levelei nem tarták meg ígéretöket; nem érzettük-e jobbaknak, nemesebbeknek magunkat társaságában, lelkesítve, hogy mi is, mint ő, önösségünk körén kívül fekvő célokat tűzzünk ki munkásságunknak; hogy mi is életünk alkonyán még jövőt lássunk magunk előtt, melyet reményeinkkel elfoglalánk.

Engedelmet, t. hallgatóim, hogy midőn a férfiúról szólok, kit a haza a politika s irodalom mezején tett szolgálataiért tisztel, nem hallgathatom el emlékeimet, s országos érdemeit elsorolva, nem hallgathatom el a szeretetet, melyet iránta érzek, a köszönetet, mellyel résztvevő barátságáért mint ember, segítő tanácsaiért mint író tartozom. Emlék azon szeretet is, melyet emberek keblében magunk után hagyunk, s én a dicső elhunytnak ez egyet legalább felállíthatom.

Igen, szeretet vala az, melyet Dessewffy mindazokban, kik őt közelebbről ismerék, gerjesztett. Tiszteltük érdemeit, örvendénk nyájas beszélgetéseinek, bámultuk tehetségeit - irigyeltük az optimizmust, mellyel még az agg férfiú az életet s embereket tekinté, s mely csak a leg-

nemesebb szíveknek tulajdona; de ha tőle távozánk, szeretet vala az, mi mindezen érzésekből megmaradt, s szívünknek jólesett, hogy kit oly jónak tapasztaltunk, azt oly boldogan láthatjuk.

S ő az vala, bírva nejének szeretetét, kinek neménél erősebb lelket ada a természet, de csak azért, hogy szeretete erősebb legyen s férjének biztosabb támaszává válhassék, körülvéve reményteli gyermekekkel, unokákkal, tisztelve az egész hazában, s nyugodtan tekintve vissza munkás életére, melynek eredményeit még szerénysége sem tagadhatta volna: mi hiányzott az aggnak, hogy magát boldognak érezhesse? neki, ki a tudományok kifogyhatatlan kincseit élvezni tudta, s kit a természet a szépnek érzetével áldott meg, hogy a fűszáltól a csillagos ég boltjáig örömöt találjon mindenben, mit maga körül láthat.

S miért nem halhatott meg akkor, életének minden örömei között? Miért nem szállhatott sírjába egy évvel előbb, midőn mindazokat, kiken szíve függött, még maga körül látta s életének egyik legszebb reményétől még nem fosztatott meg? Miért kelle kiürítenie élete kelyhét a végső cseppig, mikor az oly keserű vala? - A sors változhatatlan rendelése másképp akarta, s ő, kit boldognak hivénk, ki önmaga oly nyugodt bizalommal tekintett jövőjébe, csak most, sírja küszöbén, találkozott élete legnagyobb keservével. Mintha a végzet az aggot inteni akarná, hogy az élettel, melyben legfőbb boldogságunk is bizonytalan, nem veszítünk semmit. Fia, Aurél, meghalt, s vele agg napjainak egyik büszkesége, egyik alapja reményeinek. Nem fogok Aurélról szólni, kinek e szónoki széken egy más társunk meleg szavai már visszahívák emlékét, s kiről ítélni magamat felhíva nem éreztem, akár azon barátságot tekintsem, mely haláláig vele összefűzött, akár azt, hogy a politikai pályán ellenei között álltam. De hogy azon egyéniségeknek egyikét vesztettük benne, kiknek csak a kör s alkalom szükséges, hogy nagyokká váljanak; hogy keblében szív dobogott, mely a leggyöngédebb s legnagyobb érzelmekre képes vala; hogy benne a legnagyobb elméknek egyikét vesztette hazánk, s ha törekvéseiben önzés volt, ez az önzésnek legnemesebb neme volt, mely csak a dicsőség után vágyódik: azt, ki Dessewffy Aurélt ismeré, tagadni nem fogja, s az apának, ki ily gyermeket veszte, a gondolat, hogy fájdalmában hazája osztozik, nem enyhítheté bánatát. - Egy van, miben ily pillanatokban vigasztalást találunk, s ez tárta fel Dessewffy lelkét is e nehéz csapás után: a vallás.

Kétkedő századunk gyermeke, fölnevelve oly időszakban, midőn az, mit az emberi nem egykor szentnek tartott, gúny tárgyának jelöltetett ki, Dessewffy távol vala a vakbuzgóságtól; keblében a türelem, mellyel minden vallást tisztelt, el nem gyöngíté a meggyőződést, mellyel ön vallásához ragaszkodott, s az oly erősen sújtott férfiú vigasztalást s reményeket talált azon oltár zsámolyán, mely minden nagy szenvedésnek egyedül biztos menhelye.

Ő érezé, hogy napszámát bevégezte. A célok, melyekért ifjúkorában a pályára lépett, nagyrészt el voltak érve; hazájának alkotmánya, melyért küzdött, el vala ismerve; nemzetiségünk, melyért fáradott, biztosítva látszék, miolta a nyelv, melyet porig alázva talált, a törvényhozás csarnokában hangzott; a szerelem boldogságát élvezte, a művészet csöndes örömeit, a gyönyört, melyet magas eszmék nyújtanak, a szerencsét, melyet kortársaink tiszteletében találunk. Ő ismeré mindezeket, s lelke nyugalom után vágyódott, nem mint az, ki ezer csalódásra emlékezve, keserűséggel fordul el életétől, de mint az, ki érzi, hogy a mag, melyet elhintett, csírázni s zöldellni fog, ha ő nem munkálhatja is többé, mint az, ki midőn kedveseitől elválva még egyszer szerető tekintettel megszámítja őket, nem vég-elválásról, hanem szebb viszontlátásról gondolkozik. - S így szállt le sírjába, mint a nyári nap, mely, midőn a hegyek mögött lealkonyodik, még egyszer melegen veti arany sugarait a messze tájakra. Boldog, kinek hitét az élet tapasztalatai nem gyöngítik, ki reményeinek szebb részét magával viszi sírjába, kinek szeretete nem veszti boldogító hatalmát élete végnapjáig; boldog, ki mint ő, lelke ifjúságát megtartá a sírig.

1844

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

A gondolat, hogy az, kivel éltünk, s kit, ha nem is boldogan, legalább cselekedve láttunk, tevékenysége köréből kiragadtatott, s üres helyet hagyott maga után, mely sokáig, mely talán soha betöltve nem lesz; érzete annak, mi gyengék azon kötelékek, melyeket életünkben szövénk, mi haszontalanok küzdelmeink, mi hiábavaló minden törekvés: e gondolatok fájdalommal töltik szívünket, innen van, hogy az ókortól mostanig a legnagyobb költők s gondolkodók az emberi lét nyomorúságáról szólnak, s mégis csaknem minden nép a gyász jeleivel állja körül ravataljait.

De vannak esetek, midőn a halálnak eszméje más gondolatokat ébreszt, más érzelmeket költ.

S ha az, kit végső nyughelyére kísérénk, a rövid pályát dicsően futotta át; ha reá visszagondolva, nem a hézag, melyet maga után hagyott, hanem az jut eszünkbe, hogy egy előbb üresen állott helyet betöltött; hogy az eszmét, melyre korának szüksége volt, ő mondta ki; hogy a dicsőséget, mely után népe vágyódott, ő szerezte meg; hogy műveket alkotott, melyek e művek nyelvét szintúgy fenn fogják tartani, mint Phidias művészete a követ, melyből isteni szobrait alkotá: akkor a sír fölött szívünk nem az emberi gyarlóság, hanem méltóságunk érzetével telik el, s a nép, mely dicső társát végső nyughelyére kísérte, könnytelt szemekkel, de emelt fővel tér vissza lakjaiba, mert érzi, hogy akit eltemetett, azt elveszítenie nem lehet.

Ily érzelmek azok, mikkel három év előtt Vörösmarty sírjánál állánk, ilyenek azok, mikkel e pillanatra visszatekintünk; s én nem azért lépek e szószékre, hogy a dicsőültnek emlékét újítsam meg, vagy fájdalmunkat fejezzem ki nagy veszteségünk fölött.

Azok közé tartozott ő, kiknek emlékeiből az idő csak azt veheti el, mi az elválás pillanatában fájdalmas vala. Sem mi, kik hozzá közelebb álltunk, azt, mitől halála megfosztott, sem a nemzet azt, mit életének köszön, nem fogja elfeledni.

De midőn e társaság évek után megritkult sorait kiegészítvén, új munkássághoz készül: tehetünk-e ezen ünnepélyes naphoz illőbbet, mint ha azon férfiúra tekintünk vissza, ki e testületnek keletkezésétől fogva egyik legbuzgóbb tagja s egyik fődísze vala, s midőn nyelvünket halhatatlan művekkel gazdagítá, egyszersmind azon komoly, egy célra irányzott kitűrésnek példányát állítja fel előttünk, mely által úgy az irodalmi, mint más pályán a szerényebb tehetség is nagy eredményeket víhat ki, de mely nélkül még a lángész is csak töredékeket alkothatna.

Vörösmartynak első évei születése helyén, Puszta-Nyéken folytak el, hol apja mint gazdatiszt őt és számos testvéreit fölnevelte. Valamint a ház, melynek rajzát valamennyien ismerjük, s melyhez utódaink kegyelettel fognak zarándokolni: úgy a házi kör, melyben nagy költőnk nevelkedett, nem tűnt ki semmi által. Amaz egyszerű falusi laknak, zöld akácokon kívül, csak a fehér falak tisztasága képezi díszét; a háznép egyike azon nemes, de szegény, egyszerű, de a hazához s minden kötelességeihez hív családoknak, melyeknek faja, hála az égnek! még nem fogyott ki országunkból. S ilyen vala a gyermek első fejlődése is, ép és természetes.

Semmi kétség: a gazdag adományok, melyekkel a természet őt megajándékozá, a költészet kimeríthetetlen forrása, melyet keblében hordozott, már akkor is, legalább a gyermek érzelmeinek mélységében, nyilatkoztak. Voltak talán pillanatok, melyekben apja, ki őt az első elemi tárgyakban oktatá, fiának nagy tehetségeit észrevette, s a mélyebben látó anyai szeretet kedvesének jövőjét sejdíteni kezdé; de a pillanatok emléke a szerető szülőkkel sírba szállt. A jeles férfiú gyermekségének történetét sem ő maga, sem más nem jegyezte fel, s mit Vörösmartyról ez időkből tudunk, csak annyi, hogy tizenegy éves korában, azaz 1811-ben, a székesfehérvári

tanodában kezdte tanulmányait, s hogy hajlamát a költészethez már ekkor előbb latin versek, majd magyar alexandrinusokban írt költemények által nyilvánítá.

De a boldog gyermekkor nem tartott sokáig, s a serdülő ifjú alig érte el tizenhatodik évét, midőn apját elvesztvén, azon korban, mely másoknak csak élvezetet nyújt, az élet szükségeivel ismerkedett meg. Anyja szegénységben maradt, s a tanuló, hogy iskolai pályáját folytathassa, előbb Pestre, s miután a bölcseletnek akkor három évig tartó folyamát bevégezte, 1820-ban Tolna vármegyébe költözött, hogy mint magántanító keresse mindennapi kenyerét.

Itt találjuk őt 1823-ig, amennyiben a házi nevelő terhes kötelességei engedék, a jog tanulásával elfoglalva és csak éjjeleit szentelve a költészetnek, melyhez mindig több-több hivatást érez magában. Ez év őszén a fiatal nevelő, ki a *Szépliteratúrai Ajándék*-ban s *Aurorá*-ban megjelent költeményei által már figyelmet gerjesztett, növendékeivel Pestre ment, s általesvén az ügyvédi vizsgálaton, 1825-ben mint *Zalán futásá*-nak költője lépett fel, ez első műve által örök nevet teremtve magának, s kijelölve az ösvényt, melyen ezentúl haladni fog.

Ki *Zalán*-t ír, az érzi hivatását, s Vörösmarty e perctől az irodalomnak szentelé minden tehetségét.

A huszonhárom év, mely ez időponttól kezdve 1848-ig lefolyt, ha Vörösmarty belső fejlését tekintjük, s a munkáknak hosszú sorát, melyekkel nemzetét megajándékozá, életének legérdekesebb korszaka; de ha e gazdag éveknek külső eseményeit keressük, alig találunk valamit, mit különösebben kiemelhetnénk. Igaz, az ismeretlen ifjú, ki egykor csak barátjainak buzdításában keresé vigasztalását, most a nemzet jobbjainak tiszteletét vítta ki magának. Azon kevesek helyett, kik a kezdő írót figyelmökre méltaták, mindig tágabb kört láta maga körül, mely énekeitől lelkesült. Mit egykor csak szép álomnak tartott, mit legboldogabb pillanataiban is csak a távol jövőtől várt: a dicsőséget elérte még férfikorában, s mindehhez az igazságos végezet neki megadta azt, mi nélkül az övéhez hasonló szív kielégítve nem érezheti magát: egy nemes nő s kedves gyermekek szeretetét; de külső helyzetében alig találunk változást, és az, kit első költőjéül ismert a nemzet, mint az ismeretlen ifjú, egyaránt szűk körülmények közt élt, s fáradsággal keresé mindennapi kenyerét, másoktól csak azáltal különbözve, hogy munkásságával halhatatlan műveket alkotott.

Ne várják tehát tőlem, hogy, mi ily alkalommal szokás, a dicsőült életének egyes eseményeit mondjam el. Egyike azoknak ő, kik létöket egy nagy célnak szentelvén, munkásságuknak nyomait nem a házban, melyet családjuknak építettek, a mezőn, melyet szereztek, a személyes barátok és lekötelezettek számában hagyták magok után; Vörösmarty jellemét csak műveiből, életének történetét csak irodalmunkból ismerhetjük.

Ha irodalmunk jelen állását elfogultság nélkül tekintjük, el kell ismernünk, hogy a kifejlődésnek azon pontjától, melyet az európai műveltség élén álló egyes nemzetek elértek, még távol vagyunk.

A nyugati polgárisodás határszéleire állítva, a magyar nemzet múltja századokon át egy hosszú küzdelem vala, s nincs mit bámulni, ha a tudományosság mezején csak azon érdemet szerezheté magának, hogy résen állva, a szerencsésebb népeket, melyek azokat mívelék, erős karjával megoltalmazta.

Ebbéli hátramaradásunkat akár magunk, akár mások előtt eltagadni nincsen okunk; ismerjük s pirulás nélkül felhozhatjuk annak kútfejét, s e nemzet évek óta tisztán látja ebbéli helyzetét.

De ha jelen viszonyainkat nem azon nemzetek irodalmához mérjük, melyek e pályán már századokig haladhattak; s ha nem a végső célt, mely felé törekednünk kell, hanem a pontot tartjuk szemünk előtt, honnan kiindultunk; - vajon, ha a magyar irodalom jelen állását ahhoz mérjük, melyet az harminc évvel ezelőtt elfoglalt: nincs-e okunk némi megelégedésre?

Hányan vannak csak e gyülekezetben is, kik azon korszakra tisztán visszaemlékeznek, midőn egy magyar könyvnek megjelenése még esemény volt; midőn Berzsenyi, Kazinczy, Kisfaludy művei a nyomtatási költségek miatt csak nagy nehézséggel láthattak világot.

Elfelejtettük-e az időt, mikor a magyar színészet korcsmákban s faluszínekben tengette nyomorult létét, s ha néha városainkban megjelent, a nagy többségnél legfeljebb azon részvétre számíthatott, mellyel minden szokatlan fogadtatik; mikor a magyar költészet és szépirodalom egy évi termékei egy zsebkönyvbe befértek, s tudományos irodalmunk egy folyóiraton kívül évenként néhány iskolai könyvre szorítkozott?

Elegen vannak közöttünk, kik, midőn az irodalmi pályán felléptek, azt még úgy találták.

S ha ezen állapotot a jelennel összehasonlítjuk; ha a műveket tekintjük, melyekkel nemzeti költészetünk azóta meggazdagodott, s melyek közől nem hiányoznak olyanok, miket bátran más nemzetek remekművei mellé állíthatunk; ha a tudományra fordítjuk figyelmünket, melynek minden ágában élénk tevékenységet veszünk észre; ha végre meggondoljuk, hogy minden haladásnak feltételét - nyelvet bírunk, mely a tudományok több ágaiban a legmagasabb eszmék, ismeretek közlésére máris kész eszköz, anélkül, hogy haladása által a nép előtt érthetetlenné vált volna:

Ha mindezt meggondoljuk, azon öntudattal tekinthetünk körül, hogy az utolsó harminc év reánk oly haladás korszaka volt, minőt más nemzetek irodalmi történetében alig találunk; s hogy ezen haladást nem különösen kedvező körülményeknek, hanem csak egyes hazafiak buzgóságának s a nemzet kitartásának köszönhetjük.

Nem azért említem e haladást, hogy azon célt elfelejtessem, mely felé törekednünk kell.

Való állapotjaink öntudata s a nemes bátorság, mellyel e hon legnemesebb fiai hátramaradásunkat kimondották: ennek köszönhetjük haladásunkat, s e haladást semmi sem szakaszthatná inkább félbe, mint ha való állásunk iránt tisztában nem volnánk magunkkal.

De éppen mert nem ámítjuk magunkat, mert e nagy feladat, mely még megoldva nincs, tisztán áll előttünk, jó, ha néha a pályának azon részére tekintünk vissza, mely megettünk fekszik, hogy azon eredmények által, melyekhez sokkal súlyosabb körülmények között jutottunk, új törekvésre bátorodjunk; hogy hitünk - s reményünkben megerősödve, azon önbizalmat ne veszítsük el, mely nélkül nagyot véghez vinni nem lehet.

S vajon Vörösmarty érdemeit méltányolhatjuk-e kellőképpen, ha irodalmunk állását, midőn ő e pályára lépett, a mostanival nem hasonlítjuk össze?

Nem ő egymaga az, ki iránt hálával tartozunk.

Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, a Kisfaludyak s kívülök még hány, ki rég sírjában fekszik; Szemere Pál, kit fájdalommal nélkülözök körünkben, s mellette többen, kiket csak azért nem nevezek meg, hogy szerénységüket ne sértsem, de kiket, míg e határok között édes anyanyelvünk zeng, az utókor felejteni nem fog - nagy érdemeket szereztek magoknak.

Valamint a nemzeti nyelv, úgy egy valóban nemzeti irodalom soha egyeseknek műve nem lehet; amaz az egész nép eszmekincseiből s gondolkozása módjából alakul, az egész ivadékok életnézeteit s érzelmeit foglalja magában; de ha azokat akarjuk dicsőíteni, kiknek irodalmunk sebes haladására s az irányra, melyet az kifejlődésében követett, legnagyszerűbb befolyásuk volt, Kazinczy Ferenc után Vörösmarty az, kit a koszorú illet.

Sőt, ha amannak érdeme nagyobb, mert nyelvünk átalakítását neki köszönjük: a befolyás, melyet Vörösmarty az irodalomra s nemzetre gyakorolt, talán még hatalmasabb.

Hatalmasabb azért, mert e nemzetnek előtte nagyobb költője nem volt.

Elsoroljam-e egyes munkáit? Szóljak-e *Zalán*-ról, e műről, mely az eposzról felállított elméletnek talán nem egészen felel meg, melynek egyes hiányait nem tagadom, de mely mégis századunk egyetlen hőskölteménye; mert valamint alkotását nem a régiek utánzásának, hanem a költő lelkesedésének köszöni: úgy nem a művészetben gyönyörködő kevesek bámulatát vívta ki magának, de egy nemzetet lelkesített.

Szóljak-e *Eger*-ról s páratlan varázsáról; szóljak-e *Cserhalom*-ról, melynél nagyszerűbb eposzi mű kevesebb sorban talán még nem íratott, és a költészet ezen neméhez tartozó egyéb műveiről, melyeknek egyes szépségei bámulatra ragadnak, s melyeket csak azért említünk ritkábban, mert amit a költő élete legszebb perceiben alkotott, azt később már ő maga sem múlhatta felül.

Vagy lírai dolgozatait említsem-e egyenként?

Az egyszerű daltól, melyben a költő legbensőbb érzéseit oly természetesen mondja ki, hogy a művészetet csak azon harmonikus érzésből vesszük észre, melyet az oly egyszerű szavak magok után hagynak, a balladáig, mely csaknem az eposzt közelíti meg - az elégiától a bordalig, az igénytelen népdaltól a reflektáló költeményig van-e a lírai költészetnek egy neme, melyre Vörösmarty munkáiból példányokat nem hozhatnánk fel?

Van-e költő, ki midőn saját érzelmeit mondja ki, mélyebb és bensőbb, s ki, ha nemzetéhez fordul, férfiasabb és nemesebb hangokat talál?

Van-e, ki azon akadályokat, melyeket a verselés, főképp ifjú irodalomban, a költőnek elébe gördít, tökéletesebben legyőzte, vagy annyi formában oly remek műveket alkotott?

E teremben nincs talán senki, kinek, midőn Vörösmarty lírai munkáiról szólok, egy vagy más ne jutna eszébe, melyet valamennyinél nagyobbra becsül s mely saját kifejlődésére, sőt talán egész életére elhatározó befolyást gyakorlott. S mily hatást gyakoroltak epigrammjai, melyek közől többek a görög antológia díszére válnának?

S ha őt mint drámaírót a lírai költővel egy sorba nem állíthatjuk, senki sem fogja tagadni, hogy Vörösmarty e nemben is, ha nem tökéletes egészt, legalább kitűnő részleteket alkotott, s azon hatás által, melyet drámai nyelvünkre gyakorolt, egy jövő magasabb kifejlődésnek útját készíté elő.

Ennyi s ily művek Vörösmartyt bármily nemzet első költői közé emelnék; de működését saját irodalmunkra még becsesebbé teszi az, hogy ő volt az első, ki tisztán irodalmi munkásság által e nemzet érzelmeire s gondolkozására befolyást gyakorolt.

Vörösmarty nemcsak a művelt osztályok költője; ő az összes nemzeté. A gyengéd nő s a férfi, az ifjú, ki reménydúsan az életbe lép, s az agg, kit számos csalódások elkeserítettek; műveiben egyaránt megtalálják saját érzelmeiknek legszebb kifejezését, s vannak költeményei, melyeket a történethez számíthatunk, oly nagyszerű azon hatás, mellyel a nemzet kifejlődésére voltak.

Vörösmarty az első magyar költő, kit a szó legszebb értelmében népszerűnek mondhatunk; s egyszersmind azon keveseknek egyike, kiknél a népszerűség, mint saját munkásságokra, úgy az öszves irodalomra csak jótékony hatást gyakorolt, s a népnek, mely azt adá, s az írónak, ki azt élvezé, egyaránt, dicsőségére válik.

Mert ha valaha volt író, ki magas feladását, ki a roppant felelet terhét, melyet az, ki szavait egy egész nemzethez intézi, magára vállal, tisztán fogta fel; ha volt, ki belátta, hogy a költészet, amely nem anyagi érzékeinkhez, hanem a lélekhez fordul, feladását csak azáltal tölti be, hogy nemcsak az anyagi, de az erkölcsi szépnek képeit tünteti fel; ha volt író, kinek műveinél eszünkbe jut, hogy a költészet nem egyéb, mint a szépnek érzete egy nemes kebelben: akkor Vörösmarty az.

Tekintsünk végig irodalmi pályáján, s nem fogunk találni semmit, miről még a kajánság és rosszakarat is mondhatná: ezt ő csak azért írta, hogy népszerűvé váljék.

Fájdalmas érzés tölti el szívünket, midőn a nemzet legnagyobb költőjét éveken át egy folyóirat mechanikai gondjaival látjuk terhelve; elszomorodunk, midőn legeredetibb írónk fordításokkal foglalkozik szükségből, s midőn eszünkbe jut, hogy ő, kinek művei által anyagi nyelvünk legmagasabb szépségeinek öntudatához jutottunk, élete legszebb korszakának egy részét arra volt kénytelen vesztegetni, hogy szótárakat és kezdők számára rövid nyelvtanokat készítsen.

Nehéz éveket hozhatunk fel, melyekben a lángész, hogy férfias függetlenségét fenntartsa, az irodalmi napszámos munkáira kényszeríttetett; de oly pillanatot, midőn Istennek legszebb adományát, a költői tehetséget s a lángésznek hatalmát arra használta volna, hogy népszerűséget vadászva vagy a hatalmasok kegyeit keresve saját anyagi jólétéről gondoskodjék, Vörösmarty életében nem találunk.

Előtte az anyagi jólét ösvénye nyitva állt. Ha nem a tökéletest, de a jövedelmezőt keresi; ha nem magas feladását, hanem kényelmét tartja szeme előtt: ő, kit e nemzet annyi évig első írójának tartott, az élet nélkülözéseit nem ismerte volna. Szava oly tekintéllyel bírt, hogy részéről talán csak egy kis engedékenység kívántatott volna, hogy egyes pártok által felkarolva oly állást vívjon ki magának, melyért mások minden áldozatra készek; de a művészet, melynek élt, szentebb volt előtte, semhogy azt a tömeg múlékony ízlésének s mulatási viszketegének feláldozná; tudta: a költészet feladása nem az, hogy egyes pártoknak szövétnekül szolgáljon, hanem az, hogy mint a zajgó tenger fölött a világtorony, tiszta fényével azoknak, kik különböző úton egy cél felé törekszenek, irányt jelöljön.

A sors azon adományai, melyeket csak lehajolva szedhetett volna fel, reá nézve nem léteztek. Ő szegény maradt, nem cserélve fel tiszta nevét aranyhalmokért, s tudva, hogy a babért csak az hordja biztosan halántékai körül, ki emelt fővel megy végig életén. Nem, mert a sokaság színvonalára leereszkedett, hanem azt magához felemelni bírta; nem azért, mert a hatalmasok hiúságának vagy a tömeg előítéleteinek hízelgett, mert a divatnak hódolt s meggyőződését a pillanat érdekeinek feláldozta, hanem mert azon eszmékért lelkesült, azon érzelmekhez szólt, melyek az összes nemzet eszméi s érzelmei valának: ezért említtetett neve egyenlő lelkesedéssel a felsőbb osztályok termeiben s a nép szalmafödelei alatt.

Nemcsak a művészet kasztáliai forrása, hanem azon honszeretet, mely nemzetünk történetén egy hatalmas folyóként mindent termékenyítve átvonul, melyhez e hazában minden összefoly, melyből egyesek s egész ivadékok egy ezredéven át lelkesedésöket merítek: ez tevé Vörösmartyt költővé, népszerűségének titka ebben fekszik.

A művészi forma, midőn oly eszméket s érzelmeket fejezett ki, melyek milliók szívében éltek, tárgya által népiessé vált, s ennek tulajdoníthatjuk, hogy azon nagy változásoknak dacára, melyeken nyelvünk az utolsó időben keresztülment, az irodalom és a nép nyelve között különbség létezik ugyan, de nem oly válaszfal, mely mind az irodalomban, mind a nemzet kifejlődésére károsan hatna.

Ennek tulajdoníthatjuk, hogy Vörösmarty népszerűsége ennyi változások között épségben maradt, csak annyiban módosulva, hogy mi elébb népszerűség vala, később dicsőséggé vált.

Ha van író, ki mind korának, mind nemzetének legnemesebb irányait képviselve egy nemzet költőjének nevét megérdemlé: Vörösmarty az; s ezen öntudat volt életének legszebb jutalma, s a támasz, mely a férfiút még akkor is fenntartá, midőn minden egyéb, mire jövőjét építette, romokba dőlt.

Az 1848. év nagy eseményei kiragadták őt is szokott munkásságából, s midőn a roppant vész, mely által a költő a közélet örömtelen mezejére sodortatott, elvonult, s ő is előbbi körébe visszatért, feldúlva találta azt.

Azon időszak, mely nagy forradalmakra közvetlenül következik, nem kedvező az irodalomra, s a testi és lelki szenvedések, melyeken keresztülment, egy rövid év alatt megtörték erejét.

Érzé, hogy a dicső pálya végéhez ért, s a magányba vonult vissza, azon vidéket választva csendes lakhelyéül, hol legalább gyermekéveinek boldog emlékeit találta fel ismét.

A házat, melyben a nagy költő végső éveit tölté, attól, melyben egykor bölcsője állt, csak kis távolság választja el. Mennyi idő folyt el, mióta mint gyermek e határt apja halála után vérző szívvel, de a nemes feltételek, a nagyszerű remények gazdag kincsével elhagyá?

A tó, melynek nádas partjain az ifjú egykor ábrándozott, most is az égnek képét viseli csendes tükrén; a halmok, melyek azt körözték, ott állanak a régi helyen, s felettök erdős hegyek emelik zöld ormaikat, mint évek előtt. - S azóta mennyi változott, mennyi veszett el!

S mégis, ha a múltra visszatekint, nem mondhatja-e magának, hogy reményeinek egy része mégis teljesült, s hogy ha sokban igen, magában legalább nem csalódott?

Szegényen, mint az életbe lépett, úgy tért vissza gyermekségének lakhelyére; de tar homlokát most babér fűzé körül.

Nem érte el azt, mit egyik legszebb költeményében élete feladásának mond:

> .....a nemzetet
> a szellemharcok tiszta sugaránál
> olyan magasra tenni, mint lehet!

de ha múltjának emlékei között a halhatatlan sorok jutottak eszébe, melyekkel *Zalán*-ját kezdé, nem mondhatta-e magának, hogy a tehetetlen kor, melyben azon kétellyel fogott lantjához, vajon ha hazájáról énekel, hallgatnak-e szavára? távol fekszik megette; s hogy azon szellemi haladásnak, melyet a nemzet korunkban tett, ő nemcsak tanúja, de egyik fő eszközlője volt?

S ez az, mi életének e legnehezebb korszakában fenntartá, mi a nehéz küzdelmeken átment férfiút elcsüggedni nem engedte.

Megfosztva mindentől, miben mások fáradalmaik jutalmát keresik, magányban és szegénységben, midőn a jelen naponként setétebbé vált; egy szebb múltnak emlékeiben keresé vigasztalását; s ha szíve néha pillanatokra elkeseredett, előtte megnyugtatva állt a jövő, mely, ha későn is, minden becsületes törekvésnek meghozza jutalmát.

Érzé, hogy a célt, mely után sóvárgott, s melyért küzdött, nem érte el; de hogy e cél végre el fog éretni, hogy e nemzet ennyi küzdelmek után végre nyugalmát fel fogja találni, míveltségben és szellemi nagyságban azon állásra emelkedve, melyet a harci dicsőség mezején már ezelőtt századokkal elfoglalt; - e reményt, mely nagyobb vala, mint hogy e rövid emberélet alatt teljesülhessen, de melyet éppen azért egy rövid emberélet alatt egészen nem is lehet elveszteni - e reményt ő magával vitte sírjába.

S midőn sírjánál állva láttuk az ezreket, kik a *Szózat*-nak dalnokát nyughelyére kísérék; midőn tapasztaltuk a részvétet, mely a hazában azon férfiú családja iránt nyilatkozott, ki dicsőségét tisztán szellemi munkásság által szerezte meg: akkor meggyőződtünk mi is, hogy a dicső férfiú nem csalódott reményében.

A haza, melyben a költő, csak ha nemes érzelmekhez fordul, számíthat visszhangra; a nemzet, mely a szellemi hatalmat felfogni s méltányolni képes, de előtte csak akkor hajol meg, mikor az férfias erényekkel párosul, és csak annak a fejére teszi le a költői babért, kit a polgári koszorú is megilletne: ily nemzet méltó arra, hogy érte a legjobbak fáradjanak, s bízva jövőjében, éltüket neki szenteljék.

Mert a világtörténet lapjain, melyekre az emberi nem küzdelmei feljegyezve állanak, azon vigasztaló tanulságot találjuk: hogy a föld népei, mint az ércek, azon arányban állnak ellent az idő emésztő hatalmának, amelyben több nemesebb elemet foglalnak magokban.

1858

KAZINCZY FERENC

Minden nemzet, mely e névre érdemes, tiszteletben tartja azon férfiait, kik tevékenységöknek magasabb célokat tűzve ki, akár a közélet, akár a tudomány vagy művészet körében kitűnő érdemeket szereztek magoknak, s ünnepnek tekinti a napot, melyet valamely dicső fia emlékének szentelhet. És méltán; nemcsak azért, mert kitűnő férfiaknak való jutalma csak az lehet, ha nevök- s tetteiknek emléke tiszteletben tartatik, de azért is, mert a megérdemlett borostyán, melyet a nemzet dicső gyermekeinek szobraira tesz, egyszersmind reménység, mely arra emlékeztet, hogy valamint a hatalmas cser után annak legalább sarjadékai maradnak, úgy oly haza, mely valóban nagy férfiakat nevelt, később is felfogja polgárai között azokat, kik a jövő vészeivel szembeszálljanak.

Ily ünnepet ülünk mi ma, midőn *Kazinczy Ferenc* születése századik évfordulóján összegyűlve, azon férfiúnak emlékét tiszteljük meg, kinek nyelvünk s irodalmunk újabb kifejlődését köszöni, ki ezt nemcsak félszázadig irányadólag vezeté, s kinek dicsőségét nem e szobor, nem e gyülekezet, nem a beszéd vagy költemény, mely magasztalására mondatik, de minden szó hirdeti, mely e hazában magyar ajkakról hangzik; mert minden érzés vagy gondolat, melyet kifejezünk, csak azon hatásnak újabb bizonysága, melyet ő édes anyai nyelvünkre gyakorolt; s ez az ok, melyért a magyar Akadémia, midőn Kazinczy születésének századik évnapját megünnepelni elhatározá, nemcsak az irodalom barátait, de mindazokat felszólítá, kiknek nemzetiségünk szívökön fekszik; mert nem egyedül az irodalom barátait vagy tanítványait, hanem a nemzetet illeti a kötelesség, hogy ünnepélyes módon tiszteletet nyilvánítson azon férfiú iránt, kiben újabb kifejlődésének egyik fő tényezőjét ismeri el.

Ne is várják tehát tőlem, tisztelt hallgatóim, hogy a dicsőültnek irodalmi érdemeiről szóljak; felettök az idő rég kimondotta ítéletét, fenntartva műveit, melyek közül sokan irodalmunk egyes ágainak mindmáig legszebb virágai; ne kívánják, hogy munkás életének képét adjam elő.

Ez a történeté, mely most, midőn nagy része azoknak, kik vele működtek, sírjaikban fekszenek, tartózkodás nélkül elmondhatja annak tanulságos, de szomorú részleteit.

Miként a földnek, úgy az emberi létnek legmagasabb pontjai csak nehéz ösvényeken érethetnek el, s a kegyes gondviselés, mely Kazinczyt e pontok egyikére vezette, nem menté fel őt e közös végzetünktől.

Hosszú élete hosszú küzdés vala, melynek nagyszerű eredményei nagy fáradságok, gyötrő nélkülözések és lelki fájdalmak árán vásároltattak.

De vajon előszámláljam-e azokat? hogy most, midőn harminc évvel halála után azért gyűltünk össze, hogy érdemeinek méltó jutalmául egy egész nemzet háláját mondjuk ki, azon egyes csalódásokra emlékezzünk, azon apró küzdelmekre s névtelen akadályokra, melyet őt, mint a vándort az erdő kúszó növényei, nemes törekvései között, a legnagyobb akadályoknál jobban kifárasztották. Vagy vádakat emeljek-e? minőkre az ő, mint minden kitűnő ember élete alkalmat ad, hogy elkeseredést gerjesszek azok ellen, kik irányában igazságtalanok voltak, és sajnálkozást őiránta! Ki, mint Kazinczy, egy magas célnak szentelve tehetségeit, azon meggyőződéssel szállt sírjába, hogy feladásának eleget tett; s kinek születését egy század után hálaadó nemzete ünnepli meg: az bármily nehézségekkel küzdött életében, sajnálkozásnak tárgya nem lehet; s miként a zöld babér homloka mély redőit, úgy az örök dicsőség, mely nevét körülsugározza, elfedi előttünk a méltó fájdalmakat, melyeknek árán az vásároltatott.

Nemcsak Kazinczy érdemeinek, de egy nagy nemzeti ügy eddig kivitt diadalának megünneplésére gyűltünk össze, s vajon a triumphator ékes palástja alatt miért keresnők a sebhelyeket, melyeket magán visel? Minek hozzuk fel a hosszú küzdés egyes részleteit, midőn a győzelem oly gazdag eredményei előttünk fekszenek, s ezen eredményeknél nem kell egyéb, hogy a férfiú érdeme, kinek azokat köszönjük, egész nagyságában kitűnjék?

Élete e nagy ügynek vala szentelve, melynek előmozdításáért hosszú életén át fáradott, s melyben a sors és emberek csapásai után egyedüli örömét s vigasztalását találá.

Története félszázadnál tovább egy nemzetiségünk történetével; s ily férfiúnak méltó magasztalása csak az lehet, ha áthatva az ügynek nagyszerűségétől, kimutatjuk a részt, mely annak előmozdításában őt illeti, és kimutatjuk az eredményeket, melyeket neki köszönünk, hogy midőn életére visszatekintünk, a hála mellett, mellyel iránta tartozunk, keblünket ugyanazon érzés lelkesítse, mely őt vezeté; s visszatérve házi köreinkbe, ne csak dicsőségének emlékezetét, de azon erőt vigyük magunkkal, mely őt dicsővé tette.

Csak ez lehet tárgya beszédemnek. S ha mélyen éreztem elégtelenségemet, midőn az Akadémia megbízott, hogy ez alkalommal szónoka legyek, egy volt, ami bátorított: s ez azon meggyőződés, hogy oly férfiúról kell szólanom, kinek, mint az aranynak, a művész szebbítő kezére nincs szüksége, hogy belbecse megismertessék, s oly tárgyról, melynél a gyenge szózat is e hazában nem marad visszhang nélkül.

*

Az emberiség újabb történetében nincsen korszak, mely, akár az emberek gondolkozásmódjában történt átalakulást tekintsük, akár ezen átalakulásnak minden viszonyokra kiterjedő következtetéseit, a jelenre nagyobb befolyást gyakorolt volna, mint a XVIII. század.

Ha benne egyesek egy szebb jövőnek hajnalát üdvözlik, mely után világosság lett a föld felett, s az emberiség előbb nem is sejdített nagyságra emelkedett: mások csak a romokat látva, melyek nélkül nagyobb kifejlődés nem történhetik, átkot mondanak a szerencsétlen század felett, mely azt, ami a múltban szép és nagyszerű vala, lerontva, felvilágosodását csak azért adá, hogy a pusztítást, melyet maga után hagyott, tisztábban lássuk.

És csakugyan, ha a XVIII. század eredményeit felületesen tekintjük, úgy látszik, mintha még azok is, melyeknek jótékonysága kétségbevonhatatlan, csak negatív természetűek lennének.

Sok előítéletet szüntetett meg, sok igazságtalanságnak vetett véget, sok bilincset tört le, de anélkül, hogy az előítéletek helyébe a jognak uralmát állítani s azokat, akiknek bilincseit leveré, valóban szabadokká tenni tudta volna; s ha az árt tekintjük, melyen e jótétemények vásároltattak, ha eszünkbe jut, a terhes láncokkal együtt mennyi szent kötelék szakíttatott ketté: valóban nincs ok bámulnunk, ha sokan e században csak azon fényes, de az emberiségre gyászos korszaknak ismétlését látják, melyben az óvilág vallása szinte gúny tárgyává vált, régi intézvényei szinte felforgattattak, s a régi erkölcsök helyébe csak anyagi élvezetek után sóvárgó kozmopolitizmus lépett; hogy miután a kiváltságok romjain a szabadságnak s egyenlőségnek diadala egy pillanatra kikiáltatott, a felvilágosodására büszke ivadék, a nagy Caesar bámulatos tettei és a művészetet s felvilágosodást pártoló békés utódának még bámulatosabb ügyessége által egy ezredévi szolgaságra, s mihez a szolgaság mindig vezet, egy ezredévi barbárságra készíttessék elő.

De ha a XVIII. század, felületesen tekintve, a kétely s tagadás századának látszik is, mely közvetlenül csak általános bizonytalansághoz s az anyagi erőszaknak a jog fölötti uralmához vezetett: ha mélyebben tekintünk belé, azon meggyőződéshez jutunk, hogy e korszak pozitív eredményekkel is bírt, s a romok fölött, melyeket okozott, egy új, nagyszerű kifejlődésnek alapját rakta le; hasonló a fergeteghez, mely, mialatt az erdőn rombolva áttör, észrevétlenül

egy új virulásnak magvait hinti el, s a pusztítás helyett, melyet látszólag okozott, termékenységet hagy maga után.

Mert a XVIII. század az, *melyben a nemzetiségi ösztön eszmévé alakult*, s habár a nagy zaj között, mellyel akkor az uralkodó elvek megtámadtattak, azon szerény férfiak nemes buzgósága figyelemre nem méltattatott is, kik a Belttől az Adriáig saját nemzeti irodalmuk föléleszésén fáradtak: s habár még századunk kezdetén senki azon befolyást nem gyanította, melyet ez akkor tisztán irodalminak látszott törekvés máris gyakorolt, jelenleg nincs senki többé, ki tapasztalva azon sebességet, mellyel ezen eszme terjed, s a félelmet és reményeket, melyeket gerjeszt, nem látná át, hogy a nemzetiségi eszme azok közé tartozik, melyek az összes emberiség által hosszabb időig követendő irány felett elhatározó befolyással bírnak.

Vannak, kik a nemzetiségi elv fontosságát többé nem tagadhatva, azt a szabadság és művelődés egy új veszélyének, haladásunk egy új akadályának tekintik.

Fényes jóslatok hirdettetnek: ha majd az irigység, gyűlölködés, uralkodási vágy, mely a népeket most távol tartja egymástól, megszűnvén, a válaszfalak e föld népei között ledőltek, s az egyes nem egy szűk országnak, hanem az egész emberiségnek él; ha majd a nyelvek különfélesége a tudományok körében a közös munkálkodást nem akadályozza többé, s minden eszme azonnal az egész emberiségnek sajátjává válik; ha majd azon korlátok legyőzésére, melyeket a távolság, s az anyagi természet haladásunk elébe gördít, a világ minden népeinek törekvései összpontosulnak: mi állhatna ellen az emberiség egyesült hatalmának?

Szépek s dicsők ezen eszmék, s miután, úgy látszik, az emberi természetben fekszik, hogy a tökélynek képét távol múltban vagy jövőben keresse, s arany őskorról vagy zavartalan boldogságú jövőről álmodozzék, nem csoda, ha annyi küzdelmek között elfáradt századunk is ezt teszi; de a történet ellenmond ezen reményeknek, bebizonyítván, miként éppen azon korszakok, melyek ezen eszményképhez legközelebb álltak, az emberiségre nézve egyszersmind a legnagyobb szenvedések s általános süllyedés időszakai valának.

Az óvilág az összes emberiségnek eszméjét nem ismerte; de voltak időszakok az óvilágban is, melyek alatt a népeket egymástól elválasztó korlátok leomlottak, s a nemzetiség háttérbe szoríttatott.

Így volt az, midőn Nagy Sándor, csodálatos győzelmei után megőrülve, magát istennek tartá, s Ázsia népeit a görögökkel egy egésszé akarta összeolvasztani; így akkor, mikor Róma uralma csaknem az egész ismert világ népeire kiterjedt; s mily eredménnyel?

Nagy Sándorban, kit a régiség s újabbkori hízelgői Ázsia hellenizálójának neveztek, az elfogulatlan történet csak a kényurat látja, ki Ázsiának Hellász nyelvét, de ki Hellásznak Ázsia erkölcseit adá, s az akkor létezett legnagyobb míveltségnek megrontója, az utána jött zsarnokok előde s mintája volt. S kell-e szólnom Rómáról, a nagyról, a dicsőről, mely, midőn minden népeket rabigába fűzött, a szolgaságot oly általánossá tette, hogy az végre reá is elterjedett, s mely a Scipiók s Gracchusok nyelvét csak azért kényszerítette rá alattvalóira, hogy az az egész földön a legaljasabb és legszolgaibb érzések kifejezésének egyedüli közlönye legyen?

Nem szükséges, hogy képzelőtehetségünkhöz folyamodjunk: előttünk tapasztalások fekszenek; századokat hozhatunk fel, melyek alatt számtalan nemzet, megfosztva egyéniségétől, egy nagy egészbe olvadott, s az egy görög nyelv csaknem az összes tudományos közlekedés egyedüli eszközévé vált; de ha az eredményeket keressük, nem fogunk találni mást, mint politikai tekintetben szolgaságot, az erkölcsökben s jólétben süllyedést, a tudományokban az alexandriai iskolát, mely az akkori ismeretek összes kincseit felhalmozza, nehéz terhével nem haladhatott tovább, s azon epocháknak egyikét jelöli, melyek alatt az emberi ész, hódításainak közepette, fáradtan megáll, s csak múlt vívmányainak felszámításában gyönyörködik.

S ha a nemzetiségi érzés megszűnése az ókorban csak azon eredményekhez vezetett - ha az újabb időknek azon századait, melyekben a közös diák nyelv az összes tudományos élet egyedüli közlönyéül használtatott, a jelennek tudományos haladásaival hasonlítjuk össze - s a legrégibb időktől mostanig a világtörténet minden szakában azon tapasztalást találjuk igazolva, hogy az összes emberiség haladása mindig arányban állt azon öntudattal, mellyel az egyes népek saját nemzetiségökhöz ragaszkodtak, s hogy valamint a családi élet megbomlása az egyes nemzetnél, úgy a nemzetiségi érzet enyészete az emberiségnél csak a süllyedésnek volt előjele mindig: akkor csakugyan azon nemzetiségi mozgalomban, mely a múlt század lefolyása alatt annyi egymástól távol fekvő országban egyszerre támadott, csak az isteni gondviselés kegyes működését fogjuk látni, mely az elbizottságában eltévedt emberiséget azon egy ösvényre vezette vissza, melyen a haladás lehetséges; s akkor el fogjuk ismerni, hogy ha a jövő hálával tartozik azon férfiak iránt, kik a XVIII. század nagy szellemi mozgalmainak élén álltak, e hála nem a gúnyolót illeti, ki kortársait életök vigasztalásaitól mosolyogva megfosztá, nem a vakmerő sereget, mely mindent megtámadva, csak romokat hagyott maga után, hanem azokat, kik e romok fölött taps és elismerés nélkül csendesen felállíták egy szebb jövő lobogóját, a kételyek közepett egy új elvet mondva ki, mely ismét erős hit, mely nagyszerű remények, mely lángoló szeretetnek tárgya lehet.

Talán fölöslegesnek látszott, hogy midőn tőlem Kazinczy Ferencnek a nemzetiség s a hazai irodalom körében szerzett érdemeinek méltánylását várják, azon mozgalmakról szólok, melyek a XVIII. században Európa más nemzeteinél történtek. De valamint minden nagyobb tünemény egyes népek életében csak azon kapcsolatban találja helyes magyarázatát, melyben az más népek, sőt az egész emberiség általános törekvéseivel áll: úgy azon nemzeti irányt, mely csaknem egy század óta minden törekvéseinket jellemzi, csak akkor méltányolhatjuk egész fontossága szerint, ha benne nem egy különálló jelenséget, de azon általános világtörténeti mozzanatok egyikét látjuk, melyek valamint nem egyes ország sajátságos helyzete, hanem általános okok által idéztettek elé, úgy az egyes népek körében csak akkor szűnhetnek meg, ha azon irány, melyeket az egyes nép csak követ, általánosan megváltozik.

A magyarnak egyik legszebb tulajdona, melyet tőle még azok sem tagadnak meg, kik iránta kevés rokonszenvet mutatnak: hogy szilárdan ragaszkodik nemzetiségéhez. Úgy látszik, az isteni gondviselés, midőn e nemzetet nehéz küzdelmekre teremtette, a hazaszeretet, s nemzeti öntudat nagyobb mértékével ajándékozta meg azt, s a százados küzdelem, melyben a kereszténység elleneivel álltunk, még inkább megerősíté e természetes hajlamunkat.

Hisz a magyarnál a nemzetiségnek eszméje századokon át egy volt a vallással, egy a szabadsággal, válhatlanul összekötve mindennel, mi a múltban dicső, mi a jövőben kívánatos vala; s természetes, ha azon nép, mely nemzeti léte fenntartásáért küzdött és áldozott, ahhoz szenvedélyesebb szeretettel ragaszkodott másoknál, kik e kincsnek biztos birtokában annak nagyságát megismerni nem tanulták.

De a szellem, mely a XVII. század végén s a XVIII. első felében Európa-szerte uralkodott, nem maradt hatás nélkül hazánkra sem, s ha Mária Terézia hosszú uralkodása végső éveit kezdetével összehasonlítjuk, arról győződünk meg, hogy e nemzet, mely a belső békének áldásait soha előbb ily hosszú ideig nem élvezé, nemzetiségére nézve soha több kárt nem szenvedett, mint éppen ezen időszak alatt. Azalatt, hogy a közigazgatás formáiban változás nem történt, főképp a nemzet felsőbb osztályai s városi népessége kivetkezett szokásaiból, elfeledé az elődök hagyományait, részben nyelvét is, míg fokonként oda jutottunk, hol a század kezdetén a német nemzet állt, melynek udvarai s nemessége saját nemzetiségöket egy igen kétes becsű idegen mívelődéssel cserélvén fel, a nemzeti nyelvre, s szokásokra megvetéssel tekintettek, és az idegen befolyás, melyet erkölcseikre engedtek, anélkül, hogy a

kormányformák változnának, elterjedt az ország politikai viszonyaira is, s a nemzeti öntudattal csaknem minden elveszett, mi ezen öntudatra jogosítana.

Hazánk, mi a nemzetiségnek állását illeti, e század második felében semmiben nem különbözött más országokétól, s a honi nyelv s erkölcsök iránt ugyanazon közönyösséget találjuk itt, mely ez egész korszakot jellemzé.

Ugyanezt mondhatjuk azon ellenhatásról is, mely e ferde irány ellen végre támadt. S mit hazánkban látunk, csak azon általános mozgalomnak egyik nyilatkozványa, mely a XVIII. század alatt Európa minden országaiban észrevehető, hol a nemzeti érzés a francia divat által egy időre háttérbe szoríttatott; hasonló a többiekhez mind az eszközökre, mind eredményeire nézve.

Tisztán irodalmi mozgalom, ha annak kezdetét, a nemzet egész életének megújulása, ha annak következéseit tekintjük; mert ki nem ismerné el, hogy valamint nagy része annak, mi az utolsó hetven év alatt az irodalom s a közélet mezején Európában nevezetes történt, a nemzeti érzés felébredésével összefüggésben áll: úgy közelebb múltunkban semmi nincsen, mi nem ezen forrásból venné eredetét, s nem azon férfiaknak volna köszönhető, kik e nemzetet hosszú tespedés után öntudatra s kötelességeinek érzetére ébreszték, s bízva jövőjében, csendes tevékenységök által annak útait előkészíték.

Ezen férfiaknak egyike Kazinczy Ferenc.

Akár az évek hosszú sorát vegyük, melyeken át egész tevékenységét az irodalomnak szentelé, akár műveinek belbecsét s előadásának varázsszépségét, mely még most is elbájol: összes irodalmunkban kevesen vannak, kiket melléje állíthatnánk.

Kitűrésben s férfias szilárdságban, mellyel tizenhat éves korától, midőn első iratát nyomtatásban kiadá, csaknem halála napjáig, a börtön falai között, s nehéz gondoknak terhe alatt, pályáját folytatá: ő egyedül áll, páratlanul azon befolyásra nézve is, melyet művei s személyisége korának egész irodalmára gyakoroltak. És kortársai között nincsen senki, ki, ha csak tisztán az író érdemeit tekintjük is, vele a versenyt kiállhatná.

S mégis nem ezen nevezetes korszak legkitűnőbb írója az, kit benne tisztelünk.

Övé egy nagyobb érdem, egy szebb dicsőség!

Ki nem tudja, mit értek? Ki nem ismeri azon befolyást, melyet Kazinczy nyelvünkre gyakorolt? Ki nem tudja, hogy ha e férfiút mindazok fölé helyezzük, kik vele versenyeztek, s őt követve, az irodalom egyes ágaiban talán felülmúlták: ezt azért tesszük, mert ő nem egyes műveket, hanem egy egész irodalmat, egy új életre ébredett nemzetet hagyott maga után, hosszú munkássága által megszerezvén azt, mi az irodalom, mi a nemzet kifejlődésének első feltétele: *nyelvet*, mely a művészet s tudomány körében előre törekvő nemzetnek alkalmas eszközül szolgálhasson.

Hogy azonban Kazinczynak e részben szerzett érdemeit kellőleg méltányolhassuk, szükséges, hogy azon túlzásoktól őrizkedjünk, melyekkel ebbéli tevékenysége mind ellenei, mind némely barátai által jellemeztetett.

Voltak, főképp akkor, mikor a nyelvújítás pere első szenvedélyességével folyt, kik azon nézetből indulva ki, mintha nyelvünk Kazinczy fellépéséig ázsiai eredetiségében maradt volna meg, róla úgy szóltak, mintha előtte e nyelvben senki sem újított volna.

E tévedés vagy rágalom - mert azokkal szemben, kik azt hirdették, mind az egyik, mind a másik szóval élhetünk - hasonló ahhoz, mellyel mások azok ellen léptek fel, kik később egyes politikai intézvényeink módosítását indítványozták.

Valamint kevés népet találunk, mely minden egészen idegent oly határozottan visszautasítana, mint a magyar: úgy, legalább a kelet népei között, nincs egy sem, mely az idegent, ha annak felvétele szükségessé vált, létével oly tökéletesen egybeolvasztani tudná. - Az alkotmány, mely alatt e nemzet nyolc századnál tovább annyi viszontagságoknak ellenállt, világos tanúsága ezen tulajdonának. Magyar az minden részeiben, lényegesen eltérő azoktól, melyeket más szomszéd népeknél találunk, s mégis intézményeink nagy részénél idegen institúciókra ismerünk, melyeket elődeink általvettek, de csak miután azokat nemzeti szellemökhöz képest átidomították.

Mit alkotmányos intézményeinkről tudományosan bebizonyíthatunk, mit erkölcseinkre nézve kétségbevonnunk nem lehet - mert ki tagadná, hogy azokra a kereszténység lényeges befolyást gyakorolt, de anélkül, hogy a magyar s más népek között létezett különbséget megszüntetné -, sőt mi fegyvereinkre s ruházatunkra nézve is szembetűnő: az áll nyelvünkről is, s kik e tárggyal előítélet nélkül foglalkoznak, se azt, hogy a nyelv mindig újult, se azt, hogy arra más nyelvek befolyást gyakoroltak, tagadni nem fogja.

A magyar nyelv - mint ez egy élő, s fejlődő nép nyelvénél másképp nem is lehet - mindig újult s fejlődött; a különbség Kazinczy s mások között csak abban áll, hogy mit azok, kik a nyelvújításban elődei voltak, a pillanat szükségétől kényszerítve, rendszer nélkül tettek, azt ő teljes öntudattal cselekedte, szem előtt tartva a célt, melyet el akart érni és soha meg nem feledkezve azon határokról sem, melyeket túllépni a legmerészebb nyelvújításnak sem szabad.

Ha a XVI. s XVII. század első felében használt nyelvünket tanulmányozzuk, meggyőződünk, miként az, mi a formának szépségét s gazdagságát illeti, csak azon kevés újabb nyelveknél áll hátrább, melyek, mint a francia vagy olasz, már akkor terjedelmesebb irodalommal bírtak; de éppoly bizonyos az is, hogy a XVII. század vége felé s a XVIII. század kezdetén e részben szintoly visszalépés történt, mint az vala, mely valamivel előbb a német nyelvben Luther bibliafordítása és a XVII. század irodalmi nyelve között észrevehető; és tagadhatatlan, hogy más nemzetek, s jelesen a német, azon félszázad közben, mely Kazinczy fellépését megelőzte, a nyelv tekintetében roppant haladásokat tettek.

Vajon fejlődhetik-e irodalmunk, ha nyelvünkre nézve azon szegény alakokat fogadjuk el kánonképpen, melyeket a XVII. század íróinál találunk? Ha, midőn más előbbre haladott nemzetekkel a mívelődés mezején versenyezni akarunk, nem gondoskodunk arról, hogy nyelvünk minden eszmék kifejezésére, s továbbfejlesztésére éppoly alkalmas eszköz legyen, minővé más nemzetek saját nyelvöket fejlesztették?

Kazinczy tisztán felállította magának a kérdést, s határozottan felelt rá, bátran kitűzve az újítás zászlóját, melynek határául csak nyelvünk szellemét ismerte el.

Fenntartani nyelvünket eredeti tisztaságában, s egyszersmind a tökélynek azon fokára emelni azt, melyen Európa legmíveltebb nyelvei álltak, meggazdagítani nemcsak szókincsét, de a szókötésnek formáit, nevelni hajlékonyságát, hogy eszme ne legyen, melyet vele tisztán kimondani ne lehessen, hogy ne legyen szépség, melyet nélkülözne: ez vala a cél, melyet magának kitűzött, s ha hosszú pályáján végigtekintünk, alig határozhatjuk meg, azon állhatatosságot bámuljuk-e inkább, mellyel tevékenységét folytatá, vagy a mély belátást, mellyel céljának elérésére mindig a legalkalmatosabb eszközöket választotta, majd más mívelt nyelvek jeles íróinak fordítására szentelve nagy tehetségeit, mert belátá, hogy nyelvünk hiányzó hajlékonyságát éppen ily műfordítások által szerezhetni meg leggyorsabban; majd tanulmányozva s kiadva régibb íróinkat, mert tudta, hogy nyelvünk szelleme nem egy félig elkorcsosodott század íróiban, hanem csak a régiekben s a nép nyelvében találtatik fel. S éppen ezen öntudatosság, mellyel feladatát a legnemesebb ízléssel felfogta, és sem célját, sem feladatának korlátait nem veszté el szemei elől, merészen szembeszállva minden előítélettel, megküzdve minden nehézséggel, és mégis mérsékelve magát, valahányszor az újítás nyelvünk szellemébe

ütközött volna: ez az, mi Kazinczyt mindazok fölébe emeli, kik hazánkban vagy máshol a nyelvújítás nehéz munkáján fáradtak; ez az, mi által ő egy oly feladatnak megoldására képessé vált, mely csak az ész s jellembeli tulajdonoknak ritka egyesülése által sikerülhetett. Mert valóban nemcsak észre s tudományra, de erélyre s a jellem ércszilárdságára vala szüksége azon férfiúnak, ki magának egy ily feladatot kitűzni mert, ki azt annyi küzdelmek között folytatni bírta, s azt bevégezni képes volt.

Ha valaha férfias törekvést teljes siker követett, ezt Kazinczy működéséről mondhatjuk. A nyelvújítás az irodalom körét, melyben az megkezdetett, rég átlépte, és ami egykor a legmerészebb újításnak tartatott, most már a nép ajkáról hangzik, világos bizonyságául azon befolyásnak, melyet az irodalom nálunk az egész nemzetre gyakorol, s egyszersmind annak, hogy ezen újítások korszerűek, s nyelvünk szellemével megegyezőek valának; s jelenleg alig foghatjuk meg, hogy az, mi most oly természetesnek látszik, egyszer hosszú viták s küzdelmek tárgya lehetett. De tekintsünk vissza azon korszakra, melyet Kazinczy működésével betöltött. - Volt-e valaha ember, ki, midőn fellépett, oly kevés támogatásra talált, ki több nehézségekkel küzdött, s éveken át csaknem egyedül, de megtörhetetlen lélekkel haladt tovább azon következetességgel, melyet csak megfontolás ád, s egyszersmind azon eréllyel, melyet csak a szenvedélyben találunk.

Nem szólok azon nehézségekről, melyekkel új eszmék közönségesen találkoznak, főképp, ha oly tárgyak körül állíttatnak fel, melyekhez, mint a politikához vagy nyelvhez, hozzászólani mindenki hivatva érzi magát; nem azon akadályokról, melyeket megszokás és előítélet minden újításnak elébe gördít; de szabad-e elfelednünk, hogy azon férfiú, ki személyes érdekeit elhanyagolva, egész életét csak a köznek szentelé, hosszú évek során keresztül az irodalom körében szenvedélyes elleneket, a tömegnél csak közönyösséget talált, s fáradozásainak jutalmául, a népszerűség helyett, melyet érdemelt, sokaknál csak kicsinylést és gyűlöletet aratott.

Jól tudom, hogy ki a közpályára lép, annak ilyenekre készen kell lennie.

A közvélemény felkap s elejt, az egekig emel s lábbal tipor; majd e világ minden fényét árasztva kedveltjére, majd arról kit félistennek hirdetett, s ki sebhelyekkel, de a szennynek egy foltja nélkül ment keresztül élte küzdelmein, feltéve a legaljasbat is: mintha az imádásért, melyre magát gyarló halandó irányában elragadtatá, azáltal akarna elégtételt szolgáltatni saját méltóságának, hogy egykori bálványát most sárban hurcolja.

De ha Kazinczy e sorsában sokan osztoztak, vajon kevésbé érezte-e ő annak keserűségét?

Nincs senki, a nép bizalmára s szeretetére érdemes, ki e bizalom és szeretet által boldogítva ne érezné magát, s ki, midőn rólok a hon érdekében lemond, a legnagyobb áldozatot ne hozná hazájának, melyet a polgár a közjónak hozhat. S vajon Kazinczy nem tette-e ezt? nem a lelkesedés egyes perceiben, nem egy rövid időszakra, mely alatt magát a közvélemény megtérésével vigasztalhatná, de hosszú éveken át? - Nem méltányolva, félreértve még azoktól is, kikhez legközelebb állt, megtámadva a gúny s rágalom fegyvereivel, mint egy félig őrült, ki nyelvünket megrontja, s a magyar nemzetiséget veszélybe ejti; élete éveken át hosszú küzdelem vala, mely alatt magát se elleneinek száma által feltételétől visszaijeszteni, se e megtagadás igazságtalansága által túlzásra ragadtatni nem engedé.

Nem azért hozom fel ezeket, hogy rég felejtett irodalmi vitáknak emlékezetét megújítsam, vagy vádakat emeljek Kazinczynak egyes kortársai ellen. - Mint az életnagyságot meghaladó szobornak szépségei, úgy annak érdemei, ki a közönséges mértéken túlemelkedik, mindig csak bizonyos távolságból tűnnek fel; s ő maga keserűség nélkül viselte el a méltatlan megtámadásokat is, melyeket nemes lelke csak az ügy iránti túlbuzgóságnak tulajdoníta, s melyek ellen azon meggyőződésben kereste vigasztalását, hogy a *jövő*, mely a jelennek kedvező

ítéleteit megváltoztatja *sokszor*, annak, ki iránt kora igazságtalan vala, igazságot szolgáltat *mindig*.

De méltathatjuk-e a dicső férfiúnak érdemeit, ha azon nehézségekről megfeledkezünk, melyekkel pályáján találkozott, s ünnepelhetjük-e emlékét méltóbban, mint midőn hálával felszámítva munkás életének eredményeit, egyszersmind azon férfias erényeket tartjuk szemünk előtt, melyeknek azon eredményeket köszönjük: hogy, valamint azon feladatot, melynek betöltésétől e nemzetnek jövője függ, senki Kazinczynál tisztábban nem fogta fel, úgy nemes élete példaként állíttassék a jelen s jövő ivadék elébe, melyek ezen feladat betöltésére hivatva vannak.

Miként az egyes embernek becse jellemétől, úgy a népeké azon szilárdságtól függ, mellyel nemzetiségökhöz ragaszkodnak.

Oly nép, mely saját egyéniségéből kivetkezve, másokba beleolvadni képes, az emberi társaság hasznos tagjává soha nem válhatik; hasonló ez azon növényekhez, melyeket a forró égalj őserdeiben találunk, s melyek a szomszéd fát körülfogva, midőn indáikkal setét lombját látszólag dúsabbá teszik, annak csak életerejét szíják fel, hogy vele együtt porba süllyedjenek.

S ezért minden népnek első feladata épen fenntartani nemzetiségét s fenntartani saját nemzeti nyelvét, mely annak legnemesebb, legszellemiebb kifolyása.

De ha az egyes nemzet, midőn saját nemzetiségéhez ragaszkodik, teljesíti legfőbb kötelességeit, bizonyos az is, hogy minden egyes nemzetnek állása és jövője azon erélytől s képességtől függ, mellyel az emberiség közös céljainak előmozdításán dolgozik.

A világ története fennen hirdeti azon igazságot, hogy hosszú jövőre csak oly nemzetek számíthatnak, melyeknek fennmaradása az egész emberiség érdekében fekszik; s ugyanazon tanulságot merítjük saját hazánk történetéből is.

Mert ha a magyar nép, körülfogva nagy nemzetek által, melyekhez semmi rokonságban nem áll, szüntelen harcok között s idegen, magasabb míveltség befolyása alatt saját nemzetiségét csaknem egy ezredig fenntartani képes volt: mi az, miből ezen, a világtörténetben csaknem magán álló jelenséget magyarázhatjuk?

Az első ok, melynek fennmaradásunkat köszönjük, kétségenkívül azon szilárdságban fekszik, mellyel a magyar nemzetiségéhez ragaszkodott, azon lángoló honszeretetben, mely, mint nehéz felhők között a tiszta napsugár egész történetünkön átragyog, s annak legsötétebb részeit fénykoszorúval fogja körül.

Nehéz csapások érték e hazát. Volt idő, mikor nemzetünk benső viszálkodásainak büntetéséül több mint másfél századig a török járom alatt görnyedve, csaknem mindent elveszített, miben a honfiú büszkeségét keresheti, vagy mi egy szebb jövőre kilátást nyitott: de e nemzet nem esett kétségbe jövője felől, emelt fővel viselte láncait, csak még szentebb érzelemmel fogva körül hazáját, mióta az oltárrá vált, melyen csak áldozott; s mert a sors csapásai bizodalmát nem ingatták meg, mert remélleni bírt még a valószínűség ellenére is, a mindenható megáldá férfias törekvéseit, s e hon áll, fenntartva mindenekelőtt gyermekeinek szeretete által.

De ha méltó büszkeséggel tekintünk is vissza múltunkra, melynek legsetétebb emlékeinél az egyeseknek erényei s a férfias elszántság, mellyel e nemzet a balsors csapásait viselte, a dicsőség fátyolával takarja még e nemzet nagy tévedéseit is: csalódnánk, ha fennmaradásunknak egyedüli okát e férfias erényekben keresnők.

Voltak népek, hazájokhoz nem kevésbé hívek, nemzetiségökhöz szintoly lelkesedéssel ragaszkodók, kikből, mint Sagunt polgárainak honából, csak egy örökké dicső, de szomorú emlék tartotta fenn magát, s ha fajunk a hasonló végzetet elkerülte, ez csak annak tulajdonítható,

mert szilárdan ragaszkodva nemzetiségéhez, mégis merev elszigeteltségben más népektől soha el nem különzé magát.

Azon perctől kezdve, melyben e nemzet, nagy királya által vezettetve, a nyugoti egyház körébe lépett, a régi istenség oltáraival ledőltek a válaszfalak, melyek közte s más népek között léteztek. Az idegen faj az európai nagy népcsalád tagjává vált, s azon hévvel, melyet távol keletről magával hozott, ragadta meg új hivatását. Történetünk nem más népek életétől különválasztható egész. Egy része, egy lényeges része az az egész nyugati civilizáció történetének, melynek harcaiban legszebb babérainkat arattuk; és ha e hon, mely, mint a sokszor ostromlott várfok, pusztító csaták nyomait viseli magán, ingatlanul megállt - s ha e nemzet nem veszett el ily véres csaták után: azt annak köszönheti, mert az összes kereszténység védfalának tekintetett, s mert oly nép, mely örökkévaló eszmékért küzd, nem dőlhet le még oly csapások után sem, minő a mohácsi vész vala.

Férfias honszeretet, de egyszersmind az emberiség közös ügyéért való lelkesedés; hív ragaszkodás saját nemzetiségéhez, de vele együtt eleven érzete annak, hogy az egyes nemzet, csak midőn az emberiség közös feladatain dolgozik, midőn annak küzdelmeiben s haladásában részt vesz, foglalhat el magához méltó helyet: ez az, minek e hon fennmaradását köszöni, s e hon jövője attól függ, hogy azon irányhoz, melyet követve elődeink e nemzetet annyi vészek között fenntarták, hívek maradjunk!

A század új eszmékért lelkesül, melyek, éppen mert a kereszténység elveiből fejlődtek, mint ez, a polgárisodott világ minden részeire kiterjesztik hatásukat; a haladásnak elébb nem ismert ösvényei, tevékenységünknek új, csaknem határtalan mezeje nyílik előttünk, mely termékenységet ígér, de melynek gyümölcseit senki sem ismeri még. De ha, bár a jövőt sűrű fátyol takarja még, csak ha e hosszú vajúdások eredmények nélkül nem fognak maradni, és csak midőn korunk haladásában részt veszünk, midőn mint elődeink, a civilizáció nagy küzdelmeiben helyünket betöltjük, nemcsak véres csatamezőkön, hanem az értelmiségben, a tudományban és minden téren, hol a nagy civilizáció nagy harcai folynak: akkor biztosítottuk nemzetiségünket, melyet csak egy veszély fenyegethetne, az: ha annak fennmaradása az emberiség közös érdekében közönyössé válnék.

Ez feladatunk! S ha az utolsó hetven évre azon öntudattal tekinthetünk vissza, hogy annak megoldásához közelebb állunk, és a honfi szívét napjainkban egy szebb jövőnek reménye tölti el: bizonyosan Kazinczy Ferenc az, kinek mindenekelőtt hálával tartozunk; mert ő az, ki ezen feladatot első fogta fel; mert a nemzetiségért lelkesülve, egyszersmind kijelölte azon feltételeket, melyektől annak kifejlődése függ; mert mélyen érezve népünk süllyedését, kimutatta az ösvényt, mely egy szebb jövőhöz vezet.

S mi az, mi a hálának, mellyel e férfiú iránt tartozunk, méltó emléke, mi ily érdemeknek méltó jutalma lehet?

Csak egyet ismerek, s ez az: ha várakozásainak megfelelünk.

Még rövid idő, és egy ezredéve lesz, hogy őseink messze keletről e földre jöttek, s véres harcok után e hazát megalkották. Ha, mikor ezen idő el fogott telni, a nemzet azon öntudattal tekinthet vissza múltjára, hogy hivatását betöltötte; - ha az utódok akkor pirulás nélkül emlékezhetnek a régiekről, mert az ősöktől vont határokat megtartották, mert munkásságuk által termékenyíték a mezőt, melyen azok véröket ontották, s a magyar név nem szenvedett csorbát egy ezredév használata alatt; - ha nemzeti mívelődésünk nagy épületjén, melynek Kazinczy alapjait rakta le, tovább dolgozva, azt oly magasra visszük fel, hogy a magyar nép e békésebb kifejlés korszakában ismét azon helyet foglalja el, melyet egykor haditettei neki szereztek; - s ha, midőn közülünk sokan pihenni mentek, gyermekeink e hon ezredévi létét ünnepelve, hálát mondanak a világ urának, ki e nemzetet e földre vezette, és fenntartotta annyi

viszontagságok között, Európa népei részt vesznek e nemzet örömében, mely egy ezredév előtt mint fergeteg csapott le közéjök, de csak, hogy melléje állva, századokon át a kereszténységnek, azaz a civilizációnak bajnoka legyen, s a végső napig minden téren, hol annak nagy érdekei kérdésben forognak, az első sorba álljon, küzdve, mint férfiúhoz illik, saját lobogója alatt, de az emberiség közös ügyeiért; - ha a nagy remény, melyért ivadékok véröket ontották, mely ezreket lelkesített s mellyel Kazinczy sírjába szállt, beteljesült: akkor e nemzet lerótta tartozását azok iránt, kik életöket jövőjének szentelék, s Kazinczy érdeme jutalmazva lesz.

Mert ő megérdemelte a borostyánt; de az örökké zöld koszorút csak oly nemzet teheti fiának homlokára, mely arra maga is méltónak mutatta magát.

1859

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

Ha a népek életében nincsen fontosabb pillanat azoknál, midőn közös érzelemtől áthatva, nemzeti egységök tiszta öntudatára emelkednek: akkor, tisztelt gyülekezet, a férfiúnak halála, kinek emlékére összegyűltünk, időszakot fog képezni történetünkben.

A veszteség, melyet szenvedénk, a csapásnak váratlansága, a mód, mellyel az történt, egyenlő fájdalommal tölté a nép minden osztályait, s az ország messze határai között nincsen vidék, a különböző népfajok s vallásfelekezetek között, melyeket az isteni gondviselés e földön egy nemzetté egyesített, nincs oly töredék, mely e közérzületben részt nem vett volna; mintha a kegyes istenség e férfiú nagy érdemeinek adta volna jutalmul, hogy azon egyetértés, melynek eszközléseért munkás életén át fáradott, sírja fölött létesüljön, s ő azt örökségül hagyhassa nemzetének.

Soha fejedelem, hatalmának tetőpontján, soha államférfi népszerűsége verőfényében nem szállt sírjába, kinek ravatalát több s általánosabb tisztelet környezte volna; s az idegen, ki e napokban hazánkba jő, s a hatásnak tanúja lehet, melyet Széchenyi halála okozott, bizonyosan azon meggyőződéssel tér vissza övéi közé, hogy azon férfiú, kiért egy egész nemzet, tíz évvel később, miután a közélet pályájáról lelépett, gyászt ölt, nagy s felejthetlen érdemeket szerzett magának e nemzet iránt.

Mennyivel erősebb ez a meggyőződés bennünk, kik életének tanúi valánk, s kik, ha a múltba visszanézünk, vagy hazánk jelen helyzetét tekintjük, mindenben, mi ott szép vala s mi ott legalább megnyugtató, az ő tevékenységének emlékét találjuk föl.

Ha volt magyar, kiről elmondhatjuk, hogy nem egy vidéknek, hanem hazájának, nem egy osztály- vagy pártnak, hanem nemzetének élt - Széchenyi az. S a Magyar Tud. Akadémia bizonyosan soha nem felelt meg inkább a nemzet közkívánatának, mint midőn e gyászünnepélyt rendezé, hogy azon tisztelet s hála, melyet iránta az egész nemzet érez, költészet s szónoklat által méltó kifejezést nyerjenek.

A költészetnek magasztosabb tárgya, a szónoklatnak nagyszerűbb feladata nem lehet; de hol van, ki annak méltóan megfelelni képes legyen?

Mélyen érzem én, tisztelt gyülekezet, a kötelességeket, melyeket az Akadémia reám ruházott, midőn érdemem fölött megtisztelve, ez alkalommal szónokának választott. Tudom, hogy midőn nemcsak az Akadémia alkotóját, de a haza legnagyobb polgárát gyászoljuk, tőlem több kívántatik, mint hogy beszédemben kizárólag azon érdemeket soroljam el, melyeket a nagy elhunyt intézetünk alapítása s hosszú vezetése által magának szerzett; csak ha jellemének s összes működésének méltó képét állíthatnám föl szebbítés nélkül, de híven, hogy nagy emléke világosan állva előttünk önmaga hirdesse dicsőségét, mint Memnon szobra, melynek csak a nap világító sugara kell, hogy megszólaljon - csak akkor felelnék meg feladatomnak; de ismétlem, ki az, ki e gazdag életet, mely egészben csak a hazának, s melynek minden órája egy-egy, a haza fölvirágzására vezető külön célnak vala szentelve, egy beszéd szűk korlátai között méltóan leírni, ki nagyszerű személyiségét kevés vonásokban híven lefesteni képes legyen, vagy ki részrehajlatlan ítéletet merne mondani e férfiú fölött most, midőn a könnyek, melyeket sírjánál egy egész nemzet ontott, még alig száradtak föl.

Alakja nagyobb, semhogy ily közelről való arányaiban föltűnjék; s a küzdelmek, melyek között élete lefolyt, s melyekben majd oldalánál, majd ellenei közt részt vettünk, újabbak, semhogy azokról mi hozzunk igazságos ítéletet.

Mi e helyen legfeljebb munkás életének eredményeit sorolhatjuk el, s ítélet helyett hálánkat fejezhetjük ki; s én erre fogok szorítkozni előadásomban, egyszerűen elmondva, mit Széchenyi tett, s annak megbírálását, mi volt ő, a jövőre bízva, mely korunk előítéletei-, érdekei- s szenvedélyeinek határán kívül állva, a küzdelmekről, melyeken mi keresztülmentünk, majdan ki fogja mondani igazságos ítéletét, s vele együtt ítéletét azon férfiúról, kit míg élt, még ellenei is a küzdelem legszenvedélyesebb pillanatában a legnagyobb magyarnak neveztek, s kinek sírjánál az egész nemzet gyászt azért öltött, mert érezé, hogy a hely, melyet ő üresen hagyott, e hazában egyes ember által soha betöltetni nem fog.

*

Hazánk újabb történetében nincs oly esemény, mely a nemzet kifejlődésére nagyobb befolyást gyakorolt volna, mint az 1825-i országgyűlés; - mert habár azon mozgalom, melynek nemzetiségünk újabb föléledését köszönjük, előbb vevé kezdetét, s a főérdem e részben Kazinczyt és kortársait illeti; s habár az 1791-i országgyűlésnek alkotmányos reformmozgalmai örökre nevezetesek fognak maradni évkönyveinkben: tagadhatatlan mégis, hogy átalakulásunknak ez első kísérletei a hadizaj között, mely századunk elejét eltölté, csaknem feledésbe mentek; hogy a nemzetiségi lelkesedés, mely József császár uralkodása után rövid ideig általánosnak látszott, kevéssel utóbb azon buzgó, de szűk körre vala szorítva ismét, mely nemzeti irodalmunkat mívelé; s hogy csak az 1825-i országgyűléssel kezdődik azon időszak, melyen innen alkotmányos s nemzetiségi törekvéseinkben félbenszakadás többé nem történt, s melyet azért méltán egész újabb fejlődésünk kiindulási pontjának tekinthetünk.

E fontos, a haza egész jövőjére elhatározó pillanatban lépett föl Széchenyi István a közélet pályáján; s miután az erélyt, mely annak befutására szükséges vala, csak akkor méltányolhatjuk, ha ismerjük annak akadályait is; szükséges, hogy mindenekelőtt rövid tekintetet vessünk ez időszakra, mely ha csak az éveket számítjuk, hozzánk oly közel, s ha arra gondolunk, ami azóta történt, tőlünk mégis már oly távol fekszik.

A XVI. s XVII. század e hazában külső harcok s belső küzdelmek között folytak le, s ha éppen akkor, midőn más népek a tudomány s művészetek mezején a legnagyobb haladást tették, nemzetünk, fönnmaradásáért küzdve, másoktól elmaradt: csak hazánk szerencsétlen helyzetét vádolhatjuk, nem őseink hanyagságát.

De magyarázva bár oly okokból, melyeket pirulás nélkül bevallhatunk: mégis tagadhatatlan marad a tény, hogy hazánk a század kezdetén a nyugoti civilizáció köréhez tartozó más országoknál hátrább állt, hátrább nemcsak művészet és tudomány, ipar s mezei gazdaság, közlekedési eszközök s kereskedelem terén, egyszóval mindazokban, miktől az ország anyagi jóléte s az egyesek kényelme függ, hanem, mi ennél fontosabb, hátrább még azon általános míveltségben is, mely minden haladásnak első föltételét képezi.

Országunk ez állapota, mely azt a kevés idegen előtt, kik e hazát akkor meglátogatták, majd szánakozás, majd gúny tárgyává tevé, nem kerülte el ugyan egyes mélyebben látó honfiak figyelmét, s a század kezdetén tartott országgyűléseken nem hiányoztak egyes felszólalások, melyek a nemzetet a létező bajokra s azoknak következményeire figyelmeztetek: de a nagy síkon, mellyé akkor viszonyaink lapultak, e szózatok visszhang nélkül hangzottak el, s ha az ország helyzetében talán sohasem vala kevesebb, mi által a gondolkozó hazafi magát kielégítve érezheté: bizonyosan alig találunk történetünkben időszakot, melyben az elégedetlenségnek, a haladás e fő ösztönének, kevesebb jelei mutatkoztak volna. - A nép hallgatva s csaknem öntudatlanul viselte el megszokott terhét; a nemesség megelégedéssel s teljes biztosságban élvezé jogait, feledve, hogy azok oly szolgálatok díjául adattak, melyeket rég nem teljesített már; s az élelmiszerek bősége, az anyagi jólét, mely ebből következett, s a személyes szabadságnak magas foka, melyet nemcsak a nemesség, hanem a népnek minden míveltebb

osztályai az országban akkor élveztek, eltakarta állapotaink nagy hiányait még azok előtt is, kiknek ellenök panaszt emelni okuk s képességök volt.

Úgy látszott, mintha a magyar nemzet, elfáradva hosszú küzdelmei után, csak pihenni akarna, s az anyagi jólét karjai között mindinkább azon tespedésbe süllyedne, mely az egyesnél s nemzeteknél a végképp elaggottnak halálát megelőzi.

Az 1823-i események bebizonyíták, hogy azok, kik ekként vélekedtek s eljárásukat arra építették, hibásan számítottak.

Mi József császárnak nemzetiségünk ellen irányzott törekvései után történt, az történt újra. A nemzet másodszor azoknak köszöné szabadsága megszilárdulását, kik őt annak maradványaitól is meg akarták fosztani.

A világos, maga a király által az ország rendei előtt bevallott sérelem, mely az alkotmányon elkövettetett, s azon tapasztalás, hogy a nemzet legfontosabb jogai, melyektől minden egyéb jogok- s kiváltságoknak magatartása függ, csak néhány törvényhatóságnak erélyessége s a fejedelem lelkiismeretessége által menttettek meg, ki midőn meggyőződött, hogy kormánya a törvény korlátain túlhágott, az elkövetett hibát nemcsak jóvátevé, hanem bevallá - felrázta a nemzetet hosszú nyugalmából, s az új veszély csak a nemzet megtöretlen életerejét bizonyítá be.

De bármi örvendetes vala a tapasztalás, s bármennyi tisztelettel hajoljunk meg azok előtt, kik a nemzetnek e nehéz napokban vezérei voltak, s egyaránt távol a szenvedélytől s távol a gyengeségtől, alkotmányunkat nyugodt erélyességgel fönntartották: megfoghatjuk az aggodalmat, mellyel mélyebben látó honfiak a jövőbe még ezen pillanatban is tekintettek.

Mint 1791-ben, alkotmányunk, új győzelme után, megszilárdult s az egész nemzet ismét föllelkesült nemzetisége iránt; de éppen a hasonlóság, mely a két mozgalom között létezett, nem juttatá-é eszébe a gondolkozó hazafinak, hogy azon okok, melyek miatt a rövid ébredés után, mely József uralkodását követte, új tespedésbe süllyedtünk, mind még most is léteznek?

Mert ha a magyar ismét sajátjának mondhatná alkotmányát, mely az idő minden viszontagságai között e hazában legalább a szabadság eszméjét tartá fönn, melynek nemzeti egységünket köszönjük, s melynek egyes részei az újabb küzdelmek alatt ismét bebizonyították szilárdságukat: vajon el lehet-e feledni, hogy azon alkotmány, bármi szép és dicső legyen, csak a nemzet egy osztályának tulajdona, s hogy midőn ennek személyes és politikai szabadságát oly rendkívüli mértékben biztosítja, minőben az akkori Anglia kivételével talán sehol nem élveztetett: a népre éppoly rendkívüli terheket ró?

Az 1825-i törvényhozás az alkotmány biztosítására új törvényeket alkotott; de ha ezen alkotmányt nem egészen félszázad alatt kétszer végveszély fenyegeté, valóban nem a világos törvényeknek hiánya okozta azt. Nem új sáncokra, melyekkel elődeink az alkotmányt eléggé körülövezték, hanem védelmezőkre vala szükségünk, s az 1825-i országgyűlés, midőn szabadságunk megtámadtatott, erősségeit kijavítá, de e hiányon nem segített.

Helyesen jegyezte meg egy híressé vált beszédében Nagy Pál, hogy az elvesztett alkotmányt visszaszerezhetni, de a nemzetiséggel elhal a nemzet is: hogy tehát csak ennek fönntartása, szilárdítása - és biztosításában kereshetjük egy szebb jövőnek zálogát; - de vajon állt-e az egyesek hatalmában? s ha az ország akkori helyzetét tekintjük, ki mondhatá, hogy e cél elérését bizton reményli?

A nemzeti nyelv, mely egy ideig csaknem kizárólag a nép körében élt, ismét emelkedni kezdett. Egy nemzeti irodalomnak alapjai rakattak le, mely, mert kevesek által pártoltatott, lassan, de mert csak olyanok által míveltetett, kiket erre hivatásuk érzete s lelkesedés buzdított - belső becsére nézve folytonosan emelkedett; de vajon az irodalom egymaga, sőt azon egyes

törvények, melyek által nemzeti nyelvünk a közélet mezején a latin helyébe állíttaték, biztosíthatták-e nemzetiségünket oly viszonyok között, midőn a míveltség, melytől az irodalom befolyása függ, s a közéletben való részvét csak a nemzet egyes osztályaira van szorítva?

Kifejlett nemzetiség, mely minden idegen befolyásoknak ellentállani képes legyen, csak ott létezhetik, hol egészséges nemzeti életet találunk; s ki szólhatott erről nálunk akkor, midőn honunk főbb nemessége nagy részben a külföldön lakva, saját hazájában idegenné vált, s elfeledve még ősei nyelvét is, a végső köteléket, mely őt a nemzethez láncolá, szétszakította; midőn ipar s kereskedés nem levén, a magyar középrend csak egyes mesteremberekből állt, s úgyszólván senki nem volt, ki magát teljes joggal a haza polgárának nevezheté, mert a kiváltságos osztályok nem részesültek terheiben, s a nép nem ismeré jogait.

Vajon ily állapotokon egyes, bármi célszerű törvények, vagy azon lelkesedés, mellyel a nemzet némely osztályai nyelvünket fölkarolták, segíthettek-e? - Magyarországnak nagy, gyökeres reformra vala szüksége, és ugyan mily eszközök léteznek annak keresztülvitelére?

A mód, melyen József császár kísérletei, dacára a tolerantialis pátensnek s e fejedelem népies törekvéseinek, az egész országban fogadtattak, bebizonyítá, hogy vannak dolgok, melyekről a nép soha nem mond le, még a vallásszabadság s polgári egyenlőség kedvéért sem. Az 1823-i események meggyőztek arról mindenkit, hogy ha az ország állapotának változnia kell, ez csak az ország törvényhozása által történhetik; de ki remélhette egy gyökeres átalakulásnak keresztülvitelét oly törvényhozástól, mely kizárólag a kiváltságos osztályok képviselőiből állva, érdekei által a létező állapotokhoz lekötve érezé magát?

Haladni a civilizáció ösvényén, azon jogfogalmak szerint módosítva alkotmányunkat, melyek Európa-szerte elfogadtattak - anélkül, hogy ezáltal alkotmányos létünk s nemzetiségünk veszélyeztessék;

Szilárdul ragaszkodni alkotmányunk formáihoz s nemzeti sajátosságainkhoz, anélkül, hogy ez által haladásunkban akadályoztassunk;

Kivíni a XVIII. század eszméit oly törvényhozás segedelmével, mely középkori szerkezetét megtartá; - a jogegyenlőséget a kiváltságos osztályok által:

Ez volt a föladat. - S valóban, nem bámulhatja senki, ha az csaknem mindenki által megoldhatatlannak tartatott, s még a hazának leghívebb fiai is kétségbeesve a jövő fölött, emlékeikben keresték vigasztalásukat, féltékenyen őrizve minden követ, mely a régi épületből megmaradt, hogy e nemzet dicsőbb napjainak legalább romjai tartassanak fönn; hisz a teendőknek tömege oly nagy, az eszközök, melyek annak, ki állapotaink átalakítását magának célul kitűzné, rendelkezésére álltak, oly csekélyek, az akadályok látszólag oly legyőzhetetlenek valának, hogy a legbátrabb is elveszte bizodalmát.

Egy volt, ki azt nem vesztette el, ki a haza jövőjén nem kétkedett: Széchenyi István.

Senki sem ismerte nála jobban azon hiányokat, melyek e hon anyagi s szellemi míveltségében szintúgy, mint alkotmányunkban léteztek; senki sem fájlalta azokat így.

Vegyük kezünkbe számos munkáinak bármelyikét, s ott fogjuk találni a vallomást; hogy mindenben hátra vagyunk; s a keserűség, mellyel azt kimondja, eléggé bizonyítja az érzést, mellyel szíve telve volt; ő teljes mértékben méltányolja azon nehézségeket, melyekkel a reformnak küzdenie kell; hisz föllépésének módja, az eszközök, melyekkel élt, s a fontosság, melyet egész életén át a modornak tulajdonított, eléggé bizonyítják ezt; de mindez nem ingathatá meg a bizodalmat, mellyel e haza jövőjére tekintett.

Mert ha igaz is, hogy a haza anyagi kifejlésében Európa többi országainál hátrább áll; ha csatornái nincsenek, útai hiányzanak, s a mezei gazdaság azon állapotban pang, melyben azt a középkor gyakorolta: nem áldotta-e meg Isten az országot minden adományaival?

Hol van a sík, mely Alföldünknél termékenyebb? hol a bércek, melyek az ásványvilág minden kincseiben Kárpátainknál gazdagabbak? hol a folyók, melyek a közlekedés dicsőbb eszközei lehetnének azoknál, mik szabályozatlan árjaikkal most tereinket elöntik?

És ha e nép a míveltség alantabb fokán áll, ha osztályait válaszfalak különítik el egymástól, s e nemzet, mely a harc mezején egykor dicsőséget aratott, a békés ipar s a tudományok körében nevet nem szerzett magának: nem ugyanazon nép-e ez, mely a hazát szerzé s fönntartotta? mely századokig küzdött a legszentebb ügyért, s miután legyőzetett, ellenének rabja lett, de szolgája soha; - mely dacára azon válaszfalaknak, melyeket a törvény közötte fölállított, nemzeti egységének érzetét mindeddig nem vesztette el; mely nádfedelek alatt lakik, durva köntösben jár, s az élet kényelmeit nem ismeri, de nélkülözései között emelt fővel tekint körül, mert tudja, hogyha semmi egyebe nem lenne - hazája van, egy egész ország, melyért halni kész; és mely századokig élhetett oly alkotmány alatt, mely a nemesnek mindent engedett s a jobbágyot csaknem oltalom nélkül hagyá, anélkül, hogy amaz zsarnokká válnék vagy ez emberi méltóságáról megfeledkezett volna, mert Isten úgy rendelé, hogy e nép nem zsarnok, sem szolga, hanem szabad legyen.

Hisz e földnek csak munka, a nemzetnek csak akarat kell, hogy felviruljanak, s alkotmányunk által, bármik annak hiányai, saját kezünkbe van adva sorsunk; - miért kételkednénk?

Az nem lehet, hogy e hon, melyet Isten a természet minden adományaival megáldott, örökké parlagon heverjen; hogy e nemzet, mely egykor az első helyek egyikét foglalta el, s mely annyi viszontagság után egyet sem vesztett férfias erényei közül, most az utolsók egyike legyen.

Régi dicsőségünk napjai letűntek.

A nemzet rég nem adta életének jelét, s hazánkban körültekintve, hideg és érzéketlen minden, csak romjai szólnak, s már a világ halottnak hirdeti az egykor virágozót.

De nézzétek közelebbről: nincsenek sehol a rothadásnak jelei; hol az idegen érzéketlenségében változást nem lát, ott e honnak gyermekei újra érzik a meleg leheletet.

Kiért keseregtünk, a hon csak tetszhalott volt - hitünk fogja megmenteni életét, s ő föl fog támadni előbbi szépségében s hatalmában.

Magyarország nem volt, hanem lesz.

Harminc éve múlt, hogy Széchenyi *Hitel*-ében ezeket elmondá, s mi, kik föllépésének tanúi valánk, nagy időkön mentünk keresztül, melyek többet adtak s többet vettek el tőlünk, mint amit egy rövid emberi élet alatt elérni vagy elveszteni lehetségesnek gondoltunk; de vajon most is, annyi év után, ki nem emlékszik a hatásra, melyet e szavak előidéztek? Sokan közülünk még félig gyermekek valánk, s mi egészen új színben tűnt föl előttünk az élet, melynek küszöbén állva, dicső pálya nyílt előttünk; és lelkesedésünket megosztá a férfiú, ki egyszerre tért látott maga előtt, melyre tevékenységét fordíthatá; s megosztotta maga az agg, ki életének határához érve, most legalább egy nagy reménnyel szállhatott sírjába.

Valóban, ha e férfiúnak összes érdeme csak az lenne is, hogy nekünk e reményt adá; ha működésének minden nyoma eltűnt volna, s csak ezen napoknak emléke maradna fönn: - ő megérdemelné, hogy a hon, mint a római szenátus Cannae után a konzulnak, háláját mondja ki, mert kétségbe nem esett hazája fölött, s mi valamennyien gyászt öltsünk érte, ki ifjúságunknak, ki egész életünknek jóltevője volt, mert legszebb pillanatait neki köszönjük, s neki köszönjük mindazon jótékony hatást, melyet, honfiúi lelkesedésre ébresztve, jellemünkre gyakorolt.

De csak pályája kezdetén állunk még, s a szózat, melyre százezrek szíve új reményben feldobogott, csak azon ígéret vala; hogy e szebb jövőnek, melyet hirdetett, fogja szentelni egész életét.

Ritka embert nevezhetünk, ki, midőn a közéletbe lépett, ennyi reményt gerjesztett, s talán senkit, ki ezen reményeket oly tökéletesen teljesíté; de mielőtt e dicső pályára követjük, s tevékenységének egyes ágait s összes eredményét bármi röviden fölemlítjük, legyen szabad egy általános észrevételt előrebocsátanom, mely, valamint egyes lépéseinek, úgy egész működésének nemcsak méltánylására, de megértésére szükséges.

Nem az elmének tehetségei, hanem a kedély hatalma az, mi minden való nagyságnak alapját képezi, s az emberi nem története tanúságot tesz, hogy nagy befolyást még soha senki nem gyakorolt a világon, ki önmaga egy nagy eszme vagy érzelem befolyása alatt nem állt, s midőn kortársait elragadá, önmaga elragadva nem érezte magát. Ezt látjuk Széchenyinél is; s habár a hideg megfontoló észnek nálánál nagyobb magasztalója nem volt, és senki sem szólalt föl élesebb gúnnyal azok ellen, kik közdolgokban szívök gerjedelmét követik: mégis talán soha nem volt férfiú, ki a közélet pályáján megőszülve, első föllépésétől élete végéig oly egészen érzelmeinek hatalma alatt állt volna, mint éppen ő.

Igen, Széchenyi a szívnek embere volt, a szó legszebb, legnemesebb értelmében.

Midőn fiatal korában körültekintve, a hazának állapotát látá, s látta a közönyösséget, mellyel a többség - s a lemondó kétségbeesést, mellyel e hon jobbjai ezen állapotot tűrték, mert megváltoztatására sehonnan kilátás nem nyílt, s a messze láthatáron nem látszott még egy felleg sem, mely vihart hozva e tespedésnek véget vethetett; s ő egymaga lépett föl, *hogy ha más senki nem, ő vesse meg nemzetünk egykori nagyságának alapját, vagy hogy legalább ezen célnak szentelje végleheletéig életét*: akkor nem hideg számítás sugallta neki ez eltökélést - s nem a mindent megfontoló ész vala az, mi neki, miután e pályán föllépett, erőt adott, hogy vissza ne ijedjen a mindig növekedő nehézségek s ellenzőinek száma előtt.

Szívének meleg gerjedelme, egy erős, ellenállhatatlan érzés vezette a pályára; ez tartá fönn, ez serkenté mindig új tevékenységre még akkor is, midőn nem támogatva a közvéleménytől, elhagyatva azoktól, kikhez legközelebb állt, a közszeretet virágkoszorúja helyett még csak a nyilvános élet töviskoronáját viselte; - s ki Széchenyi jellemének ezen oldalát nem ismeri, az őt igazságosan megítélni nem képes.

Megtörhetetlen erélyének s egyes gyöngeségeinek - miktől őt fölmentenünk nem lehet - forrása ebben fekszik.

Hazájának határtalan szeretete vala az, mi a bátor férfiút, ki, ha csak személyes veszélyekről vala szó, a legkisebb sértésért a halállal szembeszállt, a közdolgokban néha a túlságig óvatossá, sőt mint ellenei mondák, félénkké tevé; ez az, mi őt néha igazságtalanságra ragadta, s arra bírta, hogy szenvedélyes szónoklatának egész hatalmát, keserű gúnyt s túlzó vádak fegyverét használja olyanok ellenében is, kiknek jó szándékát kétségbe nem vonná, sőt kiket, mint gróf Dessewffy Józsefet, mélyen tisztelt, de kikben a közjónak, habár akaratlan, elleneit látta.

És ez volt alapja egyszersmind azon rendkívüli befolyásnak is, melyet e férfiú mindvégig nemzetére gyakorolt.

A történetben kevés példát találunk, hogy valaki népszerűségét annak köszönte, mert honfitársait szüntelen hátramaradásukra, hibáikra s gyengeségökre figyelmeztette. Főképp oly nemzetnél, mint a magyar, melyet ellenségei hiúsággal vádolnak, s melyről legalább azt mondhatjuk, hogy saját becsének teljes öntudatában él, kettősen feltűnő tünemény ez; s mégis csak a *Hitel*-t kell kezünkbe vennünk, hogy meggyőződjünk, miként Széchenyi népszerűségét így szerzé meg. Nem volt senki, ki a legélesebb gúny fegyvereit többször használta volna oly szokások s intézmények ellenében, melyekhez a nemzet - mint őseinek hagyományához -

ragaszkodott; nem volt senki, ki azon irányt, melyet a közvélemény követett, s a férfiakat, kiket az fölkarolt, nyíltabban megtámadta volna; és ha mégis mindennek dacára Széchenyi népszerűségét tizenöt évig folyvást növekedni látjuk, s ha később is, miután népszerűségét már elvesztette, befolyásának egy részét még megtartá: e rendkívüli tünemény csak onnan magyarázható, mert midőn sokan azt hivék, hogy téved, s a többség által legforróbb óhajtásaiban s legkedvesebb embereiben kíméletlenül megtámadva érzé magát - midőn őt hol a kormány soraiban, hol az ellenzék padjain látá: sokan nem érték, sokan rosszallák, sokan ellenezték eljárását; de senki egy percig nem kétkedett hazafiságában.

Ez azon kapocs, mely közte s a nemzet között mindig létezett. Kevés politikai szerepet játszott férfit ismerünk, ki, midőn meggyőződése kívánta, pártját oly könnyen elhagyta, sőt azt oly hevesen megtámadta volna; talán senki sincs, ki miután egy ideig az egész nemzet élén állt, később oly egészen elhagyatva találta volna magát, mint ő. De elhagyatva mindenkitől, megtámadva eljárása miatt, volt egy, mi e férfiút, midőn magát egészen elszigeteltnek mondá is, a nemzettel összeköté, s ez éppen azon érzés, mely nemzetünk közös tulajdona; - s ha Széchenyi e hazáért többet tett, mint bárki más, ezt annak köszöni, mert tudtuk, hogy senki e hazát nálánál inkább nem szereti.

Volt idő, melyben sokan, sőt ő maga is a hideg számítás emberének tartá magát; de e tévedésnek oka abban fekszik, mert kizárólag csak egy érzelemnek uralma alatt állva, a pillanat benyomásainak s szenvedélyeinek ellentállni tudott; s miként éltének célját csak szívével választá: úgy azon eszközökre nézve, melyeket használt, csak belátását követé; egyaránt szenvedélyes s egyszersmind előrelátó szeretetében, kész föláldozni magát minden pillanatban, s mégis folyvást figyelemmel irányozva s méregetve lépteit, hogy a kedves tárgy, melyért lelkesül, veszélynek ne tétessék ki.

S éppen egyéniségének e kettős, látszólag ellentétben álló oldala: a lángoló szeretet mellett a hideg számítás, a szenvedély, midőn törekvéseinek főcélját veszélyeztetve látá, s mégis e csaknem félénkséggel határos idomosság, mellyel haladási terveiben eljárt: ez az, mi jellemének egyik fő vonását képezé; a másik, mely evvel bizonyos összeköttetésben áll, sőt annak kifolyása; azon könnyűség, mellyel helyzetét megváltoztatá, s föltételeinek kivitelére majd politikai elleneivel, majd barátaival fogott kezet, anélkül, hogy valaha működésének fő irányától eltérne; úgyhogy ugyanazon férfiú, kit kortársai, csak a könnyűséget látva, mellyel pártját elhagyá, többször apostasiával vádoltak: a jövő kor előtt éppen a következetesség miatt fog bámultatni, mellyel hosszú politikai pályáján minden egyes föltételeihez ragaszkodott, Proteusként mindig változtatva alakját, de csak azért, hogy azonegy küzdelmet folytassa; s innen van, hogy míg Széchenyi élete, ha egyes lépéseit követve, azoknak összefüggését magyarázni akarjuk, feloldhatatlan rejtélyként tűnik föl: midőn azt mint egészet tekintjük, nyitott könyvként fekszik előttünk, melynek célja iránt mindenki teljes ismeretet szerezhet magának, s melynek egész foglalatját kevés szavakkal mondhatjuk el.

Megkísértem ezt.

Ha azon belátás, hogy hazánk csaknem mindenben hátra van, Széchenyit a nagy föladattól, melyet magának kitűzött, vissza nem ijeszté, ennek okát azon meggyőződésben találjuk, hogy a magyar nép még ifjú, s hogy valamint Isten e hazát roppant, eddig parlagon heverő természeti kincsekkel áldotta meg, úgy a magyar nemzetben oly erők s tehetségek szunnyadnak, melyeknek becsét eddig senki nem ismeri még.

Kifejteni Istennek ezen nagy adományát mindkét irányban, haladni az anyagi érdekek mezején, hogy e haza Európa legmíveltebb országaival a versenyt kiállhassa, s haladni főleg szellemi kifejlésünkben, hogy a magyar nemzetiség benső becse s értéke által nyerje vissza azon állást, melyet egykor harcias tulajdonai által bírt: ez volt a föladat, melynek megoldásától nézete szerint a nemzetnek szebb jövője, sőt fönnmaradása függ, s melyet magának kitűzött.

E két irány közül a fontosabb, Széchenyi meggyőződése szerint, a nemzet szellemi kifejlése volt. *„A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Európában ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait. - Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség földicsőítéséhez vezetni - ez a föladat. - Hivatásunk nem csekélyebb, mint a világot egy új nemzettel gazdagítani meg."* Így értelmezi ő maga törekvéseinek végcélját; s az óvatosság, mellyel oly reformok körül eljárt, melyeknek, csak az ország anyagi kifejlését tekintve, jótékony hatását kétségbe vonni nem lehetett, de melyek nézete szerint nemzetiségünket, azaz szellemi kincseink legfőbbikét, veszélyeztetik, eléggé bizonyítja, mi szilárdan ragaszkodott elvéhez, hogy *„minden haladás csak annyiban üdvös, amennyiben szellemi alapon nyugszik"*; de miután a szellemi és anyagi lét válhatatlan kapcsolatban áll valamint az egyes embernél, úgy nemzeteknél - s miután a lélek hatalma a testnek épségétől függ: e magasabb szellemi föladat csak úgy oldható meg, ha anyagi kifejlésünket sem hanyagoljuk el, s lépéseinket úgy intézzük, hogy sem szellemi érdekeinket anyagi jólétünknek, sem ezt tisztán eszmék- és elvkérdéseknek nem áldozzuk föl; s éppen a következetesség, mellyel Széchenyi ezen meggyőződéséhez nemcsak elméletben, de egész eljárásában ragaszkodott, e látszó dualizmus, mely miatt egyes lépései néha megfoghatatlanokká válnak, egyszersmind kulcsa egész nyilvános életének. Éppen mert ugyanazon férfiú, ki 1825-ben a magyar Akadémiát alapítá meg, szintakkor lótenyésztésünk emelése mellett buzgólkodott, s miután 1826-ban a lóversennyel összekötött lótenyésztő társulat létesült, ezen intézet emelésének és gyarapításának szintoly buzgósággal szentelé idejét s fáradságát, mellyel a tudós társaság alapszabályain dolgozott; éppen midőn üdvleldéjét tervezé, hogy a haza nagy halottjainak méltó temetkezési helyök legyen, egyszersmind azon törte fejét, hogy az általa fölállított nemzeti kaszinó tagjainak mentől több kényelmet szerezzen; éppen az: hogy ugyanazon elme, mely a Duna s Tisza szabályozásával foglalkozott, ugyanazon ember, kinek az álló hidat, s a gőzhajózást köszönjük, ugyanakkor a főváros számára sétatért tervezett, s midőn a szabad föld, a köztheherviselés, s az emberiség legszentebb jogaiért küzdött, azon kérdést, vajon társalgásunkban az „Ön" vagy „Kegyed" használtassék-e, nem tartá figyelmére érdemtelennek; hogy egyszerre - látszólag hasonló szorgalommal, s kitartással - fölkarolt nagyot és kicsinyt, egyes helyeknek apró érdekeit, s az egész haza haladását, az egyes polgárok kényelmeit s nemzetünk jövőjét; mert semmit, mi e haza határai között egy helynek jólétére befolyt, csekélynek, semmit, mi nemzete emeléséhez vezethetett, nehéznek nem tartott: ez az, miben nagysága fekszik, s mi őt összes haladásunk vezetésére képessé tevé.

Harmincöt éve, hogy Széchenyi tevékenységét megkezdé. A magvak, melyeket elhintett, csíráztak, amit ültetett, gyökeret vert, s szétterjesztve ágait, gyümölcsözni kezd: összes törekvéseinek eredményei előttünk fekszenek.

Az Akadémiából, melyet alapított, hogy világot terjesszen a nemzetiségünket fedő sötét fölött, a nemzet tudományos s irodalmi tevékenységének gyúpontja vált, melynek fénye most már onnan származik, mert azon egyes sugarakat, melyek e hon egén mindenfelől föltűnnek, egy pontban egyesíti.

A sors meg nem kímélte a nemzetiséget nehéz csapásoktól, de ezeknek csak az volt hatásuk, hogy a vas mint acél kerüljön ki a nehéz próba alól; s azon idő helyett, melyről Széchenyi szólt, mondván: hogy egykor talán az Akadémia csak ereklye gyanánt fogja őrizni a nyelvet, melyet a magyar egykor legdrágább kincsének tekintett, eljött a nap, melyen e kincset biztosabb kezekben látjuk.

A nemzet magára vállalta annak őrzését, szívében s ajkán hordva sajátját, s reánk csak annyit bízva, hogy mi is e kincscsel éljünk, és - támogatva azon irodalmi s tudományos intézetek

egész sora által, melyek az Akadémia mintájára keletkeztek - a magyar nemzetnek a tudományok körében is azon állást szerezzük meg, mely, mint Széchenyi 1842-ben az Akadémiához tartott beszédjében mondá: nemzetiségünket egyedül képes biztosítani.

A lóverseny s lótenyésztő társulat a gazdasági egyesületet hozta létre, s most az ország minden vidékén, csaknem minden megyében hasonló intézetet találunk, nemzeti iparunk azon ágának emelésén dolgozva, melytől az ország anyagi jóléte mindenekelőtt függ.

A nemzeti kaszinó mellett az ország különböző részeiben hasonló társulatok léteznek, s alig találunk nevezetesebb helyet, mely a kölcsönös eszmecserének s az által a míveltség terjesztésének ezen hatalmas eszközeit nélkülözné; s ugyanakkor az anyagi s szellemi érdekeknek minden körében, a társadalmi élet minden fokozatán új meg új egyletek alakulnak, melyek tevékenységben versenyezve a nemzet általános mívelésének közös munkáján dolgoznak.

S vajon, ha azon tudományos, s irodalmi intézeteket, melyek az Akadémia megalakulása után e hazában támadtak, mások alapították; ha azon üdvös hatás, melyet gazdasági egyleteink földmívelésünkre gyakorolnak, másoknak köszönhető, s a tevékenység, melyet egyes társulatok kifejtenek, közvetetlenül másoknak érdeme: vajon közvetve mindezt nem neki köszönjük-e?

E hely, hol az általa alapított Akadémia nevében azon egyletek s társulatok képviselőihez szólok, melyek létöket neki vagy legalább azon egyesületi szellemnek köszönik, melyet e hazában ő honosított meg; e város, melynek legdicsőbb emlékeit ő tervezte vagy építette föl, s melynek jólétéért s fölvirágzásáért ő egymaga többet tett, mint előtte egész nemzedékek - az egész haza, fölszólalnak érdemei mellett. - A Duna, melynek szikláit megrepeszté, hogy az akadályoktól fölszabadított folyó a népek békés közlekedésének útul szolgáljon, s a Tisza, melynek árjait erős partok közé szorítá, hogy a pusztítás helyett, melyet előbb okoztak, termékenyítve hasítsák át hazánk áldott rónáit: egyaránt hirdetik dicsőségét.

A gőzhajó, ha színes lobogókkal folyóinkon elhalad, s a gőzmozdony, midőn az általa tervezett pályán villámgyorsasággal elrobog - reá emlékeztetnek.

Forduljunk bárhová, tekintsünk bármit, ami e hazában 1825-től üdvös történt: Széchenyi nyomaira találunk. Az ő tevékenységének s e nemzet haladásának azonegy története van - s az idő, melyet előadásommal igénybe vehetek, elfogyna, ha mindazt csak elsorolnám is, mit neki köszönünk, vagy mire legalább elhatározó befolyást gyakorolt.

Fordítsuk e helyett figyelmünket azon *egyre*, mi összes tevékenységének fő célja volt, s ha munkás éltének más eredményei is maradtak volna reánk, egymaga elég lenne arra, hogy Széchenyit e nemzet örök hálájának tárgyává tegye.

Habár nemzetünk az utolsó harminc év alatt tagadhatatlan előmenetelt tett, mégis jelen helyzetünket más európai népek állapotaival összehasonlítva, bármennyire fájjon hazafiságunknak, kénytelenek vagyunk bevallani: hogy sem anyagi, sem szellemi tekintetben helyzetünkkel megelégedni nincs okunk, s hogy a nagyobb jólét, melyet egyesek élveznek, s azon haladás, melyet az irodalom s tudományok körében tettünk, nem pótolja a veszteségeket, melyeket a közélet mezején szenvedénk; és mégis, honnan van az, hogy midőn a jelen oly keveset nyújt, mi vágyainkat kielégítheti, öntudattal tekintünk magunk körül, sokkal több reménnyel fordulunk a jövő felé, mint azok, kik 1825-ben a haladás pályájára lépve, a csalódásokat, melyeken mi keresztülmenénk, még nem ismerék?

Szükséges-e, hogy e kérdésre feleljek?

A kor, melyben életünk szebb része lefolyt, nehéz küzdelmek s keserű tapasztalások időszaka volt. Soha a férfias törekvés, mellyel egy nemzedék hazája átalakulásán dolgozott, annyira nem hiúsíttatott meg; soha szebb reményeket keserűbb csalódások nem követtek. Ha a hazában körültekintünk, nincs hely, mely a szomorú időknek nyomait ne viselné magán -

nincs család, mely létét földúlva ne érezné, s mi ennél több, maga az alkotmány, mely ezredév vészével dacolt, talpkövében ingattatott meg: - de egy fönnmaradt egyéb törekvéseink romjai fölött, egyet megtartottunk a nagy hajótörésben, melynél annyi reményünk elveszett, - egyet, mit tőlünk se egyesek hibái, se erőszak, se az idő viszontagságai többé el nem rabolhatnak:

A válaszfalak, melyek e nép egyes osztályait egykor távol tarták egymástól, ledőltek.

Az egyenetlenség, mely által minden jog bizonytalanná s minden teher elviselhetetlenné vált - megszűnt.

A bilincsek, melyek az ipar kifejlését akadályozták s az egyes törekvéseit megfoszták gyümölcsétől - széttörettek.

A néptöredékek, melyeket viszontagságos múltunk e földön hagyott, *egy nemzetté* olvadtak össze. S ki az, ki ezen eredményt fölcserélné a jólétért, melyet előbb tán élvezett? - ki az, ki, ha tőle függne, hogy ezen egész időszak szomorú emlékeivel együtt múltunkból kitöröltessék, ezt kívánná még azon esetben is, ha a visszalépés árául mindazon alkotmányos jogokat nyerhetné vissza, melyekre oly büszkék valánk?

Az idő a nehéz küzdelmek nyomát, melyeken keresztülmentünk, nem törölte el még, s szomszédaink sokat hozhatnak föl, miben még hátrább állunk; de a *nagy igazságtalanság*, mely e hátramaradásnak egykor fő oka, s elleneink szemrehányásainak méltó tárgya volt - nem létezik többé.

Az isteni gondviselés számunkra talán új küzdelmeket rendelt, hogy e nemzet még inkább kitisztulva salakjaiból, méltóan foglalja el hivatásának helyét; - de bármi várjon reánk, oly szerencsétlenség, melyet e hon lakói nem *közösen* viselnének, nem jöhet reánk, s az áldás, melyért buzgó imáinkkal az éghez fordulunk, ezentúl közös lesz e hon minden lakóival.

S hogy ez így van, hogy az osztályok közötti súrlódás kiegyenlíttetett, mielőtt az harccá vált; hogy mindazon válaszfalak, mindazon korlátok, melyeket századok építettek, a kiváltságos osztályok saját belátása s igazságszeretete által hordattak el, mielőtt azok erőszakosan megtámadtatának; hogy a nagy lépés, mellyel a magyar az újabb míveltség körébe jutott, nálunk megtörtént, és se szenvedett, se elkövetett erőszak emléke tiszta örömünket nem zavarja - Isten után, ki e nép szívét fölvilágosítá, vajon kinek köszönjük?

Vonjátok kétségbe Széchenyinek minden egyes érdemeit, mondjátok, hogy készületlenül lépett a pályára, hogy mások egyengették ki az utat, melyen járt, s minden, mit neki tulajdonítunk, szintúgy történt volna nélküle is - mert az irányt, melyben működött, nem ő adta, hanem ő vette korától -, de azt, hogy az eszmesúrlódást, mely a jogegyenlőség általános elismeréséhez vezetett, ő kezdte meg, hogy ő rontotta le azon előítéleteket, melyek e célnak útjában állottak, hogy társadalmi viszonyaink s törvényeink azon módosításait, melyek szükségképp a jogegyenlőséghez vezettek, neki köszönjük - ezen érdemet tőle senki sem fogja megtagadni, valamint azt sem, hogy Széchenyi tevékenységének ezen irányában teljes öntudattal járt el, s egyes indítványainak ezen következményeit tisztán belátta.

„Hazánknak ingadozás nélküli átvarázsolása egy elkopott, félig-meddig feudális, félig-meddig alkotmányos szövevényből, emberhez illő s minden álfénytől kitisztult képviseleti rendszerré” - ezt tűzte ki magának föladatul; s miután átlátta: *„hogyha a kasztok és összesaraglyázott kiváltságok szűk rekeszéből végképp tágasabb körbe akarunk lépni s elaljasodott nemzetünknek jövendőt eszközölni - nagy követ kell emelnünk; ezt pedig nem egyes emberek, hanem csak mindnyájan tehetjük”*, egész életén át mind a törvényhozásban, mind azon kívül összes fáradozásai oda voltak irányozva, hogy *„mindenekelőtt reánk virradjon azon nap, midőn nemcsak a privilégiumokkal dicsekedve és nagy frázisokkal, hanem áldozatokkal s tettel járulunk a haza felvirágzására. Mert ha igazán akar e nemzet erős és nagy lenni - szükséges, hogy*

némely dolgokban egy soron álljunk mindnyájan; szükséges, hogy ki-ki, ki a magyar levegőjét szívja, elmondhassa: Én is a honnak polgára vagyok."

Széchenyi saját szavaival fejeztem ki azt, miben ő maga törekvéseinek végcélját kijelölte; s ha valaki ezen kétkednék - előttünk fekszik *Hitel*-e, a *Világ*, a *Stádium*, melyekben az általa szükségeseknek tartott reformokat megpendíté, kifejté s formulázta, egyenként előadva a nagy változásokat, melyeket e hon újjászületésére szükségeseknek tartott; visszaemlékezünk az időre, midőn e munkák megjelentek, s ha írott kútforrás kell, ott vannak az ezen időszakban hozott törvények s országgyűlési tanácskozásaink jegyzőkönyvei, melyekből az akkor uralkodó szellem világos előttünk; s ki ezeket ismeri, az azon érdemet, hogy a jogegyenlőségnek lobogóját e hazában ő emelte fel először, nem fogja megtagadni azon férfiútól, ki az ősiség s fiskalitás eltörlését a nem-nemesek birtokszerezhetési jogát, a haza minden polgárainak törvényelőtti egyenlőségét, úgy azt, hogy a nem-nemesek, érdekeiknek a kiváltságos osztályok irányában való védelmére, maguknak megyei pártvédet válasszanak, hogy az országos közlekedési vonalok fenntartására, mindenki egyenlőleg adózzék, s a monopóliumok, céhek és limitációk töröltessenek el, *Stádium*-ában már 1833-ban merte indítványozni.

Egy nemzet megújulása egyes embereknek műve nem lehet; s ha Széchenyi törekvéseit siker követte, az annak köszönhető, mert a bátor újító buzgó támogatókra talált, kik az elveket, melyeket ő évekig követett, tisztábban formulázni, vagy a szónoklat adományával megáldva, azok iránt általánosabb lelkesedést ébreszteni képesek voltak; s kétségenkívül vannak e hazában mások is, kiknek e szent ügy kivívásában előkelő részük volt; de olyan, kiről elmondhatnók, hogy Széchenyinél korábban lépett föl e pályán, vagy azon következetesebben, s több sikerrel járt el, oly férfiú, ki vele e téren a koszorúért versenyezhetne, nem volt s nem lesz e hazában; és ha mindazon egyes intézetek, melyeknek alakulását neki köszönjük, rég nem léteznének is többé, s az óriás műből, mely által fővárosunk két partját összeköté, mint Traján hídjából, csak az oszlopok süllyedő romjai maradnának fönn: - amaz egy érdemnek emléke elég, hogy a jövő megértse a népszerűséget, mely Széchenyit pályája kezdetén környezé, s mely őt sírjához kísérte.

Népszerűségét! - rosszul választám a szót. - Széchenyiben voltak hibák, s voltak nagy tulajdonok, mik útjában álltak azon közvetetlen befolyásnak, melyet egyesek tömegekre gyakorolnak; s talán nem tévedek, ha mondom, hogy ami a nemzetet hozzá köté, még akkor is, midőn népszerűsége látszólag tetőpontján állott, csak azon meggyőződés vala, hogy a férfiú, ki már ennyi sikert aratott, a jó úton jár, s hogy őt követni tanácsos; de e meggyőződés általános vala, s kevés férfiút nevezhetünk, kinek minden lépéseit a közpályán ily hosszú ideig közelismerés követte volna. Mindazáltal, ha Széchenyi politikai életének ezen jellemző vonását kiemeljük, nem hallgathatjuk el azon változást sem, mely a közvéleményben később történt, s éppoly rendkívüli, mint előbb népszerűségének állandósága vala, mert én legalább nem tudok esetet, hogy ugyanazon férfiú, kit csaknem az egész nemzet tizenöt éven át bizodalommal követett, s ki elveit meg nem változtatá, később annyira elszigetelve lett volna, mint ő magát pályája végszakában érezé.

E rendkívüli tüneménynek magyarázatát is csak azon egészen sajátszerű helyzetben kereshetjük, melyet Széchenyi a közéletben elfoglalt.

Hol alkotmányos élet van, ott pártokat találunk, s azoknak létezése, nem mint némelyek hiszik, e kormányformának hiányát, sőt éppen annak egyik fő előnyét képezi, mert az egyes kérdéseknek minden oldalról megvitatását eszközölve, a törvényhozást megőrzi azon rögtönzéstől, mely, bárhonnan jő, a nemzet jólétét egyaránt veszélyezteti.

De valamint időszakok vannak, midőn a pártok szava elhallgatott, s az egész nemzet, mert léte veszélyben forog, feledve az egyes kérdéseket, melyek fölött pártokra szakadt, a haza közös zászlója körül csoportosul: úgy vannak egyes emberek, kik egy távolabb fekvő célt tűzve ki munkásságuknak, a pártok körén kívül állanak.

Az erőnek egy eleme ez; mert csak aki ily helyzetet foglal el, hathat egész nemzetére egyenlően; de egyszersmind egy eleme a gyengeségnek is, mert a bilincsekkel, mik pártjához kötik, az egyes eldobja egyszersmind a támaszt, melyet bennök talál; s midőn oly állást foglal el, melyről egész nemzetének új irányt adhat, egyszersmind azon eszközöktől fosztja meg magát, melyek nélkül a megindult mozgalmat kormányozni nem lehet.

Ez volt Széchenyi helyzete. S valamint az általános hatás, melyet föllépése okozott, minden pártú s színezetű férfiakat egyesítve a haladás lobogója körül, annak tulajdonítható, mert a sérelmi kérdések körül csoportosuló pártok köréből kilépett: úgy főképp ebben fekszik annak oka is, hogy ő, kit a pálya kezdetén a nemzet nagyobb része lelkesedéssel követett, később, miután elvei győztek, s a mindig gyorsabbá vált mozgalmat mérsékelni akará, csaknem elhagyatva találta magát.

És vannak ezenkívül Széchenyi személyiségében és egyéni fölfogásában fekvő más okok is, mikből az ellentét, melyben őt működése későbbi éveiben a közvéleménnyel találjuk, megfoghatóvá válik.

Kevés ember van, ki tevékenységének nagyobb eredményeire hivatkozhatott. Legmerészebb indítványait s a legegyszerűbb vállalatokat siker követte, s hosszú pályáján alig hozhatunk föl egy lépést, mely őt kitűzött céljához - ha azt elérni még nem lehetett is -, legalább közelebb ne hozta volna. E sikert Széchenyi önmaga, s nem egészen helytelenül, jól választott eljárásának tulajdonítá, annak, mit ő taktikájának nevezett, s mi abban állt, hogy mellőzve az elvkérdéseket, inkább részletes javításokkal foglalkozott, s midőn a jogegyenlőség kivívását tűzte ki célul, inkább a nemzet felsőbb osztályainak belátásától, mint azon ellenállhatatlan hatalomtól várta fáradozásainak eredményét, melyet a jog érzetére ébredett nép akarata fejt ki.

Hogy oly mozgalomnál, melyben az egész nemzet részt vesz, s mely éppen, mivel minden egyesnek érdekeit érinti, a szenvedélyekre hatás nélkül nem maradhat, minden egyes lépést előre kiszámítani nem áll hatalmunkban; hogy azon ildomosságot, mely mindent előre látva, magát soha el nem ragadtatja, s melyet az egyesnél is ritkán találunk, egy egész néptől várni nem lehet; ezt a tapasztalás bizonyítja, s kétségenkívül Széchenyi hibázott, midőn ezt követelte; de nem menthető-e e hiba azon férfiúban, ki tizenöt évnél tovább e taktika szerint járva el, annyi eredményt mutathatott elő, s a nemzet bizodalmát oly mértékben bírva, mint senki más, némi joggal remélheté, hogy azon többség által, melyet annyi sikerhez vezetett, elhagyatni nem fog; és ha Széchenyi megcsalatva ezen reményében, azokat, kik gyorsabb haladásuk által az általa kijelölt egymásutánt megzavarva, hosszú fáradalmainak gyümölcsét újra veszélybe hozák, szenvedélyesen támadta meg: várhatott-e valaki mást azon férfiútól, ki, mert meggyőződése úgy kívánta, a *Hitel*-ben kortársainak minden előítéleteivel szembeszállt, a *Világ*-ban e hon egyik legtiszteltebb férfiát kímélet nélkül megtámadá, s a *Stádium*-ban hadat izent az ország egész önnálló rendszerének.

Azon férfiaknak egyike vala ő, kik, ha tisztába jöttek kötelességök felől, nem számítják elleneiket; s azon okok, melyekért a közvélemény Széchenyitől később elfordult, ugyanazok, melyeknek politikai életének legszebb babérait köszöné; de a tény mindamellett nem kevésbé szomorító; s ha eszünkbe jut, hogy a férfiú, kinek a haza ennyit köszönt, éveken át elhagyatva érezte magát, szívünket fájdalom tölti el.

Mert miért hallgassam el? Széchenyi a közvéleménynek e változását mélyen fájlalta.

Neki a népszerűség nemcsak eszköz vala, melyet a közjó érdekében fölhasználhatott; ő abban hosszú fáradságának legszebb, mert megérdemlett jutalmát látta; s azon férfiú, ki érezé magában, hogy nem létezik hatalom, mely őt kitűzött céljától visszaijeszthetné, bevallhatá, hogy a visszhang, melyet szavai találnak, a zajos helybenhagyás és kortársainak szeretete, mely ezerek ajkairól egy fölkiáltásban nyilatkozik, szívének jólesik.

Nagy szíveknek gyöngesége ez, melyet csak azok nem értenek, kiknek szilárdságokat más veszélyek fenyegetik. De ha a gondolat, hogy népszerűségét elveszté, szívét sokszor fájdalommal töltötte el, s későbbi munkáinak mindegyikében keserű panaszokat látunk elszigetelt állásáról: csalódnék, ki a setétebb színt, melyben Széchenyi a haza közdolgait ezen időszakban látni kezdé, elkeseredésének tulajdonítaná.

Jól tudta ő, hogy aki a küzdelem közben mindig csak koszorúját őrzi, melyet a pálya kezdetén homlokára tűztek, az soha győzelmet nem vívhat ki; s ha kortársainak igazságtalanságát tapasztalva, elmondá is, hogy *„a magyart tulajdonképpen csak a jövőben szereti”*, mélyen érezte, hogy *„földi pályája e jövővel összekötve marad”*.

S mindazon keserűség, melyet tapasztalt, nem törölhette ki lelkéből azon napnak emlékét, midőn átfutott pályájára visszatekintve, az országgyűlés előtt kimondhatá, hogy *valamint tizenöt évvel ezelőtt, mint kilépett katona s készületlen író, úgyszólván inspirációból mondá, hogy Magyarország eddig nem volt, hanem csak lesz, úgy most rendületlenül érzi, hogy nemzetünkre még nagy jövő vár* - azon időnek emlékét, midőn az egész nemzet Isten után újjászületését neki köszöné.

Ki múltjában ily pillanatokat talál, azt a közvélemény fordulatai meglephetik, de nem sújthatják le, főképp, ha azon öntudattal tekinthet maga körül, hogy a nép kegyével nem veszté el hatalmát, s elhagyatva is, oly műveket alkothat nemzete javára, melyek, mint a Tisza-szabályozás, nevét fönn fogják tartani.

S ha Széchenyinek kedélye elborult, s visszatekintve életére, néha az a sötét gondolat villant föl agyában: nem lett volna-e jobb, ha a pályától, melyen annyit fáradozott, távol tartja magát - nem saját, hanem hazája jövőjén aggódott.

Azon férfiak közül, kik különböző nemzeteknél a reform zászlaját kitűzték, alig találunk egyet is, ki azt Széchenyinél több merészséggel tette volna. Meggyőződve arról, hogy haladnunk kell, áthatva a gondolattól, hogy talán máris elkéstünk, föllépése elhatározott, csaknem szenvedélyes vala; s akár indítványainak lényegét tekintsük, melyekben az akkor fönnálló egész rendszert megtámadá, akár a modort, melyben ezt tevé, senki nem fogja tagadni, hogy az országnak ő volt első agitátora, s hogy működése eredményeinek nagy része éppen azon bátorságnak, azon, a kíméletlenségig vitt erélynek vala köszönhető, mellyel minden előítélettel s ellenvéleménnyel szembeszállt.

De éppen a hatás, melyet eszközölt, a kivívott eredményeknek nagysága, melyeknek alapján további kifejlésünkre - mint ő hivé - már csak idő s nyugalomra vala szükségünk, azon meggyőződéshez vezették őt, hogy *az agitációnak időszaka lejárt*, s hogy annak folytatásából a hazára csak veszély következhetik.

Helyes volt-e ezen nézet vagy nem, alaposak voltak-e azon aggodalmak, melyeket az ország állapotára nézve már 1841-ben kifejezett? annak megítélését másokra hagyom.

Miképp a természetben, úgy a népek életében minden átalakulásnál a melegnek egy bizonyos foka fejlődik ki, és Széchenyi talán csalódott, midőn az izgalomban, mely csak a haladás szükséges következménye vala, a forradalom előjeleit látá; - de ha e férfiú, midőn egész életének művét veszélyben gondolja, keserű panaszokra fakad; ha megkísértve minden utat,

fölhasználva gazdag elméjének minden fegyvereit - miután a veszély, amely ellen évekig küzdött, végre kitört: leroskad a csapás alatt, mely hazáját érte, ki csodálkoznék ezen?

Szívének minden érzései összeolvadtak honszeretetével; évek óta a haza volt tárgya minden gondolatainak, ez a sarkpont, mely körül világát fölépíté; s midőn az megrendült, összedőlt minden egyéb; - és a nő, kit szíve választott, s akinek oldalánál a házi élet boldogságát élvezé; fiai, kikben nevének méltó utódait látá; nagy fáradalmakban s eredményekben gazdag élete, a dús vagyon s a fényes állás, melyet őseitől öröklött, nem vigasztalhaták őt e roppant veszteség után.

De hadd borítsak fátyolt e szenvedések fölébe, melyeknek súlyát még az ő hatalmas elméje sem viselheté el; hadd hallgassak az évekről, melyeket távol tőlünk, a magányban töltött.

A dicső épület, mely romokba dőlt, nem aljasodik le, s töredékeiben is megtartja egykori nagyságának bélyegét; s ilyen vala ő - megtörve a sors által, de nem változva -, mintha csak azért tartatnék fönn, hogy miként egykor azáltal, mit honáért tett, úgy most azáltal, mit honáért szenved, a legtisztább hazaszeretetnek magasztos példánya legyen.

S most tekintsünk vissza még egyszer múltjára.

Hazája szolgálatának volt szentelve egész élete, és Isten megjutalmazá fáradozásait. Fölverve szavától, e nemzet néhány év alatt jóvátette századok mulasztásait. Az anyagi érdekek mezején s a tudomány körében, a törvényhozásnál és a társadalomban új élet kezdődött. A válaszfalak, melyek a nép különböző osztályait távol tarták egymástól, leomlottak, nemzetiségünk megerősödött, a kiváltságok helyébe törvények léptek, s a nemzet, mely elébb csak múltjában élt, lelkesülten haladott egy szebb jövő felé.

Soha egy rövid emberéletnek nagyobb eredményei nem voltak, soha egyes polgár nemzetének hálájára érdemesebbé nem tette magát.

De midőn ezt belátva, meghajlunk a férfiúnak nagysága előtt, ki hazájáért egymaga annyit tett, ne feledjük el, hogy a nagy mű, melyen dolgozott, még befejezve nincs, s a szorgalom, mellyel azt folytatjuk, a kitartás, mellyel az általa kijelölt irányban tovább haladunk, bizonyítsa be a tiszteletet, mellyel emléke iránt viseltetünk.

Előttünk is nagy föladat áll.

Egy nemzetnek újjászületése csak egy egész nemzetnek műve, csak hosszú fáradság, erős küzdelmek, talán nehéz szenvedések jutalma lehet. De, mint ő, tizennyolc éve, az Akadémiához tartott beszédében mondá: *bízzunk magunkban, bízzunk erőnkben, s legyünk meggyőződve, hogy köztünk többé-kevésbé mindegyik, sőt hazánk minden fia vérünk mentője, népcsaládunk jóltevője, nemzetünk feldicsőítője lehet, s azért töltse be helyét minden magyar hű sáfárilag.* S ha e hon nagy napszámosa többé nem vezeti is sorainkat, s ha az alkotó férfiú helyett a Duna partján majd csak néma szobra áll: legyünk meggyőződve, hogy midőn az országos munka foly, Széchenyi érc alakja is részt vesz e munkában, komoly szemmel hűségre, szorgalomra, kitűrésre intve a munkásokat, hogy a nagy cél, mely felé életében minden törekvései irányozva voltak, mely őt küzdelmei közt fönntartá, s melyet egyszer elvesztve, leroskadott, hogy a nemzet nagy föladata teljesüljön, s körültekintve hazánkon, egykor boldogító öntudattal elmondhassuk: *Magyarország nem volt, hanem lett.*

1860

REGULY ANTAL

Mint minden pályán, úgy a tudományok mezején is igen csekély azoknak száma, kiknek fáradságait teljes siker jutalmazza. A sors ritka kedveltjei mellett a névtelen munkásoknak egész seregét találjuk itt is, kiknek feladatuk csak az, hogy a jövőnek útjait előkészítve, lerakják az alapokat, melyeken a tudomány bámulandó épülete egykor állani fog; sőt, ha nagy fáradalmaknak egyedüli jutalmát csak a dicsőségben keressük, talán nincs pálya, melyen a küzdőre több csalódás vár, mint éppen ez. Hisz a sokaság, mint mindenütt, úgy a tudományok körében is a nagyobbszerű sikert egy névvel köti össze, s egynek halántékaira teszi a babért, melyet az egész sereg küzdelmei kiérdemlettek.

De mi, tisztelt Akadémia, ne kövessük e példát! S ha a szerény munkások egyike, kik a tudomány aknáiban dolgoznak, leroskad, mielőtt napvilágra hozhatá a kincset, melynek biztos nyomán látta magát; ha egy a bajnokok közül, kik az igazságért küzdenek, elvérzik a diadal napja előtt: mi ne felejtsük el, hogy a tudomány leggazdagabb kincseit s az igazság legszebb diadalait nagy részben ilyenek ismeretlen fáradozásának köszöni, s fűzzünk egy szerény ágat a kifáradt küzdő halántékai körül.

Ily munkás, kinek fáradságát teljes siker nem koszorúzta, ily küzdő, ki meggyőződésének diadalát nem érhette el, volt Reguly Antal; és csak kötelességünket, s tudom, önöknek régi óhajtását teljesítem, midőn e kedves társunknak rövid pályájára visszatekintve, nem emlékét, melyet a halál tőlünk nem rabolhatott el, de fájdalmunkat újítom meg.

Az Akadémia, midőn Reguly hátrahagyott irományainak kiadását elrendelé, állandóbb emléket biztosított tudományos érdemeinek; s ha majd a vogul nyelvet illető dolgozatai, melyeket Hunfalvy Pál tudós társunk rendezett, évkönyveinkben megjelennek, a szaktudós méltányolhatni fogja a veszteséget, melyet nyelvészetünk e férfiú kora halála által szenvedett. Engedjék önök, hogy midőn ezt, mire magamat hívatva nem érzem, másokra bízom: elhunyt társunkról ma nem mint filológról, hanem mint emberről szóljak, ki, midőn tehetségeit, a legnemesebb lelkesedésből, egy magas célnak szentelé, a szeretet és barátság minden kötelességeit híven teljesítette, és nagy eszméinek nem áldozott fel semmit, mint önmagát.

*

Reguly Antal született 1819-ben Zircen, Veszprém megyében, hol atyja, mint a ciszterci rend ügyésze, lakott. Itt töltötte első gyermekségét, melyről úgy, mint azon évekről is, melyek alatt a győri gimnáziumban s főtanodában, később pedig a pesti egyetemen tanulmányait folytatá, kevés emlékezetre méltót hozhatunk fel. Oly család körében nevelkedve, mely szerény, de tisztelt állást foglalt el, a gyermek és ifjú a szegénység elkeserítő hatását s a dús vagyon csábjait egyaránt nem ismeré, s csak érdekes külseje s azon kedélyesség által tűnt fel, mely személyiségét később is minden körben megkedvelteté.

Életünk úgy anyagi, mint szellemi tekintetben egy hosszú fejlődés. Múltunk a jövőnek csíráit hordja magában, s éltünk fája nem hoz oly gyümölcsöket, melyek nem függtek mint virágok egykor ifjabb ágain. Ezt mondhatjuk Regulyról is, és nem hiányzanak gyermek- és ifjúkorából egyes vonások, melyek később, midőn neve ismertté vált, hivatásának jelei, tekintettek. Ilyen az érdek, sőt lelkesedés, melyet már gyermekkorában Kőrösi Csoma Sándor iránt mutatott; ilyen a buzgalom, mellyel nemzeti történetünket tanulmányozá.

Ha azonban e részleteket, melyeknek később ő maga is nagyobb fontosságot tulajdonított, elfogultság nélkül tekintjük, át fogjuk látni, hogy azokban semmi rendkívüli, semmi olyan, mi későbbi törekvéseire elhatározó befolyást gyakorolt, nem található.

Életünk azon szakaszában, midőn nagy emberek életét csak írók műveiből ismerjük, a dicsőség eszméje minden kitűnőbb egyéniségre ellenállhatatlan csábbal bír, s ha Reguly, bízva erejében, szintén ez után vágyódott, az éppoly természetes, mint az, hogy Kőrösi küzdelmei s azon cél, melynek e feláldozó férfiú egész életét szentelé, őt lelkesedéssel tölték.

Ki nem emlékezik a szenvedélyre, mellyel akkortájban a magyar nép eredetének kérdése még a tudományokban megőszült férfiak által is felkaroltatott, miként hagyhatta volna e kérdés hidegen az ifjúságot, melynek az emberi vizsgálódások hatásairól még fogalma nincs, s mely minden tudományt költőileg fogva fel, a népek őstörténete iránt természetes vonzalmat érez. Reguly e tekintetben nem különbözött kortársaitól, sőt állíthatjuk: hogy a történelmünkben akkor uralkodó irány, mely nemzeti öntudatunk emelésére oly üdvös, s tudományos haladásunkra annyira káros volt, tanulmányaira semmi befolyást nem gyakorolt.

Míveltsége inkább általánosan európai, mint magyar volt, s ha a tudományok körében, hol még határozott szakot nem választott magának, legtöbb hajlamot a történelemhez érzett, ennek inkább filozófiai oldala, mint magyar őstörténetünk vonta magára figyelmét. Még azon levélből is, melyet, midőn iskoláit bevégezve, a külföldre utazott, szüleihez Hamburgból írt, világosan kitűnik, hogy a vágyat, mely őt északra vezeté, csak az északi népek regényes mitológiája s azon érdek ébreszté szívében, mellyel a svéd nép történetét tanulmányozta. A magyar nemzet eredetének kérdése ekkor sem gyakorolt még befolyást határozataira.

Életének iránya fölött a véletlen határozott, mely őt a stockholmi könyvtárban Arvidson finn tudóssal összehozá, ki őt a magyar s finn nyelvek között létező rokonságra emlékeztetvén, benne azon gondolatot ébreszté, hogy miután a magyar nép eredetének kérdése csak az észak népei s nyelveinek tanulmányozása által fejtethetik meg, ezt tűzze ki élete céljául.

E férfiúnak ösmeretsége, kivel mint a stockholmi könyvtár őrével az e városban töltött hónap alatt szüntelen érintkezésben maradt, s a közlések, melyek tőle, ki politikai okokból hazájából száműzetve, azt kettős lelkesedéssel szerette, a finn nép jelen állapotjáról nyert, érlelték e gondolatot feltétellé, ezek bírták őt arra, hogy minden egyéb terveivel felhagyva, Stockholmból egyenesen Abóba, Finnland fővárosába utazzék, azon erős szándékkal, hogy hazájába csak akkor tér vissza, ha mindazon adatokat összegyűjtötte, melyek a finn-magyar rokonság kérdésének megfejtésére szükségesek, oly körülmény, melyet kiemelni annyival szükségesebb, minél nagyobb a befolyás, melyet az Reguly törekvéseinek eredményére gyakorolt.

Bizonyosan a legritkább esetek közé tartozik, hogy valaki ahhoz, mire magát a pillanat benyomásai által elragadtatá, egész életén át hív maradjon. A nagyszerű föltételek, melyeket fiatalkorunkban képzelőtehetségünk kitűz, valamint rögtön támadnak, úgy hamar elenyésznek. Hogy e részben kivételek vannak, s hogy oly pályán, melyet húszéves korunkban csak szívünk választott, minden nehézségek és akadályok dacára végső leheletünkig kitartunk, ezt Reguly megmutatta; de példája még egyet bizonyít, s ez az: hogy az ily módon választott pályán, főképp a tudományok körében, teljes sikert aratni nem lehet, s ő maga is jókor sejdíteni kezdé azt.

Ha van tiszta öröm a világon, ha van boldogság, melyet évek fáradságával megvásárolni érdemes, azt csak az ismeri, ki ifjú erejének teljében egy nagy célt lát maga előtt, s magát annak elérésére hivatva érzi. Legyen az haza vagy emberiség, hatalom vagy tudomány, csak aki tehetségeivel egy nagy díjt remél elérhetni, az ismeri azoknak egész becsét; csak aki életének minden reményeit egy célnak feláldozni kész, az élvezi egy pillanatra összeszorítva az élet egész boldogságát, s midőn a húsz éves ifjú 1839-ben, november 8-án Abóban a finn földre lépett, mint ezen időben írt leveleiből s jegyzeteiből látszik, lelkét azon megelégedés tölté el, melyet a legdicsőbb pályán is csak annak kezdetén találunk, midőn csak még az áldozatokat sejdítjük, s nem azon csalódásokat, melyek reánk várnak.

Nagy küzdelmeken ment keresztül. - A jólét, mely reá honában várt, a társas élet örömei, melyeket senki nálánál élénkebben nem élvezett, szülei, kikhez szeretettel ragaszkodott, és száz kötelék, mely őt honához fűzte, visszatartóztatták. De el volt határozva. A finn földön állt - céljánál. Mi állhatna ellent feltételének?!

De e tiszta öröm nem tartott sokáig, s a lelkesedést, mellyel a finnek földére lépett, csakhamar azon érzés váltotta fel, hogy feladatához előkészülve nincs.

Oly népek rokonságának felderítése, melyek egy ezrednél tovább egymástól elszakadva fejlődtek, s melyeket még a monda sem köt össze, a tudomány legmerészebb vállalatjai közé tartozik, s nehézségei csak még nagyobbakká válnak, ha azt a helyszínén kísértjük meg. A szobatudós, ki tisztán az összehasonlító nyelvészet nyomán indul, sokkal könnyebben jut e részben erős meggyőződéshez, mint az utas, ki nemcsak a nyelvek rokonságát, hanem a népek egészen eltérő testi s szellemi tulajdonait látja maga előtt, s kinél az, amit lát, azzal, amit hall, sokszor a legmerevebb ellentétben áll. - Mentől nagyobbak e nehézségek Regulyra nézve, ki, midőn a tudományos kérdés megfejtéséhez fogott, nemcsak a finn nyelvnek semmi ismeretével nem bírt, de ez időben még svédül sem tudott, s így az egyetlen eszközt nélkülözé, melyet tanulmányaiban itt használnia kelle.

Más, hasonló viszonyok alatt, lemondott volna feltevéséről. Pénzbeli forrásainak csekélysége, szülőinek kérései s azon meggyőződés, melyhez a hely színén jutott, hogy feladását könnyebben viheti véghez, ha német egyetemen a szükséges filológiai ismereteket megszerezve, ahhoz kellőleg elkészül, mindannyi erős indoknak látszott, mellyel azt, ha visszalép, mások, sőt maga előtt is igazolhatá. De mindez nem tántorítá meg őt feltételében, s midőn a megkezdett pálya folytatására szüleitől segedelmet kért, hogy arra kellőleg előkészüljön, nem vissza Németországba, hanem előre Helsingforsba ment, hol meggyőződése szerint, az ott létező egyetem s tudós társaságnál a finn nyelvek megtanulására sokkal több s jobb eszközöket találhatott, mint bárhol a világon.

Itt főképp a svéd nyelv tanulására fordítá figyelmét, melyet, mint a tudományos s társasági élet egyedüli közlönyét, nem nélkülözhetett, egyszersmind Castrén Mátyástól magánoktatást véve a finn nyelvekben is. Az elsőben fényes siker koszorúzta fáradozásait, s két hónap elég vala, hogy a svéd nyelvet tökéletesen magáévá tegye; de annál nagyobbak voltak a nehézségek, melyekkel feladatának másik részében találkozott.

Mint egy levélből látjuk, melyet Gottlund Károly helsingforsi tanár Bäer titkos tanácsoshoz intézett, s mely másolatban Reguly irományai között találtatik, Castrén oktatásait teoretikus szabályok magyarázatával kezdé meg, melyeknek felfogására Reguly, ki a nyelvvel eddig tudományosan nem foglalkozott, elkészülve nem vala, s ezért a nagyérdemű finn tudósnak tanítása őt nemcsak nem segíté előtanulmányaiban, sőt káros hatást gyakorolt társadalmi állására is.

Reguly mint tudományos utazó mutatá magát be Helsingforsban s mint ilyen kitűnő fogadtatásban részesült; azon hír, mely Castrén által terjedt, hogy a fiatal idegen, ki állítólag a finn s magyar nyelvek rokonságát kutatja, nemcsak nem filológ, sőt a partes orationist is alig ismeri, szükségképp rossz hatást gyakorolt tehát állására.

Helyzete ezáltal kellemetlenné vált, s részint ezért, részint mivel a finn nyelvre fordított eddigi fáradságának csekély sikerét tapasztalta, négy havi tartózkodás után elhagyá Helsingforst.

A könnyűség, mellyel a társalgás által a svéd nyelvet megtanulta, azon meggyőződéshez vezette őt, hogy célját nem grammatikai szabályok rendszeres tanulmányozása, hanem csak az emberekkel való közlekedés által érheti el, s ezért egy időre háromszáz versztnyire a fővárostól, a laukasi fárában, Gundunnen nevű finn parasztgazda házában szállt meg, hol egész május végéig oly sikerrel folytatá tanulmányait, hogy midőn Karélián keresztül a norvég

Lapphon széléig, a 69. szélességi fokig felmenve, onnan Helsingforsba visszatért, előmenetele által, melyet a finn és lapp nyelvben tett, mindazokat bámulatra ragadta, kik elébb szándékait s képességét kétségbevonták.

„Midőn Reguly kevés hónapokig tartott távollét után Helsingforsba visszatért - így ír Gottlund a már előbb említett levélben - a könnyűség és biztosság, mellyel ismereteit svéd és finn nyelven, valamint élőszóval, úgy írásban közlés, mindenkit bámulatra ragadtak. Kik őt előbb gúnyolták, most megszégyenülve álltak, főképp Castrén. Ahelyett, hogy a nyelv tudományos tárgyalásánál mások grammatikai szabályaira szorulna, most ő maga állított fel ily szabályokat, és nézetei s ítéletei amily meglepők, oly helyesek voltak. Legmélyebb gyökerében fogta fel a nyelvet, s most ő vala az, ki egykori tanítójával a legfontosabb és messzevágóbb észrevételeket közölheté."

Reguly megelégedve érezheté magát sikerével, s a méltánylás, melyet Helsingforsban talált, szívének jólesett, de ha az árt tekintjük, melyen e megelégedés vásároltatott, szívünket fájdalom tölti el.

Nem anyagi szenvedéseiről szólok: ha ő, kit honában egy szerető család gondoskodása fogott körül, most idegen földön az élet minden kényelmét nélkülözé; ha tél kezdetén, midőn az éghajlat szigorát megszokott bennszülöttek már bundában jártak, nyári kabátban s köpenyeg gallérban nézé a víg társaságot, mely a már jéggel takart folyón korcsolyázott, csak annak örülve, hogy könnyű öltözete különcködésnek vétetik, s hogy annak való okát senki sem gyanítja; ha még a legszükségesebb fejérneműket sem szerezheté meg magának, s a szegénységnek minden szenvedésein, melyekről elébb sejtelme sem volt, keresztülment: kétségenkívül nem tagadhatjuk meg részvétünket tőle, ki minden nyomorral szembe szállt, mert tudta, hogy attól minden pillanatban megszabadulhat, de csak úgy, ha feltételéről lemond. De mik mindezen szenvedések lelki kínjaihoz képest.

Jellemének egyik fővonása a legnemesebb büszkeség volt, - s most helsingforsi ösmerőseihez kelle fordulnia, néhány rubelnyi kölcsönökkel fedezve mindennapi szükségeit, nem tudva, miként s mikor fog eleget tehetni kötelezettségeinek. Senki nem volt nálán[ál] nyíltabb s közlékenyebb, senki nem távolabb minden képmutatástól, s mégis mily vigyázatra, mennyi ártatlan fortélyra szorult most, hogy szegénységét elrejtse, kalandorként eltagadva magától a legszükségesebbeket, csak hogy azon körökben, hol estéit tölté, illő öltözetben jelenhessék meg, s azoknak barátságát ne kockáztassa, kik tudományos céljait pártolásuk által elősegítheték, s mindazon bizonytalanság, mely között élt, a leverő meggyőződés, hogy a merész lépést, mely által elhagyott helyzetébe jutott, senki nem helyesli, sem szülei, kik őt minden levelökben visszahívák, sem más; - a kétely, mely szívében néha támadt: fogja-e mindezen áldozatok s szenvedések után végre célját elérni?

Eddig kizárólag szüleinek költségén utazott s tudta, hogy bármennyit áldozzanak ők s nélkülözzön ő maga, tőlük annyi segélyt, mennyi céljainak kivitelére szükséges, nem várhat, s ezért nem csekély küzdelmek után végre a zirci apáthoz fordult, ki irányában mindig részvétet mutatott, s kitől legalább azon kérésnek teljesítését reménylheté, hogy tudományos céljait s eddigi fáradságainak eredményét másokkal közölvén, iránt részvétet gerjesszen. Hisz az ügy, melynek életét szentelte, nem személyes ügye. A kérdés, melynek felderítésén fárad, az egész nemzetet érdekli. Vajon lehetséges-e az, hogy mi neki oly fontosnak látszik, az másokat hidegen hagy, s Magyarországban annyi hazafiúi lelkesedés, annyi önérzet mellett ne találkozzanak néhányan, kik az aránylag csekély segedelmet, melyet feltételének kivitele kívánt, e nagy célra szentelnék.

Feladata, mióta utazása alatt a finn néppel közelebbről megismerkedett, egészen új és sokkal nagyszerűbb alakban tűnt fel előtte. - Meggyőződve, hogy a magyar s finn népek rokonságának kérdése csak a nyelvösszehasonlítás által oldathatik meg, célja, mellyel Helsingforsból

éjszaknak indult előbb, kizárólag az vala, hogy a nyugoti finnek nyelvét megtanulja. De mentől sebesebben haladott ezen irányban, mentől nagyobb volt előmenetele a nyelvben, annál tisztábbá vált előtte, hogy a nyelv maga a népek rokonságának felderítésére nem elegendő.

Már Humboldt Vilmos fölfogta az összeköttetést, melyben a nyelvtudomány a népisme és történelemmel áll, kimondva világosan, miként az emberiség kifejlődésének története nem ezen tudományok egyike, hanem csak azoknak egyesítése által fejthetik meg. „A mód, mely szerint a nyelvből a népek hajdani állapotjaira és vándorlásaira következéseket vonhatunk (így nyilatkozik a nagy tudós egy már 1811-ben Steinhoz intézett levelében), még koránt sincs tisztába hozva, és a dolog nem kevéssé nehezíttetik azáltal, mert sok esetben csaknem lehetetlen meghatározni, vajon különböző népek nyelvök alkotásánál és kimívelésénél nem juthattak-e ugyanazon sajátságokhoz, anélkül, hogy egymással a legkisebb összeköttetésben álltak volna?”

Ezen meggyőződéshez jutott már ez első, a finnek között tett utazása alatt Reguly is; valamint teljes biztossággal mondhatom, hogy Humboldt Vilmos munkái ez időben még egészen ismeretlenek voltak előtte, úgy naplója, melyet akkor még a legnagyobb pontossággal vezetett, mutatja, hogy hasonló nézetből indult ki ő is, s a magyar és finn népek rokonságának kérdését nem tisztán filológiai úton, hanem csak úgy tárta megfejthetőnek, ha minden, ezen népeket illető, nemcsak nyelvészeti, de etnográfiai és történelmi adatok összegyűjtetnek s egybeállíttatnak.

Sőt maga a népek rokonságának kérdése, melynek felderítésében egykor egyedüli feladatát látta, mentől inkább haladott, annál inkább háttérbe szorult.

„Te ismered (így ír egyik ifjúsági barátjához Wásából), te ismered szenvedélyemet az éjszaki természet, annak népe s mindene iránt, amivel bír. Azért vala az én utazási vágyam mindig éjszakra irányozva, éjszakra, nem pedig déli mívelt országok felé. A természet emberét, az országok és népek ős eredeti állapotát, amint azt a história előnkbe adja, s azt, hogy mily kevéssel, egyedül a vad természet adományaival éri be az ember, ezeket felfogni nem tudtam, s az engem gyötrött. Most ki vagyok elégítve. Ezen utazás nekem egész kifejlődési történetét mutatá mind a földnek, mind pedig az embereknek. Egy utazás az éjszakon valódi képét mutatja a kultúra genezisének.”

Reguly meggyőződése szerint éppen mi, magyarok, vagyunk hivatva e nagy kérdések megfejtésére, mi, kik nyelvünkben azon rokonságnak emlékét fenntartva, melyben az urál-altaji népekhez állunk, egyszersmind a műveltségnek azon fokára emelkedtünk, melyen e kérdések tudományos megfejtése lehetővé válik, s lehet-e dicsőbb cél, melynek életét szentelhetné.

Voltak pillanatok, midőn új reménytől lelkesülve, bátorsággal nézett a jövőnek elébe; de ha megint feladatának nagysága, ha az jutott eszébe, miként ő, ki annak megoldására vállalkozik, eddig semmit sem tett, ami által képességét bebizonyította volna, s mire a nemzet segedelmét kérve, hivatkozhatnék, szívét újra aggodalmak töltötték el, melyek között a vég elcsüggedéstől csak erős határozata őrzé meg, hogy kitűzött célja után küzdve elveszhet, de hogy arról lemondani nem fog.

Egy volt, ami, minél tovább haladott tanulmányaiban, s minél tisztábban fogta föl feladatát, annál világosabb volt előtte, s ez azon meggyőződés, hogy feladatára kellőleg elkészülve nincs, s azért, mihelyt hosszú várakozás után szüleitől levél s némi pénzsegély érkezett, elhagyva Helsingforst, Pétervárra utazott, hol, mint azon birodalom fővárosában, mely a finn családhoz tartozó csaknem minden népet magába foglal, együtt találhatá azon eszközöket, melyek vállalatának sikeres bevégzésére szükségesnek valának.

S itt Reguly életében egy új szakasz kezdődik.

Az első hetek, melyeket Pétervárott töltött, kellemesen folytak, s Reguly sokszor említé, hogy egész utazása alatt ezek voltak legboldogabb napjai. - A finn ügyek minisztere, Armfeld gróf, Wrangel admirál, a szibériai utazó, Sjögren, a finn nyelvész, Bäer, Fräehn, Krug, Köppen, Adelung, B. Stiglitz, egyszóval a pétervári tudományos és hivatali társaság legkitűnőbbjei előzékenységgel fogadták az ifjút, ki iránt, már midőn vállalatáról a finn lapokból értesültek, érdekkel viseltettek, s kinek kellemes személyisége rokonszenvöket megnyeré; s hogy megelégedéséhez semmi ne hiányozzék, a kegyes végzet Balugyánszky államtanácsosban egy honfitársat ismertetett meg vele, ki, ámbár hazáját már harminchét évvel azelőtt elhagyta, a fiatal magyart nem kevesebb szívességgel fogadta.

Ily körülmények között miként ne tekintett volna reménnyel a jövőbe? Azon levélre, melyben a zirci apátot kérte, hogy a haza főbbjeinél számára segedelmet eszközöljön, eddig válasz nem érkezett, de midőn az érdeket tapasztalá, melyet idegenek mutattak vállalata iránt, kételkedhetett-e honfitársainak segedelmén? Hisz ha Kőrösi Csoma több mint húsz évvel elébb legalább némi pártolásban részesült: miként ne számíthatna ő reá most, midőn a magyar nemzet új életre ébredve, öntudatával kötelességeinek érzetéhez jutott? S nem bírta-e azon levélben, melyet kevéssel megérkezése után a magyar Akadémiától vett, s melyben ez, csekély pénzbeli segély mellett, utazásához bővebb utasítást és többféle meghagyásokat adott, nem bírta-e, mondom, már e levélben biztos zálogát, hogy a nemzet a vállalatnak, melyet fontosnak ismer, kivitelére szükséges eszközöket tőle megtagadni nem fogja?

Emelve e reménytől, lelkesedéssel fogott tanulmányaihoz. „Ne féljen édesapám (így ír ez időben több rendbeli felszólításokra vonatkozólag, melyek hozzá aziránt érkeztek, hogy hazai lapokba írva, magának nevet s annál biztosabb segedelmet szerezzen), ne féljen, ha rólam most még nem beszélnek is, nem dolgozom én hiába. Ha bizonyos nem volnék, hogy célt érek, írhatnék én elég újságcikket. De jó és szép dolgot az ember mindig nemes célból tegyen, s ha az igazságnak akarunk valóságos szolgálatot tenni, ne írjunk, mielőtt magunkat *egészen előkészítve* nem érezzük."

S most engedjék meg önök, hogy mielőtt Regulynak tanulmányairól szólok, néhány általános megjegyzést mondjak el, melyet mind azon útnak, melyet tanulmányaiban követett, mind egész életének helyes megítélésére szükségesnek tartok.

Mint a világ különböző lényei és tüneményei, úgy a tudományok, melyek azoknak magyarázatával foglalkoznak, a legszorosabb összeköttetésben állnak egymással, és senki a határokat, melyek azoknak egyikét a többiektől elválasztják, szigorú pontossággal nem jelölheti ki. Minden tény, mint ok vagy következés, több s részint oly tényekkel áll összefüggésben, melyek a tudomány más ágaihoz tartoznak, s ezért a tisztán szaktudósok között is alig találunk olyant, ki fiatal korában az általános tudás vágyától elragadva, a tudomány különböző mezőin nem kísértette volna meg tehetségeit, míg kalandozásai után végre azon szűkebb körre szorítkozott, melyre hivatva volt.

Hogy a fa magas sudarat hajtson, szükséges, hogy gyökereivel messze kört fogjon körül, s ezt látjuk a tudományban is, hol azoknál, kik valamely szakban a legkitűnőbbek, mindig egy bizonyos sokoldalúságot találunk. De valamint a fa csak azáltal nő, s erősbödik, mert messzeterjedő gyökerei az éltető nedvet, melyet a földből színak, egy pont körül egyesítik: úgy e sokoldalúság a tudományban csak azáltal válik üdvössé, mert a legkülönbözőbb törekvések is azt, kit a természet a tudomány valamely ágára különös hajlammal s képességgel áldott meg, mindig csak egy pontra vezetik vissza.

Tekintsük például századunk egyik legkitűnőbb tudósát, Humboldt Vilmost. Mennyit s mily különböző tárgyakkal foglalkozott e férfiú? Kant filozófiája, az esztétika, régiségi tanulmányok, az államtudomány, a történelem, az etnográfia, alig találunk tudományt, mely figyelmét egy ideig magára ne vonta volna. Irodalmi tervei, melyek közül némelyekkel évekig foglal-

kozott, a tudományok legkülönbözőbb ágaihoz tartoznak. Ha azonban most e nagy férfiú életén végigtekintünk, világos előttünk az összeköttetés, melyben mindezen látszólag idegen tárgyak nyelvészeti vizsgálataival állnak, s hogy éppen a sokoldalúság az, minek a filológ még el nem ért nagyságát köszöni.

Humboldt Vilmosnál az esztétika s filozófia, történeti s etnográfiai tanulmányai csak a nyelv mélyebb észleléseinek eszközeivé váltak. Bárhonnan indult ki, ez volt a pont, melyhez minden út visszavezetett, s így történt, hogy midőn egészen más célokat tűzve ki magának, a filológiával látszólag nem foglalatoskodott, mégis mindig csak hivatásának irányában haladott előre.

Regulynál éppen az ellenkezőt tapasztaljuk, s ennek főképp két oka van.

Az első azon szenvedély, mellyel minden tudományhoz viseltetett.

A második az, hogy körülményei által a tudományok oly ágának mívelésére kényszeríttetett, melyre tulajdonképp nem volt hivatása.

Mint az életben, úgy a tudományban semmi nem nehezebb, de semmi nem szükségesebb, mint hogy magunkat mérsékelni tanuljuk; s ő nem bírt ezen tulajdonnal. - Mint a nyugoti finnek között tett első utazása arról győzé meg őt, hogy a finn-magyar néprokonságnak kérdése csak mindazon adatok összegyűjtése s egybevetése után fejtethetik meg, melyek e népek történelmi, etnográfiai és nyelvbeli viszonyait illetik; s miként ezen meggyőződés, mely mást, ki e tudományok egyikével tüzetesen foglalkozott, visszaijesztett volna, neki csak lelkesedését nevelte: úgy minden lépés, melyet később tanulmányaiban előbbre tett, ahelyett, hogy céljaihoz közelebb hozná őt, csak arra bírta, hogy mindig nagyszerűbb alakban, mindig nagyobb s végre elérhetetlen távolságban tűzze ki célját.

A tudománynak jelen állását tekintve, a finn nyelvek különböző ágainak tudományos átvizsgálása már oly feladat, melyre egy hosszú emberélet már alig elegendő, s mégis, meggyőződése szerint - mint azt tudós társunkhoz, Toldy Ferenchez uráli utazása előtt Pétervárból írt levelében kifejezé - a finn nyelvek grammatikája s lexikona munkájának csak alapját képezé. - E népcsaládból egy koponyagyűjteményt hozni össze, fejmérések és gipsznyomatok által e népek természettani viszonyait tisztába hozni, kiterjeszteni e vizsgálatokat a többi északi népekre, tán Szibéria minden népeire, mely úton idővel a poláris népekről, vagy *talán tovább menve* a turáni néposztályról oly munka támadhatna, mely Mortonnak az amerikai népekről írt munkáját fölülhaladná, s ismét csak előkészületül szolgálna, hogy később, ha a csud halmokban található koponyákra is nagyobb figyelem fordíttatik, e két rendbeli adatok összehasonlításából mind ezen népek régi geográfiai kiterjedése, mind némelyek népisége meghatároztassék.

Tovább és mindig tovább: ez volt jelszava. De éppen mert kielégíthetetlen tudásvágyától sarkallva, tanulmányainak határokat szabni nem tudott; mert a tudomány forrásának vizei nem enyhíték, hanem csak még nevelték szomját; mert sehol megállani, sehol megpihenve fáradságának szerzeményeit darabonként átnézni s megelégedéssel összeszámítni nem tudta; mert miként a bérceknek vándora, ki nagy fáradsággal egy tetőre felér, ahelyett, hogy messze kilátását élvezné, csak azon korlátokat látta, melyek miatt az határtalan nem lehet, s míg oly álláspontot talált, mely az övénél magasabbnak látszott, míg maradt egy tető, mely még nem élvezett kilátást ígért, új útra indult; mert a tudományban részletek helyett, miknél az, ki új utakon jár, mást nem találhat, mindig már egészet kívánt; mert a belső szózat, melyet követve e pályára lépett, őt pihenni nem engedé, s bármeddig ért, *tovább s mindig tovább hívta*: valóban nem csodálhatjuk, ha részletes ismeretekben többet szerzett, s az általa kitűzött kérdések egykori megfejtésére többet tett, mint előtte bármily egyes tudós, de azon kérdést, melynek tisztába hozására útnak indult, megfejteni képes nem volt, sőt ez utolsó tekintetben keve-

sebbet tett, mint más kisebb tehetségekkel, de ki egész figyelmét a kérdés nyelvészeti oldalára fordítja, talán tehetett volna.

És most Reguly egyéniségének azon másik oldalára kell irányoznom önök figyelmét, melyet már előbb röviden említék, s mely tudományos törekvéseire talán még nagyobb befolyást gyakorolt.

Ő nem volt filológ. - Nemcsak, mert midőn utazását megkezdé, e részben semmiképp elkészülve nem vala, de hajlamainál, hogy úgy mondjam, természeténél fogva se.

Belátva, hogy a magyar s finn népek rokonságának kérdése a nyelvek tudományos összehasonlítása nélkül megfejthetetlen, szorgalommal s azon eréllyel, mely jellemének egyik legszebb tulajdona, folytatá tanulmányait - de tette, mert kötelességének ismeré.

Magában véve a filológiai tanulmányok Regulyra nézve nem bírtak semmi vonzerővel; mintegy természetes körén kívül érezé magát, midőn velök foglalkozott, s ez nemcsak ezen tudományban való haladását fárasztóbbá tevé, hanem nagy befolyást gyakorolt fáradozásainak eredményeire nézve is, legalább e téren.

Bizonyos, hogy a tudomány legnagyobb kincseit csak azok előtt tárja fel, kik hozzá tiszta szeretettel közelítenek, s mit általán véve mondhatunk, az áll minden egyes tudományra nézve is. Ki azoknak valamelyikét csak segédeszköznek tekinti, ki benne csak kulcsot keres, mely által más ismeretekhez férhet, az annak legszebb eredményeihez jutni sohasem fog. Maga a buzgóság, mellyel előbbre tör, csak akadállyá válik, mert ki valamely tudományt csak ösvénynek tekint, melyen más cél felé halad: nem ereszkedhetik soha annak mélyébe, s mindig elfogultsággal jár el. - Sehol sem szembetűnőbb ez, mint éppen a filológiában, talán éppen azért, mert nincs tudomány, mely annyiszor tisztán eszköznek használtatik; s ez az, minek a számos tévedés s a nem szűnő fluktuációk tulajdoníthatók, melyeket éppen e tudomány körében találunk. Teljes meggyőződésem, hogy oly filológiai tanulmányok, melyek egy előre kitűzött történelmi kérdés megfejtésére történnek, soha kielégítő eredményhez vezetni nem fognak, s hogyha valamely nép eredetének kérdése tisztán a nyelvrokonság által megfejthető lenne is, az soha nem fog megfejtetni olyanok által, kik a nyelvtudományt csak e kérdés megfejtéseért űzik.

Reguly szellemi egyéniségének e jellemző vonásai, melyek egész életére elhatározó befolyást gyakoroltak, nem maradhattak hatás nélkül tanulmányaira sem, s ha a rendszert nézzük, melyet azokban pétervári tartózkodása alatt követett, ugyanazon irányt, ugyanazon tévedéseket fogjuk találni, mint egész eljárásában.

Eleinte kizárólag nyelvekkel foglalkozott. Mindenekelőtt az oroszt kelle sajátjává tenni, mely a keleti finnekhez célzott utazásában nélkülözhetlen vala, ehhez, amennyire a meglevő eszközök mellett lehetséges volt, a zürjén, mordvin, cseremisz és csuvas, később még a török nyelv tanulása és Humboldt Vilmos, Bopp és Grimm az egyetemes nyelvészetet illető munkáiknak tanulmányozása járult, melyekkel csak most ismerkedett meg. De mint mindig, úgy most, tisztán nyelvészeti vizsgálódások nem elégítik ki vágyait, s mentől tovább haladott, annál szélesebbre terjeszté ki tanulmányainak körét is, úgy, hogy a nyelvek azoknak csak egy, s pedig nem is a legfontosabb részét képezék.

Maga a népek rokonsága - s mint mondám, Reguly ennek meghatározására a nyelvhasonlítást csak egyik eszköznek tekinté -, maga a népek fajbeli rokonsága csak annyiban bírt előtte érdekkel, amennyiben az egész emberiség kifejlődésére világot vet, s így természetes, hogy tanulmányait nemcsak a finn, nem is csak az urál-altaji népcsaládra, hanem egész Ázsiára terjeszté ki, belefoglalva mindent, mi Kínától és Szibériától Perzsiáig s a Pontusig, az e határok közt fekvő népek egykori költözéseire, nyelvökre, míveltségökre s egymás közti viszonyaikra vonatkozik, ideértve még e népek vallását és költészetét is, mely azoknak kifejlő-

désére nagyobb hatást gyakorolt, s rokonságuknak biztosabb jele talán, mint nyelveik. - Hogy e tanulmányok kimerítők nem lehettek, azt könnyen beláthatjuk, ha meggondoljuk, hogy azokra, mikre egy hosszú emberélet elégtelen, mindössze két évet fordított, éppoly bizonyos azonban az, hogy kiterjedt ismeretei által, melyeket kellő rendszer nélkül szerzett, s melyeknél sokszor a szükséges összefüggés hiányzott, látköre tágult, s nézetei tisztábbakká, határozottabbakká váltak. S ő maga érzé ezt.

Nincs semmi, mi az embert apró hiúságtól jobban megoltalmazná, mint egy bizonyos cél felé irányzott nagy ambíció, s ezért Reguly jól tudta, mennyi hiányzik még, hogy magát feladatához kellőleg előkészülve mondhassa, de érzé azt is, hogy halad, s e meggyőződés az, amitől tudományos pályán megelégedésünk függ.

Soha talán fiatal ember több és állandóbb szorgalommal nem folytatta tanulmányait, mint ő. Voltak napok, sőt hetek, melyek alatt szobáját sem hagyta el, lemondva még a társas élet örömeiről is, melyekre annyi fogékonysággal bírt, s az éjszaki főváros legmíveltebb köreiben annyi alkalmat talált, s e fáradság s azon nélkülözések, melyekre magát a kontinens legdrágább városában kényszerítve érzé, nem fájtak neki. „Külföldön - így ír szüleihez Pétervárról - tanulni kell az embernek, gondolám, s hosszasan elzárkózva a világtól, tanultam, dolgoztam mohón, nagy erőfeszítéssel, megszűnés nélkül, mindent mellőzve, mi stúdiumaimhoz nem tartozott; lemondva az életről, nyugalomról és jelenről, mire szegénységem és büszkeségem is kényszerített. Ha látták volna éltemet, bámultak volna, s én mégis boldognak éreztem magamat.” - S ha e boldog hangulat, melyben tanulmányait egy ideig folytatá, később megváltozott, s a bizodalom helyett, mellyel a jövőbe tekintett, szívét csaknem kétségbeesés tölté el, e változásnak oka nem abban fekszik, mert azon áldozatoktól s nehézségektől visszaijedt, melyek nagy feladása kivitelében útjában álltak.

Reguly meg volt győződve, hogy vállalata a hazában a legnagyobb részvéttel követtetik. Mentől tovább foglalkozott tárgyával, annál nagyobb alakban tűnt az fel képzete előtt. Nemzetünk eredetének s őstörténetének felderítése, mely egykor egyedüli célja volt, mint már mondám, később csak eszköznek tűnt föl előtte, mely által azon nagy problémák megfejtése lehetségessé válik, melyekkel a filozófia s történelem egy ezrednél tovább foglalkozik, s ő e nagyszerű feladást, melyet magának kitűzött, nemcsak tudományos, hanem nemzeti szempontból fogta fel.

Nemcsak hogy az emberi nem őstörténete felderíttessék, de hogy a világ a tudomány legnagyobb kérdéseinek megoldását a magyar tudományosságnak köszönje, s nemzetünk így kivívja magának azon egy dicsőséget, melyet eddig nélkülöz, hogy az emberi nem eszmekincsét gazdagítá: ezen gondolat lelkesíté őt; s míg feladatát ekként fogta föl, míg magát egy nagy nemzeti érdek képviselőjének tekintheté, követve népe jobbjainak részvéte által: addig minden fáradság, minden nélkülözés könnyűnek látszott. - De miután hetek s hónapok múltak, s a várt segedelem helyett minden levél, melyet a hazából vett, egy-egy reményét semmisíté meg, miután honfitársaitól elhagyatva, elfeledve érezé magát, s nem vigasztalhatá magát többé a gondolattal, hogy amit szenved, azt hazájáért szenvedi, s általa segítve nagy feladatát be fogja végezhetni: akkor bizodalmával elenyészett az erő is, melyre szüksége volt. A lelki küzdelmek s szenvedések, melyeken keresztülment, végre megronták egészségét is, s ő, ki a nyugoti finnek között tett utazása alatt erejét csak nőni érezé, s egy évnél tovább szakadatlan folytatott tanulmányai alatt elfáradást nem ismert, lelki- s testiképp betegnek érezte magát. „Leestem egemből - így ír szüleihez -, olyan vagyok, mint a paradicsomból kiűzött, barátaim minden jóságukkal sem bírnak megörvendeztetni. Nyugtalanság, elégedetlenség, életuntság fognak el gyakran. Majd vértódulások kínozzák szegény fejemet. Néha szinte eszméletlen állapotban heverek, s nem vagyok képes összefüggőn gondolkodni.”

Kevéssel azután, hogy e sorokat írta, Peterhofban, hová egészségének helyreállítására a fővárosból vonult, ideglázba esett, s a szerető gond, mellyel Balugyánszkyné férjének elhagyott honfitársát anyaként ápolá, megtarthatta életét, de nem adhatta vissza egészségét.

Mint új ember kelt fel betegágyából, testileg, mert hosszú, haláláig tartott betegeskedése tulajdonképp e perctől kezdődik; lelkileg, mert azon meggyőződés, hogy amit tesz, azt hazájáért teszi, s vele bizodalma önmagához s hite a jövőben elveszett.

Mindjárt felüdülése után érkezett a hír, hogy Akadémiánk, mely eddigi tanulmányairól beküldött jelentését méltánylással fogadta, az egész útiköltség elvállalását határozta ugyan el, de jelenleg a pénztár állapotja miatt csak kétszáz forinttal és azon ígérettel segítheti őt, hogy ügyét nádor őfensége által a királynak ajánlani fogja; s evvel a remény, hogy vállalatát hazai segedelemmel viheti véghez, meg vala semmisítve.

Hacsak saját jövőjére gondol, helyzete ezáltal kedvezőbbé vált. Egy nagy tudományos kérdés megfejtésének akarta szentelni életét, azon kérdésnek, melynek Kőrösi élt, s mely egy fél század óta csaknem mindazoknak figyelmét magára vonta, kik hazánkban a nyelvészettel s történelemmel foglalkoztak, s mely nézete szerint a magyar tudományosság első feladásai közé tartozik. Úgy vala meggyőződve, hogy minden nemzetnek állása nem egyedül külső hatalmától, a múlt hadi dicsőségétől s jelen anyagi kifejlődésétől, hanem inkább azon résztől függ, melyet a civilizáció közös munkájában vesz, a gondolat, hogy nemcsak a tudományért, de hazájáért, nemcsak saját, de nemzete dicsőségeért fárad, szívének jólesett - de most, midőn belátá, hogy vállalatát szüleinek költségén véghez nem viheti, s hogy hazájának segedelmére nem támaszkodhatik, nem érezhette-e magát felmentve azon kötelezettségektől is, melyeknek személyes jólétét eddig oly szívesen feláldozá?

Balugyánszky, ki 1803-ban költözött Oroszországba, s itt államszolgálatban magas állásra emelkedett, már elébb is példájának követésére inté fiatal honfitársát. Most e férfiú, elkeseredve az Akadémia eljárásán, újra sürgeté tanácsait, s Reguly, ki a pétervári fensőbb körökben, hol személyisége élénk részvétet gerjesztett, hatalmas jóakarókra számolhatott, ha államszolgálatba lép, fényes jövőt látott maga előtt. Sőt, ha tudományos céljaival felhagyni nem akarna, ezeknek kivitelére is biztos út nyílik meg előtte. Több pétervári akadémikus, különösen Bäer és Sjögren, mint valóban tudós férfiakhoz illik, meleg rokonszenvvel viseltettek az idegen iránt, ki azon pályán, melyen ők elöljárnak, oly bátran előre törekszik. Az előbbi, midőn őt Mihály nagyherceg szellemdús nejének bemutatá, s ennek pártfogását a fiatal magyar utazó számára megnyerte, Demidoff Anatol herceggel hozta őt összeköttetésbe, ki Oroszországért tudományos tekintetben valami kitűnőt kívánván tenni, erre a birodalom nem-szláv népeinek etnográfiai átvizsgálását tűzte ki, s ezen feladást a nagyhercegné ajánlatára Regulyra akarta bízni. Egyszersmind Sjögren, kire a pétervári akadémia a szibériai népek új átvizsgálását és osztályozását bízta, az e célból 1843-ra tervezett utazásra az akadémiának honfitársunkat akará ajánlani, és ha a kitüntetést s anyagi előnyöket, melyekben Oroszország tudományos férfiai részesülnek, azon állással hasonlítjuk össze, mely hazánkban a legnagyobb tudósra vár, csakugyan tagadhatatlan, hogy Reguly kilátásai, midőn az oroszok pártolását elfogadni kényteleníttetett, sokkal fényesebbekké váltak.

Más elkeseredve hazája iránt, melynél csak közönyösséget talált, széttépettnek nézte volna a köteléket, mely ahhoz őt köté, s szolgálatát, melyet nemzete elfogadni nem akart, örömmel ajánlta volna fel ott, hol érte jutalmat s dicsőséget vívhatott.

Oroszország ellen semmi előítéletei nem voltak. Azok közé tartozott, kik meleg szeretettel az egész emberiség iránt, a civilizáció általános haladása s nem bizonyos politikai formák iránt lelkesülnek. Mint szüleihez már utazása kezdetén írt leveleiből látszik, a nagy birodalom, mely mint ő hivé, roppant határai között az észak művelésében teljesíti világtörténelmi missziójá, őt már előbb is bámulatra ragadta, s amit ott tartózkodva látott és tapasztalt, csak

még inkább megerősíté őt ezen érzésben, s ha a gondolat, hogy tehetségeit ezentúl Oroszországnak szentelje, szívének mégis fájt, ennek okát nem ellenszenvben, hanem csak azon tiszta, legyőzhetetlen szeretetben kereshetjük, mellyel hazája iránt viseltetett, s mely őt még a dicsőség iránt is közönyössé tevé, ha azt nem saját nemzeténél, nem saját hazája szolgálatában érheti el.

El volt határozva, hogy az utazást, melyre ennyi fáradsággal készült, megteszi; de mire elébb lelkesedéssel gondolt, mi legforróbb vágyainak célja volt, az most csak egy kötelességként tűnt fel előtte, mellyel a tudománynak és saját becsületének tartozik, de mely mindentől, mi abban egykor szépnek látszott, megfosztatott, s csaknem részvét nélkül várá be azon lépések eredményeit, melyeket barátai szibériai útjának előmozdítására az Akadémiánál tettek.

„Igazán szólva - így ír szüleihez - mások barátsága gondoskodott rólam, s mások segítik elő ügyemet. Lágy melegnek tartanak, s követségünknél azt mondják: miért nem viszem dolgomat több eréllyel? ha saját hazám nem pártol, miért nem használom fel azt a részvétet, melyet itt tanúsítanak irántam? több szorgoskodással már rég Szibériában lehetnék stb. stb. Sok igaz van a dologban, de ezek az urak engem nem értenek. Aki csak kenyeret keres, annak mindegy, akárhonnan jön az. De abból, hogy hazámért akarok Szibériába utazni, következik-e, hogy más ország kedvéért is szívesen tehetem azt? Ha csak kenyeret keresek, nem szerezhetem-e kellemesebb módon, mint Szibériában? Vagy talán azt mondhatni: ha idegen pártolással viszem ki a dolgot, annál nagyobb az elismerés, annál nagyobb érdemem? Így nincs kedvem Magyarországért érdemet szerezni, és mit érne nekem az elismerés, ha azt kellene magamnak mondanom: ez az ország gyenge; megelégedését, örömét nyilvánítja, hogy vállalatomat idegen segedelemmel kivittem, de önmaga annak eszközlésére tehetetlen volt. - Igen, ha hazám szegény kis ország volna, mely más hatalmasnak kegyelemkenyerét eszi, és az élet bajaitól elnyomva, szellemi fellengzésre nem alkalmatos - akkor nem lehetne ellenem panasz; de az ország nagy és gazdag, a nép szellemi s nemzeti újjászületése ragyogó korszakát éli, s ezt a vállalatot, melynek becsét a külföld is elismeri, segedelem nélkül hagyja, s kész tőlem ily koldusáldozatot fogadni el.”

E sorok tisztán fejezik ki Reguly érzéseit, s megmagyarázzák a könnyűséget, sőt örömöt, mellyel azon biztos és sokkal fényesebb kilátásról, hogy utazását a pétervári akadémia kiküldetéséből teszi meg, lemondott, mihelyt hírét vette, hogy Akadémiánk gr. Széchenyi elnöklete alatt 1842-i nagyülésében ügyét újra felvéve, utazásának költségére valamivel nagyobb segedelmet rendelt.

„Levelök - így ír az erről vett tudósításra vonatkozólag - levelök új életet öntött belém. Egész valóm mozgásban van, alig tudom gondolataimat rendezni. Most tehát az Akadémiának egy varázsütése által orosz utazó-kandidátusból magyar utazóvá vagyok átvarázsolva. Hála Istennek, hogy már csakugyan mint magyar utazhatom, és ismét szorosabban vagyok hazámhoz csatolva. A szív élénkebben dobog, a lelkesedés mélyebb és hatalmasabb, ha a hazáért dolgozhatunk, mint ha ettől megvetve, csak saját ösztönünk kielégítésére, mint külföld zsoldosa fél tűzzel járjuk utunkat. Nem tudom, hogyan gondolkoznak otthon, de nekem eleinte, különösen míg Demidoffal folyt az értekeződés, mert az itteni akadémikusok ajánlata kétségkívül megtisztelő volt, lealázónak tetszett egy ily fontos nemzeti kérdés megoldásáért idegenek előtt koldulni, s hogy a nagyhercegnénél azt kelle mondaniok: eszközölje fenséged, hogy a magyarok kipuhatolhassák ősrokonaikat! pártolja azt a fiatalembert!”

Ki olvashatja e sorokat meghatás nélkül, főképp, ha eszébe jut, hogy ami által magát Reguly oly boldognak érezé, azon tudósításban állt, hogy az Akadémia ezer forint segedelmet, ezt is két részletben s akkorra, ha majd a pénztár állapotja engedi, rendelt számára, azaz oly összeget, mely ha kezéhez jön is, azon adósságok letisztázására sem lenne elégséges, melyekbe a szárazföld legdrágább fővárosában töltött hosszú idő alatt merült; s ha annyi tapasztalások

után alig foghatjuk meg csalódását, ki nem osztaná a fájdalmat, mellyel mindent nyugodtabban meggondolva, azon meggyőződésre kelle jutnia, hogy az Akadémia által vállalata iránt mutatott nagyobb részvét helyzetére csak azon hatást gyakorolta, hogy határozatától, mellyel Sjögren ajánlatát elfogadta, visszalépvén, most azon kilátást is, hogy ázsiai utazását a pétervári akadémia segedelmével teheti, elzárva látta maga előtt.

Reguly eljárása kétségenkívül nem vala ildomos. Ha jobban ismeri az embereket, tudhatta, hogy az eszméknek hatása nem annyira szépségöktől s nagyszerűségöktől, mint azon módtól függ, mellyel a közönséget iránt lelkesítni tudjuk, s nem kellett volna visszautasítania barátainak azon tanácsát, hogy vállalatát hírlapi cikkek által a közönséggel megkedveltesse; ha jobban ismeri Akadémiánk helyzetét, sejdíthette volna, hogy az nem rendelkezik oly forrásokkal, hogy az általa is fontosnak ismert vállalatot kellőleg segíthesse, s a hazából jött kedvezőbb hírekre nem kellett volna visszautasítania azon biztosabb támaszt, melyre a pétervári akadémiától csaknem biztosan számolhatott; de ezen hibák Reguly egyéniségének legnemesebb s azon tulajdonaiban gyökeredztek, melyek őt e pályára vezették. Nagyot az optimizmusnak egy bizonyos adaga nélkül véghezvinni nem lehet. A *remény* azon erő, mely által haladunk, s ha Reguly azok közé tartozik, kik mindig helyesen számítva, minden lépésre csak akkor határozzák el magukat, midőn annak sikeréről nyugodt megfontolás után meggyőződtek, oly nagyszerű feladást bizonyosan soha nem tűzött volna ki magának.

Reguly most sem mondott még le minden reményről, s miután az Akadémia határozatából meggyőződött, hogy vállalata részvétre talált, levelekben kérte barátait, hogy pétervári viszonyainak rendezésére szükséges pénzt a hazának egyes tehetősb fiainál kölcsönképpen szerezzék meg, hogy ő legalább azon segedelmet, mely neki az Akadémiától ígértetett, egészen utazására fordíthassa. De miután ezen levelei is siker nélkül maradtak, s végre ez utolsó kilátás, melyre reményeit alapítá, eltűnt, s magánúton azon hírt vevé, hogy a királyi segély, melynek kieszközlésére nádor őfensége közbenjárását felajánlá, háromszáz váltó forintban fog állani: ő végre kétségbeesve lemondott a hasztalan küzdelemről, s elhatárzá, hogy hazájába visszatér.

Ki egy magas célt tűzve ki magának, évekig csak ennek élt, ki minden törekvéseit ennek elérésére irányozá, minden reményeit abba helyezte, minden örömét abban találta, ki e célnak mindent feláldozott, s végre azon meggyőződéshez jut, hogy törekvései hasztalanok, nem mivel e cél elérhetetlen, vagy nem méltó fáradozásaira, hanem mert a haza, melynek dicsőségeért ő, az egyes, feláldozá magát, nem tud lelkesedni saját nagysága iránt, s tőle segédkezét elvonja - csak ki hasonló helyzeten keresztülment: az foghatja fel a kínokat, melyek között Reguly végre e határozathoz jutott.

Borítsunk fátyolt e szenvedésekre. Ő maga, bármennyire nyílt s közlékeny, soha nem szólt ezekről, s csak egyes levelek tárták fel azon napok emlékét, melyek alatt erős lelke leroskadott volna, ha a csüggedőt azon részvét s barátság nem tartja fönn, melyet távol honától, ez idegen ország egyes nemes férfiainál talált, s én rosszul teljesíteném feladásomat, ha, midőn kedves társunk emlékét körünkben felidézem, ezekről megfeledkezném.

Nincs szebb s emelőbb érzés, mint azon közösségnek öntudata, melyben azok, kik a küzdő s tolakodó tömegből kiemelkedve, életöket a tudománynak szentelik, egymással állanak, s e közösség, mely a tudomány férfiak az egész világon egy dicső társasággá fűzi egybe, soha és sehol nem bizonyult be szebben, mint azon részvétben, melyet Reguly a pétervári akadémia nagy tudósainál talált.

A kis, de dicső körnek, mellyel pétervári tartózkodása alatt tudományos érintkezésbe jött, köszöné ő életének ezen legnehezebb időszakában nemcsak anyagi fenntartását, de, mi ennél fontosabb, azt, hogy önerejéhez való bizalma, egy szebb jövőnek reménye, nehéz küzdelmei között, nem vesztek el.

Ők tartották fel társunkat, talán az életnek, de bizonyosan a tudománynak, melyről biztatásuk nélkül elkeseredve lemondott volna.

Főkép Bäer az, kinek e részben legtöbbet köszönünk, s valóban nem olvashatjuk a leveleket, melyeket e nagy tudós részint Regulyhoz, részint az ő ügyében írt, anélkül, hogy szeretettel ne telnénk el azon férfiú iránt, kit a tudomány körében mint a legkitűnőbbek egyikét tiszteltünk, s ki itt mint a legjobb s legnemesebb emberek egyike tűnik fel. - Ő az, kinek meleg részvétele társunkat a vég-elcsüggedéstől megoltalmazá, ő, ki midőn Reguly elkeseredésében arra határozta magát, hogy hazájába visszatér, eszébe juttatta, hogyha most tér vissza - mielőtt terveinek kivitelét legalább megkísérté -, gúny tárgyává teheti magát, s igazolni fogja azon részvétlenséget, melyet hazájában tapasztalt, s ki végre a kölcsönt, melyet Reguly hazautazására tőle kért, megtagadta, egyszersmind készséggel ajánlá segedelmét arra, hogy az Urálra utazva, egy ideig a vogulok között mulathasson, s itt teendő tanulmányai által a világnak s hazájának megmutathassa, mit várhattak volna tőle, ha őt törekvéseiben támogatják.

Reguly követte tanácsait, elfogadta a nemesen tett ajánlatot, s a nappal, melyen elhagyva Pétervárt, uráli útjára indult, életében egy új szak kezdődik, legnehezebb, de legdicsőbb időszaka életének, mely alatt, mint a finn nyelvcsalád egyik első kutatója, a tudomány körében állandó nevet szerzett, s érdemessé tette magát mindazoknak tiszteletére, kik a legnemesebb lelkesedést és férfias erélyt méltányolni képesek.

Soha nagyszerű tudományos vállalat kevésbé kedvező, sőt oly körülmények alatt nem kezdetett meg, melyek annak sikerülésére kevesebb kilátást nyújtottak.

Tudományos intézeteink, hol tanulmányait végzé, főképp akkori időben, éppen azon ismeretek megszerzésére, melyeket vállalata igényelt, úgyszólván semmi tudományos eszközöket nem nyújtottak. Ő maga - mint már említem - a szorosan nyelvészeti tanulmányokhoz soha nem érzett különös vonzalmat, s a két év, melyet Pétervárott töltött, még azon esetben, ha kizárólag a nyelvészettel foglalkozott volna, nem volt elég, hogy őt szaktudóssá képezze ki, s így bátran elmondhatjuk, hogy Reguly akkor is, mikor uráli utazására indult, nem haladt filológiai tanulmányaiban annyira, mint feladata kívánta volna.

Ugyanezt mondhatjuk geográfiai ismereteiről is, s ha ehhez tekintetbe vesszük, hogy összes vagyona néhány száz rubelből állt, mely összeget Bäer barátsága útjára előlegezett, s hogy a szokatlan orosz égalj, melyben nélkülözések között több évet töltött, szakadatlan tanulmányai s a lelki küzdelmek, melyeken keresztülment, egészségét megingaták, természetesnek fogjuk találni, hogy a bátorság, mellyel október kezdetén útnak indult, hogy az Urál bérceit és Szibéria sivatagjait kikutassa, mindenkit bámulatra ragadott, de fáradozásainak sikerére nézve nem ébreszthetett nagy reményeket; s mégis, ha most visszatekintünk, átlátjuk, hogy mindezen körülmények, melyek vállalatának látszólag útjában álltak, annak sikerére kedvezőleg hatottak.

Kétségkívül oly tudós, ki a nyelvészet körében tett minden újabb felfedezést ismer, s a tudomány összes eszközeivel rendelkezik, tisztán a filológia érdekében többet tehetett volna; ily tudós talán kevesebb fáradsággal szerezte volna meg a vogul nép nyelvkincsét, s a különböző finn nyelvek összehasonlításából több s helyesebb szabályokat vont volna le, mint ő, ki az osztják, a vogul és csuvas nyelvek tanulása között önmaga vonta le szabályait, hosszú fáradsággal fedezve fel néha azt, amit mások már tudtak. - Gyakorlott geográf az Urál egyes csúcsainak magasságát s egyes helyek geográfiai fekvését biztosabban határozta volna meg, mint ő, ki midőn asztronómiai mérések nélkül egy nagy tartománynak térképét elkészíté, bámulatos tapintata mellett is az egyes helyek szélességi és hosszúsági fekvésére nézve itt-ott néhány mértfölddel hibázott. S megengedem, hogy a kiképzett archeológ a csud halmokban talán több oly érdekes fölfedezést tett volna, mely az ő figyelmét elkerülte. - De hogy azon egy ember, ki a vogul népnek egész szókincsét összegyűjti, s a többi finn nyelvek megismer-

tetésére is roppant tudományos anyagot szerez, ugyanakkor egyszersmind a geográfiának a legnagyobb szolgálatot tegye, hogy a népek jelen állapotait tanulmányozva, egyenlő érdekkel viseltessék múltjok iránt, s dalaikból, melyeknek gyűjtését főképp filológiai szempontból a legnagyobb lelkiismeretességgel folytatja, az egyes népek mitológiáját s egykori, a mostaniaktól egészen különböző helyzetöket - nem mondom, tisztába hozza -, de azoknak földerítésére az első lépéseket tegye, az csak éppen azon sokoldalúság, azon spekulatív általánosságok után törekvő irány által volt lehetséges, mely Reguly szellemét jellemzé, s nem engedte, hogy tanulmányai a tudomány bármily ágában kimerítők legyenek. Sőt, tagadhatlan, hogy még azon sanyarú s látszólag reménytelen körülmények is, melyek között utazását megkezdé, annak végeredményeire csak kedvező hatást gyakoroltak.

Reguly meggyőződése szerint a nyelvrokonság egymaga, bármennyire haladjunk annak ismeretében, a népek rokonságát még nem bizonyítja be.

Éppen mert a nyelv a népek szellemi kifejlődésének közvetlen befolyása alatt áll, mert benne, mint a tengerpart homokján, minden lépés nyomot hagy; azért nincs semmi mozgékonyabb, s csak azon változásokat kell tekintenünk, melyek Európa művelt országaiban úgyszólván szemünk előtt a nép által használt nyelvre nézve történtek, hogy meggyőződjünk, miként a nyelvrokonság a fajrokonságot legfeljebb gyaníttatja, de nem bizonyítja be.

Miután Németországban oly tartományok, melyek pár század előtt szlávok által lakattak, most kizárólag németül szólnak, s hazánkban számos példát hozhatunk fel, hogy egész helységek szláv- vagy románból magyarokká s magyarokból szlávokká váltak: ki vonhatja kétségbe, hogy ez a míveltség alantabb fokán álló népeknél még többször történt, hol az egyes törzs idegenektől meghódítva, nehézség nélkül fölveszi annak nemcsak egyes szavait, de nyelvét is, csak egyes sajátságokat tartva meg néha saját nyelvéből, melyek mint tájszólások maradnak fenn, s a magyar nyelv szabályaiból ki nem magyarázható sajátságaik által a nyelvbúvárt figyelmessé teszik, hogy itt egy idegen elenyészett nyelv s nemzetiség romjain jár.

Csak ha a rokonság a nyelven kívül, mely által arra figyelmeztetünk, más tények által világosíttatik fel; csak ha a népek fizikai típusa és szellemi hajlamai, melyek a nyelvnél állandóbbak, a filológia észrevételeit támogatják, s a történet adatai azzal ellentétben nem állnak: akkor szólhatunk némi biztossággal: s ez az ok, amiért a népek eredetének kérdése soha szobatudósok által tisztába hozatni nem fog.

Nem elég, hogy múltjokat ismerjük, nem elég, hogy sírhalmaikat felhányjuk, s mindent tudjunk, mit régi írók a szkíták, pártusok és Turán népeiről följegyeztek. E tanulmányokon kívül még más is kell. Az, hogy az élő nemzettel érintkezésbe jöjjünk, hogy ajkairól halljuk hagyományait, költészetét, hittanát, s így intuíció által szerezzünk magunknak bizonyosságot aziránt, mire nézve a tudomány kételyeinket sohasem oszlathatja el. - S Reguly, ki utazásában főképp ezt keresé, elérhette volna-e célját, ha mint az orosz kormány küldöttje kényelemmel és a hatalom pártfogása alatt utazza be a vogulok földjét? de éppen ezért megfosztva a bizalomtól, mellyel e nép hozzá közelített, s előtte kitárta azt, mit a gyűlölt oroszok s még inkább gyűlölt hittérítőik előtt szorgosan titkolni szokott.

Reguly érezé ezt, és azért sem azon anyagi szenvedések, melyekkel az utazás e zordon éghajlat alatt jár, sem elhagyatottsága lelki erejét, sőt vidorságát nem törheték meg.

„Az e vidéken divatozó életmódot bárkinek, kit csupán szükségesség vagy kötelesség vet oda, tűrni nehéz volna - így ír Toldy Ferenc tudós társunkhoz intézett egyik levelében. - Egy füstös jurta zugában meghúzódni, iramszarvas bőrén hálni, vízben főtt vagy szárított halat enni, só és kenyér nélkül, folyvást s változás nélkül: oly feltételek, melyek finomabb szokásainkkal ellenkeznek, sőt rövid időn elviselhetetlenek lesznek. Csak oly ember, kit valamely eszme iránti lelkesedés vezérlett oda, kinek ez új világ, mely sok évi óhajtásainak célja volt, szellemi

szükségek gazdag kielégítését nyújthatja: csak oly ember felejtheti el azon anyagi ínséget, mely ott körülveszi, s érezhet megelégedést, sőt boldogságot."

Talán soha nem élt egyéniség, ki mindazon tulajdonokat, melyek utazóban szükségesek, nagyobb mértékben egyesítette volna magában, mint ő.

Ha naplóján átmegyünk, melyet, fájdalom, csak a nyugati finnek között tett első utazása alatt vezetett kellő pontossággal, minden lapon a legérdekesebb észrevételeket találjuk. A nép jelleme és szokásai, szellemi s testi egyénisége, az éghajlatnak befolyása az erkölcsökre s ezeknek hatása állapotjaikra, figyelmét semmi nem kerülte ki. Az országok geográfiai fekvése s az egyes növény vagy állat, melyet talált, a népeknek múltja, melynek nyomait hagyományaikban és dalaikban kereste föl, s az egyes családok élete, az élő nyelv s rég eltűnt nemzedékek sírhalmai: semmi nem volt oly csekély, mi őt nem érdeklé, s mit azon finomsággal, mellyel a legapróbb részletek észlelésére bírt, nem tanulmányozott, és semmi oly nagy, mi figyelmét kizárólag lekötheté; s bámulhatjuk-e, ha ő, ki ezen tehetségeinek most jutott tiszta öntudatához, s azokat egész kiterjedésükben gyakorolhatá, magát ezen utazása alatt jól érezé, s gyenge egészségével oly fáradságot s nélkülözéseket bírt el, melyek alatt a legerősebb organizmus leroskadott volna.

Ezen egész utazása alatt, mint többször mondá - megelégedett, emeltebb hangulatban érzé magát. Minden nap új tények fölfedezésére adott alkalmat, minden ily tény, meggyőződése szerint, közelebb hozá őt céljához. - Mint a bányász, ki előtt a gyenge arany-ér, melyet gyanítva munkájához fogott, mindig gazdagabbnak mutatkozik, mint az utas, ki előtt kilátása minden lépéssel tágul s nagyszerűbbé válik, dolgozik s halad, s tudva, hogy céljához közelít, nem érzi fáradságát: ilyen vala ő.

Érezé, tudta, hogy nem hasztalan fárad. - Mi lelkében egykor mint homályos sejtelem élt, azt tapasztalásai meggyőződéssé emelték, miről egykor ábrándozott, azt most száz ténnyel igazolhatá.

Eddig a magyar s finn népek rokonsága mellett csak a nyelvrokonság hozatott fel. Valamennyien tapasztaltuk az ellenszenvet, mellyel az állítás hazánkban fogadtatott, hogy a magyar s finn nép közös eredetű. Az idő nem fekszik távol tőlünk, midőn, aki e tudományos tétellel fellépett, csaknem hazafiságtalansággal vádoltatott. Mintha a történelem nem bizonyítaná be világosan, hogy minden nép, mely most magasan áll, csak sok nemzedék fáradozásai és századokig tartó küzdelem után érte el jelen állását; nemzetek is őseiknek nagy tetteiben szokták keresni nemességöknek jelét, s valóban nem bámulható, ha a magyar, kinek őstörténetét a monda Etele népeivel kötötte össze, a rokonságot visszautasította oly népekkel, melyek létöknek a történelemben oly kevés nyomait hagyták, mint a finnek. Mit a bizánci s nyugoti írók a magyar népről, midőn Európa színhelyén megjelent, följegyeztek, annyira különbözik attól, mit Lapponia jelen lakóiról tudunk, sőt mit azokról az éghajlat viszonyainál fogva a legtávolabb múltban is feltehetünk, hogy Sajnovics állítása már a túlzás miatt is, mellyel az föllépett, midőn híres értekezése, *Demonstratio idioma Hungarorum et Lapponum idem esse* megjelent, nemcsak a közönségnél, de még tudósaink között is kevés pártolót találhatott, s a tudós külföld mindig inkább elterjedő véleménye, mely a magyar-finn rokonság mellett nyilatkozott, sokak által csak azon rosszakarat s kajánság jelének tekintetett, melyet főképp szomszédainknál néha tapasztalnunk kell.

Maga Reguly - mint nékem többször mondá - még a nyugoti finnek között tett utazása után sem volt egészen meggyőződve, s ha a nyelv rokonsága iránt kételyei nem lehettek is, a fajrokonságra nézve feltárta azokat. Az ázsiai finnek, főképp a vogulok között szerzett tapasztalásai eloszlatták e kételyeket.

Mióta Vszevolodo-Blagodackiban a Szoszva és Jvdel vizei között, Európától az Urál havasai által elzárva, a vogulokkal megismerkedett, s hív követjének, a vogul Baktyár kíséretében e nép nagy tartományának szétszórt lakosaival érintkezésbe lépett, kételyei megszűntek. - „E népnek rokonsága a magyarral (mint Bäerhez már e helyről intézett levelében írja) minden kétségen felül áll", s a mód, mellyel részint már azon, részint későbbi leveleiben a vogulokról szól, mutatja, hogy nem az utas kíváncsisága, vagy tudományos érdek, hanem a legmélyebb rokonérzet az, mi őt e néphez köti, „mely az idegennek talán kellemetlen formák alatt emberiebb s romlatlanabb természetnek nyomait viseli magán, mint sok más nép, s ha a munkát lealázónak tekintve, nem dolgozik, s ha oroszok között van, a félénkség színéig tartózkodó, azért önbecsének érzetét nem veszté el, s büszke szabadságára, melyet nem cserélne fel azoknak jólétével, kik a cárnak pénzt s munkát adóznak".

Reguly, kinek általán véve legbecsesebb tulajdonai közé tartozott, hogy magát saját eszméi által elragadtatni nem engedé, s lelkesedése között mindig megtartá józanságát, itt is soha nem ment annyira, hogy a magyar s vogul nemzet ugyanazonosságát állította volna. De hogy a magyar nemzet a közép-ázsiai népcsaládnak tagja, s hogy azon nyelvek közül, melyeket urál-altajiaknak nevezünk, a magyar nyelv csakugyan a finn s jelesen a vogul nyelvekhez áll legközelebb, arról teljesen meg volt győződve, s az állapot, melyben e népeket jelenleg találjuk, s mely attól, mit eldődeinkről letelepedésök korszakában tudunk, annyira különbözik: nem ingathatá meg őt ezen meggyőződésében, nemcsak azért, mert a zordon éghajlat s a társadalmi viszonyok, melyek ott, hol 3780 □ mértföldnyi területen csak 6000 ember él, szükségképp támadnak, eléggé megmagyarázzák e népek jelen helyzetét, hanem azért is, mert számos jel arra mutat, hogy azok jelen lakhelyeikre bevándorlottak vagy szoríttattak. Ilyenek a helyek nevei, melyek nem azon nyelvhez tartoznak, melyen a nép szól, ilyenek a vogulok között divatozó lóáldozatok, s e népek általános hite, hogy egykori hazája délnyugotra fekszik; s ilyenek főképp az osztják nép régi költészetének maradványai, melyek mind arra mutatnak, hogy e vidékek lakói egykor egészen más viszonyok között éltek. Mert miként magyarázhatnók meg magunknak másképp, „hogy a legmagasabb északnak e népe, melynek már életmódjánál fogva is egészen más szellemi irányúnak kellene lenni, hő lelkesedéssel beszéli el őseinek hőstetteit, megénekelve bajnokait, kik részint mint istenek külső ellenségekkel, úgymint zürjénekkel és szamojédokkal, részint mint fejedelmek testvéreikkel és szomszédaikkal küzdöttek."

S ezen meggyőződéssel mennyi új s nagyszerű kilátás nyílt tudományos vizsgálódásainak éppen azon téren, mely előtte legtöbb érdekkel bírt.

„Eddig - mint Reguly egyik, még Pétervárról írt levelében megjegyzi - keveset gondolkodtunk arról, mily különböző szláv, bizánci, olasz stb. míveltség magvai azok, melyek jelen magyar míveltségünket és szociális formáinkat előhozták, de melyek azon elemek s azon szülőföld, melyből ezen vidék vetőmagok mostani gyümölcsös formáikra fejlődtek, s mi tehát a *valódi eredeti magyar*, arról eddig csak nem is álmodozhattunk, mivel tudományos állásunk szerint az mind fogalmunk felett volt," s vajon ha a magyar s finn népek fajbeli rokonsága, ha közös eredetük minden kétségen felül helyeztetett, nem bírjuk-e akkor mindezen eddig látkörünkön kívül helyezett ismereteknek biztos kulcsát?

Reguly nézete szerint a nyelv a nép szellemi kifejlődésének hív tükre. Valamint az egyes nyelv szókincse a nép ismereteinek körét jelöli ki, s a legnagyobb biztossággal mondhatjuk, hogy azon tárgy vagy fogalom, melyre valamely nyelvben szó találtatik akkor, midőn az használtatott, már a nép ismeretköréhez tartozott: úgy a nyelv grammatikája a nép észjárását mutatja fel, s ki valamely nyelv kifejlődésének történetét ismeri, tökéletesen ismeri a nép szellemi kifejlődését is, mely azzal él. Minthogy pedig a vogul s a távol északon lakó azon finn törzsek, melyekre a kereszténység eddig csak kevés hatást gyakorolt, szellemi kifejlődé-

sükben s állapotukban egy ezred óta alig változhattak: ezeknek teljes megismerése nem egy szövétnek-e, melynek világánál őseink szellemi fejlettségéről a honfoglalás korszakában némi biztossággal ítélhetünk? mi nemcsak egész polgárisodásunk történetére új világot vet, de miáltal e történet általános emberi szempontból is fontossá válik.

Azon nemzetek, melyek a sémi vagy indogermán családhoz tartoznak, valamennyien a míveltség különböző, de már magasabb fokain állnak; Amerika s Afrika őslakóit csak ős míveletlen állapotjukban ismerjük, de az urál-altaji, vagy csak szorosabban véve is a finn családhoz tartozó népek a míveltség s a polgárisodás legkülönbözőbb fokait foglalják el. - Míg e nagy törzsnek egyes ágai még jelenleg is halászatból s vadászatból élnek, s az Urálon mint pásztornépek barangolnak körül, addig mások mint szántóvetők mívelik földjeiket, s mint városok lakói a polgárisodás magasabb fokára emelkedtek. - A természeti állapot tökéletes korlátlanságától, minő csak Amerika vad népei között létezik, a korlátlan uralomig, mely az orosz birodalom különböző népeit összetartja, sőt az alkotmányos szabadságig, melyet a magyar nép akkor, mikor Reguly utazott, még élvezett, a míveltség minden fokait, a polgári szerkezet legkülönbözőbb formáit találjuk itt azonegy népfajnál. - Mi másoknál ezredek alatt fejlődött, mit a sémi vagy indogermán népeknél keresnünk kell: az itt egyszerre, nem tudományos kutatások bizonytalan világánál, hanem valóságban áll előttünk; s nem ez-e az egyedüli kulcs, melynek engedelmével az egész emberi nem kifejlődésének nagy titkához juthatunk?

Reguly - mint a nyugoti finnek között tett utazása alatt írt leveleiből látjuk - évekig foglalatoskodott e gondolattal. Egy távol, talán elérhetetlen célként állt az lelke előtt, mely őt magához inté, melyre gondolva minden bajai között új törekvésre lelkesedett. Most e cél előtte állt, tisztán, egész nagyságában, kezében tartá az eszközöket, melyek annak elérésére kívántattak, s bámulhatjuk-e, ha felejtve minden egyebet, csaknem emberfeletti erővel haladott feléje, s Szibéria pusztáin a Pelim s Tapszija mocsarai, vagy az Urál sziklabércei között megelégedettnek, sőt boldognak érezé magát, felejtve a terhet, melyet viselt, s csak azt tudva, hogy a tudomány gazdag kincsét hozza magával.

Nem követhetjük őt utain. - Elfoglalva a nyelvészeti dolgozatokkal, Reguly az Urálon, Szibériában s a Volga mellett tett utazásai alatt naplóját nem folytatá; a munka, melyben utazási tapasztalatait a nagyobb közönséggel megismertetni akarta, nem is kezdetett meg, s így számos jegyzetein kívül, melyek e tárgyra vonatkozólag filológiai dolgozatai között szétszórva találhatók, csak egyes levelei maradtak reánk: de ha a roppant területet tekintjük, melyet beutazott, s a gazdag tudományos anyagot, melyet utazása alatt gyűjtött, s melyet az Akadémia kézirattárában letett irományai foglalnak magokban; ha látjuk azon földabroszt, melyet a pétervári geográfiai társaság felszólítására kidolgozott, s mely a szélesség 58-70, a keleti hosszúság 72-89 fokai között elterülő terület részletes leírását adja, feljegyezve több mint ötszáz helységet, ezeknek egymástól távolságát, a külön népiségek, a földmívelés, marhatenyésztés és erdőségek határvonalait, az Urál minden ágainak irányát az egyes kúpok elnevezésével s a nagyobb s kisebb folyók s hegyi vizek menetét; s ha meggondoljuk, hogy Reguly a tudomány e gazdag anyagát maga gyűjtötte, nem buzdítva senki által törekvéseiben, nem segítve senkitől s nélkülözve még azon tudományos eszközöket is, melyeket geográfiai méréseknél mások elkerülhetetleneknek tartanak: akkor valóban bátran elmondhatjuk, hogy kevés ember élt, ki tiszta lelkesedésből s a tudomány iránti szeretetből az övéhez hasonló áldozatokra határozta el magát, s hogy alig találunk egyet, ki ily nehézségek között s annyira elhagyatva, hasonló eredményeket mutathatna fel.

Reguly bevégzé feladatának nehezebb részét. Amit az ifjú lelkesedése pillanatában elhatározott, azt kivitte minden nehézségek dacára, s ha meggondolatlan volt az ígéret, melyet a stockholmi könyvtárban Arvidsonnak adott, hogy életét a finn-magyar kérdés megfejtésére szenteli, vagy legalább az adatokat, melyek annak tisztába hozására szükségesek, megszerzi, ő

dicsően beváltotta szavát. Bejárta a roppant földterületet, melyen e népek a világtól felejtve laknak, Szibéria pusztáin és az Urál csúcsai között keresve fel a nagy törzsnek egyes ágait, míg a permi finnek kivételével egy sem maradt, mely között nem élt, melyet személyes érintkezésből ne ismert volna. Tanulmányozta nyelvüket, szokásaikat, életnézetüket, ott, „hol - hogy saját szavaival éljek - nyugat felé az Urál sziklafalak, éjszak és délnek ingoványos lakatlan vidékek által minden idegen befolyástól védve e népek régi eredetiségükben megmaradtak, s napjaik korlátlanul, könnyen s belső nyomás nélkül folynak le, s az ősök erkölcseihez való hív ragaszkodás a régi élet formáit szerencsésen fenntartotta" s ott, „hol a vadak és halak megfogyatkozása a lakosokat vadász- és halász-életük elhagyására és szántás-vetésre kényszeríti, míg a nép öntudatába mind mélyebb s mélyebben beható keresztény tan minden egyes emberben küzdést támaszt az apák régi pogány nézeteivel, s az ekképpen irányt vesztett s megingatott ember keble minden idegen befolyásnak tárva áll, s a számos telepei által előnyomuló orosz elem az újra alakuló életre mindinkább rányomja bélyegét". - Szorgalommal összegyűjté a nép mondáit és hagyományait, pontosan leírva minden egyes dalt, melyet a népek között járva, majd magános jurtákban vagy pásztorállomásokon, majd vallásos szertartásaiknál vagy ünnepeiken hallott, s melyek közül sok bizonyosan már eddig is az énekessel együtt eltűnt. Soha európai ily primitív népek szokásaiba úgy még bele nem élte magát; soha oly férfiú, ki a művelődés magaslatain áll, a természet gyermekének fogalmait s egész életnézetét ily egészen megérteni s áthatni képes nem volt; hisz csak azt ismerhetjük meg teljesen, amit szeretni tudunk, s míg más tudóst, ki oly népek között jár, tudományos érdek vezérel, ő bennök saját nemzetének rokonait, ő azon nagy törzsnek egyes gyenge és elsatnyult, de azért nem kevésbé hozzátartozó ágait látta, melynek maga is gyermeke vala.

Egy maradt hátra: az, hogy a gazdag anyagot, melyet magával hozott, feldolgozva, a tudomány közbirtokává tegye, s visszatérve kedveseinek tűzhelyéhez, a hazában élvezze a dicsőséget, melyet annyi fáradsággal s áldozattal kiérdemelt, s melyet annál biztosabban várt, mert hiszen a nagy mű, mely neki azt megszerzi, gondolatában már készen állt. - „Tisztában volt a nyelv természete iránt, s elveinek helyességéről azon tapasztalása által győződött meg, hogy a természettől elvont rendszere fonalán - mint a volgai finnek között tett utazása alatt írja - két hónap alatt annyit bírt tenni, mint azelőtt ily helyesen s ily teljességben félévig alig", s mi előtte oly tisztán állott, azt miért ne mondhatná el, új irányt adva ezáltal nemcsak a filológiának, de mindazon fontos vizsgálódásoknak, melyek az emberi nem szellemi kifejlődését illetik? Egyes munkái, melyek elméletének bizonyítványául valának szolgálandók, a vogul, osztják, csuvas, cseremisz és mordvin nyelvek szótárai és nyelvtanai, mint ő hivé, csak még az utolsó kidolgozást várták. Minden anyag, mely a roppant épület felrakására szükséges, birtokában van, elkészítette tervét, ismeri minden részletét, csak össze kell állítania, hogy a világ bámulva álljon nagyszerűsége előtt, s a haza büszkeséggel nézzen fiára, ki neki a tudományok mezején is ily dicsőséget szerzett.

Nem ismertem senkit, ki a dicsőség élvezetére fogékonyabb vala; honszeretetén kívül ez volt szívének legerősebb, talán egyedüli szenvedélye; s valamint a fő indokot, mely őt e pályára vezette, nem a tudomány iránti tiszta érdekben, hanem honszeretetében s nemes dicsvágyában kereshetjük, úgy ez tárta fenn erejét minden küzdelmei között. Azok közé tartozott ő, kik a tudás fája után csak azért nyújtják ki merész kezöket, mert gyümölcseitől halhatatlanságot várnak, s kik ezen reményben minden áldozatért bő elégtételt találnak. Hogy hazájáért fárad, s míg mások egyéb körökben, ő a tudományok mezején vívja ki a magyarnak azon állást, mely után akkor a nemzet lelkesedve törekedett; ez volt azon gondolat, mely őt lankadni nem engedé, mely őt az Urál kopár bércei és Szibéria pusztái közepett, nyomor és sanyarúságok között, őt néha boldoggá tette; s leírhatnám-e a kínokat, melyekkel e reményekről le kelle mondania, kifejezhetném-e a fájdalmat, mellyel szíve eltelt, midőn csaknem céljánál látva magát, sejdíteni kezdé, hogy az erőt, mely annak elérésére még szükséges, nem bírja többé?

Az évekig tartott bizonytalanság, a morális szenvedések, melyeken keresztülment, erejének túlfeszítése pétervári tanulmányai alatt, a zordon égalj s meg nem szokott sanyarúságok, melyeken Szibériában keresztülment, nem törték meg akaratát, de igen egészségét, melyre munkájának befejezésére szüksége volt. Utazása alatt, míg a szünetlen tevékenység és az érdek, mellyel azt folytatá, tartott, erőt vett magán, s akarata által legyőzte betegségét, de midőn Pétervárra visszatérve, a fölgerjedés, mely idegzetét feszültségben tárta, megszűnt, annál inkább feltűntek ennek következései. Elhatározva, hogy csak akkor tér vissza hazájába, ha utazásának eredményeit felmutathatja, s érezve, hogy a munkára, melyet dolgozatainak rendezése s rendszeres előadása kíván, egészségének akkori állapotában képtelen, mindenek-előtt ennek helyreállítása volt egyedüli törekvése; de talán mert gyógyszereit rosszul választá, vagy mert baja azok közé tartozott, melyekre az orvosi tudomány hatása nem terjed, sem a Graefenbergben és Lehseben használt vízgyógymód, sem más orvoslási szerek nem adhatták vissza azon erőt, melyre szüksége volt, s élete ezentúl egy hosszú betegség, melynek kínjait csak akkor foghatjuk fel, ha eszünkbe jut, hogy ő, ki egészségének elvesztését nem azért fájlalá, mert őt az élet élvezeteire, hanem azért, mert őt a munkára képtelenné tevé: midőn 1849-ben hazájába visszatért, egyszersmind mindentől megfosztva látá magát, mi neki vigasztalásul szolgálhatott volna.

Egy életerős nemzetnek gyermeke, mely öntudattal tekintve zivataros, de dicső múltjára, újjászületéséért küzd: így indult útjára, bízva erejében, készen minden áldozatra, nem kétkedve sikerén: hová lett mindez néhány év alatt?

Vannak fájdalmak, melyeket néha túlélünk, de melyekből kiépülnünk nem lehet, s habár a kétségbeesés, mellyel a hazának állapota szívét az első időben eltölté, később más érzéseknek ada helyet: ereje meg volt törve.

Visszatekintve nemzetünk zivataros múltjára s látva a módot, amint ez újabb veszteségeit tűri, nem kétkedett a jövőn. Százszor elmondta, hogy bármi nagy csapások érték hazánkat, arra, hogy bajain segítsünk, s szebb jövőjét előkészítsük, nem szükséges egyéb, mint hogy azt szenvedései között kettőzött hévvel szeressük, s kétszeres hívséggel teljesítsük iránta való kötelességeinket: de midőn ezen meggyőződéstől lelkesedve, újra munkához fogott, s elővéve jegyzeteit s irományait, a nagy művet, melynek életét szentelte, be akará fejezni, újra meggyőződött tehetetlenségéről.

Minél inkább tisztában vala föladata iránt, annál kevésbé érezé magát képesnek annak bevégzésére, s ha új tevékenységre serkenté őt a gondolat, hogy azon kérdések megfejtésére, melyeknek életét szentelé, senki oly gazdag anyagot gyűjteni többé nem fog, s hogy amit ő gyűjtött, azt csak ő maga dolgozhatja fel tökéletesen, maga az anyagnak és eszközöknek bősége haladásának csak egy új akadálya volt. Nem határozhatá el magát, hogy a nagy tudományos műnek, melyet tervezett, csak egyes töredékeit dolgozva ki, gazdag anyagának csak egy részét használja fel; s az egész mű, melyet tervezett, felülhaladta erejét. Mint oly ember, ki nagy kincset talált, s magát nem határozhatja el, hogy annak csak egy részét vigye magával, az egészet pedig fölemelni képtelen, s majd kínos bizonytalanságban áll gazdag találmánya előtt, nem tudva, mit válasszon a drágaságok közt, melyeknek mindegyike neki egyaránt becsesnek látszik, majd megfeszítve erejét, újra megkísérti, nem emelhetné-e fel mégis az egészet, érezve, mily gazdag s egyszersmind mily nyomorult - ilyen vala élete. - Egy hosszú küzdelem, egy nem szűnő törekvés, melynek egyedüli reménye csak azon meggyőződés, hogy a cél, melytől megválni, mely helyett mást követni nem bír, örökre elérhetetlen.

Borítsunk fátyolt e szenvedésekre, melyeknek a kegyes istenség kora halála által véget vetett, de amelyeknek emléke kínosan felejthetetlen fog maradni mindazoknál, kik e nemes férfiút ismerve, hosszú küzdelmeinek, melyek erejét fölemésztek, tanúi valának.

Ha előadásomban elhunyt barátomnak hű képét állíthattam fel, fölösleges, hogy egyenkint újra elősoroljam az okokat, melyek törekvéseinek teljes sikerét akadályozák.

Maga a kérdés, melyet magának kitűzött, s mely - legalább a tudomány jelen állásában - még megoldhatatlan; azon körülmény, hogy feladására tudományosan elkészülve nem lévén, a célt, mely után kiindult, meghatározott körvonalakban nem látta maga előtt, s magát tudásvágyában mérsékelni nem bírta, kedélyének nemes gyöngeségei s testalkata, mely a zordon égalj s annyi sanyarúságoknak ellentállani képes nem volt, eléggé megmagyarázzák ezt; s ha végre azon morális szenvedésekre gondolunk, melyeken keresztülment, midőn magát nemzetétől, melynek dicsőségéért fáradott, elhagyatva érezé: valóban nem bámulhatjuk, hogy élete, melynek legszebb virágai letörettek, nem hozott annyi gyümölcsöt, mennyit tőle sokan vártak. De vajon ki mondhatja ezért, hogy ez élet nem egy nemesen eltöltött emberi lét vala, s hogy nagy törekvései haszon nélkül vesztek el?

Meggyőződésem szerint a nép eredetének kérdése azok közé tartozik, melyeknek megfejtésére a vágyat az istenség csak azért oltotta kebleinkbe, hogy általa ösztönözve, ismereteink körét tágabbra terjesszük. A tudományos vizsgálat e mezején ellentáll törekvéseinknek nemünk fejlődési képessége, melynél fogva ugyanazon nép egy ezred előtt egymástól elszakadt részei, melyek azóta különböző viszonyok alatt éltek, mint mindenben, úgy nyelvökben is annyira eltérnek egymástól, hogy a nyelvnek ugyanazonossága helyett csak a tudomány által fölfedezhető rokonság marad vissza; ellentáll a népeknek bebizonyítható vegyülése, mely annyira ment, hogy Európa mívelt nemzetei közt egy sincs, mely fajilag eredeti tisztaságát megtartotta volna; s azért, meg vagyok győződve, hogy bármit tegyünk, a helyet, honnan őseink nagy vándorlásukban kiindultak, testvéreinket, kiktől akkor megváltunk, nem fogjuk feltalálni soha. Inkább megváltoztak talán ők is, de mi bizonyosan, hogysem ha találkoznánk is, egymásra ismerhetnénk. De a népek s nyelvek rokonsága körül folytatott nyomozások - melyeknek hazánkban csak azon érdek adott lendületet, mellyel népünk eredetének földerítése iránt viseltetünk - azért nem kevesebb fontossággal bírnak, nemcsak mivel azon időszakban, melyről épített s írott emlékeink hiányzanak, az emberi nem kifejlődésének története csak a nyelvek tanulmányozása által deríttethetik fel, hanem főként, mert a nyelvészet körében tett haladások, meggyőződésem szerint, egy nagy igazság megcáfolhatlan bebizonyításához fognak vezetni.

Valamint minden lépéssel, melyet a tudományos filológia előbbre tett, új rokonságok fedeztettek föl oly népek között, melyeknek összeköttetését előbb senki sem gyanítá, úgy e tudomány újabb haladásai megmutatták, hogy azon nagy csoportok között is, melyekre a nyelveket osztályozzuk, a sémi s indogermán, ezek és az urál-altaji, sőt a kifejlődés alantabb fokán álló nyelvek között is a különbségek mellett sok hasonlatosság létezik, mely, ha nem is az ősnyelvek egységét s közös eredetét, legalább az egész emberi nem szellemi képességének, mely nyelveit alkotá, közösségét bizonyítja be; s ha korunk irányát tekintjük, ha látjuk, hogy éppen most, midőn az egyenlőségnek elve az egyénre nézve oly hangosan hirdettetik, s törekvéseink oda irányozvák, hogy ezen elvnek következései elismertessenek, a népek között válaszfalak állíttatnak fel, melyek szerint az egyik minden kifejlődésre képes, mások örök kiskorúságra teremtvék: akkor valóban el fogjuk ismerni, hogy a tudomány, mely ezen civilizációnkat alapjaiban aláásó előítéletet megsemmisíti, az emberi nemnek nagy szolgálatokat tesz, s hogy azok, kik a roppant kérdés egyes részein dolgozva, a nagy igazság egykori földerítését lehetővé teszik, egy nagy eredménynek szentelik életöket.

Ezek között első sorban áll Reguly Antalunk. Amit ő, mindent áldozva, a finn nyelvek tudományos megismertetésére tett, fenn fogja tartani nevét az európai tudomány körében, s akik e mezőn utána jönnek, áldani fogják nyomdokait, melyek után járnak.

Hazánkra nézve életének tudományos vívmányain kívül még egy más s meggyőződésem szerint fontosabb eredménye marad, s ez egy férfiúnak példája, ki életének pályát választva, csak hazaszeretetét követé, kit sem a jólét csábjai, sem honfitársainak közönyössége az egyszer választott pályától nem téríthettek el, s kinek életére visszagondolva, megerősödünk hitünkben, hogy míg a nemzetnek oly fiai lesznek, minő ő volt, míg azon szeretet lángja, mely Kőrösit a forró égalj országaiba, Regulyt a Jeges-tenger partjaihoz vezette, szívünkben nem alszik el: addig múltunk homályban maradhat, de jövőnk nem!

1863

SZALAY LÁSZLÓ

Mély fájdalommal lépek e helyre ma. A férfiú, kiről szólni fogok, barátom volt; s ha visszagondolok azon harminchét évre, melynek eseményei a barátságot, mellyel gyermekségünktől egymáshoz ragaszkodánk, nem változtatták meg, saját veszteségem eltakarja azt, melyet Szalay halálával a haza szenvedett, s midőn arra emlékszem, mit benne szerettem, háttérbe lépnek szemeim előtt a nagy tudós és hazafi érdemei.

Mélyen érzem én ezt, s ha az Akadémiának felszólítását elfogadtam, hogy e legdicsőbb tagjáról én szóljak e gyülekezetben: tettem azért, mert Szalay azok közé tartozik, kikről a barátság melegebben szólhat, de nem mondhat a valónál többet, s kiknek érdemeit ismerik kortársai, és a jövő nem magasztaló beszédek, hanem műveik után ítéli meg; s így nem Szalay politikai és irodalmi érdemeinek elsorolása az, mit önök tőlem várnak.

Jeles férfiak életében, főképp olyanoknál, kiket a sors a pálya közepén ragadott el, s kik oly korban éltek, midőn feladatukat kevesen fejezhették be, nemcsak a törekvéseknek eredménye érdekes, hanem maga a törekvés is. Barátom polgári érdemeit mások részrehajlatlanabb mérleggel fontolhatják meg, tudományos munkásságáról mások alaposabb ítéletet mondhatnak: de nincs senki, ki a célokat, melyek után Szalay törekedett, nincs senki, ki azon eszméket, melyek egész életének irányát meghatározák, nálamnál jobban ismerné.

Ezekről fogok szólni.

Én nem azt, amit Szalay tett, hanem azt fogom elmondani, mit a férfiú *akart*; nem törekvéseinek eredményeit, hanem az indokokat, melyek őt azoknál vezérelték; magát a férfiút akarnám felmutatni önök előtt: hogy midőn e nemesen eltöltött életre visszatekintünk, szívünket lelkesedés töltse el azon célok iránt, melyeket egész életének küzdelmei nem érhettek el; hogy midőn nemes alakja emlékünkben feltámad, azon tisztelet mellett, melyet a nagy tudós és államférfiú érdemelt, meleg szeretettel emlékezzünk reá vissza, ki nemcsak tudós, nemcsak dicső, de mi annál több, a szó legszebb értelmében jó férfiú volt; s ha e feladatomnak nem felelhetek meg, fogadják azért társaim mégis mély köszönetemet, hogy annak megkísérlésére alkalmat adtak.

A nemzet, midőn Szalay nevét azon dicsők közé sorozza, kikre nemzedékünk büszkeséggel hivatkozik, a legszebb jutalmat adá neki, mely után a polgár vágyódhatik; a haza első nagy történetírójának egykor talán emléket emel: szónoklatom csak az egyszerű koszorú, melyet szerető kezek a barátnak sírjára tesznek; de bármi csekély az, s bármily hamar hervadjon el: nekem jólesik, hogy szeretetemnek és hálámnak e jelét sírjára tehetem; s ha a dicső e földre visszatekintene, életének nagyobb emlékei között, melyeket a nemzet ad - észrevenné a barátság e szerény adományát is, és nyájasan fogadná el.

*

Szalay László született Budán 1813-ban, s itt tölté első gyermekségét.

Tizenhárom éves korában vesztvén el apját, csak kevés ideig fejlődött ennek felügyelése alatt; de a komoly férfiúnak jelleme, a pontosság, mellyel minden kötelességeit teljesíté, tudományos hajlamai, melyekről több, részint megjelent, részint kéziratban maradt munkái tanúskodnak, s főképp a tiszta hazafiság, mely nem hangzatos szavakban, hanem a buzgalomban, mellyel hazafiúi kötelességeit teljesíté, nyilatkozott, kétségenkívül mély és állandó befolyást gyakoroltak a gyermekre. S kik Szalay Lászlót közelebbről ismerék, és Szalay Péter királyi tanácsosra visszaemlékeztek, nagyobb téren és fényesebb tehetségekkel a fiúban feltalálták az apának legszebb tulajdonait.

Nevelését anyja vezette, egy budai szenátornak leánya, ki férjének halála után három fiával maradva, egészen e nehéz föladatának élt, s a hazának három jeles polgárt nevelve, azt szépen töltötte be.

Szalay László mindig fiúi szeretettel ragaszkodott anyjához, s ha életének későbbi szakaiban, ifjúkoráról szólva, anyja háztartásának rendjét beszélte el, s a takarékosságot említé, mellyel e nő magától mindent megtagadott, s mégis, miután látá, hogy csekély nyugdíjából fiait jól nem nevelheti, lassanként kiadta a kis összeget, melyet férje megtakargatott, s a tőkéket, melyeket ő maga öröklött, csak hogy fiai vagyon nélkül, de úgy lépjenek az életbe, hogy azt nélkülözhessék: akkor a már megőszült férfiúnak szemei könnyekbe lábadtak, s ajkai áldást mondtak a nemes anyára, kitől szeretni tanult mélyen és igazán, nem nyájas szavakkal, hanem áldozatokkal mutatva érzéseit.

Szalay gyermekkorában beteges vala és magába zárkózott, s e hajlamát a két év, melyet a fehérvári konviktus kolostori csöndében töltött, még inkább növelte.

Nagy tehetségei nem nyilatkoztak a túláradó elevenségben, a vidor élcben, melyek gyermekeknél ezeknek jeléül vétetnek, sőt még tanulásában sem. A pajtások zajgó játékai közt s a vizsgákon mások inkább tűntek ki, de mégis volt valami benne, miből felsőbbsége kitűnt. S midőn 1826-ban, tizenhárom éves korában, az egyetembe lépett, nem volt senki köztünk, ki ezt ne érezte volna, s a komolyságot, melyet gyermekek pajtásukban legkevésbé tűrnek, neki meg nem bocsátotta volna.

Éreztük, hogy e komolyság nem hideg kedélytől jő. Tudtuk, hogy ő, ki játékainkban részt nem vesz - és barátságának szenvedélyes jeleit nem adja soha, meleg szeretettel ragaszkodik pajtásaihoz, s örömmel, sőt büszkeséggel ismertük el felsőbbségét; hisz az, ki már akkor nemcsak a hazai és német irodalomban volt jártas, hanem mint író is saját tehetségeit már megkísérlé, végre is csak pajtásunk volt, egy iskolába járt velünk, s így mindnyájunk tekintélyét növelé.

Körünkben többen voltak, kik hasonló irányban törekedtek előre. Az 1825-i országgyűlés szónoklatai, bármi hiányosan ismerve, sehol nem találtak erősebb visszhangot, mint az egyetem ifjú polgársága között, s a szellem, mely az egész nemzetet áthatotta, sehol sem ébresztett tisztább lelkesedést.

Ha most, csaknem negyven év után, ezen időszakra visszatekintünk, mely a nemzet újabb történetére oly elhatározó befolyást gyakorolt: lehetetlen, hogy azon különbség ne tűnjék fel, mely közte és egész későbbi fejlődésünk között létezik.

Az 1825-i mozgalom tisztán alkotmányos, a szó legszorosabb értelmében konzervatív vala.

A végzet különös kedvezésének tekinthetjük, hogy az alkotmányos vita oly kérdések körül forgott, melyek gyakorlatilag csak a népet illették, s hogy a nemesség, midőn adómeghatározási és katonaállítási jogát védé, a népnek érdekében szólalt fel. De a vita azért mégis egyedül a történelmi jog alapján folyt. Az újabb kor demokratikus irányainak nem volt abban semmi része.

Egyesek, mélyen fájlalva az országnak hátramaradását, belátták okait. Hisz Nagy Pál, ki a nemzetet már 1807-ben figyelmezteté a nagy igazságtalanságra, melyet elődeinktől örököltünk, az alsó táblának 1825-ben is tagja volt, és Széchenyi István akkor foglalta el helyét a felsőházban; de a törvényhozóknak többsége s a nemesség, melyet képviseltek, nem osztozott e nézetekben, s ha az 1825-i országgyűlést az 1791-ivel összehasonlítjuk, e tekintetben inkább visszalépést találunk.

Fenntartani alkotmányunkat, mint azt az ősöktől örököltük: ez vala akkor célja minden törekvéseinknek, s innen vala, hogy a két évnél tovább tartott országgyűlés erős politikai

pártok alakulásához nem vezetett, s hogy midőn az a legnagyobb, vagy legalább a legújabb sérelmek orvoslása után eloszlott, az országot politikai tekintetben csaknem egészen előbbi helyzetében találjuk.

Annál nagyobb volt ez időszaknak hatása más tekintetben.

Midőn a nemzet históriai jogait védelmezve, múltjára tekintett, s letűnt szebb napjait a jelennel összehasonlítá: szívét fájdalom töltötte el, s mit abban legkeserűebben érzett, az nem külső állásának süllyedése vala.

Nem hogy fényes csillaga eljárt, s a haza szebb idejét örökre elmúltnak gondoltuk, de hogy süllyedésünkért nem sorsunkat, hanem magunkat kelle vádolni, hogy maga a nemzet szállt alábbra, s elidegenedve saját hazájában, nem is érdemel mást: ez fájt a magyarnak; s mi őt tettre ébreszté, nem hazafiúi *remény*, hanem a hazafiúi *szégyen* vala, melyet múltjára tekintve érezett; s ha ezt, mire e körben is bizonyosan sokan elevenen emlékeznek, felhozom, teszem azért, mert az egész korszak törekvéseinek magyarázata ebben fekszik.

Kötelességérzetére ébreszteni a nemzetet, s biztosítani nemzetiségünket, ez volt akkor a hazafiaknak egyedüli törekvése, s mert ehhez az akkori viszonyok között, az irodalomnál más eszközünk nem vala, ez az ok, melyért a mozgalom, melyet a 25-i országgyűlés maga után hagyott, külsőleg csak az irodalom terén nyilatkozott.

Soha talán az irodalom emelése a hazafiság legfontosabb, sőt egyedüli feladatának ily mértékben nem tekintetett, s természetes, ha köztünk ifjak között egy egész sereg tolongott a pályára, melyen mindazt feltaláltuk, miután ifjú kedélyek vágyódnak: tért, melyen áldozhatunk, nemes érzéseket és dicsőséget. A különbség Szalay és közöttünk, kik vele versenyeztünk, csak abban állt, hogy míg mi a munkához fogva naponként három lírai költeményben róttuk le a haza iránti tartozásunkat, s óriási eposzokat terveztünk, vagy lehetetlen drámákon kísérlettük meg ifjú erőnket: ő mesterségének komoly tanulmányozásához fogott; s míg mi már félig nagy íróknak képzeltük magunkat, ő készült, hogy azzá legyen. És valóban, ki a *Muzárion*-ban 1830-ban megjelent kritikai értekezését olvassa, melyben tanulmányainak eredményeit rakta le, az meg fogja vallani, hogy tizenhat éves ifjú ennyire határozott, tiszta nézetekkel az irodalomról talán még soha sem lépett fel.

Nem feladatom, hogy az egyes költői művekről szóljak, melyek, bár később jelenve meg, Szalay fejlődésének ezen korszakából származnak. Nézetem most is az, hogy a *Bimbók, Alphonse levelei,* s *Fridrich és Katt* kevesebb méltánylást találtak, mint mire, főképp irodalmunk akkori állásában, méltók valának. Ő maga azonban soha e műveknek fontosságot nem tulajdonított, s mint fiatalságának emlékeit tekinté azokat, melyek nem belbecsök, de az által nevezetesek, amire emlékeztetnek, sőt még akkor is, midőn e műveket írá, szellemi tehetségeit más feladatok foglalták el.

Az iskolai rendszer, mely szerint neveltettünk, számos hiányai mellett azon nagy előnnyel bírt, hogy az ifjút, mielőtt a jogi, hittani vagy orvosi pályára határozá magát, a bölcsészeti karban a tudományok különböző ágaival ismerteté meg, melyeknek az életben közvetlen hasznát nem vevé, de melyek által látköre tágult.

Igen kevés és hiányos vala az, mit ezen úton a filozófia-, történelem- és természettudományokból tanultunk; de maga az, hogy e tudományok küszöbén átlépve, egy futó tekintetet vethettünk gazdag kincseikre, nagy befolyást gyakorolt fejlődésünkre; s ha a hatást tekintjük, melyet egyes tanáraink, főképp Horvát István az egész fiatalságra gyakorolt, senki ezen rendszernek e tekintetben nagy előnyeit nem vonhatja kétségbe.

Mint másokra, úgy e tanulmányok nagy hatást gyakoroltak Szalayra is, csakhogy itt is, mint irodalmi törekvéseiben, másképp. Míg azok, kik körünkben a jelesbek valának, egyenlő buz-

gósággal folytatták tanulmányaikat, de azokban a felszínnél nem hatottak mélyebbre: addig ő, a matematikai és természettudományokhoz nem mutatva semmi hajlamot, minden tehetségeivel csak azon tudományokra vetette magát, melyek az emberi szellem s a társadalom fejlődésével foglalkoznak; s míg mi iskolai könyvünket tanultuk, s nálánál fényesebb vizsgákat adtunk, addig ő Kant-, Fichte-, Schellinget, a régi és újabb kor nagy történetíróit, s később Savigny és más jogtudósok híres munkáit tanulmányozá, oly kitartással, minő ily ifjúban ritkán található.

Ő vala tudósunk, s ha a példát nem követtük is, és zajosabb örömeinket könyveinkkel nem cseréltük fel: benne tanultuk szeretni a komoly tudományt, s általa ismertük meg az összeköttetést, melyben a tudomány azon törekvésekkel áll, melyek akkor ifjú szíveinket lelkesíték, főképp miután e törekvések célja megváltozott, s előttünk új, nagyszerűbb kilátások nyíltak.

Mert, habár az 1825-i mozgalom tisztán hazafiúi vala, és csak a régi alkotmány fenntartását tűzte ki céljául: kétségtelen, hogy mindjárt az országgyűlés után Széchenyi nagy szelleme, mely a reformot sürgeté, mindinkább nagyobb körben gyakorolta befolyását; s ki például a hatásra emlékezik, melyet Veszerle előadásai a francia forradalom történetéről már 1828-ban az ifjúságra tettek: az nem vonhatja kétségbe, hogy a demokrácia szellemének első fuvalmai már akkor átlengék e hazát.

A reformtörekvésekben még kevesen vettek részt, céljaik még korlátoltak, bizonytalanok valának; de hogy e törekvések léteztek, nőttek, terjedtek, az tagadhatlan. Csak alkalom kelle, hogy teljes öntudatra jussanak, s a júliusi forradalom meghozta azt.

Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy talán soha esemény ily mély és általános hatást Európában nem gyakorolt, mint ez.

Az első francia forradalom Európa népeinek egy részét elveinek elfogadására készületlenül találta, s kicsapongásai a szabadság legbuzgóbb híveit is visszaijeszték. A rövid küzdelemnek, melyben a szabadság a júliusi napokban győzött, semmi sem fertőzteté meg tiszta dicsőségét, s míg a reakció elijedve látá, mi kevés kellett, hogy minden, mit tizenöt év alatt fáradsággal épített, halomra dőljön: addig a szabadság barátai egy új éra küszöbén láták magukat. A hatás, melyet e nagy esemény nálunk előidézett, nem volt forradalmi.

Az 1830-i országgyűlés egész lefolyása s még inkább azon állás, melyet a nemzet a lengyel forradalom irányában elfoglalt, s mely azon óhajtásra szorítkozott, hogy e testvérnépet halálos küzdelmeiben segíthessük, eléggé bizonyítja ezt; de annál nagyobb volt annak hatása a reform mezején.

Széchenyi, bátran leplezve hátramaradásunk okait, fellépésével mély benyomást idézett elő. De ha sokan szomorúan elismerék is, hogy a kép, melyet a múltról s jelenről festett, való, kevesen osztoztak reményeiben, s éppen mert nem hivék, hogy a *magyar lesz*, rossz néven vevék a nagy férfiúnak, midőn kimondá, hogy a magyar *nem is volt*, s feltakarta sebeinket, melyek a legtöbbeknek véleménye szerint orvosolhatlanok valának. S ez oka azon ellenzésnek, melyet a *Hitel* és Széchenyi egész működése oly férfiaknál is talált, kik mint Dessewffy József, a szabadság és haladásnak egész életökön át leghívebb bajnokai valának, s melyért még mi fiatalok sem fogadtuk fellépését oly lelkesedéssel, minőt az érdemlett.

A júliusi forradalommal és azon eszmékkel, melyeket az terjesztett, a helyzet megváltozott. Régi dicsőségünk emlékei helyett ezután tetterő hatja át a nemzetet; míg a pártok alakulnak, melyeknek egyike alkotmányunk demokratikus irányban öntudatos átalakítását tűzi ki feladatul, másika a közeledő veszély előérzetében a régi alkotmány védelmére csoportosodik: az ifjú nemzedék, egy nagyszerű jövőnek küszöbén látva magát, lelkesedéssel tolong a pályára, mely előtte megnyílik.

Kiemelni hazánkat a tespedésből, melybe az süllyedett - odaállítani azt Európa legelső népeinek sorába: ez, mit előbb ábrándnak gondolánk, most lehetőnek látszott, s ifjú szíveink feldobogtak a gondolatra, hogy mi is kinyújthatjuk kezeinket a valódi dicsőség után.

S így ezen esemény, mely a nemzet újabb fejlődésére már csak azért is a legelhatározóbb hatással volt, mert ez alapította meg azon befolyást, melyet törekvéseinkre Franciaország politikai eszméi - sokszor kárunkra - gyakoroltak, éppoly elhatározó befolyással volt az egyesekre is, és nemzedékünk ennek hatása alatt lépett az életbe.

Mint kortársaira, úgy Szalayra a júliusi napoknak közvetlenül azon hatása volt, hogy magát az 1789-i nagy forradalom történetének tanulmányozására vetette, s csak e tanulmányok eredményében találjuk a különbséget.

Egész hevével osztozott ő is a lelkesedésben, mellyel az örökké igaz elvek, mikért a francia forradalom küzdött, ifjú szíveinket eltölték. Mirabeau és Duport jellemzése, melyeket a *Szónokok könyvé*-ben kiadott, eléggé bizonyítják azon tiszteletet, mellyel ezen elvek bajnokai iránt viseltetett; de alaposabb tanulmányai meggyőzék őt, hogy az, mi a francia forradalomban nagyszerű, nem a Bastille és Tuilleriák ostromában s a nép vad kitöréseiben - hanem Franciaország politikai és társadalmi átalakulásában kereshető, s hogy ezt nem azáltal érhetjük el, ha Franciaországot forradalmában utánozzuk, hanem csak úgy, ha azon nagy férfiak példáját követjük, kik a forradalom zaja között, mellyel a múltnak maradványai lerontattak, csöndes munkásságukkal Franciaország s az egész újabb társadalom alapjait vetették meg. S így e nagy esemény, mely lelkesítve hatott valamennyünkre, nála csak a buzgóságot növelé, mellyel tanulmányaiba mélyedett, és azt, hogy míg tanulmányai eddig inkább általánosak valának, azok most kizárólag a politikában s főképp a törvénytudományban központosultak; s bátran állítom, hogy nemcsak körünkből, hanem talán soha tizennyolc éves ifjú nem lépett ki az egyetemből, kinek e tudományok körében ily megállapodott nézetei lettek volna.

Nem azért szóltam ily hosszasan Szalay tanulóéveiről, mert szívemnek jólesik e korra visszatekinteni: de mert jeles emberek életében semmi nem érdekesebb, mint szellemi kifejlődésük története; és mert Szalay már akkor az volt, ki később maradt:

a *hit*, mellyel sírjába szállt, hogy a magyar nemzetre szép jövő vár;

a *meggyőződés*, hogy a nemzet feladatát csak úgy oldhatja meg, ha a nyugati civilizációhoz ragaszkodik, s mint múltjában, úgy a jövőben is a civilizációnak bajnoka lesz;

az erős *elhatározás*, hogy a nemzet nagy feladataiban tehetsége szerint részt vesz, lelkesedéssel tölték már a tizennyolc éves ifjúnak szívét; s ha az utak változtak, melyeken később előretörekedett, soha az akadályok, a közönyösség, mellyel találkozott, s a nehéz gondok, melyeket a sors vállaira halmozott, őt az akkor kitűzött céltól nem térítették el.

Ha Szalay szívét követheti, már akkor kizárólag a tudományra vetette volna magát.

Azok közé tartozott ő, kik nem arra valók, hogy az élet súrlódásai közé vegyüljenek. Már ifjú korában közönyösebb volt a taps iránt, és sokkal kevesebbet bírt a színész tulajdonaiból, semhogy a nagy színpadon kitűnő szerepet játszhassék; s ő, ki magáról is a legszigorúbb objektivitással ítélt, tudta ezt. De a tudományos pálya, főképp akkor, nem biztosíthatá függetlenségét; ezért, főképp anyjának engedve, elhatározá magát, hogy közszolgálatba lép, s rövid patvaristaság után, melyet Kölcsey oldalán töltött, mint gyakornok a helytartótanácsnál keresett alkalmazást.

Szalay itt, mint mindig, szigorú pontossággal végzé kötelességeit, de éppen azért érezte, hogyha e pályán marad, tanulmányairól le kellene mondania; s ezért nem tartva vissza a kilátások által, melyeket előtte József nádor pártolása nyitott meg, rövid szolgálat után letéve vizsgáját, mint ügyvéd lépett fel azon meggyőződésben, hogy azt, mi mérsékelt igényei

mellett szükséges, ez úton könnyen megszerezve, a jogtudományban is, melyet még mindig föladatának ismert, legjobban haladhat előre.

S mi ezt illeti, reményei teljesültek is. Magán- és büntetőtörvényeink hiányai az ügyvédi gyakorlat közben még világosabbakká váltak előtte. A praxis még inkább meggyőzte őt a reformok szükségéről, de maga e praxis nem elégítheté ki vágyait.

A jognak teljes ismerete, a kitartó szorgalom, mely az egyes esetet minden részleteiben tanulmányozza, az éles felfogás, mely azt az általános jogelvekre alkalmazza, s azon lelkesedés, mellyel az ügyvéd az egyes esetben a jog általános sértését látva, mindent elkövet, hogy azt helyrehozza: mindezek megvoltak Szalayban, s kik azon hatalmat ismerik, melyet ő mint szónok nem hangzatos szókötések, hanem mély felfogása és ellenállhatatlan logikája által hallgatóira gyakorolt, el fogják ismerni, hogy Szalay oly országban, hol az eljárás nyilvános és szóbeli, az ügyvédi pálya első csillagai között ragyogott volna; de nálunk akkori időben e tulajdonok, melyekkel bírt, azokat, melyek nála hiányoztak, nem pótolhaták; és kik Szalayt ismerék, csak helyeselhették elhatározását, mellyel, kevés évi gyakorlat után, e pályáról is lelépett, mely - mert azt lelkiismeretesen folytatta - csaknem minden idejét igénybe vette. Mint az arany, mert fölötte nehéz és becses, nem való arra, hogy házi eszközre használtassák; úgy vannak egyéniségek, kiket éppen legnemesebb tulajdonaik a mindennapi élet súrlódásaira alkalmatlanokká tesznek - és Szalay ezek közé tartozott.

De azért a rövid idő, melyet az ügyvédi pályán töltött, nem maradt befolyás nélkül egész életére.

Főképp oly időszakban, midőn egész nemzeteket politikai átalakulásuk vágya ragadt meg, a reform mezeje ellenállhatatlan csábbal bír az egész fiatalabb nemzedékre; de a nemes lelkesedésnek praktikus haszna az egyeseknél attól függ, hogy azon roppant feladatból, mely az egész nemzeté, egy bizonyos meghatározott részt választva maguknak, kizárólag ezen dolgozzanak, *s ez vala az, mit Szalay ügyvédi tevékenységének köszönhetett.*

Jogunknak alaposabb tanulmányozása, melyre ügyvédi gyakorlata neki alkalmul szolgált, meggyőzte őt, hogy a szomorú állapot, melybe jogtudományunk Frankig süllyedett, s mely gyakorlati jogunkra is oly károsan hatott, főképp azon nemzeti hiúság által ápolt előítéletből eredt: *hogy a „magyar jogviszony oly valami, minek egyéb jogokban semmi előzményei, s külön egyébbel semmi kapcsai nincsenek, mi Európában egész különáll, s valamint a jogi eszmék általános fejlődésére semmi befolyást nem gyakorolt, úgy azoktól egészen függetlenül fejlődött és fejlődhetik ezután is. Holott a tények elfogulatlan tanulmányozása azon meggyőződésre vezet, hogy a jogi törvényhozás mezején szintúgy, mint alkotmányos kifejlődésünkben, hazánk és Európa más országai között mindig kölcsönös hatás létezett, s hogy hazánk nyugati Európa más művelt országainál valamivel előbb vagy hátrább állt, de velök mindig egy irányban haladott.”*

Mi az egyéniségekről áll, s mit Goethe, a legelmésebben kinyomott egyéniségeknek, a legeredetibb szellemeknek egyike, magáról mond, áll az nemzetekről is, hogy bármennyit beszéljünk eredetiségökről, ami egészen sajátjok, igen kevésből áll, s azon különbség, melyet köztök és mások között észreveszünk, csak onnan ered, mert a közös eszmét saját egyéniségök szerint dolgozták fel, s a közös irányban saját természetök szerint haladtak.

Az ellenkező nézet, ha az a tudomány körében marad, csak tévedés; de sokkal károsabb, ha az a praktikus élet mezején alkalmaztatik, s azon meggyőződésre vezet, hogy valamely nemzet magát elszigetelheti, sőt hogy csak ezáltal biztosíthatja nemzeti sajátságainak önálló kifejlődését.

Mint a polgári élet körében minden nagyobb eredmény csak azáltal érethetik el, ha több egyéniség egy közös célra működik: úgy az emberiség haladása csak a népek hasonló közre-

működésének eredménye; s amely nép kilép a közösségből, melyet a nyugati kereszténység a népek között előidézett, s melynek újabb civilizációnkat köszönjük, az tevékenységének azon mezején, melyen ezt teszi, rögtön elmarad, és hanyatlik. S ez történt a jog tekintetében nemzetünkkel.

Ha hazánk jogviszonyait vagy egyéb institúcióit tekintjük azon századokban, melyek nemzetünk fénykorát képezik: köztök és más európai intézvények között a legnagyobb rokonságot találjuk, s ha ez később megváltozott, az ok a török uralomban rejlik, mely által fejlődésünk erőszakosan félbeszakíttatott, úgyhogy az, mi institúcióink eredetiségének tartatott, sokban csak annak jele, hogy hátrábbmaradtunk, s egyszersmind legnagyobb akadálya haladásunknak. - Mert valamint a mívelődésnek közös foka szükségképp egy bizonyos közösséget idéz elő a népek politikai és társadalmi viszonyaiban is: úgy oly nép, mely társadalmi viszonyaiban és politikai institúcióiban másoktól eltér, soha nem vehet részt az általános haladásban sem.

Ezen nézetből indulva ki s belátva mélyebb tanulmányaiból, hogy a bajokon, melyek jogviszonyainkban léteznek, egyes javítások által segíteni nem lehet, Szalay azon meggyőződésre jutott, hogy valamint jogi viszonyaink reformja minden haladásnak feltétele, úgy ez csak úgy lehetséges, ha egész jogunkra kiterjed; s így - ámbár távol azon kíméletlenségtől, mellyel a radikalizmus az államot bizonyos elvek szerint konstruálja, senki a békés, fokonkénti haladást nálánál inkább nem óhajtá: e téren ily haladást nem tarta lehetségesnek.

Miután századokig félbenszakasztva fejlődésünkben, jogviszonyaink a kor szükségei szerint fokonként át nem idomulhattak, és Szalay belátta, hogy hiteltörvényeink javítása, melyet Széchenyi a haladás feltételének tekintett, az aviticitás megszüntetése nélkül lehetetlen, s ez, ha azt a birtokképesség általánosítása nem előzi meg, az egész birtokos osztályt megrontaná, s egyáltalában üdvös eredményeket csak úgy idézhet elő, ha egyszersmind egész eljárásunk és törvénykezésünk rendszerét megváltoztatjuk: nézete szerint bajainkon csak gyökeres reform által, csak úgy segíthetünk, ha minden jogviszonyainkat azon elvek szerint, melyek Nyugat-Európa civilizált országaiban általánosan elfogadtattak, egészen átalakítjuk, *s ezt tűzte ki magának feladatul.* Érezve nehézségeit, tudva, hogy az egyesnek törekvései egy ily cél elérésére elégtelenek, és sokszor kétkedve saját képességén, de ernyedetlen buzgalommal, mert már át volt hatva feladatának szükségétől és nagyszerűségétől, s ennek akarta szentelni egész életét, tanulmányai, egész irodalmi munkássága és utazásai erre voltak szentelve.

Látszólag a siker, mely Szalay munkásságát követte, igen csekély vala. A *Themis* és az általa s néhány barátainak társaságában kiadott *Budapesti Szemle*, melyben a kodifikációról írt értekezéseit közlé, oly kevés támogatásban részesültek, hogy mindkét vállalattal már a második füzet után fel kelle hagynia. Nagy olvasókörrel, mely az írónak nevét zajjal hirdeti, s neki anyagi hasznot szerez, Szalay nem dicsekedhetett. De kétségtelen, hogy ezen dolgozatai azoknál, kik közügyeinkkel alaposabban foglalkoztak, nem maradtak hatás nélkül, s legalább e körben figyelmet gerjesztettek a fiatal tudós iránt, ki mellőzve mindent, mi által mások hatni iparkodtak, csak eszméinek egyszerű s a lehetőségig világos előadásától várta azoknak győzelmét; és ennek vala köszönhető, hogy midőn 1840-ben a fogházjavításnak ügye szóba jött, s az országgyűlés a küldöttségnek, melyet erre kinevezett, büntetőtörvényeink és eljárásunk revízióját tette kötelességévé: azon férfiak, kik e nagy munkával megbízattak, jegyzőjöknek Szalay Lászlót választották, ki az 1840-i országgyűlésen jelen nem lévén, a választmány tagja nem vala, - neki ezáltal alkalmat adván, hogy azon eszméket, melyeket eddig csak a tudomány körében fejtegetett, a gyakorlati törvényhozás mezején alkalmazza.

Kik e választmányban részt vettek, ismerik azon érdemeket, melyeket e téren szerzett, és tudják, hogy ha annak munkálatai a külföld s főleg Németországnak első tudósai által a törvényhozás ezen ágában nagy haladásnak ismertettek el, ez részben neki köszönhető. Nem kisebb volt azonban a hatás, melyet ezen tevékenység magára Szalayra gyakorolt.

A személyes viszony, melybe azon férfiakkal lépett, kik akkor politikai fejlődésünk élén állottak, s kikkel most naponként érintkezett, élénkítve hatott tehetségeire és tágítá látkörét.

Mit a jogról régen érzett, hogy annak egyes részeit javítani nem lehet, hacsak a reformot az egészre ki nem terjesztjük, az most általános meggyőződéssé vált, midőn, a büntetőtörvénykezésről tanácskozva, az összeköttetést tapasztalá, melyben az egyéb politikai intézményeinkkel áll; s valamint előbb belátta, hogy minden haladás, még az anyagi kifejlődés mezején is, lehetetlen, ha azt jogi viszonyaink átalakulása meg nem előzi: úgy most világos lett előtte, hogy jogi és törvénykezési viszonyaink gyökeres megjavítása lehetetlen, ha politikai állapotaink a régiek maradnak. Mert ki tehetné fel, hogyha a bírói és közigazgatási teendők, mint azt akkori megyei rendszerünk magával hozá, összezavartatnak, az igazság gyors kiszolgáltatása lehetséges, vagy hogy a törvény előtti egyenlőség s a zsüri, melyet Szalay az eljárás legtökéletesebb formájának tartott, hazánkban alkalmazható, ha a nemesi privilégiumok tömege és úrbéri viszonyaink megmaradnak, s minden politikai jog csak mint kiváltság élveztetik? S azon arányban, melyben ezen meggyőződés benne erősbé vált, s az általános helybenhagyásból, mellyel a választmány munkálata az egész országban fogadtatott, azt tapasztalá, hogy a nemzet a jogegyenlőség elvének elfogadására megérett: erősbé lett azon határozata is, hogy tevékenységét, melyet eddig csak a jogi viszonyok reformjának szentele, tágabb körökre terjessze ki, s ez bírá őt arra, hogy Korpona városának felhívását, mely őt 1843-ban követének választotta, elfogadja.

A befolyás, melyet a polgári elem hazánkban akkor gyakorolt, mint önök tudják, abban állt, hogy a városi követek együttvéve egy szavazattal bírtak. Azonban Szalay, mint e hon egyik legkisebb városának követe is, két nagy dolgot nyert ezen állásában.

Helyet, honnan szavát az egész haza meghallhatá, és azt, hogy mint városi követ már állásánál fogva azon ügynek védelmére hívatott fel, melytől, saját meggyőződése szerint, a hon szebb jövője függött.

És Szalay így fogta fel állását. Ő nem egy kis felföldi város küldöttjének tekinté magát, ki városának törvényhozási kiváltságaiért küzd, nem a városi polgárság képviselőjének. „Nincs többé szó (mondá 1843-ban, szept. 27-én tartott beszédében) néhány városi votumnak rehabilitációjáról, hanem szó van egy új elemnek a törvényhozásba befogadásáról. S ezen elem, mert a jelen szükségeknek, a kor követeléseinek tolmácsa, az időnek nagy kémiai processzusában a többieket fel fogja olvasztani", s ő ezen elem, az egész negyedik rend képviselőjének tekinté magát, s az ennek jogaiért küzdést ismeré feladatának.

„Midőn hiszem és óhajtom - így szól ugyane beszéd folyamában tovább -, hogy Magyarország jövendője a tiers état formáiban nyilatkozzék, ezen szó alatt, adott idő lefolyása alatt, az összes nemzetet értem, s nem értem, nem fogom érteni soha rőf és mérőserpenyő - magokban véve igen tisztességes dolgok - túlnyomó befolyását. Nem akarom, hogy teremtessék egy új osztály, számtalan heterogenitásaink öregbítésére; hanem szívemből óhajtom: alakuljon oly osztály, mely a többieknek szögletességeit lesimítsa, mely bennök felolvasszon mindent, mi nem korunkba való."

„Lesznek, kik talán úgy fognak vélekedni, hogy igen távol jövendőről szólok; én nem hiszem oly távolnak. Óriási lépésekkel közeledünk e cél felé."

„A szőnyegen levő reformkérdésekben első szemét látom azon láncnak, mely minket egy nagy, életrevaló egésszé olvasszon. S ennélfogva óhajtanom kell, hogy az itt megállapítandók, részszerint azáltal, hogy elfogadunk mindent, mit a haladás eszméi, a kor szükségei követelnek, részben természetes csatornául, részben mintául szolgáljanak az ország egyéb elemeinek annak idejében befogadására, kiképzésére; s mert kimondottam ezen óhajtásomat, kimondom véggondolatomat is, meglehet, nem alapos, de mindenesetre lelkiismeretes megfontolásnak

eredménye. (Valamint, ha már emelkedik a mű, a művész össze szokta törni mintáját, úgy nem gondolok vele, ha unokáink vagy unokáinknak unokái össze fogják törni a mintát.) Mert nem municipális ország képében látom a naggyá lett hazát: nem hiszem, hogy municipális föderalizmus legyen a végcél. Megismerem és hálás szívvel ismerem meg, hogy municipális alkotmányunknak köszönjük fennmaradásunkat, mikor még nem ébredtek öntudatra a különféle érdekek: de nem hiszem, hogy neki köszönhetnők vala státussá fejlődésünket. Aznap, mikor az országgyűlés valósággal fogja képviselni az összes nemzetet az országgyűlésen: nem karokat és rendeket, nem megyéket és városokat, hanem képviselőket, az egy nemzet képviselőit fogjuk látni."

Hosszasabban idéztem Szalay szavait, mert tisztán kijelölik az álláspontot, melyet hazánk közügyeiben elfoglalt; az elveket, melyek törekvéseinek irányt adtak; a programot, melyhez hív maradt.

Mit Magyarország egyik legkisebb kir. városának követe azon időben, midőn az egész polgári rendnek együttvéve egy szavazata volt, az országház termében elmondott, s mi akkor meglepetéssel fogadtatott többek által, talán, mint annak bizonysága, hogy a tudós a praktikus élet mezejére nem való: az, öt évvel később, az 1848-i törvények alapjává vált. Soha az események az egyes gondolkozónak állításait fényesebben nem igazolták. S ha a tudomány legszebb dicsősége az, hogy a létező helyzetet helyesen fogva fel, az irányt, melyet haladásunkban követni fogunk, előre meghatározza: Szalaynak e dicsőségét senki nem vonhatja kétségbe.

De Szalay nemcsak tudós vala.

Senki nem állítá a tudományt magasabbra, nagy hivatását nálánál komolyabban senki nem fogta fel; de volt valami, mit ennél magasabbra állított: a *polgárnak kötelességeit*; s bár megelégedését csak a tudományban látva, a közélet felé vonzódva nem érezé magát, úgy vala meggyőződve, hogy az eredmény, melyet a tudomány mezején előmutathat, senkit nem ment fel azon kötelességektől, melyekkel hazájának tartozik.

Szalay nézete szerint a tudomány, mint minden képességeink, csak arra adatott, hogy emberi feladatunknak eleget tegyünk.

Nem adja a tudomány értékét, hogy a sok előítéleten túlemel, s való becse szerint méltányolva mindent, valóban szabaddá tesz, s oly élvezeteket szerez, melyekről a tömegnek fogalma sincs. A magános tudós, ki önösségében mindent megvet, irigység tárgya lehet, de tiszteletet nem érdemel, úgy nem, mint a gazdag, ki aranyzsákjait őrzi. A tudomány becse azon hatásban rejlik, melyet az életre gyakorol; a tudósnak dicsősége, mint minden való dicsőség, abban áll, hogy embertársainak jólétén s nemesítésén dolgozik, abban, hogy tudományát szövétnekül használja, mellyel kortársainak homályos utait felvilágosítja, - fegyvernek, mellyel legszentebb érdekeikért küzd, - kincsnek, melyet javukra osztogat. A nagy ész csak akkor érdemli tiszteletünket, ha nagy kedéllyel párosul.

Szalay így fogta fel feladatát.

S mentül erősebben meg vala győződve arról, hogy hazánk állapotai jobbra csak azon feltételek alatt fordulhatnak, melyeket idézett beszédében kijelölt: annál inkább kötelesnek érzé magát elkövetni mindent, hogy elveinek győzelmet szerezzen.

Hazánk - mint baráti beszélgetésben többször mondá - nincs oly állapotban, hogy bármily gyermekének tettleges szolgálatát nélkülözhetné. A magyar ember nem engedheti meg magának a csendes élvezetet, melyet a tudós könyvei között elmélkedéseiben talál. Nekünk nemcsak keresni kell az igazságot, hanem küzdeni érte, küzdeni, habár előre látjuk, hogy a síkon, melyre szállunk, győzelem helyett csak sebeket várhatunk. Oly korban születtünk, midőn az, ami volt, feltarthatlanná vált, s melyben az új viszonyok, melyek után törekednünk

kell, még nem létesíthetők. S egy átmeneti korszaknak emberei nem tűzhetnek ki magoknak más feladatot, mint hogy a jövőt előkészítsék, és azon eszmék terjesztésén dolgozzanak, melyeknek általános elfogadásától hazánk szebb jövője függ. S ezen meggyőződés bírta őt arra, hogy 1844-ben, midőn a *Pesti Hírlap* szerkesztése neki ajánltatott, azt elfogadja.

Politikai és szociális viszonyaink oly egészen megváltoztak, hogy azon kérdésekről, melyek fölött akkor szenvedélyesen vitatkoztunk, most nyugalommal ítélhetünk, s mégis ezen idő elég közel fekszik hozzánk, hogy akkori helyzeteinkről, sőt még érzelmeinkről is tiszta fogalmunk maradt, s hallgatóim között sokan emlékeznek még a viszonyokra, melyek alatt Szalay a *Pesti Hírlap* szerkesztését átvevé.

Ismertük a férfiút, ki a *Pesti Hírlap*-ot alapítá, s mindazok rá, kik e hazában a szabadságért küzdöttek, akkor elhatározó befolyást gyakorolt. Azon tulajdonok, melyekkel Kossuth Lajos mint író is bírt, s melyek őt főképp a zsurnalisztika mezején utánozhatlanná tevék, már magában véve nehézzé tették annak állását, ki a lapot utána átvevé, de mennyivel inkább akkor, midőn a lap most oly elvek s nézetek terjesztésére szolgált, melyek iránt a nagyközönség nem lelkesült, sőt melyeket, hazánk akkori helyzetében, veszélyeseknek tartott.

Csaknem általános volt a meggyőződés, hogy alkotmányunk fenntartását egyedül megyei szerkezetünknek köszönjük, s az 1823-i események megerősíték a nemzetet ebben. - A nemzet erkölcsei a legszorosabb kapcsolatban álltak ezen institúcióval; azok, kikben szabadságunk legkitűnőbb bajnokait tiszteltük, ennek védelmében őszültek meg: s midőn a *Pesti Hírlap* Szalay vezetése alatt mégis megyei rendszerünk hiányainak kijelölését tűzte ki céljául, s mint alkotmányunk egyedül biztos garanciáját, a parlamentáris kormányt állítá fel, bizonyosan oly célt tűzött ki magának, melynek elérésére kevés kilátás mutatkozott.

Nem szólok Szalay zsurnalisztikai tevékenységének irodalmi érdemeiről. Ő maga e téren kevés bizalommal volt saját képességéhez, s öntudatlanul alkotta a kis mesterműveket, melyek a legjobbak közé tartoznak, miket az irodalom e nemben előállíthat; de ki cikkeinek egész sorát, melyet *Publicistai dolgozatai*-nak címe alatt egybegyűjtve kiadott, végigolvassa, fel fogja ismerni, hogy talán soha több s nagyobb fontosságú politikai kérdés ily alaposan egy ember által nem tárgyaltatott.

Tisztán irodalmi szempontból a hírlap talán nem felelt meg minden követelésnek. A tömör, csaknem lapidáris irály, melyben Szalay cikkeit szerkeszté, nélkülözte azon könnyűséget, mely a hírlapirodalomban kívántatik; s miután ennek feladata az, hogy a jelennel foglalkozva a nap szükségeinek feleljen meg, nem az, hogy kizárólag a jövőt tartsa szemei előtt s ennek útjait készítse elő, - így nem is bámulhatjuk, hogy a *Pesti Hírlap* olvasóközönsége, mióta az Szalay kezébe ment át, megfogyott, s azok is, kik e laphoz is hívek maradtak, többször panaszkodtak, hogy a lap, mióta szerkesztősége megváltozott, érdekességének nagy részét elvesztette. A mesterségben, mely a tárgyat mindig feltalálja, mellyel a közönségre hathatunk, s róla leghatályosabban szólni tud, senki Kossuth Lajossal nem versenyezhetett. Szalay maga a vádakra, melyek ellene e szempontból emeltettek, kedélyes humorral, csak azt jegyzé meg, hogy azok olyanok, mintha a katonát, ki egész életén át a tüzéreknél vagy a sorgyalogságnál szolgált, midőn a körülményektől kényszerítve lóra ül, s az ellenséget így támadja meg, azért gáncsolják, mert a hadsereg leghíresebb huszárja mellett ügyetlen lovasnak látszik, holott a kérdés nem az; jól vagy rosszul ül-e lován, hanem az, szükséges volt-e, hogy felüljön, s hasznos szolgálatot tesz-e így is?

Szalay nem dicsőséget keresett a zsurnalisztika terén, s mint mindig, mire, fájdalom, sok alkalma vala, úgy most is egykedvűséggel tűrte volna, hogy érdemei nem ismertettek el. Az, mi a nemes férfiúnak szívét néha keserűséggel töltötte, nem az író sértett hiúsága volt, hanem azon mód, mellyel fellépése egyesektől megítéltetett.

Szalay valamint végcéljaiban, úgy a legközelebbi teendők iránt, egészen megegyezett az ország nagy szabadelvű pártjával. Valamint ez végcélként az ország kormányának teljes függetlensége és felelőssége után törekedett: úgy Szalay sem vonta kétségbe, hogy míg alkotmányunknak más garanciái nem lesznek, megyei szerkezetünkhöz kell ragaszkodnunk. De míg az ország nagy szabadelvű pártja a kormány felelősségét oly valaminek tekinté, mi alkotmányunk szükséges következése ugyan, de a létező viszonyok alatt még *sokáig* kivihetetlen, s míg ez megyei szerkezetünkben oly institúciót látott, mely visszaéléseitől megtisztítva, *ezentúl is* alkotmányunk biztos garanciája s a haladásnak hatalmas eszköze lehet: addig Szalay, meggyőződve arról, hogy a fennálló viszonyok fenntarthatlanok, *eljöttnek vélte az időt*, hogy az elméket a nagy változásra, melyet előre látott, előkészítsük; s azért kijelentve, hogy megyei szerkezetünkhöz addig, míg jelen viszonyaink tartanak, mint alkotmányunk egyedüli garanciájához ragaszkodnunk kell, egyszersmind kimondá világosan, hogy ezen institúciót nemcsak kinövéseiért, de lényegénél fogva sem tartja olyannak, mely egy valóban alkotmányos népnek egyedüli garanciájául szolgálhatna; s ez az, mi által nézetei az ország nagy szabadelvű pártjának nézeteivel egyenes, s az élénkség mellett, mellyel politikai vitatkozásaink akkor folytak, sokszor elkeseredett ellentétbe jutottak.

Az alkotmányos élet föltételeihez tartozik, hogy erős meggyőződések létezzenek, s hogy midőn a haza java forog kérdésben, minden más tekintetet félretegyünk; s azért a szenvedély, mellyel a közügyek tárgyaltatnak, s az igazságtalanság, mellyel a pártok egymásról néha ítélnek, nem lephet meg senkit. De vajon ki az, ki midőn az igazságtalanság őt sújtja, fájdalom nélkül tűrhetné el azt?

Szalay tudta, hogy dicsőséget csak a jövő adhat, s nem vágyódott a hír után, mellyel a jelen kegyenceit dicsőíti.

De ki viselheti el türelemmel a pöffeszkedést, mellyel a középszerűség - mert a járt úton maradva nem téved - saját csalhatatlanságát hirdeti? Ki láthatja harag nélkül a tömeget, mely hazafiságával keresetet űzve a nép körül tolong, s udvaroncok módjára a nép minden gyengeségeinek hízeleg? S ha becsületes ember, ki a szabadságnak lobogóját követte mindig, mert nem viseli a szabadelvűség bérruháját, s a hazafiságot szívében hordozza s nem ajkain - pillanatokra elkeseredik, midőn gyanúsítva s mellőzve látja magát, mert hazájának javát a nép pillanatnyi kegyénél többre becsüli; s ha Szalay, midőn legtisztább szándékai félremagyarázttattak, midőn sokan, kiket ő barátainak tartott, tőle visszavonultak, sokan tevékenységét a hazára nézve károsnak hirdetek, néha kétkedni kezdett - nem elveinek helyességén, de azon, nem lett volna-e jobb, ha a politikai pályától egészen távol tartja magát: vajon bámulhatjuk-e ezt?

A férfiasság nem abban áll, hogy a fájdalmat ne érezzük, hanem abban, hogy keserűségét ismerve, nyugodtan viseljük el; s nem az érdemli a polgári koszorút, ki a közvélemény iránt közönyös, hanem ki polgártársainak szeretetét a legfőbb kincsnek tartva, azt, ha kell, a hazának áldozatul hozza. És ezen érdemet Szalaytól senki meg nem tagadhatja. Mint a hajó, mely a szélben meghajló árbocokkal s ingadozva a habok között változatlanul folytatja útját - ilyen vala ő, érezve minden csapást, s megindulva, de biztosan folytatva irányát az ellenséges elem között, azon következetességgel, melyet a legerősebb meggyőződés is csak azoknak ad, kiket erős kötelességérzet lelkesít.

A zsurnalisztika mezején s később, miután a hírlap vezetését Csengery Antalban méltó kezekre bízván, azt csak dolgozataival támogatá, a *Szónokok és státusférfiak* könyvében, hol azon férfiakat jellemzi, kiknek a parlamentáris kormány elveinek kifejtése legtöbbet köszön, társalgásaiban és kiterjedt levelezésében minden törekvései ez egy célra voltak irányozva, egész tevékenysége abban központosult. S ha azoknak száma, kik az annyi visszatetszéssel fogadott elveket magukéinak vallák, naponként szaporodott, s mindinkább terjedett a meggyőződés, hogy hazánk állami önállása nem a megyei rendszer, hanem csak független magyar

kormány által biztosítható; s ha minden lépés, melyet a nemzet a haladás ösvényén tett, azon irányban történt, mely ellen előbb az összes közvélemény tiltakozott: ez kétségtelenül csak az ő tevékenységének és kitartásának vala köszönhető, melynek eredményeit nagyszerűségökben azonban csak az 1848-i események mutatták meg.

Mert midőn a nemzet, megszabadulva az akadályoktól, melyek óhajtásainak eddig útjában álltak, szabadon határozhatott jövője fölött, s háromszázados küzdelmek után, önállásának teljes birtokában látva magát, ennek biztosítékait meggyőződése szerint választhatá magának: nem Szalay elvei voltak-e azok, melyeket egyhangúlag elfogadott, ugyanazon elvek, melyek néhány évvel azelőtt az egész hazában visszhangra alig találtak; s melyek most nem találtak ellentmondásra? Van-e valaki, ki tagadja, ki csak kétségbe vonhatná, hogy a kormány felelősségének elve s a képviseleti rendszer az 1848-i törvényekben ily szabatosan formulázva nem állíttattak volna fel, ha Szalay a nemzetet ezen elvek elfogadására elő nem készíti, ha megyei szerkezetünk s az egész kormányrendszer hiányait fölfedezve, évekig tartó törekvéseivel meg nem győzi arról, hogy az újabb kor alkotmányos és szociális haladásaiban részt csak úgy vehetünk, ha azoknak föltételeit fogadjuk el.

Kevesen voltak, kik a zajban, mellyel a nemzet új állását elfoglalta, a szerény tudósról megemlékeztek; az ékekkel és gyanúsításokkal, melyekkel a doktrinárius előbb illettetett, elhangzott neve is, és a tömeg tapsai között az ő elveinek mások ülték diadalát; de azt, hogy az 1848-i törvényeknek, melyekhez a nemzet mint új aranybullájához ragaszkodik, ő vetette meg alapjait, hogy a haza e nagy vívmányáért minden egyesek között neki köszön legtöbbet: ezen öntudatot tőle nem veheté el senki, és ő keserűség nélkül engedé át másoknak a babért, megelégedve az eredménnyel, mely, mint akkor hittük, a hazának egy szebb jövőt biztosít.

És ha Szalay első pillanatban megdöbbent is, midőn azt, mit előbb hosszú törekvéseknek biztos, de nehezen szerzendő jutalmának gondolt, oly egyszerre, csaknem küzdelem nélkül elérve látá: miért kétkedett volna a nagy átalakulás üdvös eredményein?

A sérelmek hosszú sora, mely nemzedékről nemzedékre szállva, arra kényszerített, hogy egész tevékenységünket a múltnak orvoslására fordítsuk, nem volt-e végre befejezve? A nemzet önállása, melyért századokig küzdött s tanácskozott, nem volt-e végre biztosítva? S ha jelen helyzetünkben még sok vala, mi a hazafiak vágyait nem elégítheté ki: nem volt-e most a haza sorsa saját kezünkbe adva? azoknak kezébe, kik azt szerették, s érte minden áldozatra készeknek érezték magukat? A veszély, mellyel a birodalom többi részeiben uralkodó abszolút kormányrendszer hazánk alkotmányosságát egykor fenyegeté, nem létezett többé; s a nagy egységi mozgalom, mely egész Németországot lelkesíté, biztosságot látszott nyújtani, hogy az unificatio utáni törekvés, mely az osztrák birodalomban a német császárság megszűntével kezdődött, s nemzeti önállásunkat fenyegette - ezentúl lehetetlenné vált.

Szalay sokkal higgadtabban ítélt viszonyainkról, semhogy magát ámította volna a nehézségek iránt, melyek a hazát környezék. - Tudta, hogy az 1848-i törvények csak elveket mondanak ki, melyeknek üdvös eredményei alkalmazásuktól függenek; ismerte e törvények egyes hiányait, s hogy azok a nemzetet készületlenül találták, s ezért inkább egy szebb jövőnek zálogát látta bennök, melyet élvezni csak sok fáradság és áldozat után fogunk, s melyet előkészíteni nemzedékünk nehéz, de dicső feladata lesz; mindez azonban csak azon buzgalmat növelé, mellyel a hazában, mint az igazságügyi minisztérium egyik osztályfőnöke, a polgári törvények kodifikációját készíté elő, s később mint Magyarországnak követe a frankfurti nemzetgyűlésen küldetésében eljárt; s e feladatának nagysága és nehézségei bizodalmát nem ingathaták meg.

Nem korunkat illeti, hogy ítéletet mondjon az eseményekről, melyek oly dicső és oly szomorú emlékeket hagytak hazánkban. - Az egyeseknek hibáit és bűneit, az egész nemzet dicsőségét igazságosan csak a jövő ítélheti meg. Minket, kik e korban éltünk, a barátság, mellyel

egyesekhez viseltettünk, a szenvedély, mellyel a küzdelemben részt vevénk, s a fájdalom túl engedékennyé és túl szigorúvá tesz egyesek iránt, és jobb, ha hallgatunk.

Szalayt e nagy események a külföldön találták. Még júniusban a magyar kormány által a frankfurti nemzetgyűlésre küldve, miután itt működésének tere elzáratott, hasonló kiküldetésben Párizsba és Londonba ment, s így e szomorú időszakban a hazától távol volt, de csak hogy annál kínosabban érezze minden szenvedéseit.

A hosszú bizonytalanság, az ellenkező hírek, a pillanatnyi öröm, mely az égig emel, s reá a kétségbeesés, mely talán egyaránt alaptalan, míg végre mindennek vége van, és tudjuk, hogy nincsen többé, mit ezután veszthetünk: - Szalay átszenvedte mindazt, s levelei, melyeket ez időszakban egy, szintén a külföldön tartózkodó barátjához írt, elevenen ecsetelik a fájdalmat, mely nemes keblét dúlta. Kedélye a természettől komor vala. Már első ifjúságában, mikor az élet mindenkinek mosolyog, ő annak komolyabb oldalát fogta fel, s bizodalmatlansággal lépett a világba; de tevékenysége kiragadta őt ez állapotból, s mióta egy nagy célt látott maga előtt, s törekvéseinek sikerét tapasztalá, közlékennyé vált, s barátainak körében vidáman néha maga is bámulatát fejezé ki az optimizmus fölött, mellyel a világot tekinteni kezdé. Most, midőn leszorítva a pályáról, minden reményei e roppant csalódással végződtek: ifjabb napjainak komor hangulata visszatért, s mindez sűrű fátyolt borított kedélyére, sőt szellemi tehetségeire, s midőn vele a zürichi tó partjain találkozám, hol hosszú vándorlások után családjával letelepedett, elijedtem a változáson, melyet egy év tett benne.

Éppen, mert törekvéseiben az önzésnek nem vala része, mert a közpályán soha személyes érdek vagy nagyravágyás nem vezette lépteit, s éveken át a nagy cél miatt, melynek élete szentelve vala, magáról megfeledkezett, azért veszté el a céllal mindenét, nem keresve és találva vigasztalást még azon öntudatban sem, mellyel mások fájdalmaikat enyhíték, hogy e szörnyű csapásnak nem ők okozói. Vajon a haza kevésbé veszett-e el, mert vesztét más okozta, s vajon kevésbé fájnak-e sebei, ha a bűnnek súlya másokon fekszik is?

És mondhatjuk-e csak azt is? A tömeg többnyire igazságtalan ítéletében, midőn egyes embereket istenesít, s azt, min egy egész korszak dolgozott, egynek tulajdonítja: de nem kevésbé igazságtalan azon kárhoztatás is, melyet egész országok veszténél egy emberre mondunk. A bűnnek súlya egynél nagyobb lehet. Magas állásában kevésbé volt szabad csalódnia. Éppen mert tudhatá, hogy a népszerűség árja azokat, kiket emel, többnyire elragadja, vigyázóbbnak kellett volna lennie.

De vajon a bűnnek terhe csak egy szerencsétlenen fekszik-e, s nem mindazokon, kik csalódásaiban osztoztak, kik azokat talán belátták, s a dagadó árnak, mellyel a közvélemény mindent elragadott, ellentállni nem tudtak? s a nemzedék, mely a hazának bomlásánál jelen volt, fölmentheti-e magát a vádtól, melyet a jövő egyesek fölött kimond; fölmentheti-e magát főképp a kötelességtől, hogy mit halomra dönteni engedett, újra felépítse, s utódjainak így adja át?

Ezen gondolatok, melyeket Szalay a zürichi tó partján fel s alá járva, szívének keserűségében elmondott, foglalták el egész lelkét, s a fájdalom, mely tehetségeit lebilincselé, megfosztotta őt azon vigasztalástól is, melyet a munkában találhatott volna.

„Tisztába kell jönni magammal" - így írt hozzám kevés héttel később, miután elváltunk. - „Egész eréllyel Schwandtner tanulmányozására vetettem magamat, melyet az itteni könyvtárban találtam. Hozasd el Magyarországból Fejér codexét, s amennyi könyvet szerezhetsz, melyben történetünk forrásait találom, és küldd hozzám. Tanulmányozni fogom nemzetünk történetét, hogy lássam: lehet-e még reménylenünk? A nemzetnek tulajdonai egy esemény által nem változhatnak meg, s ezért egész múltja az, miben jövőjének kulcsát találhatjuk. Tudni akarom, mi vár reánk - hogy meggyőződve nemzetünk hivattatásáról, új erővel fogjunk

munkához, s elkövetett hibáinkat jóvá tegyük, vagy azon meggyőződéssel haljunk meg, hogy a magyarnak úgysincs mit keresnie a világon."

S e határozatával egész élete új irányt vett.

Nem tudományos kíváncsiságnak kielégítését, nem irodalmi babérokat - ő a történetben csak *nemzetét* kereste, s ennek múltja meghozá szívének a vigasztalást, melyet a jelenben nem találhatott.

Távol a hazától, családján kívül, elkülönözve minden társaságtól, egészen tanulmányainak élt, átkutatva újra a forrásokat, melyekkel ifjú korában Horvát István vezetése alatt ismerkedett meg, fölkeresve, mit a szt. galli kolostor s a zürichi egyetem könyvtáraiban idevonatkozót talált; s minél inkább elmélyedett tanulmányaiban, az érdekkel a múlt iránt nőttön nőtt bizodalma a jövőhöz.

A szeretet, mellyel nemzetéhez viseltetett, nem zavarta meg ítéletét, s önámítás nélkül ismeré fel a hibákat, melyekből szenvedéseink eredtek, s melyek, mert mindig visszatérnek, a nemzet jelleme kifolyásainak látszanak. De ha a hibáknak dacára a nemzet egy ezreden át fenntartotta magát, ha a nagy síkon, mely nyugat s keletnek határain előbb a népek küzdteréül szolgált, hont alapítani képes volt, melyet a legkedvezőtlenebb körülmények között, csaknem folytonos megtámadások ellen, megvédeni tudott; ha tisztán fenntartva nemzetiségének jellemét, az európai népek küzdelmeiben dicsőséges részt vett; ha többször legyőzve, csaknem megsemmisítve a küzdelemben, újra feltámadt régi alakjában, nem alázva meg a szolgaság által, melyet tűrt, de soha el nem fogadott: e nemzet Isten után nem magának köszönheti-e ezt is? azon önbizalomnak, mely kedvező pillanatokban néha veszélybe hozá, de nem hagyá el soha a sors legnehezebb megpróbáltatása között? nem köszöni-e egész jellemének, mely hajlani nem tud, de az aranynak azon másik tulajdonával bír, hogy a mocsár között a rozsda nem emészti fel?

Vajon, ha a nemzet múltját tanulmányozzuk - nem Nagy Lajos és Mátyás fényes korszakát, melyben hazafiságunk gyönyörködik, s melyhez hasonlók más nemzetek történetében is előfordulnak, s melyek néha csak kedvező körülmények vagy az ellenek gyengeségének eredményei -, de tanulmányozzuk azon zord időt, melyben másfél századig török járom nehezedett hazánkra, s a nép szebb idejéből csak széttépett zászlóját tartva meg, honának romjait barátai és ellenségei ellen egyszerre védelmezé, s polgári és vallásos szabadságáért egy időben vérezett; ha egész történetünkön végigmegyünk, mely mint egy nehéz vihar vonult el felettünk, villámokhoz hasonló fényes pillanatokkal, hogy a ború, mely azokat követé, annál sötétebb legyen, s melynek befolyása alatt a nemzet mindent veszített, mindenről lemondott, csak azon meggyőződésről nem, hogy a szabadság, melyet az ősök a pusztaszeri szerződésben megállapítottak, a magyarnak elidegeníthetlen joga marad; ha a legújabb időkig érünk, hol az éretlenségnek elég jeleit találjuk talán, de a rothadásnak sehol: - van-e okunk kétkedni jövőnkön?

Szalay meg vala győződve, hogy *nincs*, és szívét boldogság töltötte el, s ellenállhatatlan vágy a hon után, hová hosszú vándorlásaiból, tapasztalásokban gazdagon, őszülő fürtökkel, de azon meggyőződésekkel tért vissza, melyek őt egész életén át vezérlék, s azon feltétellel, mellyel a hazát évek előtt elhagyá, hogy minden tehetségeit ismét szolgálatának szenteli.

Leírjam-e azon éveket, melyeket azóta körünkben töltött? Élete egy tudós élete vala: szegény külső eseményekben, nehéz munkának szentelve s csak a szeretet által szebbítve, mellyel családján függött, s ez változhatlan hívséggel hozzá ragaszkodott.

De a látszólag egyszerű életnek, mely örömökben oly szegény vala, ki nem ismeri gazdag eredményeit? Szükséges-e, hogy elsoroljam? - a kisebb történelmi értekezésektől s egyes kútforrások kiadásától, melyek történetünk egyes szakait felderítek, a nagy műig, melyben egész múltunknak képét állítá előnkbe? Mily gazdag kincs! s mégis csak egy része annak, mit tőle várhatánk, ha a

halál őt munkájának közepette nem ragadja el, s tanulmányait, melyekből most csak mások által használhatatlan jegyzeteket bírunk, nagy történetének befejezésére feldolgozhatja.

Soha lángész több szorgalommal nem párosult, soha a képesség, mely az események tömkelegéből az eszmét, mely felettök uralkodik, levonja, s a tudós pontossága, mely az egyes események legkisebb részleteit fürkészi, egy emberben annyira nem egyesült; s ha a pártatlan igazság az, mi a történelemnek fő érdemét képezi; éppen e túlságig vitt érdem az, mit némelyek nagy történeti munkájának hibául róttak fel.

És talán méltán.

Művészi szempontból ítélve, e tiszta objektivitás, mely Szalay történetét jellemzi, talán gyengíti hatását. Ha az író nem uralkodik annyira maga fölött, és lángoló szeretetének, mellyel nemzete, s a gyűlöletnek, mellyel annak elnyomói iránt viseltetett, szabad tért enged, s előadására meleg kedélyének gazdag kincseit önti el: műve szebb lehetne; de lenne-e hasznosabb? - Fátyolt borítva a nemzet tévedéseire s elhallgatva azt, mi elleneinek mentségül szolgálhat, a múltnak ragyogóbb képét állíthatta volna fel, mely hazafiságunkat inkább kielégíthetné: de vajon elérte volna-e célját, melyet munkájának előszavában kimond, s melynek minden más tekintetet alávetett?

Szalay itt, mint egész életében, nem kereste a népszerűséget, s midőn az végre őt kereste fel, s 1861-ben a főváros egyik kerülete egyhangúlag őt választá képviselőjének, a szerény férfiú csaknem meglepetve fogadta e megtiszteltetést, mely szívének jólesett.

De tevékenységét ez sem szakítá félbe. Részt vevén az 1861-i országgyűlés tanácskozásaiban, az író sem vesztegelt, hanem hogy a mulasztott időt helyrehozza, kettős erőfeszítéssel folytatá fáradságos munkáját; hisz neki dolgoznia kellett erősen, szakadatlanul, hogy a nagy feladatot, melyet magának kitűzött, bevégezze, hogy - éljen.

Szalay szegény volt, s ámbár rendkívüli tehetségei mellett s az állásban, melyet elfoglalt, csak tőle függött, hogy helyzetét megváltoztassa, szegény maradt. Mint kedélyes modorában egyszer mondá, ez volt az egyedüli luxus, melyet magának engedett.

A férfi, ki egész életét hazája közügyeinek s a tudománynak szentelé, nem talált időt, hogy családjának jövőjéről gondoskodjék, s ötven éves korában az Akadémia titoknoki fizetéséből és rosszul díjazott, mert kevesektől vett munkáiból élt, csak a legnagyobb megerőltetéssel tartva fel függetlenségét azáltal, hogy nagy munkáját félbeszakasztva, történeti tanulmányait adta ki, s néha egyszerre öt sajtó alatt levő munkájának íveit javítgatá.

Nem azért mondom ezt, hogy bárki ellen panaszt emeljek. Nincs okom reá! A fejedelem, ki Szalay halála után özvegyének és gyermekeinek nyugdíjt rendelve, királyi hatalmának legszebb jogát, mely az érdem méltánylásában áll, oly nemesen gyakorolta, s a kegyelet által, melyet a nemzet történetírója iránt mutatott, csak azon reményeket erősítette meg, mellyel jövőnket személyével összekötjük; az egyesek, kik a tiszteletet, mellyel a dicső férfiú iránt viseltetének, családja iránti részvétök által bizonyították be; az egész haza, mely halálának hírére gyászba öltözött: eléggé bizonyítják, hogy Szalay érdemei elismertettek, s ezek olyanok valának, melyeknek egyetlen jutalma csak a dicsőség lehet.

Szalay vagyonbeli állapotáról soha nem szólt senkinek, s csak kevés meghitt barátai ismerék a gondok terhét, melyek vállaira nehezültek. De ha ez órában, melyet emlékének szenteltünk, dicsőségéről szóltam, miért hallgassam el az árt, melyen e dicsőség szereztetett? S ha egész életét elmondottam, miért titkoljam azt, mi őt idő előtt sírjába vezeté, s csak egy sugárral több, mely új fényt terjeszt alakja körül? Miért ne mondjam el, hogy Szalay szegény volt! ha csak azért is, hogy korunkban, midőn az anyagi haszonnak hódolnak annyian, s a siker, melyet egyesek a vagyonszerzésben előmutatnak, eltakar minden gyalázatot, meghajoljunk a neme-

sen viselt szegénység előtt, mely mindent csak magának köszön, s ha nehéz küzdelme után sírjába szállt, egy nemzetet hagy adósául.

Kétségtelen, hogy Szalay kora halálának oka a túlfeszített munka vala. - Már az Akadémia nagygyűlésén, midőn szónoklatával a közönséget utolszor ragadta el, magában hordá a betegség csíráit, melynek áldozata lett; de bár orvosai pihenést javasoltak, családja és barátai kérték, kínos fájdalmak között folytatá munkásságát, míg egy nehéz tél után végre ereje kifogyott, s érzé, hogy nem mehet tovább.

Az orvosok fürdőt ajánlottak, javulást ígértek; ő tudta, hogy a pálya végén áll, s midőn búcsút véve, utolszor találkozánk, azon meggyőződéssel szorítá kezemet, hogy többé nem látjuk egymást.

Hosszasan szóltunk még egyszer a múltról. Feltételeiről beszélt, melyekkel az életbe lépett, s a célokról, melyekért küzdött, s melyeknek egy részét elérte.

„Egy van, mi szívemnek jólesik - mondá, mielőtt távozott -, az, hogy teljes meggyőződésem szerint a helyes úton jártam. Még sok dolgotok lesz, de hitem erős, hogy a nemzet el fogja érni az állást, melyen azt látni szerettem volna."

A jövőről kezdék beszélni, történetének hatodik kötetéről, melyet, ha egészsége helyreállt, őszkor bevégezhet. Ő egy ideig hallgatott.

„Orvosaim hosszú pihenést rendeltek - mondá végre fájdalmasan mosolyogva -, hosszú pihenést, és tudod, hogy az orvosoknak engedelmeskedni kell."

Így váltunk el, s egy hónappal később e város közönsége sírjához kísérte őt.

Egy évnél több múlt el azóta. A meglepetés, melyet kitűnőbb embereknek halála, kiket még erejöknek teljében gondolánk, okoz; a hézag, mely ha egy körünkből kilép, egy ideig nem töltetik be; a fájdalom, mely - első pillanatban veszteségünket mindig nagyobbnak tünteti fel: elvesztették hatásukat; de vajon van-e valaki, ki Szalayról most másképp ítélne, mint akkor, mikor őt sírjához kísérték? Mi, kik hozzá évekig közel álltunk, vagy azok, kik vele csak rövid ideig találkoztak, kik tevékenységét csak a közélet s az irodalom mezején vagy a magánéletből ismerék: van-e valaki, ki róla különbözőleg ítélne?!

Mint a tiszta ég, akár egy darabját, akár egész boltozatát lássuk, mint az összhang, ha távolról vagy közelről halljuk, mint a napsugár, mely fényt és meleget terjeszt mindenre, mire hat: ilyen vala ő, tiszta, összhangzó, világos és meleg. Jellemének nincsenek fényoldalai, egy egész az, eszményképe a becsületnek, férfiasságnak és jóságnak, melynek nagy, tisztán emberi erényei még azon fényes tehetségeket is háttérbe szorítják, melyek mindig csak ezen erények szolgálatában használtattak fel.

Ha egy egész élet a haza szolgálatának szentelve, ha az érdem, hogy múltját ő ismertette meg nemzetével, s hogy azon irányt, melyen haladva, szebb jövőnket várjuk, ő hirdeté először; ha a bátorság, mellyel meggyőződéseit kimondá, a kitartás, mellyel értök küzdött, a hívség, mellyel hazájához ragaszkodott, jutalomra méltók: úgy tartsuk meleg emlékünkben a hazának e legjobb, e legnemesebb fiát, és tartsuk emlékünkben azt, mi életének végső kívánsága, végső reménye volt.

A halál munkásságának közepette ragadta ki őt. Valamint nagy történeti munkája, melynek végső éveit szentelé, úgy a nagy mű, melyen az egész nemzettel együtt egész életén át dolgozott, melynek tervét kijelölte, melynek felépítésén fáradt, melyre gondolva, szívét remény és boldogság töltötte el: félbeszakítva áll.

Fejezzük be!

1865

GRÓF DESSEWFFY EMIL

Ha mozgalmas időben, midőn a nemzet legfontosabb érdekei vitatás tárgyává váltak, oly férfiú halálánál, ki a vitatkozók első sorában állt, az egész nemzet azon meggyőződésben egyesül, hogy nagy veszteséget szenvedett, ily elismerés biztosabb jele érdemeinek, mint azon zaj és fény, mellyel egyes pártok jelesbjeiket életükben és haláluk után környezik.

Ilyen volt a benyomás, melyet gróf Dessewffy Emilnek halála ma egy év előtt az egész országra tett. Azok, kik őt csak a nyilvános életben ismerék, nem osztoztak a fájdalomban, melyet mi érezénk, kik hozzá közelebb állva, nemcsak eszének, de szívének gazdag kincseit ismertük, és azok, kiknek ő a politika mezején ellene volt, e téren másképp ítéltek érdemeiről; de hogy benne oly férfiút vesztettünk el, ki - ha néha tévedett is - képességeit csak a közérdeknek szentelte, s nem szolgálva soha mást, mint a hazát, fáradozásaiért még a köz-elismerésben sem kereste jutalmát; hogy halála által szegényebbek lettünk: azt egyaránt éreztük valamennyien, és bátran állítom: e teremben, sőt e hazában nincsen senki, ki - ha Dessewffyre visszagondol, e nézetet azóta megváltoztatta volna.

Mint mondám, nagy érdemeknek legbiztosabb jele ez, s a hézag, melyet az egyes, az életből kilépve, maga után hagy, egyedül biztos mértéke nagyságának; de biztos jele ez még annak is, hogy az, kinek sírja fölött nem egy párt, de a nemzet elismerése nyilatkozott, az nem egy pártnak, hanem a nemzetnek élt, s ha nézeteiben honfitársainak egy részétől néha eltért, s oly utakon törekedett előbbre, melyeket talán tévesztetteknek gondolánk, érzelmeiben és céljaiban a nemzettel megegyezett.

Engedjék önök, hogy midőn az Akadémia meghagyásából dicső elődöm emlékezetére felszólalok, tevékenységének csak ezen oldalát emeljem ki.

Nagy és fontos azon befolyás, melyet Dessewffy Emil a politikai élet terén gyakorolt; s miután az alkotmányos életnek egyik fő előnye minden kérdésnek különböző oldalról való megvitatásában áll, elismerem, hogy az, ki nem személyes érdekek által vezérelt pártok körében érdemet szerzett, érdemeket szerzett az egész hazáért is. De miután a politika mezején különböző oldalon álltunk, és megegyezve a célban, eltérő utakon fáradtunk annak elérése után: nem én vagyok az, ki dicső társunk tevékenységének ezen részéről elfogultság nélkül szólhatok; s ha, mert elvonatkozva pártállásától, csak a hazafiról szólok, egyes érdemeiről hallgatnom kell, élete ezek nélkül is elég gazdag marad érdemekben, és talán jó, ha politikai vitatkozásaink közepett oly férfiú emlékénél, ki azokban élénk részt vett, életéből csak arra emlékezünk, miben egyetérténk, hogy el ne feledjük, miként a haza csak addig állhat fenn, míg annak polgárai, bármennyire elváltak egymástól, mint a fának messze eltérő ágai, egy közös törzsben egyesülnek.

Ha az utolsó harminc év történetére tekintünk, azon mozgalom mellett, mely által az ország politikai helyzete megváltozott, nem kevésbé élénk tevékenységet találunk anyagi érdekeink és szellemi kifejlődésünk körében is.

Egyik érdeme Széchenyinek, ki a mozgalomnak ezen irányokban is megkezdője volt, hogy törekvéseinek következéseit másoknál tisztábban fogta fel, s belátá, miként az anyagi és szellemi kifejlődés szükségképp a szociális és politikai viszonyok átalakulását vonja maga után. De mások ezen összeköttetést kevésbé tisztán fogták fel, s míg egyesek, a nemzet függetlenségéért és alkotmányos szabadságáért buzgólkodva, azon tevékenységnek fontosságát nem látták be, melyet Széchenyi az anyagi érdekek terén kifejtett, s a közönyösséget, melyet egyes politikai napi kérdések iránt mutatott, neki rossz néven vették; addig voltak sokan, kik, ámbár nemzetünk jövőjét csak régi arisztokratikus szerkezetünk fenntartása által vélték biztosíthatni,

mégis élénk részt vettek minden újításban, melyet Széchenyi az anyagi érdek mezején megkísértett.

E téren senki sem tagadta az általa kijelölt bajoknak létezését, kevesen voltak, kik nem ismerték volna el, hogy azoknak orvoslása legalább részben magunktól függ, s azok is, kiknél hazafiúi elkeseredésében mondott szavai, hogy „mindenben hátra vagyunk", heves ellenmondásra találtak, örömmel csatlakoztak a bátor újítóhoz.

Széchenyi fellépésének sehol sem volt közvetlenebb és általánosabb eredménye, mint éppen e téren, s ez az, melyen Dessewffy Emilt is életének első szakában működni látjuk.

Nagy tehetségekkel, melyeket a leggondosabb nevelés és saját szorgalma kifejtett, családjának állása s atyjának érdemei megnyitottak volna előtte minden pályát, és saját hajlamai a közélet mezejére csábíták őt, melyre akkor minden való és képzelt tehetség hivatva érzé magát.

De ha a jogról, nem mondott volna le semmiért, hogy ő is a közjónak él, meggyőződése szerint a haza jövője nem attól függ, hogy a közélet mezején sokat tündököljenek, hanem attól, hogy szűkebb körében mindenki híven teljesítse kötelességeit; s ő azt követé, midőn azon életkorban, mikor a dicsőség mindenikünkre még csáberővel bír, hogy érdemeiben megőszült atyjának vállairól a gondoknak terhét levegye, tehetségeit egészen ősi birtokainak kezelésére szentelve. - 1843-ig csaknem kizárólag a gazdasággal foglalkozott.

Áldozat vala ez, melyet csak szeretetének hozott, de melytől magát még azoknak kérése által sem tartóztatta vissza, kiknek érdekéért fényesebb kilátásait feláldozá, azon szívóssággal ragaszkodva feltételéhez, mely ifjúkorában, mint később, jellemének egyik fő vonását képezé.

Voltak sokan, kik elhatározását rosszallták. Jóakarói nem foghatták meg, hogy az, ki előtt atyja és idősb testvére, Aurél, fényes példaként álltak, tehetségeit látszólag csak családja érdekeinek szenteli; mások a közügyek iránti közönyösségnek tartották azt, sőt lehettek pillanatok, melyekben ő maga a kört, melyet munkásságának választott, szűknek találva, nagyobb feladatok után vágyódott; de ha feltételének teljesítése néha nehezére esett, a boldogság, melyet családja körében élvezett, kipótolt minden egyebet, s aki őt itt látta, az sajnálhatá, hogy e jeles tehetség ily szűk körre szorítja tevékenységét, de elismeré, hogy aki a közélet tapsait ily örömökkel cserélte fel, az jól választott.

És valóban, ha kedves szülőknek boldogsága, ha a megelégedés, melyet a legjobb nőnek arcán látunk, ha a remények, melyekkel körünkben fejlődő gyermekeink szívünket töltik, s a gyarapodás, mely fáradozásainkat követi, a férfiút boldoggá tehetik, főképp, midőn öntudattal azt mondhatja magának, hogy mindezen jólétnek alkotója ő maga: Dessewffy teljes mértékben élvezé mindezt, s életének volt fényesebb, de nem volt boldogabb korszaka.

De bármily megelégedettnek érzé magát családja körében, s bármennyire elfoglalva gazdaságának gondjai által, azért a közügyek előtte nem vesztették el érdeköket, s ha azokban most csak szűk körben vett is részt, melyre akkor megyei életünk mindenkinek alkalmat adott, soha nem mondott le feltételéről, hogy egykor egész életét ezeknek szenteli.

„Tanulni, gondolkozni, tanácskozni és végrehajtani", ez azon egymásután, melyet, mint később *Parlagi eszméi*-ben kimondá, közügyeinkben követnünk kell, s ez az, melyet ő magának már akkor kijelölt, komoly tanulmányok és hazai állapotainknak alapos megismerése által készülve ahhoz, hogy majdan a haza közügyeiben részt vegyen.

S mert a mezei gazdasággal foglalkozva, figyelmét főképp a nemzetnek gazdasági viszonyai vonták magukra, ezeknek tanulmányozását tűzte ki magának feladatul, azon komolysággal készülve annak megoldásához, mellyel minden vállalatait folytatá, mint másban, úgy itt is

nem a könnyebb, hanem a biztosabb utat választva magának, s mindenekelőtt a nemzetgazdaság tudományára vetve magát, hogy részletes tanulmányainak biztos alapját nyerje.

Legyőzve az ellenszenvet, melyet fiatalsága óta minden, tisztán elméleti spekuláció iránt érzett, szorgalommal s kitartással folytatá tanulmányait, s alaposan megismerkedett a nemzetgazdaság minden rendszerével, mely Smith Ádám óta fölmerült, de csak azért, hogy gyakorlati céljának elérésére képesebbé tegye magát. S ez magyarázza meg egyrészről azon befolyásnak jelentéktelenségét, melyet Dessewffy nagy tehetségei és rendkívül szorgalma mellett magára a tudományra, másrészről azon hatást, melyet egyes nemzetgazdasági kérdések helyes felfogására a hazában gyakorolt, úgyhogy túlzás nélkül elmondhatjuk, miként azok között, kik a hazában nemzetgazdasággal foglalkoztak, talán egy sincs, ki e tudomány teóriájában kevesebb nyomokat hagyott, s hogy mégis alig nevezhetünk valakit, ki arra, hogy nemzetgazdasági kérdésekben helyes nézetek terjedjenek el, e hazában többet tett volna; úgyhogy noha számos dolgozatai között talán egyet sem hozhatunk fel, mely a tudomány mezején rendkívüli hatást idézett elő, mégis az utolsó huszonöt év alatt alig találunk egy fontosabb kérdést, melyre Dessewffy elhatározó befolyást ne gyakorolt volna; s kétségtelenül ez a dicsőségnek azon neme, melyet ő maga magának kívánt volna.

Nem egy bizonyos rendszerből indulva ki, melynek a tényekben csak igazolását keresé, hanem hazai viszonyainkat s a mindennapi tapasztalást véve kiindulási pontul, célja nem bizonyos elvek tudományos megállapítása, hanem az vala, hogy az okokat keresse fel, melyek miatt anyagi fejlődésünkben eddig hátramaradtunk, s azon módokat jelölje ki, melyek által egyes bajainkon segíthetünk; és ha tudományos fáradozásainak ezen módszere nem vala célszerű arra, hogy irodalmi hírét megállapítsa, ez felelt meg leginkább feladatának.

Politikai vitatkozásaink egész történetét kellene elmondanom, hogy azon állást megmagyarázzam, melyet Dessewffy az egyes, 1840-től 48-ig felmerült nemzetgazdasági kérdésekben elfoglalt. E kérdéseknek nagy része azóta megoldatott, s az egyes iratok, melyekben azokat tárgyalá, igénytelen formájuk miatt a szaktudós magasabb követeléseinek talán nem felelnek meg. Azon érdemet azonban szerzőjüktől senki nem tagadhatja meg, hogy irodalmi műveinek egyetlen ékességét a világosságban kereste, s mert, mint *Alföldi levelei*-ben enyelgve kimondá, azon szerencsés helyzetben érezte magát, hogy „nincs népszerűsége, melyet kockáztathatna, s ha volna, nincs elég hiúsága, hogy ezt megtartani kívánja” - mindig csak saját meggyőződését követte.

Nagyszámú cikkein kívül, melyek 1839-től 48-ig az időszaki sajtó több közlönyében megjelentek, főképp öt - részben szintén ily cikkekből összeállított - nagyobb dolgozatát bírjuk:

Az *Alföldi levelek*-et 1842-ből;

A *Parlagi eszmék*-et 1843-ból;

A *Magyar vám- és kereskedési ügy végeligazítási módjá*-t 1847-ből, s ugyanezen évből egy röpiratot, melynek címe:

Fizessünk, amennyit becsülettel megbírunk, magunknak, magunkért, s

A fennforgó ausztriai pénzügyi kérdésekről 1856-ból.

A nemzetgazdaság körében ezen idő alatt fölmerült kérdések között nincsen fontosabb, melyről e munkáiban nézeteit ne mondta volna el, ellenkezésbe lépve sokszor a közvéleménnyel, sokszor pártjával, melynek e téren saját nézeteit soha nem rendelte alá, de mindig a tudomány színvonalán állva, s azért több esetben - mint például a szabad kereskedés kérdésénél - oly elveket állítva fel, melyeknek helyessége általánosan csak később ismertetett el.

Már *Alföldi levelei* csaknem mindazon tárgyakkal foglalkoznak, melyeket későbbi munkáiban részletesebben kifejt: az úrbéri ügyekkel és azzal kapcsolatban az örökváltsággal, a közlekedési eszközökkel, a bankkal, az ingatlan hitellel, s egy országos pénztár felállításának szükségével. *„Feladata* - mint azt maga kimondja - *egy nagy, de még gyenge, megáldott, de még szegény országot erőssé, hatalmassá és virágzóvá tenni és ezen virágzás malasztjaiban mindenkit a lehetőségig részesíteni"*, és mert érezte, *„hogy a szabad föld, a szabad munka és a hűbéri viszonyokból kibontakozott nép az általános felvirágzásnak és valódi alkotmányos szabadságnak első feltételei:"* ezért főképp ezekre fordítá fő figyelmét, az általa tervezett országos pénztár egyik fő feladatául tűzve ki, hogy az az örökváltság megkönnyítésére eszközül szolgáljon. Nem kevésbé figyelemre méltó azonban az is, mit ezen munkája a kereskedésről, vámpolitikáról, közlekedési eszközökről és különösen a bankokról magában foglal, s kik irodalmunk ezen ágával foglalkoztak, el fogják ismerni, hogy Dessewffy *Alföldi levelei* messze túlhaladnak csaknem mindent, mi velök egy időben ezen kérdésekről hazánkban megjelent, s ugyanezt mondhatjuk, kevés kivétellel, többi munkáiról is, melyek valamint tudományos készültségének és felvilágosodott nézeteinek, úgy azon igazságszeretetnek és bátorságnak tanúságai maradnak, mellyel meggyőződéseit hirdeté, kimondva nyíltan, *„hogy az időnek jönni kell, midőn a nép nem kiváltságos osztályai természetes befolyásukat a törvényhozásra gyakorolni fogják"*, s a szabad kereskedés mellett emelve szavát, ámbár az első esetben pártja, a másikban csaknem az egész ország az ellenkező nézet mellett nyilatkozott.

De bármennyire érdekes volna e műveinek részletesebb taglalása; dolgozatainak száma, a tárgyaknak, melyekkel azok foglalkoznak, sokfélesége s maga az, hogy Dessewffy ezen irataiban nem tisztán tudományos, hanem az élet körében felmerült napi kérdések megoldásával foglalkozott, melyek csak az akkor létezett körülmények szerint ítéltethetnek meg, nem engedik, hogy ebbéli tevékenységéről részletesebben szóljak. Elég, hogy nevezetesebb dolgozatait elsorolva, munkásságának messze körét kijelöltem. E munkásságának kellő méltánylását azokra bízom, kik hazánk kifejlődésének történetét tanulmányozva, fel fogják találni azon befolyást, melyet e férfiú csaknem minden kérdésre gyakorolt, mely húsz éven át az anyagi érdekek mezején e hazában felmerült. Csak még egyet jegyzek meg, s ez az, hogy midőn az Akadémia, mely Dessewffyt 1843-ban, nagyrészint az időszaki sajtó hasábjain megjelent dolgozataiért, tagjának választá, intézetünk ezáltal csak azon tudományos alaposságnak elismerését akarta kimondani, melyet Dessewffy irataiban tanúsított, és az idő teljesen igazolta ezen ítéletet, megmutatva, hogy míg igen sok, mit mások nemzetgazdasági kérdésekről vele egy korban írtak, most olyannak találtatik, mit a tudomány rég túlhaladt, addig Dessewffy minden munkáiban alig található egy tétel, mely a tudomány képviselőinek egy színezete által maiglan igaznak ne találtatnék.

Átmentem Dessewffy életének első korszakán, s bár röviden, szóltam tevékenységéről. Valamint a cél, melyet minden törekvéseinek kitűzött, *hogy hazáját virulva s nemzetét boldognak* lássa, úgy azon meggyőződése sem változott soha, hogy e cél elérése nem annyira politikai institúcióink változásától, mint anyagi és szellemi kifejlődésünktől függ, s ezért főképp ezen térre fordítá minden fáradozását. Falusi magányában úgy, mint később, midőn a politikai küzdelmekben részt vett, az ország anyagi érdekeinek előmozdítása volt és maradt fő célja törekvéseinek, s ennek követésében senki őt buzgóságban, senki főképp következetességben nem múlta felül, úgyhogy ha 1839-től 1856-ig megjelent iratain végigmegyünk, ezen hosszú, csaknem húsz évre terjedő idő alatt nem találunk egy kérdést, melyre nézve nézeteit megváltoztatta volna, nem találunk egy cikket, mely későbbi nyilatkozataival ellenmondásban állana.

Állandó törekvés, melyet egy célra következetesen folytatunk, soha nem marad hatás nélkül, és Dessewffy, habár nézetei sokban nem fogadtattak is el, elérte azt, hogy szava minden nemzetgazdasági kérdésnél az egész hazában súllyal bírt, még azok előtt is, kik politikai

irányainak más téren határozott ellenei valának. De ez volt egyedüli jutalma; s ha az általános méltánylást, mellyel még ellenei is tehetségeiről szóltak, népszerűség nem követte, ennek okát részint pártállásában, részint jellemének egyes sajátságaiban kell keresnünk, melyek bármennyire tiszteletre méltók, népszerűségének útjában álltak.

Meleg szeretettel függött kedvesein, s ha ritkán szólt barátságáról, annál többször és nemesebben teljesíté annak kötelességeit, s ily vala honszeretete is: mély és önzéstelen. De mint zárt templom előtt az átmenő csak rideg falakat lát, úgy rejté ő hideg külső alatt legnemesebb érzelmeit, inkább közönyösséget színlelve, semhogy érzelgőnek tartassék. Feladatul tűzte ki magának, hogy csak a hideg észnek tanácsát fogja követni mindenben, s midőn semmitől nem őrizkedve inkább, mint az elragadtatástól, s a gyengeségig kerülvén a gyengeségnek színét, hideg és kimértnek akart látszani, sokak által annak tartatott. És ha Széchenyi is, ki céljait a szívvel választva, érzésekhez, főképp a képzelethez oly hatalmasan tudott szólni, követőinek egy részéből csak azért hagyatott el, mert velök elhitette, hogy az érzelmeket megveti, s csak a hideg észnek parancsai után indul, bámulhatjuk-e, ha ugyanez Dessewffynek fiatal korában még kevésbé bocsáttatott meg.

Fenntartani teljes függetlenségét mindenben, nem lenni leköteleztettje senkinek - se a hatalomnak, melytől soha címet vagy hivatalt nem fogadott el, se a sokaságnak, melynek dicsérete vagy gáncsai előtt hideg maradt; hogy nem zavarva semmi által, szabadon követhesse saját nézeteit, ez volt célja vágyainak. - Jelszava, melyet nem írt címere alá, de melyet egész életében követett: *nem tágítani semmiben*, nem hátrálni semmi nehézség előtt, nem engedni semmi idegen befolyásnak, nem követni más irányt, mint melyet megfontolva önmaga választott magának; s ha meghajlunk is a férfiú előtt, ki saját meggyőződésén kívül támaszra nem szorul, bámulhatjuk-e, hogy az, ki semmi idegen befolyásnak nem engedett, merevnek tartatott, s miután senkinek támaszát nem keresé, még saját pártja körében is sokszor magánosan állt, főképp miután még tisztelői sem menthetek fel őt azon vádtól, hogy szilárdságában néha a kellő mértéken túlmegy, s ugyanazon szívóssággal ragaszkodik nézeteinek minden részleteihez, mint elveihez, izolálva magát még akkor is, midőn sokak által támogattatott, mintha meggyőződéseit inkább sajátjának tartaná, ha azokban vele senki sem osztozik, és restellne a támogatást, mely őt azon tudattól fosztja meg, hogy mindent csak magának köszön? Egyéniségének ezen vonásait, melyeket néha barátai is hibáknak neveztek, azért emeltem ki, mert azok szellemi alakjának kiegészítésére szükségesek, s mert azon egészen különböző állás, melyet Dessewffy 1848 előtt és később elfoglalt, egyaránt ezen tulajdonaiban találja magyarázatát.

Nem ő, hanem az idő változott meg, s midőn oly napok jöttek, melyekben a politikai élet mezeje mindenki előtt zárva volt, s a hazafi csak úgy szolgálhatta a hazát, ha azon szűk körben, melyet az állam tevékenységünknek még szabadon hagyott, zaj nélkül egy szebb jövő előkészítésén dolgozik; napok, midőn oly férfiakra volt szükség, kik törekvéseiknek irányát csak saját meggyőződésökben, jutalmát csak a sikerben keresve, e sikerre várni tudnak, és a hosszú munka alatt, melyet ennek elérése kíván, sem az apró nehézségek előtt türelmüket, sem a látszólag legyőzhetlen akadályok miatt bátorságukat nem vesztik el - akkor a nemzet azok között, kik e nehéz kötelességeket felvállalák, az első sorban ott találta Dessewffy Emilt, s azon tulajdonokat, melyek egykor népszerűségének útjában álltak, másképpen ítélte meg.

Ne kívánják önök, hogy Dessewffynek ezen időbeli sokoldalú tevékenységéről részletesebben szóljak. Nem tehetném anélkül, hogy meg ne említsem azon állapotokat, melyeken 1850-től 1860-ig keresztülmentünk, s miért idézzem fel ezen évek kínos részleteit? De ha ezen évekre visszatekintve, szívünket most nemcsak keserűség, de nemes öntudat tölti el, mert éppen akkor, mikor a sors kezének egész súlyát éreztük, tapasztaltuk azt is, hogy a nemzet nem roskadott le nehéz terhe alatt; - ha utódaink büszkeséggel fognak hivatkozni történetünk azon

lapjaira, melyeken följegyezve áll, hogy midőn e hon ellenei vad örömmel vesztét hirdették, megaláztatása napjaiban a hazát egy sem tagadta meg gyermekei közül, - hogy sebei csak a szeretetet növelék, mellyel rajta függtek, hogy bilincseink csak azon láncokat erősítették meg, melyek e népet hazájához kötik; ha a nemzet nem esett kétségbe jövője fölött, s midőn százados törekvéseinek eredményei egyszerre semmivé lettek, s nagyobb múltját csak a romok nagyságával bizonyíthatá be, ennyi csalódások után bízni, kilátás nélkül reményleni s egy korlátlan hatalom ellenében dac nélkül, de tántoríthatlanul megállni tudott: ezt azoknak köszönjük, kiket a csapások, melyek hazánkat érték, megfosztottak mindentől, csak kötelességük érzetétől nem, s kik szűk körben, mert a közélet mezeje előttük elzáratott, elismerés nélkül, mert a nemzet hallgatásra ítéltetett, de híven teljesítek e kötelességeket, s ezek között Dessewffy Emilnek neve első sorban áll.

1850-től 60-ig nem kísértetett meg hazai vállalat, nem terveztetett közállapotaink javítására semmi, miben ő, legalább közvetve, részt nem vett, s azon kevés eredmény között, melyeket ez időből felmutathatunk, a legfontosabbak nagyrészben neki tulajdoníthatók. Csak a földhitelintézet és a tiszai kölcsön ügyét említem, s kik ezen, hazánkra nézve oly fontos vállalatok történetét ismerik, s Dessewffy törekvéseinek e mezőn tanúi voltak, tanúságot tehetnek, mennyit köszönünk ezen egy férfiú szorgalmának, belátásának s főképp azon szívósságnak, mellyel az egyes akadályokat legyőzni, s mi annál nehezebb, még a rosszakaratot is kifárasztani tudá.

Mi, kik a nehézségeket ismerjük, melyek akkor minden hazai vállalatnak útjában álltak, talán méltányolhatjuk a türelmet és lelki erőt, mely azoknak legyőzésére szükséges vala. De vajon a jövő nemzedék, mely fáradozásainak gyümölcseit élvezni fogja, gyaníthatja-e az áldozatokat, melyeknek legnagyobb érdeme abban áll, hogy azok oly apróknak látszanak, s melyek együttvéve mégis egy egész élet áldozatát foglalják magukban; vajon méltányolni fogja-e az önmegtagadást, mellyel a férfiú, kinek egyik jellemvonása a független büszkeség vala, kérni tudott, midőn jogosítva érzé magát, hogy követeljen, s visszautasítva ismét kért, és újra könyörgött, azon öntudattal nyugtatva meg fellázadt önérzetét: hogy soha nem hajlott meg senki előtt, kivéve, midőn azt azért tevé, hogy a hazának emeljen fel valamit, mi lábbal tapodtatott.

Ily áldozatokra a férfiút nem dicsvágy vagy pillanatnyi lelkesedés, hanem csak a legmélyebb és legönzetlenebb szeretet bírhatja, s ilyen volt az, mely Dessewffy szívét hazája iránt haláláig lelkesíté.

Mozgalmas időkben, aminőket éltünk, a honfiak véleményei eltérnek egymástól, s maga a buzgalom, mellyel a haza ügyét szívén viseli, türelmetlenné tesz mindenkit oly vélemények iránt, melyeket a közérdekre károsoknak gondol; s miután sokan voltak, kik az irányt, melyet Dessewffy a politikában követett, rosszallták, egyesek talán kétkedhettek hazafiságában is, melyet mint minden érzelmeit, hideg külszínnel takart. De most, midőn élete bevégezve fekszik előttünk, nem fogják-e visszavonni ezek is a kemény ítéletet, elismerve, hogy azon férfiú, kinek egyetlen vágya a teljes függetlenség volt, s ki csak családja körében érezte magát megelégedve, és függetlenségét, családi körének örömeit feláldozá, hogy saját érdekeinek elhanyagolásával idejét és tehetségeit a nemzet javának szentelje, nem a közélet fényes terén, nem oly szolgálatokban, melyeket a történet feljegyez, s a közvélemény tapsai jutalmaznak, hanem zaj nélkül, itt egy akadályt hárítva el, ott egy kis eredményt víva ki, hogy ernyedetlen fáradozásaival, melyeket sokszor még legjobb barátai sem ismertek, a távol fekvő sikerhez közelítsen, vagy csak mások számára az utakat egyengesse ki, hogy azon férfiú, ki mindezt tevé, mélyen és igazán szerette hazáját; s ez az egyetlen elismerés, mely után vágyódott, s hogy ezen vágya végre teljesült, az főképp azon állásnak köszönhető, melyet Akadémiánk körében elfoglalt.

A szomorú időszak, mely alatt minden hazafiúi törekvés gyanús szemmel tekintetett, s a mérték, mely szerint az egyes polgárok érdeme a hazában megítéltetett, a tevéketlenség és

hallgatás vala, nem hagyhatta érintetlenül Akadémiánkat sem. - Hazafiak által azon célból alapítva, hogy a tudományokat magyar nyelven terjessze, s így szellemi kifejlődésünknek egyik fő eszköze legyen, intézetünk nem számíthatott azoknak pártolására, kik, miután a birodalom egységét különböző elemeinek egybeolvasztása által elérni nem sikerült, azt minden nemzeti élet megsemmisítésében keresték, s nem bámulhatja senki, ha Akadémiánk, főképp az első években, melyek az 1848-i nagy eseményeket követték, létének kevés jeleit adá.

Megfosztva legmunkásabb tagjaitól, elzárva a nyilvánosságtól, akadályozva tisztán tudományos működésében is, mert alapszabályai felfüggesztettek, intézetünknek csak egy feladata maradt: az, hogy csendesen folytatva munkásságát, kerüljön mindent, mi a közfigyelmet reávonhatná, s így jövőjét veszélyeztetné.

Ezen időszak az, melyben Dessewffy az igazgatótanács által elnöknek választva az Akadémia vezetését átvéve. Az intézetnek az utolsó események által némileg zavarba jött pénzügyi viszonyainak rendezése, s főképp, hogy alapszabályai újból megerősíttetvén, az Akadémia azon bizonytalan állásból kiemeltessék, mely tevékenységének útjában állt: ez volt első feladata, s én, ki e két irányban kifejtett tevékenységének, állásomnál fogva, tanúja valék, bizonyságot tehetek e részben szerzett érdemeiről, bátran állítva, hogy ha az Akadémia alapszabályai végre helybenhagyattak, s azokban semmi oly változás nem történt, mely által az kitűzött céljainak követésében akadályoztatott vagy nemzeti jellemétől megfosztatott volna, ezt főképp Dessewffy ernyedetlen tevékenységének s ildomosságának köszönhetjük.

Biztosítani intézetünk fennállását s eddigi hatáskörét, ezt tekinté első kötelességének, de neki úgy látszott, hogy midőn ezt teljesíti, feladatának még nem felel meg.

Ha az Akadémia tevékenységére, fennállásának első huszonöt éve alatt, visszatekintünk: el kell ismernünk, hogy ezen intézet tehetsége szerint teljesítette kötelességeit. De vajon tagadhatta-e bárki, hogy azon eszközök, melyekkel az Akadémia rendelkezett, magas feladatával nem álltak arányban, s hogy emiatt céljának, hogy a tudományoknak nemzeti nyelvünkön terjesztője legyen, kellőleg meg nem felelhetett? És vajon helyzetünkkel nem változott-e meg az Akadémia feladata is?

„Tudományilag képzett, gazdagított s lehetőleg tökéletesített nyelven művelni és terjeszteni a tudományt, s ekképp magasabb szellemi és értelmi kifejlődéshez vezetni a magyart, s azáltal arra képesíteni, miképp ne csak becsülettel és tisztességesen helytállhasson ott, hová a történet és világviszonyok rendelték, hanem e felett nemzeti önérzete kielégítést is találhasson annak lélekemelő tudatában, miszerint saját nemzeti egyéniségéről le nem mondva, tudott részese lenni azon nagy munkának, melyet teljesítve, halad az emberiség a világtörténelemben egy magasabb akarat által kijelölt szellemi és erkölcsi céljai felé” - ez volt a gondolat, mely alapítóinak lelke előtt lebegett. Nem annyira a tudomány, mint nemzetiségünk iránti lelkesedés volt az, mi őket intézetünk alapításánál vezérlé, s habár azon meggyőződésből indulva ki, hogy századunkban az egyes nemzetiségek jövője csak magasabb míveltség által biztosítható, az Akadémiának csak a tudományok magyar nyelven mívelését tűzték ki feladatul, céljok ebben is mindenekelőtt nemzeti vala.

Mikor nyelvünk a közigazgatás egyedüli közegéül szolgált, megyei gyűléseink e nyelven tanácskoztak, s törvényhozásunk főbb gondjai közé számítá, hogy nemzetiségünket törvények által biztosítsa: az egyedüli veszély, mely azt fenyegetheté, az vala, ha másoknál a civilizáció mezején hátrább maradunk, és ekkor az Akadémia kizárólag a tudomány terjesztésére szorítkozva, teljesen megfelelt feladatának.

De miután az alkotmányos szabadsággal mindazon eszközök, melyek eddig nemzetiségünk biztosítására szolgáltak, tőlünk elvétettek, midőn tanácskozási termeink zárva voltak, iskoláink egy idegen nemzetiség terjesztésének eszközéül használtattak fel, „s a civilizációnak

fanatikusai, kik a germán kultúrának árját a Rajnától a Boszporuszig gőzmozdonyi gyorsasággal végig futtathatni s az attól elázott milliókat felosztva, magukba felszívhatni vélték", még nemzetiségünk fennállásának jogosultságát is tagadták, vajon nem változott-e meg helyzetünk, s vajon az Akadémia eleget tehetett-e feladatának, ha tisztán tudományos célját követve, megfeledkezik a veszélyekről, melyek nemzetiségünket fenyegetik, s „ha - hogy Dessewffy szavaival éljek - elfeledi, hogy bármennyire nemesek és szépek legyenek a művelődési történelem szempontjából az alkotóink lelke előtt lebegett célok, de ezen célok sajátlag és valódilag egyszersmind magyar célok valának, hogy ezen tudományos intézetet magyar hazafiak és magyar országférfiak alkották?"

És vajon nem változott-e meg az országnak helyzete is az Akadémia irányában? Egyes hazafiak áldozatkészsége alapítá ez intézetet, s a nemzet, főképp kezdetben, érdekkel követé tevékenységét, melyben nemzetiségünk egyik eszközét látta. Szép és nemes eszközt, de csak egyet azon sok közül, mely akkor rendelkezésünkre állott, és olyat, melynek eredményeit csak idővel várhatá. Nem is bámulhatjuk azért, hogy a közfigyelem túlnyomólag azon függött, mit a nyelvterjesztés körül a törvényhozás tett, s a politikai élet tusainak zajában senki sem fordítá figyelmét a tudósok hangya-működéseire, „sőt hogy éppen, midőn nemzetiségünkért leginkább buzgólkodának", mint Széchenyi egyik beszédében panaszlá, Akadémiánk „a divatból kimenni kezdett", s iránta a nemzetnél csaknem közönyösséget tapasztalánk. De vajon, midőn minden, mire nemzetiségünk védelmében eddig támaszkodtunk, tőlünk elvétetett, midőn abból, mire egykor egy szebb jövőnek reményét építettük, csak az egy Akadémia maradt, a romok között az egyetlen nemzeti intézet, mely a nagy bomlás után még fennállt, s aránylag függetlenül, még tisztán nemzeti célokat tűzött ki magának: nem kell-e megváltozni az Akadémia helyzetének is, mely ily viszonyok között a hazafiak szemében nemcsak tudományos intézet vala többé, hanem képviselője nemzetiségünknek, emléke egy szebb múltnak, melyre büszkék voltunk, a jelenben az egyetlen pont, melyet a nemzet sajátjának mondhatott, a bástya, mely mögött legdrágább javainak maradványát védheti, s melynek ormairól a távolban szebb kilátások nyíltak, s melynek fenntartása, védelme, emelése nemcsak a magyar tudománynak, de a magyar hazának érdekében fekszik, s azért nem egyesek, hanem a nemzet kötelessége?

Dessewffynek érdeme, hogy ezt másoknál előbb látta át, s hogy amit érzett, bátran ki merte mondani.

S ki nem emlékezik a hatásra, melyet az Akadémiának tizenegy évi szünet után, 1858-ban tartott első közülésén mondott elnöki beszéde az egész hazában előidézett? Midőn kimondá, hogy „miután a magyar az önfenntartási küzdelmekből végzetszerűleg sohasem fogyhat ki, s az abbeli munkának kénytelensége történelme által van reáhagyományozva: a magyar Akadémia tagjainak érezniök kell, miképp ők nemcsak tudósok és írók, hanem egyszersmind a legmagasabb magyar szellemi érdekek őrkatonái". Midőn azon meggyőződését fejezte ki: hogy „ha ezen tudományos intézetnek sikerül arra segíteni a magyart, hogy minden tusai között fenn tudja tartani magasult erkölcsi öntudatból s a maga iránt meg nem tört hűségnek erényéből felsarjadzó becsületérzetét, akkor bízvást el fogjuk vállalhatni a felelősséget azért, ha ezen nem általunk előidézett tusák miatt halkabb volna is tudományos fejlődésünk, mint azok nélkül; mert ha vannak, kik azon magasb rendű és későbbi élvezetekért, melyekre törekszünk, a nemzeti jellem és sajátság, tehát magasabb becsű erkölcsi javak árán megvásárlandó kultúrának mindjárt gyümölcsözendő áldásait ajánlgatják cserébe; tudják meg azok, hogy másképp, mint felemelt szívvel és fővel a világon járni képesek nem vagyunk, mert tudjuk, miként csak azt nem lehet fölemelni, ki önmagát alázza meg".

Az első szabad szó volt az, mely tíz év után e haza határai között nyilvános helyen elmondatott, s a nemzetnek szívét hála és lelkesedés tölté el azon férfiú iránt, ki a hosszú hallgatás után azt, mit ezerek érezének, első merte kimondani. S ha a történetben nincs példa, hogy tisztán tudományos intézet egy egész nemzet által oly lelkesedéssel karoltatott volna fel, mint

Akadémiánk; ha intézetünk, melyet egyesek hazafisága alapított, most a nemzet sajátjává vált: azt annak köszönhetjük, ki, midőn intézetünknek a tudományon túl a nemzet legdrágább kincseinek oltalmazását tűzte ki feladatul, a nemzetet arra lelkesíté, hogy az Akadémiát nagy feladatának megoldására képessé tegye.

E falakat, tisztelt gyülekezet, az első szabad szó építette fel, mely a hazában tíz évi hallgatás után kimondatott; s vajon az a férfiú, ki azokat kimondá, oly időben, midőn, mert a hallgatás biztosabb vala, mindenki magába zárta érzelmeit, s a haza leghívebb szolgái csak azon jutalomra számíthattak, hogy szent ügyéért szenvedniük szabad: vajon e férfiú nem érdemeli-e, hogy nevét az utókor hálával említse meg? - mert legnehezebb időben nem esett kétségbe a haza jövője fölött, mert nem veszté bizodalmát nemzetéhez, s egy kérdést mert intézni hozzá, melyre az büszke tettel felelhetett: közlelkesedéssel emelve e palotát, hogy ez ne csak a tudományoknak hajléka, de azon közérzületnek jelképe is legyen, melynek a magyar viszontagságos múltjában fennmaradását köszöni, s melyben jövőjének zálogát mutathatja fel.

Életének legnagyobb érdeme ez, s mikor politikai mozgalmaink részletei rég feledve lesznek, és sok név, melyet nagynak gondolánk, a tapssal együtt, mely azt környezi, elhangzik, az utókor hálával fogja említeni azt, ki nem a pillanat szenvedelmeire, hanem azon érzésre hivatkozva, mely a nemzet szívében örökké egy marad, *a hazafiságra*, egy nemes tettre szólítá fel hontársait, s nekik ebben mutatá meg, hogy bármily elnyomás alatt, oly nép soha nem tehetetlen, mely közcélért lelkesülni s áldozni tud.

Önök nem Dessewffy életének történetét várják tőlem. Az Akadémia csak azon tisztelet és hála kifejezésére rendelé ezen ünnepélyt, mellyel e dicső férfiúnak tartozik, s miért szóljak tovább? Van-e szónoklat, mely az Akadémia körül szerzett érdemeiről többet mondhatna, mint e falak, melyeket ő emelt; s elsorolhatnám-e beszédemben annyi évnek munkásságát, személyes érdekeinek és kényelmeinek feláldozását, a gondokat és hosszú fáradozásait, melyek által a hitelintézet megalapítója lett, s melyekről ezen intézet képviselői, kiket körünkben látok, jobb tanúságot tehetnek?

Valóban kitűnő férfiak érdemeiről igazságosan csak a jövő ítélhet, és én, kit Dessewffyhez a barátság kötelékei fűztek, legkevésbé érezhetem hivatva magamat ily ítélet kimondására; de egyet elmondhatok bátran, s ez azon meggyőződésem, hogy azon férfiúnak emlékét, ki a hon legnehezebb napjaiban a közügynek egyik leghívebb szolgája volt, ki, midőn a legbátrabbak is csüggedni kezdenek, nemzetét arra intve, hogy csak az idők változtak s nem kötelességei, ezáltal millió szívekben bizodalmat ébresztett a jövő iránt; s ki a kettős jelszót, melyet a nemzet lobogóira fel akart írni: *nem tágítunk és előre!* híven követve egész életén át, tevékenységének eredményeit, az Akadémiában szellemi emelkedésünknek, a hitelintézetben anyagi kifejlődésünk leghatalmasabb eszközeit hagyta hazájának: hogy Dessewffynek emlékét nyugodtan bízhatjuk a jövőre. Talán meg fogja változtatni a jelennek ítéletét, de csak abban, hogy egy pár koszorút tesz le emlékére, melyet kortársai az élőnek adni elfeledtek. - És ha azon idők eljövendnek, melyekről a dicső az Akadémia palotája megnyitásához küldött üdvözlő üzenetében hazafiúi elragadtatással szól, midőn mi már régen kidőltünk, és a nyomainkba lépendő nemzedékek számos sorai is letűntek már, s a későbbiek vidorul pezsgő életben látandják mindazt, mi után mi csak sóvároghatunk: nemzeti díszt, magyar míveltséget, biztos szabadságot és rendet, kifejlett tudományt, művészetet és anyagi virágzást, s ha mindazt látva, meg fognak emlékezni őseik fáradalmairól az utódok, áldással fogják említeni Dessewffy nevét is azok között, kik leghívebben, legtöbb fáradsággal s legnagyobb sikerrel szolgálták a hazát.

1867

ÜNNEPI BESZÉDEK

KISFALUDY SÁNDOR KÖLTÉSZETÉRŐL

Ha ifjút látunk, ki korának minden csalódásaival az életbe lép, megragadva mindent, mit a sors elébe vezet, szerelmét adva mindennek, mihez közelíthet, lelkesedéssel átkarolva az egész életet: szívünket látott örömének érzete önkéntelen megragadja. Visszaemlékezünk azon korra, melyben mi is ifjak, mi is boldogok valánk, mint ő; s habár életünknek már tarlóban álló mezején kevés örömöt arattunk volna is: a bizodalom, mellyel az ifjút életbe lépni látjuk, eltölti szívünket, s szinte úgy látszik, mintha ily remények nem is csalhatnának. - Szép, bájló szaka életünknek az ifjúkor; örömei, melyeket tapasztalás nem zavar, tisztábbak - lelkesedése forróbb - magok keservei édesek: de van valami, minek látása, még tisztább, még magasabb örömökkel tölti keblünket. Egy becsülettel eltöltött életnek alkonya ez, az ezüst-koszorú, melyet az idő a győzelmes bajnoknak, ki az élet szenvedélyeit átküzdé, homlokára tűz; a magasztos nyugalom, mellyel az agg körültekint, és mely csak erénynek s hosszú nehéz fáradságoknak juta díjául; s kinek ezt engedé elérni végzete, azt joggal üdvözli, joggal hirdeti szerencsésnek azon baráti kör, mely között élete elfolyt; ő megérdemli, hogy kiknek napjait szentelé, s kik között most, mint az érett kalász, termékeinek terhe alatt meghajolva áll, áldást mondjanak tisztes fejére.

De vannak emberek, kiknek hatalmas szavuk, házi falaikon túlhatva, nemzetekhez szólott; kiknek gondolatjai ezer fejekben, érzelmei millió szívekben visszhangozának; emberek, kiket Isten egy egész népnek adott ajándokul, hogy mint gazdag forrás, nemcsak azt a helyet, honnan eredtek, de hosszú futásokban az egész vidéket, melyen habjaik átvonulnak, virulással töltsék. S vajon, ha ily férfi azon napoknak egyikéhez ér, melyeket az életben mintegy nyugpontoknak szoktunk kijelölni: nem méltó-e, hogy valamint életének munkássága egy magános körhöz szorítva nem vala, úgy azon örömhangok közé, melyek az üdvözlendőt ilyenkor körülzengik, azon ismeretlen barátok s rokonok hangjai is vegyüljenek, kiknek élete áldás, munkássága az örömöknek gazdag forrása vala?

Ez volt azon gondolat, mely minket Kisfaludy Sándor hetvenedik névnapja nyilvános megünneplésére buzdított; s midőn körültekintve, e fényes gyülekezetet látjuk, azon édes meggyőződés tölti keblünket, hogy valamint azon tiszteletben, mellyel hazai irodalmunk ezen egyik nesztora iránt viseltetünk, nem állunk magányosan: úgy ezen szerény ünnep megindítása által csak egy sokaktól osztott érzelemnek levénk tolmácsai. - Igenis, Kisfaludy Sándor nem egyeseké, nem egy megyéé: ő a hazáé, a miénk; nekünk jogunk van osztozni örömeiben, jogunk egy áldást mondani hetvenedik névnapjához; s élni fogunk ez alkalommal, ha csak azért volna is, hogy politikai vitatkozásaink zaja között eszünkbe jusson, miként e tusák s küzdések poros mezején kívül van még egy, melyen a hazának szolgálhatunk; hogy van még egy nemes hivatás, melyet követni dicsőség: a művészeté.

Dicső, fenséges a költőnek hivatása e világon. - Tekintsünk végig az emberi küzdelmeken, s vajon hol van egy nagyszerű gondolat, melynek bajnokai között nem lantosok állnának első sorban? hol van egy igazság, mely az emberi nem nagy fáján gyümölcsöket teremve, ne függött volna előbb a költészet virágköntösében ágain? Tekintsünk vissza a történelem fejleményeire, s ha azon lapok egyikére akadnak szemeink, melyeken vér s csatákon kívül még egyéb is áll; ha egyhez érünk azon pontok közül, hol az emberiség nemcsak mozgott, de haladott is: minden nagy századnak fel fogjuk találni költőjét, ki korát megelőzve, első mondá ki gondolatjait, és ki nyelvének romolhatatlan palástjába takarván letűnt századának eszméjét, épen adta át a jövőnek. S lehet-e embernek szebb hivatása, mint ez?

De van egy feltétel, mely nélkül a költő soha e magas hivatásnak megfelelni nem fog: a nemzetiesség, a népszerűség. Mint a fa, mely zöld ágaival fel az éghez emelkedik, s messze

körére elhinti virágait, csak akkor fejlődhetik, ha az anyai földet, melyből származott, erős gyökerekkel foga körül: ilyen a költészet is, termékei fel az égre mutatnak, de a földből, melyen termett, ki nem ránthatni gyökerét, s csak míg ettől meg nem vált, nő és virulhat.

Kisfaludy legnépszerűbb költője hazánknak; midőn a szerelem fájdalmai rezgék át az ifjú kebelét, s mint a gyöngycsigának betegsége gyönggyé, úgy a szívnek kínja dallá vált a költő ajkain, egy nemzet véve részt bánatában; a szerelem boldogságában, mely maradandó áldásként fog hangozni énekében, ezeren élvezték a költővel e boldog pillanatokat. - A várban s kunyhóknak szalmafedelei alatt olvastattak regéi; s ezernyi kebel dobogott fel hazája előkorának emlékénél, melynek a költő hű képét állítá elébe. - S miért lőn ismert Kisfaludy neve oly hamar a két országban? honnan van, hogy a székely havasoktól Dévén várfokáig, merre csak magyar él, s nyelvünk értetik, a költőnek neve egyenlő tiszteletben áll? Miért nincs közöttünk e teremben senki, kinek, midőn e nevet kimondom, egy pár sor nem jutna eszébe, melyet Kisfaludy írt? - az ok: mert Kisfaludy nem írt egy sort, melynek minden szava ne volna magyar; mert művei között vannak dicsők s gyengébbek, fenségesek s kevésbé sikerültek talán, de olyan, mely ne e hazának földjéből termett volna, mely minden gondolatában és érzelmében ne volna honi - nem található közöttök. S ez az, mi Kisfaludyt kortársainak kedveltjévé tevé, mi szavainak annyi hatást szerze, mi nevét megörökíté e hazában.

De miért szóljak hosszasan azon érdemekről, melyeket mindenki ösmér; minek magasztaljam azt, kinek nevét a Himfy lantja már átadta a jövő kornak: csak egy kívánatot legyen még szabad kimondanom, egy kívánatot, mely Kisfaludy Sándor névnapjának előestéjén bizonyára valamennyünknek szívét eltölti, s melyet annyi rokonérzetűeknek nevében kimondani oly édes kötelességem.

Tartsa meg az Isten sokáig nagy költőjét nemzetünknek, küldje le áldását ősz fejére, hogy azon életnek, melyet a hazának szentele, szép s tiszta legyen alkonya is; tartsa fenn őt, hogy mint e nemzet kifejlődésének tanúja, még sokáig lássa, miként a fáradság, melyet felébresztésére fordított, nem vala hasztalan, hogy meggyőződjék, miként a nemzetre, melynek előkorát dala megdicsőíté, még egy szép jövő is vár e világon. Tartsa meg Isten sokáig a magyarnak Kisfaludy Sándort. Éljen!

1843

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG MÁSODELNÖKÉVÉ VÁLASZTÁSAKOR

Ifjabb napjaim legszebb emlékei közé tartozik azon pillanat, melyben a Magyar Tudós Társaság tagjának választattam. Jól tudtam én akkor is, hogy e megtiszteltetést nem érdemeimnek, hanem csak azon jóakaratnak köszönhetem, mellyel azok, kik egy nemesebb pályán messzebbre haladtak, a kezdő irányában viseltetnek, ha azt nem is ajánlja más, mint lelkesedése. De maga az, hogy ily férfiaknak figyelmét magamra vonhattam, és hogy megválasztatásom által oly morális kötelességeket vállaltam magamra, miknek teljesítése után fáradni még akkor is szép, ha fáradozásainkat siker nem követi, örömmel töltötte el lelkemet. Hasonló érzések töltenek el most, mindőn tisztelt barátom, *gróf Dessewffy Emil* távollétében ezen elnöki széket helyette elfoglalom. Tisztán átlátom, hogy a jelenkorban, hol nemzetiségünk jövője azon állástól függ, melyet az az általános mívelődés és tudomány körében elfoglalni képes, hogy a jelen korban és körülmények között a Tudós Társaságnak feladása nagyobb, mint az valaha volt, s hogy azokon, kik a Társaság élén állnak, nehezebb kötelességek és nagyobb felelősség fekszik, mint valaha. Tudom azt is, hogy azon férfiaknak helyét, kik az elnöki széket előttünk elfoglalták, senki méltón nem töltheti be, mert *Széchenyi István*, ki intézetünknek alapkövét tette le, mert *Teleki József*, ki azt huszonöt évig bölcsességével kormányozá, körünkben kipótolhatatlanok: - de a feladás nagysága elfelejteti velem annak nehézségeit, és midőn körültekintve azokat látom magam körül, kik annyi éven át csak barátságot mutattak irányomban, s most is bizodalommal fogadnak új állásomban, azon bizodalommal tekinthetek én is a jövő elé, hogy e helyre, melyet elfoglaltam, nem egészen érdemetlennek fogom magamat mutatni. Mindenesetre törekvéseim célja leend, hogy e Társaság a tudományok körében nevéhez méltó állást foglaljon el, és alapítói reményeinek és a nemzet várakozásának tökéletesen megfeleljen.

1855

A TUDOMÁNYOS INTÉZETEKRŐL

Barátságos meghívásukat követve, mint a M. Tud. Akadémia küldöttjei jelenünk meg e körben, hogy amidőn e nemzeti ünnepélynek, mellyel a múzeum működését megkezdi, tanúi vagyunk, egyszersmind kifejezzük azon örömet, melyet ezen nemzeti intézet keletkezése fölött nemcsak a tudományos irodalom egyes barátja, nemcsak a M. Tud. Akadémia, de az egész nemzet érez, mely belátva a kapcsolatot, amelyben nemzeti mívelődésünk a nemzet jövőjével áll, ezen intézet keletkeztében nem csupán nemzeti tudományosságunk emelésének egyik leghatalmasabb eszközét, hanem egyszersmind e nemzet jövőjének egyik fő biztosítékát látja.

Voltak idők, midőn minden nemzetnek biztossága s azon állás, melyet a világban elfoglalt, csupán anyagi erejétől s a harcias szellemtől függött, mellyel elleneivel szembeszállt, s hogy e hon, mely a kereszténység védfalának neveztetett, annyi megtámadások után még fennáll - eléggé bizonyítja, miként a nemzet, melyre e határok megőrzése bízatott, ezen erényeknek nem volt hiányában. De az idők megváltoztak, s ki az európai népek újabb fejlődését, ki azon irányt tekinti, melyben korunk halad, azon meggyőződésre jut, hogy hadiképesség, erély, sőt maga azon férfias szilárdság, mellyel valamely nép nemzetiségéhez ragaszkodik, nem elégségesek többé ennek fenntartására. Napjainkban az idő emelkedő dagályának csak oly nemzet állhat ellent, mely míveltség tekintetében is magasabban áll; s csak midőn áthatva ezen meggyőződéstől, arra törekszünk, hogy e nemzet, amennyiben hátrábbmaradt, Európa legmíveltebb népeivel egy színvonalra emelkedjék, s ha ereje engedi, őket megelőzze: akkor teljesíthetjük őseinktől öröklött kötelességünket, mely most, mint mindig, csak az, hogy a magyar magához méltó helyet foglaljon el.

A részvét, mely minden iránt mutatkozik, ami mívelődésünkkel összefügg, a lelkesedés, mely hazai irodalmunk iránt nyilvánul, a hála, mellyel az összes nemzet csak e napokban egyik fiának emlékét ünneplé, aki éppen e mezőn kitűnő érdemeket szerzett magának - eléggé bizonyítják, hogy e nemzet ezen feladatát tisztán fogta fel. - Az Erdélyi Múzeumnak megalakulása egy újabb bizonyság, hogy e nemzet nemcsak ezen feladatát, hanem azon eszközöket is ösmeri, melyek által annak betöltése lehetségessé válik, s kész azon áldozatokra, melyek az eszközök megszerzésére szükségesek.

Ha közelebb múltunkra visszatekintünk, sokat találunk, mi a hazafit örömmel töltheti el. Az utolsó félszázad nem vala meddő tudományos kifejlődésünkre sem, és sok történt mind egyesek, mind a nemzet részéről, ami máris gyümölcsöket termett. Mindazonáltal, ha az eddig elért eredményeket szükségeinkkel hasonlítjuk össze, nem tagadhatja senki, hogy azon céltól, melyet el akarunk érni, még távol vagyunk, s hogy azon eszközök, melyek eddig rendelkezésünkre álltak, annak elérésére nem elégségesek.

Talán kétkedés nélkül mondhatjuk el, hogy Akadémiánk, mely Erdélynek annyi jeles fiát számítja tagjai közé, s huszonöt évig azon férfiú vezérlete alatt működött, kiben a két haza egységének legnemesebb képét tisztelte - hogy, mondom, az Akadémia fennállásának harminc éve alatt mindent elkövetett, hogy az elébe tűzött célnak megfeleljen: de még bizonyosabb, hogy ezen intézet azon roppant feladatnak, hogy a nemzet összes tudományos életének gyűjtőpontja s irányadója legyen, minden törekvése dacára annál kevésbé lesz képes megfelelni, minél élénkebb, minél messzebb körökre terjedő azon tudományos élet, melyet ébreszteni feladása.

Ha valahol, a tudományok körében áll, hogy a központosulás csak bizonyos pontig lehetséges, s csak annyiban üdvös, amennyiben ezen túl nem lép. Kétségtelen, hogy az erők összemun-

kálása nagy eredményekre vezet, sőt hogy egyes tudományok körében bizonyos eredmények csak így érethetnek el; de szintoly bizonyos az is, hogy miután minden tudomány nem testületeknek, hanem egyeseknek köszöni haladását, s miután az összes tudományos tőke csak úgy növekedhetik, ha annak megszerzésén különböző helyeken dolgoznak: egy nemzet tudományos kifejlődésének eszközlésére egy középpont nem elégséges.

A központosítás, melyet a tudomány kíván, lényegesen különbözik attól, mely után a hatalom törekszik. Ez azon van, hogy minden mozgalom egy pontból induljon ki, s hogy messze körben ne legyen semmi hely, hová sugarai nem hatnak. A központosítás, mely a tudományok haladására szükséges, abban áll, hogy minden mozgalom, mely különböző helyen s irányban támad, hogy a világosságnak minden sugarai egy messze kör bármely részéről induljanak ki, egy központban egyesüljenek. - Mint a sziklafalon leszivárgó cseppek, mint vékony vízfonalok kis erekben egyesülnek, hogy másokkal együtt elébb gyönge patakot képezzenek, később több társakat véve fel, haladásuk között mindig nagyobb folyamokká nőjenek, míg végre a vízerek, patakok, zúgó hegyfolyamok és csendes folyók egyesüléséből a hatalmas folyó támad, mely egy országnak kincseit hordja, és a népeket összeköti: ilyen a tudomány haladása. És ki azt képzeli, hogy a világosság egy központból az egész országra elterjedhet, vagy hogy egy nemzet szellemi mozgalma egy helyről kormányozható: az a szellemi élet természetét nem fogta fel - s még kevésbé ismeri azon utat, melyen más nemzetek a tudományok körében azon állást elfoglalták, melyet tőlük méltán irigylünk, mert közöttük nincsen olyan, mely jelen míveltségi állását egy hatalmas, a tudományokat az egész nemzet számára ápoló intézetnek s nem inkább annak köszönné, hogy több központ alkottatott, mely különböző helyeken az egyes törekvéseknek mintegy medréül szolgálva, a tudományos kincset egyesíté.

Talán fölösleges ezeket felhozni. Hiszen éppen ezen meggyőződés vezeté azokat, kiknek az Erdélyi Múzeum alakulását köszöni. De midőn messzeföldről azért jöttünk ide, hogy a magyar Akadémia nevében azon örömet fejezzük ki, melyet ezen intézet alakulása fölött érez, mért ne mondanók el, hogy ezen ügyben a Királyhágón túl ugyanazon nézetek léteznek, melyeket itt találtam, s hogy a két haza talán sohasem egyezett meg annyira, mint azon meggyőződésben, miként az Erdélyi Múzeum megalakulása által egy nagy nemzeti szükség pótoltatott.

Két hazáról szóltam, - de a két hazában egy nemzet él, egy nagy egésszé forrasztva közös nemzeti érzés s egy ezredévi múltnak emlékei által.

A szebb időt, melyet Isten kegyelme e nemzetnek engedett, együtt éltük, együtt viseltük legszomorúbb napjaink terheit, s ha néha szétágazánk, mint a fánál, melynek ágai szétváltak, csak vészre vala szükség, hogy a nemzeti törzsnek minden részei egy irányban mozduljanak meg, s benne egységének érzete, mely e nemzetet viszontagságos történetének hosszú folyama alatt sohasem hagyta el, s melynek Isten után fennmaradását köszöni.

Ezen érzés lelkesítsen valamint mindenben, úgy tudományos törekvéseink körében is, és a tapasztalás meg fogja mutatni, hogy ezen intézet is, melyet Erdély a tudományoknak alkotott, nem, mint attól néhányan félnek, az elkülönzésnek eszköze, hanem csak egységünknek egy új kapcsa leend, s hogy a versenygés - mely olyanok között, akik pályán ugyanazon cél felé törekszenek, nem maradhat el, s mely által a kitűzött cél hamarabb éretik el, hogy e versenygés - mi minden derék futásnak következése - a versenyzőket mindig közelebb fogja hozni egymáshoz.

1859

A MAGYAR KÖLTÉSZET ÉS KISFALUDY SÁNDOR HAZAFIASSÁGÁRÓL

Mint az Akadémia küldöttei jelentünk meg itt, hogy e nemzeti ünnepélyben részt vegyünk. Engedje e tisztelt gyülekezet, hogy miután az befejeztetett, az Akadémia s a hazai irodalom mindazon barátjainak nevében hálánkat fejezzem ki azon férfiak iránt, kiknek buzgó fáradozásaiknak köszönjük, hogy leleplezve áll előttünk azon férfinak emléke, kinél nagyobb s üdvösebb befolyást irodalmunkra, sőt egész nemzeti kifejlődésünkre csak kevesen gyakorlottak.

Irodalmunk aránylag új. A kereszténység határszéleire állítva őseink századokon át nem írótollal, hanem karddal küzdöttek a civilizáció érdekében, és nem csoda, ha más népek több nagy írót és remekművet sorolhatnak föl: de bármi új legyen irodalmunk s bármi szegénynek mondják azt szomszédaink, van egy érdeme, melyet tőle senki nem tagadhat meg, s ez az, hogy Európa irodalmai közt *egy sincs, mely a nemzet életére oly közvetlen s oly hatalmas befolyást gyakorolna, mint a magyar.* S ennek oka meggyőződésem szerint kizárólag azon hazafias irányban keresendő, melyet irodalmunk követ, s mely által az népünk legnemesebb érzelmeinek kifejezésévé válik.

Irodalmunk tükör, melyben a nemzet önmagát találja föl, s ez az, miben hatalmának titka rejlik. S hogy irodalmunk azzá lett, azt elsősorban Kisfaludy Sándornak köszönhetjük: Ő volt az első, ki költészetének forrását a hazafiságban keresve, azon irányt, melyet irodalmunk azóta követett, kijelölte. Kisfaludy Sándornak ezen érdeme elég arra, hogy őt a nemzet örök hálájának méltó tárgyává tegye.

Ki szobrot érdemel, annak szoborra szüksége nincs. A tudós, ki egy nagy igazságot födözött föl, gondolatában, a költő dalaiban, az államférfi tetteiben él; és csak azon emlék dacol az idővel, melyet mindenki maga emel magának; ily emléket hagyott Kisfaludy Sándor is maga után, s ha soha szobor e helyen nem emelkednék, Csobánc, Rezi, Tátika, Badacsony, e tó, az egész vidék, melyben a nagy költő művei által minden magyar most otthonosnak érzi magát, föltartandják nevét, a *Himfy gyöngéd dalai túl fogják élni ez ércszobrot is.* De nem, hogy a nagy költőnek emlékét föltartsuk, hanem, hogy hálánkat jelentsük ki: azért emeltetett e szobor, s Zala lelkes közönsége méltán büszke lehet, hogy mit a nemzet eddig tenni elmulasztott, azt ő teljesíti.

Fogadja érte minden magyarnak köszönetét, s legyen meggyőződve, hogy e hazafiúi tett is megtermi gyümölcseit. Mert hisz a történet minden lapja arra tanít, hogy oly nép, mely nagy halottait tisztelni tudja, sohasem nélkülöz oly polgárokat sem, kik e tiszteletre érdemesek.

1860

BERZSENYI NIKLAI SZOBRÁNAK FELAVATÁSAKOR

Somogynak lelkes polgárai - mint a tisztelt szónok, ki előttem poharat köszöntött, kimondá - a magyar Akadémiában nemzetiségünk egyik legerősebb támaszát látják, s azon mód által, mellyel küldöttjeit fogadták, egyszersmind ki akarták fejezni az érzést, mely őket nemzetiségünk szent ügye iránt lelkesíti, így fogtuk föl ünnepélyes fogadtatásunkat mi is. S éppen azon meggyőződés és annak tudása, hogy e hazafiúi lelkesedés nem az egyeseknek, nem is a tudományos testületnek, mely által küldetének, hanem nemzetiségünknek szól, teszi azt előttünk oly becsessé. Mert hisz a lelkesedés, mely e hon polgárait a nemzetiség iránt áthatja, legfőbb biztosíték arra nézve, hogy a fáradozások, melyeket Akadémiánk ezen ügynek szentel, siker nélkül maradni nem fognak.

Vannak, kik a tudomány méltóságát abban keresik, hogy az a gyakorlati élettől elkülönítse magát, s a távoli múlttal s jövővel foglalatoskodva nemcsak a jelen szenvedélyeitől, de legnemesebb érzéseitől is szabad legyen.

A magyar Akadémia a föladatot, mely neki mint tudományos intézetnek jutott, másképp fogta föl. Nézete szerint nem a karácsonyfához hasonló a tudomány, melynek száz gyertyával világított ágain gyermekek számára ajándékok függenek, hanem élő növény, mely az idő minden viszontagságainak kitéve, zord napokban lombját veszti, és látszólag szárazon áll, de amely, minthogy a nemzetiség termő földében vert gyökeret, a viharok között is nő, és gyümölcsözik. Mert csak az erős és kifejlett nemzetiség az, mely minden tudományos haladás föltételeit képezi - s ez az az ok, melyért a m. Akadémia tudományos föladatának is csak úgy tehet eleget, ha egyszersmind nemzetiségünk kifejlesztésén dolgozik. De bármi buzgósággal fáradjon a m. Akadémia ezen hivatás betöltésében, bizonyos az: hogy a nemzet szellemi haladása se egyes embernek, se egyes testületnek műve nem lehet. Az Akadémiának, hogy föladatának eleget tegyen, egy nagy munkatársra van szüksége, s ez a *nemzet maga.*

Somogy megye lelkes lakói belátták ezt, s a mai ünnepély csak új bizonyítéka azon buzgóságuknak, mellyel mindazt, ami nemzetünk szellemi kifejlődését elősegítheti, fölkarolni és előmozdítani szokták.

E megye lakosaiért emelek tehát poharat!

A magyar hadi dicsőségnek egyik legnagyobb emléke, Szigetvár omladozó falai Somogyban állanak. Ma e hon egyik legnagyobb költőjének emlékét szenteljük föl; hogy az utókor, ha nemzetünknek a harcmezőn s a művészet körében szerzett babérait keresi, mindig e megyében találja azoknak legdicsőbb emlékeit. Adja az ég, hogy a szellem, mely Zrínyit halni tanítá, mely Berzsenyit költővé tevé, s a gyülekezetet most lelkesíti, soha ne vesszen ki, sem e megyéből, sem a hazából, melynek jövője csak akkor biztos, ha azon hazafiúi erényeket megtartjuk, melyeknek e hon a múlt vészei között fönnmaradását köszöni. - Éljenek Somogy megye lelkes polgárai!

1860

A SZÁSZ HONISMERTETŐ EGYESÜLET NAGYGYŰLÉSÉN

Uraim! Engedjék meg, hogy az előttem beszélt tisztelt szónok eszméjét felkarolván, azt tovább fejtsem ki.

Minden nemzetnek, minden országnak, mely helyet foglal a nemzetek nagy családjában, megvan a maga küldetése, ki van tűzve a maga feladata, amelynek megfelelnie, amelyet megoldania kell, hogy megmaradjon, és helyt nyerjen a történelemben.

Nekünk is megvan, Uraim, a mi feladatunk, és ez az, hogy a nyugat míveltségét és polgárosultságát kelet felé ne csak megvédjük, hanem amennyire csak lehet, terjesszük is.

Őseink dicsőn feleltek meg e feladatnak a karddal és vitézségükkel. Nekünk tovább kell haladnunk nyomdokaikon, de már nem karddal, hanem a tudomány és az ész hatalmas fegyvereivel.

A tudomány pedig hasonló egy hegyhez, amelyre többen különböző oldalról felmennek. Minél magasabbra hágnak, annál nagyobb, tágasabb látkört nyernek, de annál inkább közelednek is egymáshoz, és mikor a hegy csúcsára érnek, együtt vannak, és kezet nyújtanak egymásnak.

Én tehát felemelem poharamat, azt óhajtván, adja az ég, hogy a haza népei érjék el a csúcsot mihamarább, és hogy kezet fogva, egyetértésben és dicső feladatuk közös megoldásában éljenek.

Éljen a nemes szász nemzet.

1860

A MAGYAR ÍRÓK HELYZETÉRŐL

Azon tényezők között, melyek haladásunkat eszközölték, kétségenkívül leghatalmasabb irodalmunk vala, s a nemzet belátva ezt, évek óta annyi lelkesedést s áldozatkészséget tanúsított irodalma iránt, minőt Európa legműveltebb népeinél alig találunk. És mégis, ha az irodalomtól az egyes írók helyzetére fordítjuk figyelmünket, be kell vallanunk, hogy az irodalmi munka talán sehol sem jutalmaztatik kevésbé, mint éppen hazánkban.

Míg az irodalmi pálya más országokban a jólét s vagyonosság ösvényeinek tekintetik, s azokat, kik rajta kitűntek, befolyáshoz s méltóságokhoz vezeti, addig a magyar írónak sorsa hasonló a bányászokéhoz, ki, midőn homloka izzadságával a mély aknák kincseit felhozza, mindenkit gazdagít, de maga örökre szegény marad.

Jól tudjuk, hogy ez nem a nemzet hibája, ha olvasóink száma kisebb, mint Francia- vagy Angolországban, s a polgári méltóságok kiosztása nálunk nem azoktól függ, kik az irodalom iránt érdekkel viseltetnek, hogy mindezt nem közönyösségünk okozta, de a baj nem azért nem csekélyebb; senki sincs, ki azt fájdalom nélkül ne látná, s ne lenne kész áldozatokra, hogy rajta segítsen, mint azt az általános részvét, melyet a nemzet egyes legkitűnőbb íróinak családjai iránt tanúsított, eléggé mutatja.

De ha legjelesb íróink családjairól gondoskodtunk, ne feledjük el, hogy vannak szerényebb érdemek is, melyek kevésbé ismerve, azért nem érdemlik kevésbé figyelmünket.

Egy remekmű - ha ott, hol az irodalom parlagon fekszik, remekmű támadhatna, minek a tapasztalás ellentmond - se nemzeti irodalmat alapítani, se annak hatását biztosítani nem elégséges.

Mily sok, az irodalom történetében említett író használta fel tehetségeit, míg a nyelvek megalakultak, melyekben egy Racine, Goethe vagy Vörösmarty munkái lehetőkké váltak.

Mennyi ismeretlen munkás fáradott ki, míg azon anyagot összegyűjté, s kidolgozá, melyből egy nagy tudós végre rendszert épített fel, s világhírt szerzett magának.

S mennyi szorgalom, mi jeles tehetségek közremunkálása szükséges csak arra, hogy a tudomány vívmányai népszerűbb formában terjesztve, a nagyközönség birtokába menjenek át, s azáltal termékenyekké váljanak, s mégis ki vonhatja kétségbe, hogy a roppant sebesség, mellyel minden eszme napjainkban terjed, s a nagyszerű befolyás, melyet a tudomány azáltal az életre gyakorol, az időszaki sajtónak s így olyanoknak köszönhető, kik hírlapok hasábjain névtelenül küzdve eszméik mellett, mint a közvitéz, midőn zászlója alatt elvérzik, még azon gondolattal sem vigasztalhatják magukat, hogy a diadalnál, melyet kivívtak, nevök említtetni fog.

A nemzet csak magát tiszteli meg, midőn nagy íróinak szobrokat emel; ha valaki, úgy az, ki hazáját egy nagy művel ajándékozta meg, méltó kortársainak s a jövőnek hálájára; de midőn ezt elismerjük, ne feledjük el, hogy minden nagy mű csak sokaknak közremunkálása vagy előkészítése által válik lehetségessé, s hogy valamint a mestert megilleti a babér, úgy az egyszerű munkás legalább mindennapi kenyerét kívánhatja meg, s azt várhatja nemzetétől, hogy miután ereje a munka alatt elfogyott, a nyomortól őriztessék meg, s fájdalommal vagyunk kénytelenek elismerni, hogy a magyar író e jelen pillanatban még eziránt sem érezheti biztosítva magát.

Ismertem férfiút, ki életének nagy részét a politikai tudományok egyik leghasznosabb ágának szentelve, a szó legszorosabb értelmében éhen halt meg. Ismertem írót, ki különféle munkái által nyelvünk kifejlődése körül elismert érdemeket szerzett magának, s tehetségeinek és

lankadatlan szorgalmának dacára ínségben végzé életét. Ismertem költőt, kinek művei egykor általános tetszésben részesültek, s mind tiszta formájuk, mind nemes tartalmuknál fogva maradandó beccsel bírnak, s kinek gyermekei most egy gyenge nő irodalmi munkássága által tartatnak fenn. - S ha a nemzet nem hallja az egyesek panaszait, ha az elhagyott tudós a nyomor között is megtartva büszkeségét, szenvedéseinek titkát magával vitte sírjába, s ha az elszegényedett író halálos ágyán nyomdai javításokkal maga szerezte meg mindennapi kenyerét, s ha az özvegy csak emlékeiben s öntudatában keresi támaszát, azért a nemzet ennyi s ily nemesen elviselt szenvedésektől nem vonhatja meg részvétét.

Ez volt meggyőződésünk, midőn egy írói segélypénztár megalapításának módjáról tanácskozva, néhányan először összegyűltünk; ez meggyőződésünk most, midőn az akadályok, melyek működésünket évekig megszakaszták, elháríttatván, eddigi törekvéseink eredményét önök kezeibe tesszük le.

Az anyagi eszközök, melyek rendelkezésünkre állnak, aránylag csekélyek.

Pénztárunk alapját társulatunk ideiglenes elnöke, gróf Károlyi István tette le, ki azon buzgalommal, mellyel őt minden nemes és hazafiúi vállalat élén látjuk, az írói segélypénztár alapítóinak sorát tízezer forinttal kezdé meg, mely összegnek kamatjai már segélyezésekre fordíttatnak. Később egy, magát megnevezni nem akaró polgártársunk a horvát szűkölködők javára kisorsolt ezüstkészletet, mely tizenkétezerhatszáz forintra becsültetett, megnyervén, azt társulatunknak ajándékozá. Ehhez járulnak a pesti takarékpénztár részéről tett ezer s Weisz Bernát és Fogarassy János urak által tett kétszáz forintos alapítványok, végre azon ezernyolcszáz forintra menő összeg, mely, midőn az írói segélypénztár eszméje hírlapok útján először megpendíttetett, kisebb adakozásokból összegyűlvén, mert a társulat a felsőbb helybenhagyást nem nyerheté meg, a rendőrség által lefoglaltatott, s mint értesülve vagyok, most a helytartótanács elnökségénél, mihelyest a társulat megalakult, átvehető.

Ebből s egyes kisebb adományból, melyeket pénztári jelentésünk felsorol, áll összes vagyonunk, s tudjuk, hogy az a létező szükségek fedezésére távolról sem elegendő; de tudjuk azt is, hogy törekvéseink sikere ezentúl csak a nemzet pártolásától függ, s bizodalommal nézünk a jövő elébe, mert azon nemzet, mely Kazinczynak századik születése napját mint nemzeti ünnepet ülte meg, mely a magyar Akadémiának palotát épít, s minden alkalommal annyi lelkesedést tanúsít irodalma iránt, hív fog maradni magához akkor is, midőn arra szólíttatik fel, hogy az irodalom mezején elaggott férfiakat s családjaikat a nyomortól megoltalmazva, kötelességét teljesítse.

1861

A KÖLTÉSZET HATÁSÁRÓL

Azon tényezők között, melyek az egyes nemzetek kifejlődésére hatnak, a költészetnél nincsen hatalmasabb, s a rege, mely szerint Orpheus lantjával városokat épített, csak egy kétségbevonhatatlan ténynek költői kifejezése, melyet az egész civilizáció története világosan bizonyít.

Valamint a természetben, úgy a népek életében a tavasz ébredését virágok jelölik, s ezen befolyás, melyet a költészet a civilizáció első lépéseire gyakorol, kiterjed egész folyamára, melyet tanulmányozva, látjuk, hogy minden változás, mely a költészetben követett irányra vagy ízlésre nézve történik, mindig mély nyomokat hagy maga után a népek erkölcsi s polgári állapotában is, s ennek tulajdonítható, hogy a költészet minden, a polgárosultság magasabb fokára emelkedett népnél a közélet fontosabb érdekei közé számíttatott, s hogy a köztársaság szabad polgárai s a belátóbb zsarnokok majd friss babérral, majd arany koronákkal jutalmazva a dalnokot, semmiben sem versenyeztek inkább, mint abban, hogy azon művészetet, mely a nép kifejlődésére oly hatalmas befolyást gyakorol, saját céljaik előmozdítására megnyerjék.

Ugyanezt látjuk hazánkban is, s ha újabb időben alig találunk esetet, melyben az irodalom a nemzet egész életére oly közvetlen hatást gyakorolt volna, úgy azon meggyőződés is, hogy az irodalom kifejlése a nemzet haladásával, sőt fennmaradásával válhatlan kapcsolatban áll, talán sohasem volt annyira elterjedve, mint nálunk, s ezen meggyőződés az, minek, mint más intézetek, úgy a Kisfaludy Társaság is, alapítását s azon általános pártolást köszöni, melyben a nemzet minden osztályánál részesült, s mely által azon helyzetbe jött, hogy ámbár csaknem anyagi segédforrások nélkül - kitűzött feladatának éveken át megfelelhetett.

Az idő, melyről szólok, nem az évek száma, de az események nagysága miatt oly távol fekszik tőlünk, s épp azon férfiak közül, kiknek társaságunk működése minden eredményeit köszöni, annyian nincsenek többé közöttünk, hogy szerénytelenség nélkül szólhatok ezen eredményekről, melyek rajtunk csak azon kötelességek terhét növelik, melyeket az elődök érdeme az utódokra ró. És valóban, ha azon eseményeket tekintjük, melyek által társaságunk működése félbeszakíttatott, s a nemzet egész gondolkodásmódja, törekvései új irányt vettek, s ha a hézagokat látjuk sorainkban, kétely támadhat bennünk, vajon e társaság meg fog-e felelhetni a várakozásnak, melyet egykori működése gerjesztett, s nem lett volna-e talán tanácsosabb egészen felhagyni oly törekvéssel, melynél ezentúl saját erőnkben nem bízhatunk, se a nemzet támogatására nem számolhatunk többé.

Komoly napokat élünk, s talán még komolyabb napoknak megyünk elébe. Mit a nemzet átélt és szenvedett, azt a költészet nem fejezheti ki dalaival, s nagy kötelességeink háttérbe szorítják a tisztán művészi és irodalmi érdekeket, melyeknek boldogabb apáink tehetségeiket szentelhették; vajon e társaság, melynek feladata tisztán irodalmi, számíthat-e a nemzet pártfogására, s nem lesznek-e inkább sokan, kik egy tisztán esztétikai s irodalmi intézetnek felélesztését oly pillanatban, midőn a nemzet legfontosabb érdekei forognak kérdésben, ha nem is károsnak, legalább is a nemzetre nézve egészen közönyösnek tartják?

Voltak s vannak talán, kik ekként vélekednek - mi másképp vagyunk meggyőződve, s ha elkövettünk mindent, hogy azon akadályok elháríttassanak, melyek társaságunk működésének évekig útjában álltak, s ha ezen napot, melyen mint társaság ismét a közönség elébe léphetünk, örömmel üdvözöljük: tettük s tesszük azt nemcsak azért, mert a kegyelet, mellyel Kisfaludy emlékének tartozunk, azt kötelességünkké tevé, s mert azt hisszük, hogy minden nap, melyen e hazában valami, legyen az nagy vagy csekély, romjaiból föltámad, örömnap az egész nemzetre nézve; de tesszük azért, mert úgy vagyunk meggyőződve, hogy az esztétikai s

tisztán irodalmi érdekeken kívül vannak nagyobb s általánosabb fontosságú érdekek is, melyek a Kisfaludy Társaság új működését kívánatossá, sőt szükségessé teszik.

Vannak sokan, kik a kort, melyben élünk, prózainak nevezik.

Nem osztozom e nézetben, s úgy vagyok meggyőződve, hogy a század, melyben az emberi nem egységének érzete a világot áthatotta, melyben Anglia legfontosabb anyagi érdekeinek feláldozásával fölszabadítá rabszolgáit, s Európában nem találunk nemzetet, mely bizonyos eszmékért minden áldozatra kész ne lenne, e szemrehányást nem érdemli, s hogy a jövő, ha majdan századunk nehéz, de nemes küzdelmeire visszatekint, más ítéletet fog mondani korszakunkról, habár mi, kik benne élünk, néha undorral fordulunk el a vastag materializmustól, melyet a társaság bizonyos rétegeiben találunk.

Költői minden kor, mely eszmékért lelkesedni tud, s ilyen a mienk, habár a költészeti irodalom egész parlagon heverne is, s a tömegekben a művészileg szépnek érzetével kiveszett volna a fogékonyság, melytől minden irodalmi műnek hatása függ; pedig még ezt sem mondhatjuk századunkról, sőt ha azon helyzetet tekintjük, melyet az irodalom társadalmunkban elfoglal, azt fogjuk találni, hogy az, s hogy jelesen a szépirodalom soha nagyobb, soha általánosabb befolyást nem gyakorolt, mint éppen a jelen pillanatban.

Megengedem, szegényebbek lettünk egyes nagy művekben, s az utóbbi félszázad alatt alig nevezhetünk egy szépirodalmi remeket, mely oly hatást idézett elő, mint a múlt századok egyes nagyobb művei; mióta a rapszód kobozával nem maga kíséri dalait, a közvetlen viszony, mely a trubadúr és hallgatói között a középkorban létezett, társasági viszonyaink által lehetetlenné vált, a nép, melyet az óda elragadott, az olümpi játékoknál nem koszorúzza meg dalnokát, s nem történhetik, hogy a vándorló minstrel énekénél föllelkesült vár lakói egyszerre felkössék fegyvereiket, hogy a keresztességben részt vegyenek, melyre az ének őket felszólította; de ha azon befolyást tekintjük, melyet az irodalom s jelesen a szépirodalom, a népek szellemi s erkölcsi kifejlődésére s ezáltal polgári szabadságukra és jólétökre gyakorol, belátjuk: hogy az soha nagyobb s általánosabb nem vala; miből azon következtetést kell vonnunk, hogy minden, mi a szépirodalom emelésére hathat, soha a gondolkozónak figyelmét s az egész társadalom támogatását nem érdemelte annyira, mint éppen a jelen pillanatban, s pedig annál inkább, minél inkább meg vagyunk győződve, hogy azon irány, mely egyes, éppen a műveltség legmagasabb fokán álló népek szépirodalmában mutatkozik, távolról sem felelhet meg kívánatainknak.

Minden kornak megvan saját költészete, s éppen mert a való költészet csak a nép legbensőbb érzelmeinek s meggyőződésének kifolyása, természetes, ha az a művelődés különböző fokai szerint más-más alakban tűnik fel. - Azon irányban, melyben a szenvedelem helyébe érzemények lépnek, s az érzelmek hatalmát az eszmék uralma követi: a költői elragadtatás helyébe a reflexió lép, s ha nem vehetjük is rossz néven senkinek, aki a költészetnek első nemét, mely a népdalban s eposzban nyilatkozik, a költészet későbbi művésziebb formáinál többre becsüli: az, ki ezen előszeretetében annyira megy, hogy azon kívül más költészetet elismerni nem akar, s mint ezt többen tevék, Horáctól vagy Pope-tól a költőnek nevét megtagadja, nézetem szerint nem ítél helyesebben, mintha valaki azért, mert a szabad természetben gyönyörködve, a mező virágait szebbeknek találja, ebből azt következtetné, hogy kertjeinkben nincsen tavasz. A költészet nem bizonyos tárgyakban fekszik, hanem, mint a nap, elterjeszti világát mindenre, mi e földön létezik, hatása nincs kötve bizonyos formához, hanem egyaránt nyilatkozik minden formában, mely által gondolatainkat úgy fejezzük ki, hogy azok érzeményeinkre hassanak, s érzeményeinket úgy, hogy azok gondolatokat ébresszenek. Mint a magas székesegyházban s a kis falusi templomban, mint Palestrina mesteri dalaiban s az aggastyán halk imájában egy érzemény szólal fel, úgy a költészet nincs kötve semmi külsőségekhez. Isten

úgy akarta, hogy valamint ege, úgy az, mi az éghez emel, s az ember megnyugtatására s vígasztalására szükséges: egyaránt közel legyen minden halandóhoz.

Az átélt idő s a művelődésnek foka, melyet elért, ellenállhatlan befolyást gyakorol az egyesre s egész korszakokra. Azon tárgyakkal, melyekért lelkesül, s az eszményképpel, melyet felállít, változik a kornak költészete is; s ha az jelenleg Trója hősei helyett a mindennapi élet előbb prózaiaknak tartott viszonyaival foglalkozik, s a művésziebb eposz vagy dráma helyett a regény formáját használja: mindez csak a dolgok természetes kifejlődésének s jelen társadalmi viszonyainknak szükséges következése.

Tisztán művészi szempontból sajnálhatjuk, hogy irodalmunk, valamint a tárgyakra nézve, melyekkel foglalkozik, úgy főképp forma tekintetében alábbszállt. Az irodalomtörténet egykor talán szigorúan fog ítélni századunkról, s egyes művekben, melyeket a jelen bámul, talán éppúgy fel fogja mutatni a hanyatlás jeleit, mint azon nagy római írók műveiben, kik Augustus korát követték; de azon hanyatlásban nincs semmi, ami elszomorítana, főképp ha meggondoljuk, hogy ha művészi tekintetben alábbszálltunk, ez részben azon roppant elterjedésnek következése, melyet a szellemi művek napjainkban nyertek, s mely által az irodalom egyes kisszámú művelt osztályok kizárólagos tulajdona lenni megszűnt.

Azon szomorúságnak, mely a gondolkozó szívét elfogja, ha korunk egyes s éppen a műveltség élén álló népének irodalmát figyelemmel kíséri, azon aggodalomnak, melyet az irodalmi mezőn mutatkozó jelenségek bennünk gerjesztenek, oka másban fekszik.

Az olvasás szükséggé vált, szükséggé a nép minden osztályára nézve, e szükség az irodalomban soha nem látott produktivitást idézett elő, s részint ez, részint a befolyás, melyet közönsége az íróra gyakorol, okozta, hogy forma tekintetében alábbszálltunk, s hogy a regény általános uralmával egy bizonyos szélesség és pongyolaság jött be minden irodalomba, mely a remeknek eszméjével össze nem fér; de vajon e süllyedés csak a forma tekintetében létezik-e? s nem tapasztaljuk-e azt még inkább azon érzésekre s elvekre nézve, melyeket az irodalom terjeszt, s ha az írónak megbocsátjuk, hacsak népszerűséget keresve s arra fordítva figyelmét, hogy olvasóközönsége nagyobb legyen, irányában a műbírák helyett a tömeg ízlését követi, vajon mit mondjunk akkor, ha a legjelesebb tehetségek ugyanezen tekinteteknek meggyőződésöket, legszentebb polgári kötelességeiket áldozzák föl, s Istentől nyert tehetségeiket arra használják, hogy a tömeg rosszindulatainak hízelegve, azon erkölcsi alapokat ingassák meg, melyeken a társadalom nyugszik, s melyek megingatva, semmi által sem pótoltathatnak többé?

S vajon nem kell-e megvallanunk, hogy korunk irodalmából e szomorú jelenségnek sok példáját hozhatjuk fel?

Nem szándékom részletekbe bocsátkozni; kik az utóbbi harminc év alatt a külföldi regényirodalmat figyelemmel kísérték, bizonyosan osztoznak nézetemben, s én a rosszallást, melyet ezen irány érdemel, nem mondhatnám ki erősebb szavakkal, mint azt éppen azon nemzetek jelesebb írói tették, melyeknek körében e baj jelentkezik; de ha a baj létezését ignorálnunk nem szabad, s ha tekintve az elterjedést, mellyel a regényirodalom korunkban bír, nem titkolhatjuk magunk előtt azon következéseket, melyeket ez a közerkölcsiségre előidéz: vajon nem kell-e elismernünk, hogy a jelen pillanatban alig lehet valami fontosabb, mint hogy a bajoknak elejét vegyük?

Irodalmunk eddig nagy részben ment ezen kinövésektől. Az ok, melynek ezt köszönjük, azon hazafias irányban fekszik, mely irodalmunkat kezdetétől mostanig áthatotta, s azt megőrzé minden aljasodástól; de mégis, ha helyzetünket elfogultság nélkül tekintjük, meg kell vallanunk, miként azon veszély, mely korunk rossz irodalmi irányaiból származik, mégis létezik - noha kisebb mértékben - hazánkra nézve is.

Korunk jelleme az általánosság; mint a természettudományok körében tett tanulmányok által az anyagi távolságok eltűntek: úgy még inkább eltűntek a válaszfalak, melyek a népeket szellemi tekintetben egymástól elkülönözték.

Az eszmék villámgyorsasággal terjednek el, s ami bármely irodalomban jelesnek vagy érdekesnek tartatik, fordítások által hetek alatt egész Európa tulajdonává lesz. Fölösleges, hogy azon idegen műveket elősoroljam, melyek ily módon irodalmunkba átmentek, sőt nemzeti színházunkban előadattak, amelyekről a legkíméletesebben szólva is azt mondhatjuk, hogy jobb lett volna, ha azok soha le nem fordíttattak volna; - és ha nem függ tőlünk, hogy azt akadályozhassuk, és az indusztrializmusnak, mely irodalmi vállalatoknál csak a kelendőséget veszi tekintetbe, korlátokat szabjunk, valóban itt van az idő, hogy azon rossz befolyást, melyet hasonló művek elterjedése az erkölcsiségére gyakorolhat, azon egy módon ellensúlyozzuk, mely hatalmunkban áll, s mely csak nemzeti irodalmunk emelésében és abban fekszik, hogy a magyar olvasóközönségnek a külföld azon műveit adjuk kezébe, melyek által irodalmunk valóban gazdagabbá válik.

A rossz irodalomnak veszélyes hatásai ellen csak egy óvszer létezik, s ez a jó irodalom; s mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy azok, kik tevékenységöket arra szentelik, hogy hazánknak ezt megszerezzék, nem méltatlanok a nemzet pártolására.

Ez a feladat, melyet a Kisfaludy Társaság magának kitűzött.

Mívelni saját irodalmunkat, hogy az e nemzet érzelmeinek s eszméinek legvalóbb, legnemesebb kifejezése legyen, s a jövőnek méltó formában feltartva azt, miért korunkban lelkesültünk, s midőn ezt tesszük, s a magyar szellemet, mely nyelvünkön nyilatkozik, egész tisztaságában fenntartjuk: egyszersmind műfordítások által saját körünkbe vonni a külföld kincseit, hogy az ó és új világirodalom remekei között ne legyen olyan, melynek élvezéséhez a magyar nyelv által juthatni ne lehetne - ezt tűztük ki célul, s mi át vagyunk hatva feladatunk nagyságától, de át vagyunk hatva annak szükségétől is, s ha saját erőnkben kétkedünk, tudjuk, hogy mögöttünk a nemzet áll, mely eddig hatalmas támaszát semmi nemes törekvéstől nem vonta meg, s nem fogja azt megvonni társaságunktól sem, mely midőn az irodalom csöndes körében nyelvünket műveli, azon öntudattal teszi azt, hogy ő is a nemzet szellemi újjászületésének nagy munkáján dolgozik, s hogy a bányász, kinek hatalmas ütéseitől a sötét akna felhangozik, s a gazda, ki csöndesen elhinti magvát, különböző módon, de egyaránt nevelik a kincset, melyet egy boldogabb jövő élvezni fog.

1862

A KÖLTÉSZET HIVATÁSÁRÓL

Midőn a Kisfaludy Társaság több évig félbeszakított munkásságát újra megkezdé, némi aggodalommal határoztuk magunkat e lépésre, melyet nemcsak a társaságnak legjelesebb tagjaiban szenvedett veszteségei, hanem főképp azon változás idézett föl bennünk, melyen a nemzet az utolsó időkben keresztülment.

Korunk kiválólag praktikusnak tekinti magát, s az anyagi érdekek és politika mezejére fordítva tevékenységét, azt mi ezekkel közvetlen összeköttetésben nem áll, nem méltatja figyelemre, s nem ilyen-e társaságunk is, mely kizárólag a költészet és szépirodalom mívelését tűzte ki feladatául?

Komoly munkával elfoglalt századunkban a vidám művészet versenyei kit érdekelnek? a füstölgő mozdonyok között, melyek vaspályáinkon csengve körülszáguldanak, ki hallgat a koboz szelíd hangjaira; s ki méltatja figyelmére a virágokat, melyeknek tavaszkor örült, midőn a vetések már kalászban állnak, s dús aratást ígérnek?

E nemzedék, mely Prometheus szikráját elrabolva, tüzénél új láncokat s koronákat kovácsol magának, s a múltnak előítéleteivel hitének nagy részét elvesztette, meg fogja-e érteni, fogja-e méltányolni fáradozásainkat, midőn azon tevékenységet újra kezdjük meg, mely a nemzet kifejlődésére egykor elhatározó befolyást gyakorolt, s nekünk fontosnak látszik, de mégis csak egy oly múltnak folytatása, melyet nagy események messze távolba helyeztek.

A két év, mely azóta lefolyt, a társaság alapító s pártoló tagjainak növekedő száma, s e tisztelt kör, melyet magunk körül látunk, megcáfolta ezen aggodalmainkat, s ha, tekintve feladatunk nagyságát, saját erőnkben kétkedünk is: legalább aziránt, hogy e feladat teljes fontosságában elismertetik, nem lehet kétségünk többé, s a nemzet megmutatta, hogy azon buzgalom, mellyel anyagi érdekeinek kifejtésén s politikai újjászületésén dolgozik, nem lankasztá el a lelkesedést azon eszmék s törekvések iránt, melyekkel a haladás pályáján egy félszázad előtt fellépett.

Valamint az egyesnek állása attól függ, hogy azon társaságnak, melyben él, tevékeny s hasznos tagja legyen: úgy van az a nemzeteknél is. A leghatalmasabb is csak azon mértékben gyakorolhatja befolyását, melyben az emberiség közös céljainak szolgál, s erejét a korszellem irányában használja fel.

Vággyal tekinthetünk vissza múltunkra, midőn zöld rónánkon, melynek sima színét az eke vasa akkor még nem sebezte meg, kacagányos apáink száguldottak körül, nem ismerve más munkát, mint azt, mely a várak erődítésére fordíttatott, s nem becsülve más tudományt, mint azt, mely a múlt idők dicső tetteit jegyezte fel krónikáiban. De ez idők elmúltak, előttünk új kor áll, s ha azt akarjuk, hogy e nemzet múltjához méltó állást foglaljon el, nem utasíthatjuk el magunktól annak követeléseit. Szükség, hogy részt vegyünk a nagy mozgalomban, melyet körülöttünk látunk.

Századunk hősei nem tornákon, hanem műhelyekben, hol csatáink fegyverei készülnek, edzik meg karjaikat a küzdelemhez, s nemzetünk jövője attól függ, hogy korunk ezen igényeit belátva, ugyanazon eréllyel fogjon azoknak teljesítéséhez, melyet történetünk minden fázisában tanúsított. Nekünk a közös irányban haladnunk, nekünk dolgoznunk kell, homlokunk izzadságával oly munkát végezve, melyet eldődeink talán szolgainak tartottak.

De éppen mert ezt belátjuk, mert a kor általános irányát megváltoztatni hatalmunkban nem áll: nem feledkezhetünk meg azon veszélyekről, melyekkel anyagi érdekek ápolása minden korban és nemzetnél jár, s melyeket mi sem kerülhetünk ki.

A sebes haladás s minden viszonyok és helyzetek szüntelen változása, mellyel az szükségképp jár, végre minden állásnak bizonytalanságát vonja maga után, s nem vétethetnek el azon korlátok, melyekkel a társadalom az egyesnek törekvéseit egykor megszorítá, anélkül, hogy egyszersmind azon fékek ne tágulnának, melyek az egyesnek tevékenységét bizonyos határok közé szorították.

A nemzedék, mely csak saját erejében bízva, annyit elért, mi egykor lehetetlennek látszott, valamint más, úgy az erkölcsi lehetőségek korlátain könnyen túlteszi magát, s nem uralkodhatunk az anyag felett anélkül, hogy azzal szüntelen foglalkozva, az ne ragadjon ránk, s azon szellemi potenciák ne veszítsék reánk való hatásukat, melyeknek hódolva emelkedtünk; s innen van, hogy azon korszakok, melyekben egyes nemzetek gyors haladásukban a materiális jólétnek legmagasabb fokát elérték, sokszor csak süllyedésüknek kezdetét jelölik, s végenyészetöket vonták magok után.

Éppen azért szükséges, hogy, valamint a hajós, midőn kedvező széltől dagadt vitorlákkal leggyorsabban halad célja felé, emeli szemeit legtöbbször a csillagokhoz, melyek útját jelölik: úgy mi, éppen midőn haladásunknak semmi útjában nem áll, s a rég óhajtott jólét közelnek látszik, azon magas eszméket ne veszítsük szemeink elől, melyek haladásunknak egyedüli biztos vezetői, s melyek nélkül a gyorsaság, mellyel előremegyünk, csak veszélyünket növeli, s én teljesen meg vagyok győződve, hogy a költészet, mely létünk legszebb kincse mindig, ily időszakban, minő a miénk, valóban szükséggé válik, mert csak ez őrizheti meg lelkünket az aljasodástól, mely az anyagi jólétnek, ha azt magasabb aspirációk nem ellensúlyozzák, természetes következése.

A befolyás, melyet jelenleg az irodalom e haza kifejlődésére gyakorol, se oly közvetlen, se oly általános nem lehet többé, mint egykor volt, s költészetünk, mely egy félszázad előtt nemzetiségi törekvéseink összegét foglalta magában, most azoknak csak egy részét képezi, de e rész azért nem kevésbé lényeges, s ha e hon érdeke azt kívánja, hogy a tevékenységnek semmi ága ne hanyagoltassék el, s ha örvendünk a buzgóságnak, mellyel egyesek a nemzet társadalmi és állami kifejlődésének szentelik egész erejöket, míg mások kizárólag az ipar, a kereskedés, a gazdaság vagy más külön érdekeknek élnek, valóban nem kevésbé fontos, hogy azok is, kik a tevékenységnek e zajosabb köreitől visszavonulva, az irodalom művelését választák feladatokul, hivatásuk fontosságától áthatva, azt kettőzött lelkesedéssel teljesítsék.

Hisz éppen, midőn a vita legélénkebben foly, akkor szükséges, hogy a közös zászló, mely a küzdőket összetartja, erős karoktól tartva magasan lobogjon a küzdők felett, s ne hiányozzanak, kik a csüggedőt bátorítják, azt, kit az ellen fegyvere sebzett, vigasztalják, s a győzőt intsék, hogy diadalának örömében el ne felejtse, miként van valami a sikeren kívül, mitől tetteinek dicsősége függ, s hogy valamint a babér, melyet a fortély s erőszak a jog felett nyert, nem takarhatja el a gyalázatot: úgy a vér, mely a haza oltárán áldozatképpen ontatott, nem veszett el, azért, habár az áldást csak a jövő nemzedékek élveznék is.

Ez a költészetnek magas hivatása századunkban, s a társaság, mely legfőbb feladatát abban találja, hogy ezen hivatásnak érzete irodalmunkban ébren tartassék, mint eddig, úgy ezentúl is bizton számít a nemzet támogatására, mely valamint a tudományt buzgó pártolásában részesíti, mert a hatást, melyet az a nép értelmi kifejlődésére gyakorol, belátta - úgy bizonyosan nem fogja megvonni támogatását az irodalom azon ágaitól sem, melyeknek feladata, hogy a nemzet kedélyének nem kevésbé fontos művelésére hasonló befolyást gyakoroljanak.

1863

A HAZAI TUDOMÁNYOSSÁGRÓL

Midőn tizenhat hosszú és nehéz év után a haza orvosai s természetvizsgálói ma először gyűlnek össze, hogy munkásságukat újra megkezdjék, valamennyiünknek keblét megelégedés tölti el; s mégis örömünk közé kinek szívébe nem vegyülne fájdalom, midőn körültekint, s látja, hogy az, ki a magyar orvosok s természetvizsgálók gyülekezeteinek kezdeményezője volt, s kihez közülünk annyiakat a hála és tisztelet kötelékei csatoltak - nincsen körünkben többé? S habár e veszteséget senki nem érezheti élénkebben, mint én, ki helyemet azon meggyőződéssel foglalom el, hogy őt nem pótolhatom: - ki az, ki a tisztelt férfiút fájdalmasan ne nélkülözné, ki ne tudná, hogy e gyülekezet *Bene* Ferenc[ben] vezetőjétől, hogy hazai tudományosságunk egyik díszétől, hogy valamennyien attól fosztattunk meg, ki egy félszázadnál tovább példányképpen állt közöttünk, életével kijelölve a célt, mely felé a tudományos pályán törekednünk kell, s melyet ő végnapjáig követett: haladni mindig a tudományban, hogy ezáltal embertársainknak mindig inkább javára legyünk. - Egyike vala ő azoknak, kik egy hosszú életen át méltán s nemesen töltötték be helyöket, kiket alkonyuk hanyatló erővel azon pályán talál, melyet mint ifjak választottak, s kik mert a dicsőséget csak kötelességeik teljesítésében keresik, a legszebb emléket hagyják maguk után, melyet fáradságunkkal kiérdemelhetünk: ezreknek hálaérzetét. - Én, e gyülekezet elnöke, nem felelnék meg kötelességemnek, s önök közös érzületének, ha midőn e gyűlést megnyitom - e fájdalmunkat s hálánkat nem fejezném ki. - De, tisztelt gyülekezet! van Bene Ferenc iránt egy kötelességünk, ennél fontosabb, melyet szavakkal nem róhatunk le, s ez az: hogy azon reményeket, melyeket gyülekezetünk állandó megalapításánál összekötött, teljesítve, érdemeihez méltó emléket emeljünk, s csak midőn ezt tesszük, fejezhetjük ki hozzá s magunkhoz méltóan a hálát, mellyel iránta tartozunk. Ezen meggyőződés legyen a vezéreszme, mellyel munkásságunk új szakába lépünk. Azon egyes jelenségek között, melyeknek összessége korunk jellemét képezi, alig található fontosabb, mint azon haladás, mely századunkban a természettudományok körében történt. Soha ily rövid idő alatt e tudomány körében annyi s ily nagyszerű felfedezés nem tétetett; soha a tudomány felfedezései az élet minden viszonyaira ily rögtön s közvetlen befolyást nem gyakoroltak. Tagadhatlan, hogy korunknak ezen iránya egyes káros következményeket is idézett elő. A kizáró érdek, mellyel annyian a természettudományokhoz fordulnak, itt-ott háttérbe szorított más törekvéseket, melyek az ész- s kedélyre nemesítve hatnak; a buzgóság, mellyel az anyagi világ törvényei kerestetnek, közönyösséget idézett elő azon más, nem kevésbé fontos törvények iránt, melyek az emberi társaság s minden egyes szellemi kifejlődésnek alapjai; tagadhatlan, hogy a természeti tudományok, annyi meglepő győzelmek öntudatában, itt-ott túlterjeszkednek határukon, s oly tények magyarázatát tűzik ki feladatokul, melyek körükön kívül esnek, s melyeket, bármennyire haladjunk, soha a scalpel és kémiai analízis útján tisztába hozni nem fogunk. - De mindamellett tagadhatlan, hogy korunk rendkívül gyors haladását - melyet csak azért nem veszünk észre, mert az oly szakadatlan - főképp a természettudományok haladásának köszönhetjük, úgy én meg vagyok győződve, hogy e haladás végeredményeiben nagy s éppen oly üdvös következéseket fog előidézni erkölcsi kifejlődésünkre is; nemcsak azért, mert minden, mi az emberek jólétét növeli, s mi által az eszközöltetik, hogy a durva munkától, mely csak testi erőt kíván, felmentetünk - szellemi kifejlődésünket eszközli; hanem azért is, mert azon erkölcsi elveket s vallási meggyőződéseket, melyek gyengülése fölött most oly méltán aggódunk, semmi nem szilárdítja meg újra, mint éppen a tudomány, s ha e részben tapasztalataink az ellenkezőt látszanak mutatni, ez csak onnan van, mert bármi nagyszerű haladásunk, főképp a természettudományok mezején, még most is csak a tudomány küszöbén állunk. Én legalább teljesen meg vagyok győződve, hogy minden, mi az ember szellemi hatalmát bizonyítja, mi őt saját méltóságára emlékezteti:

az szükségképp emelni fogja erkölcsi érzetét is, s hogy miután azon okok között, melyek egy felsőbb lény létezése mellett felhozatnak, a természet csodálatos rendjénél meggyőzőbb nem található, minden, mi által e csodálatos rend tisztább ismeretéhez jutunk, a vallási érzetet erősíteni fogja. - Terjedjen bármennyire kilátásunk, e nagy, de határos föld körén túl eget találunk, s minél tágabb látkörünk, annál többet látunk, annál nagyszerűbben tűnik fel a végtelenség, mely azt környezi.

És ez az, amiért én a természettudományokban tett nagyszerű haladást nemcsak korunk egyik legnevezetesebb, de egyszersmind legörvendetesebb jelenségének tartom, s miért minden, mi ezen tudományok emelésére vezet, nemcsak tudományos, hanem általános fontossággal bír. Ha általában áll - mit jelenleg alig fog valaki tagadni -, hogy a műveltség magasabb fokára emelkedett korszakunkban oly nemzet, mely az emberiség mozgalmaiban részt nem vesz, s tudományos kifejlődésében elmarad: állását nem tarthatja fenn; kettősen igaz ez azon tudományokat illetőleg, melyek által a természet gazdag kincseit használni tanulván, e föld lakosaiból annak uraivá válunk, s melyeknek művelése - ha szellemi hasznaitól elvonatkozunk is - anyagi jólétünk első föltételei közé tartozik.

Ezen meggyőződés volt az, mely Bene F.-et huszonöt év előtt a magyar orvosok és természetvizsgálók évenkénti gyülekezeteinek kezdeményezésére buzdítá; ez bírt minket arra, hogy mihelyt az akadályok, melyek gyülekezeteinket tizenhat évig gátolták, elháríttattak: e gyűlést kihirdessük, s a számos kör, mely e teremben összegyűlt, mutatja, hogy ezen meggyőződés közös az egész országban, s így közös azon határozat is, mely e meggyőződésből támadt: elkövetni mindent, hogy hazai tudományosságunk ezen körében is a nemzethez méltó állást foglaljunk el.

De midőn hazai tudományosságról szólok, midőn e gyülekezetben, melyet tisztán tudományos érdekek vezetnek, nemzeti érzelmekre hivatkozom, nem szállok-e le azon magas álláspontról, melyet a tudománynak elhagyni nem szabad? Nem áll-e az magasan minden egyes országok s nemzetiségek törekvései fölött, egy világítótoronyként, mely a habok küzdelmein kívül biztos parton emelkedik, hogy a vészekben hányatott emberiség irányát ne tévessze el.

Engedjék önök, hogy e részben saját nézetemet elmondjam. Hiszem, sőt meg vagyok győződve: hogy vannak érdekek, melyek még a hazánál is magasabban állanak, s éppen mert a kereszténység által ily érdekek támadtak, mert a haza fölött az emberiség nagy eszméje állíttatott fel, mert céljaink vannak, melyek e föld minden népeivel közösek, mert vannak eszmék és érzések, melyekre nézve az egyes államok határai nem léteznek: ez az, minek a magas állást, melyet újabb civilizációnk az óvilági fölött elfoglalt, főképp köszönjük; s ki ne látná, hogy a tudomány is ezen általános érdekek közé tartozik?

Nem egyes népé vagy korszaké, hanem az emberiség közös kincse ez, valamennyiünké, mint a nap, melynek sugarai különböző irányban, de az egész földet bevilágítják; kimeríthetlen, mint a forrás, mely el nem apad, ha belőle milliók enyhítik is szomjukat. - A tudomány a világé, az emberiségé, de ezen közös kincsnek mi módon jutunk birtokához? Mint a gyenge vízér és csermely a patakkal, ez a kisebb folyóval egyesül, s így képezi a nagy folyamot, mely egész országok vizeit a tengerbe viszi, hogy a nagy medence soha ne apadjon el: így támad a tudomány. Közös, általános az, de csak azért oly nagyszerű, mert benne millióknak törekvései egyesülnek, mert minden kor, minden nemzet, minden egyes, miután előbb individuális létének körét átfutotta, e nagy egésznek hozza kincseit. Minden tudomány individuális törekvéseknek eredménye, s a tapasztalás azt mutatja, hogy valamint a folyó annál több vizet hoz a tengerbe, minél tovább folytatá külön útját: úgy az egyes tudományos törekvések éppen azon arányban mozdítják elő a tudományt, melyben azok az egyes népek vagy egyének individualitásának eredményei. Számos okot találunk, melyekből e kétségbevonhatlan tény könnyen megmagyarázható. Minden nyelv, melyen a tudomány míveltetik, egy-egy eszköz, mely által

bizonyos eredményhez könnyebben jutunk, mely ezen eszköz nélkül soha, vagy legalább csak nagy fáradságok után lett volna elérhető. A népek különböző szelleme s kedélyi tulajdonai, melyek szerint azok a tudományt felfogják, biztosítják azon sokoldalúságot, mely nélkül nagy igazságokat feltalálni nem lehet, s a nemzetiségi érzet a tudományok körében is nemes versenyt idéz elő, mely minden nagy erőfeszítésnek, s így minden nagyobb sikernek feltétele. És vajon nem áll-e mindez a természettudományokra nézve is, s nem járul-e ezekhez még az is, hogy a természettudományok gyakorlati művelése bizonyos helyiségekhez kötött; és sokkal több egyes közreműködését igényli, mint bármely más tudomány?

Az anyagi természet törvényeinek fölfedezése, mely a természettudományoknak végcélját képezi, bizonyosan az egész emberiségnek egyaránt érdekében fekszik; de miután e cél nem általános spekuláció által, hanem csak úgy érethetik el, ha minden helyen azon tények s jelenségek okszerű észlelhetésére számíthatunk, melyeknek összegéből az egyes törvényeket absztrahálhatjuk: vajon miként érhetnők el ezen általános célunkat, ha az egyes népek tudósai kötelességüket elhanyagolnák, s nem mindenekelőtt saját ismeretét tűznék ki feladatokul? - Ez az, mit a tudományos világ tőlünk vár, mit joggal követelhet, s meg vagyok győződve, hogy ez ország természettudósai a tudomány általános érdekeit éppen azáltal mozdíthatják elő leginkább, ha feladatukat e hazai szempontból fogják fel; csak úgy, ha ezt teszik, teljesítik azon reményeket, melyeket Bene Ferenc a magyar orvosok s természetvizsgálók gyülekezeteinek állandó megalakításával összekötött, meggyőződve arról, hogyha e hon különböző vidékein lakó természettudósok évenként egyszer összegyűlvén, saját körükben tett tapasztalásaikat egymással közlik, ha kölcsönös verseny által mindig új törekvésekre buzdulnak, ha kezet fogva haladnak előre: a cél, mely felé törekednünk kell, el fog éretni; mert valamint e hon felvirágzása, úgy e hon tudományos ismerete is nem egyesek, hanem csak a nemzet műve lehet, a magyar nemzeté, mely különböző nemzetiségekből áll, különböző nyelveken szól s különböző vallásos szertartások szerint imádja istenét, de mint a gránit, melynek különböző alkatrészeit világrázó események olvasztak egybe, azért egy marad, s egységének érzetét csak úgy veszthetné el, ha a közös hazáról, ha múltja dicsőségéről s a jövő reményeiről felejtkeznék meg, s felhagyna nemesebb törekvéseivel, melyeknek mindegyike úgy a tudomány, mint a közélet mezején mindig szorosabban fűzi egymáshoz e hon polgárait.

1863

IRODALMUNK NEMZETI IRÁNYÁRÓL

Ha valaki kétségbe vonja azon befolyást, melyet az egyes nemzetek állására irodalmuk gyakorol, azt a jelen év, melyben Európa nagy nemzeteinek egyike legnagyobb költőjének háromszázados születése napját ünnepli: meggyőzheti tévedéséről. A babérok és kincsek között, melyeket az angol nép százados törekvéseivel kiérdemelt, bizonyára nincs olyan, melynek birtokában büszkébbnek, gazdagabbnak érezné magát, mint azon borostyán által, mellyel a civilizált világ nevében majdan nagy fiának szobrát fogja megkoszorúzni. A sors népek, mint egyesek iránt állhatatlan, s jöhetnek idők, midőn a nagy nemzet, mely az újkorban Róma és Karthágó szerepét egyesítve - mit a régiek lehetetlennek tartottak - a világ ura és tőzsére akar lenni egyszerre, talán éppen ezért magas állásából alábbszáll, de a fény, melyet Shakespeare neve az irigyelhető szigetre áraszt, s a befolyás, melyet az angol irodalom a művelt világra gyakorol, azért fenn fogja tartani e nemzet dicsőségét még akkor is, ha hatalmának minden támaszai porba dőltek.

És méltán; mert valamint azon érdemek között, melyekre az egyes nép hivatkozhatik, azok a legnagyobbak, melyeket magának az emberiség általános művelése körül szerzett, úgy nincs semmi, mit annyira sajátjának mondhatna.

A hadi dicsőség, az anyagi jólét, sőt egyes tudományokban s művészetekben tett nagyszerű haladás a földirati helyzet, kedvező körülmények vagy a nép egyes képességeinek eredménye lehetnek; de irodalma csak egész egyéniségének kifolyása, azért szellemi és kedélyi egész becsének legigazságosabb mérlege, úgyhogy amit némelyek az alkotmányról mondanak, az sokkal jobban illik az irodalomra: hogy minden nép olyannal bír, minőre érdemes, s azon állást, melyet e tekintetben elfoglal, mindig csak magának köszöni.

Mert ne higgye senki, hogy az irodalom fejlődése annak anyagi pártolásától függ. A történet ellentmond ezen, hízelgők által annyiszor ismételt s hiúk és gyengék által annyiszor elhitt állításnak. A bőkezűség, mellyel az uralkodók és kormányok az irodalmat néha felkarolták, ott, hol az más okoknál fogva már fejlődésnek indult, elősegíthette a fejlődést; de valóban nagy és életre való irodalmat teremteni nem bírt sehol, sőt mert az írót, ki pártolását csak a hatalomtól várja, annak irányában lealázza - többnyire éppen az ellenkező hatást idézte elő. Ez történt Augustus és X. Leó, ez XIV. Lajos alatt, midőn a vásárolt írók által nagynak nevezett király, ki Augustusnak képzelve magát, az irodalmat felséges mosolyaival és nyílt erszényével tartá, minden bőkezűsége által csak azt érhette el, hogy a fénykor, melynek csillagai, Corneille, Racine, Molière, Boileau s annyi ezekhez hasonló, uralkodásának első felében ragyogtak, általános süllyedéssel végződött, s a büszke király életének utolsó húsz évében azon nemzedékből, mely kormányának hatása alatt nőtt fel, nem találunk egy nevet vagy munkát, mely a francia irodalomra állandó hatást gyakorolt volna.

A végzet az egyestől megtagadta a hatalmat a szellem felett, s miként az önkény erőlködései annak ébredését nem nyomhatják el, úgy egyesek jóakarata nem ébresztheti azt fel álmából.

Nem egyesek pártfogása, hanem közrészvét az, mitől az irodalom fejlődése függ, s csak a nép szelleme és kedélyének nemesebb tulajdonai azon források, melyekből kincsei folynak, s hogy erről meggyőződjünk, nem szükséges egyéb, mint hogy saját irodalmunk történetére tekintsünk vissza.

Nem tartozom azok közé, kik a hiúságnak bármily téren hízelegni szoktak, s önámításnak hiszem, ha irodalmunkat jelen állásában Európa előbbre haladt nagy nemzeteinek irodalmával párvonalba állítjuk. - Erős bizodalmam van irodalmunk jövőjében, melynek harminc év óta gyenge tehetségeimet szentelem; de ha meg vagyok is győződve arról, hogy a fa, mely

félszázad alatt ennyire nőtt, a legmagasabbakkal versenyezve fogja idővel emelni erős sudarát, s hogy az épület, melynek alapjait leraktuk, egykor dicső leend: én a fiatal fát a százados tölgyekkel nem hasonlítom egybe, s elismerem, hogy az alapokban, melyeken nemzeti irodalmunk magasztos épülete majdan emelkedni fog, sok egyes követ találunk, melyen a művészet simítása hiányzik; - de ha irodalmunk jelen állása nem felel is meg vágyainknak, s ha az a fényponttól, hová csak hosszú törekvéseink emelhetik, még távol áll: nem mondhatjuk-e némi öntudattal, hogy irodalmunk fejlődése példátlanul gyors vala, s hogy mindent, mit e téren előmutathatunk, egyedül önmagunknak köszönjük? - Elég nagyobb és fényesebb irodalmat találunk, de olyan, mely a hatalom részéről kevesebb pártfogásban részesült volna, bizonyosan nincs a világon. - Ápolás nélkül, szabadon fejlődött az, mint a fa az erdőben, mely növését csak a csíra épségének és a föld termékenységének köszöni, s mégis e fa nem termett-e máris oly gyümölcsöket, melyekre büszkeséggel mutathatunk?

Ismétlem, ne ámítsuk magunkat törekvéseink eredménye iránt, s valljuk be nyíltan, hogy az irodalom legtöbb ágaiban kezdők vagyunk. Regényirodalmunk, ha azt az angol-, német- vagy franciával hasonlítjuk össze, aránylag szegény, s még inkább drámairodalmunk, sőt ha az eposz- és lírában sok kitűnőt mutathatunk fel, más népek a költészet ezen nemeiben is többet s talán tökéletesebbet alkottak; de van egy ága irodalmunknak, melyre nézve ezt nem ismerem el, s melyben meggyőződésem szerint más nemzetekkel nemcsak versenyezhetünk, de azokat felülmúltuk. Költészetünk azon része ez, mely hazafiúi érzelmek kifejezését választá tárgyául. Tekintsük át Európa irodalmát, s nem találunk olyat, mely e téren a miénknél jeles művekben gazdagabb volna.

S honnan van ez? honnan van, hogy jelesebb íróink kivétel nélkül éppen e tárggyal foglalkozva alkották legjelesebb műveiket? Szükséges-e, hogy e tagadhatlan ténynek okait fejtegessem, s elmondjam, mit önök úgyis tudnak: hogy irodalmunk ezen felsőbbsége csak azon összeköttetésnek tulajdonítható, mely közte s a nemzet legbensőbb érzelmei között létezik?

Mert költészetünk, midőn a hazáról szól, csak a nemzet aggodalmait s bánatát, reményeit és lelkesedését fejezi ki; mert a dal csak ezerek érzelmeinek visszhangja, mert a nemzet keblében ezen húr rezeg legerősebben; mert a költő itt azon öntudattal nyúl a kobozhoz, hogy mit kimondani nem tud, az ezerektől értetni fog, mert népünk kedélyének mély aknáiban ezen ér a leggazdagabb - azért leggazdagabb e nemben költészetünk is, s ebbéli felsőbbségünk csak azon régi tapasztalásnak egy új bizonysága: hogy minden irodalomnak valamint becse, úgy hatása azon összeköttetéstől függ, melyben az a nemzet életével áll.

S ez az, mi, valamint eddig, úgy ezentúl irodalmunk egészséges fejlődésének feltétele.

Ismétlem, nem pártolás s egyesek bőkezűsége biztosítják irodalmunk jövőjét, sőt még azon lelkesedés sem, mellyel azok, kik az irodalom mezején működnek, feladatukat teljesítik. Az Akadémia, mely az összes irodalom, s társaságunk, mely annak egyes ágainak művelését tűzte ki feladatául, egyaránt elégtelenek e cél elérésére: mindez azon összeköttetéstől függ, mely a nemzet és irodalom közt létezik, s hogy ezt fenntartsuk, s hogy ezt erősebbé, felbonthatatlanná tegyük: ez az, miben én azon kötelességek legfőbbikét látom, melyekkel a nemzet irodalmainak s ez a nemzetnek tartozik, s mely röviden kimondva csak abban áll, hogy a nemzet irodalmát legbecsesebb sajátjának ismerve, iránta részvéttel viseltessék, s az irodalom a nemzet szelleme képviselőjének tekintve magát, azt méltóan képviselje.

Irodalmunk jövője, legbensőbb meggyőződésem szerint, csak attól függ, hogy e kötelességek mindkét részről híven teljesíttessenek.

Talán felesleges, hogy önök körében e kötelességekről szólok. A lelkesedés, melyet e nemzet a tudományosság előmozdításában tanúsít, a részvét, melyet társaságunk is oly bőven tapasztal, biztosítanak, hogy erre szükség nincs; de miután tisztemben áll, hogy az ülést megnyitva

irodalmunk állásáról, szükségeiről és kilátásáról szóljak, miért ne mondanám ki nézeteimet azon feltételek iránt, melyektől meggyőződésem szerint e kilátások teljesülése függ, ha ezt csak azért tenném is, hogy azon bizodalmat fejezzem ki, mellyel a jövőbe tekintek.

Mert valamint e nemzet, mely irodalmához eddig annyi szeretettel ragaszkodott, s a legnehezebb időkben, ezer szükségtől szorongatva, neki palotát emel, az iránt, miben jövőjének zálogát látta, közönyössé csak úgy válhatnék, ha az részvétére érdemetlennek mutatná magát: úgy ez csak akkor történhetik, ha mi, kik tevékenységünket e térre fordítjuk, megfeledkezve kötelességeinkről, feladatunkhoz hívtelenekké válnánk; s ha e teremben körültekintve, a hölgyek és férfiak koszorúját látom, kik e kizárólag irodalmi ünnepélyünket megtisztelék jelenlétükkel, s látom körülöttem társaimat, kik közül többekkel annyi éven át egy téren működöm, s azokat, kik ifjabb erővel hozzánk csatlakoznak, törekvéseinket folytatva, hogy a magasságot, mely után hasztalan sóvárogtunk, elérjék, teljes bizalommal elmondom: *ez nem lesz soha!*

A nemzet tudja azt, mivel irodalmának, s az irodalom, mivel a nemzetnek tartozik, s valamint ez, bármi nagy jövőt rendelt számára a kegyes istenség, mindig kegyelettel s hálával fog viseltetni az iránt, ami mint a tavasz virágai, ébredésének első jele vala, úgy mi, kik a magyar irodalom terén működünk, nem feledhetjük el, hogy azoknak nyomdokain járunk, kiket az utódok műveikben talán felülmúlhatnak, de törekvéseik tisztaságában, nemes lelkesedésben és áldozataik nagyságában senki; s kik, ha nem mint írók, de mint emberek mindig példányképpen fognak állani előttünk, szobraikon viselve a koszorút, az egyedüli bért, melyet a művésznek kívánni szabad, de melyet biztosan csak az visel, ki azt mint művész, mint ember s mint hazafi háromszor érdemelte meg.

1864

AZ ORSZÁGOS IPAREGYESÜLET ALAKÍTÓ KÖZGYŰLÉSÉN

Nincs talán Európában ország, mely rövidebb idő alatt nagyobb átalakuláson ment volna keresztül, mint hazánk - s ez átalakulás nem kisebb materiális érdekeink, mint a szociális és politikai állapotok terén.

Nagy rónaságok, melyeket akkor a Tisza árjai borítottak, vagy melyeken gulyák legeltek, most felszántva, nagy termésekkel jelennek meg piacainkon; oly vidékeken, hol akkor hónapokig csaknem minden közlekedés félbe volt szakítva, most gőzmozdonyok robognak át; s akár az ország általános termelését, akár az egyes birtokok becsét, közlekedési eszközeinket vagy gazdasági rendszerünket tekintsük, oly haladást tapasztalunk, melyet húsz év előtt a legvérmesebb reményűek is hihetetlennek gondoltak volna.

Örvendetes jelenségek ezek, melyeket annál több megelégedéssel hozhatunk fel, miután e haladás, melyet másképp mostoha körülményeink dacára tettünk, csak az igazság s honszeretet azon nagy tettének következése, mellyel a nemzet kiváltságos osztályai tizenhat év előtt törvény-adta előnyeikről lemondottak.

De bármily megelégedéssel s öntudattal hivatkozzunk ezen tényekre, nem titkolhatjuk el magunk előtt azon veszélyeket sem, melyek magából ezen haladásból egyes osztályokra, sőt az egész nemzetre bekövetkezhetnek, s melyeknek némelyike már most is mutatkozik.

Minden nagy átalakulás veszélyekkel jár. Maga az, hogy a fennálló viszonyok rögtön megváltozván, az egyes magát első pillanatban nem tájékozhatja, s midőn szokott eljárásaihoz ragaszkodik, hibákat követ el, sok egyes károkat okoz, s ezekhez nálunk még más, az ország sajátszerű viszonyaiból fejlődött bajok járultak.

Hazánk, egészben véve, egyike Európa legtermékenyebb országainak, s egyes vidékeiben - például Alföldünkön - oly kevéssé népesült, hogy a földmívelés az egész munkaerőnek bő elfoglalást nyújt; s ily viszonyok alatt azon lendület, melyet mezei gazdaságunk az úrbéri viszonyok megszüntetése által nyert, szükségképp nagymértékben növelé e vidék minden osztályú lakóinak jólétét; de nem kevésbé természetes az is, hogy ezen kedvező eredmények az országnak azon nevezetes részére nem terjedhettek ki, melyeknek termékenysége kisebb, a népessége aránylag sokkal nagyobb, s melyekben éppen azért minden, felszántásra alkalmas föld már előbb is míveltetett, sőt hogy mivel az ország egy részének gyors emelkedése által az arány, mely a különböző vidékek közt előbb létezett, tetemesen megváltozott, a nagy átalakulásnak az ország egy nagy részére csak az vala következése, hogy ez most magát szegényebbnek érzi.

Azonkívül nincs ország, mely tőkék tekintetében szegényebb volna, mint hazánk akkor volt, midőn e nagy átalakuláson keresztülmentünk.

A roppant változás, mely az úrbéri viszonyok megszűntével összes gazdasági rendszerünkben történt, s melynek következtében a földmívelés, mely előbb rosszul, de csaknem pénz nélkül folytattatott, egyszerre nagy tőkékre szorult; az idegen fényűzés, mely nálunk - mint mindenütt - hamarabb s általánosabban terjed el, mint az idegen civilizáció, nagy pénzösszegeket vettek igénybe, s mindez egy, tőkékben annyira szegény országban, pénzzavarokat idézett elő, melyek közvetlenül ugyan leginkább bizonyos osztályokat sújtottak, de az egészre is a legkárosabb befolyást gyakorolták.

Bármennyire növekedtek jövedelmeink, e növekedés nem állván arányban szükségeinkkel, a birtokos osztályok birtokaik megterhelésében, sőt részben eladásában keresték jelen bajaik orvoslását, s még azok is, kik ezt kikerülhették, legalább arra kénytelenítettek, hogy birtokai-

kból a lehető legnagyobb jövedelmeket sajtolják ki; mit viszonyaink között, hol a nagyobb jövedelem tőkék hiánya miatt nem intenzív gazdálkodás, hanem csak azáltal érethetett el, ha minél több föld vétetik eke alá, gazdálkodásunkra csak káros következéseket vonhatott maga után, részint azért, mert az ily kiterjedésben növekedett produkció az ország belső szükségeivel semmi arányban nem állván, terményeink eladhatása kizárólag a külvásártól függ, s így az árakban kiszámíthatatlan fluktuációk támadnak; részint azért, mert a marhatenyésztés és gabonatermelés között a kellő arány, mely minden célszerű gazdálkodásnak alapját képezi, ezáltal megzavartatott.

Még aggasztóbbak kilátásaink, ha jelen viszonyainknak távolabb, de szükséges következéseire fordítjuk figyelmünket.

Tény, melyet a tapasztalás rég bebizonyított, de melynek okait csak az újabb tudomány fedezte fel, hogy tisztán agricol országok, melyek főleg a kivitelre termesztenek, termékenységüket fokonként elvesztik. - Az adatok, melyeket a méltán nagyhírű Liebig a *gazdaságra alkalmazott kémiájában* ennek bebizonyítására felhoz, s azoknak tudományos magyarázatai meggyőzhetnek mindenkit e tapasztalás általánosságáról; s már ez magában véve is elég, hogy bennünk a jövő iránt aggodalmakat ébresszen. Még közelebbek azonban azon veszélyek, melyek jelen viszonyainkból földmívelő néposztályaink jövőjére kifejlődhetnek.

A népnek legnagyobb része munkájából él. Jóléte azon aránytól függ, melyben munkájának becse az élelmiszerek s egyéb szükségeinek árával áll. Miután pedig, mint minden egyébnek, úgy a munkának is becse azon arányban növekszik és fogy, melyben a szükség az ajánlathoz áll: kétséget nem szenved, hogy a munkás osztályok jóléte azon aránytól függ, melyben munkájok a szükséghez áll. - Munkás osztályaink jóléte, főképp az Alföldön, egyedül ennek tulajdonítható. - Miután újabb időben roppant területek vétettek mívelés alá, a magas napszám, mely az év bizonyos szakaiban nálunk fizettetik, csak népességünk csekély száma s főképp hibás felosztásának következése; mihez a munkás osztályok helyzetének javítására még az járul, hogy a munkának egy része - a takarás, nyomtatás - részben fizettetvén, az élelmiszerek árának emelkedése nálunk a munkás osztályok állapotára kártékony hatást nem gyakorol.

De vajon, ha földnépünk prosperitásának ezen okait tekintjük, nem kell-e belátnunk, hogy azok állandóak nem lehetnek?

Ha jelen földmívelési állapotainkat tekintjük, csak egy van, mire nézve előreláthatólag nagyobb változás nem egyhamar történhetik, s *ez a mívelt földnek mennyisége*, mely sok helyen már nagyobb, mint azt a célszerű gazdálkodás megkívánja. - Ha mármost a gépeknek mindinkább terjedő használata által a gazdaságra szükséges kezeknek száma kisebbé válik, a munkás osztályoknak száma szükségképp növekedik: mily hatást fog ez előidézni azoknak állapotára?

Induljunk ki a legkedvezőbb lehetőségekből. Tegyük fel, hogy bármily arányban növeljük termelésünket, termékeink a külföldön mindig biztos vásárra számíthatnak, s hogy Amerika, Ausztrália, déli Oroszország és a dunai fejedelemségek évenként növekedő produkciója terményeink árára befolyást gyakorolni nem fog; de még ezen esetben is, ha feltesszük, hogy mezei gazdaságunk mindig egyaránt jövedelmező marad, nem fekszik-e a dolgok természetében, hogy azon rész, mely a jövedelemből a munkás osztályok kezébe foly, évről évre kisebb lesz, s pedig azon arányban, melyben a munkát kereső egyének száma szaporodik.

Ismerjük a földbirtokosok konkurrenciájának következéseit. Tapasztaltuk, hogy általa a napszám az ország egyes vidékeiben oly magasságra emeltetett, mely az élelmiszerek árával s másnemű munka bérével semmi arányban nem áll. A napszám több esetben a birtok jövedelmének legnagyobb részét emészti fel. - S mégis a nyomásnak, melyet a mezei munkás a

földbirtokosra gyakorolhat, megvannak határai, s bizonyos, hogy a munkabér csak addig emelkedhetik, míg a jövedelem, melyre a tulajdonos, földjeinek ekével való míveléséből számolhat, nagyobb annál, melyet a marhatenyésztés ígér. De vajon ki nem látja át, hogy ott, hol a munka a mezei gazdaságon kívül semmi alkalmazást nem talál, a napszámosok között támadt konkurrenciának ily korlátai nincsenek, s mihelyt egyszer több munkás ajánlkozik, mint mennyit a földmívelés haszonnal elfoglalhat, a munkabért szükségképp a minimumra szállítja le?

Megengedem, hogy az ország némely részeiben talán még egy nemzedéknél is több kell, míg e baj kifejlődhetik; megengedem, hogy a mezei gazdaságnak némely lényeges javításai a kézmunkának nagy mennyiségét igénylik, hogy földmívelésünk a jelen drága napszám mellett nem emelkedhetik azon tökélyre, melyben azt más országokban látjuk, s hogy ennélfogva a napszámnak előre látható lejjebb szállítása az ország általános termelésére kedvező befolyást fog gyakorolni; de hogy ez nem történhetik anélkül, hogy egyszersmind a munkás osztályok jelen jóléte szintén lejjebb szálljon, az éppoly kétségbevehetetlen, mint az, hogy míg munkás osztályaink kézmunkájokat csak egy módon érvényesíthetik a mezei gazdaság terén: addig semmi nem biztosít, hogy a napszámnak leszállítása, ha az egyszer megkezdődött, megállva azon határnál, melyen az az ország általános termelését növeli, ne terjedjen addig, míg a munkabér a munkáscsaládok eltartására elégtelen.

Nem teória ez, hanem az adott viszonyok szükséges, kikerülhetetlen következése, s bebizonyítására nem szükséges más, mint hogy Irlandra hivatkozzunk, melynek elismert termékenysége mellett példabeszéddé vált nyomora szintén csak azon aránytalanságból fejlődött ki, mely az ajánlott s a szükségelt munka között létezett, s a munkabért végre annyira leszállítá, hogy az a munkások legszegényebb ellátására is elégtelenné vált. Hogy pedig oly országban, mely kizárólag mezei gazdasággal foglalkozik, mihelyt az a népesedés bizonyos fokára emelkedett, hasonló munkafeleslegnek kell támadni, mely a munkabérre, s így a munkás osztályok állapotára ugyanazon hatást idézi elő, az hazánk példájából is bizonyítható; miután bizonyos, hogy a haszonbérnek rendkívüli emelkedése, mely egyes helyeken a föld jövedelmével semmi arányban nem áll, hasonló állapotoknak következése, s tagadhatatlan tény az is, hogy a munkabér hazánk népesebb s terméketlenebb vidékeiben máris oly minimumra szállt le, mely sem az ország más részeiben fizetett napszámmal, sem az élelemszerek árával arányban nem áll.

Ha a mondottakat összefoglaljuk, azon meggyőződéshez jutunk, hogy jelen helyzetünk tagadhatatlan hátrányai szintúgy, mint azon veszélyek, melyekkel a jövő fenyeget, főképp egy kútfőhöz vezethetők vissza, s *ez iparunk hiánya*. - Ha gazdaságunk okszerű folytatásához a kellő tőkék hiányzanak, s ezáltal a külföldnek naponként inkább tributáriusaivá válunk; ha belső vásárokat nélkülözve, termékeink kelendősége szinte a külföldtől függ, s ezért az árakban példátlan fluktuációkat tapasztalunk; ha országunk kevésbé termékeny és sűrűbben népesített részeiben a nép sokszor nyomorral küzd, s még az ország azon részében is, melyet méltán Kánaánunknak nevezünk, hasonló állapotoknak megyünk elibe, ez mind onnan veszi eredetét, mert ipar nélkül sem nagyobb tőkék felhalmozása, sem a mezei gazdaság termékeinek biztos vására, sem nagyobb népesedés mellett a kézmunkának állandó s biztos felhasználása nem lehetséges; s ezért úgy vagyok meggyőződve: eljött az idő, hogy a nemzet tevékenységének ezen ágára is fordítsuk figyelmünket.

S most engedjék meg Önök, hogy egy előítéletet említsek meg, mely, valahányszor az ipar emelése hazánkban szóba jő, nagy fontoskodással adatik elő.

A földmívelő a gyármunkásnál közönségesen több jólétet élvez. A mezei munka kevesebb fluktuációknak tétetik ki, mint a gyáripari; és tagadhatatlan, hogy tisztán agricol tartományok erkölcsiség tekintetében is többnyire jobb helyzetben vannak, mint nagyobb gyárvárosok; s

így természetes, ha sokaknál az egészen agricol országok boldogságáról bizonyos előítélet támadt, mely annyira megy, hogy az ipart csaknem egy szükséges rossznak tekintik, mely a civilizáció bizonyos fokán támad, de mint azon betegségek, melyeket az aggkor magával hoz, csak sajnálatunkat érdemlik.

És valóban, ha a gyármunkás helyzetét oly országokban, hol az ipar a legmagasabb fokra emelkedett, azzal hasonlítjuk egybe, melyben a mezei munkás Istentől megáldott Alföldünkön egykor napjait tölté, ezen előítélet megfogható; de nem kevésbé előítélet ezért, s a tudomány és tapasztalás megmutatták, hogy mi agricol országok boldogságáról mondatik, az a míveltség fokának, a népesedés arányainak s más viszonyoknak következése, melyek azáltal, hogy az ipar kifejlődését nem mozdítjuk elő, sőt, hogy azt akadályozzuk, nem állandósíthatók, s ha senkinek nem vesszük is rossz néven, ki jelen nyugtalan korunkból, hol az államok s egyeseknek helyzete bizonytalanná vált, s a nem szűnő fluktuáció minden viszonyokat naponként zavarba hozza, azon békésebb időkbe vágyódik vissza, melyeket apái s ifjúságában ő maga ismert, nem kevésbé bizonyos, hogy e múltat visszaidézni hatalmunkban nem áll, a hazánk viszonyai nem olyanok többé, melyek alatt, ha kizárólag a földmívelésre szorítkozunk, a nemzetnek jólétét biztosíthatjuk.

A nagy európai mozgalom, melynek egy századig békés nézői valánk, körébe ragadott minket is, hogy részt véve a küzdelemben, a nyugati civilizáció többi népeinek sorsában osztozzunk, s valamint más tekintetben, úgy anyagi érdekeinkre nézve nem állhatunk külön. Haladnunk kell, vagy elragadtatunk, s ha helyesnek tartjuk is azoknak nézetét, kik hazánkban a mezei gazdaság érdekeit minden más tekinteteknek elébe teszik, nem kevésbé hibás azért azoknak felfogása, kik *kizárólag* csak ezen egy irányt tartva szemök előtt, az ipar kifejlésének semmi fontosságot nem tulajdonítanak.

Oly ország, melynek népessége egyes s éppen nem termékeny részeiben négyszeg-mért-földenként 3000 lelket felülhalad,

mely mezei termékeinek belső vásárt nem talál,

melynek egy részében a munkáskezek elfoglalva nincsenek,

s mely azon gyártmányokat, melyeknek nyersanyagát maga állítja elő, drága pénzen a külföldtől vásárolja: megért arra, hogy az ipar egyes ágainak emelésére fordítsa figyelmét, s ha korszerű volt azoknak eljárása, kik 1841-ben iparegyletet alakítva, azt tűzték ki feladásokul, s ha a részvét, melyet ezen törekvések akkor időben találtak, bizonyságot tesz arról, hogy az ügynek fontossága már akkor is sokaktól elismertetett: bizonyosan hasonló törekvéseinket feleslegeseknek tartani senki sem fogja.

De midőn, meggyőződve erről, az eredményekben, melyeket az előbb fennállt iparegyesület rövid működésének köszönünk, buzdító példát látunk, mely tevékenységre s kitartásra int, nem mellőzhetik figyelmünket azon változások sem, melyek az előbbi iparegyesület működésének félbeszakasztása óta történtek, s ha nem is törekvéseink céljára, de azon módra s eszközökre, melyektől e célnak elérése várható, elhatározó befolyást gyakorolnak.

Az utolsó két évtized gazdag vala nagyszerű változásokban, s alig mutathatunk a történetben időszakot, melyben néhány év alatt minden fennálló viszonyok csaknem egész Európában ily tökéletesen átalakultak volna. - Ez történt az ipar mezején is.

A mindig inkább elterjedő vasúthálózat, melynek következésében most oly országok termékei jelennek meg a piacon, melyek közlekedés hiánya miatt onnan előbb ki voltak zárva; a tőkéknek általános növekedése s a könnyűség, mellyel azok oda, hol nagyobb jövedelem remélhető, áttétetnek; a nagy javítások, melyek a gyártás csaknem minden ágaiban behozattak,

mindannyi tényezők, melyek az iparra nagy befolyást gyakorolnak. Még nagyobb ezeknél a hatás, mely a kereskedést szabályozó elvek teljes megváltozásától várható.

Bármilyenek legyenek nézeteink a szabad kereskedés elvéről, bizonyos, hogy Európa minden népei ezen irányban törekszenek előre, s hogy ezen elv tökéletes elfogadása csak az idő kérdése még, s ebből következik: hogy midőn iparunk kifejlesztésének eszközeit keressük, azon befolyást kell tekintetbe vennünk, melyet a szabad kereskedés elvének elfogadása nemzeti iparunkra gyakorolni fog.

Minden, mi az ipar emelésére egyes országokban előbb történt, a védrendszerre vala alapítva; s habár Svájcnak példája bebizonyítja, hogy ott, hol az iparnak egyéb feltételei léteznek, védvámok annak felvirágoztatására nem szükségesek, s a tapasztalás megmutatta azt is, hogy ahol e feltételek hiányzanak, ott a védelem maga ipart nem teremthet: tagadhatlan mégis az, hogy a védelmi rendszer több országban nagy eredményekhez vezetett; s így természetes, ha midőn húsz év előtt a hazai iparra fordítottuk figyelmünket, annak kifejlesztését szintazon eszközöktől vártuk, melyek akkor általánosan az egyedül hathatósaknak tartattak.

A védegyletnek eszméje ugyanazon nézeteken alapszik, melyek akkor az ipar emelésének feltételeire nézve általánosan divatoztak, csak saját helyzetünkhöz alkalmazva, melynél fogva a vámokra törvényhozásunk által befolyást nem gyakorolhatván, iparunk védelmére más eszközökről kelle gondoskodnunk. De ha ezt belátva, egész kiterjedésökben méltányoljuk is a lényeges szolgálatokat, melyeket a védegylet fennállásának rövid időszakában iparunk emelésére tett: el kell ismernünk azt is, hogy most, midőn a szabad kereskedés elve teóriában általánosan elfogadtatott, s a nemzetközi kereskedelmi viszonyok újabb módosításainál mindinkább irányul szolgál: iparunk jövőjét a védrendszerre nem alapíthatjuk többé.

Napjainkban sehol sem lehetséges az, legkevésbé pedig oly országban, melynek fő iparága - mint hazánkban - a mezei gazdaság, s melyben a gyáriparnak ily módoni védelme azon viszonyosságnál fogva, mely különböző országok kereskedelmi viszonyainak alapja, csak oda vezetne, hogy más országok mezei terményeinek ellenében hasonló módszert alkalmazván, gyáriparunk bizonytalan jövőjének jelen iparunk legfontosabb ágát - a mezei gazdaságot áldoznók fel.

Nem a protekció, hanem a szabad verseny korában élünk, s az ipar emelésére irányzott minden törekvéseink csak annyiban vezethetnek célhoz, mennyiben ezen elvvel ellentétben nem állnak.

Nem szándékom a szabad kereskedés jótékony hatásának taglalásába bocsátkozni. Nézetem szerint az előnyök, melyeket egyes országok a védelmi rendszernek köszönnek, csekélyebbek, mint közönségesen állíttatik, s hogy erről meggyőződjünk, csak azon hatásra kell fordítani figyelmünket, melyet az iparnak védvámok által előidézett mesterséges emelkedése az országok általános jólétére gyakorolni szokott.

Ha magas védvámok által az iparnak bizonyos ágaira nagy prémiumok állíttatnak fel, a tőkék s munkások e mezőre vetik magokat. - Mintegy varázserő által gyárak támadnak, nagy forgalom idéztetik elő, a munkás nagyobb bért, a tőkepénzes nagyobb kamatot nyer, s egy időre váratlan jólét áll elő; de csak a kereskedelmi viszonyok megváltozása; egy háború, mely bizonyos piacokat elzár; a távolról behozott nyersanyagnak megfogyatkozása vagy az szükséges, hogy más állam saját iparát hasonló eszközökkel támogassa, s a rögtön támadt jólét éppoly rögtön elenyészik, s a vagyonosság, melyet egy kedvező vámszabály előidézett, más országnak vámszabálya által megsemmisíttetik, úgyhogy túlzás nélkül mondhatjuk el, miként azon bajok, melyek sokak által a kifejlettebb ipar szükséges következéseinek tekintetnek, a túlnépesedés, a pauperizmus, a vagyonosságban tapasztalt fluktuációk, éppen azon

nagy hatásnak eredményei, melyet a védvámok bizonyos iparágak mesterséges kifejlesztésére gyakorolnak.

Szabad kereskedés mellett az iparnak mesterséges kifejlesztése lehetetlen, de éppoly lehetetlen annak mesterséges elnyomatása is; s valamint védvámok nélkül az iparnak azon ágai, melyeknek természetes feltételei valamely országban hiányzanak, nem fejlődnek ki: úgy bizonyosak lehetünk, hogy miként e kellékek léteznek, azaz, miként az ipar valamely ágának átívelésére a nyersanyag, a tőkék, a szükséges munkaerő, az iparosok képessége s a vásár megvan, csak szabadság kell, hogy az ipar ezen ága felvirágozzék.

S ha ez áll - mit talán senki kétségbe vonni nem fog -, akkor nem létezik ok, melyért a szabad kereskedést hazai iparunk kifejlődésére veszélyesnek tekintsük. - Kétségtelen, hogy hazánk azon részeiben, hol a mezei gazdaság minden kezet elfoglal, a szabad kereskedés mellett is az iparnak legfeljebb azon ágai fejlődhetnek ki, melyek a gazdasággal szoros kapcsolatban állnak, s hogy hazánk az ipar bizonyos nemeiben, melyek oly nyersanyagot dolgoznak fel, melyet magunk nem produkálunk, nem versenyezhet oly országokkal, hol az indusztria ezen ágaiba már roppant tőkék fektettettek, s a munkások hosszú gyakorlat által kitűnő ügyességet értek el, s valamint a legszigorúbb védrendszer, úgy a kereskedésnek teljes szabadsága nem hozhatja hazánkat azon állásba, hogy a pamutszövetekben Angliával, a csipkeindusztriában Belgiummal versenyezzen, vagy a Svájc órásainak keresetét veszélyeztesse. De ha igaz az:

hogy országunk egyes nyersterményeket, melyek az ipar nevezetes ágainak anyagául szolgálnak, olcsón, jól s nagy mennyiségben állítja elő; ha igaz, hogy országunk több vidékeiben a munkának nagy része a földmívelés által el nem foglalható, s ezért a napszám olcsó; ha igaz, hogy éppen e vidékekben a vízerőnek roppant, még fel nem használt kincseivel bírunk; ha igaz, hogy éppen az ipar azon ágainak, melyeknek nyersanyagát mi magunk állítjuk elő, magában az országban roppant vására van, mely most a külföldről láttatik el, s hogy oly tartományok szomszédságában élünk, melyek a műveltség alantabb fokán állva, ezen iparcikkeket a külföldről hozzák be, s hogy csak közlekedési eszközeink tökéletesbülése szükséges, hogy itt a távolabb külfölddel előnyösen versenyezhetünk, főképp oly cikkekkel, melyeknél nagyobb súlyuk miatt a vitel távolsága tetemes különbséget tesz; ha végre igaz, hogy napjainkban a tőke odafordul, hol nagyobb s biztosabb jövedelemre számolhat, mi iparunkra nézve szintúgy áll, mint azt vasútvállalatainknál tapasztaljuk: valóban nem látok okot, melyért iparunk felvirágzásán kétkednünk kellene. - Nem oly mértékben, mint azt némelyek talán kívánják, kik az ország jólétét csak az idegen ipar teljes kizárásától, csak úgy várják, ha szükségeink ellátásában magunkra szorítkozunk, feledve, hogy azáltal egyszersmind mindenünnen kiszorítjuk magunkat: nem mondom, ily mértékben, hanem olyanban, mint az a dolgok természetében s hazánk való érdekében fekszik, miután legalább az iparnak bizonyos ágaira nézve már jelenleg is *csaknem* minden kellékekkel bírunk, melyek azoknak haszonnal mívelésére megkívántatnak.

Mondám, hogy az ipar bizonyos nevezetes ágainak mívelésére *csaknem* minden kellékekkel bírunk, s csak mert e kellékekből egyesek hiányzanak, az oka, hogy mindemellett ipar nem támadott.

Az indusztriának e hiányzó kellékei közül

az *első*: helyzetünk teljes ismerete;

a *második*: az iparos munkában a kellő kiképzés.

S míg e kettő hiányzani fog, míg saját hazánk egy terra incognita lesz előttünk, melynek kincseiről szólunk, melynek jövő felvirágzásáról álmodozunk, de melynek viszonyairól részletes ismeretünk nincs, s míg munkás osztályaink munkájok tökélyére nézve nem emelkednek más

civilizált nemzetek munkás osztályainak színvonalához: addig, dacára minden elősorolt előnyöknek, az ipar kifejlődése e hazában lehetetlen fog maradni.

Nincs Európa civilizált országai között egy sem, melyben az iparos osztályoknak közös érdekeik tiszta felfogására és hatályos előmozdítására kevesebb alkalom nyílnék, hol kevésbé lenne gondoskodva arról, hogy a munkás és mesterember saját mesterségének folytatására a szükséges ismereteket megszerezhesse, s hol az iparos minden eszközöket, melyek őt haladásában segíthetik, minden nemesebb ösztönt, mely őt szakmájának tökéletesbítésére buzdíthatná, oly egészen nélkülözné, mint hazánkban, s ha mindemellett a kézmű- és gyáripar az utolsó években mégis haladásokat tett, s iparos osztályaink egyes tagjai, legyőzve minden akadályokat, saját szakukban Európa más országainak iparosaival egy színvonalon állnak: éppen e haladások, mert a nemzet kitűnő képességét bizonyítják, csak azon kötelességre intenek, hogy ezen képesség kifejtésére a szükséges eszközökről gondoskodjunk.

E kötelességérzet s azon meggyőződés, hogy e cél nem egyesek törekvései, hanem csak úgy érethetik el, ha azok, kik a kézmű- és gyáripar fejlődését hazánk egyik legfontosabb érdekének ismerik, egyesült erővel dolgoznak e feladáson, bírt minket arra, hogy egy oly egyesület indítványozására, mely a hazai kézmű- és gyáripar helyes irányban fejlesztését tűzi ki céljául, a kormány engedelmét megnyerve, önöket a mai gyűlésre egybehívjuk; s midőn én, ki az ügy barátaiból alakult bizottmány által ideiglenesen az elnök kötelességeivel tiszteltettem meg, ezen ülést megnyitom, azon megnyugtató érzéssel tehetem ezt, hogy a nagy feladásnál, melyet magunknak kitűztünk, sok hazafi buzgó támogatására számolhatunk. - Önök jelenléte s nagy száma azoknak, kik felszólításunkra az alakulandó Országos Iparegyesület tagjaiul ajánlkoztak, biztosítanak erről, s hol sokan, hazafiúi érzettől vezetve, egy korszerű feladás kivitelére egyesülnek - a siker nem maradhat el.

1864

MEGHALT ÍRÓKRÓL

Fájdalmas érzésekkel jelenünk meg önök előtt ma, s ha a Kisfaludy Társaság nagygyűlését megnyitva, máskor a célokról, melyeket magunknak kitűzünk, s eddigi működéseink eredményeiről szóltam - ma csak veszteségeinket hozhatom fel.

Soha, mióta fennáll társaságunk, egy rövid év alatt ennyi s ily tagjaitól nem fosztatott meg, s ha visszagondolunk a férfiakra, kik munkásságuk által körünknek fényt kölcsönöztek, s kik attól most örökre elszakadtak: szívünket mély aggodalom tölti el a jövő iránt.

Alig egy éve, hogy Kazinczy Gábor e teremben társulatunk egy nagyérdemű tagja fölött emlékbeszédet mondott. Sokan önök közül emlékeznek a hatásra, melyet szónoklata akkor valamennyünkre tett. Fájdalmas volt az, mert egész nagyságában érezteté veszteségünket, s mégis vigasztaló, mert e szónoklat nemcsak azt, amit veszténk, de azt, ami megmaradt juttatta eszünkbe, s azon meggyőződéssel töltött el: hogy ott, hol a dicsők emlékét ily férfiak tartják fel, a jövőn kételkedni nincs okunk. S ím ő, ki a népgyűlés-, törvényhozásunk tanácskozásaiban s az Akadémia gyűlésein mindenkit egyiránt elragadott, mert minden szó kedélyének mélyéből eredt, mert minden gondolat csak szívének meggyőződését fejezte ki, s szónoklata magában egyesíté mindazt, mi ellenállhatlan hatást gyakorol mindenikünkre, magas eszméket és nemes érzéseket: legkedvesebb szónokunk örökre elhallgatott.

S még sajgott a seb, melyet Kazinczynak halála szívünkön ejtett, midőn a társaságot, sőt bátran mondhatom, a hazát, új csapások érték.

Körünk nesztora, Fáy András szállt sírjába. Nagy kort érve el, s mégis idő előtt, mert hisz mi végső napjáig reménnyel tekinténk azon férfiúra, ki honfitársaink javára célzó törekvéseiben soha ki nem fáradott, s az aggkor rideg napjaiban is megtartá mindazt, mi őt egykor a nemzet kedveltjei közé emelte: ifjabb napjainak meleg érzelmeit s a szerető kebelnek nyájas költészetét.

És Madách, ki a rövid, de fényes irodalmi pályán a reményeket, melyekkel az egész nemzet fellépését - s a bánatot, mellyel halálának hírét fogadta, egy művével igazolá.

S végre ő, kit nem nevezhetek megindulás nélkül, s kit nem szükséges megneveznem, mert tudjuk mindannyian, hogy múltunk és jövőnkben egyaránt szegényebbekké váltunk ez egy férfiú halála által, ki munkáiban nemzetünk egykori nagyságát, életében azon erényeket mutatta fel az ifjú nemzedéknek, melyek minden nemzeti nagyságnak feltételei.

Legjelesbjeink egymásután hullnak el. Még néhány év, s a nemzedék, mely társulatunk megalakításában részt vett, s azt tevékenysége által eddig fenntartotta, el fog tűnni önök köréből.

Nem nyom nélkül!! s mi, kik e nemzedék törekvéseiben, mint napszámosak, részt vevénk, azon öntudattal tekinthetünk vissza pályánkra: hogy fáradozásaink nem maradtak minden remény nélkül. A nyelv, az irodalom, költészetünk fenn fogja tartani azon tevékenységnek nyomait, melynek életünk szentelve volt.

De vajon, midőn e hézagokat látjuk, melyeket minden év sorainkban visszahagy, midőn egymás után éppen azok lépnek ki körünkből, kiknek nyomdokait követni életünk legszebb, sőt egyetlen dicsősége vala: nem szállja-e meg szívünket a szomorú gondolat, hogy e célok között, melyeknek minden erőnket szenteltük, elérve még egy sincs, s hogy azt, mit életünk feladatának gondolánk, befejezni képesek nem voltunk s nem leszünk. Tapasztalásaink nem ingatták meg bizalmunkat, mellyel a haza jövőjére tekinténk, nem törték meg az akaratot, mellyel azon dolgozánk: de meggyőztek, hogy e feladat azok közé tartozik, melyeknek megoldására egy emberélet, egy egész embernek összesített törekvése nem elég.

Alapokat raktunk le, töredékeket építénk: de egész munkánk felmaradása attól függ, hogy folytattassék.

S vajon meglepő-e, ha e gondolat néha aggodalommal tölti el a bátrabbakat is, s midőn gyérülő sorainkra nézünk, s a feladatra, mely, minél tovább dolgozunk, annál nagyobbnak látszik, szívünket kételyek s türelmetlenség tölti el; mert a jövő, melyet oly régen várunk, mely nem a miénk többé, de mely törekvéseink művét be fogja fejezni, oly soká késik; s érezve, hogy napunk lejárt, az új hajnal sugarait még nem látjuk a láthatáron.

Talán nincs okunk panaszra, s amit tapasztalunk, közös sorsa mindazoknak, kik törekvéseiknek magasabb feladatot tűztek ki.

Hisz a bér, mely éppen a legszebb pályán a küzdőre vár, zöld koszorú, s ez arra int, hogy a jutalom, melyre ily törekvésnél számot tartunk, csak egy örökké zöld, hervadhatlan remény lehet.

Remény, mely nemzedékről nemzedékre száll, s talán soha nem teljesül, de épp azért új küzdelemre, új haladásra serkent.

De ha visszatekintünk az időre, midőn a tisztelet, mely Kazinczy és Kisfaludy sírját környezé, s a babér, melyet Kölcsey és társai homlokukon viseltek, minket nyugodni nem hagyának, s mert a szent akarat, mely szívünket dobogtatá, háttérbe szorított mindent, nem sejdítve gyengeségünket, e pályára tolongtunk annyian; ha az élénkségre gondolunk vissza, mely akkor e nemzet törekvéseinek minden körében mutatkozott, a túlzásig vitt hévre, mellyel az új nemzedék elődeinek soraiba sietett, hogy megossza, hogy tőle elragadja koszorúit, s ha a csendet tapasztaljuk, mely működésünk terén most bekövetkezett: vajon bámulható-e, hogy szívünket néha aggodalom tölti el, s bizodalmunk, mely ifjúkorunk csalódásait túlélte, s életünk erős viharának ellentállt, ingadozni kezd, midőn a meglepő nyugalmat látjuk, mellyel az új nemzedéknek egy része azon térre tekint, hol mi ifjúságunktól fogva küzdénk, fáradtunk, néha tévedtünk, de csak mert a honszeretet szenvedélyétől elragadva, magunkról s minden egyébről megfeledkeztünk.

Talán csalódunk aggodalmainkban, s e türelmetlenség csak korunk hibája, melyet a közelgő alkonyat sietésre int; de vehetik-e rossz néven, ha a fáradt munkások, megfosztva legerősebb társaiktól, végre kimondják, hogy a terhet nem bírják többé, hogy ifjabb erőkre van szükségük, mert az, amit emeltek, újra visszasüllyed, az, amit építettek, ismét romokba dől!

S vajon szavunk el fog-e hangzani e hazában, melynek határtalan rónaságán nem hideg bércek, de millió férfiszív hangoztat vissza minden szót, mely a haza nevében mondatott.

A csapások után, melyek ez évben a hont és társaságunkat érték, beszédem csak mély bánatunk tolmácsa lehetett; hadd mondjam el, mielőtt azt befejezem, azon legbensőbb meggyőződésemet is, hogy veszteségeink bármi nagyok, bármi helyrepótolhatlanok, azok reánk, egyesekre nézve, a hazára nézve ki fognak pótoltatni. Önök által, fiatalabb honfitársaim, kiket magam körül látok, s kik felfogják kötelességüket, híven s férfiasan teljesíttetni fog az a haza iránt, mely arra számot tart, s irántunk, kiknek élete arra vala szentelve, hogy utat törjenek, hogy az eszközöket előkészítsék, melyekkel önök eredményhez juthassanak, s kik fáradozásaik jutalmául nem várnak, nem kívánnak egyebet, mint hogy a gyenge fény, mely nevöket talán környezi, ragyogóbb csillagok által minél előbb homállyal boríttassék; mert önérzettel, de önámítás nélkül mondjuk el: leraktuk az alapokat, de az épület még hátravan, s önöké, a jövő nemzedékeké a feladat, hogy azt magasra emeljék!

1865

AZ ORSZÁGOS IPAREGYESÜLET KÖZGYŰLÉSÉN

Napjainkban kevés ember van, aki nem látná által, hogy minden állam és ország kifejlődésére semmi nem fontosabb az iparnál. Vannak emberek, kik a XIX. század közepette a XVI. század institúcióiról álmodoznak, és vannak olyanok, kik, miután már nem tagadhatják, hogy a föld tengelye körül forog, legalább azt akarnák elhitetni magukkal, hogy a föld színén minden régi helyén marad, és ezek a primitív állapotok boldogságáról álmodoznak; előadják költőileg, mennyire irigyelhető az oly országok állapota, melyek tisztán mezei gazdagsággal foglalkoznak, és az iparnak mételyétől még szabadok maradtak. Egyébiránt aki a mostani haladás kellékeiről gondolkozott, aki annak, ami kétségkívül legnemesebb, a szellemi kifejlődésnek feltételeit ismeri, aki azon prosperitásnak alapjait ismeri, mely után a jelen pillanatban minden nemzet vágyódik, az át fogja látni, hogy oly nemzet, oly ország, mely iparral nem bír, agricol prosperitásra a mi századunkban soha nem emelkedhetik.

A földnek termékenységét valaha kimeríthetetlennek tartották. Mai időben tudjuk, hogy a föld, bármennyire termékeny, az embernek csak kölcsönt ad, melynek visszafizetését követeli, s hogy ennélfogva ott, hol az agrikultúra a földből mindig csak vesz, és soha semmit vissza nem ad: a földnek termékenysége később-előbb tökéletesen kimerül. Ezen tételnek szükséges következése az, hogy az oly ország, mely mindig csak termeszt, és kivisz mások számára, mely a maga terményeire consumensekkel az ország határai közt nem bír, az oly ország később vagy előbb kimerül.

Ezt a tapasztalás bizonyítja az amerikai uniónak egyes részeiben, hol éppen ily viszonyok következtében a föld végre annyira kimerült, hogy az ott régebben letelepedtek később kénytelenek voltak távolabb menni és a „farwest”-ben keresni termékenyebb földeket, miután az előbb lakott földeket tökéletesen kimerítették.

Azonkívül nem kell megfeledkeznünk arról sem, hogy a civilizáció emelkedése, melyet Magyarországban tapasztaltunk, s melynek az utolsó időben nagy haladásainkat a mezőgazdaság terén köszönjük, más országokra is kiterjednek, s hogy azon arányban, amelyben más szomszéd országok civilizálódnak, emelkedik ott is a mezei gazdaság, s így új konkurrensek támadnak termékeink vásárlására nézve, minek következtében a mezőgazdaság nálunk mindig nehezebb körülmények közt halad. Annak, hogy tisztán külföldi piacoktól függünk, következése azon roppant fluktuáció is, mely mezei termékeink árára nézve az országban előfordul, s mely agrikultúránknak egyik legnyomasztóbb akadálya.

Mindezt én csak azért mondom, hogy motiváljam azon állítást, miként az iparnak kifejlesztése és minden, ami odavezethet, nem egy osztálynak érdeke, nem egy városnak vagy vidéknek, hanem az egész országnak általános érdeke; azoknak, kik a mezei gazdasággal foglalkoznak szintúgy, mint azoknak, kik az ipar mívelését tűzték ki maguknak különös célul. Ez nemcsak az iparosok érdeke, ez általános érdek, ez valóságosan nemzeti, hazai érdek.

Valamint erre nézve, úgy hiszem, senki sem fog ellentmondani ezen állításomnak, úgy fájdalom, azon másik állításom is nem sok ellenmondásra fog találni, hogy az ország ipar tekintetében hátramaradt, és mi még fájdalmasabb, hogy azon eszközök közül, melyek az iparnak emelését elősegíthetik, több igen fontos nem áll rendelkezésünkre. Kapitális tekintetben alig van civilizált ország, mely szomorúbb állapotban volna, mint mi, közlekedési eszközeinkre nézve, kivévén egyes vasutainkat, melyek azonban az iparra való tekintet nélkül építtettek és azon vidékeinket, melyek az iparra legalkalmasabbak valának, nem is érintik, ezeken kívül közlekedési eszközeinkre nézve úgy állunk, mint Európa más civilizált országai egy félszázad előtt álltak, sőt némi tekintetben talán még rosszabbul; az iparos szaknevelésre nézve mindazok, kik az iparral foglalkoznak, jól tudják, szintén nagyon hátravagyunk.

Ezeken kívül kétségtelen az is, hogy az iparos osztályok között érintkezésnek nálunk kevés alkalma lévén, a közös érdekeknek kellő ismerete, melyek csak eszmecsere által érhetők el, országunkban inkább hiányzik, mint másutt. Mindezeknek következése az, hogy ámbár a természet ez országot megáldotta mindenféle nyersanyaggal bő mértékben, s ámbár a kőszénnek és ércnek kimeríthetetlen kincseit bírjuk, s az ország egyes részeiben százezrekre menő munkáskezeket találunk, melyeket a mezei gazdaság el nem foglal; az ipar kifejlesztésének ezen tényezői mellett nem fejlődhetett ki, mert annak azon más kellékei, melyeket említek, a kapitálisok, a kellő iparos nevelés, a szükséges közlekedési eszközök nem léteznek nálunk. Hogy ezeket előteremtsük korunkban, midőn az iparnak prohibitív rendszere, melytől az államok nagy része eltért, az egyes ország iparának emelésére többé nem alkalmazható, csak két eszközünk van, és ez: az individuális tevékenység és az egyesülés. Csak két eszköz, de nagy és hatalmas, mert ha az újabb kor kifejlődését tekintjük, ezen két faktor az, melynek korunk rendkívüli haladását köszöni, a szabadságnak, mely az individuális tevékenységet lehetővé tette, s az egyesülési hajlam roppant hatásának.

Majdnem négy esztendeje, sőt már talán egy pár nappal több is, midőn ezen meggyőződésből kiindulva többen, kik azért gyűltünk össze, hogy az eszközök felett tanácskozzunk, melyek az ipar előmozdítására hazánkban alkalmazhatók, azon meggyőződésre jutottunk, hogy ezen célt hazánkban semmi sem segíthetné elő inkább, mint egy oly egyesületnek megalapítása, mely kiterjedne mindazokra, akiknek az ipar kifejlődése, mintegy országos érdek, szívükön fekszik, az iparnak fejlesztését s azon akadályok elhárítását tűzné ki magának feladatul, melyek az iparnak hazánkban útjában állnak. Azonnal, még 1863 kezdetén, februárban, kidolgoztuk az alapszabályok tervezetét, s mindjárt azután hozzáfogtunk a szükséges lépésekhez, hogy az engedélyt ezen egyesület megalapítására megkapjuk.

Nem fogom fárasztani a t. gyülekezetet azon egyes lépések elősorolásával, melyek arra szükségesek voltak, hogy az 1863-66-ig egy ilyen egyszerű dologban végre sikerrel léphessünk fel önök előtt. Magunkra nézve e foglalkozás nem volt mulatságos, és így önöket sem igen fogná mulattatni, ha azon egyes felterjesztéseket és válaszokat taglalnám, melyekkel sikert értünk, s midőn november 15-én a statútumok helybenhagyásával az egyesület alakulására való engedély kezünkbe jutott, minden törekvéseink megjutalmaztattak.

És ezzel mi, kik akkor arra egyesültünk, hogy az egyesület alakulását lehetővé tegyük, azon megnyugvással lépünk önök körébe, hogy feladatunknak eleget tettünk. A siker ezentúl nem tőlünk, hanem önöktől függ, függ azon lelkesedéstől, mellyel főképp az országnak iparos osztálya ezen eszmét fel fogja karolni, függ azon hazafiságtól, mellyel ezen ügyben mindenki eljár. - Mondom: hazafiságtól, mert valamint általában csak az emelkedik, ami nagy eszmékkel összeköttetésben áll, úgy iparunk is sebesen magasra e hazában csak úgy emelkedhetik, ha az egyes, ki azzal foglalkozik, nemcsak önös érdekeit, hanem azon nagy hazai érdekeket tartja szemei előtt, melyeket saját ipara körében dolgozva, munkájával elősegíti, s azon gondolatban lelkesül, hogy midőn saját iparát előmozdítja, egyszersmind a hazának nagy szolgálatokat tesz. A kor megváltozott, s ezzel a kor igényei is, de minden nemzetnek állása most, mint mindig, azon képességtől s azon férfias erényektől függ, melyekkel a kornak feladatait teljesíti.

A múlt századokban a nemzetek közt az első helyeket azok foglalták el, melyek legtöbb eréllyel és bátorsággal hadakoztak; a mi századunkban eszünknek, karjainknak más feladat jutott, a mi századunkban az első helyek azon nemzetekéi, melyek legtöbb eréllyel, legtöbb kitartással, legbecsületesebben dolgoznak.

1867

A TUDOMÁNY BEFOLYÁSÁRÓL AZ ÉLETRE

Ha azon jellemet keressük, mely századunkat az azt megelőző korszakoktól leginkább megkülönbözteti, ez azon befolyás, melyet napjainkban a tudomány az életre gyakorol.

Voltak korszakok, melyek a művészet tekintetében remekebb műveket alkottak, voltak olyanok, melyek alatt a társadalom a miénkhez hasonló nagyságú átalakulásokon ment keresztül, és Amerika vagy azon törvények fölfedezése, melyek szerint világrendszerünk mozog, talán még nagyobb hatást idézett elő a tudomány körében is, mint korunk találmányai; de századot, melyben a tudomány oly általános, oly mindenre kiterjedő befolyást gyakorolt volna, mint a jelenben, nem találunk a világtörténetben; s ha napjainkban oly neveket nem hozhatunk fel, melyek hasonló fényben ragyognának, mint Galilei, Kepler, Newton vagy csak a XVIII. század nagyobb tudósai is, ez azért van, mert az ismeretek általános színvonala magasabbá vált, s azoknak száma nagyobb, kik a tudomány körében nagy eredményekhez jutottak.

Napjainkban, ha e szóval élni szabad: a tudomány, mint minden, demokratizálódott, azaz: egyesek kiváltságából köztulajdonná vált; s ha a magasabb színvonalon, melyen egész népek ismeretei állanak, az egyesnek mindig nehezebbé válik, hogy annál sokkal magasabbra emelkedjék, s ha azoknak sokasága miatt, kik a tudományokkal foglalkoznak, az egyes tudósnak késznek kell lennie, hogy rövid idő múlva új, hasonló érdemek által háttérbe szoríttatik, és talán túl fogja élni hírét: kárpótlást találhat abban, hogy oly időben él, midőn az igazság elhintett magvának gyümölcseit még láthatja, s azon nagy eredményeknek, melyeket csendes munkájával előidézett, maga is tanúja lehet.

Felesleges, hogy egyes példákat hozzak fel. Ahová tekintünk, szemünkbe ötlenek azok; s valamint senki sem fogja tagadni, hogy azon nagy változások, melyeken a világ néhány évtized alatt keresztülment, a természettudományok vívmányainak köszönhetők: úgy a mindennapi tapasztalás mutatja a gyorsaságot, mellyel egyes, a tiszta tudomány körében tett lépés az életre kihat, s az, mit a kémia, fizika vagy mechanika feltalált, az ipar által közhasznúvá válik, s ezereknek élelmet nyújtva, millióknak jólétét növeli.

Kétségtelen, hogy a haladás, melyet azon tudományok körében tapasztalunk, melyek emberi természetünk szellemi részével s társadalmi viszonyainkkal foglalkoznak, kevésbé feltűnő, s hogy annak hatása az életre nem oly közvetlen; de ha ennek magyarázatát részint abban kereshetjük, mert az önismeret, valamint minden egyesnek, úgy az egész emberiségnek legnehezebb feladata, részint abban, mert éppen e téren az egyesek érdekei és szenvedelmei az általánosan elismert igazság gyakorlati alkalmazásának útjában állnak: bizonyos, hogy e téren is a tudománynak nagy és üdvös hatásait az újabb időben nem vonhatjuk kétségbe.

A haladás, melyet itt tapasztalunk, nem felel meg vágyainknak, s a lassúság, mellyel a tudomány elvei alkalmaztatnak, néha próbára teszi türelmünket; de ha a világ míveltebb nemzeteinek szociális állapotait azokkal hasonlítjuk egybe, melyek ugyanazon nemzeteknél csak egy félszázad előtt léteztek, sem azt, hogy szabadságban, s az emberi jogok tiszteletében, s ami ebből következik, az általános jólétben haladtunk, sem azt nem vonhatjuk kétségbe, hogy ezen haladást is főképp a tudománynak köszönjük.

Sok, mi még egy század előtt utópiának tartatott, melyről csak az egyes tudós, gúnyolva a világ embere által, ábrándozott, most valósággá vált, éspedig éppen azon ábrándozók tevékenysége által, kik elvonultan a világtól, munkájok által, melynek nyomait a felszínen senki nem vette észre, zaj nélkül egy új társaságnak alapjait rakták le.

Ki azon eredményeket tekinti, melyeket - hogy csak egyet említsek - a nemzetgazdaságnak újabb időben köszönünk, az a társadalmi tudományok praktikus eredményein nem kételkedhetik; s miután a történelem mélyebb tanulmányozása azon meggyőződéshez vezet, hogy mint mindenben, úgy társadalmi viszonyaink kifejlődésében egy bizonyos törvényszerűség uralkodik, s azon eszmék, melyek egyes korszakokban uralkodnak, logikai összeköttetésben állnak egymással; s miután az emberi nem múltjának két ezrede fekszik előttünk, mely alatt nemünk kifejlődését követhetjük, s mindig több egyes népek, egész civilizációk történetével ismerkedünk meg, melyeknek titkai, mint az ind, a sinai, a régi perzsa a nyelvészek fáradalmai által előttünk megnyílnak: miért ne remélhetnők, hogy az idő közeleg, midőn azon törvények, melyeket az emberi társaság és egyes népek kifejlődésökben követnek, éppoly ismertek lesznek előttünk, mint azok, melyeket más organizmusok kifejlődésében észlelünk; és ha idáig jutottunk, akkor a tudomány, mely ezen törvények megismertetésével foglalkozik, bizonyosan éppoly befolyást fog gyakorolni társadalmi viszonyainkra, mint minden tudomány azon körre, melyre világát terjeszti. - És ki tagadhatja, hogy ezen hatást, habár kisebb mértékben, már most is tapasztaljuk?

Itt, mint mindenütt, a tudománynak befolyása naponként érezhetőbbé válik; itt, mint mindenütt, naponként inkább meg-meggyőződünk, hogy a tudomány csakugyan hatalom, melyet az istenség az emberi nemnek arra adott, hogy a természet törvényeit megismerve, annak urává váljék, s anyagi jólétét biztosítva, azon szellemi emelkedés és kedélyi nemesülés után törekedjék, mely magasabb feladatát képezi.

Mint a nap, mely midőn felkel, csak a legmagasabb bércek egyes csúcsait világosítja meg, s később elterjed mindenre, s a legrejtettebb völgyeket eltölti melegítő sugaraival: ilyen a tudomány, s kik ebben aljasodást látnak, rosszul fogják fel állását. - Éppen elterjedése mutatja, hogy emelkedett. A kölcsönös hatás, melyet napjainkban a tudomány és az élet egymásra gyakorolnak, nem vonja azt le magasságából, hanem csak termékenységét növeli; mert midőn a gyümölcs, mely a tudomány fájáról megérve, a földre esett, a művészetben, iparban és társadalmi életünkben gyökeret ver, és új sarjadékot hajt, e sarjadék később felnőve, új gyümölcsöket terem a tudománynak, mely az élet tapasztalásait haladásának eszközéül használja fel, s így az élet minden körében segédeket talál, kik öntudatlanul nagy feladatának megoldásánál vele közreműködnek.

De ha az állás, melyet a tudomány a társadalomban elfoglal, megváltozott, nem változtak-e meg a társadalomnak igényei is a tudomány irányában, és azon kötelességek, melyeknek teljesítését az egyes nemzetek Akadémiánkhoz hasonló intézetektől várják?

A tudomány legfőbb célja maga a tudomány, és szükség, hogy legyenek olyanok, kik tisztán ezért lelkesülnek. A legmagasabb tetőket mindig csak azok érik el, kik ott egy tágabb látkörnél nem keresnek egyebet, s ha a lelkesedést nem értjük, mellyel a magános vándor látszólag cél nélkül csak felfelé törekszik, s a türelem és önfeláldozás, melyet látszólag haszontalan törekvéseire fecsérel, csaknem sajnálkozással tölt, legyünk meggyőződve, hogy soha igazság, bármennyire elvont és terméktelennek látszik, nem találtatott fel, mely az emberi nem haladására és jólétére befolyást nem gyakorolt.

De mi az egyes tudósnak legfőbb, sőt egyedüli célja lehet, az *elvont igazságnak felfedezése*, azt tudományos intézetek nem tűzhetik ki maguknak feladatul, már csak azért sem, mert e feladat általuk meg nem oldható. - Az egyesülés hatalma csak az igazságoknak alkalmazásában és nem azoknak felfedezésében nyilatkozik; a tudomány kincsei, melyek arra valók, hogy ezerek által használtassanak, csak az egyesek által találtathatnak fel - s ezért minden tudományos intézeteknek célja nem lehet más, mint hogy azoknak, kik a tudománnyal foglalkoznak, gyűlpontul szolgálva, a tudomány hézagait és azon irányokat jelöljék ki, melyeket az egyeseknek vizsgálataikban követniök kell; s vajon méltánytalan-e azon követelés, mellyel a társa-

dalom napjainkban ily intézetekhez fordul, hogy ezen irányok kijelölésében a társadalom szükségeire tekintettel legyenek?

Századunkban a tudomány több befolyást gyakorol az életre, semhogy attól visszavonulhatna. Az emberiség haladásában nem nélkülözi azon eszközt, melynél hatalmasabb neki céljainak megközelítésére nem adatott; s ha a tudomány napjainkban oly állást foglal el, mint erre a múlt századokban példát nem találhatunk, s azon bámulat helyébe, mely a tudóst hajdan környezé, most azon tisztelet lépett, mellyel a nép csak azok előtt hajlik meg, kiktől jótetemények-et vár: ezt éppen annak tulajdonítjuk, mert a tudomány az újabb időben a társadalom követeléseinek mindenütt megfelel, nem mivel a küzdelem terére lép, mely nem neki való, hanem az által, hogy mint a világítótorony, mely a hullámok körén kívül áll, biztos fényét odaveti, hol arra szükség van, hogy a vésztől hányatott hajók a biztos irányt ne tévesszék el.

S ez feladata intézetünknek is. A tudományok mívelésére alapítva, az Akadémiának nem szabad felednie, hogy a cél, mely neki kitűzetett, nem tisztán nemzeti. Hivatása, hogy a közös munkában részt vegyen, mellyel az emberiség az ismeret útján a boldogság után törekszik, s melynél az egyes népek egymástól átvéve és egymással közölve az igazságnak fáradsággal szerzett töredékeit, azon állapotot készítik elő, midőn, mint most, az európai nemzeteknél a hit, úgy majdan a tudomány közös lesz, s a létező ellentéteket ki fogja egyenlíteni; de az Akadémia nem feledheti el azt sem, hogy e hivatásnak csak úgy felelhet meg, ha azt saját körében teljesíti, s midőn a tudományok általános érdekében fárad, nemzetünk külön szükségeit és érdekeit nem veszti el szemei elől, tudva, hogy bármennyire szép, ha az emberiség haladásáért lelkesülünk, lelkesedésünknek eredménye csak úgy lehet, ha egy nemzetnek haladásán dolgozunk, s hogy a fényes ábrándot, mely a világot jövőben mint paradicsomot látja, azáltal közelítjük meg leginkább, ha a darab földet, mely nekünk jutott, munkánkkal kertté alakítjuk át.

Csak midőn e kettős feladatunkat teljesítjük, midőn lelkesülve a tudomány iránt, egyszersmind szemeink előtt tartjuk azt is, hogy a célok, mely után a nemzet fárad, céljai maradnak a tudósnak is, kit tudománya sohasem menthet fel azon kötelességektől, melyekkel hazája iránt tartozik, csak akkor várhatjuk, hogy intézetünk azon nagy feladatnak, melyet alapítói kitűztek, eleget tesz, s méltó helyet foglalva el a művelt világ hasonló intézetei között, midőn velök együtt a tudomány haladásán dolgozik, egyszersmind e nemzet által mint szellemi emelkedésének, anyagi jólétének és polgári szabadságának egyik fő tényezője ismertetik el.

1867

A TUDOMÁNY ÉS NEMZETISÉG VISZONYÁRÓL

Elismert tény, hogy azon nemzetiségek, melyek korunk polgárisodásának élén állnak, hatalmukat, sőt még kiterjedésüket is irodalmaiknak köszönik.

Nagy államok pusztán erőszak által is alakulhatnak, s jól rendezett közigazgatás külsőleg egy bizonyos fokig kiegyenlítheti azon különbségeket, melyek egy nagy birodalom polgárai között léteznek; de azon belső egység, mely egy erős nemzetiség alakulására kívántatik, csak az eszmék és érzelmek közösségéből fejlődik ki, s ezért csak a népek szellemi munkásságának műve lehet, s ki az újabb kor nagy nemzeti alakulásainak történetét ismeri, nem fogja tagadni, hogy azokra az, ami egy század óta az irodalom körében történt, sokkal nagyobb befolyást gyakorolt mindennél, mi Olasz- és Németországnak egyesítésére a politika terén és a harcmezőn eléretett.

Saját fejlődésünk története szintén igazolja ezen tapasztalást, s a nagy férfiú, ki újjászületésünk első korszakában a nemzet élén állt, semmi által nem bizonyítá be lángelméjét annyira, mint azáltal, hogy midőn a nemzetet régi alkotmányának sáncaiból a haladás terére vezette, egyszersmind Akadémiánkat alapítá meg, hogy midőn az érdekek közössége, melybe a haladás útján szomszédainkkal jutottunk, nemzetiségünket új veszélyekkel fenyegeté, ezeknek ellenében egy kifejlett nemzeti irodalom erős védfalát állítsa fel.

Széchenyi István és azok, kik őt nemes törekvéseiben követék, *a tudományoknak magyar nyelven művelését* tűzték ugyan ki Akadémiánk feladatául; de akik e nagy férfiú intencióit közelebbről ismerik, tudják, hogy a tudományok mívelése, az ő felfogása szerint, csak mint távolabb cél tűzetett ki. A közelebb fekvő feladat, melynek megoldását Széchenyi Akadémiánktól várta, nemzeti irodalmunk megalapítása volt, s ha Akadémiánk tevékenységét fennállásának első korszakában figyelemmel követjük, meggyőződünk, miként ez maga is így fogta fel hivatását.

E korszak alatt az irodalmi irány a szorosan tudományost csaknem egészen háttérbe szorítá, s akár azon férfiak tevékenységét tekintsük, kik intézetünknek akkor élén állottak s nevök dicsősége által arra fényt árasztottak, akár az Akadémia által akkor kiadott munkákat és kitűzött pályakérdéseket, azt fogjuk találni, hogy habár a tudomány az Akadémia tevékenységének köréből akkor sem záratott ki, ez legfeljebb csak alárendelt szerepet játszott. - A fő cél: nemzeti nyelvünk mívelése s általa nemzeti irodalom megalapítása volt, melynek elérésére az ókor s a külföld remekíróinak fordítása és nagyobb jelességű magyar szépirodalmi művek jutalmazásában a leghathatósabb eszközök választattak.

És ez helyesen történt így. Az első, mi után minden nemzetnek törekednie kell, az, hogy egyéniségét biztosítsa; és valamint azok, kik akkor, midőn országos létünk fenntarthatása még kérdésben forgott, minden törekvéseiket a politikai téren arra irányozák, hogy alkotmányunk romjaiban önállásunknak legalább formáit, s velök a nemzetben jogainak érzetét tartsák fel, úgy Akadémiánk, midőn háttérbe szorítva még a tudomány érdekeit is, egész tevékenységét arra irányozá, hogy nyelvünket s általa irodalmunkat alapítsa meg, mely a nemzet hitének, reményeinek s érzelmeinek hív tükre, méltó formában fejezze ki azt, amiért milliók lelkesülnek, bizonyosan azt tevék, ami azon viszonyok között a legszükségesebb vala.

De ha hálával emlékszünk azon férfiakra, kik e szomorú korszakban, szintúgy az irodalom, mint a közélet terén, minden törekvéseiket csak arra irányozák, hogy a nemzetben egyéniségének érzete fenntartassék, s ha belátjuk, hogy mindent, mit azóta elértünk, azon férfiak munkásságának köszönjük, kik látszólag remény nélkül, de annál több buzgósággal folytaták a küzdelmet, mely népünk jövője felett határozott, nem titkolhatjuk magunk előtt, hogy

nemzetünk megváltozott helyzetével törekvéseink irányának is változnia kell, s hogy Akadémiánk sem foglalhatja el többé azon álláspontot, mely neki minden tudományos intézetek között egy ideig egészen sajátszerű helyzetet adott.

Mióta e helyen utolszor találkozánk, hazánk nagy átalakuláson ment keresztül. A törvényes önállás, melyet követelénk, elismertetett, s ha az, amit elértünk, egyesek vágyainak egészen nem felelne is meg, kétségtelen, hogy a nemzet saját ügyeinek elintézésében oly szabadsággal bír, minő neki századok óta nem engedtetett. - A nemzet megváltozott helyzetével megváltoztak kötelességei, és ezekkel - meggyőződésem szerint - megváltozott az Akadémiának feladata is.

Mikor a nemzet tevékenysége, elnyomva minden téren, szabadon csak az Akadémia körében nyilatkozott; mikor mindenből, mire egykor büszke volt, csak e tudományos intézet maradt meg, melyet egészen sajátjának mondhatott, s a nemzet nem kívánt mást az Akadémiától, mint azt, hogy szebb múltjának romjain magasan lobogtatva nemzetiségünk zászlaját, a múltnak emlékével egy szebb jövőnek reményeit tartsa fel e hazában, s minden nemesebb törekvéseinek jelképe legyen: az Akadémiának arra kelle irányozni törekvéseit, hogy e hon polgáraiban a nemzeti érzetet tartsa fel, s a jövő számára a nyelvet fejlessze ki, mely majdan haladásunknak eszköze lehessen.

De a nemzetnek ezentúl, hogy feladatát megoldja, nem *jelképre*, hanem *segédre* van szüksége, s valamint az nem felelne meg hivatásának, ha mint előbb, s akkor helyesen, kizárólag régi jogállapotainak fenntartásán dolgoznék, úgy Akadémiánk nem szorítkozhatik többé tisztán irodalmi tevékenységére.

A nemzetnek részt kell venni a nagy küzdelemben, melynek célja: a polgári szabadságnak és nyugati civilizációnak Európa ezen részében megállapítása; s Akadémiánknak részt kell venni a nagy munkában, mely Európa-szerte a tudományok körében a népek szellemi felszabadulásáért foly; sőt a nemzet csak annyiban oldhatja meg nehéz feladatát, amennyiben mi ezen kötelességünknek eleget teszünk.

Volt idő, midőn a tudomány, elvonulva az élettől, egyes osztályok vagy emberek kiváltságos tulajdonának tekintetett, mely a népek jólétére semmi befolyást sem gyakorolt; s midőn Baco büszke szava, hogy a tudomány hatalom, még azok előtt is, kik azt megérteni képesek voltak, csak egy merész jóslatnak látszott. De vajon, ha körültekintünk, tagadhatja-e valaki, hogy e jóslat teljesült, s hogy korunkban azon hatalomnak, melyet a tudomány gyakorol, nemcsak nagy, de jótékony hatását ismerni tanultuk? Mert ki nem látja át, hogy mindaz, ami egykor azon káros hatásról mondatott, melyet a tudomány legnemesebb érzelmeinkre gyakorol, hasonló azon panaszhoz, melyet valaki a nap ellen azért emelne, mert midőn első sugarai a föld fölött elterjedtek, csak hideget érzett, míg minden perc, mely alatt az égi csillagzat magasabbra emelkedik, az ellenkezőt bizonyítja be; ki nem ismeri el, hogy valamint azon uralom, melyet az emberiség korunkban a természet felett gyakorol, s mely a civilizációnak egyedüli biztos mértéke, úgy azon haladás, melyet újabb időkben a humanitásban tettünk, csak a tudomány által eszközöltetett, s hogy miként az egyes népek azt, mit szabadságban és jólétben bírnak, ennek köszönik, úgy az egész emberiség azon boldogabb állapotát, melyért annyi nagy elme lelkesült, csak ettől várhatja, mert ha az, mi századokon át minden nemesebb kebelnek legszebb ábrándja volt, valaha valósággá válhatik; ha a föld különböző népei, különböző éghajlat alatt, különböző nyelveken szólva, valaha azon közösségnek öntudatához jutnak, mely őket egy nagy emberiséggé egyesíti, ez csak a tudomány műve lehet, mely midőn minden téren az igazság után törekszik, oly célt tűz ki, melynél, bárhonnan indulva ki, végre találkoznunk kell, s melynél a föld népei - kik hitregénk szerint azért váltak el, mert egymást nem érték többé - éppen mert egymást megérteni tanulták, legfontosabb eszméik s érzéseik közössége által ismét egyesülni fognak?

Hogy e céltól távol vagyunk, s hogy annak teljes elérése talán még igen sokáig egy szép ábránd fog maradni, melynél törekvéseink és küzdelmeink között megpihenünk - ki tagadja azt? Amit a tudományból eddig bírunk - hogy a tudomány egyik legnagyobb férfiának hasonlatosságával éljek -, nem több, mint azon pár kagyló és kövecs, melyet a gyermek a véghetlen óceán partjain felszedni bírt, s alig találunk népet, melynél az ismeretek sugarai a társaság minden rétegeit már annyira áthatották, hogy a tudomány egész hatását megítélhetnők. - De hogy az emberiség ezen irányban halad, s hogy az állás, melyet az egyes népek az emberiség körében elfoglalnak, azon tevékenységtől függ, melyet ezen irányban kifejtenek, az kétségenkívül áll, s éppoly bizonyos, hogy Akadémiánk ezentúl csak úgy felelhet meg hivatásának, ha a magyar nemzet ezen törekvéseinek élére áll, s valamint akkor, mikor a nemzetnek arra szüksége volt, csaknem kizárólag nemzeti nyelvünk és irodalmunk megalapításának szentelte tevékenységét, úgy most, midőn irodalmunknak az Akadémia gyámságára többé szüksége nincs, egész erejét azon körben központosítja, melyet már neve kijelöl.

Teljesítve mindenekelőtt azt, mit alapítói neki kötelességül tűztek ki, azaz: magyar nyelven terjesztve a *tudományokat*, s midőn ezt teszi, egyszersmind részt véve azon törekvésekben, melyeknek a tudomány újabb haladásait köszöni, s melyek, mert az egész emberiséggel közösek, egyszersmind azon kapcsot képezik, mely az utolsó időben felmerült nemzeti ellentétek és súrlódások dacára a művelt világ népeit mindig közelebb fűzi egymáshoz.

Nemzeti feladat ez is: mert hisz napjainkban a nemzetek nagysága nem az emberek, hanem az intelligencia mennyiségétől függ, s az, mely a többieket ebben megelőzte, ha nem a világ első népe is még, a világ első népévé fog válni.

1868

A TUDOMÁNY NEMZETI HIVATÁSÁRÓL

Mindenkinek állása azon befolyástól függ, melyet körére gyakorolni képes, így van az nemcsak egyeseknél, de nemzeteknél is, s így volt minden időben. Mert habár akkor, mikor a magasabb műveltség csak az egyházi rendnél volt található, s a nagyobb birtok kizárólag a nemesség kezében központosult, az állam csak ezen osztályok által kormányoztatott; és oly korszakokban, melyekben a népek csak csatamezőkön érintkeztek, minden nemzetnek állása kizárólag harcias tulajdonaitól függött: bizonyos, hogy minden felsőbbségnek oka akkor, mint most, nem az egyesek törvényes kiváltságaiban vagy a népeknek históriai jogában, hanem azon befolyásban kereshető, melyet a nagyobb birtok és intelligencia egyes osztályoknak, és harcias erényei egyes nemzeteknek adtak. Ezt bizonyítja hazánk története is; s a kitűnő állás, melyet nemzetünk a XIV. századtól a XVI-ig elfoglalt, és fennmaradásunk a török járom korszakában szintúgy, mint azon tény, hogy a magyar nép éppen akkor süllyedett legmélyebbre, mikor a XVIII. század kezdetével a veszélyek megszűntek, melyek létünket fenyegették, s országunk csaknem másfél századig ellenséget nem látott határai között, csak egy példával többet nyújt annak bebizonyítására, hogy oly nemzetnek léte biztosítva van, melynek fennmaradása a civilizáció érdekében szükséges, s hogy a legnagyobb veszély, mely országot vagy nemzetet fenyegethet, az, ha fennmaradása az emberiség érdekében közönyössé válik.

Végképp nem a szám s a geográfiai helyzet s nem a szerencse adományai, hanem a képesség s erény jelölik ki mindenkinek helyét; s ha a sors egyes nemzetet néha a szabadság s hatalom nem várt fokára emel is: dicsősége hasonló a hullámhoz, melyet a szél hatalma magasra emel, hogy egy rövid pillanat után ismét természetes színvonalára süllyedjen vissza, mert e világon minden csak azon helyet tartja meg, melyet betölt.

E vigasztaló tapasztalás, melyet a történetből menthetünk, egyszersmind azon meggyőződéshez vezet: hogy miután minden egyes népnek állása azon befolyástól függ, melyet az emberiség közös céljának előmozdítására gyakorol, azon iránnyal, melyet az emberiség különböző korszakokban követ, változnia kell azon iránynak is, melyben az egyes nép nemzeti nagyságának megalapításán dolgozik, s be kellene hunyni szemünket aziránt, mi körülöttünk történik, ha azon tanulságról megfeledkeznénk, melyet ebből meríthetünk.

A világ - legalább amennyire keresztény civilizációnk befolyása terjed - újabb időben nagy átalakuláson ment keresztül, melynek az államok egymás közötti viszonyaiban s a társadalomban történt változások csak egyes jelenségeit képezik. Alapja ez átalakulásnak azon befolyásban található, melyet napjainkban szellemi tényezők az államra s a társadalom minden viszonyaira gyakorolnak.

A büszke jövendölés, hogy a tudomány hatalom, korunkban teljesült, legalább annyiban, hogy többé nincs hatalom tudomány nélkül.

Nincs kör, hol azon hatást nem jelölhetjük ki, melyet a tudomány állapotainkra gyakorol, s ez nem csekélyebb az állam s a társadalom, mint anyagi fejlődésünk körében. Mert ki nem látja, miként az, hogy korunkban bizonyos kiváltságok megszűntek, csak azon befolyásnak köszönhető, melyet az ész és tudomány, azaz: nem örökösödés törvényei szerint bírt tulajdonok, napjainkban mindenkire gyakorolnak, s hogy valamint századunk demokratikus iránya ebben találja magyarázatát, úgy azon állás is, melyet egyes államok egymás irányában elfoglalnak, inkább azon előnyöknek következése, melyeket nekik szellemi kifejlődésük biztosít, mint azoknak, melyeket a természetnek köszönnek.

Ezen nézetek vezették törvényhozásunkat is, midőn annyi teendői között, melyek sürgetőbbeknek látszottak, mindenekelőtt a nemzet szellemi fejlődésére fordítá figyelmét, s arra töre-

kedett, hogy népoktatási törvényében mindenekelőtt a nemzet mívelődésének biztos alapját rakja le, mert belátá, hogy jólétünk emelésére irányzott egész törekvésünk, a közigazgatás és igazságszolgáltatás körében célzott minden javításaink, sőt még a polgári szabadság és jogegyenlőség megalapítására alkotott törvények is meddő kísérletek fognak maradni mindaddig, míg a nemzet kultúra-viszonyai politikai institúcióinak nem felelnek meg.

Bizonyosan nincs senki, ki a népnevelés túlnyomó fontosságát nem ismerné el, s nem helyeselné törvényhozásunk eljárását, mely mindenekelőtt erre fordítá gondoskodását; de nem kevésbé tagadhatatlan az is, hogy a népnevelés a nemzetet még nem emelheti a műveltségnek azon színvonalára, melyre törekednünk kell.

Demokratikus korszakban élünk, s ez általános irány észrevehető a szellemi törekvések mezején is. Valamint a múlt században azon uralkodók s egyesek, kik a míveltségért buzogtak, csak a tudomány és művészet magasabb ágaira fordíták figyelmüket, s a népnevelés ügye csaknem mindenütt háttérbe szoríttatott: úgy jelenleg mindinkább szaporodik azoknak száma, kik a magasabb tudományt, mely a praktikus életben közvetlenül nem alkalmazható, ha nem is feleslegesnek, legalább olyannak tartják, mi a nemzetnek legszebb dísze, de végre is csak fényűzési cikk, melynek megszerzését az egyesnek lelkesedésére vagy hiúságára bízhatjuk, és melyért a nemzetnek áldozni legalább addig nem szabad, míg a népnevelés minden szükségeiről gondoskodva nincsen.

De a tapasztalás megcáfolja e nézetet, s akár az utat vegyük figyelembe, melyet a civilizáció fejlődésében követett, akár korunk tapasztalásait: az ellenkező meggyőződésre jutunk. Mint a napvilág elébb a legmagasabb csúcsokat világítja meg, s csak később terjed el a rónaságon, behatva végre a legszűkebb völgyekbe is: ugyanezen utat követi minden civilizáció, s az egész történetben nem mutathatunk fel példát, hogy a tudományokban tett haladás ne vont volna haladást maga után a társadalom és politikai élet körében is. Lehetetlen, hogy azon igazságok, melyeket a tudomány feltalált, elébb-utóbb az élet minden viszonyaira ne alkalmaztassanak, és akik a tudományt, melynek közvetlen anyagi hasznát nem látják, feleslegesnek hirdetik, hasonlók ahhoz, ki a magas hegyláncot, melynek sziklái vetéseket nem teremnek, haszontalannak tartaná, elfeledve, hogy a folyó, mely a rónaságon termékenyítve átfolyik, csak e kopár csúcsok között vehette eredetét.

Valamint az anyagi, úgy a szellemi érdekek terén szolidaritás létezik, s miként, dacára azon panaszoknak, melyeket a munkások az iparral foglalkozó nagy kapitális ellen emelnek, el kell ismernünk, hogy ott, hol nagyobb kapitális az iparral nem foglalkozik, ennek magasabb kifejlődése lehetetlen - úgy a népnevelés, melyet a jogegyenlőség s haladás alapjának tekintünk, csak ott teremheti várt gyümölcseit, hol a tudomány érdekei el nem hanyagoltatnak.

Átlátta ezt intézetünk nagy alapítója, s ha ő, kit méltán a legnagyobb magyarnak nevezünk, a nemzet regenerációját tűzvén ki feladatául, reformátori művét éppen Akadémiánk megalapításával kezdé meg, s ha a nemzet később e palotát emelte a tudománynak, akkor, mikor a falusi iskola még szerény hajlékot sem talált; ez csak azt bizonyítja, hogy a nagy férfiú belátta, hogy a nemzet érzi az összefüggést, melyben a tudomány egész nemzeti fejlődésünkkel áll.

S vajon mi erről megfeledkezhetnénk-e? s azon meggyőződés, hogy midőn tudományos feladatunkon dolgozunk, egyszersmind a honnak legfontosabb érdekeit mozdítjuk elő, nem fogja-e még nevelni buzgóságunkat?

Mondják: a tudósnak nincs szüksége ily serkentésre, s lealázza a tudományt, ki azt bármi más célok eszközének tekinti. Cél az magában is, s ki a valóért lelkesül - s csak az érdemli a tudósnak nevét -, az sem keres más jutalmat, mint azon gyönyört, mely szívét eltölti, ha a valóhoz közeledhetik.

Mindez igaz. A tudománynak nincs hazája, nincs nemzetisége. Magasan áll az küzdelmeink fölött, s ki egész életét ennek szentelheti, ki mindig magasabbra törekedve odaért, honnan - mint a hegytetőről a rónaságon leszórt falvak s városok, az ember fáradozásainak s küzdelmeinek színhelye - mindig kisebbnek látszik, kit gyengesége vagy kötelességei emelkedésében nem gátolnak, azt méltán boldognak nevezhetjük.

Miután természetünk úgy hozza magával, hogy megnyugvásunkat csak erős meggyőződésben találhatjuk, a hit után csak a tudomány boldogíthat, sőt a megelégedés, melyet ebben találunk, még élénkebb lehet, mert azon megnyugváshoz, melyet csak erős meggyőződés adhat, még az öntudat járul, hogy azt magunknak köszönhetjük.

De vajon a sors azon ritka kedveltjei is, kiket csak a tudomány tiszta szeretete lelkesít, s kik távol az élet küzdelmeitől, tágabb látkörön kívül mást nem kívánnak a világtól, vajon a tudomány emberét is vissza fogja-e tartóztatni törekvésében azon gondolat, hogy midőn magas céljának él, egyszersmind embertársainak javára dolgozik, hogy nemzetének dicsőségét, hogy az őt környező hazának jólétét mozdítja elő, s nem fog-e inkább vigasztalólag buzdítva hatni reá is, legalább azon pillanatokban, melyek a tudósnak életében talán még többször fordulnak elő, mint más pályán - midőn erőnket lankadni érezzük, s törekvéseink eredményén kételkedni kezdünk?

Nemesebb törekvéseink nem állanak ellentétben egymással, s ha újabb időben többször azon kérdés állíttatott fel, vajon az Akadémia akkor felel-e meg inkább hivatásának, ha eltekintve minden nemzeti érdektől, tisztán a tudományt tűzi ki céljának, vagy akkor, ha a tudományt csak eszköznek tekintve, kizárólag a nemzet érdekeit tartja szemei előtt? én ezen kérdés tárgyalását, mely oly éles vitatkozásokra adott már alkalmat, legalábbis meddőnek tartom.

Miután minden nép, mely a tudomány törekvéseiben részt vesz, egy új erő, minden nyelv, melyen a tudományt míveljük, egy új eszköz, minden ország, melynek története és természeti viszonyai tudományosan megvizsgáltatnak, egy új tér, mely ismereteink terjedésére nyílik, s így a tudomány közös érdekeit nem mozdíthatjuk elő inkább, mint midőn azt nemzetünk körében terjesztjük, saját nyelvünkön míveljük, s hazánk viszonyainak megismerésére felhasználjuk, s miután nemzetünk állását a jelenben, emelkedését a jövőben csak úgy biztosíthatjuk, ha a tudomány körében is mentül magasabbra emelkedünk, a két különböző kiindulási pont egy célhoz vezet.

Azon kérdés felett: mi Akadémiánk közvetlen feladata? nézeteink eltérhetnek egymástól; de azon kérdés iránt, mi mindenikünknek, minden egyes akadémikusnak kötelessége, csak egy meggyőződésünk lehet; s a lelkesedés, mellyel a tudomány, s az, mellyel hazánk jövője iránt viseltetünk, egyiránt intenek: hogy lankadatlanul haladjunk a pályán, s hazai tudományunkat s vele intézetünk fényét mennél magasabbra emeljük, nem feledkezve meg soha arról, hogy miután az akadályok, melyek tevékenységünknek előbb útjában álltak, eltávolíttattak, a nemzet most méltán nagyobb eredményeket követel munkásságunktól, s hogy reánk, mint e hon minden polgáraira nézve, a szabadsággal, melynek birtokába jutottunk, egyszersmind kötelességeink is növekedtek.

1869

AZ AKADÉMIA FELADATÁRÓL

Mióta e helyről az Akadémia nevében utolszor szólni szerencsés voltam, intézetünk, jövő tevékenységére nézve, fontos átalakuláson ment keresztül.

Szem előtt tartva a célt, melyet alapítói kitűztek, az Akadémia, hosszú megfontolás után, megállapítá szervezetének azon módosításait, melyeknek szükségéről működésének folyama alatt meggyőződött, s miután ezek király őfelsége, mint intézetünk fő pártfogója által helybenhagyattak, most, újabb alapszabályokkal, újrakezdi működését.

Intézetünk tevékenysége eddig inkább nyelvészi s irodalmi, mint szorosan véve tudományos vala, s kik helyzetünket ismerik, bizonyosan nem fogják kárhoztatni tudósainkat, mert akkor, mikor a nemzet legszentebb javaiért küzdött, a tudomány magaslatairól ők is a küzdők sorába léptek, és úgy hiszem, hálával tekintenek vissza intézetünk akkori működésére is, habár - tagjainak legkitűnőbb műveit keresve - tudós értekezések helyett csak Vörösmarty *Szózat*-át találjuk.

De miután e helyzet megváltozott, meg kelle változni tevékenységünk ezen irányának is; és Akadémiánk, mely működésének első korszakában úgy felelt meg legjobban feladatának, ha magát mindenekelőtt *nemzeti* intézetnek tekinté, ezúttal nagy alapítójának szándékait és a nemzet várakozását csak úgy teljesítheti, ha minél inkább folyton tudományos feladatára szorítkozik, s a tapasztalás azt bizonyítá, hogy az Akadémia eddigi szervezete erre alkalmas nem vala.

Napjainkban a tudomány oly kiterjedést nyert, minőről csak egy század előtt is senkinek nem volt fogalma.

Ami egykor csak valamely tudomány egyes ágának tekintetett, az most mint önálló egész áll előttünk, mely ismét több ágra oszolva, egyes tételeiben talán egészen új tudományok csíráit viseli magában, s ha azon gyors haladásnak okait keressük, mely főképp egyes tudományok körében oly meglepő: ezeket éppen a tudományos fejlődés ezen irányában találjuk.

A munkaelosztás, mely az ipar mezején annyi csodát mívelt, hasonló eredményekhez vezetett a tudományok körében is, és azon nagy felfedezések, melyek újabb korban a természettudományok, a nyelvészet s a történelem terén történtek, csak azon kitartásnak és következetességnek köszönhetők, melyet egyesek a tudomány egyes ágaira fordítottak. A tudomány jelen állásában minden haladás csak így eszközölhető; s habár azon kör, melyet nagyobb tudományos intézetek tevékenységünknek kijelölhetnek, tágabb, mint az egyesé: bizonyos, hogy azon hatás is, melyet ily intézetek, mint Akadémiánk, a tudomány haladására gyakorolhatnak, munkásságuknak ily felosztásától függ.

Az Akadémia, mint egész, a tudományok minden ágát vonhatja körébe, s midőn több különböző erőnek közreműködését eszközli, üdvös hatást gyakorolhat, de csak úgy, ha tevékenységét célszerűen rendezve, minden körében működő egyes erőnek kijelöljük külön feladatát úgy, hogy fönntartva azon összeköttetést, melyben a tudományok egymással állanak, egyszersmind minden tudománynak önálló fejlődését lehetővé tesszük.

Ez az, mit alapszabályaink megváltoztatása által eszközölni kívántunk, s habár az eredmények, melyeket tudományos intézeteknek működésétől várhatunk, nem egyedül szervezetüktől függnek, bátran mondom ki meggyőződésemet, hogy, midőn azon akadályok elmozdíttattak, melyek az Akadémia tudományos tevékenységének eddig útjában állottak, e tevékenységnek eredményein kételkednünk nem lehet.

Hisz az Akadémia minden tagja ismeri kötelességeit, s annál hívebben fogja azokat teljesíteni, minél inkább át vagyunk hatva mindannyian azon meggyőződéstől, mely Széchenyi Istvánt e

tudományos intézet alapításánál vezette: hogy nemzetünknek jövője csak szellemi egyéniségének fenntartása és fejlesztése által biztosítható.

Központot jelölni ki, ahol a magyar nemzet összes szellemi tevékenysége összefoly, s ahonnan az az egész hazára kisugárzik; intézetet alkotni, mely azon eszméknek, melyek más mívelt nemzetek körében támadnak, közvetítője legyen s egyszersmind hű tükre saját műveltségünknek, s amely a világ tudományos kincseit magyar nyelven közölve e nemzet fiait arra buzdítsa, hogy a civilizáció nagy munkájában ők is részt vegyenek: ez volt Széchenyi István célja az Akadémia megalapításánál.

És mi tehetségünk szerint teljesíteni fogjuk szándékait, mert tudjuk, hogy ez egyszersmind a legnagyobb szolgálat is, mit a hazának tehetünk.

Nagy átalakulásnak korszakában élünk.

Nem tartozom azok közé, kik midőn az általános nyugtalanságot látják, mely Európa csaknem minden népét egyszerre megragadta, már civilizációnk jövője fölött aggódnak. Én e nagy mozgalomban, melyben hullám hullámmal küzd, és az emberiség nagy tengere fenékig felzavartatván, sok iszap a felszínre jutott, mely előbb a mélységben volt elrejtve, én e nagy mozgalomban - mely alatt minden megváltozott - nem a fergeteg, hanem a dagály jeleit látom, mely alatt az emberiség nagy tengere emelkedik; s azért, ámbár csaknem az egész kör, melyhez szokva valánk, megváltozott, és sok, ami előbb szépnek és szilárdnak látszott, ízekre törik, és a sárba hull, nem csüggedek el e jelenségek fölött. - Hisz minden tavasz közeledtekor hasonló jelenségeket látunk, s ki búsulna, hogy a tiszta hólepel, mellyel a tél mindent eltakart, és a csillogó jégcsapok elolvadnak, midőn mindez csak annak a jele, hogy szebb napok közelednek.

Azonban, hogy nagy átalakulások korszakában élünk, melyben megváltoztak nemcsak a népek s egyesek viszonyai és helyzete, hanem céljaik és azon eszközök is, melyek által e célok elérhetők, ezt bizonyosnak tartom; de éppoly bizonyosnak tartom azt is, hogy miután mindezen változásoknak alapokát azon befolyásban kell keresnünk, amelyet napjainkban szellemi tényezők a népek és egyesek minden viszonyára gyakorolnak; az egyes nemzeteknek jóléte és hatalma ezentúl főképp azon állástól fog függeni, melyet civilizáció tekintetében elfoglalnak.

Sem múltunknak dicsősége, sem azon adományok, melyekkel az isteni gondviselés nemzetünket megáldá, nem biztosíthatják jövőjét.

Ha fennállani, ha a magyar népet azon fokra emelni akarjuk, melyre az múltja után hivatva látszik, részt kell vennünk a békés munkában, melyben Európa népei a civilizációban előbbre törekednek.

Valamint az organikus világban minden fejlődéshez tér, és szabadság kívántatik: úgy az állam kifejlődése is csak ott lehetséges, ahol annak fő feltételei: a *szabadság és felvilágosultság* nem hiányzanak.

A szabadságot megadta a törvény, és alkotmányunk magában foglalja annak minden biztosítékát. Arra kell törekednünk, hogy államunk fejlődésének másik tényezője hasonló mértékben meglegyen, s Akadémiánk feladata, hogy a nemzet ezen törekvéseinél az első sorban álljon.

Híven részt vettünk a küzdelemben, melynek a nemzet jelen állását köszöni, részt kell vennünk azon munkában is, mely arra szükséges, hogy nemzetünk jövőjét biztosítsuk; mert bármit rejt a jövő, egyet elmondhatunk biztosan, s ez az, hogy századunkban s a helyen, melyet hazánk elfoglal, jövője csak oly nemzetnek lehet, mely a míveltségnek magas fokán áll.

1870

POLITIKAI BESZÉDEK

A ZSIDÓK POLGÁROSÍTÁSÁRÓL

Mindazon következetlenségek között, melyeket korunkban a haladási s az úgynevezett konzervatív elveknek vitája szült, nincs talán egy, mely inkább szemünkbe tűnjék, mint az, mely a zsidók állapotja körül Európának sok részeiben még létezik. Egy szüntelen haladó ivadék közé állítva azon korban, melynek jelszava: szabadság, melynek magas feladása: minden emberi jogoknak kivívása, csak a zsidó az, kinek a középkor még eddig múlni nem akart, csak ő, kivel magát senki rokonnak nem érzi, csak ő minden elnyomottak között, kinek szenvedései szánakozást, kinek panaszai visszhangot nem találnak. Az idő eljött, melyben a törvényhozás e szerencsétlen néposztály fölött is kiterjeszté ápoló kezeit; - e jelen izenet, melyben e nép polgárosítása kívántatik, egy új bizonyítványa haladásunknak, egy új fényes tanúsága azon konzekvenciának, mellyel képviselői táblánk a szabadság felé halad. Azon erős meggyőződéssel, hogy csak minden néposztályok iránt gyakorlott hasonló igazság, csak minden emberi jogoknak teljes tisztelete azon alap, melyen egy szabad alkotmány épülhet, s ha meggondolom, hogy e népnek sorsa ezentúl csak a mélt. tábla igazságszeretetétől függ, talán bátran elmondhatom: az idő eljött, melyben a zsidóra is egy szebb jövő vár a határokon. Nem akarok hosszas lenni, azért nem fogok szólani e nép szenvedéseiről; nem akarok érzeményekhez szólni, s azért nem fogom említeni azon állapotot, melyben e nemzetnek nagy része hazánkban eddig él. A mélt. fő RR. ismerik mindezt, s bizonyára csak fontos okok által tartóztattattak vissza eddig ezen állapot megszüntetésétől. Csak azon okokról fogok szólani tehát, csak azoknak megcáfolásával foglalatoskodni, mik a zsidók polgárosítása ellen közönségesen felhozatnak, a többit e mélt. tábla igazságszeretetére bízhatom.

Mindaz, mi a zsidók polgárosítása ellen közönségesen mondatik, három fő okra redukálható. Az első: hogy a zsidók egy romlott faj, mely a szabadságra s minden jótéteményre érdemetlen. A második: hogy a zsidók vallásilag s nemzetileg elkülönözve a világ többi népeitől, soha valóban meghonosodni nem fognak, s polgárosítva mindig egy nemzetelleni elemet fognak tenni a hazában. A harmadik: hogy a zsidók polgárosítása a keresztény népesség legnagyobb veszélye nélkül lehetetlen. - Nézzük az elsőt! - Ha az emberi nem történetén végigmegyünk, nem látunk általánosabban bizonyítva semmit, mint azt, hogy az elnyomásnak soha nem hibázott a praetextus. Az angolok a katolikusokat elnyomják; a vallás az ok, mely semmi honos kormánnyal vagy szabadsággal össze nem férhet. Franciaországban Sz. Bertalan-éj kel, - ürügyül a vallás vétetik. Egész népek elnyomatnak, - mondatik, hogy a szabadságra még meg nem értek, s minden mondva van; mit okokkal bizonyítani nem lehet, az axiómának állíttatik fel, s az elnyomó lelkiismerete megnyugszik, ha azt, mit öntettének megvallani szégyenlene, egy magasabb szükségnek tulajdoníthatá! - A zsidók is elnyomattak; itt is ürügy kelle - s nem hibázik. „A zsidók egy romlott faj - így szól a sokaság -, csak önhasznuknak élve, minden magasabb erkölcsi elvek nélkül, a csalárdság e népnek benn született tulajdona." - Legyen szabad e nehéz panaszokra csak egy szóval felelnem: *ők elnyomattak*; vagy azt gondoljuk-e, hogy ezredes elnyomás egy népet moralizálni fog? hogy egy néposztályt megfoszthatunk minden polgári, minden emberi jogoktól, hogy megvethetjük ezredekig, s hogy az, kire a közreprobatiót kimondjuk, kinek neve gyalázat, arcvonásai szégyenbélyegek, elromlani nem fog? hogy azt, kit lábbal letapodtunk, sárban nem fogjuk találni? Ha azt gondoltuk, nézzünk más nemzeteket, nézzük az erős rómaiak ivadékát most, nézzük a görögöket napjainkban, nézzük a hatalmas Spanyolországot, miután egy háromszázados zsarnokság rajta átment, s valljuk meg legalább, hogy a zsidó nemzet nem azon egy, melyet elnyomás ronta meg. - S ez legyen egyszersmind felelet az ellenvetések másodikára; mert vajon csodálatos-e, hogy a zsidók eddig semmi nemzetiséget nem mutattak, s ivadékról ivadékra hazánkban lakva, nemzetünk szokásait, nyelvét, szellemét fölvenni nem akarták? Megvallom, mélt. fő

RR.! ha meggondolom, hogy a zsidók polgárosításáról csak most tanácskozunk, s hogy ellenvetésül az hozatik fel, hogy e nép még eddig nemzetiséget nem mutatott, azazhogy azon hazában, melyben mindig idegennek tekintetett, magát honosnak nem érzi, hogy azon nemzettel, melynél csak megvetést talált, nem egyesült, azon alkotmányért, melynek csak terheit ismeré, buzogni nem tudott, ha meggondolom mindezt: nem tudom, bámuljam-e azokat, kik ez okot felhozák, vagy szánjam, kik ellen felhozatott? mert vajon lehet-e csodálkoznunk, ha azok, kik csak elnyomattak, nemzetiséget ki nem fejtének? lehet-e félnünk, hogy önnemzetiségünkre veszély háromlanék, ha egy ily kis idegen népelemet polgári jogainkban részesítünk? - Franciaországnak német tartományai, melyek egy század alatt franciákká váltak - egész Anglia, hol annyi különböző faj egy nagy nemzetté egyesült, megfelelnek e kérdésre, s minden teoretikus okoskodásnál világosabban bizonyítják, hogy a legkülönbözőbb népanyagok egy nagy egésszé egyesülnek mindig s mindenütt, hol hasonló jogok hasonló érdekekben központosítják a különvált részeket, s hogy, mikint Hollandiában, Francia- s Angolhonban, az éjszak-amerikai Szövetségben látjuk, hogy a polgárosított zsidókat nemzetiségnek hijányával többé nem vádolja senki: úgy nem fogja ezzel vádolhatni őket senki nálunk is, mihelyt polgárosításuk által nemzetünk tagjaivá váltak, mihelyt egy hazát nyerve, a hazaszeretet nekik is lehetővé vált. - Nem akarok hosszasabb lenni e tárgyról, csak még azon ellenvetésre kívánok felelni, mely a zsidók polgárosítása veszélye iránt tétetik, s még azoknál is nagy hatással bír, kik ezen polgárosítást egyébként igazságosnak ismerik. Mondatik: hogy a zsidók egészen kereskedési iparkodások között élve, e nemzet más lakosainál több ügyességgel bírnak, s hogy így egy fokra emelve a többiekkel, mi jogegyenlőség nevében adatott, általuk könnyen mások elnyomására használtatnék. - Mondhatnám erre: hogy azon nemzeteknek példája, ahol a zsidók már emancipáltattak, mást mutat; mondhatnám, hogy a zsidóknak egészen kereskedési iránya inkább elnyomásuknak következése, mely által e nép egész munkássága egészen kereskedésre szoríttatván, ez egy ponton szükségképpen magasabbra emeltetett; mondhatnám, hogy a polgárosítás által a zsidóknak új utak nyittatván, ezen tisztán kereskedelmi szellem az emancipáció után inkább gyengülni, mint erősbödni fog; de mindezek csak hihetőségek, és én nem fogom a mélt. főtáblát fárasztani bebizonyításukkal, csak egyre legyen szabad figyelmeztetnem a mélt. fő RR-et, arra: hogy mindazon rossz következések, melyeket a polgárosításból jósolunk, már léteznek, s hogyha a polgárosítás e káros állapotot nem fogja is megszüntetni, azt legalább nem tagadhatja senki, hogy mindazon rossz, mit a zsidókról tudunk, a legnagyobb középkori elnyomás alatt támadott, a mostani elnyomás alatt nőtt, s hogy így az elnyomás legalább a bajok megszüntetéséhez vezetni nem fog; mert vajon mik azon okok, melyekért a zsidók polgárosítását annyira veszélyesnek tartjuk? „Ha valahol a lakosokat nagyobb szegénységben látjuk, mint más helyeken, legyünk bizonyosak, zsidót fogunk találni, ki ezt okozá" - így szól az egyik. De vajon ez azt bizonyítja-e, hogy a zsidóknak mostani állapota a közjóra szükséges? „Ha valahol tolvajság követtetik el, az orgazda, az, ki a tolvajt a tetthez készté, s benne segíté, bizonyára zsidó vala" - így szól a másik. De vajon ez a jelen állapot dicséretére szolgál-e? „Ha valahol csalás követtetett el, a zsidó nem fog hibázni" - így szól a harmadik. De vajon ez azt bizonyítja-e, hogy a jelen törvények a kereszténytől a zsidó ellen biztosítják-e? s ha látjuk, hogy azon elnyomás, mely eddig létezett, polgártársainkat nem biztosítja, ha meggyőződünk, hogy ezen elnyomás nagyobb már nem lehet, hacsak a középkor példája szerint zsidóüldözéseket követni s őket birtokuktól megfosztani nem akarjuk - józanabb-e e nép polgárosításába helyezni inkább reményeinket, mint egy oly állapothoz ragaszkodni, melynek káros következéseit tagadnunk nem lehet, s melyet, ha a közjó nem védhet, bizonyára minden igazságszeretet, minden keresztény érzemény rég elkárhoztatott? - Ha mindez áll, ha a zsidó demoralizációjának oka csak azon elnyomás, mely alatt e nemzet eddig szenvedett; ha antinacionális szellemének kútfeje csak azon állapot, amelyben a zsidó magát eddig a haza polgárjának nem érezheté; ha valószínű, hogy a zsidók polgárosítása e nemzet moralizációjára s nemzetisítésére jótékonyan hatni fog; ha bizonyos,

hogy ezen polgárosítás legalább semmi oly rosszat maga után vonni nem fog, mit már a mostani elnyomás alatt teljes mértékben nem tapasztalnánk: bátran merem mondani, nincs ok, mely minket a KK. és RR. kívánatainak megtagadására bírhatna; nincs semmi ok, mely minket egy oly törvény alkotásától visszatartóztathatna, melyet századunk felvilágosodottabb szelleme kíván, melyet nemzetiségünknek érdeke enged, melyet ezereknek áldása követni fog.

1840

A SZÓLÁSSZABADSÁGRÓL

Ha azon kegy. kir. leiraton, mely által tanácskozásaink eddig felfüggesztettek, végigmegyünk: lehetetlen eltitkolni azon örömérzetet, mellyel e k. kir. leiratnak egyes részei szíveinket eltölték. Azon biztosítás, mely által királyunk szavára emlékeztetve alkotmányunk fenntartása mintegy újra ígértetik - azon nyilatkozás, hogy törvényadta szólásszabadságunknak sértése soha fejedelmünk szándékai közé nem tartozott - azon magas szó, mely által királyunk kegyességére intetünk - mindez örömmel tölti szíveinket, mindez újra bizonyítá, mennyire nem csalódott nemzetünk azon reményekben, melyekkel őfelségének trónra emeltetését fogadá, melyekkel - nehezen sértve bár - eddig minden lépéseit követé, melyekkel sérelmeinek a magas trón elébe való jutását állhatatosan kívánva, kérelmeinek igazságában már kívánatainak teljesítését látá. De mennyivel nagyobb vala az öröm, mellyel a k. kir. leiratnak egyes részei szíveinket eltölték - mennyivel erősebb azon bizodalom, mely kebleinkben ébrede - mennyivel szebbek a remények, melyekkel a jövőbe tekintheténk: annyival szomorúabb megvallani, ha e k. kir. leiratot a jelen tárggyal összefüggésbe hozzuk, s benne, mint sokan, nem egy királyi nyilatkozást, hanem sérelmeink orvoslását keressük: hogy ezen k. kir. leirat által helyzetünk semmiben nem változott, hogy benne semmi nem foglaltatik olyan, mi által kérelmeink haszontalanokká, panaszaink alapnélküliekké válnának. Mert nézzük e k. kir. leiratot végig, s mit találunk benne? Alkotmányunknak fenntartása ígértetik; ámde lehet-e felednünk, hogy egyes polgárok elzáratása által az I. Rész kilencedik címe - egy országgyűlési követnek eltiltása, a másiknak pörbe idézése által követjeinknek függetlensége s így alkotmányunk legszentebb részeiben sértetett, s hogy mindezen sérelmek nemcsak orvosolva, de még elismerve sincsenek? Mondatik: hogy a szólásszabadságnak sértése soha királyunk szándékai közé nem tartozott; - ámde nem kell-e szomorúan tapasztalnunk, hogy mindaddig, míg egyes polgárok köztanácskozásokban tartott beszédekért, melyeknek semmi rossz következésök nem vala, ily nehéz felelősségre vonattak; - míg a jelen eljárás fennáll, szólás szabadsága tettleg nem létezik, s a szólás szabadsága fejedelmünk minden kegyessége mellett tettleg lehetetlenné válik? - Fejedelmünk kegyességére emlékeztetünk, de vajon nem kell-e emlékeznünk azokra is, kikhez e magas királyi szó csak börtönök falain át juthat át, s kiket a legjobb fejedelem szíve másoknak hibás tetteitől meg nem őrizhet? - Nem kell-e megvallanunk egyszóval: hogy bármi szépek legyenek azon remények, amelyekkel a jövőbe tekinthetünk, jelen szomorú helyzetünk semmiben nem változott, s a múlt sérelmek orvoslása még hátravan? - Ötödször kerül e jelen tárgy tanácskozás alá, és én nem fogom cs. kir. főhercegségedet és a mélt. főrendeket az annyiszor mondottaknak ismétlésével fárasztani, - a tárgy egyszerűbb, mint hogy hosszabb bizonyításakor szüksége volna; fontosabb, mint hogy ennyi vitatások után mindenki nem szerzett volna magának egy bizonyos meggyőződést, - s kit szíve, kit az esetek puszta előadása s a hozzá alkalmazott törvényeknek száraz szavai meg nem győztek, arra beszédemnek hatása úgysem lehet. Csak egy oldala van a kérdésnek vagy inkább jelen állásunknak, mely - csekély belátásom szerint - még tekintetbe nem vétetett: *a jövő.* Eddig a múltról szóltunk, - nincs ok, mely mindkét részről a múltra nézve felhozva, nincs nehézség, ellenvetés, mely előadva vagy megcáfolva nem volna; de arról: mik leendnek e mélt. tábla állhatatosságának következései, mi leend parlamentáris győzelmeinek díja? - eddig nem szóltunk még, s én csak erre kívánom irányzani a mélt. tábla figyelmét. A jövő az, mi tetteinkről ítélni fog, mi áldani vagy kárhoztatni fogja határozatainkat, s nem lehet érdektelen, főképp a dolgok jelen stádiumában, hol az hihetőképp utolszor kerül tanácskozásaink alá, legalább egy tekintetet vetni azon jövőre, melynek javát eszközölni vala feladásunk, s ha már állhatatosan akarunk haladni előbbi ösvényeinken, előre meggondolni: hová vezet? - E mélt. tábla további állhatatosságának első következése - teljes meggyőződésem szerint - e

tárgy letétele. Ha e mélt. tábla annyi felszólítás, annyi kérés után még tovább is állhatatos marad megtagadásában: a KK. és RR. nem remélhetnek többé egyezséget. Elégszer visszavettettek elveik, elégszer megtagadtattak kívánataik: nincs hátra egyéb, mint hogy állhatatosan elveikhez ragaszkodva ők is, e tárgy további vitatásáról lemondjanak, s egy jövő, boldogabb időre bízzák az ügynek kivívását, melyért kötelességök szerint fáradozni meg nem szűntek, de melyet kivívni nem nekik adódott. Teljes meggyőződésem szerint csak e tárgy letételéhez vezethet e mélt. tábla további állhatatossága. Nézzük tehát ennek következéseit - következéseit a kormányra nézve, mely hogy erős legyen, a nemzet érdekében fekszik - következéseit törvényszékeinkre, melyeknek függetlenségeért a főrendek annyira buzognak - következéseit a nemzetre nézve, melynek javát eszközölni első, legszentebb kötelességünk. A kormány hihetőképp folytatni fogja előbbi eljárását, hivatkozva a szokásra, hivatkozva e mélt. tábla határozataira; nincs semmi, mi a kormányt előbbi elveinek változtatására bírhatná. De vajon fogja-e ez nevelni a kormány tekintetét, - fogja-e nevelni azon bizodalmat, mely alkotmányos országban miként a kormánynak legerősebb támaszát teszi, úgy jótékony hatásának leglényegesebb feltétele? Én kételkedem. A kormány hatalmas leend, de a közvélemény ellen, - a kormány büntetni fog, de a nemzet helybenhagyása nélkül, - a kormány hallgatásra fogja bírni legszilárdabb elleneit, de az ellenekkel hallgatni fognak leghívebb, legfüggetlenebb pártolói is; s nem ez azon csend, mely a kormányt erőssé teszi, - nem ez azon állapot, melyben én egy alkotmányos ország kormányát látni kívánom. - Most nézzük *törvényszékeinket.* Ragaszkodni fognak előbbi elveikhez, s ítélni, miként előbb ítéltek. Ámde miután a KK. és RR. ezen ítéleteket törvényteleneknek nyilatkoztatták, - miután e teremben, habár csak a kisebbség, e véleményben osztozott; miután maga e mélt. tábla többsége új törvények alkotását kívánva, azokat, melyek szerint ítéltetett, legalább homályosaknak hirdette, - miután a közvélemény oly hangosan felszólalt, - nem nehezedett-e törvényszékeinknek állása? - Ők ragaszkodni fognak elébbi elveikhez, - ők ellent fognak állani a közvélemény dagályainak, s reménylem, ellentállani azon belső ösztönnek is, mely őket, a legfőbb bírákat, talán nagyobb szigorúságra intené, ha majd elleneik ügye forog kérdésben. Én hiszem, akarom hinni mindezt: - de vajon kell-e törvényszékeinket ily nehéz összeütközésekbe hoznunk? - kell-e bíráinkat oly helyzetbe állítanunk, hol már kötelességeiknek puszta teljesítésére a polgári legnagyobb erény kívántatik? - Most nézzük a *nemzetet.* Vagy azt gondoljuk talán, hogy határozataink után minden szabadabb szó el fog hallgatni hazánkban, - hogy a nemzet e tárgy letételében meg fog nyugodni, s a kormánynak s törvényszékeinknek alkalmok nem leend elébbi elveik folytatására? - Mélt. fő RR.! ne gondoljuk ezt. Hol szigorú törvények léteztek, ott soha nem hibázott még az áruló, soha nem hiányzott még az áldozat. Vannak mindig, kik a legártatlanabb tettet kajánul a törvényhez alkalmazzák, - vannak, kik végrehajtására önmagok ajánlkoznak áldozatul, - s ha azon kevés évnek tapasztalásain általmegyünk, hol nálunk is szóbeli vétségek iránt nagyobb szigorúság létezett, látni fogjuk, hogy több alávalóság s több lelkesedés található honunkban is, mint előre gondoltuk volna. De én nem egyes esetekről szólok, jól tudom én, hogy a legtisztább lelkesedés, a legnemesebb szándék oly tettekre vezethet, melyeket a közállománynak tűrni nem lehet, és szánom az áldozatot: de meg vagyok győződve, hogy szigorúság nincs, mely törvényesen s a nemzet aggodalmáért gyakorolva, kegyetlenséggé válnék. De vajon azon szigorúság, mely e tárgy letétele után hazánkban a szóbeli vétségek iránt hihetőképp létezni fog, nyugodalomhoz fogja-e vezetni a nemzetet? Nézzük a jelent, tekintsünk vissza a múltra, s ítéljünk a jövőrül. Vajon nem ezen kérdés vala-e az, mi országgyűlésünk folyamát megakadályoztatá, mely már országgyűlésünk előtt az egész nemzetet izgalomban tartá, s báró Wesselényi Miklóssal megkezdve, mindazon szomorú eseteknek, melyek azóta történtek, alapjául szolgált? - s mi reménylhetjük-e, hogy a nemzet meg fog nyugodni, ha majd e tárgy letétetett, - hogy azon többsége nemzetünknek, mely ennyi állhatatossággal vitt ez ügy mellett, le fog mondani legigazságosabb kívánatairól, legforróbb óhajtásairól, hosszú iparkodásának céljáról, csak mert e mélt. tábla e kívánatukban meg nem

egyezett, s a nemzet képviselői azt kénytelenségből letevék, - hogy a letétetett tárgy nem fog ott maradni, hogy úgy mondjam, lábaink alatt, akadályoztatva minden lépést, mellyel haladni akarnánk, elkeserítve minden viszonyainkat, elrontva minden bizodalmat? Mert ne gondoljuk, mélt. fő RR.! hogy királyunk kegyessége s törvényszékeink nagyobb engedékenysége a megcsonkult bizodalmat helyre fogják állíthatni. Míg a sérelem orvosolva nincs, míg az elvek fennmaradnak, míg a jelen eljárás csak a lehetőségek közé tartozik: a nemzet nyugodtan nem érezheti magát. A nemzetet nem kegyesség, hanem csak törvényeinek szoros megtartása biztosíthatja. S mit, ha ez úgy van, - ha a kormány a legjótékonyabb intézkedéseket teszi, a nemzet, szólásszabadságára emlékezve, nem bízik jótéteményeiben, - ha egyesek a leghasznosabb dolgokat indítványozzák, és senki nem hallgat szavokra, - ha a legjobb vállalatok célozgatnak, és senki nem ajánlkozik pártolásokra, - ha az egész nemzet vágyai, reményei, iparkodásai ez egy kérdésben központosulnak, s minden haladásról s minden reményről, mellyel eddig a haladást követtük, egyszerre lemondhatunk? Akarja-e e mélt. tábla magára vállalni a jövőnek feleletterhét? - vagy azok után, miket tapasztaltunk, nem kell-e megvallanunk, hogy ez legalább valószínű? - A vándor, ha azt, mit kincsének tartott, elveszté, megáll, s felkeresi vesztett vagyonát: s mi várhatjuk-e, hogy egy nemzet, ha attól, mit legnagyobb kincsének tartott, minek birtokában magát gazdagnak érezé, megfosztatott, nyugodtan haladna tovább? - Ezek leendenek - csekély belátásom szerint -, e tárgy letételének következései. Erősíteni akartuk a kormányt, s megfosztottuk legerősebb támaszától, - biztosítani akartuk törvényszékeink függetlenségét, s a lehető legnehezebb állásba hoztuk; meg akartuk nyugtatni a nemzetet, s felingereltük. Adja az ég, hogy csalódjam, de én mást e tárgy letételétől nem várhatok, s nem hiszem, hogy a mélt. tábla további állhatatossága máshoz vezethetne, mint e tárgy letételéhez. - De vajon nem a KK. és RR. okai-e annak, hogy e részben még egyezség nem szereztetett? - így kérdez talán valaki, és sokan a mélt. fő RR. közül talán önmagok hiszik ezt. Két ok hozatik fel azon állításnak bebizonyítására. Az első: hogy e mélt. tábla által tett többféle ajánlatok a KK. és RR. által el nem fogadtattak; - a másik: hogy a KK. és RR. izenetei oly elveket foglalnak magokban, melyekkel kormányozni nem lehet. Legyen szabad ezen állításokra röviden felelnem. Az elsőre: hogy e mélt. tábla ajánlatai a KK. és RR. által el nem fogadtattak, bátor vagyok azon megjegyzéssel felelni: hogy ez bizonyára csak azon egy, igen egyszerű okbul történt, mert ez ajánlatok elfogadhatók nem valának. Az első, melyben a KK. és RR. új, korszerűbb, általános alkotmányi elvekkel megegyező törvények alkotására felszólíttatnak, azért nem, mert míg a két tábla elveiben oly távol álla egymástól, a KK. és RR. új törvények alkotásában megegyezést nem várhatának, s ha várhattak volna, a nemzet legfőbb jogait nem függeszthették fel oly törvények alkotásáig, melyeket a kormány helybenhagyása nélkül alkotni nem lehetett, s melyeknek puszta reményeért tőlök már az kívántatott, hogy a fennforgó esetek helybenhagyása által létező törvényeinket úgy magyarázzák, mint azt sem általános alkotmányi elvök, sem meggyőződésük nem engedi. - Az ajánlatok másodika, hol minden irománynak együtt való felterjesztése kívántatott, azért nem, mert oly országban, hol a két-kamarai rendszer legalább tettleg létezik, oly példát veszély nélkül felállítani nem lehete, mely többször ismételve, ha azt mutatná, hogy e mélt. tábla a kormánnyal mindig egyetért, könnyen haszontalannak, - ha azt, hogy a nemzet kívánatainak mindig ellentáll, könnyen károsnak mutatná a mélt. táblát, s mindenesetre nevelné azon esetek számát, hol a kormány s törvényhozás mindkettőnek kárával egyenes összeütközésben állanak. - S most megyek az okok másodikára, arra, hogy a KK. és RR. izenetei oly elveket foglalnak magokban, melyekkel kormányozni nem lehet, s bármennyi fontosság tulajdoníttatott is néhányak által ezen állításnak, csak egy általános s igen közönséges nézettel fogok reá felelni. Minden alkotmány, hol a királyi hatalom szabadsággal párosul, szükségképp oly elveket foglal magában, melyek egyenkint tekintve, látszólag vagy a királyi hatalommal vagy a szabadsággal ellenkezésben állanak. A királyi hatalom a törvényhozási általános vétót, a hadseregek parancsnokságát, a hivatalok kinevezését s az egész végrehajtó hatalmat tartja magának, - s ha

csak ezen jogokat tekintjük, talán az abszolutizmus küszöbén láthatjuk magunkat: a nemzet törvényhozásában, az adónak s minden subsidiumoknak szabad megajánlásában, gyülekezeti jogában, szólásszabadságában bízik, s ha ismét csak ezen jogokat tekintjük, át nem láthatjuk, miként lehet ennyi szabadsággal kormányozni. De tekintsük ezen jogokat együttvéve; gondoljuk, hogy mindezen jogok felett egy nagy kötelességérzet áll, mely a királyt s nemzetet természetes korlátai között tartja, - s talán által fogjuk látni, hogy a kormány mindezen jogok mellett alkotmányos hatalmát fenntarthatja, - s bármi szabadok legyenek azon elvek, melyeket a KK. és RR. izeneteikben felállítanak, míg azon jogok, melyekkel alkotmányunk a királyi hatalmat felruházta, fennállanak, az alkotmányos kormány hazánkban lehetetlenné válni nem fog, főképp addig nem, míg az ország szelleme az marad, mi most, - míg a nemzet nyugodalmat kíván, és szabadság alatt nem ért mást, mint amit törvényeink szoros megtartása mellett eddig élvezett. - Vannak, kik ezen kételkednek, s korunk haladási ösztönét revolucionárius irányoknak tulajdonítják. A kis dézsma megszűnik, s ők az országot veszélyben látják, - a pálcabüntetések korlátoltatnak, s ők az alkotmány romlása felett keseregnek, - a jobbágyoknak örök megválthatási jog adatik, s ők a birtok szentségét látják sértve; - nem hozódik egy igazságos törvény, nem haladunk egy lépést anélkül, hogy számtalan panasz ne követné tetteinket, anélkül, hogy egész csoport hazánk romlását ne jósolná. Ne hagyjuk magunkat ámítani ily beszédek által, - e nemzet halad, de nyugodt, - s éppen mert haladni akar, azért fog nyugalomban maradni. Meglehet, hogy e haladás némely egyes érdekeket sért; - s nem csodálatos, ha azok, kik eddig csak éldeltek, nehezteléssel néznek a korra, melyben tőlök is áldozatok kívántatnak; természetes, hogy azok, kik magokat oly magasaknak vélték, haraggal néznek mindenre, mi másokat hozzájok felemel; - vannak emberek, kik, mint Cicero mondja: *numulos curant, villulas, hortulos, non rempublicam*, s ezek veszélyeket láthatnak, ezek remegjenek. De a kormány, ha szándéka - mint reménylem - tiszta, - ha céljai - mint hiszem - nemesek, bátran nézhet a jövő elébe, - s bármi nagy legyen azon ingerültség, mely itt-ott ellene mutatkozik, - habár történtek dolgok, melyeket jóváhagyni nem lehet, - szavak mondattak, melyeket csak szenvedelem sugalla, a törvényhez ragaszkodó kormányt vészek nem fenyítik a jövőben, s ha majdan - amit biztosan reménylek - a kormány maga ajánlkozik a haladásunk vezéréül, a nemzet tapsolva fogja követni lépteit, - s a kormány látni, hogy tetteivel lelkesedést gerjeszte, milyent tárogató nem szülhet többé e határokon. - Röviden összefogom beszédemet. E tábla további állhatatossága nem vezethet máshoz, mint e tárgy letételéhez; - e tárgy letételének csak károsak lehetnek következései, - károsak a kormányra, mely iránt való bizodalmat gyengítik, - károsak törvényszékeinkre, melyeknek állását nehezítik, - károsak a nemzetre nézve, melynek haladását akadályoztatják. A KK. és RR. izeneteinek elfogadása ellenben - meggyőződésem szerint - semmi rosszat nem szülhet; alkotmányunk, mely a királyi hatalmat annyi jogokkal felruházta, s a nemzet nyugodt szelleme egyformán kezeskednek, hogy azon elvekkel, melyek a KK. és RR. által felállíttattak, visszaélések sem történni, sem történhetni nem fognak: - én tehát egész kiterjedésében a KK. és RR. izenetének elfogadására szavazok. Soha, mélt. főrendek, nem volt a nemzet s kormány között a bizodalom annyira szükséges, mint most. Egy nagy regeneráció küszöbén állunk, s ez a kormány közbenjárása nélkül lehetetlen, - törvénykönyveink javításokat kívánnak, - népünk neveletlen, - intézeteink zsengében állnak, s mindez a kormány segedelme nélkül nem gyarapodhatik. S ha határainkon túl tekintünk, egy szétbomló s egy szüntelen terjeszkedő birodalom közé állítva, azon monarchiára, mellyel oly szoros kapcsolatban állunk, talán egy nagy jövő vár; - idők jöhetnek, hol Európa szabadsága, korunknak egész civilizációja ezen monarchiának hatalmától függhet, s e monarchia erős nem lehet, e monarchia ellent nem állhat küzdéseiben, ha e nemzet gyenge, ha e nemzet kormányával viszálkodásokban él. Ne felejtkezzünk meg magas hivatásunkról. Egyszer védte már e nemzet Európát, s csak viszálkodásai által győzetett le e vitában; - idők jöhetnek, hol minket egy hasonló jövendőtül csak egyességünk őrizhet meg, s minden nap, melyet viszálkodások közt töltünk, egy országos

csapás. Ne taszítsuk el tehát magunktól azon egy módot, mely közöttünk egyességet szerezhet, - ne tagadjuk meg tovább a nemzet kívánatait, - ne hozzuk képviselőit azon szomorú helyzetbe, melyben nem kívánataikról, hanem reményeikről kénytelenek lemondani. Sok helyesnek látszó ok hozatott fel ezen vélemény ellen, - sok fenségesen hangzó mondás, - a szónoklat kimerítheti ékességeit, de a kormány s nemzet közötti bizodalomnak helyreállása, a törvényhozásnak egyessége, nemzetünk nyugodalma ezt kívánják, s a mélt. tábla talán hódolni fog annyi tekinteteknek, hódolni azon erős meggyőződéssel, hogyha már egy erős kormány szükséges e nemzetnek kifejlődésére, bizonyára mindazon szigorúság, mely a szóbeli vétségek iránt létezett, s talán létezni fog, oly erőssé a kormányt nem teheti, mint egy magában egyetértő népnek önkéntes hódolata, s azon emelő biztosság, hogy mindazt, mit a király népének szabadságban ad, a nemzet vérével fogja visszafizetni egykor.

1840

FELIRATI TÁRGYALÁS ÜGYÉBEN

Ha időt kívánunk nyerni, annak mindenesetre legjobb és legsikeresebb módja a discussiókban - amennyire lehet - el nem ágazni többfelé, hanem maradni és szorítkozni azon két kérdésre, amely előttünk fekszik. Én tehát a kir. leirat érdemére nézve a t. KK. és RR. felirati javaslatának érdemébe ereszkedni ezúttal nem akarok, nem is fogok; csak azon kérdésre kívánok röviden felelni: vajon a t. KK. és RR-nek felirati javaslatukat tanácskozásba vegyük-e most, vagy ne? Ennek szükséges következése az, hogy ha tanácskozásba vesszük és velök egyetértünk, azt a már keresztülment felirattal junctim fölvegyük. Kettő hozatott fel itt azellen, hogy a KK. és RR-nek ezen új felirati javaslatát tanácskozásba vegyük; kettő hozatott fel amellett, hogy a t. KK. és RR-nek ezen új, hozzánk bocsátott javaslatukat simpliciter és minden tanácskozás nélkül, csak forma hiánya miatt, visszautasítsuk. Egyik az illedelem, másik a törvény. Mondatott ugyanis több részről, hogy az illedelemmel meg nem egyez, hogy mi most ezen felíráshoz, mely tisztán formális feliratnak tekintetik, némely érdemleges tárgyakat hozzácsatoljunk; ez nem tartatott az illedelemmel megegyezőnek némelyek által. Mások azt mondják, hogy ez az 1791. XIII. t.-cikkel ellenkezésben áll, és így mint törvénytelen, oly dolog, melyben nem is lehet megegyezni. - Én mind a kettőre nézve egészen más véleményben vagyok, s azt hiszem, hogy mind az illedelmet, mind a törvényességet éppen akkor sértenők meg leginkább, ha a t. KK. és RR-nek hozzánk jött felirati javaslatát minden discussio nélkül, csak a forma hiánya miatt félrevetnők; ugyanis a t. KK. és RR. első felirati javaslatukhoz - mely itt Dankadressnek neveztetik -, szükségesnek tartották az ország sérelmein kívül a vallásos sérelmek iránti kérést őfelségéhez hozzácsatolni. A mélt. fő RR. a t. KK. és RR-nek ezen kívánatát helyesnek tartották, mert a mélt. fő RR. többsége is helybenhagyta; hogy a felíráshoz a t. KK. és RR-nek azon kérése - hogy őfelsége a sérelmekre nézve resolutiót adjon - hozzáírattassék. Most a vallásos sérelmekre nézve érkezik egy kir. válasz, és az olyan, mely a mélt. fő RR-nek eddig nyilatkozott többségének véleménye szerint igen nagyon lényeges. Már kérdem: ha az ország valamely tárgyban őfelsége elébe járulni kíván, és azon percben, midőn még felirata őfelsége elébe nem került, őfelségétől egy kir. válasz érkezik, mit kíván az illedelem, mélt. fő RR? azt kívánja az illedelem, hogy akármit mondott őfelsége, azt tekintetbe ne vegyük, hanem csak az előbbinél maradjunk? Azt kívánja az illedelem, hogy őfelségének, midőn felszólít, hogy tanácskozzunk a vallásos tárgy fölött, azt feleljük: „mi a tárgyról tanácskozni fogunk”? azt kívánja az illedelem, hogy azt, mit őfelsége mond, tekintetbe ne vegyük, arról egyáltalában ne is tanácskozzunk? azt kívánja az illedelem, hogy a réginél maradjunk meg, s azt mondjuk, hogy majd holnap, vagy holnapután fogunk tanácskozni? meglehet, hogy hibás fogalmam van az illedelem- és azon kötelességekről, melyekkel őfelsége nyilatkozatai iránt viseltetni tartozunk; úgy látszik, mégis más fogalmam van, mint a mélt. fő RR. egy részének; egyébiránt fogalmam szerint legtisztábban áll azon kötelesség, hogy midőn valamely tárgyban őfelsége nyilatkozik - midőn az csak lehetséges -, arra nézve nézeteinket és alázatos felírásunkat a trón elébe minél előbb juttassuk; és itt nem tiszta formalitásról van szó, mert nem fekszik a monarchiának és az országnak érdekében, hogy őfelsége mindig a régi formák szerint tiszteltessék meg, hanem az, hogy minél előbb nyilatkozzék az ország először; és másodszor, hogy őfelsége mindig a tiszta igazságot hallja meg; és így éppen az ellenkező nem egyeznék meg az illedelemmel; a t. KK. és RR-nek tette pedig tökéletesen megegyez az illedelemmel. Által térek a dolognak törvényes állására. Mondatott itt, a t. KK. és RR. tette meg nem egyez az 1791. XIII. t.-cikkel; én megvallom, nem akarok a XIII. t.-cikknek bővebb vitatásába ereszkedni, - nem akarom a discussiót azon zátonyra vezetni, melyen a magyar országgyűlés, noha csak minden három évben jő is össze, mégis már egész éveket töltött; nem akarom a régi pert megkezdeni, mely

itt szintúgy, mint a másik teremben, annyi ügyességgel, de oly kevés haszonnal, annyi országgyűlések alatt megvitatott. Az én meggyőződésem szerint az 1791. XIII. t.-cikknek nem lehet oly értelme most, nem lehetett oly értelme soha, mely tökéletesen anticonstitutionalis volna; márpedig, ha az 1791. XIII. t.-cikknek azon értelmét adjuk, hogy a sérelmekről addig szólani nem lehet, míg a kir. előadások tárgyalva nincsenek, más szavakkal az mondatik, hogy a sérelmekről egyáltalában nem is szólhatunk; mert emlékezzenek vissza a mélt. fő RR. azon országgyűlésekre, melyek az 1791-i évtől fogva mostanáig tartattak: vajon melyik országgyűlés volt az, mely képes lett volna a kir. előadásokat tárgyalni? Ha tehát a kir. előadások tökéletes tárgyalása előtt a sérelmek tárgyalásába ereszkedni nem lehetne: más szavakkal azt állítanók fel, hogy a sérelmek tárgyalás alá soha nem jöhetnek, - ez pedig tökéletesen anticonstitutionalis állítás, oly állítás volna, melyet sem az 1791-i országgyűlés rendei a XIII. t.-cikkről nem állíthattak fel, sem az 1843-i ország rendei helybe nem hagyhatnának. - Én tehát abban, hogy valamely sérelem külön vétessék fel, egyáltalában semmi törvénytelenséget nem látok; azt az illedelemmel nemcsak hogy ellenkezésben nem hiszem, sőt azt, hogy inkább az ellenkeznék az illedelemmel, ha őfelsége nyilatkozatát tekintetbe nem vennők; azért röviden oda szavazok, hogy a t. KK. és RR-nek hozzánk terjesztett javaslata itt tanácskozásba vétessék; magára a javaslatra nézve fenntartom nézeteimet, s azokat ki fogom akkor fejteni, midőn annak helye és ideje leend.

1843

A KERÜLETI VÁLASZTMÁNYOK ÜGYÉBEN

KÉT BESZÉD

1

Megvallom, midőn általam mélyen tisztelt gróf Széchenyi István által ezen indítvány tétetett, föltettem magamban, hogy aziránt csak rövid voksommal fogom kimondani nézetemet; miután azonban ez indítványnak támogatására ifjabb gróf Zichy Ferenc által oly számos és fontos okok hozattak elő: fölhíva érzem magamat egy kissé mélyebben bocsátkozni a tárgyba, és a t. grófnak tehetségem szerint felelni. Ugyanis azt mondotta a gróf, hogy a felső tábla országunknak lényeges részét tevén, semmi fontos és érdekes tanácskozásokból ki nem zárathatik; és továbbá, hogy a felső táblának ilyen kizárása nem fér meg azon méltányossággal, mellyel a t. KK. és RR. ezen m. tábla iránt bizonyosan mindig viseltetnek. Én világosan kinyilatkoztatom azt: miután a felső táblának jogát, törvényes függetlenségét éppen oly érdekesnek tartom, mint az alsó táblának jogát, - ha csak távolról is azt sejdíteném a t. KK. és RR. cselekvéséből, hogy itt a felső táblának kizárásáról és jogainak megsértéséről van szó: bizonyosan annyival inkább szólanék fel a t. KK. és RR. ezen tette ellen, minél inkább magamnak is csak mint ezen tábla tagjának van szólásom az ország dolgaiban. De kérdem a m. grófot: vajon a jelen esetben lehet-e kizárásról szólani? a m. gróf jól tudja, hogy a választmányok munkálatai semmi authentiával, törvényes következésekkel nem bírnak; egy választmány nem más, mint a nagyobb testtől választott kisebb kör, mely azon munkát, melyre a nagyobb testület vagy alkalmatlan, vagy mely neki nehezebben sikerülne, azon nagyobb testület helyett elkészíti, hogy az már kész munkálatot kapván, maga hamarabb haladhasson, és végezhesse tanácskozásait. A választmánynak véleménye még nem az alsó táblának határozata; és meglehet, a választmány véleménye egyes esetekben talán oly valami, mi a RR-től sem fog helybenhagyatni. Már kérdem a m. fő RR-et: ha ez így van, hogy' vegyünk mi, mint a felső táblának tagjai, részt ezen választmányokban? De menjünk egyes esetekre: - az alsó tábla például, az ősiség kérdésében kiküld egy választmányt, - és ezt kiküldi természet szerint azért: mert az alsó táblának többsége elhatározta azt, hogy az ősiségnek bizonyos módosításokon kell keresztülmennie, hanem hogy arra nézve az eddigi törvényeket meg kell változtatni. Kérdésen kívül ez igen fontos tárgy; sőt egyike a legfontosabbaknak; de miután a mélt. fő RR. ezen kérdés iránt még nem nyilatkoztak, - miután még nem tudja senki - habár forrón óhajtom -, hogy a mélt. fő RR. szükségesnek fogják-e tartani, hogy az ősiség megszüntessék vagy módosíttassék; miképp fog a főrendi tábla egy választmányt nevezni oly valamire, minek létesítésére nézve szándékát még ki nem nyilatkoztatta? miképp fognak a mélt. fő RR. választottjai és küldöttjei ezen választmányban részt vehetni és hozzászólani ahhoz, mily módon kelljen az ősiséget módosítani, miután a tagok nem tudják azon testületnek e részbeni szándékát, melynek képviselői, - miután nem tudják, hogy ezen tábla fogja-e az ősiség megválasztását és módosítását megengedni, vagy nem? De tekintsünk más tárgyat: a t. KK. és RR. például kinyilatkoztatták, hogy a városok elrendezését meg kell változtatni és csak azon esetre lehet a városoknak bizonyos aránylagos voksot adni. A mélt. fő RR. erről még nem nyilatkoztak; miként fognak tehát az innen választott tagok ott ülni és szólani, miként lesznek ők ott? úgy, mint a felső táblának követei, nem lehetnek jelen tanácskozásokban; hanem csak úgy, mint individualitások fognak ott megjelenhetni és részt vehetni a tanácskozásokban; és mint ilyenek, úgy hiszem, most is senki a tanácskozásokból kizárva nincsen, mert meg vagyok győződve, hogy a t. KK. és RR. által kiküldött választmány

minden tanácsot, jöjjön az a főrendi táblának tagjától vagy mástól, örömmel fogadandja; ezen okból, úgy hiszem, gróf Széchenyinek ezen indítványa az országgyűlés mostani stádiumában nem is létesíthető. Azonban panaszok emeltetnek itt a múlt országgyűlés alatt a kerületi választmányok által kidolgozott választmányi munkálatok ellen; ezen panaszokra nekem hasonlóképp felelnem kell. Hogy a váltótörvényeknek némely rossz következései lehettek; hogy azok által egyesek talán szenvedhettek: azt megengedem; de az, ki a váltótörvényeket hiányokról vádolja, az nem vádolja az alsó táblát, nem a kerületi választmányt egyedül, hanem vádolja az alsó táblát, a felső táblát, és vádolja azt is, ki a váltótörvényekre a sanctiót adta. A mélt. gróf azt hiszi, hogy a váltótörvényekben hiányok léteznek; azt bizonyosan a mélt. grófnak, ki őfelsége kegyelme által oly helyzetbe tétetett, melyben arról nagyobb tudománya lehet, mint bármelyikünknek, kétségenkívül legjobban kell tudni; és mi e részben minden indítványt örömmel fogunk fogadni, melyet a gróf ezen törvénynek javítására nézve köztünk tenni fog; és meg vagyok győződve, hogy a mélt. gróf szava hatással lesz a t. KK. és RR. előtt is; egyébiránt kérdem a grófot: vajon hogy fogja bebizonyítani azt, hogy ha a váltótörvény azon esetben, ha az nem kerületi, hanem egy országos választmány által hozatott volna indítványba, jobban sikerült volna? Kérdem a grófot: vajon hogy fogja bebizonyítani, hogy azon esetben nem fognának éppen annyi hibák vagy még talán több hibák létezni? Éppen a váltótörvényekre hivatkozom, és azt mondom: a váltótörvényeknek végtelenül fájdalmasak lehetnek következései egyesekre nézve; de voltak igen hasznos és nagyszerű következései az ország hitelére nézve; - akármily új törvény hozatik be, egyeseknek mindig szenvedni kell; mindennek, mi az egészre hasznos, vannak egyes mártírjai; de az ilyes egyes esetek a törvény jótékonysága ellen semmi esetre föl nem hozathatnak; és hogy a váltótörvény magában nem rossz, sőt bizonyosan jó, és hogy az olyan, melynek létrehozását a gróf is üdvösnek tartja, annak bizonyságát látom abban: hogy a gróf jelen helyzetét nem fogadta volna el, ha nem volna meggyőződve, hogy ezen törvényeknek sikert szerezni egyike a legszebb, a legnemesebb kötelességnek, melyet magyar polgár tehet!

2

Mindenekelőtt engedelmet kérek, hogy e tárgyban még egyszer fölszólalok; de én a jelen esetet sokkal fontosabbnak tartom, mint a mélt. főrendek közül igen számosan. Azon szellemről, azon célzatról, azon szándoknak tisztaságáról és nemességéről, mellyel az tétetett, szólani, úgy hiszem, tökéletesen fölösleges, miután oly indítványnak szándéka előttünk kétségben nem állhat, amelyet gr. Széchenyi István tesz; de kérdem a m. fő RR-et; ha most a t. KK. és RR. fölszólítják arra, hogy az általok kerületileg vagy akármi módon kinevezett választmányhoz részükről is tagok neveztessenek - mi lesz ennek következtetése? - Azon kérdésnek feszegetésébe nem ereszkedem: egy vagy két táblai szisztéma-e a magyarországi törvényhozás?; mert alkotmányunkban, mely századok alatt inkább gyakorlatilag, mint teória szerint alakult, az egy kamarai szisztémának vannak némely nyomai, - de vannak nyomai a két kamarainak is. Hogy áll a dolog gyakorlatilag? gyakorlatilag arra, hogy Magyarországban valami törvénnyé lehessen, szükséges, hogy azt az alsó tábla indítványba hozza; továbbá, hogy arra nézve a felső tábla is megegyezését kijelentse, s végre, hogy az ekkint alakult közös határozatot őfelsége megerősítse; s így Magyarországban nem alakulhat törvény anélkül, hogy két individuális testület akaratát ki ne jelentse. Már most az alsó tábla valamely tárgyat, melyet nagyon szövevényesnek tart, hogy jobban intézkedhessék, előbb egy kisebb körben működő tanácskozó testületre, azaz választmányra bízza; az alsó táblának ez intézkedése nem tartozik-e azon jogok közé, melyek szerint minden testület tanácskozásaiban oly módokat követhet, melyek neki legcélszerűebbeknek látszanak? - Ha ezen választmány véleményét

beadván - az alsó tábla iránta határozatot hozott, és azt a m. fő RR-hez által küldé, e tábla jogaihoz tartozik ítélni magáról az alsó tábla határozatáról; ahhoz, mily módon keletkezett az, választmány által készíttetett-e, vagy a követi tábla egész számának összmunkálásából eredett-e, a m. fő RR-nek beleszólások nincsen. Ha a felső tábla meggyőződik arról, hogy tanácskozásait elő fogja segíteni, ha az alsó táblának véleményét előbb kisebb körben működő tanácskozó testületre, azaz választmányra bízza: ez a fő táblának szinte jogaihoz tartozik; én az ily választmányoknak kinevezését részemről mindig fogom pártolni; de ez ismét csak a főrendi táblának lesz intézkedése, és az alsó tábla nem fogja kívánhatni, hogy kapacitáció végett az ily felső táblai választmányokhoz az alsó táblától is tagok küldessenek. - Az alsó tábla részéről kinevezett választmány csak az alsó tábla munkáját készíti és segíti elő; a felső tábla által netalán nevezendő választmányok pedig csak a felső tábla nevében s többségének irányában dolgozhatnak; s azért valamint helyben nem hagyhatnám, ha a t. KK. és RR. egy körünkből kinevezett választmányhoz tagokat akarának nevezni; úgy a jelen esetben gr. Széchenyi indítványát a dolgok rendes folyamával megegyezhetőnek nem tartom.

1843

A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVRŐL

Cs. kir. fenséged felszólításának következtében két indítvány tétetett itt; egyik az: hogy a hozzánk általküldött büntető törvénykönyvnek egyes részletei ne azon a renden vétessenek föl, melyen hozzánk küldettek; másik az: hogy egyátaljában ne vétessenek fel addig, míg a t. KK. és RR. a büntető törvénykönyvnek második részét, mely a büntető eljárást tárgyazza, nem fogják hozzánk küldeni. Mélt. gr. Apponyi György úr úgy vélekedik, hogy ezen három rész, melyből a kriminális viszonyokat elrendező országos választmány munkálata áll, egymás között szoros kapcsolatban nincsen; ha pedig van, azon kapcsolat leginkább létezik a börtönrendszer és büntető törvénykönyv között. Részemről egészen ellenkező véleményben vagyok, és azt hiszem: hogy csakugyan mind a három rész szoros összefüggésben van egymással; ha azonban több vagy kevesebb kapcsolatról van a szó, kétségkívül a büntető eljárásnak a bűntettekről szóló résszel szorosabb összeköttetése van, mint mely a büntető résznek törvénykönyv és a börtönrendszer között létez. Azt, hogy a két indítvány között melyikhez csatoljam véleményemet, csak azon kérdésnek mikénti felelete határozza el, ti. hogy a börtönrendszerben foglaltatnak-e több oly kérdések, melyek a büntető törvény és büntető eljárás mikénti meghatározására befolyással lesznek? - vagy pedig a büntető eljárásban foglaltatnak-e több oly kérdések, melyek a büntető törvény és börtönrendszer megállapítására nézve több befolyással lesznek? - és így állítván föl a kérdést - én tökéletes meggyőződésem szerint a büntető eljárásnak adom az elsőbbséget; - meg fogom mondani okaimat. Mondatott, hogy az egész büntető törvénykönyv a börtönrendszer által föltételeztetik, és csak reá van alapítva, s ez azon alapelv, melyen Liptó megye főispánja által tett indítvány alapul. Ha ezen elv nem áll, az indítvány nem fogadtatik el: tökéletesen meg vagyok győződve, hogy a börtönrendszernek miként elfogadása befolyással lehet a törvénykönyvre, és arra határozhatja a mélt. fő RR-et; hogy a büntetésekre nézve teendő szabályoknál a kódexben némely változtatásokat tegyenek, még nagyobb befolyással lesz az a bíróra, ki e büntető törvényeket alkalmazni fogja; de ha az mondatik, hogy a büntetésnemeknek meghatározása a büntető törvénykönyvnek fő alapját teszi: e tételt egyátaljában tagadom, miután meggyőződésem szerint a büntető törvénykönyvnek tökélye nem az egyes büntetések meghatározásában, hanem egészen másban keresendő. A büntető törvénykönyvnek két lényeges kívántatósága van, hogy a büntető törvénykönyv céljának megfeleljen; szükséges először; hogy a bűntetteknek szoros és lehetőségig tökéletes definícióját foglalja magában; másodszor, hogy az egyes bűntettekre szabott büntetések között igazságos arány (proportio) tartassék fenn. Ha valamely büntető törvénykönyvben e két lényeges megkívántatóság feltaláltatik: akármely szigorúak legyenek az egyes büntetések, a polgár nem vádolhatja a büntető törvényeket kegyetlenséggel: mert a bűntetteknek szoros definíciója által biztosítva van arról, hogy oly tett, mely a törvénykönyvben megpendítve nincsen, bűntettnek kanonizáltatni nem fog, és hogy igazságos arány szerint fog reá is kiméretni e büntetés. Hogy pedig nemcsak a világ más részeiben, hanem Magyarországban is, és jelesen a büntető törvénykönyv kidolgozásával munkálkodó országos választmány előtt is ezen gondolat és ezen cél állott: a büntető törvénykönyv tárgyában beadott munkálat legvilágosabban bizonyítja; mert ha a büntető törvénykönyv tökélye nem e két megkívántatóság létezésében, hanem a büntetésnemnek meghatározásában fekszik, akkor a mélt. fő RR. ezen büntető törvénykönyvi javaslattal nem tehetnek mást, mint azt egészen elvetni, mert azon esetre ezen büntető törvénykönyv minden kétségen kívül a legtökéletlenebb munka, mely valaha készült: miután semmi büntető törvénykönyvet nem ismerek, melyben a bírónak nagyobb szabadság és működési kör engedtetik. De én nem hiszem, hogy a mélt. fő RR. úgy fognak vélekedni, sőt azt gondolom: hogy maga az általam igen tisztelt indítványozó főispán úr, ha indítványának következéseit meg fogja fontolni, indítványától

önként vissza fog lépni; mert ugyanis, ha itt felállíttatik, hogy a büntető törvénykönyvről tanácskozni nem lehet anélkül, hogy előbb a börtönrendszerben határoztunk volna, azaz, hogy a börtönrendszerről határoznunk kell, mielőtt a büntető törvénykönyvről határozhatunk; ezen állításnak szükséges következése az, hogy valamint a határozatban a büntető rendszernek meg kell előzni a büntető törvényeket, úgy az alkalmazásban is a büntető törvényeket nem lehet előbb életbe léptetni, mielőtt a börtönrendszer Magyarország minden tömlöcében alkalmazva nincsen; azaz: miután mi nem reménylhetjük, hogy a börtönrendszer Magyarországon általánosságban egyhamar létesülhessen úgy, hogy csak e börtönrendszeren alapuló büntető törvényeket és azzal összeköttetésben levő büntető eljárást is tizenöt vagy húsz évekig Magyarországban életbe léptetni akarjuk, vagy más szavakkal, hogy a középkori - mert megvallom kriminális tekintetben Magyarországot a civilizált országok közé nem számítom -, kínzó és igazságtalan büntetési modort még tizenöt vagy húsz évig fenn akarjuk tartani, és kérdem: vajon akarhatjuk-e ezt? Ha csakugyan a börtönrendszer alapja a büntető törvénynek, akkor a világnak minden törvényhozói az ausztriai császártól kezdve Livingstonig hibáztak, midőn országukban kriminális kódexet hoztak be oly korban, midőn ez országok büntető rendszere megalapítva még nem volt, miután oly országot a méltgos úr nem fog mutatni, ahol a kriminális kódex harminc, negyven év óta létezvén, már a börtönrendszer is az egész országban hasonlóan volna elintézve, és egy börtön és a másik közt nem volna különbség. - És miért kívántatik hát, hogy a büntető törvénykönyv a börtönrendszer megalapítása által megelőztessék? kétségenkívül azért, mert kívánatos, hogy a büntetés minden bűntettre hasonló arányban mondassák ki; de ez, bármiképp iparkodjék a törvényhozás, nem a törvényhozásnak működése által érethetik el, hanem csak a jól elrendezett bírói hatalomnak lehet következése. A kódexben magában még azon esetre nézve is, ha az ország minden börtöneiben ugyanazon rendszer léteznék is, még biztosítás nincsen, hogy a bűnösök hasonlóképp fognak büntetni - mert egyes egyéneknek, valamint bűnössége, úgy érzékenysége olyannyira különböző, hogy a büntetéseknek fokozatják a törvényhozás az egyes esetekben előre nem határozhatja meg; kell tehát a bírónak szabadságot adni akár oly mértékben, mint azt tette az országos választmány, akár kisebb mértékben; de mindenesetre kört kell engedni neki, melyben a büntetést kiszabhassa, és alkalmazhassa; ez pedig legvilágosabb bizonysága annak, hogy a büntető törvénykönyv nem a büntetések szoros meghatározásában keresheti tökélyét, mit csak akkor mondhatnánk, ha a büntető törvény abszolút büntetéseket állítana föl, melyeket a bírónak semmi esetre megváltoztatni nem lehet, nem szabad. Ezekből kiindulva, meg vagyok győződve, hogy a börtönrendszer a büntető törvény alapját nem tevén, annak meghatározása arra, hogy a büntető törvényről rendelkezzünk, egyátaljában nem szükséges; miből világosan az következik; hogy azon esetre is, ha az ajánlott börtönrendszer el nem fogadtatnék is, a büntető törvénykönyv azért egész épségben megmaradhatna, s legfeljebb más büntetési skálát kellene kidolgoznunk; mi magában úgyis biztos filozofikus elveken nem alapulván, oly munka, melyet bárki félóra alatt elvégezhet. Tekintsenek a mélt. fő RR. akármely kódexbe és mondják meg, hogy nincs-e abban egy maximum és egy minimum megállapítva? - miután pedig nálunk ez utolsó megállapítva nincsen, ezen kódex a büntetések minden nemei mellett megállhat; mert akármely büntetési rendszer fogadtatnék is el a mélt. fő RR. által, nem hiszem, hogy vagy nagyobb büntetések határoztatnának meg, mint melyek e büntető törvénykönyvben mint maximumok állíttatnak fel, vagy hogy a büntetésekben még lejjebb szállhatnak, mint ezen kódex, mely még minimumot sem állapított meg. A büntető eljárásra nézve nézetem egészen különböző; én a büntető eljárást a büntető törvénnyel oly szoros összeköttetésben látom lenni, hogy e kettőt egymástól egyáltaljában elszakasztani nem akarnám; mert akármily jó kódex készíttessék, ha a büntető eljárásra nézve bizonyos garanciák nincsenek adva, a büntető törvények által nem nyertünk semmit. Az eljárásban van sok kérdés, melyek ha így vagy úgy dőlnek el, minket arra fognak kényszeríteni; hogy ha keresztülmentünk is a kódexen, módosítások tétele végett ismét visszatérjünk. Példát hozok fel; mindjárt a büntető

törvény első szakaszában arról van szó: hogy kik legyenek ezen büntető törvénykönyvnek alájavetve?; itt ki van mondva minden embernek a törvény előtti tökéletes egyenlősége. Kérdésen kívül mélt. fő RR., bármily szép azon preaerogatíva, melyet eddig a nemesi és egyházi rend Magyarországon élvezett, ha az eljárás úgy fog elintéztetni, hogy azáltal senki önkénynek kitéve ne legyen, valamint az alsó tábla: úgy a mélt. fő RR. is helybe fogják hagyni e rendszabályt, és szívesen le fognak kiváltságaikról és előjogaikról mondani; - de kérem: nem lehet-e képzelni oly procedúrát - pedig nem szükséges a képzelethez nagyon folyamodni, s elég volna Magyarországon körültekinteni azon procedúrára, mely most a nemtelenekre alkalmaztatik, - vajon ha az eljárásban a vádlottnak garanciák nincsenek nyújtva, ha az eljárás perbefogás és más számtalan kérdések úgy dőlnek el, miszerint magunkat személyes szabadságunkban biztosítva nem láthatjuk; lehetne-e kívánni, hogy mi magunkat a kódex ezen első fejezetének alájavessük? - Ha valaki, én vagyok barátja a törvényes egyenlőségnek; és úgy hiszem, nem lesz senki a mélt. fő RR. között, ki a törvény előtti egyenlőséget inkább kívánná és pártolná, mint én; de nyilván és ünnepélyesen kijelentem, hogy a procedúrának oly nemei lehetnek, hogy én nemesi kiváltságomrul lemondani nem akarnék, miután az egyenlőség, mely után én vágyódom, nem az elnyomás, hanem a szabadsági egyenlőségben áll. Így van például a büntetésekre nézve a büntető törvénykönyvben, hogy a maximumok nagyok, s minimum megállapítva nincsen; s ha a bírói hatalom úgy rendeztetik el, hogy az mind felülről, mind alulról tökéletesen független legyen: azt tartom, jobbat nem tehetünk, mint a bírónak annyi szabadságot adni; de ha a bírói hatalom úgy rendeztetik, hogy az felülről függésben áll, vagy alulról factiók, korteskedések által rossz befolyásnak kitétetik, akkor oly valamit a kódexbe behozni nem akarok, mi egyrészről kegyetlenségre, másrészről pedig impunitásra vezetne,. Így van mindazon bűntetteknél, melyekre nézve vagy a kormánynak, vagy a törvényhatóságoknak közvetlen és fölötte nagy érdeke van, - így van ez minden restaurationalis kicsapongásnál, és így minden bírói és tisztviselői visszaélésnél az egész kódex hatása a procedúrától függ; és ha a procedúra így megváltoztatik: kérdésen kívül a büntető törvénynek is változnia kell. Én tehát, miután a t. RR. hozzánk a procedúrát még át nem küldötték, legjobbnak és legcélszerűbbnek tartanám a t. RR-et felszólítani: hogy a büntető törvénykönyvnek azon részét is, mely az egészhez tartozik, velünk minél előbb közölni szíveskedjenek, és előbb a munkálatnak többi részeibe ne ereszkedjünk; mert részemről előre kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, miszerint ha a kódexen keresztülmegyünk is, és később a procedúra úgy dőlne el, mint reménylem, eldőlni nem fog: kénytelennek látnám magamat ismét a kódexnek némely kérdéseire visszamenni, miután sok esetben tisztán attól függesztem föl a büntető törvény iránti nézeteimet: miként fognak eldőlni némely kérdések a büntető eljárásra nézve.

1843

A BÖRTÖNRENDSZERRŐL

NÉGY BESZÉD

1

Nem akarok most a különböző rendszerek bírálatába és fejtegetésébe ereszkedni, - tudom, véleményem e részben a mélt. fő RR. véleményétől eltér; minthogy én a hallgató-rendszert a magány-rendszernél célszerűbbnek tartom. E nézetem okainak előadását fenntartom későbbre, most csak gr. Apponyi György úr őméltgának indítványára szorítom előadásomat. A mélt. gróf úr által tett indítványnak négy vagy inkább három része van, minthogy a második pontra nézve alkalmasint mindnyájan egy véleményben leszünk. Az első, hogy sem a magány-, sem a hallgató-rendszer a jelen pillanatban ne hozattassék be, és csak az országnak centrumába egy mintabörtön építtessék, melybe az egész országnak tíz kerületéből, minden kerületből ötven rab, a nagyobb vétkesek közől küldessék be, hogy ott a büntetést az új törvény szerint állja ki. Második része a mélt. gróf indítványának az; hogy a törvényhatóságokban létező börtönök - nehogy azokban most divatozó kegyetlenség tovább folytattassék -, bizonyos alapelvből indulva ki, javíttassanak. Harmadik az; hogy a t. RR. szólíttassanak föl ez átmeneti epochára nézve bizonyos skálának kidolgozására, melyben a magány-rendszer szerinti büntetések és a közönséges börtönben szenvedő büntetés között bizonyos arány állíttassék föl. - Én a mélt. gróf úrnak ez indítványát, főképp a mélt. fő RR-nek egy pár nappal ezelőtt tett határozata után, el nem fogadhatom. Meg fogom mondani a mélt. főrendi táblának okaimat. A mélt. gróf urat a mintabörtön felállítására leginkább három ok bírta; az első, hogy Magyarországban egyes rendszernek miképpi hatásáról még semmi tapasztalásunk nincsen; a második, hogy minden más országban a magány- vagy hallgató-rendszer, egyszóval, a börtönök javítása csak lassankint s nem egyszerre hozatott be; a harmadik, hogy e rendszernek egyszerre való behozása oly véghetetlen költséget okozna, melyeknek elbírására hazánk nem elégséges. - Az első okot, a tapasztalásra nézve, tökéletesen osztom; miszerint mi Magyarországban sem a magány-, sem a hallgató-rendszernek mikénti hatásáról magunknak tapasztalást nem szerezhettünk; - de továbbmegyek, mint a mélt. gróf úr, és azt mondom; hogy ezen tapasztalást nemcsak mi, de a világon semmi nép tökéletesen meg nem szerezhette még, s hogy azon mintabörtön felállítása által azt nem fogjuk magunknak megszerezni. Ha a börtönnek mikénti hatásáról ítélni kívánunk, szükséges tekinteni a büntetés hatását először a büntetett egyénekre nézve, azaz: mennyivel több vagy kevesebb preventív erővel bír a büntetéseknek egy bizonyos neme. Már kérdem a mélt. fő RR-et: vajon egy mintabörtön felállítása által fogjuk-e megszerezhetni e két tapasztalást magunknak, főként azon másodikat, mely minden kérdésen kívül az elsőnél sokkal fontosabb - ti. hogy a büntetésnek bizonyos neme a kriminalitások kevesítésére hatással van? Ha akár a magány-, akár a hallgató-rendszer valamely országban általánosan behozatik, és a tapasztalás tíz-tizenöt év múlva azt bizonyítja, hogy a kriminalitások ezen országban, hol e rendszer behozatott, ez időszak alatt kevesbedtek: ekkor mondhatjuk, tapasztaljuk a börtönök jó hatását; de ha csak mintabörtönt állítunk föl, annak hatása az egész országra nézve csak igen csekély lehet, miután a gonosztevőknek csak egy kis - talán csak huszad- vagy harmincadrésze jutván az ily börtönbe, az ily mintabörtön a bűntettek kevesítésére általánosan semmi hatással nem lehet. Azt vélem, hogy a mélt. gróf úr által előadott mintabörtön nekünk azon tapasztalást, melynek hiányával vagyunk, s mely nélkül a magány-rendszert általánosan behozni nem akarja, megszerezni semmi esetre sem fogja. De kérdem: vajon e tapasztalás szükséges-e, ha a magány- vagy hallgató-rendszer

mikénti hatásáról nem szereztünk is tapasztalást? - vajon nem szereztünk-e magunknak más tapasztalást, ti. azt, hogy a börtönök mostani állapota iszonyú, hogy az az emberiség és civilizáció kívánatival világosan ellentétben áll, - hogy a törvényhozásnak tán első, legfőbb kötelessége segíteni azon bajon, mely valósággal a műveltség kifejlését hazánkban nem kevéssé gátolja; mert ott, hol a státus - ha büntet - inkább kegyetlen, mint igazságos: a civilizáció - mely nem terjedhet semmi által annyira, mint a kormánynak és törvényhozásnak példái által - előmenetelt nem tehet. A gróf úr maga elismerte ezt, midőn oly szépen és szívhez szólva előadta börtöneink mostani állapotát, és e nézet által odavezéreltetett, hogy a létező börtönöket - noha azokat új, tökéletes rendszer szerint elrendezni nem akarja, mégis bizonyos elv szerint - javítani kívánja. De vajon a létező börtönök javítása nem lehetlen-e? vagypedig ha nem is az, nem jár-e költségekkel, melyek egy tökéletesb rendszer behozásánál nem sokkal csekélyebbek? A gróf úr fenn akarja tartani a mostani börtönöket, és azokba oly rendet behozni, mely által először a tisztaság és a raboknak szükséges anyagi jóléte fenntartassék; másodszor azok megromlása akadályoztassék; harmadszor a rabok munkához szoktattassanak. Én hivatkozom a mélt. főrendi táblára, és kérdem: vajon Magyarországban hány törvényhatóság létezik, hol e kívánatok elérhetők anélkül, hogy a most létező börtönöket tökéletesen elrontsuk, és helyettök másokat építsünk? Kérdésen kívül, miután egy törvényhatóságot ismerek, hol ugyanazon egy szobában negyven, sőt ötven egyén tartatott elzárva, jó, ha ezen számot, a termeket kisebb részekre osztva, egy-egy börtönben tíz vagy öt rabra redukáljuk: de ezáltal sem a tisztaság elérve, sem a raboknak egymás közti közösködése megakadályozva nem lesz, sem az nem fog eléretni, hogy a rabok célszerű munkálatra használtassanak. Ha kímélni akarjuk a költségeket, s ezen nézet előttünk eldöntő erővel bír: akkor hagyjuk a börtönöket úgy, mint azok most léteznek; vagy ha azt érezzük, hogy börtöneinket mostani állapotukban meghagyni nem szabad: inkább ne kíméljük a költségeket most, mint hogy később azokat kettőztessük, mi kétségkívül megtörténni fogna, ha most az 1827-i operatum javaslata szerint építve megyei börtöneinket, később, miután meggyőződtünk, hogy a magány-rendszer ennél célszerűbb - ismét új változásokhoz fogunk térni. Egyébiránt van egy más ok, mely reám nézve sokkal inkább hat, mint mindazok, melyek eddigelé előhozattak, és ez az, amit gr. Apponyi György úr őméltga is ismételt, hogy a mélt. fő RR. néhány napok előtt azt kimondották, hogy az egész büntető törvénykönyv a büntető rendszeren alapszik. Tökéletesen osztom véleményét a mélt. grófnak abban, hogy egy célszerű büntető törvénykönyv és eljárás létrehozása sokkal inkább fekszik az ország érdekében, mint a börtönrendszer felállítása; de midőn itt kimondatott, hogy a büntető törvénykönyv egyedül a börtönrendszeren alapszik: akkor én, miután nem látok más lehetőséget a büntető törvénykönyv minél előbbi realizációjára, mint a börtönrendszer behozatalát, késznek nyilatkoztatom magamat mindazon áldozatokra, melyek a börtönrendszernek létrehozására szükségesek. A mélt. gróf úr - mert előre látja ezen nehézséget - erre nézve azon indítványt tette: hogy szólíttassanak fel a t. KK. és RR. egy skálának kidolgozására. Én, mélt. fő RR! a jelen büntetőtörvény javaslata mellett a skálának behozását szükségesnek nem látom, azért, mert a büntetésnek maximuma oly magasra van szabva, hogy azt alig lehetne más büntetésnél magasabbra határozni; minimum éppen nem létezik a büntető törvénykönyvben, tehát nem tartom a skálát szükségesnek; a mélt. gróf úr indítványa pedig elfogadtatván, annak felállítását lehetlennek is találom, miután azon törvényhatósági börtönök, ha azokat nyomon egyszerre építtetni nem akarjuk, végetlenül különbözni fognak egymástól azon javítások után is; - s míg egy törvényhatósági börtönben például öt vagy tíz rab záratik egy kamrába, a másikban, hol kevesebb rab van, a szenvedett büntetés valóságos magány-rendszerré fog válni; szükséges volna tehát nemcsak két skálát, hanem annyit dolgozni ki, mennyi Magyarországban törvényhatósági börtön létezik, ezekhez hozzá tevén a mintabörtönt, minek lehetlensége magában világos, és így a törvényhozás a büntetések kimérését nem bízhatja másra, mint a bíróra, ki az egyes börtönök elrendezését ismerve, arra legképesebb, - sokkal közelebb fogunk az igazsághoz

járni, ha a bírónak lelkiismeretére bízzuk, ha ott, hol minden adataink hiányzanak, a bírói eljárás által pótoljuk ki e hiányt. E nézeteknél fogva gr. Apponyi György úr őméltga indítványát nem pártolhatom, és visszaemlékezve a mélt. főrendi táblának előbbi határozatára, azt hozom indítványba, hogy akár egyik, akár másik rendszert, amennyire physice lehet, egyszerre hozzuk be hazánkba.

2

Igen sajnálom, hogy az előttem szólott Borsod megyei főispáni helyettes nem szólalt fel tegnap e tárgyban, minthogy annyi és oly fontos okokat adott elő a próbatét ellen, mik talán a többséget tegnap arra bírhatták volna: hogy a próbatéttől elálljon; miután azonban a mélt. fő RR. nagy többsége e tárgyban már határozott, én tisztán arra fogom szorítani előadásomat, hogy a gr. Batthyány Lajos úr által tett módosítást részemről is pártoljam, mivel azt hiszem, hogy módosítása a többség által elfogadtatott azon eszmének, hogy próbát kell tennünk, világos következése. Mélt. br. Vay Miklós úr tökéletesen meg van győződve a magány-rendszer nagyobb tökélyéről, s azt hiszem, legalább a mélt. úr beszédében is arra hivatkozott, hogy a mélt. fő RR. igen nagy többsége erről hasonlóképp nem kételkedik. Ha ez áll, ha a mélt. fő RR. többsége először elismeri azt, mit senki tagadni nem mer, hogy a magány-rendszer jobb a mostani rendszernél, - ha másodszor meg van győződve, hogy az tökéletesebb, mint a hallgató-rendszer, kérdem: miért kívánja a mélt. fő RR. többsége a próbatételt?, miért nem fogadja el egyszerre azt, mit oly tökéletesnek lát? - Én nem vagyok oly boldog, hogy minden fáradságom mellett, melyet e tárgyra fordítottam, magamnak oly tökéletes meggyőződést szerezhettem volna, mint melyet a többségnél látok; én azt hiszem, hogy ezen kérdés valamint Európában és Amerikában, úgy Magyarországban is a controvers kérdések közé tartozik, sőt bátran merem állítani azt: hogy a világon nincsen ember, ki azt mondhatná, hogy egyik vagy másik rendszernek tökélyéről valóságos meggyőződést szerzett magának; azt, mit meggyőződésnek nevezünk, megengedem; de azt, mi e nevet megérdemli, mert ellenmondhatatlan okokon alapszik, tagadom. Oly rendszerek hatásáról, melyek, mint tegnap gr. Barkóczy említette, az egész világon még huszonnégy ezer gonosztevőre alkalmazva nincsenek, ily apodiktikus bizonyossággal senki nem szólhat, és én részemről elismerve a magány-rendszer tökélyeit, meg vagyok győződve, hogy tekintve mind a dolgot magában filozofice, mind azon tapasztalásokat, melyek eddig a két rendszer mellett tétettek, nehéz volna abszolút többséget tulajdonítani a magány-rendszernek. Mindennemű büntető rendszernek kétféle céljai vannak, s minden büntető rendszer célirányosságának megítélésére szükséges tekintetbe venni: mily hatású valamely büntető rendszer a gonosztevőre magára nézve? másodszor mily hatású a státusra nézve egyátaljában, azaz más szavakkal, amennyiben a rendszer a gonosztevőt illeti: megőrzi-e őt a megromlástól először, másodszor vezetheti-e őt a javuláshoz; a státusra nézve bír-e elég represszív erővel? populáris-e a nép előtt? végre nem felette költséges-e? Mindezeket összevéve, meggyőződésem szerint a magány- és hallgató-rendszer mellett tökéletesen egyforma súlyú okok szolgálnak. Mondatott a magány-rendszer védőitől az, hogy miután a magány-rendszer mellett a gonosztevők egymást nem látják, a hallgató-rendszer mellett pedig egymással ismeretségbe jőnek: a hallgató-rendszer mellett a rabnak megjavulásához szükségképp kevesebb valószínűség létezik; és ez ok magában szép volna, ha nem hozattatnék fel azok által, kik legnagyobb részben legalább a büntető eljárás nyilvánosságát pártolják, s azt a polgári szabadság egyik legnagyobb biztosítékának tartják. Ha célunk az, hogy csak javítsunk, akkor bizonyosan a nyilvánosság csak káros lehet, s mindent, mi által valakinek büntetése polgártársaink tudtára jő, kerülnünk kell, s legjobb volna minden büntetés helyett az egyházi fegyelemhez, a censura ecclesiasticához visszatérnünk. De miután minden

büntetésnek egyik fő célja a represszió, azért kívánnunk kell, hogy miután a gonosztett nyilvánossá vált, a büntetés titokban ne maradjon, s a büntetés fő célját nem szabad feláldoznunk azon bizonytalan reménynek, hogy valamely egyén, ha senki büntetését tudni nem fogja, tán meg fog javulni. Nem szükség pedig bőven bizonyítani, hogy ott, hol az eljárásban nyilvánosság létezik, a rabnak felismerésére a hallgató-rendszer közös dolgozótermei nem szükségesek. Mondatik másodszor: a hallgató-rendszer a rabok tökéletes hallgatásán alapszik, s miután ennek fenntartása lehetetlen, világos, hogy az egész rendszer elveszti alapját. - Ebben egy kis illúzió fekszik. Valamint a magány-rendszernek alapja a magány, és ez mégsem tartatik fenn jelenleg egész szigorúságában, úgy a tökéletes hallgatás is - megengedem, igen nehezen érethetik el; de a hallgatás és a magány nem célja, hanem csak eszköze a büntetésnek, mely által a rabok egymás közötti megrontása és összebeszélgetései megakadályoztatnak, mire elég, ha az éretik el, hogy a gonosztevők ne beszélhessenek egymással; - egyes szó, egyes suttogás vagy jel a gonosztevők megromlására alkalmat nem fog adni, és csak teljesítse a börtön igazgatója kötelességét: csakugyan el lehet érni azt, hogy a beszélgetések megakadályoztassanak. Mondatott harmadszor: hogy a magány-rendszer mellett nincsen szükség annyi büntetésekre, mint a hallgató-rendszer mellett, hogy tehát a magány-rendszer mellett a rabnak inkább javulnia kell, mert a büntetések elkeserítenek, s inkább rontanak. Ez ismét áll, de csak ott, hol a magány-rendszer egész tisztaságában behozatott, nem pedig azon rendszernél, melyet az országos választmány javaslott és a t. RR. elfogadtak, miután magány-rendszerhez felvétetvén a kényszerített munka, s annak sanctióra lévén szüksége, miután az oly egyénre nézve, ki szabadságától megfosztatott, más, mint testi büntetés, nem lehet - mert én a koplalást éppoly testi büntetésnek tartom, mint bármi mást; hol fekszik tehát e tekintetben a nagy különbség a hallgató- s ily magány-rendszer között? Végre mondatott a hallgató-rendszer ellen az is, hogy azon emberek oly munkákat tanulnak, melyeket aztán mint gyári munkákat nem használhatnak; - azt hiszem, hogy éppen Magyarországon nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy oly emberek fognak börtöneinkbe kerülni, kik életöknek nagy részét a szabad ég alatt töltik; ezek a hallgató-rendszer mellett, miután sokat járnak ki, nagyobb termekben, néha udvarokban dolgoznak, e büntetés által előbbi életmódjukat folytatni tehetlenekké nem tétetnek; ha ellenben egy gulyást, csikóst, juhászt három-négy éven át magány kis kamarába zárunk, meg vagyok győződve, hogy azon az első őszi esőben hihetőképp roppant reumatizmust fog kapni, s ha csakugyan büntetése után előbbi életmódját folytatni akarná, nem hiszem, hogy ősztül tavaszig ezentúl sok egészséges órája lenne. Azt állítják azok, kik a magány-rendszert javallják, hogy e rendszer mellett kevesebb a visszaesés, mint a hallgató-rendszer mellett. Én ezt tagadom, és bátran fel merem szólítani a mélt. fő RR-nek azon tagjait, kik a magány-rendszer nagyobb tökélyéről meg vannak győződve: mutassák meg statisztikai adatokkal, hogy e rendszer mellett nincsenek-e éppoly különbségek egyik és másik ország vagy tömlöc között, mint melyekre ott akadunk, hol a hallgató rendszer alkalmaztatott? A dolog a recidivákra nézve olyannyira egyformán áll a kettő között, hogy a javítást mind a magány-, mind a hallgató-rendszernél csak bizonytalannak mondhatjuk, és én bátran ki merem mondani, hogy ott, hol ez el is éretett, nem az egyik vagy másik rendszer által eszközöltetett. A büntetés maga nem javít, e cél csak vallásos oktatás által érettetik el; de most, méltóságos fő RR! hasonlítsuk öszve a két rendszert, és ne ignoráljuk a vallásokat, ne mondjuk, hogy mivel némely dolgok bizonyos emberek által, kik a nép felsőbb osztályaihoz tartoznak, fontosaknak nem tartatnak, azok a népnek is közönösöknek látszanak. Mélt. fő RR! a kat. elem Magyarhonban az erősebb; nem tudom, mik nézetei a mélt. fő RR. kat. többségének e tárgyra nézve - de azt tartom, hogy a kat. népnek egy igen nagy része azt hiszi: hogy kötelességének eleget nem tesz, ha az isteni szolgálatnál physice jelen nincsen; ez teljesen meggyőződésem a népnek ebbéli nézetéről. Már kérdem a mélt. fő RR-et, miután a raboknak a mise-szolgálatnál való physikus együttléte a magány-rendszer szigorúságával nehezen egyeztethetik meg: meg akarják-e fosztani a rabok kat. részét e vigasztalástól? Lesznek sokan,

kik azt mondják, majd a folyosón misézhet a pap, a rabok hallani fogják a csengetést, le fognak borulni a szobákban és imádkozni; az Istennek mindegy, physice jelen vannak-e, vagy csak a kamarákban hallják az isteni szolgálatot. És én is meg vagyok győződve, hogy az Istennek ez mindegy, de azon szegény embernek, ki a misét látni akarja, bizonyosan nem mindegy, és azon ember kebelében, ki a miseáldozat alatt ájtatos érzelmekkel tölt volna el, midőn a miseáldozatot csak távolról hallhatja, keserűség fog támadni. De az mondatik, hisz a vallásnak oly szertartásai nem érnek fel azon magányoktatásokkal, melyeket a morál ad, és az egyházi férfiak sokkal nagyobb hatással fognak lehetni az egyes gonosztevőkre, ha minden rab gonosz indulataihoz és kedélyéhez fogják alkalmazni oktatásaikat; - ez ismét látszólagos inkább mint valósággal igaz, mert először csináljunk kalkulust. Az országos választmány egy ötszáz rabból álló börtön számára tíz papot rendel, és így jőne ötven rabra egy lelkész. Én a mélt. egyházi rendnek tagjait kérdem: vajon hol vagyon azon apostoli lelkületű férfiú, ki ötven nem erkölcsös, hanem a gonoszban megrögzött embernek annyi időt tudna szentelni, hogy azokat nem együtt tanítva, hanem egyenkint az erény ösvényéhez vissza tudná vezetni?! - Ha ezt kívánjuk, erre ötven lelkész nem elégséges; de ha elégséges volna is, mit tesz fel? azt, hogy mindazon lelkészek, kiket a börtönökhöz rendelünk, mind tökéletesen pszichológok lesznek, hogy mindenik, midőn először a rabhoz bemegy, első pillanatban ismerni fogja indulatát, előbbeni életét, s individualitásához fogja alkalmazni oktatását. Mélt. fő RR! véghetetlen nagy tisztelettel vagyok az egyházi rend iránt, de azt hiszem, ennyi nagy pszichológot kiállítani képes mégsem volna, hogy kívánatainknak eleget tehetnének; ha pedig az egyházi férfiú nem bír e tulajdonokkal, magányoktatásának sokszor rosszabb következése lesz, mint ha nem is oktatna. Ezeken kívül ismét hivatkozom azokra, kik annyit citáltak a magány-rendszer pártolására, és talán meg fogják vallani, hogy Julius és Crawfort, kik a magány-rendszert pártolják, elismerik, hogy még Amerikában is a vallásos oktatás hiánya a lehető legnagyobb hibája a magány-rendszernek. Már kérdem, ha ott, hol egyes szekta, mint a kvékerek, keresztényi jótettnek szenteli magát, hol a vallásos buzgóság oly magas fokon áll, hogy csak irigyelve tekinthetünk oda, ezen hiány mégis létezik: kérdem, lehet-e nekünk reménylenünk, hogy ezen fizetett lelkészeinken kívül de csak valaki találkoznék, ki minden évben csak háromszor vagy négyszer is bemenne a börtönökbe, és a raboknak oktatásokat adna?; márpedig éppen a magányoktatás az, miben a rendszer állított felsőbbsége áll. Ezen okoknál fogva teljes meggyőződésem az, hogy valamint a magány-rendszer mellett egyes javítások történnek; úgy történnek javulások a hallgató-rendszer mellett is; a rendszereknek hatása egészen az egyes individualitásoktól függ, és ha a magyar népnek individualitását tekintjük, valószínűnek látszik: hogy a hallgató-rendszer a magány-rendszernél, legalább mi a rabot magát illeti, sokkal inkább hat. Már most nézzük, nem áll-e ez az egész népre is, azaz: nem hihető-e, hogy a hallgató-rendszer erre is több represszív erővel bírand, ha a két rendszert összehasonlítva és annak egyes részleteit a nép előtt előadva, melyik fog reá több visszaijesztő erővel bírni? - mert természet szerint a népnek akarunk kódexet és büntetéseket határozni!; ha a magyar népnek, mely, fájdalom! filozofikus kontemplációkhoz inkább, mint munkához hajlandó, a magány-rendszert megmagyarázzuk, ha tudtára adjuk, hogy a rab két öl széles és éppoly hosszú szobába elzárva nem fog ugyan mást látni, mint eget, és minden nap csak egyszer egy órára járhat künn a szabadon, élelme ellenben és ágya jobb lesz, mint honn, munkaszakmánya pedig oly nagyra szabatni nem fog, hogy azt könnyen ne teljesíthetné, azt merem állítani: hogy mivel a magányosságnak morális szenvedését a népnek legnagyobb része felfogni nem képes, ezen büntetéstől kevésbé fog visszaijedni, mint ha neki azt mondatik, hogy mint rab reggeltől estig dolgozni kényteleníttetik, s együtt levő társaival ha egy szót szól, büntettetni fog. E büntetésnek, azaz a hallgató-rendszernek magyarázata sokkal nagyobb hatással lesz, legalább az én felfogásom szerint, a népre, mint a magány-rendszer magyarázata, mely bizonyosan a míveltre jobban hat; de mivel nagyobb része a gonosztevőknek míveletlenekből áll, ezáltal, míg alkalmatossá nem válik, szükség, mélt. fő RR, a

mostani időben a popularitást tekinteni; ez valamint mindenben, úgy büntetésekre nézve is szükséges. Teljes meggyőződésem szerint fel merem állítani, hogy a magány-rendszer a magyar népnél általánosan nem populáris büntetés, éspedig nemcsak azért, mert felette költséges, hanem mert nem fog a nép által elég szigorúnak tartatni. Említettettek tegnap gr. Barkóczy János által a költségek; a gróf úr, felfogásom szerint, egy kissé magasra vitte számadását, és én alig hiszem, hogy tizenöt millió volna szükséges arra, hogy Magyarországon jó és rendes büntetőrendszer hozattassék be; de ha a költség, mint csakugyan meg vagyok győződve, igen fontos tekintet a törvényhozás előtt: vajon nem fontos tekintet-e az, hogy a magány-rendszernek felállítása legalább egyharmaddal többe kerülne, mint a hallgató-rendszer? mi még fontosabbá válik, ha meggondoljuk, hogy a hallgató-rendszer mellett ott, hol az jól adminisztráltatik, a rabok nemcsak tökéletesen fenntartják magokat, hanem még jövedelmet is hoznak; a magány-rendszer mellett pedig ez el nem érethetik, és újra kérdeni: vajon ezek nem indokok-e? és így, ha gr. Batthyány Lajos indítványa szerint próba tétetnék a két rendszer között, és kisülne, hogy a magány-rendszer megfelel a várakozásnak, de a hallgató-rendszer szinte úgy megfelel: akkor ezen próba után a költségekről tett argumentum nem volna-e eldöntő indok? Én, mielőtt a mélt. fő RR. egyszer elvkint felállították, hogy próbát tegyünk, és a hallgató-rendszer általános céliránytalansága legalább bebizonyítva nincsen, azt hiszem, következetesen nem tehetünk mást, mint próbát tenni mind a két rendszerre nézve, hacsak valaki a hallgató-rendszer általános céliránytalanságát bebizonyítani nem tudná, - ez nézetem.

3

Nem fogok újonnan a két rendszer taglásába ereszkedni, miután gr. Apponyi György igen helyesen megjegyzette, hogy azon okok, melyeket előadtam, az országos választmány jegyzőkönyvében úgyis bennfoglaltatnak, és miután először sem hoztam volna azon okokat elő, ha az ellenkező fél, melynek okai hasonlóképp az országos választmány jegyzőkönyvében foglaltatnak, nem találta volna szükségesnek az okokat szintén ismételni. Egy van azonban, mit gr. Szécsen Antal úr előadásában el nem mellőzhetek; azt mondá ugyanis, hogy a törvényhozás az oly rendszernek létrehozását nem is ajánlhatja, amelynek kivihetetlenségéről előre meg van győződve, és mely jóformán nem is rendszer, mert még mindig fejlődésben lévén, nem állapodott meg. Van sok nehézség a hallgató-rendszer kivitelére nézve; de azt hiszem, a magány-rendszer pártolói az egyben hibáznak, hogy - mert a magány-rendszernél e nehézségeket nem akarják ismerni -, a magány-rendszernek csak azért már elsőbbséget tulajdonítanak, mert jól jegyezte meg a mélt. úr, hogy nem valóságos hallgatás alapja a hallgató-rendszernek, hanem csak a raboknak tökéletes elkülönözése. De ez szintén alapja a magány-rendszernek, s kérdem a méltgos urat: ki kezeskedik a gróf úrnak arról, hogy midőn egy részről az elkülönözés elérését lehetetlennek állítja, a magány-rendszernél nem fognak szintén közlekedések történni? és nem lesznek-e sokkal veszedelmesebbek? Az első tekintetre egy kevéssé barokknak, sőt abszurdumnak tetszhetik ezen állításom, de ez nem annyira az, mint első tekintetre látszik. A hallgató-rendszernek első megkívántatósága az, hogy azon börtön, melyben e rendszer alkalmaztatik, a panoptikus elv szerint építtessék, azaz úgy, hogy a főfelügyelő vagy az, ki annak helyébe tisztét viseli, minden pillanatban a rabokat és felvigyázókat láthassa. - A magány-rendszernél a szuperinspekció lehetetlen, minthogy a magány-rendszer mellett a rab magányosan lévén kamrájában, az ilyetén felvigyázat nem eszközölhető. A magány-rendszer szerint épített börtönökben a felvigyázó legföllebb egy pillanatban egy rabot láthat, míg a hallgató-rendszer szerint épített börtönökben ötven, hatvan, száz dolgozó rabot szemmel tarthat. Már kérdem: ha a közlekedés oly veszedelmessé teszi a hallgató-rendszert, hogy evégett az egész rendszert elfogadnunk nem lehet, ki áll jót a mélt. fő RR-nek,

hogy azon számos őrök, hogy a munkamesterek, hogy azon alsó felügyelők által, kik a börtönökbe mennek, az egyes rabokkal órákig mulatnak, és ezután más rabhoz jőnek, és azzal szinte mulatnak, ily közlekedések történni nem fognak? és hogy az oly közlekedések nem lesznek sokkal veszedelmesebbek, mert a legnagyobb kényelemmel fognak folytattatni, ami a hallgató-rendszernél nem lehetséges?; én azonban a kérdések tengerébe, melyek a két rendszer között még függőben vannak, újraereszkedni nem akarok, mert meg vagyok győződve, hogy ellenvéleményűekre gyönge okaim bizonyosan hatással nem lesznek, és csak arra kívánom figyelmessé tenni a mélt. fő RR-et, mit Borsod megye tisztelt főispáni helyettese indítványának első részében előadott, s mi ellen gróf Apponyi György felszólalt. A t. főispáni helyettes úr ugyanis azt javasolta, hogy miután Magyarországban sok oly törvényhatóságok vannak, hol a börtönök oly állapotban lévén, hogy legföllebb egy-két évig tartathatnak fönn, vagy tömlöcök nem lévén, új börtönök építése céloztatik, ezeknek az új börtön építésében követendő szabályok törvény által állapíttassanak meg. Én az indítványt oly helyesnek tartom, hogy részemről félig-meddig enyhíthetni érzem a fájdalmat, melyet bennem azon gondolat gerjesztett, hogy e mintabörtön által tizenöt-húsz évek alatt Magyarországban egy rendes börtönrendszer felállítása akadályoztatni fog. Gr. Apponyi György, ki ez ellen felszólalt, medika hasonlatossággal élt, azt mondván: ha valaki azért, mert arsenicummal lehet betegeket gyógyítani, és azért neki meg nem engedtetnék, mert az arsenicum használatára nem adhat engedelmet a státus; ebben igazsága van a gróf úrnak; de kérdem: mily arsenicumról van itt szó? A magyarországi börtönök jelen állapotja oly véghetetlen rossz, hogy - mint tegnap is gr. Apponyi György mondá - azt tovább tűrni nem lehet, és hogy e részben változtatást kell tenni. Most egy rendszer behozásáról van szó, melyet én ugyan nem tartok a legtökéletesebbnek, de amelyet mélt. gr. Apponyi György úr annak tart, és melyet a világnak, nem tagadom, most jó nagy része a lehető legcélszerűbbnek és leghasznosabbnak ítél, és akkor kérdem: lehet-e a mélt. gróf úrnak az arsenicumról használt hasonlatosságához folyamodni? nem kell-e meggyőződve lenni a mélt. grófnak, miszerint e rendszernek az egyes törvényhatóságokban való behozása által mindenesetre tetemes előlépés tétetnék? Azt fogja talán mondani a mélt. gróf úr, hogy a magány-rendszer behozása némi veszedelmekkel jár; - ha ez a mélt. gróf úr meggyőződése, akkor nem szavazhat a magány-rendszer mellett, mert nincsen jogunk ötszáz emberre olyat alkalmazni, mit oly véghetetlen veszedelmesnek tartunk, hogy azt arsenicumhoz is hasonlítjuk. Azt tartom, akár a magány-, akár a hallgató-rendszer fog létrehozatni a törvényhatóságokban, az ország ezáltal csak nyerni fog, de mindenesetre azt hiszem, hogy a törvényhatóságnál a magány-rendszer behozása célirányosabb, mert a törvényhatóságokban csak rövid időre elzárt rabok fognak tartatni, vagy olyanok, kik még csak per alatt vannak; - minden törvényhatósági börtönök tehát, melyek a magány-rendszer szerint rendeztetnek, valóságos előlépések azon cél felé, melyet magunknak kitűztünk, és én annyira nem irtózom azon ambíciótól, mely a megyék közt a börtönök felállítása iránt támadhatna, hogy inkább ezt az idő egyik legörvendetesebb jelenségének tartom, és magam részéről is azt hiszem, ha a mélt. fő RR. báró Vay Miklós úr indítványát elfogadják, ha nem is egészben, legalább igen nagyon meg fogják közelíteni a célt, melyet valamennyien kitűztünk.

4

Nem akarok ismét visszamenni a két rendszer összehasonlítására, hanem csak gr. Mailáth János úr által tett két rendbeli kérdésre akarok röviden felelni. Egyik az volt: lehet-e a hallgató-rendszert botbüntetés nélkül fenntartani; a második az: szükséges-e három skálát kidolgozni, ha a hallgató-, magány- és közönséges rendszer fogna létezni? - Mi az első kérdést illeti, bizonyos az, hogyha a magány-rendszer a maga egész tisztaságában felállíttatik, azaz, ha a

magány-rendszernél a munka inkább jutalomkint, semmint kényszerítve adatik a rabnak: akkor a magány-rendszerben igen ritkán szükségesek akárminemű büntetések; ha azonban, mint az országos választmány és a t. KK. és RR. elfogadták, a magány-rendszernél az elzárás kényszerített és szakmánybeli munkával van összekötve: a fegyelmi büntetéseknek éppenoly nagy száma szükséges a magány-, mint a hallgató-rendszernél; a kérdés tehát csak az: fegyelmi büntetésekre lehet-e a bot- és korbácson kívül más eszközöket használni, miután bizonyos, hogy ez eszközök bizonyára a hallgató-rendszer mellett szinte hatásosak lesznek, ha azok a magány-rendszer mellett a rabot munkája teljesíthetésére bírhaták? sőt e részben a hallgató-rendszer állása sokkal jobb, mert a hallgató-rendszer mellett már maga a magános elzárás fegyelmi büntetésnek tekintetvén, eszerint a hallgató-rendszerben egy probabilitással több van arra, hogy a bothoz és korbácshoz kényszeríttetni nem fognak. A második kérdés volt a három skálának kidolgozására nézve: kijelentem, hogy a skálát szükségtelennek tartom, és ismétlem azt, hogy aligha lehet a világon, ki teoretice csak némi biztossággal fel tudná állítani azt, hogy a magány-rendszer egyes bűnösökre szigorúbban fog hatni, mint a hallgató-rendszer, miután ez, mélt. fő RR! meggyőződésem szerint egészen a büntetendő egyéniségtől függ; például a művelt embereknek a magány elzárás, habár egész életére terjesztetnék ki, nem lesz oly keserű büntetés, mintha a hallgatva dolgozók közé csak hat hétre vagy három hónapra zárattatnék. Áttérek mélt. br. Vay Miklós úr által felhozott s általam már egy ízben pártolt azon indítványára, hogy oly törvényhatóságoknak, melyek vagy nem bírnak elégséges hellyel rabjaik tartására, vagy oly börtönöket bírva, mint például a Veszprém megyeiek, melyeket tovább fenntartani az emberség nem engedi, hogy, mondom, oly törvényhatóságoknak engedelem adassék új börtönök felállítására, b. Vay Miklós úr indítványa szerint, átmenvén az előttünk fekvő munkálat azon részén is, mely a törvényhatósági börtönökrül szól, az ebben foglalt szabályok megtartása a törvényhatóságoknak törvény által parancsoltassék. Ez indítvány szerint nem volna tehát egyátaljában semmi bízva a törvényhatóságok önkényére, sőt el volna érve az, mit gr. Apponyi úr elérni kíván, ti. egyedül a törvényhozás határozna a büntető rendszerre nézve. Mélt. gr. Apponyi úr, kinek következetességét mindig ismertem és tiszteltem, csakugyan nagy következetlenséggel nyilatkozott, midőn azt mondá, hogy a hallgató-rendszert nemcsak a magány-rendszernél tartja rosszabbnak, de egyátaljában minden büntető rendszernél. A mélt. úrnak e nyilatkozata után indítványa következetesen áll, de nem tudom, a mélt. úr hogy fogja védelmezhetni azon állítását: hogy a hallgató-rendszer a mostani vagy legalább azon rendszernél is rosszabb, mely 1827-ben ajánltatott, mert a hallgató-rend szerint a rab munkára kényszeríttetik ugyan, de tisztán tartatik, a ruhájára gondoskodás van, eledelt nyer, és így a rab még jobb állapotban van, mint szabadságában; de kérdem, azon rendszer mellett, melyet a mélt. gróf úr nekünk ajánlani szíveskedett, tehát a rab nem fog tisztán tartatni, tehát nem fog dolgozni, tehát nem fog eledellel, ruhával elláttatni? Ha ez nincsen úgy, akkor kérdem: miért tökéletesebb a mélt. gróf úrnak rendszere? miért foglal magában nagyobb büntetést, mint a hallgató-rendszer, ahol mindezek mellett még azonkívül dologra kényszeríttetik a rab, s mindenesetre véghetetlen kínos állapotba van, midőn a hallgatás szabályai áthágásáért fegyelmileg büntettetni fog? Így látván a dolgot, nem foghatom meg, mint tartja a mélt. úr az 1827-ben ajánlott rendszert célszerűbbnek és tökéletesebbnek a hallgató-rendszernél, habár a hallgató-rendszer hiányairól meg van is győződve. Egyébiránt reménylem, hogy a mélt. gróf úr rendszerének egyes részleteit is kegyes lesz előnkbe terjeszteni, miután belátásom szerint elképzelni sem tudom azokat.

1843

A MAGYAR NYELV- ÉS NEMZETISÉGRŐL

A tegnapi tanácskozás alkalmával sok jeles beszédek adattak elő, amelyek felfogásom szerint talán messzebbre is terjeszkedtek, mintsem maga azon tárgy, mely a discussio alapját teszi, kívánná. Mondaték, hogy csak stiláris változásról van szó, s azon stiláris változásra nézve előadott vélemény pártolására egy igen érdemes tagja e táblának, előadva Magyar- és Horvátország állapotját, beleereszkedett a lehető legfontosabb kérdéseknek részletes tárgyalásába. A mélt. táblának egy másik tagja előadta ez alkalommal, mennyire látja magát kitéve bizonyos véleményű felekezetek gyanúsításainak, ellenségeskedéseinek, és biztosította a mélt. táblát arról, hogy meggyőződése mindazonáltal azért változni nem fog. Én mélt. fő RR! nem akarom követni azon uraknak példáját, nem akarok magamnak szebb és nagyobb tárgyat választani, mely által szónoklatom, de bizonyosan a tárgy, mely előttünk fekszik, nem nyerne annyit, mintha tisztán a tárgyra szorítom előadásomat, s csak magához a kérdéshez, mely előttünk fekszik, szólok, noha az csak stiláris kérdésnek mondatik. Ugyanis a t. KK. és RR-nek s a mélt. fő RR-nek egy része közt mi a különbség? A különbség az, hogy a t. KK. és RR. a törvényjavaslatnak 6. §-ában a deák nyelvnek megemlítését szükségesnek tartották; a mélt. fő RR. egy része pedig a csanádi püspök őnméltga indítványa szerint a deák nyelvnek megemlítését szükségesnek nem tartja; - ez itt látszólag az egész különbség a két vélemény közt. Gr. Szécsen Antal tegnap azt mondá, hogy arra, hogy e tárgyról érdemlegesen szóljon, szükséges visszatérni azon időpontra, midőn az egész tárgy keletkezett - visszatérni azon indítványhoz, melyből a jelen törvényjavaslat kifejlődött. Én nem hiszem, hogy az előhaladásnak legjobb módja az, ha a discussiók előbbi tárgyára visszatérünk; és azért szívesen hajlanak fenséges elnökünk azon kívánatához, hogy tisztán e jelen izenetre szorítkozzunk, és a discussio előbbeni tárgyaihoz vissza ne menjünk. De miután e felszólamlás éppen indítványomra nézve tétetett, a gróf úr kívánatát teljesíteni fogom; azt mondom tehát itt: menjünk vissza azon indítványhoz, melynek következtében a mélt. főtábla először kimondotta ez ügyre nézve véleményét. És ha ezt tesszük, megvallom, nem foghatom meg, egy oly indítványból, melynek egy lényeges része az volt, hogy a deák nyelvnek Horvátország által való használata törvény által különösen megemlíttessék, a mélt. gróf úr hogy vonhatott erősséget arra, hogy annak megemlítése most kihagyassék? Vagy a mélt. gróf úr talán azt gondolja, hogy miután indítványom szándoka az volt, hogy Magyar- és Horvátország közt az egyezség helyreálljon, miután indítványomnak szándoka kibékítés volt: az indítványnak szelleméhez a csanádi püspök őexciája közelebb áll? Mélt. fő RR.! A Horvát- és Magyarország közti jelen viszonyokat egészséges állapotnak nem tartom, azoknak kiegyenlítését szívemből óhajtom, és éppen ezért indítványomnak egy különös pontja által Horvátország megnyugtatására meg akarom említeni azt: hogy Magyarország a Horvátország bel nyelvviszonyaira elnyomólag hatni nem kíván. Midőn az indítványt tettem, jónak tartottam e vezérelvnek megemlítését, s megvallom, jónak tartanám azt most is; és ha a mélt. gróf úr tegnapi beszédét indítványom e pontjának védelmére mondja el, csak helyeselve szólanék beszédjéről, de indítványomnak ezen pontja a mélt. fő RR. többsége megegyezésével kihagyatott. Az indítvány e pontjának visszahelyeztetésére itt új indítvány nem tétetett; itt szó nincs másról, mint arról: hogy a deák nyelv a törvényjavaslatban megemlíttessék-e, vagy nem? márpedig, ha azon törvény, melyet a t. KK. és RR. elénkbe terjesztenek, és melyet a mélt. RR. többsége ez igen kis változással elfogadna, Horvátországban nyugtalanságot gerjesztene, ha a deák nyelv benne megemlíttetik: akkor biztossá tehetem a gróf urat, hogy azon törvény éppen annyi nyugtalanságot fog terjeszteni, ha a deák nyelv abban különösen meg nem említtetik is, miután a deák nyelvnek meg- vagy meg nem említése Horvátországban senkit meg nem nyugtat, és senkiben nyugtalanságot nem gerjeszthet. Látszólag tehát, mélt. fő RR.! itt egy úgynevezett stiláris módosítás

színe alatt egy más, sokkal fontosabb kérdés fekszik, s csak ez igazolja a lelkesedést, mellyel a csanádi püspök őexciája indítványa (mely szerint a törvényjavaslat 6. §-ából a latin nyelv megemlítése egészen mellőztessék) némelyek által védelmeztetik, s úgy látszik, hogy itt nem egy egyes szónak megemlítése vagy kihagyása, hanem egy elvnek felállítása vagy fel nem állítása forog kérdésben; mert ha itt ugyancsak stiláris reflexiórul és csak egy szónak ki- vagy ki nem hagyásáról volna szó: akkor mélt. gr. Apponyi György úr azon észrevétele tökéletesen állana hogy miután e kihagyás fontosnak nem tartatik, részünkről úgy, mint a KK. és RR. részéről, hiba volna nem engedni ily kicsiségben. Az ok, melyért a t. KK. és RR. e szakasz módosításába beleegyezni nem akarnak, ugyanaz, melyért a mélt. fő RR. egy része a módosítást oly állhatatosan kívánja, az ti., hogy itt nem szórul van a kérdés, hanem elvről, mely sokkal fontosabb, mint hogy egy stiláris módosítás színe alatt itt felállíttatnék, az ok az, mert itt a kérdés nem az, vajon a deák nyelvnek megemlítése kihagyassék-e a szerkezetből, vagy sem? - hanem az: vajon a mélt. fő RR. akarják-e Horvátországban az illír nyelvnek használatát törvény által megengedni, vagy sem?; én azt hiszem, hogy e mélt. táblának méltósága és törvényhozói állása azt kívánja, hogy ily fontos kérdésről ne mellékesen, ne stiláris reflexió színe alatt, hanem nyilván és világosan határozzon. Állíttassék fel tehát a kérdés tisztán és világosan; mondassák egyrészről: mi Horvátországban az illír nyelvnek használatát meg akarjuk engedni; a másik rész állítsa ennek ellenében: mi Horvátországban a deák nyelv használatát fenn akarjuk tartani; és szavazzanak a mélt. fő RR. a kérdés felett: ekkor úgy hiszem, a mélt. fő RR. többsége, ha azt fogja határozni, hogy Horvátországban az illír nyelvnek használata megengedtetik, legalább méltóságához képest nyíltan és világosan fog határozni. Én, mélt. fő RR.! tökéletesen osztom mélt. gr. Apponyi György úrnak véleményét, midőn azt mondja, hogy Horvátország javáról gondoskodni csakugyan a törvényhozás kötelességei közé tartozik. Igen, mélt. fő RR.! ha Horvátországon igazságtalanság követtetik el bárki által, a magyar törvényhozásnak kötelessége felszólalni Horvátország mellett, és azt hiszem, a horvátok nem panaszkodhatnak azellen, hogy a magyar országgyűlés által Horvátország sérelmei nem pártoltattak; de éppen azért, mélt. fő RR.! ily fontos kérdést függőben hagyni a magyar törvényhozásnak nem szabad, nem szabad éppen Horvátország érdekében! Felteszem, ha a t. KK. és RR. a mélt. fő RR. által tett indítvány szerint e szerkezetet elfogadják, ha a törvény 6-ik pontjából a deák nyelv megemlítése kihagyatik, ekkor mit tettünk Horvátországra nézve? - a lehető legnagyobb bizonytalanságban hagytuk Horvátországot, a legnagyobb, legnehezebb helyzetbe hoztuk mindazon tisztviselőket, kik Horvátországban a törvény fenntartásával megbízattak. Ha a törvényben tisztán mondatik, hogy Horvátországban ezentúl a deák nyelv meg fog tartatni, minden főispán tudni fogja, miután e törvény reá nézve kötelező, hogy a jegyzőkönyveknek illír nyelven való folytatását nem engedheti; ha ellenben, mélt. fő RR.! itt ezen kérdést csak mellékesen tárgyaljuk és szépen nem fölötte, hanem mellette mennek át határozatukkal, mi lesz következése?; az egyik törvényhatóságban azt fogják mondani: Horvátországnak statútuma szerint a deák nyelv törvényes, tehát amellett maradjunk meg, s azért azon törvény, melyet Magyarország alkotott, nem is jelentheti, hogy Horvátországnak a deák nyelv mellett maradni kell; a másik párt azt fogja mondani, ha Magyarország gyűlése azt kívánta volna, hogy Horvátország a deák nyelv mellett maradjon, miért nem említette a törvényhozás a deák nyelvet különösen? s miután nem említette a deák nyelvet, élhetünk mással, azaz illírrel is! Én kinyilatkoztatom világosan és ünnepélyesen, ha egyszer meg leszek győződve, hogy Horvátország tetemes többsége a horvát nyelvet privát dolgaiban használni kívánja, annak törvényes megengedésére kész vagyok, s kényszeríteni nem akarok senkit semmire; de mellékesen, tacite, engedőleg, anélkül, hogy az a törvényben nyilván kimondatnék, azt megengedni nem akarom - pedig azért nem, mert nem akarom a bán őméltóságát, minden főispánokon keresztül az utolsó tisztviselőig s mindenkit, ki Horvátországban a törvény végrehajtásával bízatott meg, azon kellemetlenségnek kitenni, hogy a jövő országgyűlésig egy gyűléstől a másikra mindig a fő RR-el afölött disputáljon,

hogy horvát legyen-e a jegyzőkönyv, vagy deák? - a törvénynek első kívántatósága felfogásom szerint az, hogy világos legyen. Hogy röviden egybepontosítsam a mondottakat, gondolatom abban áll: ha az, mit csanádi püspök őnméltósága ajánlott, csak tisztán stiláris reflexió, miután meg vagyok győződve, hogy a t. KK. és RR. ezen változásnak igen nagy fontosságot tulajdonítanak, az pedig reánk nézve nagyon fontos nem lehet - engedjünk, mert az engedés nem azon van, ki valaminek fontosságáról meg vagyon győződve; ha pedig azon különbség, mely a csanádi püspök őnméltósága és a t. KK. és RR. szerkezete között létezik, több stiláris változásnál, ha abban elv rejlik: ne nyilatkozzunk rejtélyben, hanem mondjuk ki világosan nézetünket, s hozzuk indítványba, és mondjuk ki, izenetünkben: hogy a mélt. fő RR. többsége célszerűnek tartotta, hogy Horvátországban ezentúl az illír nyelvnek használata megengedtessék. Ez véleményem.

1843

A KERÜLETI NAPLÓ KINYOMTATÁSÁNAK AKADÁLYOZÁSÁRÓL

A mélt. főrendi táblának azon tagjai, kik a t. KK. és RR. izenete ellen eddig felszólaltak, leginkább két nézőpontból indulnak ki. A mélt. táblának egyik általam igen tisztelt tagja felállítván azt, hogy a t. KK. és RR. a sérelmi téren állanak, azon törekedett, hogy megmutassa, miképpen az egész tárgyra nézve sérelem nem létezik. A táblának másik tagja, kit szintén tisztelek, azon fáradozott, hogy megmutassa, miképpen, ha sérelem léteznék is, talán a t. KK. és RR. kívánatát pártolni mégsem akarja, mert azt az országgyűlésnek mostani koordinációjánál fogva célszerűnek nem tartja. Én a két tér között, megvallom, jobbnak tartom azt, melyet gr. Szécsen Antal úr választott a t. KK. és RR. izenete ellen, miután megvallom, hogy a barsi mélt. főispáni helyettes úrnak okai reám nézve is bizony csak ugyanazon hatást tették, mint gr. Teleki Lászlóra, ti. hogy engem előbbeni nézeteimben inkább megerősítettek, mint megtántorítottak. Mélt. gróf Szécsen úr azt mondja: hogyha ezen tárgy körül sérelem létezhetnék, az csak két okon alapulhatna; vagy először azon: hogy a sajtószabadságnak megakadályoztatása Magyarországban sérelmes - vagy másodszor azon: mert sérelem a törvényhozó testnek egyik felét munkálatai közlésében megakadályoztatni. Én a sajtószabadságnak tárgyalásába mélyebben beereszkedni nem akarok, de meg fogják mégis a mélt. fő RR. engedni, ha azon okoskodásra, melyet a mélt. gróf úr annak megmutatására felhozott, hogy a sajtószabadságnak akadályoztatása nem sérelem, röviden felelek. A mélt. gróf úr ti. egy egész teóriát állított fel, ezt mondván: hogy a sajtót minden korlátok nélkül hagyni nem lehet, hanem vagy preventív, vagy represszív eszközökre van minden sajtónak szüksége, s azért minden országban vagy preventív, vagy represszív eszközök alkalmaztatnak; - ennyiben a mélt. gróf úrnak tökéletesen igaza van; de midőn ez elvből kiindulva továbbment, és azt mondá: hogy a kormány represszív eszközökhöz nem nyúlhatott, mert azokat nem láttuk volna törvényeseknek, s azért kénytelen volt preventív eszközökhöz nyúlni, melyek már e szükség által törvényesekké váltak: ekkor a mélt. gróf úr csalódott, éspedig kétszer; először azért: mert preventív eszközök bizonyos tekintetben mindig egyszersmind represszív eszközöket tételeznek fel, miután cenzúra nem létezhetik anélkül, hogy a cenzúra megszegése ellen bizonyos büntetések ne szabatnának. Ha tehát a kormány, midőn a szabad sajtó létezése mellett bizonyos sajtóvétségére büntetést szabna, törvénysértést követne el: ugyanazt követi el akkor is, midőn represszív rendszabályokat állítva fel, azt, ki ellenök cselekszik, megbünteti. Másodszor: csalódott a mélt. úr, midőn a preventív eszközöket törvényeseknek nyilatkoztatá. A mélt. gróf azokat törvényeseknek tartja, én pedig, és sokan e táblánál s a tek. KK. és RR-nek többsége is, eziránt más véleményben vagyunk, és a kérdés semmi esetre oly apodiktice eldöntve nincs, hogy arra hivatkozni és abból okoskodást vonni lehetne. - Általtérek a második kérdésre, arra ti., ha vajon nem valóságos sérelem-e az, ha a törvényhozásnak egy része munkálatai közzétételében akadályoztatik? Én azt tartom, hogy ezen megakadályoztatás mindig sérelem, ha meg vagyunk győződve arról, hogy a munkálatok közzététele szükséges itt - tehát az egész kérdés abban fekszik, vajon a tek. KK. és RR. munkálatának közlése szükséges-e vagy nem; mert ha szükséges: akkor a törvényhozó testnek oly valamiben való megakadályoztatása, mi nélkül az hivatásának meg nem felelhet, bizonyosan sérelemnek fog tartatni a mélt. fő RR. által is. Nem akarok azokba ereszkedni, miket a méltóságos úr a kerületi naplónak veszélyességéről mondott. Azon okok annyira sokat bizonyítanak, hogy azokat a mélt. úr maga is igen nagyon támogatni nem fogja, minthogy minden kétségen kívül van, hogy ha a kerületi napló eszközlése által oly véghetetlen nagy veszedelmek támadhatnának, az országos ülések naplójából szinte azon veszedelmek támadhatnának, valamint támadhatnának ezen méltóságos táblának naplójából is. Azon kérdésre

tehát: vajon a kerületi naplónak közzététele szükséges-e vagy nem? meggyőződésem szerint bátran ki merem mondani: hogy a kerületi naplónak kinyomtatása szükséges, szükséges pedig éppen országgyűlési helyzetünknek különössége miatt. Akármi nézettel legyen e tábla az utasításokról, jóknak tartja-e azokat - legalább oly terjedésben - vagy nem, az más kérdés; de miután azon utasítások léteznek, s azért mi azokat nem ignorálhatjuk, ennek a következése először: hogy miután a magyar küldők több politikus jogokkal élnek, mint a világon létező bármily küldők, szükségképpen ezen küldőket fel kell világosítani Magyarországban még inkább, mint a világnak akármelyik országában; másodszor: ebből következik az, hogy miután minden országgyűlési tanácskozásnak fő feltétele a kölcsönös kapacitáció, ez pedig Magyarországban az utasítások miatt nem lehetséges, ha csak azok vesznek részt a tanácskozásokban, kik a teremben jelen vannak, és ha a kapacitáció - hogy úgy mondjam - ki nem terjedhet az országnak egyéb lakosaira, szükséges oly módokról gondoskodni, melyek által a kapacitáció az országgyűlési teremből kiterjedhessen az országnak egyéb részeire; harmadszor következik az: hogy miután Magyarországban a küldők több joggal élnek, mint más országokban, miután a revocatio joga a magyar küldők által a lehető legnagyobb szabadsággal és olyannyira gyakoroltatik, hogy talán példákat mondhatnék, hol a követek nem bizonyos tényért, hanem csak azért hívattak vissza, mert a közbizodalmat elvesztették: kötelességünk a követeknek módot nyújtani, hogy magukat küldőik előtt legitimálhassák. Már kérdem a mélt. fő RR-et, minthogy nem ignorálhatjuk, hogy az alsó táblai tanácskozásnak leglényegesebb része kerületi ülésekben foly: vajon megtagadhatjuk-e a követektől azon lehetőséget, hogy küldőik előtt magokat eljárásaikról legitimálhassák? Gr. Cziráky János azt mondá, hogy erre most szükség nincs, minthogy Magyarországban a hírlapok által részletesebb közlések terjesztetnek szét a tanácskozásokról, mint ezelőtt történt. Én, méltóságos fő RR.! ezt a legnagyobb előhaladásnak tartom, és habár e jelen pillanatban igen sok kérdésben nem lehetek a kormánnyal egy véleményben, a sajtónak engedett nagyobb szabadság által azon reményt érzem támadni keblemben, hogy el fog jőni azon idő, hol a kormány és én és mindazok, kik velem egy párton állanak, kezet fogva fogunk munkálódni annak létrehozásán, minek kivitelére Magyarországban a többség maga nem elégséges, és amire mind a kormánynak, mind minden becsületes magyar embernek kézfogása szükséges. Ha valaki a világon, én bizonyosan méltánylom a kormány által a sajtónak engedett nagyobb szabadságot; de méltóságos fő RR.! meg vagyok egyszersmind arról is győződve, hogy ezen szabadság - mint ez legalább most gyakoroltatik - nem elég még arra, hogy az alsó tábla követeinek utat és módot nyújtson az ő legitimátiójukra, és nem elégséges arra, hogy a közvélemény elegendően felvilágosíttassék. Megmondom az okát. A közsajtó útján elég terjedelmesen közöltetnek az országgyűlési tanácskozások, ez igaz, csak valami marad ki: a szónokoknak neveik, és ez, mélt. fő RR.! igen fontos dolog, mert a szólók neve kihagyatván, a küldők - miután csak bizonyos követ vagy ilyen és ilyen követ említtettetik az újságban - nem tudják, tulajdon követjök miként nyilatkozott, s így az újság legitimatio eszközéül nem szolgálhat. Másodszor pedig a közvélemény olyan dolog - én bizonyosan a közvéleményt igen tisztelem -, de mondom, oly dolog, mely nem tisztán argumentumok után indul, s melyre bizonyos dolgok csak akkor vannak nagyobb hatással, ha azok bizonyos emberek által mondatnak: s így meg vagyok győződve, hogy az újságok, úgy, amint most léteznek, a közvéleménynek nem adhatnak biztos irányt, ha azokból a nevek kihagyatvák, melyek által némely teóriák sokkal nagyobb hatással lennének, mint ha azok nevek nélkül adatnak elő. - Bars megyének helyettes főispánja annak megmutatására, hogy a kerületi naplónak kinyomtatása nem szükséges, azon okból indult ki, hogy a kerületi üléseknek több diplomatikus erőt tulajdonítani nem akar, mint amellyel már azok most is bírnak. Én, megvallom, nem lehetek a méltóságos úrral egy véleményben, és azt hiszem, ha a magyar országgyűlésen kerületi ülések nem léteznének, éppen a mélt. tábla konzervatív részének volna feladata ilynemű institúciót projektálni. Tekintsünk körül a világ minden alkotmányos országában, mindenütt van gondoskodva óvószerekről rögtönzések ellen. - Miután a legneme-

sebb érzelmek tévutakra vezethetik a törvényhozást: igen célszerű, hasznos és üdvös, ha a törvényhozás akkor, midőn először tanácskozik, mindjárt definitíve nem határoz, hanem idő engedtetik neki, hogy ha talán egy pillanatban elragadtatnék, módot találjon előbbeni véleményének meghiggasztásához anélkül, hogy magával ellenkezésbe jöjjön. Én tehát a kerületi üléseknek nemcsak kisebb fontosságot nem akarok adni, hanem azoknak fontosságát még inkább nevelni szeretném, és a kerületi üléseket kívánnám inkább szisztematizálni, mintsem elrontani. Mondatott, hogy az országos ülésekben a kormány képviselve van, a kerületi ülésekben pedig nincs. - Nem akarom azokat ismételni, amiket gróf Teleki László t. barátom előadott, de azt hiszem, mélt. fő RR.! azon kormány, melynek elvei csak azok által képviseltetnek, kiket ő küld és küldhet az országgyűlésre, azon kormány elvesztette hatását alkotmányos országban. Én azt hiszem, hogy azon kormánynak, mely alkotmányos úton akar kormányozni, nem különös küldöttekre, hanem többségre van szüksége, mely vele egy értelemben áll. A kormányt a tek. KK. és RR. táblájánál nem képviseli a personalis, és nem azon általam igen-igen tisztelt tisztviselők, kik ezen tábla másik oldalán ülnek, hanem képviselem bizonyos kérdésekben én, képviseli mindenikünk, ki alkotmányos úton és módon a közrendet fenn akarja tartani, képviseli mindenki, ki alkotmányához ragaszkodva, erős kormányt kíván azért: hogy erős legyen a szabadság is. Mindezeknél fogva én a tek. KK. és RR-nek izenetét egész kiterjedésében pártolom.

1843

A MAGYAR NYELV- ÉS NEMZETISÉGRŐL

Mondatott itt: felszólalni oly tárgy mellett, amely népszerűséggel nem bír, nehéz; én, mélt. fő RR! nem vagyok ezen véleményben, miután azt hiszem: csak egy nehéz, - ti. felszólalni meggyőződés ellen. Népszerűség meggyőződésem szerint valamint engem nem, úgy a mélt. fő RR-nek egyetlenegy tagját sem fogja soha visszatartóztatni attól, hogy meggyőződését ki ne mondja. De van egy, mi nehezebb, ti. felszólalni oly tárgyban, mely iránt önnézeteinket egy más sokkal jobban és szebben előadta, mint azt magunk képesek volnánk előadni, s miután ez a jelen esetben történt, miután csanádi püspök őmélt. ezen tárgy iránti véleményemet sokkal szebben előadta, mint azt előadni képes volnék, én csak azt nyilatkoztatom: hogy csanádi püspök őnmélt. előadását egész erőmmel és tehetségemmel pártolom. De, mélt. fő RR.! miután a tanácskozások mostani állásában, még mielőtt mélyen t. elnökünk e táblának többségét kimondotta volna, e tábla általam igen t. tagjai, jelesen Horvátország követe kinyilatkoztatta, hogy azon esetre, ha a mélt. főrendi táblának többsége a tek. KK. és RR. véleményét pártolná, ő ezen törvény ellen előre óvást tesz, bátor vagyok kérdezni a mélt. fő RR-et: vajon, nézetök és véleményök szerint, Horvátország követének van-e ehhez joga? - Teljes meggyőződésem szerint minden embernek nemcsak joga, de kötelessége minden tárgy iránt véleményét kimondani -, ez kötelessége e nagymélt. tábla minden tagjának, és bizonyosan kétszerte kötelessége e tárgyban a horvátországi t. követnek, ki utasítással megkötve lévén, magát, ha majdan hazatér, kijelentéseivel legitimálni tartozik, mennyiben az csak pusztán nyilatkozás volt, amennyiben a tisztelt követ úr csak ki akarta mondani és a naplóba iktatni azt, hogy a tek. KK. és RR. ezen nézetében - mely talán itt többséget nyerend - nem osztozhatik, nem szólhatok ellene, de mint óvást egyátaljában el nem fogadhatom, mert meggyőződésem szerint a horvátországi követ úrnak itt más joga nincs, mint ezen nagyméltóságú tábla bármelyik tagjának; óvásokat pedig egyes tagnak, mint az Angolhonban a felsőháznál szokásban van, tenni nem szabad.

1843

A TÚRMEZEI NEMESSÉG PANASZA ÜGYÉBEN

KÉT BESZÉD

1

A zágrábi püspök önméltósága beszédének második részében önszemélye igazolására fordította egész figyelmét, s én részemről sokkal inkább méltánylom az általam tisztelt püspök úr állásának nehézségeit, minthogy ezen önvédelmet rosszallanám, visszagondolva arra, hogy midőn Horvátországnak egyházi és világi kormányát átvéve, azon ország tökéletes nyugalomban volt; hogy a nyugalom most megszűnt, meggyőződve arról, hogy ő ez állapot előidézésére nézve ártatlan, s látva, hogy mégis annyiak által vádoltatik, mondom, én méltánylom önméltóságának fájdalmát, és azért, habár tán megkívántam volna, hogy önméltósága kevesebb keserűséggel élt volna előadásában: nem akarok ellene nyilatkozni, mert mint mondám, föl tudom fogni önméltóságának helyhezetét.

Egy van, mit önagyméltóságának előadására megjegyezni bátor vagyok, és ez abban áll: hogy valamint önméltóságának minden esetre rosszul eshetett, midőn magát ártatlanul vádakkal illettetve látta, főképp oly helyen, hol jelen nem volt, és azért nem igazolhatá magát: éppen olyan fájdalmasan eshetik azoknak, kik távol vannak, és önméltóságától megtámadtattak. Ha önméltóságod valóságos bűnnel vádoltatott valaki által: nméltóságodnak, mint minden ártatlanul megtámadottnak, nyitva állott minden út, nyitva állott a bíró előtti panasz, és nem kelle visszatorlásul ugyanahhoz nyúlni, mit nméltóságod magára nézve fájdalmasan tapasztalt. Egyébiránt elhagyva ezen tárgyat és mindent, mi személyes, a püspök úr önméltóságának azon tanácsát követem: hogy okokra okokkal kell felelni, nem bárdolatlan kifakadásokkal, s azért tisztán a tárgyra fogok szorítkozni. Midőn a mélt. fő RR. a t. RR-nek a túrmezei sérelem iránt átküldött felirati javaslatát visszautasították, két rendbeli indokból indultak ki. A mélt. fő RR. első oka az volt, hogy az egész tárgy nem a törvényhozáshoz tartozik; - második: hogy a t. RR. kívánságaikat oly tényekre és jogkövetelésekre alapítják, melyek kellőleg bebizonyítva nincsenek; itt fekszik az egész kérdés. Ha a mélt. fő RR-nek ezen okaik nem állanak, miután én teljesen meg vagyok győződve, hogy izenetökben a legjobb okokat adták elő, melyek az izenet visszautasítására szolgálhattak - ha mondom, a méltóságos fő RR-nek ezen okai nem állanak: sokkal inkább tisztelem a mélt. főrendi táblának többségét, hogysem hinném, hogy előbbi határozatához ezentúl is ragaszkodni akarna. Felveszem tehát a két okot, jelesen az elsőt, ti. mennyiben tartozott ez egész tárgy a törvényhozás köréhez, vagy nem? A túrmezei eset két szempontból tekinthető; először: mint petitionalis; másodszor, mint verificationalis kérdés. Ha a túrmezei eset vagy mint petitionalis, vagy mint verificationalis kérdés, vagy mint mindkettő a törvényhozás köréhez tartozik: kérdésen kívül a mélt. fő RR-nek első oka elveszti erejét. Nem akarok a petitionalis jogoknak létezésére nézve bővebb fejtegetésbe ereszkedni. Én a petitionalis jogot minden alkotmányos nemzetnek természetes jogai közé számítom olyannyira, hogyha a magyar alkotmányos életben mindeddig nem lett volna is eset, ahol valaki a petitionalis jogot használta, maga a dolog fogalma odavezetne engem, hogy a petitionalis jog létezésén egyáltalában véve ne kételkedjem. Miután azonban itt van a középszolnoki és számos más eset, hol a petitionalis jog csakugyan gyakoroltatott egyes egyedek által, és a törvényhozás egyes, főképp törvényhatóságok által beadott petíció iránt intézkedéseket is tett, a petitionalis jognak létezéséről még a létező szokás tekintetéből sem lehet kérdés. Más kérdés a verificationalis kérdés: mert a túrmezei kérdéses eset - mint mondám - először mint petitionalis, másodszor mint verificationalis kérdés tekintendő. Nincsen a világ-

gon alkotmányos nemzet, hol a törvényhozásnak verificationalis jogát be kellene bizonyítani; de minthogy Magyarországban mindazokra nézve, kik az alkotmányos életet közelebbről érdeklik, fölötte nagy szkepticizmus létezik: engedjék meg a mélt. fő RR., hogy a létező alkotmányos szokásból e verificationalis jognak az utolsó tábla általi gyakorlatát megmutassam. - Azon kérdésre: vajon az alsó tábla bír-e ezen joggal, vagy nem? legyen nekem szabad két más kérdéssel felelni; ti. először az oly követ, ki valamely törvényhatóság által ugyan, de minden törvényes formák megszegésével küldetett az országgyűlésre, habár credentionalist mutat is elő, tekintethetik-e azon törvényhatóság követének, melynek credentionalisát előmutatja? - A második kérdés: vajon az esetben, ha valamely törvényhatóság követet éppen nem küld, ki teszi az indítványt az oly megyének perbe idézése iránt? Ha a mélt. fő RR. velem egy értelemben lévén, azt hiszik, hogy az oly követ, ki a törvényes formák megszegésével küldetett az országgyűlésre, követnek nem tekintethetik; ha másodszor a mélt. fő RR. tapasztalásból tudják, hogy az esetben, ha egy törvényhatóság követet nem küld, az alsó tábla tesz indítványt a perbe idézésre nézve: a mélt. fő RR. nem lehetnek kétségben arra nézve, hogy a verificationalis kérdés csakugyan mindenkor az alsó táblához, s így a törvényhozás teendői közé tartozik. És kérdem: hogy is lehetne ez másképp? Ha a verificationalis kérdés nem tartozik a törvényhozás köréhez, egyet kell állítani a kettő közől: vagy hogy a magyar követnek verificatióra éppen szüksége nincsen, vagy hogy a követi verificatio a kormányt illeti. Ha az elsőt mondják a mélt. fő RR., akkor Magyarország minden hatóságában minden párt felszólíttatik, hogy akármely excessusok által legyen azon, hogy kijelöltjét az országgyűlésre küldje, és akármi módon kicsikart credentionalissal lássa el, minthogy a credentionalis egyszer előmutattatva, a követség törvényességéről többé kétség nem lehet; ha pedig a másikat mondják, ti. hogy a kormányhoz tartozik a verificatio kérdésének eldöntése: a mélt. fő RR. e szó kimondásával a törvényhozó testnek függetlenségét megsemmisítik. Minthogy tehát felfogásom szerint a követi verificatiónak valakire csak kell bízva lenni, és minthogy azt a kormányra bízni nem lehet: nem lehet azt bízni másra, mint a törvényhozó testre, s így a túrmezei eset, mint valóságos verificationalis eset, nem tartozhatik máshová, mint a törvényhozás hatásköréhez. Említtetik ez ellen - mert, mint sokszor mondatott: consuetudinarius országban élünk - a *szokás*. Magyarországban a szokás igen sokféle, és itt először kérdem: vajon - nem menve még egyszer vissza az előbb mondottakra - nem emlékeznek-e a mélt. fő RR. egy esetre, mely az 1832-i országgyűlést igen elfoglalta. Akkor két törvényhatóságnak nagy bizodalma lévén egy férfi iránt, két törvényhatóság, jelesen Heves és Torna megye, ugyanazon egyént választá követének; a követ megjelent az országgyűlésen, s két megyének credentionalisát hozván magával, azon követeléssel lépett fel, hogy ő két megye küldöttjének tekintessék, s ugyan a mélt. fő RR-nél ki volt az, ki elhatározta, hogy e két törvényhatóság által választott egyén csak egynek követe? - ki volt az, ki azon két törvényhatóság közől kijelelte az egyiket, ti. Torna megyét? - ki volt más, mint a törvényhozás! Ha tehát a törvényhozás az 1832. országgyűlés alatt e kérdésről, melyet senki másnak, mint verificationalis kérdésnek nem vehetett, határozhatott; ha, mondom, akkor senki a t. RR. ebbéli jogát kétségbe nem vette: vajon mily oknál fogva mondhatjuk, hogy a túrmezei eset, amennyiben az szinte verificationalis kérdést foglal magában, a törvényhozás köréhez nem tartozik? De mellőzve ennek további fejtegetését, nézzünk egy más ellenvetést, mely ez ügy országgyűlési tárgyalása ellen szintén a szokás tekintetéből tétetik; mondatott némelyek által, hogy tagadni nem lehet, miként Magyarországban igen sok contestált választás történik, miként fájdalom! utolsó időkben tán nevezni is lehetne oly megyéket, hol a választás törvényessége iránt mindenféle okok hozatnak elő; s így azok, kik ezen esetben a t. RR. izenetét pártolva, a zágrábi választás törvényességének taglalásába beleereszkednek, miért nem teszik szinte azt azon magyar megyék választásainál, melyeknek törvényességére nézve kétség létezik? Ez ellenvetés tökéletesen állana, ha a zágrábi követválasztás és egyes törvényhatóságok követválasztása között hasonlatosságot lehetne felhozni támogatásul; de a kettő között legkisebb hasonlatos-

ság nincsen. A magyar törvényhatóság, mely követet küld, és azt törvénytelen módon tevé, minden napon, minden órában mint testület ismét összejöhet, s követét visszahívhatja, és aszerint az elkövetett hibát egészen helyreállíthatja; Horvátországban ellenben ez nem történhetik; itt a követ egyszer megválasztatván és utasítással elláttatván, legyen választása bármily törvénytelen, megmarad az egész országgyűlése alatt; Horvátország követére nézve a verificationalis kérdés eldöntését a törvényhatóságok hallgató megegyezésére, mint Magyarországban, bízni nem lehet. Midőn tehát a t. RR. izenetökben mást nem kívánnak, mint hogy Horvátországban tartományi közgyűlés tartassék: nem kívánnak mást, mint hogy Horvátországnak rendei ugyanazon állapotba tétessenek, melyben a magyarországi megyék szüntelen léteznek, ti. hogy nyilatkozzanak arra nézve: vajon követeiket törvényesen választott követeknek tartják-e, vagy sem? Ennyit e kérdés azon oldalára nézve: mennyiben tartozik e tárgy mint petíció és a verificationalis kérdésnek egy része a törvényhozás teendői közé; mire nézve én tisztán kimondom: hogy teljes meggyőződésem szerint a túrmezei eset a törvényhozás teendői közé tartozik. Átmegyek most a másikra, ti. arra: mennyiben alapszik a t. RR. kívánata oly tényeken és jogkövetéseken, melyek kellőleg bebizonyítva nincsenek? Először, megvallom, midőn a mélt. fő RR. izenetét olvasám - mert midőn e tárgy először felkerült, nem voltam oly szerencsés jelen lehetni -, mondom, midőn a mélt. fő RR. izenetében azt olvasám, hogy némely tények kellőleg bebizonyítva nincsenek, nem egészen foghattam fel a mélt. fő RR. gondolatját. Az egész esetben felfogásom szerint csak két kérdés van, melyet ténykérdésnek nevezhetünk; az első: hogy bán őnméltósága eloszlatván az országgyűlést, azt huszonnégy óra múlva ismét összehívta; ez az első tény; a második: hogy ezáltal olyanok, kik abban részt venni akartak, a huszonnégy órával később tartott gyűlésben részt nem vehettek; ez a második tény; és felfogásom szerint a két tényen nem kételkedhetik senki: mert mi a tények elsejét illeti, ti. hogy a gyűlés eloszlatott, és huszonnégy óra múlva ismét összehívatott, pedig úgy, hogy ezt igen kevesen láthatták előre, a naplóból, jelesen a belgrádi püspök és oráni perjel Schrott József úrnak e szavaiból látom: „ezen rögtöni változtatáson mindenki csodálkozott, aminek okát e kútfőből ugyan nem meríthettem, felteszem mégis, hogy excellenciád e dolog fölött aludt, miképp az okos emberek minden nagyszerű feltétel mellett, - mint mondani szokták - előbb, mintsem azt végrehajtani szokták, aludni szoktak. Végre azon határozatra jött, hogy gyűlés tartassék stb.” Hogy ezen gyűlés feloszlott, arról nem kételkedik senki, hogy e gyűlés huszonnégy óra múlva újra összehívatott, szinte nem kételkedik senki; hogy pedig ez újonnan és rögtöni összehívás minden embert és a túrmezei, valamint más köznemeseket igen váratlanul lepett meg, nagyon hihető, ha maga a belgrádi püspök úr olyannyira elcsodálkozott, midőn egyszerre hallotta, hogy a bán őnméltósága ülést tartott. Az első tényre nézve tehát a mélt. fő RR-nek kétségük nem lehet. A másik tény - mint mondám -, az, hogy e feloszlatás és rögtöni összehívás által sokan, kik arra föl valának jogosítva, vagy legalább részt akartak venni a közönséges gyűlésben, részt éppen nem vehettek. És ezen tény az, melyen talán némelyek kétkednének, s így jelesen a zágrábi püspök őnméltósága e ténynek cáfolására ezt mondja: „de az sem áll, hogy többé meg nem jelenhettek az eltávozottak; hiszen huszonnégy órával eleve tudatott az ülés tartása; a túrmezeiek kényelmesen megjelenhettek volna másnapra, valamint asszonyaik majd csaknem minden nap meg szoktak jelenni a zágrábi piacra, pedig jó korán, noha csak aznap indulnak a városba egy órára fekvő lakásokbul” - így azt mondá a püspök úr őnméltósága, hogy a túrmezei nemesek ezáltal nem voltak kizárva a részvételtől: de kérdem a püspök úr őnméltóságától: vajon a távolság azon egyetlen akadály-e, mely az embert az üléstől távol tartja? és miután a püspök úr őnméltósága hat sorral később a naplóban ezt mondja: „ha én lettem volna kútfeje a dolognak, valóban nem tagadnám, sőt dicsőségnek tartanám, hogy az én agyamban termett a gondolat, melynek teljesítése az egybegyűlt RR-t, sőt az egész várost, de még magokat a túrmezei nemeseket is a fenyegető veszélytől megmentette, mondom, magokat a túrmezei nemeseket is, mert valóban ők köszönhetik a bán őexellenciájának és az egybegyűlt országos RR. bölcsességének, hogy így ütött ki a

dolog; mert ha első nap tartatik a gyűlés, valóban nem tudom, hány túrmezei nemes fogott megmenekülhetni az ellenök olyannyira felbőszült városbul." Már kérdem - megengedve - hogy a túrmezei nemesek csak félórányi távolságra lakjanak a várostól; megengedve, hogy a város kapuja mellett kezdődik a túrmezei föld; de ha önmélt. véleménye szerint a túrmezei nemesek oly veszélyben forogtak: lehet-e mondani, hogy a gyűlésben részt vehettek? - ez tehát a másik tény. A tények iránt tehát, miután még azok is, kik a zágrábi események védelmére szólaltak föl múlt alkalommal, róluk így szólnak, kétség nem lehet. - S most a jog kérdésére térek által; e részben ismét két kérdés van; az első - engedjék meg a méltóságos fő RR., hogy igen hosszasan szólok, de ez oly fontos tárgy, melynél véleményem részletes támogatását kötelességemnek tartom, és azt hiszem, legjobban elkerülhetünk minden személyességet, ha minél több okot keresünk, melyek talán unalmasabbak valamivel, de nem oly igen keserűek, - amint mondám, e tárgy megítélésénél két jogi kérdés támad; az első: Horvátország tartományi gyűlése összehívására huszonnégy óra határidő elég-e vagy nem? a második: vajon a túrmezei s egyátaljában minden horvátországi nemesnek van-e egyéni voksolási joguk vagy sem? - Mi az elsőt illeti: miután az előttem fekvő, 1837-ben Horvátország számára tiszta horvátok által kidolgozott coordinationalis javaslatban az országgyűlés összehívására két quindena határoztatik meg, az, hogy az úzus szerint huszonnégy órára volna az összehívás ideje, s hogy az ily módon összehívott országos gyűlés horvát fogalmak szerint törvényesnek tartatik, nekem legalább nemigen valószínűnek látszik. Egyébiránt tán a méltóságos fő RR-nek egy másik tagja meg fogja mutatni azt, hogy ebben csalódom; s azért várva e bizonyítást, átmegyek a másik jogkérdésre, ti. arra: vajon a horvátországi egyes nemeseknek van-e az országgyűlésen individuális voksuk, vagy sem? Engedelmet kérek, ha tudatlan szólok a tárgyhoz. Én a horvátországi pacta conventákat még eddig nem láttam, és a horvátországi municipális jogokrul csak azt tudom, hogy azok egy quantitas incognita, melyet Horvátországnak követe minden tárgyhoz hozzáad, és mely véleménye szerint minden tárgynál éppen annyit vagy valamivel többet nyom, mint a mi okaink együttvéve. Tudom azonkívül azt, hogy a horvátországi municipális jogok kötelezik tán egész Horvátországot, kötelezik - amint mondatik - egész Magyarországot, de bizonyosan nem kötelezik Horvátország követét, miután én csak egy municipális statútumot ismerek, vagyis inkább jogot, ti. az 1805-it, mely szerint Horvátországnak diplomatikus nyelvéül a deák nyelv rendeltetik, és a tisztelt követ akkor, midőn a magyar nyelvről szóló törvényben a deák nyelvet megemlíteni akartuk, honát ezáltal megsértve érzé. - De, méltóságos főrendek! Horvátország alkotmányos állásáról kevés íratott: így tehát, ha kevés ismerettel szólok a tárgyhoz, nem én vagyok oka; azok után azonban, miket itt hallottam, és azon ismeretek szerint, melyeket magamnak szerezhetek, erősen hiszem: hogy a horvátországi gyűléseken minden nemesnek individuális voksolási joga eddig csakugyan volt; - hiszem pedig először azért: mert minden horvát állítása szerint kétséget nem szenved, hogy Horvátországban minden egyes nemes az országgyűléseken egyenként részt vehetett, éspedig nemcsak egyes felkiáltásokkal, hanem mint Osegovics segniai püspök világosan mondja, „egyes kijelentésekkel és rövidebb mondásokkal is"; márpedig képtelenség lett volna ezt engedni, ha a nemesség törvények szerint e gyűlésekben egyéni részvéttől ki lett volna zárva. - Másodszor előttem fekszik azon egyetlenegy hiteles kútfő, melyhez juthattam; az 1836. XIV. törvénycikk által kiküldött választmánynak munkálata ez, mely Zágrábban 1837. június kezdetén összeült, és a tartományos gyűlés elrendezéséről tanácskozott. Felszólítom a nagyméltóságú főrendeket, különösen azokat, kik tagjai voltak ezen választmánynak, miszerint, ha az, amit idézni fogok, nem foglaltatnék azon választmány véleményében, méltóztassanak azt nekem megmondani; mert ellenkező esetben az, mint oly valami, mi Horvátországnak legnagyobb kapacitása, vagy legalább azok által, kikre a horvát országgyűlés a legfontosabb tárgyakat bízta, készült, bizonyosan némi fontossággal bír. Mi mondatik itt az országgyűlési koordinációnak okául? Az, hogy a szlavóniai vármegyék a tartományi gyűlés koordinációját kívánták; kívánták pedig azért, mert Horvátországban a nemesek individuális

vokssal bírván, ők levoksoltatnak, s így szavok semmibe sem vétetik. Már ha Horvátországban a nemeseknek individuális voksa nem volna számítva, akkor a szlavóniai vármegyék az ellen kifogást nem tehettek, akkor az egész koordináció szükséges nem lett volna. De harmadszor van még egy fontosabb ok; ugyanis a munkának kezdetén világosan kimondja a küldöttség: hogy egyátaljában semmin újítani nem akar - hogy sem a bánnak, sem másoknak jogait megszorítani nem kívánják, hanem csak tisztán a régi úzust és a fennálló törvényeket fogják fenntartani. Már ha Horvátországban az egyes nemeseknek egyenkénti szavazat jók nem vala, - ha a megyei követeknek szava, mint az most az utolsó alkalommal történt, csak egyes voksnak számíttatik, és azon megyék együtt csak tíz szavazattal bírnak, kérdem a méltóságos fő RR-et: mondhatta volna-e a választmány, hogy a régi szokásnál meg akar maradni akkor, midőn javaslata szerint a bán jogainak ily megszorítását indítványozá? - midőn azt javasolja, hogy az egyes vármegyék együttvéve ezentúl annyi vokssal bírjanak, mennyivel minden püspök, városok, főispánok, banális convocatusok együttvéve bírnak? Ha a nemesek eddig individuális vokssal nem bírtak, akkor a választmány, midőn a vármegyéknek szintén annyi voksot javasol, mennyi vokssal bír a convocatus, a banális jogokat annyira megszorította, mint soha elnöki jogok meg nem szoríttattak egyszerre még, s akkor javaslata jó és célszerű talán, de bizonyára nem a régi szokás megtartása, hanem valóban a leglényegesebb újításoknak egyike. - Végre negyedszer: ami engem nézetemben leginkább megerősített, az a bán őnagyméltóságának eljárása a gyűlés alkalmával; - az mondatik, hogy a horvátországi nemeseknek individuális voksolási joguk nincsen - hogy a túrmezei nemesek eszerint a zágrábi országgyűlésben nem tekinthettek szavazóknak, hanem csak publikumnak. Már ha a túrmezei nemesek publikumnál egyebek nem voltak, miért oszlattatott el tehát az ülés? - soha sem hallottam még esetet, hogy elnök azért, mert a publikum magát rendetlenül viselte, a gyűlést oszlatta el, és nem inkább a publikumot parancsolta ki. Azon percben, midőn a bán őnagyméltósága ahelyett, hogy a túrmezei nemeseket kiküldötte volna a teremből, a gyűlést oszlatta, - mondom, azon pillanatban a bán őexcellenciája a túrmezei nemesek jogát elismerte. - Ezen okoknál fogva teljes meggyőződésem szerint azon tények és jogkövetelések is, melyekre a tekintetes RR. kívánatjokat alapítják, legalább annyira be vannak bizonyítva, hogy a horvátországi nemességnek szavazási jogára nézve senki közülünk elhatározottan nem állíthatja: hogy e jogok nem léteznek. - A tekintetes KK. és RR-nek tehát tökéletesen joguk volt, sőt szent kötelességüket teljesítették akkor, midőn határozottan nem nyilatkozva e tárgy iránt, nem mondva ki azt, hogy Horvátország követei törvénytelenül választattak, semmi mást nem kívánnak, mint hogy új tartományi gyűlés tartassék, melyben Horvátország maga határozza el: akarja-e tovább is követnek tartani azokat, kik Horvátország megbízó leveleit előmutatták, vagy sem? De absztrahálva a túrmezei esettől, ha az nem feküdnék is előttünk, azt hiszem: ha valaha, most itt van azon pillanat, hol a magyar országgyűlés szent kötelességét teljesíti, midőn őfelségét kéri: hogy azon módhoz nyúljon, mely talán Horvátország kibéküléséhez utat nyithat. Aki hazáját szereti, kinek a monarchia jövendője, mint oly valami, mi a civilizáció fennállásának conditio sine qua non-ja, szívén fekszik, az nyugalmasan nem láthatja azon ingerültséget, mely Horvátországban Magyarország ellen létezik. Távol legyen tőlem, hogy én azon jeleneteket, melyeket Horvátországban látunk, a horvát nép többségének tulajdonítsam; meggyőződésem szerint azon nemzet, mely századokon keresztül bajt és örömet velünk egyformán osztott - azon nemzet, melynek nagy férfiai ugyanazok, kiket mi tisztelünk - azon nemzet, melyet múltja hozzánk láncol, és melynek minden józan reménye a Magyarországgal való összeköttetése által föltételeztetik - azon nemzet, mondom, méltóságos fő RR.! nem lehet ellenséges indulattal a magyar iránt, s bármennyi lárma emelkedik a Száva partján ellenünk, az egy factiosus minoritásnak zabolátlan kicsapongásainál nem egyéb; de hogy ezen minoritás létezik, hogy midőn a magyar név és nemzetiség szent koronájának egyik tartományában gúnydalokkal illettetett - midőn a nemzeti lobogó helyébe új címer szegeztetik ki - midőn maga a horvát népnek neve illír nemzet nevével cseréltetik fel, melynek impro-

vizált patriotizmusa inkább a magyarnak gyűlölésében, mint valaminek szeretetében áll - midőn mindezek történtek, kérdem: maradhatunk-e mi nyugodtan, főképp akkor, midőn teljes meggyőződésünk szerint elmondhatjuk: hogy mindezen bajoknak egyátaljában okai nem mi vagyunk?! - Jól tudom, méltóságos főrendek! hogy sokan vannak, kik a Horvátországban történteket reakciónak szokták nevezni, s főképp az illír pártnak vezetői visszatorlásnak szívesen nevezik azt, mit másképpen védelmezni csakugyan nem tudnak. De, méltóságos főrendek! nézzük Horvátország állapotját, és kérdezzük: vajon Horvátországban azon ingerültségnek, mely ellenünk létezik, oka csakugyan visszatorlási vágy lehet-e? - Horvátország, mely ugyanazon alkotmányt élvezi, municipális jogaira hivatkozik, és ezen municipális jogok, melyeket még soha a pacta conventa előmutatásával be nem bizonyított, a magyar országgyűlése által respektáltatnak, - a horvátok Magyarországnak minden hivatalit viselhetik; ellenben Horvátországban vannak hivatalok, melyekre magyarok számot nem tarthatnak; Horvátországnak minden lakosai Magyarország minden vidékét lakhatják, és nincsen hazánkban egy talpalatnyi föld is, melyet horvát meg ne vásárolhatna, melyre le ne telepedhetnék; ellenben négymillió magyar Horvátországban birtokszerzésre képtelen; kérdem én ekkor a méltóságos főrendektül: ki szólhat elnyomásról? - hol lehet helye a visszatorlásnak? midőn ezen összehasonlításból kitetszik, hogy Horvátország több, Magyarország pedig kevesebb jogokkal bír; én azt hiszem: hogy Horvátországban a jelenleg mutatkozó ingerültség visszatorlásnak nem neveztethetik, s éppen azért kettős kötelességünknek tartom a tagadhatlan ingerültség valódi okát kikutatni, szükség, hogy Horvátországgal egyszer valahára tisztába jőjünk - hogy tudjuk, mik a horvát nemzetiségnek igazságos kívánatai, s hogy ezek teljesítése által a közöttünk létező viszongásoknak valahára véget vessünk; mivel pedig ez nem történhetik másképpen, mint ha a horvátországi gyűlésnek összehívása által e tisztelt nép többségének alkalom nyújtatik kívánatainak kimondására, s mivel ismerve lévén e kívánatok, a magyar nemzet bizonyosan nem fogja legkisebb részét is megtagadni annak, ami önlétével s függetlenségével ellentétben nem áll: - örömmel járulnék a tekintetes rendek kívánatának pártolásához - amint mondám - még akkor is, ha a jelen túrmezei eset azt elkerülhetetlen szükségessé nem teszi. - Egyébiránt megvallom, amint a kérdés most áll, némely előttem szólóknak véleményét nem egészen fogom fel. Ugyanis gróf Zichy Ferenc azt mondja: hogy Horvátországnak állapota szerencsétlen, hogy Horvátországban ingerültség létezik, - itt valamit kell tenni, s mindenesetre fel kell szólítanunk a tek. KK-at és RR-et: hogy mindazokat, miket a horvát mozgalmak iránt tudnak, ezt hozzáadván, az egész tárggyal együtt őfelsége elébe terjesszük. - Engedelmet kérek, én azt hittem, hogy a felírásban valamire hivatkozni szoktunk. - Komárom örökös főispánja hasonlóképpen fel akarja terjeszteni az egész ügyet őfelségéhez anélkül, hogy az orvoslás módja iránt nyilatkoznék, azaz: anélkül, hogy őfelségét tartományi ülés tartására kérné. - Ha Horvátországnak állapota csakugyan olyan, melyben méltóságos gróf Zichy Ferenc célszerűnek tartja, hogy őfelségét egy általános felírás mellett kérjük meg, hogy azon bajokra fordítsa figyelmét: nem látom által, mit szenvedne a méltóságos gróf indítványa, ha a puszta felíráshoz annak bebizonyításául, hogy nem puszta felírás, őfelségének még hozzátennénk azon adatokat, melyekkel bírunk, és amelyeket felírásaink következtében őfelsége úgyis később elkérne tőlünk? A másodikra nézve pedig, ha őfelségének felírunk, ha a bajokat előadjuk, ha a jelen esetet hozzá felterjesztjük: nem látom által, miért nem kérhetünk országgyűlést? Ha a méltóságos úr, ha akárki Horvátországnak megnyugtatására országgyűlésnek tartásán kívül más valamely alkotmányos módot tud, melytől Horvátország megnyugtatását várhatja: adja elő, én hozzá fogok állani, fel fogok hagyni mostani véleményemmel, és pártolni fogom azt, ha jobb az országgyűlésnél. - De ha a méltóságos úr, amint gondolom, más módot Horvátország megnyugtatására egy tartományi ülés tartásánál nem tud, miért nem mondaná ki nézetét e tárgyban nyíltan? hisz őfelségének jogai azáltal, hogy a nemzet világosan kimondja nézeteit, nem csonkíttatnak, - királyunk nem sértethetik meg azáltal, ha a hív magyar nemzet azt mondja: Uram! ezen körülmények következtében azt hisszük, hogy

Horvátország állapotján másképpen segíteni nem lehet, mint országgyűlése tartása által! Ha a méltóságos úr más jobb módot annál, melyet mi indítványozunk, nem javasolhat, reménylem, hozzánk fog állani, és pártolni fogja e tekintetes KK. és RR-ek izenetét, mely felfogásom szerint egyedül célszerű a horvát nemzetnek megnyugtatására is. - Ha mi a kormányt felírásunkban csak egyszerűen szólítjuk fel, és azt mondjuk: Uram! Horvátországban rendetlenségek vannak; csinálj rendet, és nyilatkozatunk a *mikint* iránt, vajon azon felgerjedésnél fogva, mely Horvátországban ellenünkben létezik, nem fognak-e találkozni, kik azt fogják mondani: íme a szabad magyar nemzet most a kormányt felszólítja, hogy a mutatkozott rendetlenségeket akármi módon, ha úgy kell, az alkotmány megszegésével is elnyomja, s nem fog-e ez még több ingerültséget gerjeszteni ellenünk? Ha ellenben, midőn a kormányt Horvátország állapotára figyelmessé tesszük, s a létező bajok orvoslására felszólítjuk, egyszersmind az utat jeleljük ki, azt mondva: hogy a Horvátországban létező ingerültségeket és bajokat alkotmányos módon, Horvátország jogait tisztelve, ti. országgyűlés tartása által akarjuk megszüntetni - nem fogja-e ez emelni a horvát nemzetnek irántunki vonzalmát és szíves hajlandóságát? Mindezen okoknál fogva én még egyszer bocsánatot kérek, ha szerfelett hosszas voltam, s a tekintetes KK. és RR-nek izenetét egész kiterjedésében pártolom.

2

Az éppen most beszédét végzett szónok gróf Dessewffy Aurél emlékezetét idézvén elő, midőn e nevet említé, fájdalom töltötte el szívemet, és nagyméltóságú fő RR.! kettős fájdalommal, először: mert személyes barátja valék azon férfiúnak, kit a mélt. úr említett; másodszor azért: mert a mélt. gróf egyik elvbarátunkat azzal vádolá, hogy Dessewffy Aurélt halála után oly kifejezéssel illette volna, melyet a mélt. gróf sértőnek tart. Én nemcsak magam, hanem a mélt. úrnak nevében is, ki tegnap gr. Dessewffy Aurélt miniszteriális szónoknak nevezte, kimondom ünnepélyesen azt: hogy midőn gr. Dessewffy még élt, elvbarátaim és én véleményeiben sokszor nem osztoztunk, s habár gyengébbek, mint ő, ellene küzdöttünk; de hogy azon férfiú sírjánál könyűs szemekkel állottunk mi is, és valamint akkor, úgy most is méltányolni tudjuk azon veszteséget, melyet a haza halála által szenvedett. Engedjék meg a mélt. fő RR., hogy ezen tárgyban talán érzékenyebben szólottam, mint ezen hely, mely politikai discussiók tére, kívánja; de midőn a mélt. gróf elvbarátomat oly valamivel vádolja, mit valósággal szégyennek tartanék: kötelességemnek érzem felszólalni és e vád ellenében az egész haza előtt kimondani azon tiszteletet, mellyel egykori barátom, gróf Dessewffy Aurél iránt viseltetem, és viseltetni fogok halálomig. - Most, méltóságos fő RR.! visszatérek a tárgyhoz, mellőzve minden személyességet, mellőzve mindent, mi nem a tárgyhoz tartozik; egyenesen tisztelt elnökünk felszólítását követve a kérdéshez fogok szorítkozni, és jelesen a kérdésnek azon oldalaira, melyek előttünk még tisztába hozva nincsenek. Ugyanis midőn e tárgyban először volt szerencsém a mélt. fő RR. előtt felszólalni, mondám: hogy itt két kérdés fekszik előttünk, ti. az: vajon tartozik-e az egész eset tárgyalása az országgyűlés teendői közé? másodszor: mennyire vágynak azon tények és jogok, melyekre a KK. és RR. kívánataikat alapítják? - E kérdések ismét különféle kérdésekre oszolnak, és így jelesen az egyik kérdés a be nem bizonyított tények és jogokra nézve először: a be nem bizonyított tények; másodszor: a be nem bizonyított jogok kérdése; - a második kérdés - mint mélyen t. elnökünk megjegyzé - tisztán a petitionalis s verificationalis jogok meghatározását foglalja magában. A tények ellen - ezalatt nem értvén mást, mint a gyűlés feloszlatását és isméti öszvehívását, és hogy a túrmezei nemesség abban részt nem vett - kétség nem létezik, s ezért ezekre nézve nem szólok; a jogok kérdésére nézve, ti. mennyiben bírnak a túrmezei nemesek jogokkal és személyes voksokkal: állításom ellen többféle észrevétel tétetett; mondatott először: hogy habár Horvátországban az egyes

nemesek fölkiáltással részt vettek a tanácskozásokban, abból voksolási jogot követelni nem lehet, és itt jelesen hivatkozás történik az 1800-i esetre, hol Petkovics úrnak választásánál az akkori bán által a többség csak az öszvehívott nemeseknek szavazata szerint mondatott ki. Én az 1800-i esetnek létezését egyáltaljában nem tagadom; csak arra vagyok bátor a méltóságos főrendeket figyelmeztetni: hogy régi törvényeink szerint, melyek valaha betű szerint alkalmaztattak az 1800. esztendeig, hihetőleg magyarországi megyékben igen sok oly eseteket lehet felhozni, hol egyes választásoknál kérdések elintézésében csak a sanior táblabírók számíttattak anélkül, hogy valaki következtetné, hogy Magyarországnak egyes megyéiben a köznemességnek voksolási joga ne lett volna. Mondatott másodszor: hogy az, mit követelek, ti. az, hogy Horvátországban minden nemesnek egyéni voksa van, abszurdum. - Én ezt egyáltaljában nem tagadom, de tekintsünk körül Magyarországban, és ha tisztán filozofikus fogalmakat tartunk szem előtt, nem fogunk-e akadni számos oly dologra, melyekben egy cseppel sem kevesebb abszurdumot láthatunk; - lehet-e abból, hogy valami az ész fogalmainak meg nem felel, oly országban, hol historikus jogok léteznek, oly jog nem létezésére következést vonni? Egyáltaljában nem tagadom tehát, hogy abszurdumnak tartom én is, hogy Horvátország tartományi gyűlésén minden egyes nemes egyéni szavazattal bír; de ebben csak mintegy felszólítást látok arra, hogy a horvát tartományi gyűlésnek rendezése által ezen abszurdum szüntettessék meg; hogypedig Horvátországban ugyanazon szemmel tekintik e tárgyat, világos bizonyítéka az, hogy az 1836. XIV. t.-cikk azon koordinációnak megtételére választmányt küldött ki, és egyáltaljában nem indítványozá, hogy valaki tettleg jogaitól megfosztassék. Az, hogy Horvátországnak tartományi gyűlése célszerűbben rendeztessék el: egy új törvénynek alkotásától függ. - És most átmegyek a kérdés másik oldalára, ti. arra: mennyiben azon kérdés a petitionalis és verificationalis jogok kérdésével szoros összeköttetésben van. Mi a petitionalis jogot illeti: igen nagy örömmel tapasztaltam, hogy a mélt. fő RR. a jogot általán véve kétségbe nem vonják; a mélt. fő RR. sokkal inkább ragaszkodnak az alkotmányhoz, mintsem azon jogot, melynek megszüntetésével Magyarországnak alkotmányos léte jóformán megszűnik, kétségbe vennék. A kérdés itt csak az: a jelen petíció, mely előnkbe terjesztetett, olyan-e, mely a magyar törvényhozás pártolását megérdemli? másodszor azon pártolás, melyet a KK. és RR. indítványoznak, olyan-e, melyet a magyar törvényhozás a petíciónak adhat? - Mindkét kérdésre nézve előbbeni meggyőződésem azok után, melyek mondattak, nem változott. - Gróf Cziráky ugyan azt mondá: jól tudja, mily módon és eszközökkel szereztetnek aláírások ily petíciókra. Én oly szerencsés voltam eddig, hogy soha ily petíciókra aláírásokat keresnem nem kellett, - nem tudhatom tehát, mikint történik ezen dolog Magyarországban; de miután tudom, hogy más országokban, hol a petíciói jog létezik, a petíciónál bor, pálinka, szóval: a megvesztegetés minden neme használtatik, hogy gyermekek és asszonyok bíratnak az aláírásra, s hiszem, hogy az Magyarországban is megtörténhetik; de a kérdés itt az: vajon a jelen petícióval történt-e az? - S minthogy e petíció olyan, melyet a mélt. főtáblának egyik tagja is aláírt: mindaddig, míg a méltóságos gróf annak megmutatására, hogy e petíció szerkesztésénél csakugyan azon eszközök használtattak, a szükséges bizonyítást elő nem mutatja, a méltóságos gróf úrnak - felfogásom szerint - kötelessége azon neveket, melyek aláírva vannak, valóknak tartani, és nem vádolni a petitionariusokat machiavellisztikus utakon való eljárásról, míg azokat bebizonyítani nem tudja. Én tehát gr. Cziráky János úrnak nézetét nem oszthatom, hanem inkább fölfüggesztem ebbéli nézeteim megváltozását akkorra, amikor a méltóságos gróf e részben némi adatokkal fog szolgálni e táblának. A második kérdés az: vajon a t. KK. és RR. a petíció pártolásával nem mentek-e tovább, mint ezt a méltányosság és a magas állás, melyet elfoglalnak, követeli?; e részben azt hiszem: hogy a t. KK. és RR. egyáltaljában nem is tehettek mást, mint amit tettek. - Egy általam igen tisztelt szónok, gr. Szécsen Antal tegnap azt mondá: hogy a jelenleg a Magyar- és Horvátország közti viszonyok elintézésére más és jobb mód nincs, mint szorosan ragaszkodni az igazság- és méltányossághoz. Kérdem: midőn itt Horvátországról van szó - midőn oly jogok kérdése

forog szóban, melyek Horvátország egyes tagjait és Horvátországot egészben illetik - és midőn a magyar törvényhozás e tárgynak eldöntését a horvátországi tartományi gyűlésre bízza: mit tesz akkor a magyar törvényhozás egyebet, mint éppen azt, mit tőle igazság és méltányosság követel! - Mondatott, ha nem csalatkozom, ugyanazon érdemes szónok által: hogy a horvátországi gyűlés ezen viszonyoknak elintézésére egyáltalában nem képes, miután hihető, hogy újabb országgyűlés hivatván össze, ismét hasonló bajok fognak támadni és a kérdés ismét eldöntetlenül maradni. De kérem a mélt. fő RR-et, ha e kérdés olyan, melyet a magyar törvényhozás el nem dönthet, mert a szükséges adatok hibáznak, ha másrészről a horvát országgyűlés sem döntheti el azt, mi következik ebből? tán az: hogy a dolog örökre eldöntetlenül maradjon? - azt hiszem, hogy ezt maga a méltóságos gróf úr sem akarja következtetni. Mi a verificationalis kérdést illeti: ugyanazon tisztelt szónok azt mondá, hogy mindazok, melyeket előhoztam, a verificationalis jog meghatározásának csak szükségét bizonyítják, de általjában nem a verificationalis jognak létezését. Én e részben nem vagyok egészen egy véleményben a méltóságos gróf úrral, miután azt hiszem: hogy az, amit a méltóságos úr oly szükségesnek nem ismer, bizonyosan a magyar törvényhozás által századok óta szükségesnek tartatott, s habár e jog gyakorlatára nézve történeti példát keveset mutathatunk, létezni kell valami hatalomnak, melyet e jog gyakorlata törvényeink szellemében illet; - mondom, ha törvényeink értelmében esetek léteznek, melyekben a verificationalis jog gyakoroltatott: szükségképp létezni kell e joggyakorlat valamely fórumának is; s mind a kettőt be lehet bizonyítani talán törvényeinkből is. Minden verificatiónál kétféle a kérdés; először: oly országokban, hol bizonyos kvalifikációk határoztatnak meg arra, hogy valaki követ lehessen, az első kérdés az: ha vajon a megválasztott követ bír-e ezen kvalifikációkkal? a második kérdés az: vajon az ily kvalifikációkkal bíró egyén törvényes módon választatott-e el? Ezen kérdések utóbbikát a törvényhatóságra bízni nálunk lehet, miután a magyar törvényhatóságok mindig együtt maradván, ha a választásnál törvénytelenségek történnek, ezeket utóbbi új választás által kiegyenlíthetik. Az első kérdést, azt: hogy mennyiben kvalifikált a követi helyzetre azon egyén, aki követnek elválasztatott? azon törvényhatóság, mely a követet küldi, nem ítélheti el semmi esetre, miután maga egy nem kvalifikált tagnak választása által már kinyilatkoztatta, hogy a kvalifikációt meghatározó törvénynek nem hódol. Ha tehát a magyar törvénykönyvben a követekre nézve bizonyos kvalifikációk állíttatnak fel, a magyarországi törvényeknek fel kellett tenni, hogy ezen kérdésnek eldöntése leginkább ennyiben senki másra, mint magára a törvényhozásra nem bízathatik. A kérdés tehát az: vajon a magyar törvény állított-e fel a követi helyzetre bizonyos kvalifikációt? Ámbár teljes meggyőződésem szerint az e részben létező törvényeket éppen nem tartom helyeseknek, s mindent el fogok követni, hogy azok megváltoztassanak, mégis nem tagadhatom, hogy ily kvalifikációkra nézve törvénykönyvünkben még eddig meg nem változtatott törvényekre találunk, így például a megyei követek kvalifikációjára megkívántatik a nemesség (1625. LXII., 1655. LXI); arról, hogy bizonyos körülmények között prókátorok követek ne lehessenek, az 1649. XLIV; az 1655. LXI. t.-cikk így szól: „Qui legationis suae munere non curato, identidem, in diversis variorum suplicantium causis, de medio aliorum Regnicolarum exurgentes officio procuratoris ibidem funguntur.” Már, mélt. fő RR.! ha e létező törvény az alsó táblának valamely tagja által megszegetett, s egy más tag annak alkalmazására, azaz a magánügyekben prókátoroskodó tagnak kizárására indítványt tesz, ki fogja ezt megítélni egyéb, mint a törvényhozó test, mely ezen körülmények között verificationalis jogával élni kényteleníttetik; s vajon ha a fenn idézett törvényben a verificationalis jognak nyomát világosan feltaláljuk, ha az előhozott esetben senki azt más, mint a törvényhozás illetőségéhez tartozónak nem állíthatja, nem kell-e ezen jognak létezni mindig, hol annak létezése az alkotmányosság eszméje szerint szükséges? - illethet-e az mást, mint a törvényhozást? - Mélyen tisztelt elnökünk és utána a táblának több tagja azon nyilatkozásom ellen, mellyel a verificationalis jogot minden törvényhozás egyik szükséges tulajdonának, tartván, annak létezését állítom Magyarországban: felhozták, hogy

azáltal a magyar municipiális szerkezet és függetlenség veszélyeztethetik. Szükségesnek tartom eziránti nézetemet kimondani, főképpen azért, mert a municipalitások függetlensége éppen a jelen országgyűlés alatt már többször szőnyegre kerülvén, jónak tartom, ha az első alkalommal eziránti meggyőződésemet kimondom. Én a magyar municipiális szerkezetet szívemből tisztelem, és tudom, mennyit köszönhet nemzetünk e szerkezetnek - tudom, hogy szabadságunk száműzve a hazából, az ötvenkét municipiumban találta menedékhelyét - tudom, hogyha apáink az ötvenkét megyék, mint annyi bástyák mögött, nem védelmezhették volna a szabadságnak reájok maradt töredékeit: bizonyosan most mint nemzet nem állanánk úgy, mint állunk; de éppen azért tisztelem a municipális szerkezetet, mert az alkotmányunk egyik fő talpkövének tartom jövendőre is; mert azt hiszem, hogy a municipális szerkezet Magyarországot hihetőképpen meg fogja őrizni a féktelenségtől egykor, mint azt hajdan a korlátlan hatalom ellen oltalmazá; - éppen nem akarok a magyar municipiumoknak oly jogokat tulajdonítani, melyek következetesen alkalmazva talán az alkotmánynak, de mindenesetre a municipális szerkezetnek vesztét eszközölnék. Méltóságos fő RR.! a magyar municipium több jogokkal bír, mint a világon bármely municipális testület: főképpen mi a végrehajtó hatalmat illeti, nincs e világon egy neme a törvényhatóságnak, melynek annyi befolyás adatott. Felfogásom szerint abnormis helyzetünkben szükséges következése ez annak, hogy miután Magyarországban kormányi felelősség nem létezik, miután a szabadságnak szükséges garanciái hibáznak, kénytelenek vagyunk függetlenségünk biztosítását abban keresni, hogy a végrehajtó hatalmat ne bízzuk egészen a kormányra, hanem egyrészben oly tisztviselőkre, kik a kormánytól egészen függetlenek. És habár tudjuk, hogy ezen szerkezet a renddel nem egészen fér is össze, - habár tudjuk, hogy a municipális szerkezet által törvényeink végrehajtása nem történik oly rögtön és egyenlően, mint azt kívánhatnók: nyugodtan eltűrjük mindezt azért, mert tudjuk, hogy minden szabadságnak garanciára van szüksége, s hogy miután kormányi felelősség nálunk nem létezik, mi nem kereshetjük azokat másban, mint municipális szerkezetünkben, mert tudjuk, hogy rend s materiális jólét nincs, mely a szabadság veszélyeztetésének árán drágán vásárolva nem lenne, - mert végre meg vagyunk győződve, hogy a kormány maga általlátván, hogy felelősségének hiánya csak ön-meggyengítéséhez vezet, végre önmaga fog ajánlkozni oly garanciák adására, melyeket minden alkotmányos kormány a népeknek ad, - s ezáltal önmaga fog alkalmat nyújtani arra: hogy a municipális szabadság, amennyiben azt a jó rend és a törvények szigorú végrehajtása kívánja, önmagunk által a szabadság veszélyeztetése nélkül korlátoztathassék. Tovább, mint azt a szabadság garanciája kívánja, a municipális jogok kiterjesztésében menni nem akarok; ahol más módot, hol a törvényhozást látom, mely szabadságunkat biztosítja, nem fogok folyamodni az ötvenkét testülethez, csak azért sem, mert azok a törvényhozásnál szükségképp gyengébbek. Elismerem, hogy a municipiumoknak bizonyos autonómiája van; de van egy autonómia, mely ennél magasabban áll, s ez a törvényhozó test autonómiája; a törvényhozás irányában a municipális autonómiának nem lehetnek oly jogai, melyek annak autonómiáját korlátozhatnák; miután tehát teljes meggyőződésem szerint a verificationalis kérdések elhatározása a törvényhozásnak szükséges jogai közé tartozik, s a municipiumoknak a törvényhozás függetlenségét s autonómiáját veszélyeztető jogai nem lehetnek: meg vagyok győződve arról is, hogy a verificationalis kérdésnek elhatározását a törvényhozásra bízván, nem a municipiumok törvényes függetlenségét, hanem csak azon kinövéseket korlátoznánk, melyek a jó renddel s a törvényhozás autonómiájával ellentétben állnak. És mit tettek a tek. KK. és RR., midőn a túrmezei panaszt fölvéve - Horvátországban egy új tartományi közgyűlés tartását kívánták? - mit tettek mást, mint hogy azon helyzetbe kívánták állítani Horvátországot, melyben Magyarországnak minden törvényhatóságai szüntelenül állanak, alkalmat nyújtva Horvátországnak: hogy municipális autonómiájával élhessen; mellyel, ha a tartományi közgyűlés össze nem hívatik, egyáltaljában nem élhet. Mondatott itt gróf Cziráky által: hogy erre nincs szükség, mert Horvátországnak egyes municipiumai folyamodhattak volna az országgyűléshez, és hogy

sokkal helyesebb lett volna, ha ez így történik, holott jelenleg egyes törvényhatóságok s jelesen a tót vármegyék utasításban adják követeiknek, hogy a horvátországi mostani követeket törvényeseknek ismerjék. Miért nem cselekedtek a törvényhatóságok úgy, mint azt gróf Cziráky jónak látja, nem tudom; de ha egyik tagja lettem volna azon törvényhatóságnak, én részemről azért nem tettem volna ezt: mert meggyőződésem szerint ez a törvényhatóságoknak jogai közé nem tartozik. Horvátországnak követei az országgyűlés által választatnak, s ezen választás csak két módon történhetik: vagy, mint a m. főrendi táblának egyik része gondolja, a vármegyei követek és azok által, akiket a bán meghí; vagy, mint mi gondoljuk, a nemesség által. Már akármelyik fogadtassék el e két lehetőség közől, az egyes törvényhatóságok kifogást nem tehetnek a választás ellen azért: mert csak azok jelenthetik ki a választás törvénytelenségét, kik a választás jogát bírják: és így akár az egész horvát nemesség bírja e jogot, az egyes jurisdictiókat, mint olyanokat, semmi esetre nem illeti. - A tegnapi napon először szólalt fel egy méltóságos úr, ki magát mint a rendnek bajnokát mutatta be a táblának. Én részemről szívemből örvendek, mert azt hiszem: hogy a rend oly valami, melynek ha egy bajnokkal több jut, mindenesetre örvendetes. Ha a mélt. úr magát a rendetlenség bajnokának mondta volna, felszólaltam volna ellene; de így szívesen kezet fogok a mélt. úrral, csak egyetlenegy óvással. Ezen kifejezés alatt: „rend", egy igen tágos fogalom értetik; van rendje a szabadságnak - van rend az elnyomásban - van rend a jogban és törvényben. Ha a mélt. úr, amint meg vagyok győződve, csak azt a rendet értette, mely a szabadsággal összefér, melyet törvényeink kívánnak, örömmel egyetértek; de ha a méltóságos úr más rendet kíván, fájdalommal mondom, magamat a mélt. úrral ellentétben fogom látni. És a jelen esetre nézve kérdem: vajon mi, kik látván Horvátországnak viszonyait, végre nem tűrhetjük tovább, mi ott történik, - mi, kik kérjük őfelségét, hogy a horvát nemzetnél a rend helyreállítására azon egyedüli módhoz nyúljon, mely rendhez vezethet - vajon nem pártoljuk-e a rendet mi is éppen úgy, mint a méltóságos gróf, és talán éppen oly módon, mely a szabadsággal jobban összefér minden másnál? - és még most egypár szót. Mondatott ugyanis, hogy azáltal, ha a tek. KK. és RR. izenete pártoltatik, némely magas tisztekben álló férfiakra előre mintegy büntetés mondatik ki, s hogy bizonyos, előttünk nagy tiszteletben álló individualitások ezen tettünk által kompromittáltatnak. Mélt. fő RR.! ha Magyarországban bizonyos autoritások oly magas tiszteletben talán nincsenek, mint azok valaha állottak: azt én szerencsétlenségnek tartom, és azért azt hiszem, hogy a törvényhozás feladásai közé tartozik ezen constitutiált hatalmak tekintetét meg nem gyengíteni: sőt azt, amennyire lehet, megtartani s emelni. Ha, m. fő RR.! azt hinném, hogy a tek. KK. és RR. izenetét pártolva akárki, főképpen az igen t. bán őnm. kompromittáltatnék: akkor mély aggodalommal mondanám ki szavazatomat; de hogy áll a kérdés? - ha Horvátországban országos ülés tartatik, teljes meggyőződésem szerint ezen országgyűlés arra fog vezetni, hogy Magyarország és Horvátország között a régi béke és egyetértés ismét visszaáll, - oda fog vezetni, m. fő RR.! hogy a létező viszálkodások megszűnjenek, hogy magyar és horvát ismét mint két testvér fogja tekinteni egymást; és vajon azt, ki ezen lehető legszebb eredménynek eszköze lehet, mi kompromittálni akartuk-e? azok, kik meg vannak győződve, hogy Horvátországban minden dolgok jól és rendesen történtek, nem félhetnek kompromissziótól: mert meggyőződésök szerint, ha Horvátországban ismételve országgyűlés tartatik, ez csak bebizonyítása lesz annak, hogy mindazon dolgok helyesen történtek; de ha erre nézve a dolog ellenkezőleg is sülne ki, ha Horvátország gyűlése azt határozná, hogy a túrmezei nemeseknek csakugyan joguk van a szavazásban és választásban részt venni, s hogy így a horvát követek csakugyan rosszul valának választva, - ha azt határoznák, hogy a gyűlés akkor rendetlenül és törvénytelenül oszlattatott el, mi fog ekkor kitűnni? az, hogy őnm. a horvátországi bán, midőn e hivatalát általvette, egyszer hibázott, mert teljes meggyőződésem szerint egy horvátországi tartományi gyűlésnek tartása a két haza kibékítéséhez vezetend; de ki fog tűnni az is: hogy ezen hibáját azáltal pótolta ki, hogy a két nemzet közti viszálkodást megszüntette, - ki fog tűnni: hogy a bán őnagyméltósága ellen rövid idő

múlva, miután hivatalba lépett, néhányszáz nemes ember által óvás tétetett, és petíció terjesztetett a magyar törvényhozás elébe, ki fog tűnni az is: hogy a bán legelső, legjobb eszköz volt abban, hogy magyar és horvát ismét egyesüljön, ki fog tűnni: hogy gr. Haller Ferenc némelyek által és joggal vádoltatott, hogy egyszer életében hibát követett el, de hogy hivatalkodása után a magyar és horvát nemzetnek, sőt az egész monarchiának háladatosságát megérdemlette. S kérni fogom én Istenemet mindhalálomig: hogyha egész életem alatt fáradtam és küzdöttem a hazáért, egyetlenegyszer ily kompromisszióra adjon alkalmat.

1844

A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK SZABÁLYOKAT ALKOTÓ JOGÁRÓL

HÁROM BESZÉD

1

Ha a KK. és RR-nek jelen munkálatát tekintem, felfogásom szerint a 48. § a szabályoknak definícióját még nem foglalja egészen magában. Bizonyosan azon harmadik szakasz, mely a szabályok tárgyairól szól, oly dolgokat említ, melyek egyenesen a szabályok definícióját tárgyazzák. A tek. KK. és RR. nézete szerint - és ebben hihetőképpen a m. fő RR. véleménye nem fog különbözni - először alkalmazzuk tehát a törvényt; másodszor pótoljuk a törvényt, ahol az szükséges lenne; harmadszor rendelkezzünk oly tárgyakról, melyekről a törvény nem rendelkezett, de melyek tisztán a szabályalkotó városnak beldolgaihoz tartoznak. Elfogadván azt mint axiómát, hogy a szabályok másról egyátaljában nem rendelkeznek, mint ezen tárgyakról, felfogásom szerint világos, hogy sem tisztelt barátom, gróf Pálffy József, sem az általam igen tisztelt Liptó megye főispánja őméltóságának nézeteit egyátaljában nem oszthatom - legalább nem egészen, sem egyikét, sem másikát, de osztom nézeteit mindkettőnek együtt. Felfogásom szerint bizonyosan minden hatalomnak természetében fekszik az, hogy terjeszkedjék; ennek szükséges következése: hogyha a törvényhozás valamely hatalmat hatása körén túlterjeszkedni nem akar engedni, gondoskodni kell korlátokról, melyek által az ily hatalom túlterjeszkedésében akadályoztatik. Mihelyt kimondatik, hogy a városok nem hozhatnak más szabályokat, mint olyanokat, melyek a törvényt alkalmazzák, vagy melyek a város beldolgairól rendelkeznek: kell gondoskodni oly korlátokról, melyek a városokat a törvényhez szorítsák, és a városokat kényszerítsék arra, hogy a törvények korlátai közt maradjanak. De midőn a törvény más oldalról ismét kimondja: hogy bizonyos korlátok között a városnak szabályokat alkotni szabad: ismét gondoskodni kell oly korlátokról, melyek által azon hatalom, melyre a felügyelés bízatik, szintén korlátok között tartassék, miszerint a jóváhagyást ott, hol a törvény szerint megadni kötelesség, ne tagadhassa meg. Korlátok tehát szükségesek a városokra nézve, és szükségesek azon hatalomra is, mely a városok fölött őrködni fog. Én Liptó megye t. főispánjának azon nézetével, hogy a városoknak korlátlan szabályokat alkotó jogot adni nem lehet, egészen egyetértek; de azon okok, melyeket a mélt. úr erre nézve felhozott, nem azok, melyek engem erről meggyőztek; mert ha például okul vesszük föl, hogy a városokban pártoskodások fognak létezni: ezen ok minden jog ellen szolgál, melyet a városnak adunk, és nemcsak azt bizonyítja, hogy a városoknak nem kell felügyelés nélkül szabályt alkotó jogot adni: hanem egyszersmind bizonyítja azt is, hogy átaljában nem kell adni. Nézeteim erre nézve ezek: én a városnak korlátlan szabályt alkotó jogot adni nem akarok, először: mert veszedelmesnek tartom az individuális szabadságra nézve; másodszor: mert veszedelmesnek tartom magára a municipális szabadságra nézve, melyet meg akarok tartani; harmadszor: mert veszedelmesnek tartom az egész országra nézve. A statutarius jog eddig mindig a szabadság főbástyájának és védelmezőjének tekintetett; és amennyire a szabadság alatt csak politikus szabadságot értünk, azaz politikus jogokat: bizonyos, hogy a municipális alkotmányon kívül nincs talán egy is, mely annyi embert annyi politikus jogokban részesítene, mint éppen a municipális szabadság. De van még egy másik eszméje a szabadságnak, amely felfogásom szerint magasabban áll a politikai szabadságnál, amelyet a törvényhozásnak megőrizni első és legszentebb kötelessége; és ez az individuális szabadság, azaz: azon biztosíték, hogy az egyén, midőn a törvények megtartására köteleztetik,

midőn a poenalis sanctiónak vettetik alá, ha a törvényeket meg nem tartja, egyszersmind biztosítva is legyen arról: hogy semmi által nem gátoltatik szabadságában, mint egyedül a törvény által. Ez pedig átaljában nem létezvén akkor, ha a városoknak szabályokat alkotó tökéletes jogot adnánk, a városok által hozott szabályoknak érvényességét átaljában még felsőbb jóváhagyástól sem föltételezhetnénk. Igaz, m. fő RR.! hogy akár a megye, akár a város szabályait tekintsük, azokról a többség fog határozni, és igen hihető, hogy a többség érdeke fog tekinteni; és ha az ily városi szabályok által - mert csak ezekről szólunk - a többség érdekei sértetni nem fognak is: kötelességünk azért gondoskodni a kisebbségről is annyiban, hogy a kisebbség leginkább akkor, midőn a törvény mellette szól, biztos legyen; azt pedig egyátaljában nem érhetjük el akkor, ha megengedjük, ha e városoknak a lehető legnagyobb szabadsággal a szabályok alkotását helybenhagyás nélkül engedjük meg. Minden municipium éppen azért, mert municipium, ezen nevet nem érdemli meg inkább, mint a város. Minden városban egy arisztokráciának bölcsője rejlik; a m. fő RR. bármiképp rendezik el a városokat, azokban arisztokrácia mindenesetre fog támadni; fognak támadni a városokban oly individualitások, melyek a többség fölött részint vagyon, részint személyes befolyások által nagy hatalmat fognak gyakorolni. Ha a városoknak lehető legnagyobb szabadsági kört engedünk a szabályok hozhatására nézve: a város többségét alárendeljük az egyéneknek, és nem alkotunk semmi mást, mint oly törvényt, mely által bizonyos egyének bizonyos városokban zsarnoki hatalmat gyakorolnak. De municipium tekintetében sem tartom célszerűnek, nem pedig azért: mert először a municipiumok csak addig állanak biztos alapon, míg az országban minden ember érzi, hogy a municipiumok a szabadságot védelmezik, hogy a municipiumok által a személyes szabadság nem veszélyeztetik; és ha az ország látja, hogy a municipiumok veszélyeztetnék ezen szabadságot, elvesztik a municipiumok azon népszerűséget, mely fennállásukra szükséges. De azonkívül a tek. KK. és RR. indítványa szerint is a város azonnal végrehajthatja a szabályokat; de hogy azon szabályok tökéletesen érvényesek legyenek, arra szükséges, hogy azokat a kormány, vagyis a helytartótanács helybenhagyja. De ezenkívül sem lehet a kormánytól megtagadni azon jogot, hogyha valamely szabály a város beldolgain túl terjed, vagy pedig világosan törvény ellen van, a kormánynak joga ne legyen e szabályt a postliminio is felfüggeszteni. Már kérdem: mi által veszt a municipiális szabadság többet, azáltal-e: ha valamely szabályt hoz, és azt három hónap alatt nem hajthatja végre? - vagy azáltal: ha azon szabály végrehajtva lesz, és a kormánynak azután támad joga azt cassálni? kérdeni: azáltal, hogy a municipiumot a végrehajtó hatalommal és a centrális kormánnyal egyenes összeütközésbe hoztuk, mit gyengítettünk? gyengítettük a centrális kormányt is, igaz, de gyengítettük mindenekelőtt a municipiumot, mert oly konfliktusba hoztuk azt, melyet egyátaljában ki nem állhat: azért a municipium tekintetéből sem tartom ezen intézkedést célszerűnek. Az ország tekintetéből nincs senki, ki annyira által ne látná, hogy éppen Magyarország mennyivel tartozik a municipiumoknak: mert bizonyos, hogy alkotmányunkat a municipiális szabadság tartotta fenn, az a municipiális szabadság által fejlődött; de felfogásom szerint azon része a municipiális szabadságnak, mely Magyarország alkotmányának fenntartója, nem azon pozitív része a municipiális szabadságnak, mely a szabályok alkotásában áll; hanem azon negatív része, hogy a kormány a végrehajtást nem bízhatja más egyénekre, mint azokra, kik a municipiumok által választattak. Ha összehasonlítjuk a pozitív szabályok számát Magyarországban: azok nem oly számosak, miszerint azt lehetne mondani, hogy a vármegyék szabályalkotó hatalmának köszönheti az ország alkotmányának fennállását; hanem azt lehetne mondani: hogy köszöni az ország szabadsága fönntartását talán annak, hogy a végrehajtó hatalom nagyrészint még kezében volt. Ezen végrehajtó hatalom még most is a kezében maradhat, sőt kell maradni akkor is, ha a szabályalkotó jogot oly nagy kiterjedésben nem adjuk is meg a kir. városoknak. Kérdésen kívül, miután nálunk Magyarországban felelősség nem létezik, bár átlátjuk a municipiumok hiányait, a centrális kormánynak nem adhatunk annyi erőt és befolyást, mennyit Magyarországnak kifejlődése bizonyosan minden kérdésen

kívül kíván; de abból, mélt. fő RR.! hogy a centrális kormánynak nem adhatunk annyi befolyást, mennyivel az pl. Franciaországban bír, nem következik: hogy egyátaljában nem adhatunk semmi befolyást - sem az: hogy nem adhatunk annak befolyást semmi feltételek alatt. Bizonyos formákhoz kötném a centrális kormánynak eljárását; és ez azon rész, melyben Liptó megye tisztelt főispánjával egyátaljában egyet nem értek. Egyik főoka volt a főispán úrnak erre nézve, miért nem akar a városoknak szabályalkotó jogot adni, az: hogy a megyékre nézve felelősség nem létezvén, a városok hihetőképpen a megyék szerint fognak rendeztetni, s így a városokban sem fog felelősség létezni; oly hatalomnak pedig, melyre nézve felelősség nem létezik, befolyást adni nem lehet. Ezen okoskodás áll, ha a mélt. úr a törvényhez hozzátett volna olyat, miáltal a kormány felelőssé válik; de nem áll akkor, midőn igaz, hogy egyrészről a municipiumokra nézve felelősség nem létezik: de másrészről a kormány részéről sem létezik. Ezen indok tehát áll a kormányra nézve éppen úgy, mint a municipiumokra nézve. Én általlátom, hogy a felelősségnek kérdése oly fontos, oly nagyszerű, melyet itt hamarjában tárgyalni és eldönteni nem lehet; és éppen azért, midőn a kormánynak főfelügyelési jogát a törvényben fenn akarom tartani, a városok szabályalkotó hatalmára nézve nem akarom itt mindjárt kifejteni mindazt, mi a kormány tökéletes felelősségére nézve szükséges. De m. fő RR! mégis átlátom és meggyőződöm arról, hogy egyátaljában csak simpliciter kimondani: hogy a kormány helybenhagyása nélkül a szabályok érvényesekké nem válhatnak, anélkül, hogy a kormány bizonyos feltételekhez ne lenne kötve: ezen helybenhagyást veszedelmesnek tartom. Hogy röviden összevonjam vélekedésemet, ez abban áll: kimondanám először azt, miszerint arra, hogy valamely város szabálya érvényes legyen és végrehajtassék, szükséges a helytartótanácsnak helybenhagyása, - a helytartótanácsnak, mondom, nem őfelségének: mert lehetnek esetek, hol a helytartótanács vagy kormány azon jogával úgy élne, mint azt a törvényhozás később helyesnek és törvényesnek nem tartaná; - őfelségének személyét pedig mindenféle discussió tárgyává a jövő törvényhozás előtt tenni nem szeretném; kimondanám tehát világosan: hogy a helytartótanács helybenhagyása szükséges arra, hogy valamely szabály végrehajtassék. Egyébiránt a helytartótanács kötelessége azon szabályokra nézve három hónap alatt nyilatkozni, azért: mert Magyarország nem oly nagy, hogy három hónap alatt nem nyilatkozhatnék; másodszor: kötelessége legyen a helytartótanácsnak a szabályok helyben nem hagyását motiválni, és világosan kijelenteni a törvényt, melybe az alkotott szabályt ütközőnek gondolja; harmadszor: miután bizonyosan nem szerencsés állapot az, hogy Magyarországban sok szabály létezik, kívánatos, hogy időről időre, amint a szükség mutatkozni fog, azon szabályok törvény által pótoltassanak. Mindezeken kívül szükséges, hogy a törvényhozás ismerje azon állapotot, melyben a szabályok hatalma Magyarországban áll, mennyiben a municipiumok ezen hatalommal éltek. Kívánom végre: hogy ezen szabályok a helytartótanács által országgyűlésen az ország rendeivel közöltessenek. Ez indítványom, s ha a mélt. fő RR. a hozzátételeket elfogadnák: akkor szívesen járulok Liptó megye főispánjának indítványához.

2

Nem szólalnék fel, ha t. barátom, br. Vay Miklós, nem szólított volna fel arra, hogy adjam elő azon lehető hasznot, melyért az őrkönyvnek az országgyűlésre terjesztését kívánom. Nem megyek vissza a másik kérdésre, miután a mélt. fő RR-nek igen számos tagja velem egy véleményben nyilatkoztak, s kimondották, hogy a városok szabályait helybenhagyás nélkül tüstént végrehajtani nem lehet. Felveszem azon két kérdést, mi még most előttünk fekszik. Ez először: kire bízattassék a szabályok helybenhagyása? - mondassék-e ki itt világosan, hogy a szabályok helybenhagyása a helytartótanácsra bízattassék-e? - másodszor: kívánják-e, hogy a

helytartótanács ezen szabályokra nézve őrkönyvet vezessen, és azt három évről három évre az országgyűlésnek mutassa be, és ennek mik lesznek hasznai? - Azt látom, a mélt. fő RR-nek nagy része azt hiszi, hogy az ily könyveknek fölterjesztése nem szükséges, s nem célszerű. - Mi az elsőt illeti, hogy kire bízattassék a szabályok helybenhagyása: egyáltaljában nem lehetek egy véleményben br. Majthényi Lászlóval, ki azt mondá, hogy a szabályok tekintetét annyival inkább neveljük, mennyivel magasabb hatalomra bízzuk azoknak helybenhagyását; - mert ha ezen állítása a m. úrnak egész kiterjedésében áll: akkor nem tehetnénk jobbat, mint e szabályok helybenhagyását egészen az Istenre bízni - ez pedig felfogásom szerint nem volna célszerű. Bízzuk tehát a jóváhagyást oly hatalomra, mely ugyan sokkal magasabban áll, mint azon testület, mely a szabályokat hozta - amely mégis oly magasan ne álljon, hogy tőle számot kérni ne lehessen. Miután tehát ily hatalmat látok a helytartótanácsban: arra akarom bízni a jóváhagyást. A helytartótanács ugyanis sokkal magasabban áll, mintsem hogy a városokban létező pártérdekek által vezéreltethetnék; de nem áll oly magosan, hogy azon esetben, ha kötelességét nem jól teljesítette volna, tőle számot nem kérhetnénk - mi minden alkotmányos országban oly hatalomnak, melyre valami bízatik, első és legfőbb kelléke. Különösen megnevezni pedig azért akartam a helytartótanácsot: mert törvényeink azt mint dirigens dicasteriumot régen elismerték. - A második kérdés az, amely tisztelt barátom, br. Vay Miklós által tétetett: hogy vajon mik lehetnek az őrkönyv felterjesztésének hasznai? - Felfogásom szerint kettő a haszon; először: oly országban, melynek törvényhozása jó: a lehetőségig kevés szabályok fognak létezni; s ha most a szabályokat nélkülözhetjük, mindenesetre a szabályok megkevesítése oly cél, mely után törekedni kell: mert célszerű, hogy amennyire csak lehet, egyenlőség létezzék: mert azon számos discrepantiák, melyek a szabály által támadnak, az igazgatás elősegítésére nem vezetnek. Már most, ha szabályok alkottatnak az országban, kérdem: nem fekszik-e a törvényhozásnak érdekében, hogy tudja, mi szabályok alkottatnak az országban? - Kérdésen kívül érdekében fekszik, először azért: mert a törvényhozás látni fogja, hogy bizonyos tárgyra nézve, mert törvény nem létezik, igen különböző szabályok használtatnak az országban, és erre nézve hiány létezik a törvényben, melyet pótolni kell. Másodszor: azért szükséges: mert átlátja a törvényhozás, hogy az egyes törvényhatóságok és maga a helytartótanács is talán rosszul magyarázták a törvényt, és a törvénynek ezen rossz magyarázata, mennyiben a törvény hibájából támadt, ismét oly valamit szült, min segíteni kell a törvényhozásnak; tehát ismerni kell az országban létező szabályokat a törvényhozásnak, ezeket pedig egyátaljában nem ismerhetni meg célszerűen másvalami által, mint azon dicasterium által, melyhez minden szabályok befolynak, mely minden szabályt beír, és mely az országnak ezen tudósítást a lehető legkönnyebb módon adhatja; - szükséges tehát az őrkönyv azért: mert az országgyűlésnek érdekében fekszik a szabályokat ismerni: de szükséges az őrkönyv még más tekintetben is. Mi kimondjuk: hogy a helytartótanács oly szabálytól, mely a törvénnyel ellenkezik, helybenhagyását megtagadhatja; - de midőn ezt kimondjuk, akkor kimondjuk tacite azt, hogy oly szabályokra nézve, melyek nem törvénytelenek, helybenhagyását meg nem tagadhatja a helytartótanács. Eszerint, ha a törvény fennáll, kétféle módon követhet el törvénysértést; először azáltal: hogy oly esetben, ha valamely szabály nem szegi meg a törvényt, azt helybe nem hagyja; vagy másodszor azáltal: ha világos törvény ellen a szabályt helybenhagyja. Már kérdem: nem fekszik-e a törvényhozás érdekében - nem tartozik-e valóságos kötelességei közé: hogy oly esetben a törvénysértést orvosolja, hogy oly esetben legalább azon morális felelősség alá vonja a kormányt, mely felfogásom szerint sok tekintetben pótolja azon felelősséget, mely Magyarországban nem létezik? - Egészen kezet fogok gr. Szécsen Antal őméltóságával, s azt hiszem szintén: hogy a felelősség nem gyengíti a kormányt, - nem! - sőt még továbbmegyek, és azt mondom: hogy nem gyengíti a kormányt semmi jobban: mint a felelősségnek nem létezése. Minden kérdésen kívül, ha a felelősséget eddig követeltem, és követelni fogom, míg élek, egyik fő ok, miért követelem azt, abban fekszik: mert én erős kormányt akarok, hogy Magyarországban egy haza és ne ötvenkét haza legyen. Mert valóságos

mechanikus felelősség - melyről szólott a m. gróf úr - nem létezik hazánkban; de a kormány irányában létezik egy morális felelősség, mely minden kérdésen kívül nagy hatással van a kormányra és minden férfiaira; és ha valamely kormányférfiú tudja, hogy ha megszegte a törvényeket, azon tette az ország által ismertetni fog, s hogy ha bár semmi büntetés alá nem vétetik is, közrecensust, amely tette iránt támad, szenvedni kénytelen lesz, - és még vagyok győződve, korlátokat fog tenni. Mit akarok eszközleni javaslatommal? Nem mást, mint azt, mit a mélt. úr: hogy morális felelősség létezzék a kormányra nézve; jövőre pedig oly törvényeket alkossunk, anélkül, hogy az egész kérdést ex professo tárgyalásba vegyük, hogy legalább azon morális felelősséget használjuk arra, hogy alkotmányunkat biztosítsuk. Miben áll előadásom? - semmi másban, mint abban, hogy a helytartótanács három évről három évre a szabályokról őrkönyvet felterjessze. Nem kívánok új törvényeket ez alkalommal a felelősségre nézve; hanem semmi egyebet, mint azt, hogy ez őrkönyv előttünk feküdjék - hogy ebből az ország átláthassa: hogy a helytartótanács miként jár el kötelességében - hogy a helytartótanács azon morális felelősség alá vétessék, melyet a mélt. gróf úr éppenoly szükségesnek tart alkotmányunk fenntartására nézve, mint én és bárki e teremben. Azt tartom tehát: hogy előadásom által általjában nem terjeszkedtem a felelősség kérdésének egész tárgyalásába; hogy előadásom által csak azon morális felelősség lehetőségét akartam előhozni, mely más garanciának nem létezésében alkotmányunkat bizonyosan garantírozza; - és azt tartom, kifejtettem azon okokat, melyeket br. Vay Miklós úr tőlem megkívánt arra, hogy indítványomat a maga részéről egészen pártolja.

3

Hivatkozom cs. kir. fenségedre és a m. fő RR-re: sértettem-e csak egyszer életemben azon szabályokat, melyekkel az illedelem iránt tartozom, melyeket a m. fő RR. előtt megtartani kötelesség? - hivatkozom fenségedre és a m. főrendekre: vetemedtem-e csak egyszer is személyeskedésekre, - használtam-e viccet, vagy akármit arra; hogy valakit nevetségessé tegyek vagy sértsek? - Ha a méltóságos úr, ki tőlem azon szerepet nem irigyli, hogy én a publikumot megnevettettem, már egy más ízben is - mint mondá - magát előadásom által sértve találta, sajnálom, hogy azt nem mondotta meg mindjárt; - én kérdésen kívül azonnal megmagyaráztam volna szavaimat úgy, hogy azokban senki sértést nem talált volna. Egyébiránt ezen mostani alkalommal kinek van igazsága köztünk, eziránt a m. fő RR. ítélni fognak, és én bátran hivatkozom az ítéletre.

1844

A NEMESEK JOGAIRÓL

Az előttem szólott Bács megye igen érdemes főispánja mondá; hogy valahányszor a méltóságos fő RR. körében nemestársai jogának védelmére szólal fel, különös lelkesedést érez keblében, és kötelességének érzi nemestársai jogait védelmezni. Mélt. fő RR.! hasonló lelkesedést, hasonló kötelességet érzek én akkor, midőn nem tisztán nemestársaimnak jogairól, hanem midőn az egész nemzet jogairól van szó; - midőn nem tisztán nemestársaink kiváltságai, hanem egész nemzetünk jóléte forog fenn. A méltóságos úr azt mondá, hogy a magyar nemzetnek vérében van a szabadságnak érzete, és éppen a méltóságos úrnak ez állítása azon reménységet terjeszti bennem, hogy miután Isten a magyarnak vérébe adta a szabadság utáni vágyat, bizonyosan vérébe teremtette azt is, mi nélkül szabadság nem lehet, ti. a rend utáni vágyat. A kérdés tisztán historikus alapra alapíttatott - tisztán a magyar nemesség jogai vétettek eddig tekintetbe, és tisztán e térre fogok szorítkozni én is, miután az, mit az általam igen tisztelt temesi gróf őméltósága indítványozott, olyannyira világos előttem, hogy arra pozitív argumentumokat felhozni hamarjában nem is tudnék, és így szokásom ellen egészen cáfolatokba fogok bocsátkozni. Bács megye főispánja azt állítá: hogy a magyar nemesség már igen-igen sok jogától megfosztatott; de hogy némelyek még ezen jogok közől megmaradtak, és hogy azok között talán legfőbb joga a nemességnek azon jog, mely szerint bíráját önmaga választja: miután tehát a törvényhozás feladása inkább a jogokat kiterjeszteni, mint megszorítani, ha a nemességet ezen jognak gyakorlatától megfosztani akarná a törvényhozás, egészen túllépne a maga körén. Mi a mélt. úr okoskodásának alapját illeti; tökéletesen igazsága van, csak egyben hibázott, abban ti., hogy itt egyátaljában nincs szó megfosztásról, mert nem az indítványoztatott, hogy a városban lakó nemes a városi bíró választásában részt ne vegyen, hanem hogy azon jogot mindenesetre csak oly korlátok közé akarja a mélt. fő RR-nek többsége szorítani, mely korlátok között ezen jog nemcsak a nemességnek, hanem a hazának is hasznára lesz. A mélt. úr azt mondja: hogy a városi lakosok közt lehetnek olyanok, kik nem bírnak kvalifikációhoz mért elegendő birtokkal, és lehetnek olyanok, kik semmi mesterséget nem gyakorolnak, lehetnek olyanok, kik azért, mert elég műveltséggel nem bírnak, a bíró választásában részt venni nem fognak. De midőn a mélt. úr ezt állítja, akkor a mélt. úrnak tovább kell menni, akkor méltóságodnak, ha majd a városok választásairól lesz szó, hogy következetes maradjon, ki kell mondani, miszerint egyátaljában a városokban semmi kvalifikációt felállítani nem kell, miképp igazságtalan az, hogy oly ember, ki valamit bír, joggal bírjon, az pedig, ki ilyen joggal bír, fosztassék meg attól: ez okoskodása tehát méltóságodnak továbbmegy, mint maga kívánná. - És ha tovább követem előadását, és azon állítását veszem a méltóságos úrnak, hogy a nemesek azon esetre is, ha kvalifikációba jőnének, mégis ezen joggal élni nem foghatnának azért: mert a városban hihetőképp kisebbségben lesznek a városi polgárok arányában; - és ez ismét azt bizonyítja, hogy Magyarországban csak a nemességnek van választási joga, és hogy a mágnások és egyházi rend választási joggal nem bír: mert ezen okoskodás szerint, miután a mágnások és az egyházi rend mindig kisebbségben van a választásoknál, sem mágnások, sem egyházi férfiak a bíróválasztásban részt nem vesznek; a mélt. úr pedig alig fogja indítványozni, hogy a mágnások és papok külön bírákat válasszanak, és a nemesi többség által választott bíráknak alávetve ne legyenek; ez tehát többet bizonyít, mint a mélt. úr bizonyítani akar. A mélt. úr azt mondá: hogy a magyar nemességnek vannak jogai, és vannak különös kötelességei. Mi a jogokat illeti, minden kétségen kívül azt nem fogja senki tagadni, hogy a magyar nemességnek jogai vannak; vannak! éspedig - felfogásom szerint - felette sok jogai. De ha méltóságod azt mondotta, hogy a nemességnek vannak különös kötelességei, ezt tagadom: mert mi kötelessége van a nemességnek? subsidium?; de hasonlítsuk ezt össze azon tömérdek adóval, melyet nemtelenek fizetnek, és hasonlítsuk össze a felkelést,

azon nemes vért, mely a csatamezőkön elfolyt, azon nemtelenek vérével, mely a hazáért szinte ott ömlött el. A magyar nemességnek vannak jogai, de kötelességei egyátaljában véve nincsenek mérve azon jogokhoz: és éppen azért: vagy emelni kell a kötelességeket, vagy leszállítani a jogokat, mert jog és kötelesség között aránytalanság nem lehet; s ami volt oly sokáig, annak meg kell szűnni mindenesetre, - vagy devalválni kell tehát a jogot, vagy fölemelni a kötelességet. Én jogaimból engedni nem akarok, hanem részesülni akarok a kötelességekben; s ugyan kérdem: mily alkalommal hozattak fel ezen okok a magyar nemesség mellett? s mit akar a temesi gróf elvenni a nemességtől? mi azon nagy áldozat, mit a jelen pillanatban a nemességtől kívánunk? az: hogy büntető tekintetben kiváltsággal ne bírjon - hogy ő, ki a törvényeket maga alkotta, álljon azon törvények alatt, melyeket alkotott, hogy nemesi kiváltsága ne legyen egyszersmind kiváltság arra, hogy gonosztetteket követhessen el, hogy a bűnt a büntetés vagy éppen nem, vagy későn érje. Midőn ezt kívánjuk, ekkor a magyar nemesség jogának megszüntetése említtetik? Mondom, mélt. fő RR.! ha a megyék és nemes bírák eddig kötelességüket teljesítették azáltal, hogy a városi bíráknak vetették alá a nemeseket, a nemességnek alapja, nem változott; ha pedig a megyei bírák kötelességüket eddig nem teljesítették: akkor jó és kívánatos, hogy a nemesek, ha városban laknak, oly bíráknak vettessenek alá, kik e kötelességet teljesítik. A mélt. úr és később mélt. gr. Mailáth János - sem akarták állítani azt, hogy a mostani állapot a nemesekre nézve megmaradjon, és úgy önmaguk elhagyják a históriának bázisát, s azt mondják: hogy a nemességnek kiváltsága csak rendőri tekintetben szüntettessék meg, és hogy a nemesség rendőri tekintetben vettessék alá a városi bíróságnak. Én felszólítom a mélt. urakat: adják elő ezen indítványuknak practicabilitását, jeleljék ki tisztán és világosan azon határvonalat, mely a rendőri és büntető kérdéseket egymástól elválasztja, - egy rövid szakaszban azt jeleljék ki, mit itt semmi kriminalista kijelelni nem tudott: mert a rendőri és büntető tekintetek közt oly vékony és csekély a határvonal, hogy azt sok kazuisztikával is alig lehet tenni. Miután tehát meg vagyok győződve, hogy rend nélkül szabadság nem lehet, miután meg vagyok győződve, hogy rend a városokban mostani állásukban nem lehet, s ahelyett, hogy ott minden bűntett bíráját találja, minden bűntett után konfliktusok támadnak a törvényhatóságok között, miután végre meg vagyok győződve, hogy a magyar nemesség azon kiváltságaitól, melyeket megtartani érdemes, bizonyosan nem fosztatik meg azáltal, hogy a nemesek a városok törvényhatóságának alávettetnek: egész kiterjedésében pártolom az általam igen tisztelt temesi gróf őméltóságának indítványát. - Egyébiránt még egyre vagyok kénytelen Bács megye mélt. főispánjának felelni. Nem akarok azokra felelni, miket őméltósága az 1832-i törvényhozásról mondott - nem azokra, miket az 1825-i országgyűlésről felhozott: mert a mélt. úr maga sem fogja tagadni, hogy a változott körülmények mellett az 1844-i törvényhozásnak bizonyosan joga van más elveket állítani fel, mint amelyeket az 1832-i törvényhozás követett, főképp miután úgy látom, hogy maga a mélt. úr is, ki az 1832-i országgyűlés haladását felhozta, egészen valami mást indítványozott, mint a t. KK. és RR. 1832-ben indítványoztak; - és úgy csak arra akarok felelni méltóságodnak, miszerint azt mondá: „mik tehát azon törvények, melyekre a fejedelem esküszik? mik azon »noli me tangere«-jei a magyar nemzetnek, melyekhez nyúlni nem szabad, és melyeknek megtartására nézve magának biztosítást kér?" Felfogásom szerint ily „noli me tangere" oly törvény, melyre őfelsége esküszik, melyet őfelsége fenn akar és fog tartani: szabadságunk és alkotmányosságunk! ez a „noli me tangere", miszerint a mi megegyezésünkkel hozatnak a törvények, melyeknek engedelmeskedünk, és hogy nem zsarnok hatalom, hanem önakaratunk és meggyőződésünk kifolyásai e törvények, melyeknek magunkat alávetjük, és az egyedüli „noli me tangere" az alkotmányunk, melyért őseink véreztek, s melyért vérezni fognánk mi is, ha szükség volna; de ezt senki sem bántja, senki meg nem támadja. De oly egyes törvényes provisio, melyet megváltoztatni nem lehet, felfogásom szerint egész *Corpus Juris*-unkban nincsen; és valamint őseink, midőn törvényeket alkottak, csak önkörülményeiket tekintették, és nem gondoltak sem múltra, sem jövőre: úgy kötelességünk nem visszatekintve alkotni

törvényeket, hanem alkotni törvényeket a jelen pillanatra: mert csak az, mi a törvényhozás jelen pillanatának kifolyása, mi a jelen pillanathoz alkalmas, élhet; - minden más törvény holt betű, melyet megalkotni akartunk ugyan, de melyet fenntartani képesek semmi esetre nem vagyunk: ez véleményem.

1844

A KÖVETEK VÁLASZTÁSÁRÓL

Mélt. gróf Szécsen Antal úr azt mondá; hogy valamint veszedelmes e szót „soha" politikában alkalmazni, úgy talán még veszedelmesebb e szó „rögtön". Én, megvallom, a mélt. úr nézeteit nem oszthatom, teljesen meg lévén győződve, hogy ott, hol egy létező nagy rossznak megszüntetése, vagy valamely szükséges jónak behozatala forog kérdésben, a rögtönzés - azaz az ily intézkedéseknek gyors életbe léptetése nemcsak nem hiba, sőt igen kívánatos. De hisz gr. Szécsen maga sem irtózik annyira a rögtönzéstől, mennyire szavaiból látszik; sőt a városi rendszernél mind a polgári jogok kiterjesztésében, mind a képviselői testületek organizációjában oly tetemes változásokat javasol, melyeket szintén rögtönzéseknek nevezhetnénk; és ha majd a városok országgyűlési befolyásáról leend a szó, hinni nem akarom, hogy a mélt. úr, csakhogy rögtönzés ne történjék, abbeli indítvánnyal lépend fel, hogy azon tizenöt-tizenhat szavazatot, melyeket a városoknak adni fogunk, országgyűlésről országgyűlésre egyenkint akarja adni a városoknak, ti. a jövő országgyűlésnél egyet, azután ismét egyet, azután ismét egyet, és így tovább tizenöt országgyűlésen keresztül, míg végre a városi szavazatoknak azon száma éretik el, melyet a városok képviseletére szükségesnek tartunk. Ha tehát a mélt. úr nem retteg a városoknak, mik most nullifikálva vannak, egyszerre tizenhat szavazatot adni: miért ne lehetne a képviselők számát minden veszély nélkül teszem, pl. hússzorozni? - De nem arról van a szó: rögtön haladjunk-e, vagy lassan? hanem arról: mi célszerűbb? és addig, míg a mélt. úr be nem bizonyítandja, hogy a követeknek közvetlen választása célszerűtlen, ellenben a kettős választás igenis célszerű: addig - mondom - rögtönzésből vett indoka - melyet már maga Bentham is egy igen híres munkájában megcáfolt - engem meggyőzni nem fog. A dolog célszerűségében fekszik tehát az egész kérdés, és csak ennek felvilágosítására akarom fordítani egész előadásomat, előre kinyilatkoztatván; hogy a tárgyat, melyről tanácskozunk, sokkal fontosabbnak tartom, minthogy azt pártkérdésnek tekinteném; és hogyha a mélt. fő RR. okaimat megcáfolva, engem az ellenkező nézetről meggyőznek, példáját fogom adni - mikint még a tanácskozás alatt megváltoztatva állásomat, azon vélemény támogatására adandom szavazatomat, mely ellen most felszólalok. Midőn oly egyedeknek választásáról van szó, kiknek hivatása a várost a törvényhozásnál képviselni, a választásnak első kelléke; hogy a választott egyed csakugyan képviselje azon személyeket - főképp azon érdekeket, melyeket a törvényhozásnál képviselni kívánunk. - Ezen szempontból tekintve a kérdést, nem szenved kétséget, hogy egyenes választás útján küldött követek a polgárok öszvegét s azok érdekeit inkább képviselik, mint a kettős választás útján választottak, miután, ha a dolgok gyakorlati állását tekintjük, valószínű: hogy a képviselőtestület a polgároknak csak bizonyos osztályaiból állván, a követválasztásoknál - ha az rájok bízatik - csak éppen, vagy legalább kitűnőleg azon osztályok érdekeit fogja tartani szemei előtt. - Ha tehát az egyenes választással oly bajok összekötve nem volnának, melyeket kikerülni kötelességünk - ha legalább e bajok nem léteznének nagyobb mértékben, mint azok a követválasztásnál léteznek: kétséget nem szenved, hogy az elsőt illeti az elsőség. Mondom, ha az egyenes választással ily bajok összekötve nincsenek, mert azon esetben sem tartozom azok közé, kik szépen hangzó frázisoknak a közállomány javát feláldoznák. Minden, mi az egyenes választás ellen felhozatik, két állításból indul ki; első, hogy a nagy szám, melyet ily módon a választás illetne, célirányos választások tételére nem alkalmatos; második; hogy ily nagy számnak választási jogokkal való megbízása a közcsend s bátorság tekintetéből veszélyes. Mi az *elsőt illeti*; a választók ily fontos jogok gyakorlatára alkalmatlanoknak tartatnak, vagy mert: először oly néposztályokhoz tartoznak, melyekről a szükséges míveltséget föltenni nem lehet, vagy *másodszor*: mert számosabbak, minthogy rólok jogaiknak józan használását feltenni lehetne. Ami az elsőt illeti, az okoskodás többet bizonyít, mint vele azok, kik azt használják, bizonyítani akarnak, minthogy követke-

zetes alkalmazásából az következnék; hogy ugyanazon polgárokat, kiket követjük választására képeseknek nem tartunk, meg kell fosztani képviselőik választásától is, miután ehhez nemcsak kevesebb, de több intelligencia szükséges: - mondom több, mert: először könnyebb azon tulajdonokat ismerni, melyek jó követnek, mint melyek ügyes igazgatónak szükségesek; másodszor azon praesuppositumból indulva ki, hogy a képviselőtestület az egész polgárság akaratát képviseli, föl kell tennünk, hogy a polgárság választásában nemcsak a választandó képviselők képességét, mellyel az igazgatásra bírnak, hanem egyszersmind minden egyesnek politikai elveit fogja tartani szemei előtt - mi igen természetes; mert politikai elveit csak így létesítheti a választó testületben -, azaz mindazon kellékeket tekinteni képviselői választásnál, melyeket követválasztásnál szemei előtt tartana, mi kétségenkívül két-háromszáz képviselőnél nehezebb, mint egy-két követnél. Továbbá minden választásnál fő kellék az: hogy a választókat minden külső befolyástul őrizzük meg. A kérdés tehát az: mennyire alkalmatlanok nagyobb választótestületek jó választásokra, vagy más szavakkal: mennyire tétetnek ki nagyobb mértékben idegen befolyásoknak? - A befolyás, mely a választókra hathat, háromféle lehet. Jöhet az: először a kormánytól; másodszor egyes osztálytól, harmadszor egyes egyénektől. *Először*: ami a kormány befolyását illeti, mindenekelőtt szükséges kijelentenem, hogy én azok közé tartozom, kik a kormány befolyásának teljes kizáratását egy jó választási rendszer kellékei közé nem számítom - már azért sem, mert a kormány minden befolyásának kizárását lehetetlennek tartom. Van egy neme a kormány befolyásának, melyet én üdvösnek tartok. - Ha jó, hogy vannak polgárok, kik a létező állapotok javításáért lelkesülnek: jó és üdvös, hogy legyenek olyanok is, kik a fennálló rendnek fenntartásáért éppoly lelkesedéssel fáradnak. Ezen befolyása a kormánynak mind a két választási rendszernél hasonló. De van egy más neme a kormányi befolyásnak, és az nem erősebb-e a közvetett választásoknál? - Azon befolyás, amelynek alapja megvesztegetés, nem fog-e sokkal könnyebben gyakoroltatni egypár száz képviselő, mint éppannyi ezer polgár felett - főképp, miután az előzmények szerint azon néhány száz ugyanazon ezerből áll, melyből a polgárok? Még nagyobb mértékben áll az, ha azon káros hatásra tekintünk, melyet egyes osztályoknak túlnyomó befolyása a választásokra gyakorol. Bármi optimisztikus szemekkel tekintsük a közdolgokat, nem fogja tagadni senki, hogy a képviselőtestületekben a város polgárainak egyes osztályai egészen más irányban lesznek képviselve, mint azok a városban valóságban léteznek; mert hol az ipar túlnyomó, a képviselőtestület kizárólag az iparűzőkből fog választatni; és oly városokban, hol a földbirtok túlnyomó, kérdésen kívül a földbirtok fog képviseltetni, részszerint azért; mivel a képviselői hivatal bizonyos kötelességekkel jár, melyeket csak vagyonosabbak vállalhatnak el - részszerint: mert minden városban bizonyos érdekek túlnyomó többségben vannak, s majdnem bizonyossággal mondhatjuk, hogy a képviselőtestületek többnyire kizárólag a polgárok egy-két osztályából állandanak; - már célszerű-e, hogy azon jogok, melyeket a városoknak a közjó tekintetéből gyakorolniuk kell, csak egyes osztályok által gyakoroltassanak? s hogyha már - mert a polgárok egész tömege az igazgatással meg nem bízathatik - az egész igazgatást e testületekre bízzuk, a polgárság egyéb osztályainak semmi befolyást ne engedjünk, s őket így megfosszuk azon lehetőségtől, hogy törvényhozási befolyásuk által azon bajokon, melyek a képviselőtestületeknél, mint minden emberi institúciónál, mutatkozni fognak, békés úton segítsenek? - Ami végre azon befolyást illeti; melyet *egyesek* a választásnál gyakorolnak, ki nem látja, hogy akár azt tekintsük, melynek kútfeje a megvesztegetés - akár azt, mely bizonyos egyének személyes tulajdonságaiból veszi eredetét, az egyesnek befolyása a közvetett választásnál szükségképp nagyobb, részint; mert - amint mondám - a képviselők ugyanazon osztályokból lévén, mint a polgárok, a megvesztegetés a megvesztegetendők kisebb számával könnyebbé válik; részszerint, mert egyes egyednek szükségképp nagyobb befolyással kell bírni azon testületre, melynek tagja, s mely - hogy úgy mondjam - túlnyomó hatalmát megszokta mindazon polgárokra, kiket ő maga személyesen éppen nem, s kik őt csak híréből ismerik. Mindezekből világos, hogy a választáshoz szükséges képességre

nézve, mi a választók személyes képességét illeti, semmi ok nincs, mely azt javaslaná, hogy a polgárok a választásra való egyenes befolyásuktól megfosztassanak, sőt hogy azon idegen befolyásokra nézve, melyektől a választókat meg kell őrzenünk, az egyenes választás mind a *kormány*, mind *egyes osztályok*, mind bizonyos *egyediségek* irányában még több biztosságot nyújt. Áttérek a kérdés másik oldalára, azaz azokra, mik a választók nagy száma ellen a közveszély tekintetéből mondattak. Nincs emberi institúció - főképp olyan melynek alkalmazásába emberi szenvedélyek is be ne folynának, melyek ne volnának rossz oldalai, s így nem azt, hogy a választók nagy számával bizonyos veszélyek köttetnek össze, hanem azt kellene megmutatni, hogy e veszélyek a közvetett választásoknál kisebbek; márpedig ez nem fog bebizonyíttathatni. A választással összekötött veszélyek olyanok, melyek vagy a választás *előtt*, vagy *alatt*, vagy *után* mutatkoznak. Tagadni pedig nem lehet, hogy mindezen veszélyek a közvetett választásnál - miként az javasoltatik - tetemesen nagyobbak. A választást megelőző bajokra nézve minden választás bizonyos választási agitáció által előztetik meg; s mennyivel fontosabb a hivatal, mely választás által betöltendő, s mennyivel nagyobb az egyes választónak egyenes befolyása: annyival nagyobb leend az agitáció, s e tekintetben minden kérdésen kívül áll, hogyha a követek választása a polgárok öszvegére bízatik, az agitáció többekre fog terjedni, - a kérdés csak az marad: mikor veszélyesebb a választási agitáció, akkor-e, ha a polgárok vagy ha a közigazgatással megbízott képviselőtestület kebelében létezik? s a m. fő RR. meg fogják engedni, hogy ez utolsó esetben! - Megengedem, hogy a választási izgalom a polgárok közt nagy leend; - s habár minden nemzeteknek példája, hol jelenleg majdnem kizárólag direkt választások léteznek, mást mutat, s habár Anglia s Franciaország és Némethon nagy része világos tanúságát adják, hogy a választási jogok direkt gyakorlata a renddel megfér, s nem valószínű, hogy az agitáció Magyarországban nagyobb leend, mint e politikai tekintetben annyira kifejlett országokban: megengedem, hogy polgáraink egypár napot munka helyett agitáció közt töltendenek, de vajon ebből annyi kár fog-e támadni, mintha az izgalom magát az adminisztrációt foglalja el? Magyarországon a választásokból származó agitációk a megyékben legalább - melyeken kívül szabad választást nem találunk - nagyok, hatásuk károsabb; de miért? nemde azért, mert a választási agitációk a közigazgatás terére vitetnek át - mert a választó testület ugyanaz, mely a közigazgatással bízatott meg. S vajon azok, kik a követválasztásnak a képviselőtestületre való bízását indítványozzák, nem akarják vagy nem fogják-e akaratlanul a közigazgatás és választás öszvekeverése által ugyanazon bajokat előidézni a városokban, melyeket a megyékben oly szomorúan tapasztalunk? s így mindezen bajokat magunkra vállalva, még azon, min segíteni akartunk, sem segítettünk, s rendelkezésünk által a polgárok politikai felizgatását sem kerültük el, sőt annak épp ezáltal még veszélyesebb irányt adtunk. A képviselők választása polgárok által történik; ha a képviselők csak közigazgatási tárgyakkal bízatnak meg, választásukban politikai szenvedélyek soha fő tekintetet játszani nem fognak, mert minden polgárnak egyaránt érdekében fekszik, hogy városa jól kormányoztassék, s nem annyira a választandónak politikai elvei, mint inkább becsülete és képessége fognak tekintetbe vétetni. De számolhatunk-e erre, ha a képviselői testület egyszersmind a követválasztással bízatván meg, a polgárok politikai befolyásukat csak általa gyakorolhatják, ha tudják, hogy képviselőiket választva egyszersmind követjöket választják meg? - A politikai izgalmat átvisszük a képviselőtestület választásához, s mintegy kényszerítjük a polgárt, hogy az adminisztráló testületet is csak vélemény-barátai közül válassza - hogy azon megyéknek példáját kövesse, hol amint látjuk, a választandó tisztségviselőknél nem annyira az egyedek képessége mint politikai elvei vétetnek tekintetbe, mert minden választó érzi, hogy kötelessége inkább eltűrni azon bajokat, melyek rossz igazgatásból erednek, mint azon elveket veszélyeztetni, melyektől hona felvirágzását várja, s vajon ez a rend, hogy a városok jól igazgathassanak? - De nézzük a választás *alatti* veszélyeket. Távol legyen tőlem, hogy a választások alatt történni szokott kicsapongásokat menteni akarnám; alkotmányunk egyik legrosszabb kinövésének tartom azokat, min segítenünk kell;

de vajon; öszvehasonlítva az egyének míveltségi fokát, melyen megyéinkben választóink egy része áll, azzal, melyen azok, kiket a tek. RR. polgári jogokkal felruháztak, állnak - lehet-e a megyékről a városokra következtetést húzni, főképp akkor, ha meggondoljuk, hogy a megyékben a választásnak lehető legnagyobb rendszere divatozik, s hogy a városokba behozandó rendszer még most tőlünk függ, melyet, minél jobbat és célszerűbbet hozni és életbe léptetni legszentebb kötelességünk? - Ki akarjuk kerülni a korteskedést - s ez jó és célirányos; a korteskedés által néha rossz követek választatnak, s a korteskedés erkölcsrontó; de vajon a közvetett választásnak nincsenek-e szintén rossz következtetései? - Ha a választás kizárólag a képviselőtestületekre bízatik, a korteskedés helyett *intrigák* fognak támadni, melyek által néha szintén rossz követek választatnak, melyek szinte erkölcsrontók, s pedig azon testületekre nézve, melyektől az egész város beligazgatása s így léte függ. Igen, de egypár száz képviselő intrigái a közrendet nem zavarhatják-e fel, midőn az izgalom, ha ezerre terjed, veszélyes? Hát oly államban élünk, hol egypár ezer ember választójogait nem élvezheti anélkül, hogy a közbátorság veszélyben ne forogna? Hát nem kell-e megfosztani ezen elvből kiindulva a megyei választókat is jogaiktól? - nem kell-e megfosztani a polgárokat képviselőik választásától is? - S ha a közbátorság hazánkban csakugyan oly gyenge alapokon áll, hogy az egypár ezer polgár irányában föl nem tartathatik, vajon ki állhat jót, hogy az ezen rendszabály mellett is felzavartatni nem fog? Elismertük a polgárok jogait; - azt gondoljuk-e, hogy tűrni fogják, hogy e jog gyakorlatában egy nagy illúzióvá váljék? nem fognak-e az ily módon kizárattak elkövetni mindent, hogy maguknak természetes befolyásukat megszerezzék, s a petíciók, gyülekezetek, utcai lárma, az intimidatiónak száz neme el van-e kerülve? - nem fognak-e öszvecsődülni, mint a római nép a konkláve, úgy a városházak körül, hol a választás tartatik, s lármájokkal kijelölni azt, kit választatni kívánnak? Igen! a mélt. fő RR. ez indítvány elfogadása által a polgárok nagy részét jogaik élvezetéből kizárták; de azt, hogy a rendet biztosították - quod salvaverint rempublicam - ne mondja senki. S igaz marad, hogy vagy erős a közrend, s akkor nincs mit félni; vagy gyenge, s akkor a kicsapongások történni fognak a kettős választásnál is. - Idejárul még az: hogy a választóknak politikai elveik lévén, ha közvetlenül nem folyhatnak be a követválasztásba; akkor képviselőkül nem a közigazgatásra legalkalmasabbakat, hanem csak politikai ugyanazon egy hitbelieket fogják választani. Mi a közállományra nézve mennyire vészterhes; nem szükség fejtegetnem. - A választás utáni veszélyekről rövid leszek. Minden hibás választásnak rossz következése háromféle lehet; első: hogy alkalmatlan egyén választatott; második: hogy a közbizodalmat nem bírja; harmadik: a választótestületben visszamaradó ingerültség. Az elsőre mindazon okok, melyek annak bizonyítására fölhozattak, hogy a polgárok jó választásra képesebbek, eleget bizonyítanak. A másodikra magában világos, hogy a polgárok oly egyedek iránt, kiket magok választottak, több bizodalommal fognak viseltetni, mintha választásokra csak oly csekély befolyást gyakorolnának. A harmadikra azon ingerültség, mely választások után visszamarad, annyival gyöngébb, mennyivel inkább meggyőződünk, hogy a választás becsületes módon történt, s hogy csakugyan kisebbségben maradtunk; már ezen meggyőződést a legyőzött párt csak akkor találja, ha a választás a polgárok öszvegére bízatik, nem pedig, ha az oly testület által történik, mely legalább a legyőzött félnek nézete szerint nem a városi többség érdekeit képviseli választásában. A képviselőtestület adminisztrál, s így a dezorganizáció, mely a választás után hátramaradt, bizonyára sokkal károsabban fog hatni akkor, ha ezen testület tagjai közt támad. Ha a választás a képviselőtestre bízatik, az e testületben szüntelen fluktuációkat fog előidézni, miután kétséget nem szenved, hogy minden politikus felekezet, tudva, hogy országgyűlési képviselője csak akkor választathatik elvhívei közül, ha elvei a képviselői testületben majoritással bírnak, minden választásnál el fog követni mindent, hogy elveinek többséget szerezzen. Mindezen okoknál fogva, melyek által meggyőzettem, hogy a követek választása nemcsak minden veszély nélkül bízattathatik a polgárok öszvegére, sőt hogy csak

ezen mód által eszközöltethetik, hogy a városok képviselete ne csak színlett, de való legyen: én a tek. RR. szerkezetét pártolom.

1844

A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK KÉPVISELŐI TESTÜLETÉNEK VÁLASZTÁSÁRÓL

KÉT BESZÉD

1

Midőn az előttem szólott gr. Szécsen Antal őméltósága a t. RR. által ajánlott indítvány helyébe egy más indítványt terjesztett a mélt. fő RR. táblának tanácskozása alá, két fő indoktól vezéreltetett. Az egyik fő ok, mely ő méltóságát arra bírta, hogy a t. RR. nézetétől eltérjen, az: hogy miután a választási és adminisztracionális funkciók között oly tetemes különbség létezik, miután kívánatos, hogy a választásoknál minél többen, az adminisztrációban minél kevesebben vegyenek részt - az adminisztrációt és a választást ugyanazon testületre bízni nem lehet. Második nézete a méltgos úrnak az volt: hogy mivel a t. RR. a képviselőtestületet nem a polgárok, hanem a lakosok számához kívánnák arányosítani: a méltgos úr ezt nem tartja következményeire nézve célszerűnek. Mi az elveket illeti, melyeket a méltgos úr felállított: én őméltóságával tökéletesen egy értelemben vagyok, mert én is azt hiszem: sokkal természetesebb, hogy a képviselői testület ne a lakosok számához általánosan, hanem csak a polgárok számához méressék, mert megtörténhetnék, hogy egy új fabrikának felállítása által a városnak lakosai ezerrel szaporodnának anélkül, hogy a polgárok száma csak eggyel is szaporíttatnék, és ezen esetben nincs ok, miért szaporíttatnék a képviselői testület; - második nézetére nézve a méltgos úrnak, hogy nem célszerű a választást és adminisztrációt ugyanazon egy testületre bízni: szintén kezet fogok a méltgos úrral, csakhogy a méltgos úr által felállított elvekből kiindulva, én nemcsak a t. RR. indítványát, a városi követek által tett javaslatot, hanem éppen úgy a méltgos gróf indítványát sem fogadhatom el. Meg fogom mondani okaimat. - A méltgos úr azt mondá; hogy midőn a képviselői testület organizációja forog kérdésben, természet szerint első kérdés az: minők legyenek azon képviselői testületnek funkciói, mert csak akkor mondhatjuk, hogy e testületeket jól rendeztük el, ha azok céljok- és hivatásuknak megfelelnek. A képviselői testületnek a méltgos úr nézete szerint kettő a feladata; először: a *tisztviselők választása*, és a funkciók e részében részt vesz minden képviselő; másodszor: az *adminisztráció*, s ebben nem vesz részt ugyan minden képviselő, de részt vesz a képviselőknek azon része, mely a képviselőknek választván, a többiek között legtöbb szavazattal választatott. - Miután ez indítvány szerint az adminisztráció csak a megbízottakra bízatik, ezek pedig e hivatalra nem különösen választatnak: azon testület alkotása, melyet a városi adminisztrációval megbízánk, a sorstól függ. Én legalább így értettem az indítványt. - Már kiindulva azon meggyőződésből, hogy a szabad választás magyar alkotmányunknak egyik talpkövét teszi, melyet mi bizonyosan megingatni nem fogunk, mely végett némely rosszat, mi talán szintén rajta alapszik, eltűrünk - mert meg vagyunk győződve, hogy alkotmányunknak biztosabb garanciája nincs -, amennyiben a méltóságod által tett indítvány a városokra nézve megállapítandó választási rendszert foglal magában, én azt el nem fogadhatom; mert olyannak tartom, mely a szabad választásnak színét hordja magán, mely a szabad választásnak nevét viseli, de mindazon jótéteményeket, melyeket a szabad választástól várunk, felfogásom szerint, nem eszközölheti. A szabad választásnak különböző hasznai vagynak. Felfogásom szerint a szabad választásnak hasznait körülbelől ezekre lehet redukálni - először: a szabad választás biztosítja az egyes polgárok szabadságát, nemcsak a kormány irányában, hanem, ami még fontosabb, irányában azon önkényes tisztviselőknek, kik oly országban, hol szabad választás nincsen, a despotizmusnak kisebb, de éppen azért bosszan-

több részét gyakorolják az egyes polgárokon; a második jótéteménye a szabad választásnak az: hogy a választott tisztviselőknek érdeke a polgárok többségének érdekétől nem különböztethetvén el, miután ha személyes érdekei mások volnának is, legalább egy marad, mely őt a többség függésében tartja, az, hogy ismét tisztviselőnek választassák - valószínűbb, hogy az adminisztráció a többség érdekét megsérteni nem fogja; harmadik jótétemény a responsabilitas, miután kétségenkívül sehol az egyes tisztviselő nagyobb felelősség alatt nem áll, mint ott, hol választatik, s minden zavar, minden szerfeletti agitáció nélkül, ha a választás ideje eljő, hivatalától, melyet rosszul viselt, megfosztathatik; - a negyedik jótétemény a közbizodalom; érdekében fekszik a státusnak, hogy a közhatalom oly kezekre legyen bízva, kik bizodalommal bírnak a polgárok többsége előtt, és kik azért kevesebb oppozícióval találkoznak akkor, mikor hivatalukat végrehajtják -, az ötödik jótéteménye a szabad választásnak az, hogy a szabad választással a megtiszteltetésnek egy neme lévén összekötve, olcsóbban jobb tisztviselőket lehet kapni, mint a kinevezésnek akármi módja által, hol nem annyira becsületért, mint tisztán azon jövedelemért, melyet hivatala által nyer, tölti be azon egyén hivatalát; - a szabad választásnak hatodik jótéteménye azon valószínűség, hogy jó tisztviselők fognak választatni egyes hivatalokra. Mindezen tekintetekben engem gr. Szécsen Antal úr indítványa nem elégít ki; mert mind az általam elősorolt jó következéseket, melyeket valóban szabad választásoktól eltagadnunk nem lehet, oly választási rendszertől nem várhatom, melynél a polgár csak egy képviselőnek választásával bízatván meg, tisztviselőjének kinevezésében egyenesen részt nem vesz, melyben a polgárnak egész befolyása egy fictio iurisra zsugorodik össze, és a tisztviselő magát a polgárok többsége iránt, valamint választása által lekötelezve, úgy tőlük függésben nem érezheti, mert ha én a szabad választásban a polgári szabadságnak egyik fő garanciáját látom, látom pedig azért, mert csak általa érezheti magát az egyes tisztviselő szüntelen függésben polgártársaitól, kérdem a mélt. fő RR-et: vajon ha a választás csak a képviselőtestületre bízatik, számolhatunk-e erre? - nem teoretikus tekintetben szólok, hanem praktice akarom fölvenni a dolgot - kérdem a mélt. fő RR-et, nem valószínű-e, hogy ezen képviselőtestület csak a polgárság egy-két magosabb classisából fog állani? - már hogy a választásnak ekképpeni elrendezése által a tisztviselőknek kihágásai ellen a polgárság azon magasabb osztályai, melyek a képviselőtestületet majdnem kizárólag tenni fogják, biztosítva lesznek, nem szenved kérdést; de ha az ily osztályoknak érdeke összeütközésbe jön azon osztályok érdekével, melyek a képviselőtestületben nincsenek képviselve, hisszük-e, hogy ezen osztályok és éppen azok, melyek, mint gyöngébbek, a törvényhozás legfőbb figyelmét igénylik, biztosítva lesznek egyes képviselők kihágásai ellen? kétséget sem szenved, hogy a tisztviselő így is függni fog a többségtől, de csak azon többségtől, mely őt választja, e többség pedig - gyakorlatilag véve fel a dolgot - csak egyes osztályok többsége, azon osztályoké, melyeknek érdekei a nagy szám érdekeivel sokszor ellentétben állanak, s melyeknek túlnyomó befolyása ellen a polgárok többsége általán fogva biztosítva e választási rendszer mellett nincs. Mi a bizodalmat illeti: a mélt. gróf úr nem fogja tagadni, hogy minden kétségen kívül a bizodalom olyan magisztrátus irányában, kit az egész polgárság választ, kétségenkívül nagyobb lesz, mintha az csak egyes osztályok által választatott. - Marad tehát a jó választásnak valószínűsége. Erre nézve, mélt. fő RR.! nem tagadom, hogy ha a választás, mint én azt kívánom, a polgárságra általán véve bízatik, néha rossz választások is történhetnek, de bátran merem állítani, hogy azon indítványt elfogadva, melyet mélt. gr. Szécsen Antal úr a mélt. fő RR elébe terjesztett, a rossz választások ellen egy cseppel sem vagyunk biztosítva inkább, mint akkor, ha a választásokat általán véve a polgárokra bízzuk. - Nem akarom fejtegetni hosszasabban: vajon ezen képviselőtestületnek van-e csak joga másokat választani, mint kiket a polgárság általán véve választana? mert a képviselőtestület egész joga azon alapszik, hogy fictione iuris a képviselőtestület a polgároknak általános véleményét képviseli. Azok tehát, kik a képviselőtestületre a választási jogot azért bízták, mert az a polgárságot képviseli, nem tehetik fel, hogy a képviselőtestület másokat fogna választani, mint

azokat, kiket a polgárság többsége választana. Azon pillanatban, midőn ezt felteszik, eltértek azon bázistól, mely a képviselők választási jogának alapját teszi; de kérdem: ha a rossz választások ellen biztosítani akarjuk a városokat? ha meggyőződve arról, hogy a legjobb egyének választása iránt a törvényhozás nem biztosíthat senkit? ezért feladása nem más, mint hogy azok, kik hivatalviselésre képtelenek, a választási mód által kizárassanak: azt vajon gr. Szécsen indítványa által érhetjük-e el? Nem képes egyének kizárására létezik többféle mód: a candidatiói jog, a másik a gradualis promotio, a harmadik bizonyos képességi examen, mint Poroszországban; de az, mely az indítvány által előnkbe terjesztetett, általában erre nézve semmi biztosítékot nem ad - vagy valamely felsőbb, a kormány kinevezésétől függő tisztviselő vétetik fel a városokban, ki, mint a megyékben a főispánok, candidatiói joggal ruháztatik fel - vagy nem; - ha az első, akkor a candidatiói jog által biztosítva vagyunk arról: hogy oly egyének nem választathatnak, kik hivatalviselésre nem képesek; mert feltehetjük, hogy a kormány által kinevezett ilyen egyén képtelen egyéneket nem fog candidálni; ha pedig candidatiói jogot meg nem állapítunk, akkor gr. Szécsen Antal úr indítványa mellett éppen oly kevéssé vagyunk biztosítva, mintha a polgárságra általánosan bízzuk a választást; mert azon hat-, négy-, vagy kétszáz képviselő, ki midőn választani fog, bizonyosan éppen úgy, mint az egész nagy tömeg, vezéreltethetnek barátság vagy gyűlölség által, és a legcélszerűbb egyéneket kihagyhatja és a képteleneket megválaszthatja, nem nyújt e tekintetben legkisebbel sem több biztosítékot. Mennyiben tehát a méltgos úrnak indítványa a képviselőtestületet választási jogokkal ruházza fel, miután e választási mód jó választásokra nézve semmivel több garanciákat nem nyújt, mintha a választás a polgárok öszvességére bízatnék, s mindazon jó következéseket nélkülözi, melyeket valóban szabad választásoktól várhatnánk: nem látok mást, mit az indítvány mellett felhozni lehetne, azon rendőri tekinteteken kívül, melyeket gróf Batthyány Lajos tisztelt barátom tegnap említett, azon rendőri tekinteteken kívül, melyek a követeknek a képviselőtestületek általi választása mellett felhozattak, s melyek abban állanak, hogy ott, hol négy-ötezer választók vesznek részt a választásban, a jó rendet fenntartani nem lehet, és hogy azért a választási jogot annyi emberre bízni nem szabad. Én egy ily fontos jog ellenében, minő a választás, ezen rendőri tekinteteket - mint már a követek választásánál megmondám - nem tartom fontosaknak, főképp akkor, midőn a választás módjának meghatározása a mélt. fő RR-től függ, és mindazon eszközökről gondoskodhatunk, melyek által a választásnál mindennemű kicsapongások kikerültethetnek; sokkal fontosabb, mélt. fő RR.! az, mi mélt. gr. Szécsen indítványának azon részét illeti, mely a képviselőtestületről mint a város adminisztrációjával megbízott gyülekezetről szól. Miután e tekintetben mélt. gr. Szécsen Antal úrnak indítványa ellen mindazon okok éppen oly erősen, sőt még erősebben állanak, melyeket a mélt. úr a t. RR. indítványa ellen felhozott, e tekintetben az indítvány, ha annak részleteit és azon elvet, mely annak alapjául szolgál, összehasonlítjuk, felfogásom szerint önmagát tökéletesen nullifikálja. Az indítványnak e tekintetben két része van, az első az adminisztrációval megbízott képviselőknek száma - a második a megbízottaknak minősége. Ami a képviselők számát illeti, a méltgos úrnak indítványa szerint, ha jól hallottam, a legnagyobb városban körülbelől kilencven és száz megbízott választatnék. Már a számra nézve én csak azt mondom, hogy gyakorlati tekintetből e számot keveslem, és hogy miután ha nem vagyok is igen beavatva például Pest városa adminisztrációjába, azt mégis úgy tudom, hogy jelenleg Pest városában százhúsz ilyen megbízott polgár létezik, és tudom azt, hogy ha Pest városában ezen megbízottak kollégiuma csak száz tagból állana, elmellőzve is, hogy ez nemigen nagyon fogja elősegíteni azon bizodalmat, mely a városok iránt most létezik. - Ha a tanácskozó testületet ily kis számban állapítjuk meg, azt hiszem: e száz egyén aligha képes azon fontos kötelességek teljesítésére, melyek reábízattak. Ne felejtsék el a mélt. fő RR., hogy azon száz egyén igen fontos funkciókat gyakorol - de hogy azokat díj nélkül gyakorolja, és hogy egyáltalában semmi mód nincsen, mely által azon egyének arra, hogy hivatásukat pontosan betöltsék, kényszeríttethetnének. Már a közgyűléseken kívül e képviselők vagy inkább

megbízottak kérdésen kívül részt fognak venni minden egyes választásokban, ki fognak küldetni az administrációban szükséges egyes bizottságokhoz - nehogy ott a magisztrátus tökéletes szabadsággal és függetlenséggel tegye azt, amit akar, és kérdem a mélt. fő RR.-et: ha először csak száz ily megbízott választatik - másodszor, ha meg kell győződve lennünk arról, hogy e megbízottaknak igen fontos és számos funkciói lesznek - ha, harmadszor, látjuk, hogy e megbízottaknak semmi fizetés, elmulasztott munkáikért semmi kárpótlás nem adatik, nem következik-e, hogy a polgárságnak mindig csak leggazdagabb osztályából fognak választatni a képviselők? s hogy e hivatalra egyes ambiciózusokon kívül senki nem fog találkozni, ki azt szívesen elvállalja, s hogy így kaput nyitottunk egyrészről a leggazdagabb polgárok túlnyomó befolyásának, kiknek kezébe adtuk az administrációt, másrészről ajtót nyitottunk azoknak, kik ambícióból akarnak részt venni a közdolgok elintézésében; én teljesen meg vagyok győződve, hogy Pest városában, ha nem létezik több, mint száz megbízott, alig fog Pest városában száz ember találkozni, ki azon hivatalt örömmel elvállalná, polgárokról és nem oly egyénekről lévén szó, kik a politikát csak mulatságból űzik, és sok más foglalatosságok által nem foglaltatnak el. - Azonkívül a szám maga még nem biztosít arról, hogy az administráció jó lesz, hanem ez azon egyénektől függ, kik az administrációban részt fognak venni; függ továbbá attól, hogy azon megbízottak olyanok legyenek, kik hivatalaik viselésére képesek. Éppen azért én igen hibásnak tartom a t. RR. indítványát, éspedig azért, mert az administráció a választástól el lévén különítve, a képviselőtestület kiegészítésénél az administráció tekintete hihetőképp subordináltatni fog. De vajon gr. Szécsen indítványa e bajon segíte-e? A méltgos úrnak indítványa szerint az administracionális testületet ki választja? a sors; a méltóságos úr mit tesz, hogy jó administrációt várhassunk? választat egy képviselőtestületet, és a képviselőtestület legnagyobb részének mi a feladása? - *választás.* Már mikor ezen testület választatik, ötven, hatvan vagy száz tag véletlenül több voksot kap, mint concandidatusai, és azon száz vagy hatvan, nem azért, mert polgártársai által legalkalmatosabbnak tartatik, nem azért, mert legalkalmatosabb administrációra, vesz részt az administrációban, hanem tisztán azért, mert legtöbb voksa volt, és miért volt legtöbb voksa? senki akkor, midőn neki a voksot adta, nem tudhatta, hogy megbízottnak fog választatni, hanem csak azért adta voksát, mert hitte, hogy ha a választásokban majd előkerülnek a tisztviselők választásai, azon egyénre fogja adni voksát, kit például a voksoló bírónak vagy polgármesternek akar. Nem az administracionális tehetség szerint, nem a legnagyobb bizodalom szerint, hanem tisztán aszerint fognak tehát választatni e megbízottak, mint azt egyrészről a sors akarja, másrészről azok, kik őket választották, egészen más tekintetből szükségesnek tartották, ez pedig a legrosszabb módja az administráció organizációjának - legrosszabbnak mondom azért is, mert az administrációra nézve, mint mondám, célszerű, hogy fölötte sok egyén által ne kezeltessék; másodszor: hogy képes egyének választassanak, de harmadszor, bizonyosan kívánatos, hogy az administracionális testületben a lehetőségig kevés fluktuáció legyen. Ez utolsó tekintetnél fogva én mind a t. RR., mind a mélt. gróf úrnak indítványát nem tartom célszerűnek annyiban, hogy hat évről hat évre az egész képviselőtestület újíttassék meg. Felfogásom szerint ezen totális renovációt szükségtelennek tartom, és meghagyván a hat évet, sokkal célszerűbbnek tartanám, ha három évről három évre a képviselőtestületnek csak fele választatnék - és így egyszerre tökéletesen új tagok nem lépnének az administrációba, miáltal az történnék meg a választásokban, mi néha a megyékben történik, hogy olykor a választás utáni első évben senki sem ismeri kötelességeit kellőleg. - De ha az administrációt a választással gr. Szécsen indítványa szerint összekötjük, nem fogunk-e alkalmat adni a lehető legnagyobb fluktuációkra? Ha ezen testületnek semmi más funkciója nincsen, mint administrálni, kétségenkívül minden polgárnak szívén fekszik, hogy azon város, melyben lakik, és melyben birtoka van, lehetőleg jól és becsületesen administráltassék. Ha csak az administrációt bízzuk az administracionális testületre, meg vagyok győződve, hogy félretéve minden mellékes tekinteteket, félretéve minden politikus elveknek súrlódását, az administracionális

testülethez minden ember azokat fogja megválasztani, kiket meggyőződése szerint legbecsületesebbeknek, legjobbaknak tart. - Ha ezen adminisztracionális testület meg van egyszerre választva, és a polgárok meg vannak győződve, hogy ezen testület kötelességeit teljesíti, a polgárok sokkal józanabbak lesznek, semhogy az adminisztracionális testületet minden választásnál tökéletesen megújítanák, felforgatnák, és abból sokakat kihagynának, hanem mennyire csak lehet, ugyanazokat fogják megtartani, és így lassankint oly rendesen fog menni ezen adminisztracionális testületnél a kezelés, mint a dicasteriumoknál; de ha az adminisztracionális testületet nem lehet választani másképp, mint hogy egyszersmind a választásokról is határozzunk, akkor az adminisztracionális testületnek organizációjába behoztuk a választásoknak minden lehető agitációit. Akkor, mikor az adminisztracionális testületeket választja a polgárság, kétségkívül nem fogja mondani: „Ezen egyén ügyes adminisztracionális tehetségét megmutatta, hat évig jól kezelte az adminisztrációt", hanem azt fogja mondani: „Ezt akarom polgármesternek, ezt bírónak, márpedig azon emberek mást akarnak bírónak, mást polgármesternek, tehát azon embereket kiteszem, és másokat teszek helyökbe, s meglehet, azok talán nem oly jól fogják adminisztrálni a közdolgokat, hanem azok is majd beletanulnak, és ha jó bíró és polgármester van, sokat fogok nyerni." - De ez még nem minden, mert erre valaki azt felelhetné: „Hjah! lesz annyi józansága a polgárságnak, hogy az adminisztrációt nem fogja tökéletesen sacrificálni, sőt éppen ellenkezőleg azon lesz, hogy az adminisztráció maradjon meg"; mert a jó adminisztráció hatással lesz a bíró választására és a többi tisztviselőkre; mert a polgárság azt fogja mondani: „Inkább, mint hogy rossz adminisztrációnak tegyem ki magamat, eltűröm, hogy a bíró és polgármester ne legyen kedvem szerint választva." De méltgos gr. Szécsen Antal indítványa szerint a polgár, ha akarja is, nem érheti el ezen célt, mert a méltgos gróf indítványa szerint a képviselőtestület választatik minden hat évben, és a megbízottak az adminisztrációra nem azok közül jelöltetnek ki, hanem azokból választatnak, kik legtöbb vokssal bírnak; már most az egész polgárság hogy garantírozhatja magát, hogy az, kinek hatásával mint megbízottal eddig megelégedett volt, hasonlóképp megbízott fog maradni? megadja voksát, de meglehet, ez a legtöbb voksokkal bírók közé nem fog jutni, és így az adminisztracionális testület szükségképp fluktuáció alá kerülend: ezekért én gr. Szécsen Antal indítványát éppen oly kevéssé pártolhatom, mint azon indítványokat, melyeket a t. RR. és némely városi követek előnkbe terjesztettek; elvem az; hogy jó adminisztrációnk csak akkor lehet, ha az adminisztrációt a választástól tökéletesen elkülönözzük, és ha azon egyéneket, kik az adminisztrációval megbízatnak, különösen az adminisztrációhoz és csak az adminisztrációhoz választjuk. - Erre nézve én a képviselőtestületet megtartván, mert praktikusabbaknak látszanak azon számok, melyek a városi követek munkájában találtatnak, a képviselőtestületet össze akarnám állítani háromszáz, mint legnagyobb, és ötven vagy negyven egyénből, mint legkisebb számból, s ez közvetlen a polgárság által választatnék, és semmi mást nem tenne, mint azon kötelességeket teljesítené, melyek a közgyűlésre bízatnak, és melyek a városok beladminisztrációjával összekötvék. A választást candidatio mellett és természet szerint mindennemű vigyázattal, nehogy kicsapongások történjenek, a polgárság öszvegére bíznám, és azt hiszem, hogy minden kétségen kívül, ha a mélt. fő RR. ezen indítványomat elfogadnák, legalább mi annak fővonalát illeti: ezen indítvány bennünket sokkal közelebb vezetne azon célhoz, melyet magunknak kitűztünk, mint ha a mélt. fő RR. bármelyiket fogadnák el a beadott indítványok közül s jelesen azt, melyet mélt. gr. Szécsen Antal tett.

2

Ha gr. Szécsen Antal mindjárt akkor, mikor indítványát előnkbe terjesztette, abban azon módosításokat vette volna fel, melyeket gr. Apponyi György úr előnkbe terjesztett, kétségenkívül a mondottaknak nagyobb részét nem mondottam volna, miután - mint gr. Apponyi György úr az indítványt most módosította, hogy ti. az adminisztrációra különösen fognak választatni a megbízottak - kérdésen kívül mindazok, miket az adminisztracionális testület sors által leendő kiegészítése ellen mondottam, azonnal megszűntek volna. Ha tehát a mélt. fő RR. gr. Apponyi György úr ezen módosítását elfogadják, e tekintetben nincsen mit szólani; de van annyiban, amennyiben azt hiszem; hogy a méltóságos gróf akkor, mikor azokra felelve, miket én a szám ellen felhoztam, azt mondá; hogy a képviselők száma Pest városában százötven és kétszáz, de talán háromszáz is fog lenni, tetemesen eltért gr. Szécsen Antal indítványától. Ha a méltóságos úr abban, hogy ezen adminisztracionális testület Pest városában háromszáz egyénből álljon, nem lát nehézséget: akkor örömest kezet fogok őméltóságával, és azt mondom, hogy a méltóságos úr és indítványom között nincsen különbség; a különbség csak addig létezett, míg azt hittem, s most is hiszek, hogy gr. Szécsen Antal úr indítványa által a megbízottak száma nem háromszáz, nem kétszáz, hanem háromszorozva a tisztviselők számát, legfeljebb száz vagy százhúsz lenne. Ha tehát az indítvány annyiban is módosíttatik, hogy Pest városában a megbízottak számának maximuma háromszázban vétetik fel, és a legkisebb városokban ötvenre tétetik: akkor őméltósága előadásának ezen részeivel is kezet fogok, sőt kinyilatkoztatom: hogy ez ugyanaz, mit én magam a mélt. fő RR-nek indítványba hozni akartam. De igen nagy és tetemes különbség van a száz és háromszáz között; arról kell tehát határozni, hogy gr. Szécsen Antal indítványát fogadják-e el a mélt. fő RR., vagy pedig azt, melyet gr. Apponyi György őméltga nyilatkoztatott? - és ekkor nem látnék bajt, ha például Pesten a megbízottak száma kétszázra felmegy; de azon alapja az indítványnak, melyet gr. Szécsen Antal felállított, ti. hogy mindig háromannyi megbízott legyen, mint tisztviselő, felfogásom szerint nem célszerű, éspedig azért: mert azt nagyon keveslem, hogy három megbízott jöjjön egy tisztviselőre - mert miután a megbízottak kollégiumának feladata ellenőrködés a tisztviselők irányában, és a méltóságos gróf azt kívánja, hogy a megbízottaknak többsége legyen a tisztviselőkkel szemben, hogy a tisztviselőknek ezen testületben, mely eljárásuk felett felvigyáz, ne legyen túlnyomó befolyása, ha azt akarja a méltóságos gróf - és meg vagyok győződve, hogy akarja -: akkor azon felállított rendszabálya, hogy a megbízottak száma csak háromszorozva tegye a tisztviselők számát, nem célszerű, miután a tisztviselők olyanok, kik fizetve vannak, kiknek semmi más kötelességök nincsen, kiknek legnagyobb érdekök, hogy azon tanácskozó testületben, mely az ő tetteikről ítél, többségben legyenek, ezek mindig részt fognak venni a tanácskozó testületben; de mi garanciájok van a mélt. fő RR-nek, hogy ezen megbízottak meg fognak-e jelenni a tanácskozásokban? mily garanciájok van a mélt. fő RR-nek, hogy azon polgáremberek, kereskedők, gyárosok, pénzváltók és mesteremberek fel fognak hagyni minden munkával, hogy részt vegyenek a tanácskozásban, mely reájok nézve sokkal kisebb fontossággal bír, mint azon foglalatosságuk, melyeket el kell hagyniok, hogy azon tanácskozásban részt vehessenek. Hisz, mélt. fő RR., bizonyos osztályai a népnek sokat tartanak a jogok gyakorlatára, és kétséget nem szenved, hogy a magasabb osztályok Magyarországban, mint mindenütt, igen nagyon szeretnek foglalatoskodni a közdolgokkal, mert a magasabb osztályoknál magasabb szokott lenni a hiúság; és ha tisztán ezen nézetből akarjuk választani e megbízottak kollégiumát: akkor valamint a megyei választásokban a táblabírák megjelennek fizetés nélkül a közgyűléseken, úgy meg fognak jelenni ezen megbízottak is; de mélt. fő RR.! polgárokról van szó, oly emberekről, kik dolgozó emberek, kik nem fognak odaülni és gyönyört keresni abban, hogy nagy beszédeket mondjanak el; ha tehát azt akarjuk, hogy a megbízottak többségben legyenek és oly kvalitással bírjanak, miképp a tisztviselők eljárása fölött ítéljenek, szükségképp azt kell mondani, hogy nem háromszorozni, hanem

legalább hatszorozni kell a képviselők számát a tisztviselőkéhez mérve - és így azon indítványt újítom meg, hogy a maximum háromszáz, a minimum ötven legyen. - Amit gr. Apponyi György előadásomra felelve mondott, engem - megvallom - nem győzött meg; a méltóságos úr azt mondá, hogy nézeteimet gyakorlatiaknak állítottam; őméltósága azonban azt hiszi, hogy azok csak teóriák, és azt mondá, tekintsünk körül az országban, és nézzünk a megyékre, s nem fogjuk-e látni, hogy a megyékben a legnagyobb osztályok vannak képviselve, és bírnak túlnyomó befolyással, és így mindig a szegényebb osztályt pártolják; ezt mondá - ha jól felfogtam - a méltóságos gróf. Méltóztassék emlékezni méltóságodnak akármily repartitióra, mely a megyékben történik az adónak akármely nemének kivetésekor, hol a nem-nemesség és nemesség érdekei összeütközésbe jőnek, és akkor kérdem a méltóságos urat: vajon a tapasztalás nem mutatja-e azt, hogy az adókivetésnél egyátalában csak azok vannak favorizálva, kik az ily megyei tanácskozásban legtöbb részt vesznek, és azon osztályra, mely legtöbb részt vesz a tanácskozásban, legkisebb adó vettetik ki; a legnagyobb adó vettetik pedig a birtokosokra, de nem azért, mert nem vesz részt a tanácskozásban, és nagylelkűséggel lemond azon befolyásról, hanem azért: mert többsége nincsen; utána pedig legtöbb adó vettetik azon néposztályra, mely egyátalában oly befolyással nem bír, és így éppen hivatkozva a megyékre, meg vagyok győződve arról, hogy mert a megyékben egyik osztálynak túlnyomó befolyása van, és túlnyomó hatással is bír; ezen gyakorlati példából kiindulva, nem akarom a városok képviselői testületét, a megbízottak kollégiumát úgy alkotni, hogy ott szinte csak egy osztály legyen képviselve, mely kétségkívül senkit annyira nem fog pártolni, mint önmagát.

1844

AZ UTASÍTÁSOKRÓL

KÉT BESZÉD

1

Mennyiben az előttem szólott méltóságos úrnak indítványa abban áll, hogy a 249. §-nak a) alatti pontja kihagyassék, őméltóságával tökéletesen egyetértek; de nem értek egyet azon indokokra, melyekkel ez indítványt pártolá, és azon következményekre nézve, melyeket a méltóságos úr e kihagyástól vár, miután meggyőződésem szerint abban a pillanatban, melyben itt a 249. § a) alatti pontja kihagyatik, a törvényhozás a városokra nézve az utasításokat megszünteti. A mélt. fő RR-nek hatalmában nem áll az utasításokra nézve a mostani gyakorlatot meghagyni; először azért, mert azon testületek, melyek az utasítást eddig adták, ha e törvény életbe lép, többé létezni nem fognak. Jelenleg egyes városokban az utasítások a választott polgárok, másokban a tanács, ismét más városokban különös választmányok által adatnak, és a mélt. fő RR. nem engedhetik, hogy ily fontos dolog a gyakorlatra bízattassék, midőn a gyakorlat oly különböző, és a törvényhozás azt minden egyes városokra nézve nem is ismeri; midőn másfelől a gyakorlat olyan, hogy még az utasítások legnagyobb barátja is az utasítások adását oly módon, mint az sok helyen létezik, üdvösnek nem tarthatja. De azonkívül a méltóságos úr másodszor azt mondá: hogy ezen törvényjavaslatnak egyik fő feladata az: hogy a követek, mennyire csak lehet, egyenlő viszonyokban vegyenek részt a törvényhozásnál; de ha ez kívánatos a megyei és városi követek között: bizonyosan kívánatos magok a városi követek között is; s valamint a mélt. fő RR. nézete szerint kívánatos, hogy míg a megyei követek utasításokkal lekötve vesznek részt a törvényhozásban, addig a városi követek minden utasítástól fel ne mentessenek: úgy kívánatos kétségenkívül az is, hogy a városi követek, kiknek egyenlő szavazat tulajdoníttatik, egyenlő hatalmakkal lépjenek a törvényhozásba, s ne egy része utasítással, más része utasítás nélkül; és azok közől, kik utasítással jőnek, ismét némelyek oly utasítással, melyet a közgyűlés dolgozott ki - mások olyannal, amelyet a tanács vagy valamely választmány dolgozott ki, vagy melyet éppen a polgármester maga írt, melyre szintén példákat mondhatunk. Én - amint mondám - a méltgos úrnak azon indítványával, hogy az a) alatti pont kihagyassék, egyetértek; de egyetértek azért: mert meg vagyok győződve, hogy e pontnak kihagyása a városi követekre nézve az utasítások megszüntetését foglalja magában, sőt a megyei követekre nézve is szükségképp az utasítások megszüntetéséhez fog vezetni, amit én meggyőződésem szerint oly valaminek tartok, mi által az ország általán véve csak nyerhet. Ne csináljunk magunknak illúziót; azon pillanatban, melyben a városi követek utasítással ellátva nem lesznek, a megyék az utasítási rendszert nem tarthatják többé fenn, s a városok iránt hozott határozatunk a kérdést jövőre nézve a megyékben is eldönti. Itt állunk felfogásom szerint a legfontosabb határozatok egyike előtt; ha a mélt. fő RR. a 249. §. a) alatti pontját felveszik: az utasítási rendszert, mely eddig még törvényben szentesítve nincsen, törvényesítették; ha a mélt. fő RR. az a) alatti pontot kihagyják: a jelen pillanatban az utasításokat megszüntetik a városokra nézve s a megyékre nézve is; de amit tesznek, semmi esetre nem lehet meghagyása a jelen állapotnak, hanem mindenesetre vagy pozitív szankciója az utasítási rendszernek, vagy annak pozitív megszüntetése. Nekem tökéletes meggyőződésem - és talán nincsen politikus tárgy a világon, melyről oly tisztán meg volnék győződve -, hogy a követi utasításoknak rendszere, valamint általán véve minden törvényhozásnál, úgy hazánkban azon fő akadályoknak egyike, melyek miatt törvényhozásunk föladásának tökéletesen megfelelni nem képes. Nem akarok az utasítások iránti véleményem támogatására a külföld példájára hivatkozni, miután valamint két egyén, úgy bizonyosan két nemzet sincs egymáshoz tökéletesen hasonló; más nemzeteknek példája tehát, melyek különböző viszonyok s körülményekben

élnek, közönségesen igen keveset bizonyít. Nem akarok hivatkozni arra, hogy valamint nálunk, úgy valaha minden törvényhozásnál utasítások léteztek, s hogy tovább haladva a civilizáció ösvényén, minden nép törvényhozóit e bilincsektől felszabadítá, s csak magát a dolgok természetét véve fel, nem világos-e, hogy az utasítási rendszer a törvényhozás feladásával valóságos ellenkezésben áll? A törvényhozásnak feladása gondoskodni az egész országnak javáról. Hogy e feladásnak megfeleljen, szükséges, hogy a törvényhozás előtt az országnak minden érdeke ismerve, hogy a nemzet többsége képviselve legyen; hogy a törvényhozás akarata - amennyire csak lehet - az ország legfőbb intelligenciájának legyen kifolyása; - szükséges végre, hogy a törvényhozás minden határozataiban a lehető legnagyobb következetességgel haladjon előre. Mindezeket egyáltalában lehetetlen az utasítások mellett eszközölni. Utasítással ellátott követek képviselik azon megyéket és testületeket, melyek az utasítást adták; de nem azon országot, melynek dolgairól szólanak, és melynek törvényeket alkotnak; azon akarat, mely az országgyűlésen nyilváníttatik, nem az ország kitűnő kapacitásai összemunkálásának eredménye, nem kölcsönös kapacitáció, hanem azon véletlen iránytól függ, melyben az egyes megyék vagy törvényhatóságok utasításai egymáshoz állanak, melyben ezen törvényhatóságok érdekei, melyek ez utasításoknak alapjául szolgálnak, az ország érdekeivel összehangzásban vagy ellentétben állnak, nem szenvedvén kétséget: hogy ez utasításokkal ellátott követ csak küldőit és azoknak érdekeit képviseli. És, mélt. fő RR.! Ugyan hová vezet ez állapot? oda, hogy az utasítások vagy nem tartatnak meg, vagy pedig ha megtartatnak, akkor az országnak legfontosabb kérdései nem abszolút, hanem relatív többség által döntetnek el. Oly testületben, hol azok, kik jelen vannak, szabad akaratuk szerint határozhatják el magukat, előbb-utóbb abszolút többség fog támadni; ott azonban, hol a tanácskozók utasítás által kötelezvék, abszolút többségről igen sok esetben szó sem lehet, hanem vagy kénytelen a követ utasítását megszegni és átmenni más véleményhez, vagy pedig relatív többség által döntetik el a kérdés - mi lehető legnagyobb szerencsétlenség minden törvényhozásnál: mert a törvény azon pillanatban, midőn alkottatott, már depopularizálva van, s mindazok, kik a törvényhozás munkálkodását figyelemmel kísérik, jól tudják, hogy nem az ország többségének akaratát foglalja az magában, hanem csak relatív többség vagy sokszor manőverek s parlamentáris ügyességnek eredménye. Aki ezen, az utasításokkal szükségképp összekötött káros következéseket figyelemmel tekinti, nem láthatja másképp, mint örömmel mindazon lépést, melyet törvényhozásunk arra tesz, hogy e bilincsektől megszabaduljon, s pedig annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy az utasítások adása azokra nézve, kiket e jog törvény szerint illet, egy nagyszerű illúziónál, sőt a választási jogok kijátszásánál nem egyéb. Az utasítás-adásnak joga teoretice véve szép dolog. A magyar nemes a követet nemcsak választja, de még utasítással is ellátja úgy, hogy követe mást nem tehet, mint mit neki küldője megenged. - Ez a teória, s meg kell vallani, hogy a nép szuverenitásának eszméje - a nép alatt magyar értelemben csak nemeseket értve - soha tágasabb értelemben nem alkalmaztatott, mint itt, hol minden egyes küldőnek a törvényhozásra mintegy egyenes befolyása engedtetett. Ez a politikai szabadságnak kulminációja, teóriában tudniillik, mert ha e szép elveknek a praxisban való alkalmazását tekintjük, egészen mást fogunk tapasztalni. Ki adja a megyékben a követeknek az utasítást? az, aki választotta? igen, teóriában, de praxisban a többezerre menő választók helyett az utasítás-adásnál tíz-húsz táblabírót találunk. Igen, de ezek talán olyanok, kiket a választók azzal különösen megbíztak? éppen ellenkezőleg, az utasítás adása a megyékben azokra bízatik, kik véletlenül azon helyen laknak, hol az utasítás adatik, vagy olyanok, kik gazdagabbak és nagyobb befolyásúak. Már ha föltesszük, hogy az, ki követet választ, akkor, midőn a követet megválasztja, szabad akarata szerint oly tagra adja szavazatát, kinek mind morális tulajdonságairól, mind politikus elveiről, mind képességéről meg van győződve: nem képtelenség-e az ily nagy testületek által szabadon választott követet oly utasításra kötelezni, mely neki tettleg legalább nem küldői, hanem az attól különböző kis testületek által adatik? Miben fekszik a választók nagy számának garanciája, ha a választott

követnek akarata kis testületek által határoztatik el, s egypár véletlenül összejött személy utasítást készítő választmány neve alatt a nagyszámú választók szándékát minden órában megsemmisítheti? - A szám, mely követet választ, utasítás-adásra már nagy száma végett nem képes; minek hát minden választási küzdelmeink, ha a követnek az utasítást nem az adja, ki őt választotta, hanem egy harmadik, mégpedig olyan, kit a választók azzal meg nem bíztak? Egy más s nem kevésbé káros következése az utasításoknak az: hogy általuk a következetesség törvényhozási dolgokban majdnem lehetetlenné válik. Más országban felállíttatván a törvényhozás által valamely elv, a nemzet legnagyobb bizonyossággal számíthat arra, hogy a törvényhozás a kimondott elvet minden következéseiben követni fogja. Magyarországban, hol a törvényhozásnak minden lépése ötvenkét megye többségének fluktuációjától függ, előre nem mondhatja senki, nem fog-e az egyszer kimondott elv, mihelyt annak alkalmazása kérdésbe jő, minden egyes esetben megsértetni? mi kétségenkívül egyike azon fő okoknak, mely által némely törvényes elvek kimondásába helyezett bizodalmunkban annyiszor megcsalódunk. Oda jutottunk utasításaink által, hogy hazánkban, hol minden ember szabadon kimondhatja meggyőződését, a törvényhozónak tulajdon nézetének, személyes meggyőződésének lenni nem szabad! Úgy alkottuk a törvényhozó testet, hogy körében minden megye, minden város feltalálja képviselőjét, csak a haza, csak az ország nem, mely reá jövőjét bízta. Oda vezettük törvényhozásunkat, hogy tetteiben a következetesség szerencsés véletlenné vált, hogy nemzeti életünk egyes lépéseit senki előre ki nem számolhatja; s mindezen bajoknak legfőbb és némiképp egyetlen okát én az utasításokban látom. Miután tehát meg vagyok győződve, hogy az utasításoknak a városokban való megszüntetése később azoknak általányos megszüntetéséhez fogna vezetni, s az a) alatti pont kihagyása a városi utasítások megszüntetését foglalja magában: én éppen ez okból e pont kihagyására adom szavazatomat.

2

A tárgy oly fontos, hogy a mélt. fő RR. megengedik, ha azon fontos ellenvetésekre, melyeket tisztelt barátom, gr. Dessewffy Emil tett, röviden felelek. Mielőtt azonban a feleletbe ereszkedném, bátor vagyok megjegyezni, hogy teljes meggyőződésem szerint minden törvényhozó testnek fő kötelessége lévén a logikai következetesség, s ez lévén kötelessége minden egyes tagnak - én, miután akkor, midőn a követválasztásról volt szó, a követválasztást az egész polgárságra kívántam bízni - mintegy kötelesnek érzem magamat, hogy mivel az egész polgárság nem tanácskozhatik, az utasításoknak a városi követekre nézve megszüntetését indítványozzam. Én részemről következetlenséget látok abban, hogy az, kit nagyobb szám választott, éspedig bizonyosan azért, mert elveit ismerte, egy kisebb számú testület által láttassék el utasításokkal; és ha a mélt. fő RR. e pontnál kimondanák, hogy a városi követek a városi megbízottak által fognak elláttatni utasításokkal, felfogásom szerint vissza kell menniök előbbeni határozataikra, és kimondaniuk: hogy az országgyűlési követeket nem, mint előbb határoztatott, a képviselők, hanem a kisebb számú megbízottak fogják választani. És éppen azért, ha most a városi követekre nézve az utasítás meghagyatik, ne higgyék a mélt. fő RR.! hogy azért a városi követek - mint azt gr. Szécsen Antal őméltga kívánja - a megyei követekkel aequalisáltatnának. A megyei követeknek helyzete más ez esetben is; a megyei követeknek az utasítást gyakorlatilag nem az egész nemesség adja ugyan, de az utasítás adása minden pillanatban a nemesség akaratától függ, - a nemesség nem ad utasításokat, de adhat, s mintegy tacite megegyezik abban, amit helyette némely táblabírák tesznek. A városokban a helyzet más; az, ki a követet választja, a mélt. fő RR. elvei szerint nem is adhatja az utasítást: mert ebből törvény által kizáratik; a városi követek tehát azáltal, hogy utasításokkal láttatnak el, nem hozatnak a megyei követekkel hasonállásba, hanem csak azon abnormis helyzetbe állíttatnak, hogy másoktól választva, nem választóik által adott utasítások megtartására köteleztetnek. És most átmegyek

a gr. Dessewffy Emil úr által tett észrevételekre. Azt mondá ugyanis a méltóságos úr, és ugyanezt ismétlé gr. Cziráky János is, hogy én az utasításokat csak úgy veszem, mint azok most léteznek, minden kinövéseikkel, hogy azonban az utasítások magukban igen szép és üdvös institúciót képeznek, melynek minden rossz oldalai éppen csak a kinövésekben feküsznek, melyeket most hazánkban látunk, de melyek az institúció ellen semmit nem bizonyítnak; de kérdem: az, mi az utasítások kinövéseinek neveztetik, nem szükséges következése-e inkább az utasítás-adási jognak? Az, mit most az utasítások adásánál Magyarországban tapasztalunk, nem az utasítások kinövéseit teszi, hanem azoknak szükséges következése. Ha egyszer elvkint kimondom, hogy nagy testületeknek joguk van utasítást adni, akkor, valamint az egyesekre nézve nem mondhatom azt, hogy ezen ember csak egy fertály tizenkettőig fog akarhatni, hanem el kell ismernem szabad akaratát minden pillanatra: úgy az ily testületektől sem tagadhatom meg többé a pótló utasítások adásának jogát. Felfogásom szerint képtelenség volna kimondani, hogy azon morális testület, mely az országgyűlés kezdetén utasítást adhat, azt az országgyűlés alatt nem változtathatja meg többé! Ha az utasítási jogot kimondom egy pillanatban, ki kell mondanom azt minden pillanatra, azaz: a pótló-utasítások adhatásának szabadságát is. Ha ezt nem tettem, az utasításoknak semmi haszna nincsen, mert az utasítások csak ezáltal válnak a közvélemény fokmérőivé. Már miután az utasításoknak minden úgynevezett kinövései e pótló-utasításokból származnak - miután éppen ezekben fekszik oka annak, hogy változván a közvélemény a törvényhatóságokban, vagy legalább azon pártnak befolyása, mely a megyékben a közdolgokat igazgatja, s az egyes követ soha következetes elvek után nem indulhat, nem fogja tagadni senki; hogy mindaz, mi az utasítások kinövéseinek neveztetik, azoknak természetes következése, s hogy az instrukció adásának joga azok közé tartozik, melyek legfölebb akkor üdvösek, ha nem gyakoroltatnak. Ha a mélt. fő RR. többsége e kinövéseket olyanoknak tartja, melyeket a velök összekötött hasznokkal eltűrhetünk: akkor ám tartsák meg a jogot, de ne higgyék soha, hogy e kinövések kevesedni fognak, hanem legyenek meggyőződve arról, hogy azon érdek, mely naponkint a közdolgok iránt inkább és inkább növekedik, hogy azon súrlódások, melyekre az utasítások készítése alkalmat ad, a közdolgok iránti érdekeknek növekedésével minden megyére és városra ki fognak terjeszkedni. A méltóságos gróf azt mondá: ki áll jót, hogy az országgyűlésen éppen a legnagyobb kapacitások fognak egyesülni, s nem fognak-e szintén egyes kapacitások visszamaradni a megyékben is, melyeknek tanácsát és befolyását a közdolgokra nézve igen nehéz volna nélkülözni? Kétségenkívül maradhatnak kapacitások, és maradnak bizonyosan a megyékben is, s ez szerencse; de hogy a kapacitások az országgyűlésen aránylag mindig nagyobb többségben léteznek, mint az egyes megyékben: ezt az, ki a megyéknek és az országgyűlésnek organizációját ismeri, nem veheti kétségbe, főképp akkor nem, ha hazánk műveltségi helyzetét tekintjük. A méltóságos úr felhozván a külföld példáját, azt mondá: hogy Nagy-Britanniában könnyen lehet követeket küldeni utasítás nélkül, mert ott a kapacitások nagyobb számmal vannak; - de éppen ez mutatja, hogy ha Nagy-Britanniában utasítások nem léteznek, hol a kapacitások oly nagy számmal vannak, nálunk még sokkal kevesebbé célszerűek azok, mert hisz a politikus kapacitációknak lehető legnagyobb száma volna arra szükséges, hogy minden egyes megyénél és törvényhatóságnál a politikus kapacitások többségben maradjanak, pedig ez volna szükséges, hogy az utasításoktól jó eredményt várhassunk. Mindezeknél fogva előbbeni nézeteimet eddig sem változtathattam meg, s csak még egyet vagyok bátor felelni gróf Cziráky János úrnak, ki azt mondá: hogy független követeket kíván; és kétségenkívül azon számtalan okok közől, melyek az utasítások mellett harcolnak, legfőbb a bizodalmatlanság, mellyel sokan az országgyűlési követek iránt viseltetnek. Vannak sokan az országban, kik azt hiszik, hogy a patriotizmusnak némely neme oly véghetetlen gyenge, hogy azt még az éjszaki szél is felolvaszthatja, és éppen azért utasítás által mintegy biztosítani akarják önmagukat, hogy követük - mondjuk ki világosan - meg ne vesztegettessék. Ezen ok ritkábban mondatik ki, de bizonyosan, ha ez ok nem hatna, a megyékben az utasítások régen nem

léteznének. De nézzük ez okot közelebbről, és miután az ily dologról teoretice szólani nem lehet, tekintsük azt praktice. Miután az utasítások majd minden megyékben, mint azt Liptó megye főispánja helyesen mondá, közönségesen csak egypár ember által készíttetnek, ha a kormány vagy bármely hatalom a megvesztegetés immorális eszközéhez nyúlni akar, vajon ki biztosíthat minket, hogy ezen eszközt nem használhatja azon egyénekre is, kik az utasítást adják? - ki biztosíthat csak arról is, hogy ez az operáció nem lesz sokkal biztosabb, mert ezen egyedek nem hívattathatnak vissza? sokkal egyszerűbb, sőt talán sokkal gazdaságosabb is. És ha ez nem volna is, kérdem: hát az utasításoknak mi szankciója van? érteném azon aggodalmat, mellyel az utasítások védelmeztetnek, ha törvénykönyvünkben valamely törvény volna, melyben kimondatnék, hogy ha valamely törvényre nézve a követeknek egy része utasítása ellen voksolt, az nem törvényes, - ha, mondom, oly törvény léteznék, akkor ezen aggodalmat, mely követeinknek becsülete iránt némelyeknél létezik, átlátnám; de az utasításoknak nálunk semmi szankciója a követeknek becsületérzetén kívül nincs; - s ha a követ egyszer a voksát kimondta, mondja ki azt akár utasítás mellett, akár ellen, az számíttatik; a követ nem tartozik számolni senkinek, mint küldőinek és önbecsületének; - mármost egyrészről kimondani: „Én a követet utasítás alá vetem azért, mert nincsen bizodalmam benne, másrészről tisztán becsületére bízom az utasításnak megtartását", kérdem: hol fekszik itt a biztosíték? - Én másban biztosítékot nem látok, mint a nyilvánosságban és a követ személyes jellemében; - ezt pedig látom sokkal nagyobb mértékben akkor, ha utasítások nem léteznek, mintha azoknak megtartására a követ becsületérzeténél semmi más garancia nem nyújtatik. Mélt. fő RR.! minden ember, főképp ki magasabb polcon áll, tart becsületére, és a legmegromlottabb elpirul, elhalványodik, ha nyilván, száz emberek láttára, az ország tudomására politikai apostasiát kénytelen tenni, főképp akkor, ha ez apostasiára nincs más mentsége, mint tulajdon akarata. Nézzünk oly országot, hol utasítások nincsenek. Abban a pillanatban, midőn egy követ politikus véleményétől eláll, magára sütteti a szégyennek bélyegét. De lehet-e a legerősebb garanciára számolni ott, hol utasítások létezvén, minden követ kényteleníttetik arra, hogy meggyőződése ellen adja szavazatát, hol mindenkor kész mentséget talál utasításában, és azzal védheti magát, hogy ez vagy amaz nem meggyőződése, de küldőinek utasítása, - hol a követ nem maga becsületével számol, hanem végre prókátoroskodni kezd becsületével, és küldőinek akaratát magyarázgatja jobbra-balra, egyszer dicséretet aratva tettéért, ha azt a többség kedve szerint tevé, máskor ócsárlást és kárhozatot. Ez teljes meggyőződésem szerint demoralizálja a követnek állását, demoralizálja az országot is, mert kérdem: nem szerencsétlen állás-e az országra nézve, hol nem folyhat le egy országgyűlés, hogy ugyanazon egy utasítással ellátott követek egymással ellenkezésbe ne jőnének? Meg vagyok győződve, hogy a legszámosabb esetben ez nem rossz szándéknak következése, hanem tisztán következése annak, hogy az egyik követ így magyarázta utasítását, a másik másképp, de a skandalum mindenesetre megvan, és a közvélemény, mely az ily tagok iránt nem mindig a legengedékenyebb, az egyik követ részéről mindig rossz akaratot tesz föl, és így egyenkint, darabonkint depopularizálja azon testületet, melynek az országban a legmagasabban kell állania, és mely ha nem áll magasan, a törvény iránti tisztelet megszűnt. Miután tehát meggyőződésem szerint az utasítás semmi biztosítékot nem nyújt arra nézve, hogy megvesztegetés történni nem fog, sőt mivel sokkal több garancia fekszik az egyes követeknek személyeiben és jellemökben, mint magukban az utasításokban, a követek megvesztegethetésének tekintetéből is - mely másképp az utasítások mellett hozatik fel -, kimondom meggyőződésemet: hogy az utasítások megszüntetését szerencsének tartanám még akkor is, ha a mélt. fő RR. eddigi határozatai azt a jelen esetben szükségessé nem tennék, hacsak a mélt. fő RR. nem akarják felállítani azon elvet: hogy egy kisebb testület, mely a városi követeket utasításokkal látandja el, azon nagyobbnak szándékát, mely azt választá, tökéletesen nullifikálja.

1844

A BÍRÁK FÜGGETLENSÉGÉRŐL

KÉT BESZÉD

1

Bátor vagyok mélt. gróf Forgách Antal úrnak indítványát kiterjeszteni minden bírói hivatalokra, melyeket én egyszer választatni kívánok ugyan, de melyeknél az ismételt választást károsnak tartom. - A bírói hivatalnak első kelléke a függetlenség, oly bírót pedig, ki hivatalának megtartására nézve akárkitől függ, független bírónak nem tartok. Én azt hiszem, hogy sem a mélt. fő RR., sem bizonyosan az alsó táblán nincs egy tag, ki a felső bírói székeket őfelségének kinevezésétől akarná föltételezni úgy, hogy őfelségének joga legyen három évről három évre azon felsőbb bírákat meghagyni vagy hivatalaiktól elmozdítani. Kétségkívül minden ember olyféle törvényt, mely a kormánynak azon jogot adná: a szabadság valóságos feldöntésének tekintené; de éppen ez az, mi a bírói hivatalnak a kormány irányában való függése iránt áll, áll bizonyosan a bírák periodikus választása ellen is, mert ezáltal is megszűnik a bírói függetlenség: mert tagadhatjuk-e, hogy vannak esetek, amikor azon többség, mely választ, mellékcélokat követvén, a bíró egyes pártoknak legtökéletesebb függésébe jő? Én, miután a bírót függetlennek akarom felülről s alulról egyenlően - miután független bírót nem tudok képzelni magamnak, ki minden eljárás, minden per nélkül csak azért, mert nem tetszik, hivatalától ismét megfosztathatik: a városnál a bírói hivatalok választását egyedül az első választásra akarom szorítani, mely után a bíró egyszer megválasztatva, hivatalát mindaddig megtartsa, míg rendes per útján azon hivatal viselésére érdemtelennek nem tartatott, s attól megfosztatik.

2

Engedelmet kérek, hogy még egyszer fölszólalok. Megvallom, nem voltam elkészülve, hogy indítványom a mélt. fő RR-nél ellenmondásra fog találni - és azért első felszólalásomkor kevés indokot hoztam fel. Egyike minden javítás legnagyobb akadályainak az, ha oly institúció, melynek jóságáról minden ember meg van győződve, olyannal van összekötve, melynek számos hibái javítást igényelnek; mindaz, mi az ily institúció egyik része mellett szól, használtatik az institúció másik részének megváltoztatása ellen. Így van ez a választásnál; ez - míg a választás a politikus adminisztráció tárgyaira alkalmaztatik - helyes és célszerű; bírákra alkalmazva ellenben kétségenkívül káros. S ím, midőn a választásnak a bírákra nézve való megszüntetéséről van szó, felhozatnak mindazon okok, melyek más hivataloknak választás általi betöltése mellett szólnak. Paradoxot mondok; de állításomat a história bizonyítja, s ez az, hogy a bírói hivatalnak mikinti működése éppen nem a bírák mikinti kinevezése- vagy választásától függ. Ha valahol, Britanniában áll a bírói hatalom a legmagasabban; - sehol sem bírja a közbizodalmat nagyobb mértékben, mint ott; pedig Britanniában választott bíró nincsen; a választás tehát magában véve a bírói függetlenségnek nem szükséges föltétele. Másrészről sokan azt hiszik, hogy a bírói hatalomnak kinevezése a monarchikus kormány formájának egyik legerősebb eszköze, egyike azoknak, mik a monarchiának szükséges attribútumai közé tartoznak; - és ismét hivatkozom a históriára, mely ellenkezőt mutat, melyből látjuk, hogy a monarchikus elvek nem voltak erősebbek sehol, mint Franciaország-

ban a zendülés előtt, pedig I. Ferenc idejétől fogva a bírói hivatalnak kinevezése nem a kormánytól, hanem adás-vevéstől függött, s minden bírói hivatal magántulajdonnak tekintetett. Az: jó-e a bíró vagy nem? van-e bizodalom a bíró iránt, vagy nincs? nem a kinevezés módjától, hanem számtalan más körülménytől függ, és sem maga a választás, sem a kinevezés még garanciát e részben nem nyújt; - bizonyos csak az, hogy a világ minden részében a bíró legfőbb kellékének tartatik: először a bírónak tudománya; másodszor függetlensége; s hogy mind e két tekintet pedig a bírák periodikus választása ellen szól. Mi a tudományt illeti, ne gondolja senki, hogy a bírói hivatal a könnyű hivatalok közé tartozik. A világ minden országában, főképp olyanban, melynek törvényei histórián alapulnak, a bírói hivatal jól kezelésére sok tudomány szükséges, s pedig a tudománynak oly neme, melynek gyakorlati oldala csak a bírói hivatalnak hosszasabb gyakorlata által szereztethetik meg. Két bíró közt, ki egyenlően becsületes és egyenlő teoretikus tudománnyal bír, kétségenkívül jobb az, ki tovább vitte a bírói hivatalt; és a legnagyobb kapacitás a bírói hivatalt nem fogja oly jól betölteni bíráskodásának első vagy második évében, mint egy középszerű egyén, ki tíz-tizenkét évig hozzászokván azon tárgyak megítéléséhez, melyek törvényszék elibe kerülnek, ily tárgyakban már százszor ítélt. - Már mi történik a választásnál? A választás következése közönségesen az; hogy minden választásnál vagy legalább minden második választásnál, a hivatalok változnak, azaz más egyénekre mennek át. Feltéve, hogy a választók csalatkozni nem fognak, hogy a választások hasonlóan jók lesznek: mégis azért, mert a hivatal minden választásnál megújul, minden választásnál egy gyakorlott bíró helyett új bírót kapunk, kinek becsülete talán tökéletes, kinek teoretikus elkészültsége nagy lehet, de ki a bírói hivatalra szükséges gyakorlattal nem bír; minden valószínűség szerint tehát a bírói hivatal minden választásnál aránylag gyengébb egyedek által fog betöltetni. - Az mondatik, hogy a bírói hivatalnak első kelléke a bizodalom - s ezen indok talán igen erős volna akkor, ha indítványba hozná valaki, hogy a bírót mindig unanimitással kell választani, s hogy azok, kik ezen unanimitásban részt nem vettek, ily bíró alatt ne álljanak; de míg azon kisebbség, mely a bíróválasztásnál a többség véleményétől eltért, mégis azon bíró ítéletének vettetik alája, kit részéről bizodalommal nem ruházott fel: addig a bizodalmat a bírói hivatal fő kellékének nem mondhatja senki. De ha a bírói hivatalt tisztán bizodalomra akarjuk alapítani, nem kell-e a periodikus választásnál még továbbmenni? Ki áll jót aziránt, hogy hat évek alatt a bizodalom változni nem fog? Ha a bírói hivatalnak alapja s kelléke a bizodalom: akkor hat évi hivataloskodás szerfölött hosszú. Azon bíró, ki megválasztatott, elveszthetí a bizodalmat hat év előtt is, például bíráskodásának első félévében - és ekkor a mélt. fő RR., ha következetesen tovább akarnak haladni, nem határozhatnak mást, hanem, hogy mihelyt a polgárságnak bizonyos száma petíciót ad, hogy a bíró iránt bizodalommal nem viseltetik, a bírói hivatalt ismét új választás alá kell bocsátani. - Tisztelt barátom, gr. Pálffy József, párhuzamot vont Magyarországnak bírái közt, és azt mondá: hogy nehéz volna meghatározni, vajon a választott bírák bírnak-e több bizodalommal és függetlenséggel, vagy azok, kik kinevezéstől függnek és hivataluktól el nem mozdíttathatnak? - Igaz, hogy mindezt meghatározni igen nehéz. Én azonban azt hiszem, hogy egészen független ember, ha léteznék is, oly nagy ritkaság, hogy erre a törvényhozás nem számolhat. Mire kell tehát számolnia a törvényhozásnak? arra: hogy a bíró azoktól, kik között ítéletet mond, ne álljon függésben. - Éppen ez oka, melyért valahányszor oly perekről van szó, melyek egyes polgárok és a kormány között folynak, én a kormány által kinevezett bírót nem tartom alkalmasnak: mert ezen esetekben én a kormány kinevezésétől függő bírót nem tartom függetlennek - általánosan szólva, természetesen nem egyes bíróról. - Valamint ily perekben a bíráskodást nem akarom oly bíróra bízni, kit nem tartok függetlennek, mert olyannak kinevezésétől függ, ki e perekben közelebbről érdekeltetik: úgy a városi bírákat azoktól egyenes függésbe hozni nem akarom, kiknek pereiben az ítélet őket illeti. Miről fog ezen városi bíró ítélni? ítélni fog egyes polgároknak egymás közti viszonyairól. Kérdem: nem hihető, nem valószínű-e, hogy a kormány ugyanazért, hogy Péter vagy Pál polgár perét megnyerje,

befolyását használni nem fogja ezen bírói ítélet meghozására?; de hogy Péter és Pál mindent el fog követni, hogy oly bírót kapjon, kitől részére jó ítéletet várhat. Nem veszedelmes-e tehát a polgári bírót választása által éppen azoktól hozni függésbe, kiknek perei felett ítél? Hogy pedig a választás mellett a függés elkerülhetlen, azt mutatja Magyarországnak jelen példája; mert ha titkolódzni nem akarunk, tagadhatjuk-e, hogy Magyarországban törvényhatóságok léteznek, hol a törvény másképp szolgáltatik ki a restauráció harmadik évében, mint a restauráció első évében!? én pedig azon állapotot, melyet a megyékben rossznak tartok, nem akarom megörökíteni a városokban. Teljes meggyőződésem szerint, nem remélvén azt, hogy midőn a megyékben e tekintetben sok hibákat tapasztalunk, a városokban csupa Cátókat fognak találni bíráknak, kik minden befolyások ellen, mint márványoszlopok, erősen állanak - én még egyszer ismétlem azon meggyőződésemet: hogyha jó, ha független bírót akarunk, célt érni nem fogunk, ha a bírót periodikus választásoknak alájavetjük. Ami pedig br. Wenckheim Béla tisztelt barátomnak ellenvetését illeti: az áll tökéletesen annyiban, hogy meghagyni a bírót választás nélkül és az adminisztrációt rábízni, kétségenkívül nem volna más, mint a városokban a választási jogot tökéletesen nullifikálni, de én a t. RR. javaslatát nem értem úgy, mivel a 316. §-ban kimondatik, hogy a bírák tanácsbeli ranggal bírjanak. Egyébiránt a 317. §-ban tökéletesen kizáratnak minden politikai funkciókból, kivévén azt, hogy a közgyűlésben részt vesznek - ez pedig a bírói és adminisztrációi funkcióknak összezavarását még nem foglalja magában, s azon esetben, ha az ily bíró, mint bíró, eldöntő szavazattal nem bírna, nem lehetne eltiltani a polgárságot attól, hogy megbízottnak ne nevezze, és ekkor mint megbízottnak mégis volna voksa. Veszedelmes volna az ily egyénre az adminisztrációt mint tanácsbelire bízni, hogy ti. mint végrehajtó és bíró közvetlenül részt vegyen mind adminisztratív, mind bíráskodási dolgok elintézésében; de azon kis befolyást, melyet mint a megbízottak testületének egyik tagja gyakorol, neki minden veszedelem nélkül meg lehet adni.

1844

A VÁROSOK ORSZÁGGYŰLÉSI SZAVAZATÁRÓL

Ha van valaki a mélt. fő RR. tagjai közül, ki a városoknak törvényhozási befolyását óhajtja: én vagyok az. A városoknak törvényhozási befolyása egyike azon tárgyaknak, melyek Magyarország kifejlődéséhez szükségesek, melyeket, a magyar törvényhozás, ha akarná is, elhárítani hatalmában nem áll. Azon pontra jutottunk, hol oly törvényhozás, mely a nemzet osztályainak csak egyikét képviseli, az országot a haladás pályáján tovább nem vezetheti többé. A kor egyik főbb szükségei közé tartozik a kir. városoknak törvényhozási befolyása. De bármennyire lássam is által e szükséget, mégis nem hagyom magamat elragadtatni e nézettől annyira, hogy a városoknak törvényhozási befolyást minden feltétel nélkül akarnék adni, mielőtt azok elrendezve lennének. Nem az feladásunk: eszközölni, hogy az alsó táblánál negyvenhét vagy tizenhat követ üljön, kik a polgárság követeinek neveztetnek, nem az, hogy az alsó táblánál a városoknak száma néhány úgynevezett polgári vokssal szaporíttassék; feladásunk az, hogy a polgárságnak valóságos képviselőket szerezzünk, hogy a városok belszerkezete úgy rendeztessék el, miszerint a városok kilépve mostani állapotukból, valóságos polgári törvényhatóságok legyenek - követeik, kik most elzárt testületek által választattak, valósággal a polgárok képviselői legyenek. Ezen nézetből kiindulva, miután a mélt. főrendi tábla többsége elhatározza azt, hogy a szavazatarányok meghatározása a városok belrendezésével választhatlan kapcsolatban áll, korántsem állanak ellenkezésben magokkal azok, kik a városok törvényhozási befolyását forrón óhajtva, mint bárki más, most kimondják, hogy ezen elrendezés mellett, melyet a mélt. fő RR. többsége elfogadott, a városokat nem tartják arra alkalmasoknak, hogy az alsó táblánál eldöntő szavazatot bírjanak -, és mindazok közől, kik eddig a mélt. fő RR. ezen oldaláról felszólottak, egyáltalában egyik sem mondott mást, mint én most éppen mondék. - Gróf Szécsen Antal őméltga felszólítá tisztelt barátom, gr. Pálffy Józsefet, hogy se reá, se senkire oly állításokat és célzatokat rá ne fogjon, melyeket ő világosan ki nem mondott. A méltóságos úrnak ezen kívánata annyira méltányos, hogy én a méltóságos úrnak ezen kívánatát intézni fogom a méltóságos úrhoz, felszólítva őt, hogy miután sem gr. Pálffy József, sem báró Vay Lajos egy szóval sem jelentették ki azt, miszerint a városoknak csak akkor fognak szavazatot adni, ha a KK. és RR. szerkezete első pontjától utolsóig elfogadtatik - hanem csak azt jelentették ki, miképp azon elrendezés mellett, melyet e tábla többsége elhatározott, nem akarnak szavazatot adni: a méltóságos úr ne fogja rájok azt, mintha a méltóságos urak olyasmit mondottak volna, mi minden parlamentáris traktátussal valóságos ellentétben áll. Nem a KK. és RR. egész munkájának elfogadásáról van szó - hisz a mélt. fő RR.-re hivatkozom: én magam, ki oly szerencsés voltam, hogy gr. Pálffy József és br. Vay Lajos őméltóságok által majdnem minden kérdésben, melyre nézve indítványt tettem, pártoltattam, én - mondom - magam a KK. és RR-től sok tekintetben eltérő indítványokat tettem. Ha tehát gr. Pálffy József úr úgy értette volna előadását, hogy ő a KK. és RR. szerkezetének tökéletes elfogadása után akarna szavazatot adni a városoknak: a méltóságos úr valóságos ellentétben állana ön - még egyszer mondom - önmagával. Nem arról van itt szó, hogy a KK. és RR. szerkezete tökéletesen elfogadtassák - nem arról, hogy mi most valamely szerkezetet megállapítva, azt mondjuk: ha az első betűtől az utolsóig el nem fogadtatik a KK. és RR. szerkezete, a városoknak szavazatot nem fognak adni; hanem arról: vajon azon szerkezet, melyet a mélt. fő RR. többsége itt meghatározott, olyan-e, mely mellett a városoknak veszély nélkül szavazatot és törvényhozási befolyást adni lehet? S így állítva fel a kérdést, teljes meggyőződésből kimondom, hogy a városoknak oly szerkezet mellett, minőt a mélt. fő RR. többsége határozott, törvényhozási befolyást adni nem akarok. Felhozatott itt a városok történeti joga, s mondatott, hogy a városoknak törvényhozási befolyásáról, melyet a történet megállapított, itt szó nem lehet, hanem csak a voksok arányáról. Felfogásom szerint a városi

követek befolyásának meghatározása a városi követek szavazatának arányával oly szoros összeköttetésben van, hogy e két kérdést egymástól elválasztani nem lehet, s ha például a városok törvényhozási befolyásuk azon arányban marad meg, melyben ezen szavazatok most számíttatnak: törvényhozási befolyásuk nem volna más, mint tisztán illúzió. Itt csak az aránytól van szó, és az egyáltalában nem historikus kérdés. Midőn a városi szavazatok meghatározása vétetik kérdésbe, az, mi elhatározó, csak a városok jelen állapotában fekszik - a tizenhat szavazatnak egyáltalában historikus alapja nincsen, a negyvenhétnek volna talán, noha ezen tekintetben is némely városok jogát oppugnálni lehetne, de a tizenhat szavazatnak éppen semmi historikus alapja nincsen. Ne csináljunk magunknak illúziót; nem a história nyomán indulunk, midőn a városoknak szavazatokat adunk - hanem, mert átláttuk, hogy a jelen pillanatban a városoktól a törvényhozási befolyást megtagadni nem lehet. És ezen terrénumra kell a kérdést állítani: mert így a városok meg lehetnek győződve arról, hogy kifejlődésök szerint, amint fontosságuk növekedni fog, neveltetni fog azon irány is, melyben a törvényhozási befolyást gyakorolják. A városi szavazatok meghatározására eldöntő hatású a városok belszerkezetének mikinti elrendezése; s habár gr. Szécsen Antal úrnak megengedem azt, hogy a városi szabályoknak helybenhagyása a Helytartótanácsra bízatván, azért a dolog a városok függetlenségét nem semmisíti meg úgy, hogy azok ezáltal a törvényhozásra való képességöket elvesztenék: a méltóságos úr mégis tagadni nem fogja, hogy a mélt. fő RR. határozatai között vannak olyanok, melyek éppen a városok törvényhozási befolyására eldöntő befolyást gyakorolnak. Így például az első kérdés mindjárt: a kvalifikáció. A mélt. fő RR. olyan kvalifikációt állapítottak meg, mely mellett nemcsak hogy a most Magyarországban létező polgárok száma nem szaporíttatott, hanem sok, sőt a városok nagyobb részében a polgárságnak nagy, sőt talán nagyobb része kizáratik a polgári jogokból. Már ha a városok mindeddig törvényhozási befolyást nem gyakoroltak - pedig azért nem, mert a városokban minden jog gyakorlata felette szűk korlátok közé szoríttatott, midőn ezen korlátok némi tekintetben még szűkebb körre szoríttatnak -, lehet-e következetlenség nélkül nekik most törvényhozási befolyást adnunk? A kvalifikáció kérdése a városok törvényhozási befolyásával válhatlan kapcsolatban áll: de hasonló kapcsolatban áll kérdésen kívül a követválasztásnak módja is. Ha a kir. városok követeinek befolyást adni akarunk, nem azért tesszük ezt, mert városi követeknek neveztetnek, hanem azért: mert látjuk, hogy a magyar törvényhozásban az országnak sem kommerciális, sem indusztriális érdekei, úgy szinte a kisebb adó alá vetett birtokosok érdekei képviselve nincsenek - s mert ezen érdekek képviseletét a magyar törvényhozás kiegészítésére szükségesnek tartjuk. De vajon akkor, midőn a mélt. fő RR. a követek választását oly képviselőtestületekre bízzák, melyek Pest városában például legfeljebb ötszáz emberből állanak, - vajon ily követeket lehet-e a polgárság követeinek nevezünk? - vajon nem állanak-e az ily választott követek ellen majdnem mindazon indokok, melyek a városok mostani követei ellen felhozatnak? A mélt. fő RR. többsége az utasításokat meghagyván, az utasítás-adást a megbízottakra bízta; - ezek kik? választott polgárok! de kiknek száma legfeljebb háromszor nagyobb, mint a tisztviselőké, kik hivataluknál fogva a megbízott testületben voksokkal bírnak!! Már ha ezen három határozatát a mélt. fő RR-nek együttvéve tekintjük, nem törpül-e a polgárságnak a követek választására való befolyása majdnem illúzióvá? Igaz, hogy azok, kik mint képviselők a polgárság érdekeit reprezentálni fogják, választatnak ugyan, de oly testület által, melyből a mélt. fő RR. által elfogadott kvalifikáció szerint a polgárok nagy része sok városokban kizáratott. De az utasításadásnak fontos jogával még ezek sem bízattak meg, hanem csak azon még kisebb számú megbízottak, kik között minden valószínűség szerint a magisztrátus elhatározó befolyással bírand. A mélt. fő RR. terve szerint tehát az első kvalifikáció szerint a mostani polgároknak nagy része kizáratik; a képviselők száma igen csekélyre határoztatik - az utasítás-adás pedig jóformán a városi magisztrátusokra bízatott, és ekkor kérdem: felállított elveink szerint adhatunk-e mi a városoknak ezen elrendezés mellett törvényhozási befolyást, kik azt csak azért tagadtuk meg

eddig, mert a városi követek nem a polgárokat képviselték, szinte úgy nem, mint azt most nem fogják képviselni. Ha tisztán szavakat akarunk, ha azon örvendünk, hogy a magyar törvényhozás 1844-ben a városoknak rendes törvényhozási befolyást adott, ha némely külföldi lapok dicséreteit kívánjuk: akkor ám adjunk a városoknak ily szerkezete mellett is, minőt a mélt. fő RR. többsége ajánl, szavazatokat; de ha a polgárságnak valóságos képviseletét kívánjuk: akkor e célt - a városi követeknek ily választási rendszere mellett több befolyást adva, egyáltalában nem értük el. Országgyűlési traktátus útján van a kérdés; és meg vagyok győződve, hogy valamint a t. RR. első szerkezetükben bizonyosan némelyeket meg fognak változtatni: úgy a mélt. fő RR. sem fognak megmaradni annál, mit jelenleg határoztak. És akkor, ha a mélt. fő RR. oly városi elrendezést fognak elfogadni, mely mellett én a városi követeket a polgárság képviselőjének tekinthetem, és a választási szabadságot biztosítva látom: egész örömmel és készséggel fogok a városoknak tizenhat, sőt ha keresztülvihetném, még több szavazatot is adni; de e szerkezet mellett, melyet a mélt. fő RR. többsége elfogadott: én a városi követeknek több törvényhozási befolyást, mint mellyel most bírnak, adni nem akarok, mert - amint mondám - nem szavakat, hanem realitást kívánok, nem azt akarom, hogy bizonyos emberek a polgárság képviselőjének neveztessenek, és így befolyással bírjanak, hanem azt; hogy valósággal a polgárságnak legyenek képviselői, és mint ilyenek bírjanak befolyással. - Mi mélt. gróf Apponyi György második indítványát illeti, ti. hogy itt külön törvénycikkben mondassék ki, hogy e provisio csak ideiglenesnek tartatik: azt egyáltalában nem ellenzem, mert felfogásom szerint oly korban élünk, hol ily állítás minden törvényhez illik, és nincsen rendelkezés, melyhez hozzá ne tehetnők: hogy ezen törvény csak addig fog fennállani, míg meg leszünk győződve, hogy üdvös és hasznos lesz, s míg nem fogjuk szükségesnek tartani, hogy az megváltoztassék. Ha ebben valaki megnyugvást talál, e záradékot szívesen elfogadom. - Mi a méltóságos gróf által ajánlott felosztási tervet illeti; arra nézve én addig nem szólhatok, míg a méltóságos gróf gondolatát nem fogja formulálni és némely részletekbe ereszkedni. Nekem tökéletesen mindegy, ha az mondatik, hogy a városoknak harminckét voks és a megyéknek száznégy voks adatik, vagy hogy a városoknak tizenhat és a megyéknek ötvenkét voks adatik; a kérdés itt csak az: mily rendszer mellett könnyebb a felosztás? - és így véve fel a kérdést, azt hiszem: hogy kettőztetve a megyék voksát, a harminckét szavazatot könnyebb lesz elosztani a városi követek között úgy, hogy frakcióra csak legritkább, és ha lehet, semmi esetben se legyen szükség; mert ha lehetne, a frakciókat a t. RR. javaslatából kihagyni szeretném, és inkább több városokat egyesítenék, mint hogy itt a törvényhozásnál félszavazatokat lássak. Bajos lesz az oly követnek helyzete, ki csak fél szavazattal bírván, mintegy subordinátusa azoknak, kik egy egész vokssal bírnak, midőn mégis az ily fél szavazattal bíró követ a legfontosabb kérdéseket utoljára fél szavazatával döntheti el. Ha tehát a méltóságos gróf kapacitál aziránt, hogy a felosztás tizenhat vokssal könnyebb, mint harminckettővel: abban semmi elvsértést nem látok, és szívesen járulok indítványához; addig azonban, míg fel nem tudom fogni annak célszerűségét, kérem a méltóságos grófot: hogy e részbeni tervét velünk közölni méltóztassék.

1844

A BÖRTÖNRENDSZERRŐL

Midőn a büntető törvénykönyv III. része a mélt. fő RR. által utolszor tanácskozás alá vétetett, a mélt. fő RR. egy indítvánnyal járultak a t. RR-hez, mely három fő részre oszlik: kívánták ti. a mélt. fő RR. egy mintabörtönnek a magány-rendszer elvei szerinti felállítását; továbbá addig is, míg a magány-rendszer közönségesen behozható, a mostani fogházaknak az 1827-i országgyűlésről kiküldött országos választmányi javaslat alapján leendő ideiglenes javítását s végre a bűntettek és büntetéseket tárgyazó javaslatban a magány-rendszerhez mért büntetések oly megállapítását, mely szerint meghatároztassék a büntetés mértéke akkor, ha az nem a magány-eljárás elvei szerint töltendő ki. Mivel a t. RR. a mélt. fő RR. indítványát el nem fogadták, megengedik a mélt. fő RR., hogy midőn e tárgy ismét tanácskozásunk alá került, annak egyes részeire nézve előadhassam nézeteimet. Ha hosszas leszek, tulajdonítsák a jelen kérdés fontosságának, s engedjék meg ezen tekintetnél fogva, hogy sok adatokkal fogom fárasztani a mélt. fő RR. figyelmét. Ami az indítvány első részét, mely a kerületi börtönökről szól, illeti: megengedik a mélt. fő RR., ha nem találom a különbséget a két indítvány között oly nagynak, mint első tekintetre látszik. A mélt. fő RR. ugyan a felépítendő börtönök számát csak egyre szorítják, de mivel a t. RR. is elismerik, hogy ily roppant vállalat egyszerre nem létesíthető, s miután a t. RR. a költség iránt tett ellenvetésre felelve, évenkint néhány százezret, s legfeljebb egy milliót számolnak a börtönök javítására, a különbség a t. RR. és a mélt. fő RR. között majdnem csak abban áll: hogy az utolsók a helyet kijelelve, világosan kimondják, hogy a kezdet csak egy börtönnel történjék. - Szintúgy van ez, ha a kerületi börtönök iránt tett indítványokat más szempontból tekintjük. A mélt. fő RR. arról szólnak, hogy e fontos változásnak népünkre való hatását, mielőtt azt általánosan elfogadnák, tapasztalás által ismerni kívánják; a t. RR.: hogy e tapasztalás szükségtelen lévén, a magány-rendszer elfogadása már most mondathatik el elhatározólag. De aki a mélt. fő RR. indítványának lényegét tekinti, át fogja látni, hogy a különbség itt is inkább csak szavakban fekszik, s hogy mind e két indítvány nem más, mint a magány-rendszernek definitív elfogadása; elfogadása ezen rendszernek, melyet a mélt. fő RR. elméletileg a legtökéletesebbnek ismernek, melyet törvénykönyvünk bázisának fogadnak, kimondván: hogy minden más büntetési skála csak ideiglenes leend. Ha a mélt. fő RR. csak próbát akartak, s veszélyesnek tartották a rendszer behozatalát, nem kell-e a próbát a lehető legkisebb mértékben tenni, száz vagy ötven rabon például? - nem kell-e a törvénykönyvet azon büntetésre alapítani, mely szerint rabjaink legnagyobb száma tartatni fog, s inkább a megkísértendő magány-rendszerre nézve dolgozni ki egy ideiglenes büntetési skálát? nem-e mindenekelőtt kísérletet tenni azon más rendszerrel is, mely Amerika és Európa javított fogházaiban nagyrészint alkalmaztatik? s ha elméletileg annyi szépséggel nem bír is, mint a magány-rendszer, legalább az életben - mit a mélt. fő RR-nek be fogok bizonyítani - célszerűbbnek mutatkozott. De valamint a mélt. fő RR. indítványában semmit, mi valóságos próbatételhez megkívántatik, nem találok, úgy a RR. korántsem lehetnek azon szándékban, hogy az első börtönöknél tett tapasztalások a későbbieknél nem használandók, s az oly különbözőknek látszó indítványok az alkalmazásban hihetőképp ugyanazon resultatumhoz fognának vezetni, ahhoz ti., hogy a börtönépítés egy, legfeljebb két börtönnel kezdetvén meg, azokban csak a magány-rendszer alkalmaztatván, e rendszer később a tett tapasztalások szerint módosíttatnék. A kerületi börtönökre nézve a magány-rendszer mind a t. RR., mind a mélt. fő RR. által elfogadtatott. Ha a tárgy, melyről a mélt. fő RR tanácskoznak, nem lenne oly fontos - ha e méltóságos tábla e tárgybani utolsó határozatának alapjául nagyrészint nem a külföld tapasztalásai vétettek volna - ha ezen tapasztalások újabbak által nem változtatnának úgy, hogy külföldön a büntető rendszerek iránt létező közvélemény egészen más irányt vesz - ha végre nem szolgálhatnék adatokkal, melyek csak amióta e kérdés utolszor került tanácsko-

zásunk alá, jutottak tudomásomra, de melyek az egész kérdést más színben tüntetik előnkbe: nem fárasztanám a mélt. fő RR-et oly tárgynak újabb megvitatásával, mely a méltóságos táblának oly nagy többsége által már egyszer eldöntetett, így amint a dolgok állanak, sérteném kötelességemet, ha azon adatokat, melyeket bírok, és melyek az egész kérdésre új világot vetnek, elhallgatnám. Az ok, amelynél fogva a t. RR. ellenezve minden próbatét eszméjét, a magány-rendszert már most egyszerre és határozottan elfogadják, az: hogy miután e rendszer a lélektan törvényein alapszik, melyek az országok határai s a népek nevei szerint nem változnak: nem képzelhető, hogy amely rendszer a földgömb ellenoldalain fekvő két világrész legkülönbözőbb fajú, színű, nyelvű, szokású, műveltségű s polgári szerkezetben élő népeinél sikerrel alkalmaztaték, az csak hazánkban találkoznék alkalmazhatlannak. Miután tehát a magány-rendszer mellett a t. RR-nek rendíthetetlen meggyőződése szerint a rab sem testi-, sem lelkiképpen meg nem romolhatik - miután szerinte a rab rendezett munkája által a fogház költségei megtéríttetnek - miután a henye dologhoz, a makacs engedelmességhez szokván, a tudatlan írást, olvasást és mesterséget tanulván: a rab, ha nem tette is magáévá a jók erkölcsét meggyőződésből, de magáévá tette azok külső szokásait és törvényszerű viseletét önhaszna miatt, és végre miután e fogság annyira bír a büntetés jellemével, miképp rosszat és fájdalmast kivétel nélkül mindenre nézve foglal magában, szóval ez azon büntetés, melyet úgyszólván egyediesíthetni: mert amely rabnak lelke elcsügged, vigasztalásul eleveníti meg; kinél tanács hiányzik, azt oktatással fegyverzi fel; kiben a rosszakarat és dac szembeszálló, azt a magány és sötétség szellemi fegyverével győzi le; kit letör bánat és szenvedés, azt látogatókkal támogatja stb.; mi természetesebb, mint hogy a t. RR. ekképp lévén meggyőződve, bátran kimondják: hogy minden kísérletet fölöslegesnek tartanak; - de miután, ha a magány-rendszer alapja a lélektan elvein alapul ugyan, azonban nem olyanokon, amelyek országról országra, népről népre nem változnak, s miután a külföld tapasztalása, melyre a t. RR. annyi bizodalommal hivatkoznak, éppen mást bizonyít, mint amit a t. RR. mint a magány-rendszer kétségbevehetetlen következéseit fölmutatnak: - én tapasztalásokra hivatkozva bebizonyíthatom, hogy a magány-rendszer hosszabb időre letartóztatott rabokra alkalmazva, azokat nemcsak testi és lelki romlástól meg nem őrzi, hanem mind testi, mind lelki tekintetben több s nagyobb veszélyeknek teszi ki bármely más rendszernél; mit a külföld adataira hivatkozva bebizonyíthatok, hogy e rendszernek alkalmazása sehol az elkövetett bűntettek számát nem kevesbíté, hogy mellette a visszaesésnek esetei éppoly számosak, hogy végre nemcsak azon állítás, melynek a t. RR., felfogásom szerint, kelleténél több fontosságot tulajdonítanak, miszerint a törvényhozás, mely a magány-rendszert egyszer elfogadta, azt tapasztalt célszerűségénél fogva meg nem változtatta, nem áll, sőt ellenkezőleg ott is, hol a rendszer alkalmaztatott, az nem csak oly változásokon ment keresztül, melyek annak lényegét megváltoztatják, hanem némely helyeken egészen el is hagyatott. Vajon ha a külföld adataira hivatkozva, mindezt bebizonyítani képes leszek, elméleti szépségével fogják-e védeni a mélt. fő RR. előbbi határozatukat? - vajon ez adatok megfontolása után is azt fogja-e állíthatni valaki: hogy a magány-rendszer tökélye olyan valami, min kételkedni nem szabad, mire nézve minden kísérlet szükségtelenné, sőt amennyire egy ily institúció áldásait elhalasztja, károssá válik? Én azt hiszem, hogy nem! - Ami mindenekelőtt az izenet azon állítását illeti: hogy a magány-rendszer a lélektan elveire alapítva hatásában éghajlat szerint nem különbözhetik - bátor vagyok a mélt. fő RR-ket figyelmessé tenni azon tapasztalásokra, melyek által kitűnik, hogy minden institúciók közől, melyek különböző fajú népekre alkalmaztattak - s én nem ismerek olyant, melynek hatása a népek jelleme szerint ne különböznék - nincsen egy, melynél a hatás különbözősége annyira kitűnnék, mint a magány-rendszernél. Míg a philadelphiai börtön orvosának jelentése szerint 1836- és 1837-ben a halálozások esetei a fejér rabokra nézve az egész számnak csak 3%-ára emeltettek, a színes rabok között e szám 7%-ra emelkedett; 1838-ban ezen arány még nagyobbá vált, miután a *Keastern poenitentiary* tizedik reportja szerint ezen évben a fejérekre nézve a halálozások esete csak 2,85%, a színesekre nézve pedig

11,80%. Ugyanezen különbség mutatkozott az egyes státusok között is Amerikában; például *Rhode Island*-ban, hol e rendszer most elhagyatott, annak még károsabb következései mutatkoztak, mint Philadelphiában. Ugyanez bizonyul be, ha földrészünkre tekintve e rendszer hatását Angliában, Belgiumban és Vaad cantonban összehasonlítjuk, - s ez utolsóban ugyanis sokkal nagyobb számban találjuk a magány-rendszer rossz következéseit, mint a két előbbi országokban. - De engedjük meg, hogy e nézetek nem állnak; tegyük fel, hogy a magány-rendszer hatása éghajlat és népjellem szerint változni nem fog; hogy a külföld példájára lehető legnagyobb biztossággal számíthatunk, vajon mit bizonyítnak e példák? „Tökélye e rendszernek, hogy mellette a rabok nem romolhatnak meg" - így szólnak a fő RR. A rabok romlásáról lévén szó, kétféle tekintet igényli figyelmünket: a) a rabnak anyagi jóléte, mely éltét és egészségét tartja meg; b) szellemi jóléte, mely által erkölcse és szellemi tehetségei megőriztetnek. Nézzük, ami először a rabok anyagi jólétét illeti: kétségenkívül nincs biztosabb kulcs, mely szerint ezt megítélhetjük, mint a halálozási esetek száma és az egészségi állapot, mikint az Európa egyes magány-rendszer tömlöceiben feltalálható. Először, ami a halálozási eseteket illeti: összehasonlíttatván tizenöt tömlöcöt az észak-amerikai státusokban, melyek közül kilenc az auburni és hat a philadelphiai rendszer szerint tartatik fenn, a bostoni börtönfegyelem-társaság tizennyolcadik jelentése szerint az előbbiekben minden negyvenöt rabra csak egy, az utóbbiakban minden huszonhárom rabra egy halálozási eset jut. A philadelphiai börtönt magában tekintve, ha négy évet, 1837-1841-ig, veszünk, a halálozások esetei a letartóztattak 5%-át teszik, míg az auburni rendszer mellett ez esetek 2%-nál magasabbra nem emelkedtek. Ugyanez tapasztaltatott Angliában, a Milbenk fogházban, míg az a magány-rendszer szerint tartatott, amint az a *Times*-nak egy 1843. november 25-én megjelent cikkéből látható. A *lausanne-i* börtönről következő, igen érdekes adatokat közöl dr. Gross a *Bibliothèque de Genève*-ben: 1834. november 1-től 1842. január 1-ig 580 rab, közte 458 férjfi, 122 asszony záratott el közös munka mellett, 103 rab pedig, és közte 85 férjfi, 18 asszony, a magány-rendszer szerint; - a 458 férjfi közől, kik az auburni rendszer mellett tartattak, meghalt 13, azaz 2,82%, a 122 asszony közől csak 1 halt meg, azaz 0,82%; a két nemet összeszámítva 2,41%, míg a városban a halálozások esetei 2,58%-on álltak. Ugyanazon idő alatt a 85 férfirab közül, kik magány-rendszer szerint tartattak, meghalt 6, azaz 7,6%; a 18 magány-rendszer szerint elzárt nő közül pedig meghalt 3, azaz 16,69%. Ahol a halálozások esetei ily gyakoriak, ott az egészségi állapot jó nem lehet, s nem is bámulhatjuk, hogy a philadelphiai orvos 1839-ben beadott tudósítása szerint, mely a *Keastern poenitentiary* 11. reportjában látható, 73 betegségi eseteken kívül, melyeknek csíráit a rabok magokkal hozták a börtönbe, 196 nehéz betegség esete adta elő magát egy év alatt, azaz: 1 beteg jut 2 rabra. Ugyanaz tapasztaltatott New Jerseyben, hol dr. Coleman a rabokról ezeket mondja: „A rabok közt többen voltak, kik az előbbeni tömlöcből jöttek át. Míg e tömlöcben tartattak, egészségök jó vala, s a két első évben keveset panaszolkodtak; most elgyengültek, s testi erejük hanyatlásának világos nyomait mutatták. - Angliában egy éve, hogy a pentonvilli úgynevezett mintabörtön létezik, s már 40 rab oly elgyengült állapotra jutott, hogy a vuldichi kórházként szolgáló pontonokba helyheztetett át, - közőlök egy január 24-én meghalván, a halotti vizsgálat alkalmánál - mint a január 28-i *Times*-ből látható - halála egyenesen a magán-elzárás következéseinek tulajdoníttatott. - De még sokkal szomorúbbak azon resultatumok, amelyeket a magány-elzárás a rabok lelki állapotjára gyakorolt; s részben, habár egypár évi tapasztalás után tisztán empirikus tárgyakban nem szívesen mondok ki ítéletet: a magány-rendszer jóformán el van ítélve. Hiteles adatok szerint a philadelphiai tömlöcben 1837-ben 376 rab közül 14 őrülési esetet találunk, azaz minden 27 rabra egyet; 1838-ban az őrülési esetek 18-ra emelkedtek, ami 387 rabnál tesz 21-re egyet; 1839-ben 26 őrülési esetet találunk, azaz a rabok száma 334 lévén, 16-ra egyet; az 1840. és 1841. évi tapasztalások nem kedvezőbbek - e két évben 32 őrülési eset lévén; mely tapasztalásokat összevéve kitűnik, hogy csak a philadelphiai börtönben 1837-1841-ig 82 rab őrült meg. A New Jersey-i tömlöcben 1840-ben 150 rab közől

12 őrülési esetre akadunk. Rhode Island-ben a magány-rendszer oly szomorú eseteket idézett elő, hogy a törvényhozás az egész rendszerrel egy évi tapasztalás után felhagyott. Nézzük Angliát. Miután a milbenki börtönben a magány-rendszer 18 hónapig megpróbáltatott, a rabok közől 15 őrülési eset tapasztaltatott, minek következésében a börtön szabálya annyira megváltoztatott, hogy a rabok három hónapot magányban töltvén, később egymással beszélhetnek; mely változtatás 1841. évi január havában behozatván, az erre következő 17 hónap alatt csak öt őrülési eset adta magát elő az 1843. évi *Prison Report* szerint. Hogy pedig minden Kraffort által ajánlott enyhítések mellett a magány-rendszernek ezen következései el nem háríthatók, bizonyítja, hogy a pentonville-i modell-prison-ben, hol mindezen enyhítések alkalmaztattak, mégis december utolsóig már három őrülési eset adta magát elő. A lausanne-i börtönről igen kimerítő adatokkal bírunk Verde orvostanár munkájában: *Sur la reclusion dans le canton Waadt.* E cantonban három börtönrendszer alkalmaztatott: 1803-4826-ig a régi rendszer; 1826-1834-ig az auburni; 1831-1841-ig a visszaesőkre nézve a philadelphiai. Ez időszakot összehasonlítva, az elsőben 1, a másodikban 2, a harmadikban 31 őrültségi esetet találunk. És vajon mondhatjuk-e ezek után oly biztossággal, mint a t. RR. állítják: hogy a magány-rendszer mellett a rab meg nem romolhatik? - vajon e tett tapasztalásokkal szemünk előtt, merünk-e nyugodtan határozni, - szabad-e elnémítanunk minden ellenvetést azon állítással, hogy nekünk a magány-rendszer elméletileg szebbnek tetszik? szabad-e a filantrópia címe alatt mentegetni oly valamit, mit bot és korbács nélkül a kínzásnak ugyanoly nemét foglalja magában, mely mellett embertársaink megőrülhetnek!? - De vajon, ha a kérdés ezen oldalától absztrahálunk, s a státusnak céljai elérésére azon jogot tulajdonítjuk, hogy a bűnöst akármily szenvedéseknek vethesse alá, csak hogy annak erkölcsi megjavulása eszközöltessék, s a státus bűntettek elkövetésétől megőriztessék: vajon megfelel-e a magány-rendszer e tekintetben is feladatának? Nézzük: „A magány-rendszer erkölcsjavító, mert mellette a fegyelem testi büntetés nélkül is fenntarthatik." A praxis itt is ellenkezőt bizonyít. Glasgowban a rabok a sötét kamrán és koplaláson kívül néha vasra veretnek, fiatalabb gonosztevők pedig meg is korbácsoltatnak. A philadelphiai börtönben igen sok ideig a rabok kiáltozásának elhárítására „Irongag" neve alatt kínzó eszköz használtatott, melynek leírását a mélt. fő RR. a bostoni tömlöc-fegyelmi társaság 14. jelentésében olvashatják, s melynek használata újabb időben megszüntetett ugyan, de csak miután egy Maccursey nevű a büntetés alatt szörnyű kínok közt meghalt. A magány-rendszernek jótékony hatását, mint büntetést, csak a bűntettek kevesedése, s a visszaesések ritkasága mutathatná meg; márpedig mindkét tekintetben az adatok éppen nem kedvezők. Mi az elsőt illeti: a magány-rendszer hatásáról a büntetésekre általán véve tapasztalásunkat csak Amerikában kereshetjük - a rendszer Európába általánosan behozva nem lévén. Már nézzük az amerikai börtönöket. New Jerseyben 1836-ban 113, 1837-ben 141, 1838-ban 163, 1839-ben 166; - Philadelphiában 1833-ban 123, 1834-ben 183, 1835-ben 236, 1836-ban 360, 1837-ben 386, 1838-ban 387, 1839-ben 417, 1840-ben 434 rab volt. Nézzük most a visszaesések eseteit, mert csak ezekből ítélhetjük meg a rabok megjavulását igazán. - Az inspektorok jelentése szerint azon 1480 rab közől, kik a börtön megnyitásától 1842. január 1-ig a *philadelphiai* börtönbe jöttek, 460, azaz 31% találtatott visszaesés esetében, míg Franciaországban 1841-ben a recidivák esetei csak 17%-ot tettek. A *glasgow-i* tömlőcben a recidivák esetei szintén számosak. Míg a *lausanne-i* tömlöcben, hol mindkét rendszer létezik, a recidivák esetei azon rabok közől, kik auburni rendszer szerint tartattak, a férfiaknál csak 11,59%, az asszonyoknál 13%; a recidivák esetei a magány-rendszer szerint tartott rabok közt a férfiaknál 40,84% tesznek, az asszonyoknál pedig 66,60%. És valóban csudálatos volna, ha a t. RR. állítása szerint csakugyan nem mutathatnánk példát, hol a törvényhozás a magány-rendszert behozva, attól eltért volna. Ez azonban nem áll; a magány-rendszer, mely egy ideig majdnem költői lelkesedéssel magasztaltatott, napról napra elveszte pártolóit, s még Amerikában is, hol a rendszer egy ideig mindinkább elterjedett, egy idő óta csökken. A bostoni társaságnak 18. reportjában ezeket olvassuk: „1838-ban csak három

státus-tömlöcöt találunk, melyekben a pennsylvaniai rendszer elfogadtatott; kettőt Pennsylvaniában, egyet New Jerseyben, míg az auburni rendszer 14 státusban elterjedett. 1838 óta az amerikai státusok közt csak Rhode Island fogadá el a magány-rendszert, mely 37 rab közől hat megőrülvén, azt ismét elhagyá, s Louisiana, Mississippi, Alabama, Kentucky, Indiana, Michigan és Maine azóta az auburni rendszer szerint rendezék el fogházaikat." Itt tehát Rhode Islandban látnak a t. RR. egy státust, mely a magány-rendszert próba után elhagyta. Angliában a pentonville-i fogházban a rabság ideje csak 18 hónapra szoríttatik; a milbenki tömlöcben pedig csak három hónapra. Louisianában az általam elősorolt tapasztalatok következtében a státus-tanácsnak legújabb határozata szerint a magány-rendszer csak visszaesések eseteiben alkalmaztathatik, és soha három hónapnál tovább nem terjedhet. Mindezekből a mélt. fő RR. átláthatják, hogy azon indokok, melyek a t. RR-et annak kimondására bírták, hogy a magány-rendszer alkalmazására nézve minden kísérlet szükségtelen, nem állván: a kerületi börtönökben, hol a fogság ideje mindig hosszabbra terjed, a magány-rendszer mint definitív elfogadtassák, még nem jelentethetik ki; - s hogy e részben a próbatétnek valóságos szüksége mutatkozik, magától értetődvén, hogy az auburni rendszer semmi ily káros következtetéseket nem mutatván, a próba e rendszerre is kiterjesztessék, annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy ha ezen rendszer nálunk is célirányosnak mutatkoznék, mint reménylem, a tetemes költségkímélés, mellyel e rendszer jár, a fogházjavítás ügyét tetemesen elősegítené. Az első építési költségek az auburni rendszer mellett egyharmaddal kisebbek. Még nagyobb a különbség a tartási költségre nézve. A philadelphiai börtönben 1827-1842-ig 400 rab eltartása került a státusnak 320 000 dollárjába, míg ugyanazon idő alatt öt tömlöc, mely az auburni rendszer szerint tartatott, Wetersfield, Auburn, Charlestown, Columbia minden költségeket behozván a státusnak, azonkívül 430 000 dollár tiszta jövedelmet hozott. - Indítványunknak második része a törvényhatósági börtönökre nézve tett azon javaslatunkból áll: hogy a börtönökben az 1827-i országos választmány által indítványozott rendszer hozassák be azon változásokkal, melyeket a mélt. fő RR. az iránt ajánlottak. Rövid leszek a kérdés ezen oldalára nézve, s azért nem ismételve azokat, miket a RR. e javaslat ellen izenetökben oly helyesen megjegyeznek, csak két szempontra vagyok bátor a mélt. fő RR-et figyelmetessé tenni, mely e javaslat ellen leginkább szól. - Az elsőt, hogy midőn a mélt. fő RR. a magány-rendszert, melynek tökélyeiről elméletileg meggyőződtek, a törvényhatósági fogságokra nézve elfogadni nem akarták, s ezen határozatukban kétségkívül a költségek nagysága által is megerősíttettek: most nem ajánlhatják egy oly rendszer behozatalát, mely - mint a t. RR. helyesen megjegyzik - a fő RR. indítványa szerint alkalmazva igen tetemes költségbe kerülne, annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy noha az 1827-i rendszer annál, melyet börtöneinkben most találunk, igen sokkal célszerűbb, azonban mégis oly tetemes hibával járó, hogy annak definitív elfogadását senki sem ajánlhatja, és így az 1827-i rendszer csak ideiglenesnek tekinthetvén - míg ti. a minta-börtönnek eredményeiről meggyőződhetünk, a mélt. fő RR. indítványának következtében tett költségek elvesznének. - A második, hogy a mélt. fő RR. tovább is ragaszkodva javaslatuk ezen részéhez, indítványunknak egyéb részével, sőt alapelvével is felfogásom szerint ellenkezésbe jőnének. A mélt. fő RR. indítványának alapját ugyanis azon nézet teszi, hogy minden büntetés a büntető rendszerrel elválhatatlan kapcsolatban áll, sőt rajta alapszik: - hogy tehát ott, hol a büntetéseknek több nemei léteznek, ezen nemekre nézve egy különös büntető skálának felállítása a törvénykönyv szükséges kellékei közé tartozik. - Már felállítva ezen elvet, mikint ajánlhatnak a mélt. fő RR. a törvényhatósági börtönökre nézve oly rendszert, mely a rabok osztályozásán alapulva, némely törvényhatóságban a rabok csekély száma miatt valóságos magány-rendszerré válhatik, másokban, hol a rabok számosan s hallgatás nélkül közmunka mellett tartatnak, büntetési jellemét elveszti? mikint ajánlhatnak egy oly rendszert, mely alkalmazásában szükségképp annyi különbözőséghez vezet, hogy a felállított elv szerint majdnem minden börtön külön büntetési skálát igényelne? A törvényhatósági börtönök elrendezésénél két tekintet az, mit soha szemünk elől veszíteni nem

szabad. Az első: hogy a büntető rendszer körül teendő javítások nem egyszerre, hanem a rendek nézetei szerint is, kik arra évenkint egy millió forintnál többet nem számolnak, csak lassankint hozattathatnak be. A második: hogy miután egyes törvényhatóságok új börtönök építésének szükségét már most is érzik s érezni fogják napról napra inkább: ezen újonnan felépítendő börtönök körül oly intézkedések tétessenek, melyek által azok később, ha büntető rendszerünk végre kiegészíttetik, céluknak megfeleljenek, s minden ezentúl építendő törvényhatósági börtön egy lépéssel feljebb legyen, melyet a célba vett tökélyes büntető rendszer felé teszünk. Szükség, hogy a törvényhozás mind e két tekintetre kiterjessze figyelmét. - Ami az elsőt illeti: azon időszakra nézve, mely alatt börtönrendszerünk kiegészítését nem remélhetjük, a törvényhatóságoknak az 1827-i rendszer behozását kötelességül tenni, a nagy költségek tekintetéből, melyekkel az jár - mint mondám -, nem tartom célirányosnak, s e részben csak azt kívánnám, hogy a törvényhozás kijelelvén egyes főbb tekinteteket, minők a raboknak egészségi állapotja, dolgoztatása s amennyire lehet, osztatása: a börtönök főfelügyelésével megbízandó középponti biztosságnak kötelességül tegye: hogy az egyes törvényhatósági börtönökre e tekintetből szorosan felügyeljen. - Minden újonnan építendő törvényhatósági börtönre nézve én már most is törvény által a magány-rendszer építési formáját fogadnám el; elfogadnám pedig azért, mivel végcélunk az lévén, hogy minden nagyobb gonosztevők kerületi börtönbe záratván, a törvényhatósági börtönök csak vádlottak s rövidebb időre letartóztattak elzárására fordíttassanak: bármik legyenek is a mintabörtön eredményei, a törvényhatósági börtönökben mindenesetre a magány-rendszernél célirányosabbat nem találhatunk. A vádlottakra nézve a magány-eljárás minden célszerű eljárásnak egyik főkelléke; a rövidebb időre elzárt raboknál pedig csak igen kis mértékben mutatja azon káros következéseket, melyek a magány-rendszer ellen közönségesen felhozatnak. Mivel azonban jelenleg csak egy kerületi börtön építtetvén, a törvényhatósági börtönök még hosszabb időre elzárt rabok letartóztatására is fordíttatnának, s minekutána a rendszer kiegészítése esetében is a megyei fogházakban a letartóztatás ideje egy évre terjed, s tudnunk nem lehet, nem fogja-e a tapasztalás, mint külföldön, úgy nálunk is azt mutatni, hogy a magány-eljárás már az első évben is káros következéseket szül: én a törvényhatósági börtönök mellé közös dolgozó-termeket kívánok építtetni avégett, hogy azokban a hosszabb időre elzárt rabokra s azokra nézve, kikre azt a központi bizottság szükségesnek látandja, enyhítésül közös munka használtassék. - Az indítvány harmadik részére nézve, ti. mennyiben szükséges egy ideiglenes büntetési skálának kidolgozása, nézeteimet már utolsó alkalomkor, midőn e tárgy itt előkerült, kimondám, s itt újonnan csak azt nyilatkozhatom ki, hogy a büntetési skálának kidolgozását szükségesnek tartom, s pedig nemcsak azért, mert büntető törvénykönyvünkben a büntetések maximuma úgyis rendkívül magasra állapíttatott, hanem azért is: mert ha a mélt. fő RR. a bírói hatalomnak önkényétől félnek, ez önkény elleni biztosságot nem a büntető törvénykönyvben, mely igen helyesen büntetési minimumokat fel nem állítván, a bírói hatalomra annyit bízott, hanem csak egy célszerű eljárás kidolgozásában kereshetjük, valamint az már a múlt alkalommal megjegyeztetett, midőn a tábla ez oldala által indítvány tétetett, hogy az eljárás a büntető törvénykönyv előtt vétessék föl. - Ezek azon nézetek, melyeket a méltóságos tábla részéről a t. RR-nek adandó feleletünkben előadni kívánnék, teljesen meg lévén győződve, hogy elfogadásuk által, ha e nézetek nem bírnak is azon elméleti szépségekkel, melyeket a magány-rendszer definitív elfogadásában találhatunk, mégis nem ismerek olyanokat, melyek nemzetünket könnyebben s bizonyosabban azon célhoz vezetnék, mely után egy idő óta annyi lelkesedéssel fárad.

1844

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÉVENKÉNTI TARTÁSÁRÓL

Fenséged a tegnapi tanácskozás folyamában igen helyesen méltóztatott megjegyezni azon különbséget, mely az évenkénti országgyűlések és az évenkint összejövő, de hosszasabb időre választott törvényhozások közt van; mindenekelőtt tehát azon kérdésre: mikint azt cs. kir. fenséged felállította, ti. az évenkint, vagy hosszabb időre választott törvényhozói test évenkinti összejövetelére nézve nyilatkoznom kell, hogy én a békési főispán úr őméltóságának azon indítványát, hogy a követek, noha az országgyűlés évenkint összejő, három évre választassanak - egész kiterjedésében pártolom, és elfogadom; és ez szolgáljon feleletül egyszersmind mélt. gróf Dessewffy Emil úrnak, ki tegnap a discussiót megkezdvén, azt állítá: miként az évenkénti országgyűlések egy évenkint visszatérő végtelen agitációnak vagy - mint kifejezte - évenkinti demoralizációnak synonimona. Ha csakugyan a mélt. úrnak ezen okoskodására felelni szükséges, meg vagyok győződve, hogy a mélt. úr azon okoskodásának éppen oly erős alapja van, mint azon mélt. úrénak, ki az évenkinti országgyűlést költség tekintetéből nem pártolja; mert ha azon okoskodás szerint az évenkinti országgyűlés csak synonimona a demoralizációnak, és országgyűlésünk azáltal, hogy az évenkinti országgyűlést elfogadjuk, költségesb volna, ha - mondom - mindezek állanának: azok ezen táblát nem oda fognák vezetni, hogy minden harmadik évben tartassanak országgyűlések, mert kétségkívül még az is sok költségre és demoralizációra ad okot, hanem oda fognák vezetni, hogy halasszuk el az országgyűlést hat évre, vagy a demoralizációnak és költségnek kikerülése tekintetéből hagyjuk el egészen; de erősen meg vagyok győződve, hogy a fő RR. ez indoknak következményeit elfogadni nem fogják, és azért nem akarom tovább folytatni annak megcáfolását. Ugyanazon mélt. úr azt mondá: vajon elfogadjuk-e a KK. és RR-nek a békési főispán által módosított indítványát? A kérdés megfelelésére nézve szükséges tekintettel lennünk először arra: befér-e az, mit a KK. és RR. indítványba hoznak, alkotmányunk rendszerébe; másodszor: üdvös és célszerű-e, azaz: meg fogja-e szüntetni a bajokat és károkat, melyek a törvényhozás körül most vannak? És ez azon kérdésnek valóságos tere. Utilitárius elvből indult ki a mélt. úr, és követi abban törvényeinket, mert az 1715. és 1825. t.-cikk világosan mondja: hogy minden három évben országgyűlések tartassanak; egyébiránt szükség esetében többször is. Ez azon tér, melyen a méltóságos urat követni fogom. A méltóságos úr elősorolta jelen törvényhozásunknak minden hibáit és hiányait, és megvallom, hogy a méltóságos úr következetességétől nem vártam beszédének végén azt, miképp a méltóságos úr az országgyűlésnek mostani formáját, melyben mindazon bajok léteznek, a mélt. fő RR-nek továbbá is javasolni fogja; azonban végig fogunk menni a méltóságos úr által előadott azon szomorú tapasztalásokon, melyeket törvényhozásunk körül látunk; - és ha azokat végigtekintve, az fog kitűnni, hogy azon bajoknak csak egyike is nagyobb mértékben fog feltűnni az évenkinti országgyűlésnél - sőt ha nem fog a legnagyobb valószínűség mutatkozni arra nézve, hogy azon bajok kisebb mértékben fognak létezni az évenkinti országgyűlések mellett: én minden kérdésen kívül gr. Dessewffy Emil előadására fogok szavazni. Mi azon bajokat illeti, melyek miatt mostani országgyűléseink hiányosak, vagyis inkább a várakozásnak nem felelnek meg: ez volt a kérdés, melyet a méltóságos úr magának feltett, és ennek az első oka - mint mondá - az: hogy felette sokat várunk a törvényhozástól; de vajon miért várunk annyit? azért, mert törvényhozásunk rendkívüli állapot, nem egy folytonosan működő, s évről évre visszatérő, hanem csak mintegy az országra nézve szerencsésen bekövetkezett epochalis idő lép előnkbe, melyet használnunk kell, és melyet elvesztve egyszer, mindig három évet vesztünk el. Magyarországban a törvényhozás összejövetele végtelen agitációt szül; a törvényhozás mindig végtelen sok várakozással nyittatik meg, de miért? azért, mert a törvényhozás nem rendesen működik, az csak időről időre nagyobb epochában tér vissza, és nem kételkedhetik senki,

hogy ha az országgyűlés évről évre összejövend, és ha csak néhány hónapra is, oly nagy várakozással a törvényhozásnak működését senki követni nem fogja. Említtetett itt, hogy Magyarországban országgyűlésről országgyűlésre egyes tárgyak jeleltetnek ki, melyek panaceáknak tartatnak; és erre nézve az évenkinti országgyűlések nem fogják változtatni a dolgok helyzetét. - Igen! a magyar nemzet mindig bízni fog a panaceákban, és egyes törvények létezésétől többet fog várni, mint amennyit azon törvények azután realizálni foghatnak. De ez nem Magyarországnak kórállapotja, ez minden alkotmányos országban megvan -, és a méltóságos úr, ki Angliára hivatkozik, nem fogja tagadni, hogy ott hasonlóképp, valahányszor egy nagy kérdés keresztülviteléről van szó, azon kérdéstől a hazának jövendője és lehető legnagyobb felvirágzása s boldogsága függni hirdettetik. Ez az alkotmányos élet természetéből foly; szükség minden törvény kivitelére a nemzetnek realitása; és erre nézve szükséges, hogy többet reményljen a nemzet egyes törvényektől, mint amennyit azok realizálni képesek, hogy a nemzet minden erejét azon egyes törvény kivitelére szentelje; de ki azt mondja, hogy azon felette nagy reménye a nemzetnek, melyet egyes törvényekbe helyeztetett, káros következéseket szült Magyarországra - az csalódik; mert ha már sem a parasztbirtoknak megváltása az országot egyszerre a boldogságnak tetőpontjára nem emelte, sem a váltótörvény mindazokat, miket reménylettünk, nem realizálta: mégis kétségkívül mind a kettő tetemes előlépés és előhaladás hazánk ügyeire nézve; s én legalább, ha egyik törvényt megsemmisíteni kellene, nem gondolnám, hogy a mélt. fő RR. közől akadna csak egy is, ki azt valósággal tenni akarná. És, mélt. fő RR.! ha a panaceáknak káros hatása volt: miért volt az? azért, mert valamint egyrészről a parasztbirtoknak megválthatása és a váltótörvény panaceáknak hirdettetett, úgy másrészről is hasonlóképp panaceának hirdettetett a partis I. tit. 9-us, s ilyennek hirdettetett az aviticitas; és így, mivel a törvényhozás soha egész akaratát keresztül nem vihette, hanem akaratának csak egy részét: azon panaceakint tekintettek. Vegyük például a váltótörvényt - mert különösen kedvenc témája a mélt. fő RR-nek a váltótörvény hibáit említeni -; kétségkívül vannak a váltótörvénynek rossz következései; de miért? mert a váltótörvény izolált tény; mert hozzá nem adtuk azon törvényes provisiókat, melyek annak kiegészítéséhez szükségesek voltak; mert a váltótörvény nagy üggyel-bajjal keresztülvitetvén az országgyűlésen, a nemzetnek három évig szenvedni kellett; mert azon váltótörvény kiegészítéséhez törvényes diszpozíciókat hozni nem lehetett; és vajon azon rossz következések nem volnának-e kevésbé érezhetők a hazában, ha évről évre országgyűlés lévén, már nyolc hónapi tapasztalás után meggyőződött volna arról az ország, miszerint a váltótörvények üdvös működésére még más törvényes rendeletek is szükségesek; és ha a váltótörvényeket akkint nyolc hónap után pótolta volna anélkül, hogy most három évig kellett várnia, míg azokat pótolhatja: ez tehát kérdésen kívül az országgyűlés évenkinti tartása mellett szól. De mi a második ok, melyért országgyűlésünk a várakozásnak meg nem felel? A méltóságos úr azt mondá, hogy annak oka a közvéleménynek ki nem fejlett állapota; és ebben ismét igazsága van, hogy, fájdalom, a közvélemény hazánkban igen csekély mértékben van kiképezve; de miután nálunk a szabad sajtó hiányzik, a közvélemény kiképzése leginkább csak a törvényhozás által eszközöltethetik, mert Magyarországnak törvényhozása rendkívüli állásban van. Európa minden más országaiban, hol a szabad sajtó működik, a törvényhozás csak képviselője a közvéleménynek - itt Magyarországban csak egy részben képviselője annak s egyszersmind képezője is. Ha az 1825-i országgyűlési epochát mostanáig végigtekintjük: nem fogja tagadni senki, miszerint Magyarországban a közvélemény, főképp politikus kérdések iránt, inkább haladt, mint előbb századok által: éspedig azért, mert a törvényhozás a közvéleményre hathatott. Ha tehát a méltóságos úr azt tartja, közvélemény hiányában vagyunk, és annak kiképzését kívánja: nem kívánhat semmi mást, mint azon eszközt, mellyel Magyarország a közvélemény kiképzésére szabadon működhetik, ti., hogy a törvényhozás minél gyakrabban működhessék, és minél nagyobb kiterjedésben és mértékben eszközölje azt, mit a méltóságos úr hazánk kifejlődésére nézve szükségesnek tart. A harmadik ok, hogy törvényhozásunk a

várakozásnak meg nem felel - mint a méltóságos úr mondá -, a sorozat hiánya; és én ismét nem hiszem, hogy e hiány, e confusio, az országgyűlés évenkinti tartása által neveltetnék. Mi azon sorozat hiányának, vagyis inkább - hogy úgy mondjam - azon nagyszerű confusiónak, mellyel minden országgyűlés kezdődik, főoka? Először: a sérelmeknek roppant tömege; másodszor: a kir. előadások és az ország rendei által tett indítványok közti vitatkozások. Mi a sérelmeket illeti: hogy egyszer én is a régi törvényekre hivatkozzam, az 1655. XLIX. törvény igen bölcsen jegyzi meg, hogy a sérelmek nagy számának elhárítására célszerűbb eszköz nincs, mint az országgyűléseknek három évről három évre, azaz minél többszöri tartása. Kérdést nem szenved tehát, hogy - mint azt gr. Andrássy Károly is kijelenté - az évenkinti országgyűlések által rendkívül kevesedni fognak a sérelmek, melyek, a dolgok természete szerint, a törvényeknek rosszul történt magyarázatából nagyrészint támadnak szükségképp, miután itt Magyarországban csak az összes törvényhozás a fejedelemmel együtt magyarázhatja a törvényt; a törvény pedig meghozatva, az első három évben minden magyarázat nélkül marad. Azon sérelmek tehát, melyek a törvény félreértéséből támadnak - az országgyűlés évről évre tartatván -, szükségképp meg fognak kevesedni. A második ok: a kir. előadások és a tett indítványok tömege, s az azok közti elsőség feletti vitatkozások. De hisz, mélt. fő RR.! ez természetes következése a jelen állásnak. „Hátravagyunk mindenben", ezzel nyitotta meg királyunk az országgyűlést. „Hátravagyunk mindenben, roppantak teendőink" - felelte az összes nemzet; és most, midőn a törvényhozás nem évről évre jő össze, nem is működhetik biztosan. Most az országnak minden törvényhatósága érzi rettentő bajainkat, s mi természetesb, minthogy minden törvényhozás azzal kezdődik, miszerint arról vitatkozunk: min segítsünk először? De ha a törvényhozás biztos lesz arról, hogy évről évre összejő, hogy mindazt, mi egyik országgyűlésről hátramarad, a jövő országgyűlésen kipótolhatja: hiszik-e a mélt. fő RR., hogy a confusio akkor oly nagy lesz, és hogy a KK. és RR. akkor is évekig vitatkoznak afelett, hogy egyik vagy másik tárgyat vegyék-e fel, vagy pedig megegyeznek akármiben, hogy végre valami történjék? egy év a nemzet életében nem sok, s így e tekintetben az évenkinti országgyűlés célszerűsége mutatkozik. Még két bajt említett a méltóságos úr, ti. a praeclusi terminust és a kir. előadások mostani módját. Mind a kettőnek megváltoztatása nem tőlünk függ; egyébiránt azon két baj az évenkinti országgyűlés mellett kétségkívül sokkal kisebb lesz, mert mélt. fő RR.! mi a praeclusi terminusnak legrosszabb oldala? az, hogy váratlanul jő, az, hogy oly pillanatban jő, midőn számtalan munkálat megkezdve, de semmi bevégezve nincs; és hogy azért a terminus praeclusi azon zavarokat, melyek már léteznek, még inkább növeli. Ha azonban törvényben mondatik ki a terminus praeclusi, a törvényhozás előre tudja, hogy négy, legfeljebb öt hónapig tartand ülést: akkor kétségkívül úgy fogja elintézni dolgait, hogy amit akar, azon idő alatt elvégezhesse, és nem fog, váratlan terminus praeclusi által meglepetve, kipkedni-kapkodni jobbra-balra. Mi a kir. előadásokat illeti: én nem vagyok az, ki a kir. előadásokat azon formában, melyben azok mostan vannak, célszerűeknek tartanám; és azt hiszem, hogy a kir. előadásoknak azon módja, melyet most látunk, a lehető legrosszabb, miután a kir. előadásokban jóformán nem foglaltatik semmi más, mint tömérdek bajaink elősoroltatnak - és az mondatik, hogy segítsünk rajta; de ismét mi annak oka? a kormány tudván, hogy az országgyűlésnek határideje a három év, felhíva érzi magát, hogy az országot figyelmetessé tegye mindazon bajokra, melyek az országban léteznek, és legalább kir. előadásaival jelentse ki azt, hogy az országot haladási szándékában akadályoztatni nem fogja. Ha az országgyűlés évről évre összeül, a kir. előadások joga háromszoroztatik, mert mit a kormány most egyszer tehet, az évenkinti országgyűlések alkalmával háromszor teheti, s így őfelségének ebbéli joga háromszoroztatik; éspedig ez sokkal célszerűbben fog a kormány által használtatni, mint a jelen formában, hol a kormánynak mindig nem egy-két évnek szükségeire, hanem hosszabb epochára kell tekintettel lenni. Felhozá végre a méltóságos úr azon okok között, melyek miatt törvényhozásunk eddig várakozásunknak meg nem felelt, a törvény iránti tiszteletlenséget is; s én fájdalommal megvallom, hogy önmeg-

győződésem szerint is alig van baj, mely e hazában léteznék, a közjó előmozdításával annyira ellenkező, mint éppen ez - de a törvény iránti tiszteletlenségnek oka hol fekszik, ha nem azon hiányában minden centralizációnak, melynek káros következéseit minden viszonyok közt oly fájdalmasan tapasztaltuk, akár adórendszerünket, akár communicationalis eszközeinket, sőt törvényeink végrehajtását tekintjük? - Egység az, mi minden viszonyainkban hiányzik; s minek hiánya, valamint a nemzetet eddig haladni nem engedé, úgy főképp geográfiai és politikai helyzetünkben végveszélyhez fogja vezetni. Nem akarok municipális szerkezetünk fejtegetésébe ereszkedni, s habár nem osztozhatom azon általános magasztalásban, mellyel felőle szólani szoktunk, teljes mértékben méltánylom érdemeit, s elismerem, hogy hiányai is inkább helyzetünk, mint maga az institúciók következései; de ha egyrészről örömmel látjuk, ha egyes municipiumainkban mindig inkább s hatalmasabban fejlődik az élet - midőn örömmel látjuk a buzgóságot, mellyel annyi hazánkfia azon ötvenkét pont körül sereglék - nem kell-e eszünkbe jutni: hogy ezen municipális szerkezet ellenében, nehogy általa erőnk felosztassék, s minden törekvés úgyszólván individualizálva a nagy egészre nézve elvesszen, valami olyanról kell gondoskodnunk, mi által e külön elemek ismét egyesíttessenek - hogy miután ötvenkét pont van az országban, hol minden egyes polgár magát leginkább otthonosnak érzi, melyért fáradni kötelességének tartja, egy oly pont is maradjon, hol e különböző elemek mint egy nagy egész tagjai érezhessék magokat - nem kell-e, mondom, eszünkbe jutni, hogy éppen mert municipális szerkezetünk annyira kifejlődött, gondoskodnunk, hogy az összes törvényhozás e különböző elemek irányában azon mértékben erősíttessék, melyben az egyes törvényhatóságok erősebb individuális élet nyomait mutatják? - Magyarországnak centralizációra van szüksége -, s e centralizációnak felfogásom szerint egyetlen módja az: hogy a törvényhozó testnek befolyása és ereje a municipiumok irányában erősíttessék. - Jól tudom én, vannak, kik centralizáció alatt mást értenek, s azt hiszik, hogy mindenki, ki hazánkban erről szól, a municipiumok rovására akarja nevelni a végrehajtó hatalom befolyását; - de ha valaki azt hiszi, hogy nemzetünk valamihez fogna járulni, mi ily értelemben vett centralizációt idézhetne elő, az felfogásom szerint csalódik; s valamint a francia s angol kormány csak azért s annyiban bír több hatalommal, mennyiben a törvényhozó test többségét képviseli, úgy bizonyosan hazánkban hasonló centralizáció hasonló előzményeknek lehet következése, s a nemzet nagy többségének véleménye szerint ily centralizáció csak a felelősségből veheti eredetét. - Ha tehát a jelen körülmények között centralizációról szólunk, s annak szükségét állítjuk: csak törvényhozási centralizáció az, mi után törekedhetünk; s éppen ez az, minek tekintetéből én az évenkinti országgyűlésnek annyi fontosságot tulajdonítok. - Jelen helyzetünkben instrukciókhoz kötött követeivel, a verificatio joga nélkül, s csak három évben folytatva munkásságát, a törvényhozás nem elég erős, hogy municipális szerkezetünk decentralizáló hatásának ellentállhatna. - Mihelyt a törvényhozás nem hosszabb szünetek után, hanem évről évre rendesen folytatandja munkásságát: a municipális függetlenség vissza fog vezettetni azon korlátok közé, melyek a dolgok természete szerint hozzá illenek, s ez egy rendelkezés inkább fogja nevelni a törvényhozás befolyását s vele a törvények iránti tiszteletet, mint bármi más, mit viszonyainkban tehetünk. Mondatott, hogy ezen intézkedés nem fér be alkotmányunk többi részeibe, és hasonlatosság vétetett a géptől; azonban erre megfeleltetett azáltal, hogy annak megemlítése nem más, mint egy circulus vitiosus; és erre ismét azt mondatván, hogy ez okoskodási mód circulus vitiosusnak nem neveztethetik - én azt felelem: ha a mélt. fő RR-nek többsége azt hiszi, mikint alkotmányunknak bizonyos részei az évenkinti országgyűléssel össze nem férnek, és hogy bizonyos változásokat kénytelenek vagyunk tenni, hogy az évenkinti országgyűlések alkalmazhatók legyenek: felszólítom a többséget és azon méltóságos urakat, hogy egyszersmind mondják ki véleményüket, és nevezzék meg azon akadályokat, melyek alkotmányunkban az évenkinti országgyűlések behozatalát károssá teszik; és egyszersmind tegyenek indítványt, miképp háríthatók el azon akadályok, miután én, ha egyrészről meg vagyok győződve, hogy ily akadályok léteznek, és másrészről

meg leszek győződve, miképp azon akadályok bizonyos indítványok elfogadása által elhárít-hatók - azon indítványokhoz szívesebben fogok járulni, mint ahhoz, melyet tegnap mélt. gr. Károlyi György békési főispán úr tett. És így azzal végzem beszédemet, hogy a KK. és RR. indítványát azon módosítással, melyet a most nevezett méltóságos főispán úr tett, elfogadom.

1844

A BOTBÜNTETÉSRŐL

Gróf Apponyi György őméltósága a botbüntetést mint kriminális büntetést a kódexből ki akarja hagyni, mire nézve osztom véleményét a mélt. úrnak; a mélt. úr azonban a botbüntetést fel akarja tartani, éspedig csak azokra nézve, kik most büntetés alatt állanak. E tekintetben nézeteit nem oszthatom, éspedig két elvnél fogva; először azért: mert világos ellenkezésben látom azon elvvel, mely szerint minden büntetésnek a nép minden osztályára nézve egyiránt és egyforma szigorúsággal kell kiszolgáltatva lenni; másodszor: mert ellenkezésben találom azon igen fontos elvvel, hogy miután éppen a kisebb gonosztevőktől remélhető inkább a javulás, egy magában megbecstelenítő büntetéssel fenyíttetnek éppen azok, kiknek a morális romlottságból minél előbb tisztulniuk kell. Gróf Szécsen Antal őméltósága ezen indítványnak pártolására több okokat hozott fel, s a többi közt felhozta azt is, hogy meg kellene különböztetni a büntetésnél azon abszolút becstelenítő erőt, melyet a botbüntetés magában foglal, azon relatív megbecstelenítéstől, mellyel az a népnek egyes osztályaira bír, és azt mondá itt a mélt. gróf, hogy a botbüntetés sokkal megbecstelenítőbb azon osztályra nézve, mely eddig a büntetés alatt nem állott, és azon osztályra nézve nem oly igazságtalan, mely eddig is az alatt volt: erre nézve felfogásom szerint nincs igazsága a mélt. grófnak: mert mi a botbüntetésre nézve áll, az áll minden büntetésre nézve, mert nem tudok magamnak oly kriminális büntetést képzelni, mely a míveltebb s a civilizációnak nagyobb fokán álló egyénnek nem volna terhesebb, mint olyannak, ki a civilizáció alantabb fokán áll; ha tehát a policiális büntetésre nézve a m. úr igazságosnak tartja, hogy a nemtelen néposztályok oly szigorú testi büntetéssel fenyíttessenek csak azért, mert azon szigorú büntetés reájok nézve kisebbnek látszik, ha a m. úr ezen logikát alkalmazza, azt alkalmazni kell a legnagyobb kiterjedésben minden kriminális büntetésekre is, és elvkint kell kimondani: hogy mivel míveltebb osztályok a magányrendszert nehezebben fogják tűrni, mint azok, kik a civilizációnak alantabb fokán és a legnagyobb szegénységben élnek: azokra nézve is különböző büntetéseket kell alkalmazni. Azonkívül azt mondá a mélt. úr: hogy a nemtelenekre nézve ezen büntetésnek neme nem annyira megbecstelenítő, mint a magasabb osztályokra nézve és azokra, kik eddig azon becstelenítő büntetés alatt nem állottak; megengedem, hogy ez általánosan áll; de a mélt. úrnak ezen általános állítását individualizálni kell, mert habár megengedem, hogy a parasztokra nézve általában in massa a testi büntetés kevesebbé hat, mintha az egy magasabb osztályúra alkalmaztatnék, de kérdem: akarja-e ezt a mélt. gróf minden egyes esetre? én legalább mint törvényhozó ezen elvnek alkalmazását előre kimondani nem merném, mert meg kell engednem, hogy ezen büntetés sok nemtelenre nézve éppen oly megbecstelenítőnek fog tekintetni, mint bárkire nézve, kinek ősei nemességet tudtak szerezni magoknak. Azt vélem tehát, hogy valóságos igazságtalanság volna az osztályok közt különbséget tenni. Mi pedig a másodikat illeti: felfogásom szerint az még sokkal nagyobb igazságtalanságot foglal magában, és miután sok nemtelen egyének vannak, kik a míveltség nagyobb fokán állanak, mint a nemesek, nem tudja előre a mélt. úr, hogy igen sok nemtelenek nem lesznek-e Magyarországban, kik a botbüntetést becstelenítőnek fogják tartani. Engedjen meg most a m. úr, hogy egy oly egyén, például egy jól nevelt és becsületes ember, ki félig véletlenül vagy éppen a pillanat hevétől elragadtatva valami kicsapongást követ el, mi módja van neki elkerülni a botbüntetést? az egyetlenegy mód az, hogy egyszersmind kriminalitást kövessen el, és így arra, hogy kriminalitást kövessen el, ha a botbüntetést el akarja kerülni, a törvényhozás mintegy felszólítja. Mondok egyes esetet, például valamely faluban vagy városban policiális büntetés alatt el van tiltva a pipázás; egy mívelt, de nemtelen egyén, ki még a honoratiorok közé sem tartozik, véletlenül pipázva megy végig az utcán, a szolgabíró, talán ellensége, nekimegy, és befogatja, és őt azzal is fenyíti, hogy neki például csak hat botot fog adatni. Kérdem: azon egyén nem fog-e bizonyos

feltételek alatt józanon cselekedni, ha azon őrt, mely kivezeti, hamarjában leüti, mert ezáltal megváltoztatja policiális tettét, és kriminalitást követ el, minek következtében hat hónapra bezáratik, de legalább oly büntetést kapott, mely minden mívelt emberre nézve sokkal kisebb, mintha reá hat botot veretnek, és így éppen a törvényhozás által szólíttatik fel a míveltebb nemtelen sorsú ember arra, hogy nagyobb kriminalitást kövessen el: ez pedig a törvényhozásnak soha szándoka nem lehet. Mindezen tekintetnél fogva a botot policiális tekintetben sem látom megtartandónak, és ez véleményem a kérdésnek gyakorlati oldalára nézve. Gróf Szécsen Antal őméltósága, ki maga tulajdon tapasztalására hivatkozott, azt mondá, hogy Tótországban a bezárás, főképp ha az embernek a pipázás is megengedtetik, nem büntetés -, tehát tiltsuk el a pipázást a börtönben, hisz az nincs kimondva, hogy világos, szép szobába zárattassék, hogy koplalni nem szabad. És megengedem, hogy a fogságnak van bizonyos neme, mely nem büntetés, de tagadom, hogy a fogságnak oly neme ne állíttathassák fel, melyben minden egyén büntetést lát.

1844

A VÁMKÉRDÉSRŐL

A jelen kérdésnek igen számos, majdnem legszámosabb pontjaira nézve a mélt. fő RR. közt többé véleménykülönbség nem létezik, ezen részét a kérdésnek tovább fejteni egészen felesleges volna. A mélt. fő RR. valamennyien, legalább azok, kik eddig nyilatkoztak, elismerték világosan, hogy a magyar törvényhozásnak a vámok meghatározására nézve valóságos joga van, mert joga volt mindig, mert ezen jogról soha le nem mondott, mert a vámnak meghatározása az általános adó meghatározásának oly tetemes részét teszi, hogy azon pillanatban, melyben az ország ezen jogáról lemond, alkotmányos országok közt többé nem is nevezhetik: ezen kérdésre nézve tehát a mélt. fő RR. közt véleménykülönbség nincs. A jognak miképpi életbe léptetésére nézve a mélt. fő RR. közt véleménykülönbség nem létezik; mert hisz a mélt. fő RR-nek tetemes többsége, mely eddig nyilatkozott, azt mondá ki, hogy a dolog ily állásában lévén elégséges tudományunk, a védvámok mellett definitíve nem nyilatkozhatunk, hogy a felírásban sem a védvámot, sem a vám szükségét ne említsük, hanem egyedül azt, hogy a magyar vámviszonyok meghatározása a magyar törvényhozást illeti, s hogy az erre nézve tisztán a viszonosság elvét akarja követni, s méltányolni azon állást, melyben más örökös tartományok Magyarországgal állanak: erre nézve tehát ismét véleménykülönbség nincs.

Van még egy kérdés, s ez az, mely eddig tökéletesen megfejtve nincs, ti., hogy mit tegyünk a jelen pillanatban? Itt eddig két vélemény nyilatkozott; a t. RR. felszólítandónak vélik a kormányt arra: hogy még ez országgyűlés alatt adatokat közöljön, s hogy ezen adatok következtében még ez országgyűlés alatt egy új célszerű tarifa dolgoztassék ki; - a mélt. fő RR-nek több tagjai ennek ellenében az or. indítványt teszik, hogy a kormány szólíttassék fel, hogy a jövő országgyűlésig egy törvényjavaslatot készítsen, s ezen törvényjavaslatot vagy tervet, akármiképp nevezzük, a jövő törvényhozás elibe terjessze, hogy az itt discutiáltathassék. E két indítvány közől egyiket sem tartom célszerűnek. A t. RR. által tett indítványt nem tartom célszerűnek azért, mert felfogásom szerint valóságos lehetetlenséget foglal magában, miszerint felszólítja a kormányt olyvalamire és olyvalamit követel tőle, aminek teljesítése egyáltalában lehetetlen, mert ha meggondoljuk, hogy az ország gyűlésének vége október 15-re van tűzve, s hogy ezen határidő ellen részünkről eddig semmi lépés nem történt, s a kormány nem szólíttatott fel az ország gyűlésének meghosszítására, azt hiszem, hogy a mélt. fő RR. és a t. KK és RR. is át fogják látni, hogy e tökéletes tervnek kidolgozása oly komplikált dolog, sőt ha az országgyűlésen meggyűlnek a dolgok, az országgyűlés vége közeledvén, néhány hónap alatt tökéletesen bevégezni nem lehet. Én tehát a t. KK-nak és RR-nek ezen indítványát nem tartom pártolandónak, mert soha nem akarom a törvényhozás által a kormányt olyannak tételére felszólítani, mi magában lehetetlen. Maradna tehát a másik, azaz: felszólítása a kormánynak arra, hogy elkészítvén a kérdést, különösen egy tervet csináljon, és azt a jövő törvényhozás elibe terjessze. Én részemről, miután természet szerint a kormánynak kezdeményi jogán e tekintetben kételkednem nem lehet, igen nagy örömmel fogom látni a kormány részéről, hogyha általános elveknek felállítása helyett - milyenek eddig a k. kir. előadások lenni szoktak - tökéletes kidolgozott tervvel lépend fel a jövő országgyűlés elibe, mert meg vagyok győződve, hogy discussióink csak akkor fognak jó vonalban menni, és több sikert várhatunk, ha a kormány részéről is a tanácskozások, amennyire lehet, elősegíttetnek, s ha a kormány a vonalt kijeleli, melyen a tanácskozásoknak menniök kell. Ez egyébiránt tisztán a kormányt illeti.

Én részemről azt hiszem: hogy a kormánynak ebbéli felszólítására szükség nincs, mert hisz habár szeparálva nem látjuk is, de mégis fel kell tennünk, hogy Magyarországnak is van kormánya, fel kell tennünk, hogy a monarchiában vannak magosan álló férfiak, kik Magyar-

országnak állapotjára fordítják figyelmöket, azok kétségenkívül Magyarország kereskedési állapotának elnyomott helyzetét szintoly jól ismerik, mint mi; másrészről azok is, kik Magyarországra nemigen fordítják figyelmöket, jól tudják, hogy a vámviszonyoknak miképpi meghatározása az egész monarchiának érdekében fekszik. E tekintetben tehát azt hiszem, hogy a kormány a jövő törvényhozásig minden kérdésen kívül felszólítás nélkül is fellépend bizonyos tervvel, s elő fogja adni előadásában azon nézetet, mely szerint e vámbeli munkát elrendeztetni kívánja. Ha pedig a kormányt csak arra szólítjuk fel, hogy ezt tegye: akkor részünkről egyáltalában semmit sem tettünk, mert oly provisiót tettünk, melyre semmi szükség nem volt, mert a kormány azt tehette volna minden felszólítás nélkül is.

Ha tehát részünkről is akarunk tenni; nekünk nem lehet mást tenni, mint hogy őfelségét szólítsuk fel, és kérjük meg, hogy részéről ezen fontos kérdésnek elkészítésére egy országos választmánynak kiküldetését ne ellenezze. És ez felfogásom szerint egyedüli mód, melyhez a jelen pillanatban nyúlhatunk. Megengedem én, hogy a kormány a vámkérdésnek elhatározására nézve a jövő országgyűlésig valamely tervet készít -, megengedem, hogy azon terv helyes lesz, és hogy Magyarországnak érdekében fog készíttetni; de kérdésen kívül az ily tervet csupa voksolással nem fogjuk elfogadni, azt mindenesetre előbb meg kell vizsgálni. Már kérdem: vajon a vámviszonyok elrendezéséről készített tervnek megvizsgálására képes-e a törvényhozás maga, hogy úgy mondjam, a törvényhozás személyesen? és kérdem: vajon a vámviszonyok, vajon a tarifa megvizsgáltathatik-e a t. RR. és a m. fő RR-nek öszvessége által szokott országgyűlési tárgyalás módján - ti. számtalan izenetek váltása mellett? Felfogásom szerint bizonyosan nem; mert ha minden létező alkotmányos nemzetek közt nincs egy melynek törvényhozása oly rosszul volna organizálva, mint a miénk arra, hogy valamit tegyen, s mégis a sokkal jobban organizált törvényhozások, hogy sikert érhessenek, az ily kérdéseket mindig komitékre bízzák; s midőn ezt a sokkal jobban organizált törvényhozások teszik: akkor Magyarország országgyűlési testülete még inkább nem bízhatja az ily kérdéseket másra, mint országos bizottmányra; a kérdést tehát országos választmányra bízni kell a jövő országgyűlés alatt, midőn a kormány bizonyos tervvel fellépend. Már most kérdem: hogy azon állásban vagyunk-e, hogy három éveket elveszítsünk, ha a bizottmánynak kinevezését most indítványoznánk, s őfelsége megegyezik abban, ezen bizottmány azon idő alatt, mely alatt országgyűlés nem lesz, előre dolgozhatik, Magyarországnak állapotát ipari s kereskedési tekintetben megvizsgálhatja, a kormány által kinevezett egyénektől az adatokat kikérheti, szóval előre elkészítheti a kérdést? S kérdem ekkor: vajon nem nyerjük-e azon három évet azáltal, hogy azt, miről előre tudjuk, hogy akkor történni fog, - már most tesszük? és azt hiszem, hogy Magyarország oly állapotban nincs, hogy három évet elveszítsen, s hogy oly intézkedést, melyet üdvösnek tartunk, melyet három év múlva szükségesnek tartunk, három évre elhalasszuk.

Indítványom tehát röviden az, hogy gróf Szécsen Antal őméltósága előadása nyomán válaszoljuk a t. RR-nek azt: hogy mi jog szempontjából a jelen kérdésre nézve velök tökéletesen egyetértünk; de válaszoljuk egyszersmind azt, hogy a kérdés elégségesen megvitatva nincs arra, hogy már most a védvámrendszerre nézve is definitíve nyilatkozzunk. Felszólítjuk tehát a t. RR-et egy országos bizottmánynak kinevezésére, mely megvizsgálván az országnak mind ipari, mind kereskedési, mind földmívelési állapotát, kikérvén a kormánytól a szükséges adatokat, a jövő országgyűlésig véleményt adjon aziránt, miképp tartja Magyarország és ausztriai örökös tartományok közt a vámviszonyok elrendezését a legcélszerűbbnek.

1844

A BÜNTETŐ ELJÁRÁSRÓL

HÁROM BESZÉD

1

Mikor a mélt. fő RR. előtt a kriminális munkálat először került elő, emlékezni fognak a mélt. fő RR., hogy akkor itt némely elvbarátim részéről azon indítvány tétetett, hogy t. RR. mindenekelőtt a büntető eljárásnak tárgyalásába ereszkedjenek be, s azt velünk mindenesetre közöljék; mert átlátták a mélt. fő RR., hogy ezen büntető törvénykönyvek alapja, mi által a törvénykönyv hasznossá vagy veszedelmessé válhatik, egyenesen a büntető eljárásban fekszik. - Mi akkor a büntető eljárást mindjárt az országgyűlés kezdetén minél előbb akartuk felvenni azért, mert átláttuk, hogy az egész kérdésnek valamint legfontosabb, úgy egyszersmind legnevezetesebb része a büntető eljárásban fekszik; éppen azért következetesen a jelen pillanatban, ahol az országgyűlésnek október 15-ére kitűzött végét nem ignorálhatjuk, többé nem is tehetünk mást, mint pártolni gróf Teleki Lászlónak indítványát. Mélt. gróf Szécsen Antal úr elismerte, hogy a mélt. fő RR-nek jogai közé tartozik bizonyos tárgyakat, melyek a t. RR. által a főrendi táblának átküldettek, visszautasítani, azon megjegyzéssel, hogy ezen tárgynak kellő megvitatására vagy már idő nincsen, vagy pedig a körülmények oly ellenkezőleg mutatkoznak, hogy a főrendi tábla ezen tárgyak vitatásába ereszkedni nem akar, A méltóságos úr elismeri, hogy a mélt. fő RR-nek arra joguk van, és csak azt kérdi: célszerű-e ez a jelen körülmények között? én kérdem a mélt. grófot: ha ez a jelen körülmények közt nem célszerű, mondjon a méltóságos úr csak egy esetet, hol az célszerű lehetne? Mondatott egy általam tisztelt tagja által ezen táblának: hogy e tárgyat hosszasan discutiálni nem szükséges; - mert hisz ha nem vesszük is tekintetbe, hogy külföldön és az irodalmi mezőn e kérdés végtelenül discutiálva van, mindenesetre az okok a büntető törvénykönyvben olyannyira kimeríttettek, hogy e táblának teendői jóformán csak a voksolásra redukáltattak; de ez argumentum sokkal tovább vezet, mint közölünk akárki menni akarna; mert ez odavezet, hogy miután kérdést a jelen pillanatban, mely az irodalmi mezőn kellőleg discutiálva nem volna, képzelni alig lehet, melyre nézve minden mellette és ellene szolgáló okok elő nem volnának adva, - miután e tábla eleibe kérdés nem kerülhet, mely kellőleg nem volna discutiálva az alsó táblánál, e tábla nem tehetne mást, mint felhagyni minden tanácskozással, redukálni magát szimpla voksolásra: ezt pedig, úgy hiszem, senki e tábla tagjai közől tenni nem fogja.

És kérdem: vajon elégséges-e a mélt. főrendi táblának, ha a t. RR. izenetére csak azzal felelne: „zsűrit kívánunk vagy nem kívánunk!" Felfogásom szerint ezáltal a t. RR-nek még megfelelve nincsen; s így a mélt. főrendi tábla a t. RR-nek nem is felelhet: mert a zsűri és minden más büntető eljárás sem nem abszolút jó, sem nem abszolút rossz, hanem mindenesetre csak relatív becsű. Ha tehát a mélt. fő RR. a t. RR-nek csak azt mondják: mi a zsűrit nem kívánjuk - a mélt. fő RR. a t. RR-et nem győzhetik meg nézetük helyességéről; mert csak akkor győzhetik meg a t. RR-et, ha ezen negatív vélemény kinyilatkoztatásához hozzáteszik pozitív nézeteiket. Minden büntető eljárásnál az indok nem az, hogy akarok-e zsűrit, vagy nem, hogy jó-e, vagy rossz-e az? hanem csak az lehet, hogy a zsűri nem oly célszerű és nem oly jó, mint azon eljárás, melyet indítványba hozok. Ha tehát a mélt. fő RR. nyilatkoznak aziránt, hogy a t. RR. indítványát elfogadni nem akarják: szükségképp be kell ereszkedni az egész procedúrának discussiójába, és meg kell mutatni, hogy azon procedúránál, melyet a t. RR. javaslanak, azon eljárás melyet a fő RR. előadnak, célszerűbb, s ennek szükségét tökéletesen átlátom gróf Péchy Emánuel őméltóságának előadásából. Ugyanis a méltóságos úr - mennyire előadását

felfogtam - azt mondá; hogy hazánkban a zsűriknek behozatala nem szükséges, és hogy a zsűri majdnem feleslegessé válandik azon pillanatban, melyben mi a létező procedúrában található hibákat helyrehozzuk. A méltóságos úrnak nézete szerint procedúránknak leginkább három hibás oldala van; az első: procedúránknak inkvizitórius rendszere; a második: hogy állandó törvényszékeink nem léteznek; a harmadik: börtönrendszerünk. A börtönrendszerre nézve megvan az egyesség - ez igaz; de hisz ezen két hiányában a procedúrának, melyet őméltósága helyesen észrevett, fekszik az egész büntető eljárásnak, inkvizitórius eljárásnak accusatoriussá való megváltoztatása, - megváltoztatása a büntető eljárásnak, az állandó bírák behozatala ott, hol eddig csak választott bírák voltak, vagy egyes sedriákra az alispán által meghívott bírák működtek - ez ismét az egész procedúrát foglalja magában, mert általjában fognak a perek megrövidíttethetni, hogyha nem írva fognak vitetni, hanem a szóbeliség hozatik be; a szóbeliség behozatalával pedig szükségképp be kell hozni a nyilvánosságot - s mihelyt ez behozatott, ítélni kell azon kérdésről: lehet-e fellebbvitel vagy sem? Felfogásom szerint tehát egyet a kettő közől, vagy simpliciter azt kell nyilatkoztatni a t. RR-nek, hogy mi zsűrit nem akarunk; ez a tábla méltóságához nem illik, vagy oly votuma volna e táblának, melyet motiválni nem lehet - vagy pedig követni kell azon ösvényt, melyet gróf Péchy Emánuel őméltósága követett, kinyilatkoztatni ti. a t. RR-nek azt, hogy mit akarunk substituálni a zsűri helyébe, s ekkor be kell ereszkedni a procedúrába. Meglehet, hogy a jelen országgyűlés meg fog hosszabbíttatni; hanem a jelen pillanatban, hol előttünk van az országgyűlésnek 15. októberre tett határideje, én az országgyűlés meghosszabbítására nem számolhatok semmi esetre; s így a jelen körülmények között - ha vannak ily körülmények - felhíva érzem magamat a t. RR-nek kinyilatkoztatni, hogy az országgyűlésnek továbbtartására reményünk nem lévén, a kérdésnek kellő discussiója pedig a jelen pillanatban nem lévén lehetséges, a t. RR-et felszólítjuk, hogy a kérdésről határozatot inkább jövő időre elhalasztani szíveskedjenek.

2

Ha cs. kir. főhercegséged nem nyilatkoztatta volna ki azon kívánatot, hogy ezen kérdés a m. főrendi tábla által is tárgyalás alá vétessék, én alkalmasint röviden előadva szavazatomat, nem szólanék véleményem támogatására, mert valóban nem sok reményem van, hogy azon nézetnek, melyet e tárgyban én követek, többséget tudnék szerezni a mélt. fő RR-ek előtt. Mielőtt azonban a tárgyról szólanék, figyelmetessé kell tennem a mélt. fő RR-et azon igen kedvetlen állásra, melyben a discussiónak ezen módja által azok, kik a zsűri mellett kívánnak nyilatkozni, helyheztetnek. Azon kérdést állítjuk fel: legyen-e zsűri, vagy ne? - a zsűri valamely pozitív, de az, mi annak ellenében felhozatik, nem mondatik ki, így tehát mindazon okok, melyek a zsűri ellen felhozatnak, tökéletes erővel hozathatnak fel ellenünk, és mi nem hozhatunk fel semmi okot elleneink ellen, mert hisz azon eljárást, mely a zsűrinek substituáltatni fog, mi nem ismerjük. Azon országos bizottmánynak, melynek tagja lehetni én is szerencsés voltam, sok érdemes tagja a zsűri ellen szavazott, de szavazott, mert az esküdtszék helyébe oly eljárást kívánt állapítani, mely az esküdtszéknél sokkal célszerűbbnek és jobbnak tartatott; de most kérdem a mélt. fő RR-t: ugyanazon tagok miképp fognak szavazni az esküdtszékek ellen akkor, midőn még nem tudják, mi azon eljárás, mely az esküdtszék helyett substituáltatni fog? Meg vagyok győződve, a mélt. fő RR. táblájának igen sok oly tagjai lehetnek, és vannak bizonyosan, kik az esküdtszékeket akkor, ha valamely más eljárással helyettesíttetik, mely a nyilvánosságot, a szóbeliséget magában foglalja, el nem fogadják; ellenben ha most választani nem lehet az esküdtszék és a mostani procedúra közt, kétségkívül inkább szavaznának az esküdtszék mellett, mintsem hogy a mostani eljárást nyilvánosság és

szóbeliség nélkül fenn akarnák tartani. Megvallom tehát, hogy a kérdést nem tartom e jelen pillanatban tárgyalhatónak, nem legalább mindaddig, míg a mélt. fő RR-ek a procedúrának nyilvánossága, szóbeliségéről és az accusatorius rendszerről nem határoznak, mert én hiszem, hogy a mélt. fő RR-ek azon többsége közt, mely hihetőképp az esküdtszékek ellen fog nyilatkozni, igen számos tagok vannak olyanok, kik előtt, ha a kérdés úgy állíttatik fel, hogy a mostani eljárás minden hiányai mellett tartassék meg, vagy pedig esküdtszék hozattassék be, sokkal inkább szavaznának az esküdtszékre, mint a mostani procedúrára annak hiányai mellett. Felhívom tehát a mélt. fő RR-et, hogy mindenekelőtt a nyilvánosság, szóbeliség és az accusatorius rendszer kérdését határozzák el; és ha ezen kérdésre nézve a mélt. fő RR-ek határoztak, minden egyes tagjai a mélt. fő RR-i táblának sokkal könnyebben s megnyugtatóbb kedéllyel fognak nyilatkozhatni ezen kérdésben. Csak erre akartam most a mélt. fő RR-et figyelmeztetni.

3

Engedelmet kérek, hogy még egyszer felszólalok; de az előttem szólott báró Perényi László őméltósága mostani előadása, ha még előbb kételkedtem volna, tökéletesen meggyőzött arról, hogy gróf Péchy Emánuel őméltósága indítványa e táblának különböző tagjai által különböző értelemben vétetik. („Nem") Engedelmet kérek! - Ellenben gr. Cziráky János azt mondá, hogy gr. Péchy Emánuel őméltósága indítványában bennfoglaltatik az, hogy a büntető eljárás állandó törvényszékekre állapíttassék; gr. Szécsen Antal pedig mily indokot használt a zsűri ellen? azt, hogy Magyarországban a bíráknak választása olyannyira össze van szőve az alkotmány lényegével, hogy az esküdtszéket már ezen oknál fogva sem lehet behozni: mert az alkotmány több részleteihez nem való. Már kérdem a mélt. fő RR-et: nincs-e ez valóságos ellentétben egymással? mert ha állandó bírákra akarjuk alapítani ezentúli eljárásunkat, az állandó bíráknak behozatala Magyarországnak judicialis alkotmányára nézve az éppen oly tetemes és nagy újítást foglal magában, mint az esküdtszék („Nem"). Én azt hiszem, hogy: igen! és e részben hivatkozom a m. fő RR-nek akkori határozatára, midőn a városok elrendezésénél bátor voltam a mélt. fő RR-nek indítványt tenni a bíráknak állandósítására nézve, és a mélt. fő RR. többsége azt, mint egy veszélyes nagy újítást elvetette, mint olyasvalamit, mi a magyar alkotmánynak mostani helyzetével és állásával nem fér. Mi akkor nagy újításnak tetszett a mélt. fő RR-nek, az kétségkívül a mélt. fő RR-nek többsége előtt nagy újításnak fog tetszeni most is. Az állandó bírák tehát oly újítást foglalnak magukban, mint az esküdtszékek.

Midőn tehát a bírák állandóságára nézve sem lehet a mélt. fő RR. között oly véleményegység, mint az feltétetik, de más pontokra nézve sem, mert az általam mélyen tisztelt országbírája kinyilatkoztatta, hogy részéről a nyilvánosságot és szóbeliséget, valamint az országos választmányban nem ellenzetté, úgy most sem fogja ellenzeni; ezen egy percig sem kételkedtem, de azon sem, hogy a mélt. fő RR. közt fognak találkozni olyanok, kik e kettőt szükségesnek és célszerűnek nem tartják, és jelesen báró Perényi László szólalt fel, és azt mondá, hogy ő a nyilvánosságot és szóbeliséget kívánatosnak nem tartja; már kérdem: miképp szólíthatjuk fel a t. RR-et olyasvalaminek elfogadására, mit még magunk sem fogadtunk el? mert hisz a fő RR. közt nincs egy is, ki mondhatná, hogy az országos bizottmány többségének indítványa a mélt. fő RR-nek többsége által elfogadtatott. Kérdem tehát: hogyha a t. RR-et mostani véleményükből el akarjuk távolítani, nem szükséges-e tisztán és világosan kimondani nézeteinket? - azt pedig nem mondhatjuk ki előbb, míg az országos bizottmány többsége véleményének egyes fő pontjain nem megyünk keresztül és a t. RR-nek nem mondjuk ki világosan, hogy mi a zsűrit ugyan nem fogadtuk el, de az állandó bíróságot kívánjuk az accusatorius rendszer, nyilvánosság és szóbeliség mellett behozatni; ezt kell tennünk, ha a t. RR-et kapacitálni

akarjuk, és hogy a t. RR-et arra bírjuk, hogy előbbi nézeteiktől álljanak el, és az esküdtszék helyébe fogadják el azt, mit a fő RR. nekik indítványozni fognak. Már miképp remélhetik ezt a fő RR. inkább, akkor-e, ha csak azt nyilvánítják ki, hogy állandó bírákat akarunk - mi magában nem procedúra, hanem annak csak egy része -, vagy pedig akkor, ha a mélt. fő RR. a t. RR-nek nyilvánítják, hogy az esküdtszéket ugyan idő előttinek tartják Magyarországban, egyébiránt oly büntető eljárást kívánnak életbe léptetni, mely az idő kellékeinek tökéletesen megfelel, és valamint az országnak, úgy egyáltalában minden egyes polgár személyes bátorságának kellő garanciákat nyújt? Azt hiszem, hogyha a mélt. fő RR. például az országos bizottmány többsége által tett indítványt egész kiterjedésben elfogadják, és úgy küldik át e tárgyat a t. RR-hez, ha a RR. meg vannak győződve arról, hogy ők ugyan az esküdtszékre szert nem tehetnek, hanem egy országnak jelen állásához képest nem legtökéletesb, hanem a tökélyhez közelítő procedúrát nyernének, sokkal könnyebben fogják a mélt. fő RR. a t. RR-et arra bírni: hogy előbbeni határozataiktól elálljanak, mintha puszta szavakat mondanak a mélt. fő RR., melyekre ők egyáltalában nem hajolhatnak, és nem tehetnének semmi mást, mint a fő RR-et felszólítani, hogy tehát a mélt. fő RR. mit értenek az állandó ítélőszékek alatt, és miféle foglalatosságot akarnak az állandó bíráknak adni?

1844

A VÁROSOK ORSZÁGGYŰLÉSI SZAVAZATÁRÓL

Ha a KK. és RR-nek jelen izenete első volna, melyet hozzánk e tárgyban küldenek, vagy ha valószínűséggel előreláthatnám, hogy az országgyűlés még évekre, vagy legalább több hónapokra terjed - megvallom a RR. izenete mellett nem szólanék, s nem szólalnék fel, ha más ok nem volna is, már csak azért sem, mert akkor, midőn a RR. az adó maximumának az országgyűlés által történendő meghatározásával felhagytak, oly elvvel hagytak fel, melynek életbe léptetése már a királyi városokra nézve igen fontos: de mely kétszeresen fontossá válik azáltal, mivel első alkalmazása oly elvnek, mely végre a magyar alkotmányon keresztül fog szövődni minden egyes részeiben, mert meggyőződésem szerint ezen elvnek kimondása volna az első és legnagyobb lépés arra, hogy a házi adónak oly fontos kérdése eldöntessék.

Jelen pillanatban számtalan becsületes egyén és nemes lakik Magyarországban, ki midőn a házi adóban részvételt elvállalni nem akarja, azzal menti magát, hogy semmiképp nincs biztosítva az iránt: nem fog-e a házi adó kivetésében az egyes törvényhatóságok által igazságtalanul terheltetni. Mihelyt az adó maximuma az országgyűlés által határoztatik meg a városokban, a második lépés az, hogy ugyanazon elv alkalmaztassák a megyékben is. Minek ismét következése az, hogy azok, kik a házi adó elvállalása ellen ez okból küzdenek, legalább ezen legfontosabb októl megfosztatnak. Én tehát, mint mondám, ha a RR. izenete ez országgyűlés kezdetén kerülne a főrendi tábla tanácskozása elibe, részemről azt nem pártolnám; de azáltal, hogy az országgyűlésnek vége október 15-ére határoztatott meg, és hogy már most szeptember 20-át éljük, a kérdés egészen más alakban tűnik fel előttem, és a jelen pillanatban nem azon kérdés áll, mit tartok én a városok elrendezésében legjobbnak, legcélszerűbbnek? hanem mit tartok legcélszerűbbnek arra, hogy ezen tárgynak legfelsőbb helyre való kerülése siettessék? És ha én gr. Apponyi György őméltóságának indítványában biztosítását látnám annak, hogy ezen indítványnak elfogadása által az ügynek felküldhetése könnyíttetik, én részemről szívesen hozzájárulnék, noha az indítványnak többi részeivel egy értelemben nem vagyok. A méltóságos úr kimondá nézeteit három pontra nézve; először az 58. §-ra, azután a képesség kérdésére és ezzel összekötve a felügyelő és candidatio kérdésére nézve.

Mi az elsőt illeti: a méltóságos úr csak egy okot hozott fel a RR. ellen, ti. azt mondá, hogy azon kormány, mely valamely törvénytelen lépését a törvényhatóságoknak csak akkor akadályoztathatja, ha a törvényhatóságok által arra felszólíttatik, már kormány lenni megszűnt. De erre én azzal felelek: hogy azon kormány, mely hat hónapok alatt nem veszi észre, hogy a törvény nem egyes emberek, hanem törvényhatóságok által sértetett meg, azon kormány, mely ha azt észreveszi, és hat hónapok alatt lépést nem tett azon törvénytelenségek megszüntetésére, mondom, azon kormány hasonlóképp megszűnt kormány lenni, mert nem teljesítette kötelességét, mert jogát nem ismeri, mert gyenge és erőtlen, mely is a nemzet pártolására nem számolhat. Őméltóságának indoka tehát a KK. és RR. ellenében felfogásom szerint többet legalább nem bizonyít, mint azt, mit én a KK. és RR. helyett a méltóságos úrnak okoskodására mondék, és most átmegyek az indítvány második részére.

A méltóságos úr a képesség kérdésére nézve kinyilatkoztatja, hogy először a direkt választást elfogadja, és azt csak azon képességhez köti, melyet a mélt. fő RR. az indirekt választás mellett ajánlottak a KK. és RR-nek.

Méltóságos úr indítványának ezen részében én valósággal nemcsak tetemes közelítést látok, oly közelítést, mely engem részemről tökéletesen kielégít, miután a mélt. fő RR. emlékezni fognak, hogy azon kvalifikáció, melyet első alkalommal elvbarátim és az én a m. fő RR. elibe indítványképp terjesztettem, és mely a mélt. fő RR. által mint a lehető legrevolucionáriusabb ostromoltatott, tetemesen magosabb annál, mely a mélt. gr. úr által jelenleg indítványoztatik: -

ezen részét az indítványnak tehát igen szívesen elfogadom, mert az engem tökéletesen kielégít, és hiszem, ki fogja elégíteni talán a RR-ket is.

A kérdés az, vajon ezen indítvány ki fogja-e elégíteni a RR-ket akkor is, ha az bizonyos feltételekhez köttetik, ti. a királyi kinevezéstől függő főfelügyelő megállapításához és a candidatiói joghoz, mely azon egyénnek átadatik? mert én gr. Apponyi György indítványát úgy értettem, hogy a méltóságos úr a képesség és direkt választásra nézve kimondott nézeteit azon nézeteknek elfogadásához köti, melyeket a mélt. úr a főfelügyelőre nézve kimondott.

Már most kérdem: nem teoretice, hanem a kérdésnek jelen állásában, hol a méltóságos fő RR. egytől egyig véve, mint azt gróf Cziráky mondá, korlátolni akarják meggyőződésüket, hol e táblának egyetlenegy tagja sem ül e teremben, ki ezen városi szerkezetnek egyes pontjaira nézve, melyeket elfogad, nem volna kénytelen kimondani: hogy azon egyes pontok tökéletesen meggyőződésével nem egyeznek meg, - ahol, mondom, a mélt. fő RR. meggyőződésűket korlátolták? kérdem: nem volna-e igen nagyon célszerű korlátolni meggyőződésüket e főfelügyelő kérdésére nézve is, nehogy mindazon koncessziók, melyeket a mélt. fő RR. valósággal tesznek, éspedig meggyőződésük korlátozásával tesznek, tökéletesen haszontalanokká váljanak?

Ha tekintetbe veszem a városi kérdésnek fontosságát, ha tekintetbe veszem e nagy fontosságú kérdésnek mennyi egyes fontos pontjai vannak, megvallom, alig foghatom meg, hanem csak fájdalommal látom, hogy azon sok fontos kérdések között éppen azon kérdés kerestetett ki conditio sine qua non-nak, melyben teljes meggyőződésem szerint aránylag a többihez sokkal kisebb fontosság fekszik, mert hisz, ha gr. Apponyi György őméltósága indítványa elfogadtatik, világos, hogy a városok kérdésének elfogadása vagy el nem fogadása a főfelügyelő elfogadásán fordul meg, mert ha a főfelügyelő a RR. által elfogadtatik, elfogadtatik a direkt választás és kvalifikáció is, - ha pedig el nem fogadtatik a főfelügyelő, mindazon mondott koncessziók megsemmisíttetnek, ez tehát az egész kérdésnek sine qua non-ja, centrum, mely körül a kérdés forog. Már kérdem: ez-e azon kérdés a városi munkálatban, melyet sine qua non-nak kell tekinteni, mellyel majdan, ha a városi munkálatból nem lesz semmi, felléphetünk, és azt mondhatjuk: megsemmisítettük a munkát, mert a főfelügyelő nem adatott meg. Ha a mélt. fő RR. nem a felügyelő, hanem a felügyelés elvéről szólanak, és kimondják, hogy a kormányt semmi országban, legkevésbé alkotmányos országban ignorálni nem lehet, hogy a városokat felügyelés nélkül hagyni nem szabad, és hogy a RR. gondoskodjanak módról, mely által a kormány azon felügyelést célszerűen gyakorolhassa, ha mondom, a mélt. fő RR. ezt teszik, teljes meggyőződésem szerint erős terrénumon volnának, és olyanon, melyen a RR. a mélt. fő RR-nek ellent nem állhatnának; de kérdem a mélt. fő RR-et, azt mondották-e ki izenetükben, azt mondották-e a RR-nek, hogy a felügyelésről gondoskodva nincs, és felszólítják-e őket, hogy gondoskodjanak a felügyelésről? A mélt. fő RR. kimondják, hogy felügyelő nélkül városokat nem akarnak, hogy ezt a városi kérdés sine qua non-jának tekintik, - már kérdem: a főfelügyelő egyes személyének kinevezése az egyes városokban egyetlenegy módja-e a felügyelésnek, vagy csak legcélszerűbb módja annak? Azt mondom: hogy nem, mert szükségképp a kormánynak nem lehet más szándéka a felügyelés tekintetében, mint az, hogy a kormánynak elvei, mennyire lehet, egyformán teljesíttessenek az ország minden részeiben; két felügyelési mód között minden kérdésen kívül azon mód a legcélszerűbb, mely által a felügyelés egy városban vagy megyében nem gyakoroltatik másképp, mint a másikban.

Már azon pillanatban, melyben a felügyelés tisztán csak főfelügyelőkre bízatik, a kormány elvei alkalmazásának azon unitása szűnik meg, mert ezen pillanatban a városokban fog történni az, mi a megyékben, ti. hogy az egyéniségek különbsége szerint bizonyos tárgy egy megyében így, a másikban úgy, bizonyos elvek egy megyében így, a másikban úgy magyaráztatnak, és vajon, mélt. fő RR! tapasztalás nem létezik-e reánk nézve, vajon mélt. fő RR! ignorál-

hatják-e azt, mi közöttünk történik, ignorálhatják-e azt, hogy azon felügyelési rendszer, mely a megyékben a főispánok által gyakoroltatik, nem tökéletes, és hogy bizonyosan, ha a mélt. fő RR-től függne, a felügyelésre nézve nem változtatnák-e meg azon rendszert, mely a megyékben oly célszerűtlen? - A főfelügyelők tehát sem nem legjobb, sem nem egyedüli módja a felügyelésnek.

A mélt. fő RR. tehát akkor, midőn a felügyelőt sine qua non-nak mondják ki, ezen kérdést oly feltételhez kötik, mely nem eléggé fontos, hogy annak tartassék. Több általam igen tisztelt tagjai a mélt. főrendi táblának figyelmetessé tett arra, hogy a városi kérdésnek megbukása a mélt. fő RR-nek fog tulajdoníttatni; a múlt tanácskozásunk alkalmával több általam igen tisztelt egyénei e táblának e vádat inkább a RR-re ruházták; teljes meggyőződésem szerint, melyet kimondani kötelességemnek tartom, ha a városi kérdés, mint valóban félni kezdek, be nem végeztetik, a hiba mind a RR-ben, mind a mélt. fő RR-ben van.

A RR-ben, kik midőn a kérdést oly alapokra állíták, melyekről előre látták, vagy láthatták, miszerint az sikerülni nem fog, fájdalom! azon régi magyar praxisból indultak ki, miszerint jó a kérdéseket oly magas hangon kezdeni, mint csak lehet, hogy később legyen valami, mit mintegy áruba bocsátani és azokért más koncessziókat alkudozás útján kieszközölni lehessen. De a RR. ezen taktikája hiányának irányában mit kellett volna a mélt. fő RR-nek tenni? - a mélt. fő RR-nek a kérdést azon térre kellett volna állítaniok, hová azt most állították - a mélt. fő RR-nek azon hivatásuknál fogva, mellyel kétségkívül bírnak, el kellett volna készíteni a közvéleményt, hogy az valóságos meggyőződésük, hogy mit a mélt. fő RR. most kimondanak, az országban többséget nyerhessen.

A mélt. fő RR-nek azon része, melynek egyik tagja lenni szerencsémnek tartom, akkor ezen igen nehéz kísérlethez fogott, a mélt. fő RR. talán kegyesen visszaemlékeznek a tárgy iránti első tanácskozásainkra, a táblának ezen oldala eltérve véleményében attól, mit a RR. indítványoztak, majdnem azt indítványozta akkor, mit a mélt. fő RR. most elfogadnak.

Ha a mélt. fő RR. akkor, midőn a kérdés itt először felkerült, azon szabadságnál fogva, mellyel bírnak, mert hisz utasításokkal lekötve nincsenek, teljes tökéletes meggyőződésüket mondják ki mindjárt első alkalommal, meg vagyok győződve, a kérdés jelenleg el vagyon döntve; de mit tettek a mélt. fő RR? A mélt. fő RR. minden erővel és hatalommal depopularizálták azon véleményt, melyet a mélt. fő RR. most maguk fogadnak el - a mélt. fő RR. depopularizálták önmagok az egyes választást, depopularizálták azon kvalifikációt, mely mellett most szólnak, a mélt. fő RR. a főfelügyelő kérdésénél az elven kívül elsorolták a főfelügyelőnek teendőit oly módon, hogy azt a RR. el nem fogadhaták, és mi lett következése ez eljárásnak? azon szomorú következése lett, hogy a kérdés ahelyett, hogy tisztába jött volna, most pártok kérdésévé vált - egy más kérdés ahelyett, hogy a két tábla közt nyugodtan megvitatnék mind egyik, mind a másik tábla által, ön tekintélye szempontjából vitatik meg úgy, hogy ahelyett, hogy az, mit a mélt. fő RR. most indítványoznak, s mi talán a legcélszerűbb az országban, pártolásra találna, éppen azon vélemény az országban legkevesebbé számolhat többségre, s pedig azért nem: mert azok, kik előtt a mélt. fő RR. többségének véleménye auctoritas, azt abban keresik, mit a mélt. fő RR. hosszú vitatás után egypár hónappal ezelőtt elfogadtak, azok pedig, kik a KK. és RR. véleménye után indulnak, rég elfogadták azt, mit a kerületi választmány indítványozott, s így éppen azon módja a kérdés feloldhatásának, mely a legvalószínűbb az országban, párt nélkül áll, és a nemzet semmi osztályánál lelkesedésre nem számolhat.

Én tisztán kimondom meggyőződésemet: valamint a tek. KK. és RR., úgy a mélt. fő RR. sem tökéletesen szabadok minden szemrehányástól, ha a városok kérdése megbukik. De azon szerencsés helyzetben vagyunk még, hogy a létező bajokon segíthetünk, és annyi zavarok, annyi keserűség után, mely az országban elterjedt, a városi kérdést még rendbehozhatjuk.

A RR. minket felszólítanak, hogy nyilatkozzunk a direkt választásra nézve. Nyilatkoztassák ki tehát a fő RR. a direkt választásra nézve gróf Apponyi György azon indítványa nyomán, miszerint a direkt választást elfogadva, azt csak azon kvalifikációkhoz kötik, melyek általunk ajánltattak előbb az indirekt választás mellett: ha csakugyan a mélt. fő RR-nek úgy látszik a felügyelőre nézve, hogy a felügyelésről kellőleg gondoskodva a királyi városokban nincs, mondjuk ki ezt, s szólítsuk fel a RR-ket, hogy ők a felügyelésnek célszerű módját indítványozzák; csak oly feltételekhez ne kössük a kérdést, melyek a RR. utasításaikkal ellenkezve, annak feloldhatását lehetetlenné tehetnék, mert teljes meggyőződésem szerint egyedül ezen kérdéstől függ Magyarország alkotmányos útoni kifejlődésének lehetősége. Ismerem én azon ellenvetéseket, melyek a városi kérdés ellen felhozatnak, s melyek, mivel előítéletekkel találkoznak, s mivel a városi kérdés belsőképp igen sokak által nem pártoltatik oly hévvel, mint azt pártolni kellene - nagy erővel bírnak; de éppen, mert ezen ellenvetéseket ismerve tudom, mennyire alaptalanok s mégis mennyi hatásúak azok, kétszerte óhajtom a kérdés eldöntését.

Sokan és hazánk legjobb polgárai közől, kik nem akarják, hogy Magyarország anyagi felvirágzásának feláldoztassék a haza szabadsága és alkotmányos léte, belsőleg talán örülnek, ha a városoknak nem fog jutni azon tizenhat voks, melyet ők az alkotmány- és alkotmányos szabadságra nézve veszélyesnek tartanak. Erre én azt mondom, hogy ha a magyar alkotmányos szabadság oly alapon áll, hogy mihelyt ezen országban a nem nemesek közől valaki politikus jogokkal felruháztatik, az alkotmányos szabadság veszélyben forog: akkor azon szabadság fennállani nem fog, mert azon szabadság, melyet tizennégy millió ember közől csak négyszázezer tud fenntartani és védelmezni, mondom, azon szabadság papiroson áll, de az első külső vagy belső ingadás azt semmivé teszi.

Megemlíttetett a múlt alkalomkor az, hogy a városi kérdés ki fogja vívni önmagát: én is azt hiszem, mert minden, mi olyannyira igazságos és a dolog természetéből foly, az kivívja magát; de a kérdés csak az, hogy mi módon fogja magát kivívni. - így például a XVII. század közepén Dánia állapotja majdnem olyan volt, melyben jelenleg hazánk van: a kiváltságos osztályok adómentességgel, kizáró birtokképességgel, törvényhozási befolyással felruházva, a nemzetnek többi osztályai pedig, a polgári rend minden törvényes befolyás s úgyszólván minden jog nélkül. Az arisztokrácia büszkén arra, hogy alkotmánnyal bír, mindazon osztályokat, melyek alkotmányos szabadság után szinte sóvárogtak, közibe felvenni nem akarta, és Dániának ez állapotja 1660-ban kivívta magát azáltal, hogy a polgár és nemesi rend önkényt lemondva alkotmányáról, Dánia abszolút országgá vált. Franciaországnak állapotja a XVIII. században ismeretes, és ott is kivívták magokat a kérdések, de úgy, hogy mindazon áldások után, melyeket azon nagy történet Franciaországra és az emberi nemre hozott, mégis borzadással tekintünk ez időre vissza.

Így, vagy egyik vagy másik módon kivívhatja minden kérdés a világon magát; de alkotmányos módon-e, mint azt valamennyien kívánjuk, ez más kérdés; - adja a mindenható Isten! hogy csalódjam, de úgy hiszem, hogy a városi kérdés sokkal nehezebben fogja magát kivívni a jövő törvényhozás alatt, mint a jelennél; fogja pedig nehezebben kivívni magát éppen azon oknál fogva, melyet mélyen tisztelt barátom, gr. Eszterházy József itt említett, csakhogy azon állításhoz, mely szerint ő a pótló utasításokban nagy bajt lát, még azon pótlást szeretném hozzáadni, hogy éppen a városi kérdésre nézve nemcsak a pótló, hanem az anyautasításokban nem kevés veszély fekszik.

A jelen törvényhozás alatt a városok kérdése az országban keresztülvívta magát, de miért? Azért, mert minden pártok, minden becsületes emberek kezet fogtak, és dolgoztak ezen kérdés mellett, mert azok, kik Magyarország haladására nézve a legtúlságosabb gondolatokat követték, egyrészről a városi kérdés mellett szólottak, mint oly lépés mellett, melyen keresztül

kell menni mindenekelőtt; és azok, kik a szerfeletti haladást nem kívánják, azt pártolták, mert a rendnek fenntartását óhajtották; de vajon ezen szép egyetértés a kérdésre nézve bizton fog-e tartani a jövő törvényhozásig? mer-e valaki kezeskedni, hogy a jövő törvényhozásig nem fognak-e találkozni emberek az országban, kik, valamint az adó kérdésénél az országgyűlés előtt történt, a városi kérdést agitáció tárgyául fogják használni, és a nemességet, ki az utasítást adja, fellázítani annak kihirdetése által, hogy azon percben, midőn a szabad királyi városok voksot nyernek, a magyar alkotmány veszélyeztetve, sőt sírba döntve van? kérdem, ki mer kezeskedni erről? és ha ezt nem merjük tenni, ha közöttünk tetemes többség létezik, mely meg van győződve, hogy a városoknak a jövő törvényhozás alkalmával ismét tizenhat voksot szerezni valósággal nehéz feladat lehet, kérdem a mélt. fő RR-et: nem kötelességünk-e mindent elkövetni, hogy a városi tárgyban célt érjünk? - Én tehát ismételve azt, mit indítvány-képp előadtam, ti. hogy a KK. és RR-nek tudtára adassék, miképp a mélt. fő RR. a direkt választásnak elfogadását azon kvalifikációkhoz kötik, melyeket előbb indirekt választás mellett a RR-nek ajánlottak, és a felügyelésre nézve - noha én ezt szükségesnek nem tartom - pedig még némely nagyobb biztosítékokat kívánnak, egyszersmind felszólítván a RR-ket, hogy az ügynek bevégzését, mennyire az tőlük függ, siettessék, mert teljes meggyőződésem szerént a városi kérdésnek nem sikerülése miatt a legnagyobb felelősség azt fogja érni a jelen pillanatban, ki a városi munkálatnak felterjesztését akadályoztatja.

1844

AZ ADMINISZTRÁTORI RENDSZER ELLEN

Ha sajtószabadságunk volna, mindenesetre magam is azok sorába tartoznék, kik a szóban levő indítványt idő előttinek tartják; de mindaddig, míg véleményeinknek s aggodalmainknak minden idegen befolyástól ment nyilvánulhatást csak a megyék termeiben eszközölhetünk, erkölcsi kötelessége a megyéknek, miszerint a határozatokon túl egyszersmind a közvélemény fejlesztésére s irányadására is törekedjenek. Újabb időkben azzal vádoltattam, miszerint én a megyék municipális hatóságának ellensége vagyok, - és ez igaz. Én a megyei municipalitásnak nem barátja, teljességgel nem ismerhetem azt el oly formának, melyben a nemzet azon helyre emelkedhessek, hol azt látni óhajtanám; nem ismerhetem ugyanis el oly formának, mely a törvények gyors és szigorú végrehajtását biztosítsa; a végrehajtó hatalom ellenében a nemzet szabadságát s a hazánkban mindinkább fejledező idegen elemek túlnyomóságától nemzetiségünket szilárdul megóvhassa. Ez okból szeretném azt mentül előbb oly alkotmányos formával felcserélni, melyben az ím most mondott garanciák a lehető legtökéletesb állapotban meglegyenek, és ezen forma egyedül a képviseleti rendszer, az úgynevezett centralizáció.

Állításomat, miszerint a megyei rendszer tökéletes alkotmányos garanciát nyújtani nem bír, éppen a jelen eset is igazolja; midőn csak ily kevés elnyomási erőnyilatkozat is a végrehajtó hatalom részéről, képes ily aggodalmat önteni a RR. kebelébe. Azonban itt nem az a kérdés jelenleg, mily alkotmányos formát óhajtana a szónok; hanem az: miszerint nemzeti alkotmányos létünk jelenlegi egyetlen garanciája - megyei municipális szerkezetünk - független önállása fenyegetve van, s ezen egyetlen alkotmányos biztosítékunkat, mielőtt helyébe alkalmasbat tehetnénk, kezünkből kiereszteni nem lehet, nem szabad. Az előttem szóló t. szónok nem lát vészt megyei önkormányzásunkat illetőleg - én azonban egészen másképp vélekedem. A megye ugyanis igazgat, bíráskodik, utasításokat ad, s végzéseit választott tisztviselői által hajtatja végre; mármost, ha az elnökség a választott tisztviselő helyett - mikint a szóban forgó kormányrendszer által terveztetik - felsőbb kinevezéstől függő s a megyétől egészen független elnökre ruháztatik át, ezáltal egyesek élete és vagyona feletti bíráskodást fog gyakorolni - mert híjában csak emberek vagyunk, s bizonyos tekintélyeknek sokan hódolni szoktak -, és miután az anyautasításoknak, az országgyűlés folyama alatt, pótló utasítások általi megváltoztatása mintegy divatba jött, képzeljünk magunknak egy, a megye nyakán ülő kormányhivatalnokot, ki azon célra működik, miszerint az országgyűlésen fent levő - bár legjobb hazafi nézetű - követeket ellen-szellemben készült utasításokkal elláttassa, - miként fog akkor a nemzet szabadsága állani, hol lesz akkor alkotmányos garanciánk?

Szeretem, hogy midőn állíttatik, miszerint a főispánoknak a megyéjükben kell lakni, a törvénykönyvre is történik hivatkozás. Részemről törvénykönyvünket aranybányának tekintem, melyben a sok salak közt tiszta érc is találkozik, s midőn különösen az 1723: 56. tc.-t hallom említtetni, igen kívánnám, hogy az 1536: 36. és az 1647-i is, mely azt rendeli: hogyha a megyének főispánja ellen panasz van, az elmozdíttassék - említtetnék, s foganatba vétetnék. Nemzetünknek egyik szerencsétlensége volt azon csodálatos tévfogás, miszerint többnyire a törvények szavaira, s nem azon szavaknak értelmére ügyeltek; mint jelenleg különösen az 1723: 56-nál is történik. Az időben ugyanis, midőn az érdeklett törvény hozatott - ti. a XVI. és XVII. században, midőn a honvédelem egészen a nemzet kezében volt, s bandériumok által, melyeknek a főispánok voltak vezérei, gyakoroltatott, igen természetes, hogy a főispánoknak - kiknek a mostaninál akkor egészen más rendeltetésük volt -, mint vezéreknek saját megyéjükben kellett székelniek. Azonban az idők egészen megváltoztak, s így meg a kötelesség - és jog is. - De különben magok törvényeink is világosan kimondják, miszerint a főispánok a régibb időkben sem folytak be közvetlenül a megyék adminisztrációjába; ím az 1659: 68. tc. csak megengedi a főispánoknak, hogy a megyei tisztviselők számoltatásakor jelen lehessenek;

ami pedig az 1723: 56. t.-cikket illeti, ez csak azon főispánokra érthető, kik más kir. hivatalt nem viseltek.

Így az előadottakból világos, miszerint a kormány újabb rendszere a törvény által nem támogatható; kivált ha még figyelembe vesszük az 1552: 62-t, mely a megye pecsétjét egyenesen az alispánok kezébe adandónak rendeli, s a főispánoknak egyedül az adminisztráció feletti ellenőrködést hagyja. Ezeket előadván az adminisztrátorok kinevezését törvénytelennek nyilvánítom, s P. J. indítványát pártolom.

1845

A FŐISPÁNOK BÍRÓI HATÁSKÖRÉRŐL

Miután egy szónok az adminisztrátort főispán „homo"-jának nevezé, nem remélem, hogy többé valami meglephessen. Nem akarom az 1715 előtti főispánok hatáskörét a mostaniakéval összehasonlítani, sőt nem megyek vissza 1723-ig sem, hanem mint előttem tevék, hivatkozom én is a gyakorlatra. Azt mondják, hogy az úzus magyaráz; jó. De azt csakugyan meg kell engedniök, hogy azon úzus, melyet egy egész országgyűlés elismert, mégis legerősebb. Úgy, de az 1840: XXII. t.-cikkben nyilván megmutatta az akkori diéta, hogy érti a törvényt a megyei törvényszék elnökére nézve. Mondatik, hogy ez kivételes törvény. Igen, ha 1840-ben egy külön sedriát koordinált volna, de nem azt tevé, hanem a rendes sedriára s az azt összehívni - s így elnökölni - feljogosított alispánra hivatkozik. Mondatott, hogy a varietások nincsenek az ország érdekében. De ha óhajtható az egyformaság minden megyében, úgy bizonyosan elkerülhetetlen az magának ugyanazon megyének kebelében. Márpedig mindannyiszor, ahányszor a főispánt mágnási kötelességei elszólítanák például az országgyűlésre, lényeges változtatásoknak kellene történni.

Gróf Dessewffy Emil az egészben csupán konfliktust lát, s többen vannak, kik által mondatik, hogy csak várjuk be az országgyűlést. Nem tudom, kevés vagy sok tapasztalásukat bámuljam-e, - keveset annyiban, miszerint nem teszik fel rólunk, hogy mi ismerjük a sérelmek sorsát; sokat, mert előrelátják, hogy az így eltemetett kérdésnek vajmi soká lesz feltámadása. E megyének jelenleg, személyességet tekintve, kellemes helyzete van, de itt elvről van szó, ti. arról: hogy a bíróválasztás elve megyei hatóság köréből kizárassék-e. Hiszen úgyis másutt az önválasztotta bíró már csak fictio juridica. Nézzük a főtörvényszékeket, nézzük a kerületi táblákat, sőt már sok helyt a megyei táblabírákat is kinevezik. Miután tehát a választási elv itt is csak alispánok s szolgabírák által képviseltetik, a kérdést, mely ezt is megtámadja, csekélynek kell mondanunk? Ha leiratok által meg lehet változtatni egész bírói rendszerünket, akkor azt kérdezhetjük magunktól, miben vagyunk szabadok s alkotmányosak? Nekem tetszik az, hogy a rend eszméje népszerűségre jusson, tetszik az, hogy a municipális rendszer hiányai ne magasztaltassanak, de míg csak a nemzet alkotmányos, a kormány pedig nem az: addig egy constutionalis végrehajtás attributióit nem olyan számára követeim nem lehet, s míg ez áll, addig szóló mindig pajzsnak tekinti az ötvenkét megyét.

1847

A NAPIRENDHEZ

Tisztán napirendi kérdésről szólunk; és éppen ezért nem akarok hosszasan ereszkedni bizonyos dolgok cáfolatába, amelyek cáfolatára magamat egyébiránt felhíva érzem. De minthogy az előttem szóló igen érdemes tagnak mondani tetszett, hogy igen könnyű volna majoritást szerezni katonára s pénzre anélkül, hogy ezek szüksége bebizonyíttatnék, szükségesnek tartom nyilván s ünnepélyesen kijelenteni, miként én Magyarország képviselőit sokkal inkább tisztelem, semhogy ilyféle alkotmányellenes és a szabadság elvét eláruló többség eszközlését nemcsak könnyű dolognak, de csak lehetségesnek is tartanám. De mondom, tisztán napirendi kérdésről szólunk, s azért nem tartom szükségesnek egyes kitételek cáfolatába ereszkedni; csak arra vagyok bátor az előttem szólt igen érdemes tagot emlékeztetni, hogy itt senkinek eszébe sem jutott a válaszfelirat tárgyalását elmellőzni s elmellőzni azt, hogy a miniszterek feleletet adjanak eljárásuk iránt. - Ha valaki találkoznék a Házban, ki elmellőzését kívánná, a miniszterek volnának az elsők, kik ezt elleneznék. Mert, uraim, a felelet-teher nemcsak kötelességünk, hanem jogunk is, és mi e joghoz ragaszkodunk. Mi ezen jogban legnemesebb jutalmát látjuk fáradozásainknak. Nem arról van tehát szó, hogy a miniszterek a felelet-teher alól fölmentessenek, vagy hogy a trónbeszédre való felelet mellőztessék el; hanem csak arról, hogy a trónbeszéd foglalatának egy része, melyre nézve a pénzügyminiszter külön indítványt kíván tenni, mindenekelőtt tárgyaltassék, s tárgyaltassék az, mi az országot fenyegető veszélyt s ennek elhárítására szükséges eszközöket illeti. Erre nézve pedig nem hiszem, hogy az igen tisztelt Ház tagjainak különböző véleményük lehetne; mert éppen nem osztozom az előttem szóló érdemes tag azon nézetében, hogy az ország veszélyes állapotáról a nemzet képviselői csak a trónbeszéd által értesíttettek volna. Én azt hiszem, hogy a nemzet képviselői, midőn összegyűltek, ezen veszélyről már úgy meg voltak győződve, mint a miniszterek. Talán nem volt éppen oly tökéletes ismeretük, mindazáltal mindenesetre volt. És ha veszélyes állapotról van ismeretök: úgy ezen ismeretnek azon meggyőződés a következése, hogy a veszélyt el kell hárítani, hogy az ország veszélyes állapotán segíteni kell. - Én tehát részemről szintén azon nézetben vagyok, hogy mindenekelőtt, még mielőtt a trónbeszéd iránt teendő válaszfeliratba beleereszkednénk, a pénzügyminiszter által célba vett indítvány tűzessék ki napirendre, és vétessék fel.

1848

A HÁZSZABÁLYOKRÓL

A nép bizodalmát szinte nagy kincsnek s az ország legnagyobb kincsének tartom. Alkotmányos kormányforma bizodalom nélkül valóságos csalódás. A népbizalom megtartásáért tehát minden elkövetendő. Erre nézve két eszköz van: egyik a választás módjában, másik a törvényhozás eljárásában. Az elsőre nézve a francia kamara összehasonlítása a magyar törvényhozó testtel semmit nem bizonyít, mert Franciaországban az előbbi cenzus szerint harmincöt millió után csak kétszázezer választó volt. Nálunk a választás széles alapra van állítva; - most tehát arra kell fő figyelmet fordítani, hogy a törvényhozás eljárása a nép bizalmát ne csak ne gyengítse, hanem erősítse. A nép bizodalma fenntartására legszükségesebb, hogy a törvényhozás a lehetségig jó törvényeket alkosson, és hogy a jó törvényeket alkossa a lehető legrövidebb idő alatt. Akármilyen nagy legyen a nyilvánosság, akármilyen szép beszédek tartassanak itt, az nem neveli a bizodalmát, ha gyéren hozatnak a törvények. A nyilvánosság megszorításába sohasem egyezem bele. Fő dolog a házszabályoknál, hogy úgy alkottassanak, miszerint mellettök és általuk mindig jó törvényeket lehessen hozni, mégpedig a lehető legrövidebb idő alatt. És kérdem: négyszázötven, bármi kitűnő egyénekből álló testület képes-e törvényjavaslatokat, melyek néha két-háromszáz szakaszból is állanak, célszerűen in pleno discutiálni? Ezt tagadom. Nyáryval az elvekre nézve nagyobbrészt egy véleményben vagyok, de indítványát mégsem fogadhatom el, mert éppen más cél éretnék el vele, mint amit indítványozó elérni kíván. Szükségesnek tartom, hogy az alkotmányos forma a többség kifolyása legyen, de a kevesebbség elnyomását valóságos szerencsétlenségnek tartanám. A többség csakúgy csalódhatik, mint egyes ember; sokszor figyelmetessé teszi a kevesebbség a többséget oly hibákra, melyeket elkövethetne, s melyeket nem fog elkövetni, ha figyelmetessé tétetik. A kevesebbség elnyomása azért nemcsak igazságtalan, hanem veszélyes is. Kérdem, mikor fog kizáratni hamarább a kevesebbség a bizottmányokból, akkor-e, ha a többség határoz? A többség kit fog választani, nem tudhatni, de annyi bizonyos, kit nem fog, ti. a minoritás tagjait nem; eszerint a minoritás ki fog záratni a bizottmányokból. Mondatott, hogy nyilvánosság, mint az alkotmányos élet alapja, a leghatalmasabb fegyver. Ez igaz, de ki akarja ezt kizárni? Ki mondja azt, hogy miután az osztályokban egyszer valami megvitattatott, nem lehet ellene többé semmit felhozni, s az ellen a minoritás nem nyilatkozhatik, sőt a kevesebbség kétszer is nyilatkozhatik, egyszer az osztályülésben, másodszor itt a teremben. Az osztályülésekben nem lévén nyilvánosság, a kevesebbség minden tagja, még a legszerényebb is, minden visszatartózkodás nélkül előadhatja okait, s ott olyan okokat is lehet hallani, melyek itt soha fel nem hozattak volna. Meg vagyok győződve, hogy a kevesebbség semminemű terrorizmus által, ha mindjárt oly szelíd alakban mutatkoznék is, vissza nem hagyja magát tartani véleménye nyilvánításától, s nem hiszem, hogy a magyar jelleme a szabadság kivívása után egyszerre annyira megváltozott volna, hogy midőn a kevesebbségben levő férfiak számos éven keresztül a hatalommal szemközt bátran kimondák véleményöket, - hogy a mostani kevesebbség is akkor, midőn meggyőződését az igazság mellett ki akarja mondani, magát lezúgatni engedné. Az elmondott okokból pártolom a szerkezetet.

1848

AZ OLASZ KÉRDÉSRŐL

Az előttem szólott szónokok egyike emlékeztette a Házat, miként fontosabb kérdés, mint a jelen, talán soha Magyarország törvényhozásának határozata alá nem bocsáttatott. Ez áll. - Több, mint három százados hallgatás után a magyar nemzet a független népek sorába lépve, mint független nemzet most először nyilatkozik, s nyilatkozik oly ügyben, mely egész Európát érdekli. A pillanat, melyben ezt teszi, fontos; s e pillanat határoz azon helyről, melyet az európai politikában első pillanattól kezdve Magyarország elfoglaland. Éppen ezért teljesen egy véleményben vagyok az előttem szólott követ úrral, s azt hiszem: nem fellengző képzelgésnek van e kérdés eldöntésében helye, hanem okoknak kell határozni, mégpedig szorosan megfontolt okoknak. S ezen tárgyban kétszeresen kell őrizkednünk még a nemes lelkesedéstől is; mert e tárgy nemcsak Magyarországot érdekli, hanem érdekli az összes Európa politikáját. S valamint az egyes ember oly tárgyakban, melyek csak őt érdeklik, követheti lelkesedését, de olyanokban, mik mást is érdekelnek, nemcsak lelkesedést, hanem a jogszerűséget is kell követnie, úgy a magyar nemzetnek a jelen esetben kötelessége nem tisztán csak lelkesedés után, hanem a jogszerűség szerint is határozni. E kérdésnek eldöntésében tehát, felfogásom szerint, csak úgy járhatunk el helyesen, ha kettőre nézve jövünk mindenek előtt tisztába. Először szükséges a sanctio pragmaticának meghatározott értelmezést adni; másodszor szükséges elhatározni azt, hogy a jelen eset miképp áll, ha arra a sanctio pragmatica alkalmaztatik. Irinyi József képviselő úr a kérdést szintén ez oldalról fogta fel; csakhogy én egészen más nézetben vagyok a sanctio pragmatica következéseire nézve. - A sanctio pragmaticában két dolog határoztatik meg: először garantíroztatik Magyarország koronájának integritása, „adversus extraneos etiam". Ennélfogva szükségképp következik az, hogy valamint Magyarország koronájának integritása garantíroztatik az örökös tartományok által, úgy Magyarország részéről garantíroztatik az örökös tartományok integritása. Ez az egyik, mi a sanctio pragmaticában foglaltatik. A másik következés az, hogy az ausztriai birodalomnak és Magyarországnak ugyanegy fejedelme van. - Ezen két rendelkezésnek kétféle következése van. Az első illeti a birodalom defenzív állását, a második minden hadviszonyokat általában; s így a sanctio pragmaticának ezen betű szerinti értelmezése nyomán, ha a monarchiának integritása külső ellenség által megtámadtatik: Magyarország nem maradhat neutrális, de szintúgy, ha külső vagy belső ellenség által megtámadtatik a magyar koronának integritása: akkor az ausztriai birodalom nem maradhat neutrális. Ez áll a defenzív háborúra nézve, a neutralitás azonban egyáltalában lehetetlen.

Mi az offenzív háborút illeti, azt hiszem, nagyon csalódik az, ki hiszi, hogy a sanctio pragmatica ily értelmezéséből az következik, hogy Magyarország az ausztriai birodalom minden offenzív háborúiban részt venni tartozik. Ez nem áll. Igen ritkán fordulhat elő egyébiránt azon eset, hogy az ausztriai birodalom harcba keveredvén, Magyarország ne tartozzék e harcban részt venni. S természetesen. Miért? mert a hadizenet és békekötés joga a királyi jogokhoz tartozván, az ausztriai császár, ki egyszersmind Magyarország királya is, offenzív hadat bizonyosan nem fog üzenni, ha nincs meggyőződve, hogy Magyarország által ez offenzív had viselésében támogattatni fog. De ha oly eset támadna, hogy az ausztriai császár oly offenzív hadat kezdene, melyet Magyarország törvényhozása helyben nem hagy, a törvényhozás ugyan nem akadályozhatja a királyt, hogy mint Magyarország királya hadat üzenhessen, minthogy a had és béke joga a felségi jogok közé tartozik: de Magyarország törvényhozásának joga lesz az azon harc folytatására szükséges eszközöket tökéletesen megtagadni. E tekintetben offenzív hadviselésre nézve Magyarországnak egy cséppel sincs kevesebb joga, mint bármely más constitutionalis ország törvényhozásának. Ez tehát fogalmam a sanctio pragmaticáról.

S hogy a sanctio pragmaticát Magyarország s az ausztriai birodalom mindig így értelmezte, mutatja éppen az 1741-i eset, melyre hivatkozás történt, hol Magyarország nem azért, mert akart, hanem mert kötelességének érezte, fogott fegyvert az ausztriai birodalom védelmére. S hogy ez így értelmeztetett az ausztriai birodalom által is, mutatják azon esetek, hol az ausztriai birodalom neutralitásának elnyerése végett, az ausztriai császárnak, mint ilyennek nem, hanem csak mint Magyarország királyának üzentetett had; s ezért senki sem hitte, hogy az ausztriai császár neutralitásban maradhatna.

Hanem végre Magyarország törvényhozása is így vélekedett. Hivatkozom a múlt országgyűlésre, hol Somogy megye akkori követének interpellációjára a mostani miniszterelnök az összes minisztérium nevében kinyilatkoztatta, hogy oly értelemben veszi a sanctio pragmaticát, miszerint azon esetben, ha az ausztriai birodalom külső ellenség által támadtatik meg, Magyarországot segedelemadásra kötelezettnek hiszi. S az összes törvényhozásban senki sem volt, ki ezt helyben nem hagyta - vagy legalább, ha bensőleg nem hagyta is helyben, ebbéli nézetét kinyilatkoztatta volna. - Ez tehát a sanctio pragmatica értelmezése.

De a kérdés most az, hogy ha a sanctio pragmaticának ez értelmet adjuk, hogyan álljunk a jelen esetben az olasz kérdésre nézve? - Hallottam nemes szavakat Olaszország szabadsága s függetlensége mellett emelni, s mindezek visszhangot találnak nálam is; mert ha valaki, én meg vagyok tisztán arról győződve, hogy a szabadságnak érdeke annyira közös minden nép közt, hogy az elnyomatást, ha valahol ez létezik, megszüntetni minden szabad nemzetnek nemcsak kötelessége, hanem legfőbb érdeke is. - Én a szabadság kivívására irányzott törekvéseknek barátja vagyok a világ legtávolabb országában is, annál inkább Olaszországban, azon országban, mely iránt minden civilizált ember valóságos hódolattal tartozik; mert a civilizáció, sőt vallásunk is itt vertek első gyökeret, s innen terjedtek szét az egész világban. Én tehát legnagyobb szimpátiával viseltetem az olasz szabadság iránt. De ha ebből valaki azt következteti, hogy azért, mert az olasz szabadságnak nevét kitűzve címerül, egy külső hatalom a birodalmat megtámadja, s azért, mert zászlaján a szabadság neve áll, benne a szabadság pártolóját látandom: az csalódik.

Soha, mióta a világ fennáll, a hódító nem lépett fel másképp, mint állítólag a népek szabadságának érdekében. Azért, hogy magának trónt szerezzen, a szükséges lelkesedést sehol fel nem gerjeszthető; ki kellett tehát szegezni egy nagy nevet, azt mondván: „Én a szabadságért, nemzetiségért küzdők, álljatok tehát hozzám, ti népek! - én e nemzetnek Messiása vagyok!” - Így történt mindenhol. - Nem szükséges máshová menni, csak tekintsünk Magyarország déli határaira. És itt fogjuk látni azokat, kik mint a szerb nemzet felszabadítói jönnek által a határokon, hogy raboljanak. Nem az, amit Károly Albert mond, hanem az, amit tesz, fogja meghatározni a pontot, melyet e kérdésre nézve elfoglalunk; s erre nézve én az olasz harcot azon stádiumban, melybe az most lépett, többé nem a szabadság harcának nézem, hanem nézem tisztán egy a savoyai ház által az ausztriai birodalom ellen irányzott foglalási háborúnak; és azért, mert Károly Albert a szabadságot tűzte ki zászlóul, nem hiszem, hogy Magyarországnak feladata lenne megvárni, míg Károly Albert túlterjeszkedve tulajdon Olaszországán, azután Triestet foglalja le, annakutána Fiumét és így tovább a birodalom többi részeit, amint már kimondatott, hogy az olasz háború által nemcsak Olaszországnak Ausztriától elszakadása céloztatik, hanem Tirolnak egyik olasz részéé is, mi által a monarchia egyik erős bástyájától fosztatnék meg örök időkre. Én tehát nem szabadságérti küzdelmet látok itt, hanem látok valóságos külső megtámadást, s mivel külső megtámadást látok, azért látom igazolva azt, hogy a magyar seregnek egy része Olaszországban küzd. - Részemről megegyezésemet ahhoz, hogy nem tíz- vagy tizenötezer, hanem csak egy magyar katona is a szabadság elnyomására használtassák, soha adni nem fogom; és miután külső megtámadásról van szó, éppen e meggyőződés az, mely az olasz seregeknek odakünn hagyását igazolja; ezen tekintet az, melyet e pillanatban szemünk előtt kell tartani. De kérdem, tisztelt Ház! vajon

abból, hogy e kérdésre nézve így vélekedünk, következtetheti-e azt valaki, hogy tehát Magyarország minden erővel és azon segítséggel, melyet a nemzet önhazájának fenntartására ajánl, az olasz háborúban olaszok ellen küzdjön, mondta-e ezt a minisztérium? nem; a minisztérium világosan kinyilatkoztatta, hogy az olasz szabadság iránt szimpátiával viseltetik, kinyilatkoztatta, hogy soha az olasz szabadság elnyomására Magyarország hadi erejét használtatni nem fogja; a minisztérium csak azt jelenti ki, hogy azon esetre, ha mindamellett, hogy az olasz nemzetnek szabadsága biztosíttatik, külső ellenség tovább is meg akarná támadni a monarchiát, s a monarchiának integritása veszélyeztetik - azon esetre Magyarország hatalmának súlyával interveniálni fog, nem az elnyomásra, hanem a béke megkötésére, azon békekötésre, mely Magyarországnak leginkább érdekében fekszik; mert teljes meggyőződésem szerint azon pillanatban, mihelyt Olaszország a békét megköti, Ausztriára nézve a legszorosabb kötelesség támad minden anyagi és morális erejével pártolni Magyarországot, a sanctio pragmaticánál fogva, hogy a koronának integritása fenntartassék. Így áll, tisztelt Ház, felfogásom szerint e kérdés. Hallottam említtetni a civilizáció érdekeit. Kétségenkívül nagyok a civilizációnak érdekei; de felfogásom szerint a civilizáció érdekei nem kizárólag Franciaország által képviseltetnek, hanem képviseltetnek Európa minden civilizált nemzetei által. Ha e kérdésben Franciaország így vagy úgy nyilatkoznék, az semmi esetre eldöntő e kérdésben nem lehet; hanem tekintenünk kell más nemzetek állására is, melyeket az olasz kérdés hasonlóképpen foglalkodtat. Mi világosan kinyilatkoztatjuk, hogy a szabadság elnyomását Olaszországban ugyan tűrni nem fogjuk, hanem azt, hogy a szabadság nevét a szardíniai király saját hatalmának kiterjesztésére használja, azt szinte nem fogjuk engedni. Nézetem tehát az, hogy Magyarország a sanctio pragmaticánál fogva a birodalom integritását tartozik védeni, ha az külső ellenség által támadtatik meg. A sanctio pragmaticánál fogva abból, hogy az ausztriai császár offenzív háborút kezd, Magyarországra nézve nem következik, hogy Magyarország ezen háborúban részt vegyen, hanem a magyar törvényhozás külön rendelkezik aziránt: vajon akar-e az ily háború folytatására szükséges segedelemmel járulni, vagy nem? Az olasz kérdésre nézve Magyarországnak érdekében fekszik, hogy a béke helyreálljon; a béke helyreállítására pedig nincs biztosabb eszköz, mint hogy Magyarország bizonyos feltételek alatt pártolását ígéri az ausztriai kormánynak. Ha tehát a Ház a minisztériumnak e kérdésbeni megállapodását elfogadja, oly valamit tesz, mi Magyarország állását a külügyekre nézve igen elősegíti, azért azt helyesnek találván, alá is írtam.

1848

A HAZA VÉDELMÉRŐL

Meggyőződésem szerint Magyarországban azok között, kik fegyvert ragadtak, nincs osztály, mely ne teljesítse és ne fogná teljesíteni kötelességét. A szabadság oly valami, mit olcsó áron kapni nem lehet. Tisztán kimondom meggyőződésemet, mely abból áll, hogy csak most, mióta Magyarország megtámadtatott, csak most, mióta Magyarország legjobb vérével oltalmazza szabadságát, csak most lesz szabadsága állandó. A szabadságot vérrel kell áztatni, de nem utcákon, hanem a csatamezőn ontott vérrel. A magyar nemzet ontani fogja vérét is, és meg fogja tartani a szabadságot, mely neki szerencsés körülmények között mint ajándék adatott, de melyre nézve most fogja megmutatni, hogy azt megérdemelte. Egyébiránt oly pillanatban élünk, hol minden magyarnak keblében csak egy gondolat élhet, s ez: a hazának megmentése; minden magyarnak csak egy érdeke lehet: a szabadság; hol minden magyarnak csak egy tulajdona van: a haza. Beszéljünk e tulajdonról, beszéljünk e tulajdonnak mikénti megvédéséről, és ne beszéljünk magánkérdésekről; a pillanat nagy, sokkal nagyobb, mintsem hogy most magán vagyoni kérdésekről beszéljünk. Szóljunk a hazáról és semmi egyébről. Mellőzzünk tehát most minden kérdést. A magyar nemzet fenn akarja tartani szabadságát, és fenn is fogja tartani, arra esküszöm!

1848

AZ OKTÓBERI DIPLOMÁRÓL ÉS A JANUÁR 16-I LEIRATRÓL

Az előttem szólott tisztelt képviselő úr ékes szavakkal adta elő a múltnak szenvedéseit; - nem fogom őt követni e tárgy fejtegetésében. Eleven emlékünkben élnek az idők, s mi az afölött kimondandó ítéletet bátran bízhatjuk a jövőre, mely ha majdan korunkra visszatekint, szigorú ítéletet fog mondani azokra, kik hazánkban e bajokat okozták. Én részemről nem hiszem, hogy a múltnak taglalása a közgyűlés kötelességei közé tartozik, főképp nem oly pillanatban, melynek fontosságát kétségkívül mindenki átlátja, s melyben higgadtnak és nyugodtnak maradni a haza iránti legszebb kötelesség. Egyedül az előttünk fekvő tárgyról és tárgyhoz fogok szólani tehát, nem említve föl azt, mit mások tettek, nem bírálgatva más törvényhatóságok eljárását, hanem azt kérdezve egyszerűen, mit tegyünk mi? mi saját kötelességünk? És ha én azt kérdem magamtól, mi a kötelességünk, nem válaszolhatok másképp, mint az előttem szóló képviselő úr. Kötelességünk fönntartani az országban jelenleg létező egyetértést, kötelességünk elkerülni mindent, mi ezen egyetértést megzavarhatná; mert fölfogásom szerint az egyetértés, melyet e hazában jelenleg találunk, elég jutalom minden szenvedéseinkért. És én nem akarnám kitörülni a szomorú múltat történetünkből, ha azt csak úgy törülhetnők ki, hogy egyszer azon egyetértés emlékét is elvesztenők, melynek a nemzet a jelen pillanatban örvend. A tisztelt szónok egy, az országban létező pártról tett említést, mely naponként nagyobbodik, és veszedelmesebb lesz. Lehetnek és vannak kétségkívül az országban különböző véleményű egyéniségek, de midőn az ország összes törvényhatóságai tökéletesen egyhangúlag szólalnak föl, midőn az egyes törvényhatóságokban nem találkozik egyediség, kinek más véleménye volna, mint az, hogy törvényeinkhez ragaszkodjunk, akkor az országban párt nem létezik, és éppen mert én azt, hogy jelen pillanatban pártok nem léteznek, az ország dicsőségének tartom, azért ellenmondok a képviselő úr állításának, és azt mondom, hogy az országban lehetnek különböző véleményű egyediségek, de párt nincs s az országban csak egy nemzetet látunk. Az igen tisztelt szónok, éppen e párt létezésére és naponkinti erősítésére emlékezve bizalom nélkül tekint a jövőbe, énnekem, megvallom, éppen ellenkező nézetem van e részben is, s én bizalommal tekintek a jövőbe, bizalommal már azért is, mert az ország összes törvényhatóságainak egyhangú föliratait jó és üdvös következéseket várok. Meg fogom mondani nézetem indokait.

Ha a jelen körülményeket tekintjük, kétségkívül nagy ellentétet látunk a nemzet és kormánya között, nagy ellentétet Magyarország és az örökös tartományok népei között, nagy ellentétet a véleményekben. A kormány azt hiszi, hogy az okt. 20-i diploma minden új kifejlődésnek egyedüli lehető kiindulási pontja; mi ragaszkodunk alkotmányos elveinkhez, melyek szerint a fönnálló törvény csak a fejedelem és nemzetnek közös egyetértésével az országgyűlésen változtathatik meg, és ezért a 48-i törvényeket tartjuk minden további lépéseink egyedül törvényes kiindulási pontjának. Ily ellentét létezik köztünk és az örökös tartományok népei között is. Mi saját ősi alkotmányunk visszaállításában, a többi tartományok népei az általános birodalmi tanács fölállításában látják és keresik a birodalom üdvét. A véleménykülönbség nem lehetne nagyobb, a nézetek nem térhetnének el inkább egymástól. De ha az érdekekre fordítjuk figyelmünket, azt fogjuk látni, hogy a dinasztia és Magyarország, hogy az örökös tartományok népei és a magyar nemzet érdekei között a legkisebb ellentét sem létezik; sőt hogy mindezeknek érdekei ugyanazok. Midőn őfelsége az okt. 20-i diplomát kiadva kimondotta azon meggyőződését, hogy a birodalomnak biztosságot csak oly institúciók szerezhetnek meg, melyek az egyes országok jogfogalmainak megfelelnek, s melyek által a birodalom népei a törvényhozásban részt vesznek: akkor két fő érdek volt, melyet azok, kik a birodalmat kormányozták, szem elől nem téveszthettek el; az első az, hogy a birodalomnak egysége azon

értelemben, amelyben a sanctio pragmatica azt meghatározta, fönntartassék, és hogy mindazon morális és anyagi erő, mellyel Magyarország bír, az összes birodalomnak biztosíttassák; a másik érdek az, hogy az alkotmányos szabadság Osztrákország minden népeinek biztosíttassék. És vajon ezen érdekek és Magyarország érdekei között van-e ellentét? ki az Magyarországban, ki a pragmatica sanctio értelmében a birodalommal fönnálló összeköttetésünket föl akarná bontani? ki az, ki mást követel, mint éppen azon törvények fönntartását, melyek a pragmatica sanctio alapján eddig léteztek, s melyeknek a 48-i törvények utolsó legtisztább kifejezése? ki az közöttünk, ki nem lenne meggyőződve arról, mit már 48-ban is kimondottunk, hogy a magyar alkotmányosságnak legfőbb, legnagyobb biztosítéka éppen az örökös tartományok hasonló alkotmányosságában fekszik? vagy az örökös tartományokban lakó népek nincsenek-e szinte meggyőződve, hogy az alkotmányosság mely nekik ígértetett, rájok nézve puszta szó és írott malaszt, míg Magyarország alkotmányos szabadságát nem élvezi? Hol van itt az ellentét?

Megengedem, hogy azok, kik az okt. 20-i diplomát tanácsolták, vagy akik az abban foglalt intézkedéseket célszerű és üdvösöknek tartják, ezentúl is azt fogják követelni, hogy a diploma minden intézkedései fönntartassanak; megengedem azt is, hogy az örökös tartományok véghetetlenül kívánják, hogy az állami köztanács, melyben Magyarország is részt vesz, létrejöjjön. De vajon, kérdem, ha mindenki meggyőződik arról, hogy e kívánat nem teljesülhet, föl fogja-e valaki áldozni a monarchia valóságos érdekeit csak azért, hogy a diplomának formáit fönntartsa? én meg vagyok győződve, hogy nem. - Mi volt a diplomának célja? kétségenkívül e kettő: először alkotmányos szabadságban részesíteni a birodalom többi tartományait, másodszor kielégíteni Magyarországnak méltányos kívánatait, azért, hogy Magyarország anyagi és szellemi súlyával az összes birodalomnak hatalmát növelje. Ez volt a diplomának bevallott célja. És vajon, ha egyszer az ország összes törvényhatóságainak fölterjesztéseiből világossá lett: hogy Magyarországot másképp, mint alkotmányának tökéletes helyreállítása által kielégíteni nem lehet; hogy ezen nemzet ragaszkodik a kétoldalú szerződéseknek minden pontjához, melyek ezen összeköttetést szentesítik; ha világossá válik, hogy Magyarországot talán újra el lehet nyomni, újra bilincsekbe verni, de arra bírni, hogy más értelemben legyen szabad, mint saját alkotmányának értelmében, soha egy szóval, ha világossá válik mindenki előtt - hogy a magyar alkotmánynak helyreállítása azon föltét, melytől az alkotmányosság az összes birodalomban függ, mert az összes birodalom alkotmányossága lehetetlen, míg Magyarország alkotmánnyal nem bír.

Az alkotmány, a szabadság lehetetlen Magyarországban más formák alatt, mint saját alkotmányunk helyreállítása által; ha mindez világossá válik, föltehetjük-e, hogy ennek hatása nem lesz? hatása az örökös tartományokat lakó népekre szintúgy, mint azokra, kik a birodalom élén állnak? És éppen ez az ok, melyért én a fölírást szükségesnek tartom. Fölírásunknak ereje abban fekszik, hogy tisztán s határozottan fejezze ki nézeteinket, s miután a főjegyző úr által fölolvasott fölirati javaslat ennek tökéletesen megfelel, mert benne saját meggyőződésünket törvényhatóság méltóságához illő formában találom kifejezve, azért én nem látok semmi okot, melyért más föliratot készítenénk. Ha ezen fölirat nem volna eléggé határozott, ha annak legkisebb pontjából valaki azt következtethetné, ha a legmesterkéltebb hermeutice belőle azt magyarázhatná ki, hogy Pest város közönsége az 1848-i törvényeket minden további fejlődés egyedüli törvényes alapjának nem tartja, akkor én elfogadok akármily más szerkezetet; de míg a fölolvasott feliratban gondolatainkat tökéletesen kifejezve találom, addig nem veszem senkinek rossz néven, aki más szerkezetet - stílus tekintetéből - szebbnek tart; de nem látom át, miért kellene új szerkezetről gondoskodni, minthogy ez Pest városának szellemét tökéletesen fejezi ki. Lehetnek egyesek, kik a jelen alkalommal hangzatosabb frázisokat helyzetünkhöz méltóbbaknak találnának; de én nem osztom e nézetet. Vész pillanataiban a fa lombja susog, a gyengébb ágak verdesik a levegőt, de a törzs maga mozdulatlan marad. Ereje éppen

abban fekszik, hogy meg nem mozgatható. Ezt tesszük mi. Az, hogy az egyszer választott iránytól magunkat eltéríttetni nem engedjük, hogy az 1848-i törvényekhez szilárdan ragaszkodunk: ennek tiszta kimondásában s nem egyes szavakban fekszik fölírásunk ereje. A magyar nemzet, ha nem is megyünk vissza a múltban oly messze, mint az előttem szóló, csak az utolsó tíz évben többet tett, s többet szenvedett, semhogy nagy szavakra lenne szüksége, hogy szavainak tekintélyt szerezzen.

1861

AZ URALKODÓ LEIRATÁRÓL

Ha azon pillanat, melyben az uralkodó először szólt népéhez, mindig fontos, kétszerte fontosabb ez a jelen körülmények között.

Hazánknak állapotja, a nehéz körülmények, melyekben a birodalmat külső és belső viszonyaira nézve látjuk, a legfelsőbb kéziratnak tartalma, mely az ország törvényhatóságainak eljárását kárhoztatva, a rossz következésekre nézve, melyek ebből hazánkra s a birodalomra támadhatnának, ezeket teszi felelőssé - mindez arra int, hogy azon válságos pillanatok egyikén állunk, melyek a nemzet jövőjére nézve talán hosszabb időre határozók, s melyekben a haza joggal megkívánhatja minden polgáraitól, hogy mielőtt határozva jogaikat gyakorolják, jól megfontolják kötelességeiket, s túlemelkedve a pillanat érdekein és szenvedélyein, csak azon felelősséget tartsák szemeik előtt, melyet az, ki ily fontos pillanatokban a haza közügyeire béfoly, a nemzet irányában magára vállal.

Ez az ok, mely most, miután a jan. 16-i leirat az ország törvényhatóságainak nagy részében hosszasan tárgyaltatott, annak cáfolatát és megvitatását kötelességünkké teszi, ez az; a szempont, melyet annál kevésbé szabad szemünk előtt vesztenünk, mennél nagyobb azon befolyás, melyet az ország nagyrészének egyhangú véleménye és saját elébbi lépéseinek határozatainkra gyakorolhatnának.

A kir. leirat azon nehéz vádat foglalja magában, hogy *az alkotmányos szabadság* az ország több törvényhatóságaiban *oly célra használtatott fel, melyek a rend felbomlását idézvén elé, végkövetkezéseiben forradalomra vezetnek*, s őfelségét arra kényszerítik, *hogy azokkal, kik a nyilvános élet békés kiegyenlítésének önzés vagy szenvedély szülte akadályokat gördítenek elébe, hatalmának egész súlyát éreztesse.*

A vád olyan, melynél súlyosabbat alkotmányos ország polgárai ellen emelni nem lehet. Szorítsuk háttérbe a fájdalmat, melyet midőn a nehéz vád ellenünk is emeltetik, éreznünk kell, s fontoljuk meg higgadtan, egész eddigi eljárásunkban és határozatainkban van-e valami, mi által a vádat megérdemeltük.

Ámbár az okt. 20-i diploma s a vele együtt beérkezett s hazánkat közelebbről érdeklő kiadványok, melyekben őfelsége fejedelmi kötelességeire hivatkozva azon határozatát mondja ki, hogy alkotmányunkat vissza fogja állítani, az első pillanatban a nemzet nagy része által örömmel fogadtattak, sok maradt álláspontjainkban, mi a gondolkozó hazafit aggodalommal töltötte el. A királyi kiadványok sem formájukra, sem tartalmukra nézve a nemzet vágyait nem elégíthetek ki, miután azokban az országnak legfontosabb s azt törvényeink hosszú sorának rendelése szerint illető jogai törvényhozásunk beleegyezése nélkül a birodalmi államtanácsnak adatnak által. S nem hiányoztak, kik visszariadva a felelősségtől, célszerűbbnek gondolák teljes passzivitásban elvárni a pillanatot, melyben őfelsége alkotmányunk teljes helyreállítása által az ellentétet, mely törvényeink és az okt. 20-i diploma között látszott, önmaga egyenlíti ki.

Az ország nagy többsége, melyhez e város lakói is csatlakoztak, feladását másképp fogta fel.

Ismerve a felelet-terhet, melyet magunkra vállalunk, midőn törvényhatósági életünket oly királyi rendelet nyomán kezdjük meg, melyet törvényesnek nem ismerhetünk, átlátva a veszélyt, melynek magát mindenki kiteszi, ki oly országban, hol a személyes szabadságnak minden garanciái hiányzanak, politikai tanácskozásokban részt vesz, elfoglaltuk a tért, mely az okt. 20-i kiadványok által előttünk megnyílt. Nem mert azt törvényesnek tartottuk, de mert benne utat láttunk, mely a törvényességhez vezet, s mert úgy voltunk meggyőződve, hogy

midőn a fejdelem ünnepélyesen lekötelezi magát, hogy alkotmányunkat vissza fogja állítani, lekötelezte egyszersmind a hon minden jól érző polgárait, hogy neki ígéretének teljesítésében segédkezet nyújtanak; és az, hogy e nézet általánossá vált, hogy e nemzet az utolsó tizenegy évnek tapasztalásai után egy még fennálló abszolút kormánnyal szemközt, melynek irányában egyes polgár a királyi szónál egyéb biztosítékra nem hivatkozhatott, hogy, mondom, az öszves nemzet, melyet egyes rosszakarók s a birodalmi sajtó orgánumjai naponként az ostromállapot visszaállításával fenyegettek, a szűk és sikamlós tért, mely neki alkotmányos jogainak gyakorlatára nyújtatott, habozás nélkül elfoglalta, kétségenkívül legfényesebb jele azon bizodalomnak, melyet e hazában a királyi szó iránt sem az utolsó idők véres eseményei, sem a keserű megfontolások, melyek azokat követték, a nép szívéből nem irthattak ki. S ha a béke s kiegyenlítés, mint a feliratban kimondatik, jóakaratot s tartalék gondolat nélküli közremunkálást igényeltek, a készség, mellyel a nemzet a neki nyitott tért elfoglalta, eléggé bizonyítja, hogy a kibékülésnek ezen kellékei a nemzet nagy többségénél nem hiányoztak.

Tagadhatatlan, hogy az ország törvényhatóságai a tért, mely előttök megnyílt, elfoglalva, a bizottmányok alakítása, a tisztikar betöltése s a közügyek ellátására nézve nem a királyi kiadványokban, hanem a haza törvényeiben keresték eljárásuk szabályait, de aki az egyes törvényhatóságok állását tekinti, az el fogja ismerni, hogy ekként járva el, nemcsak jogkörökön túl nem léptek, hanem csak azt tevék, minél mást tenni hatalmukban sem állt.

Tizenegy év után, mely alatt a nemzet nehezen, de nyugodtan tűrte idegen kormányát, a fejdelem végre ünnepélyesen kijelenti, hogy Magyarország alkotmányos intézvényeit újra életbe lépteti, s mi, az egyes törvényhatóságok, midőn felhívatunk, hogy e nagy feladatban részt vegyünk, azzal kezdhettük-e meg működésünket, hogy a jogszerűség teréről önmagunk térjünk el? A fejdelem a magyar rendszer iránt kiadott leiratában világosan kimondja, hogy *az elébbeni magyar megyei szerkezetnek helyreállítását Magyarország alkotmányos intézményeinek helyreállítása iránt kiadott elhatározásai természetes következményeinek tekinti*, s a megyék s városok azt ne tekintették volna annak, s a fejdelem felszólítására azzal feleljenek, hogy első fellépésüknél a magyar államjognak a királyi leiratokban felhívott alapelvét sértsék meg, mely szerént a törvényhozási hatalom csupán a nemzet s törvényes fejdelem által az országgyűlésen közösen gyakoroltathatik, s azon kívül nem érvényesíthető. És ha ezen elvet egyszer elismertük, lehetett-e akkor más úton megindulnunk, mint azon, melyet az 1848-i törvények előnkbe jeleltek, azon törvények, melyeket az utolsó törvényes országgyűlés hozott, melyeket V. Ferdinánd királyunk szentesített, s melyeknek teljes érvényességét az uralkodó fejdelem világosan elismeri, midőn e törvényeknek egyes cikkelyeit megerősítve, a többieknek a jövő országgyűlés általi revízióját határozza el, mire ok nem lehetne, ha azoknak kötelező ereje kétségbe vonatnék.

Mindez oly világos és kétségbevehetetlen, hogy az egyes törvényhatóságok, hacsak az alkotmányt sérteni nem akarták, mely őket törvény feletti határozási joggal nem ruházta fel, s melynek rendelései alól királyi rendeletek által felmentve nem érezheték magokat, nem is tehettek mást.

Jól tudom, vannak többen, kik a szigort, mellyel a törvényhatóságok első fellépésektől a törvényhez ragaszkodtak, az ildomosság szempontjából rosszallták. Felfogásuk szerént vannak tekintetek, melyek a forma szerinti jognál magasabban állnak, s ha ezeket tartjuk szemünk előtt, nem kellett volna oly térre lépni, melyen a fennálló hatalom s az egyes törvényhatóságok közötti konfliktus előrelátható, csaknem kikerülhetetlen vala.

Miután számos hazai törvényeink az egyes törvényhatóságokat országosan meg nem szavazott adóknak behajtásától szigorú büntetések alatt eltiltják, előre volt látható, hogy a megyék s városok, ha a törvényhez tartják magokat, az utolsó időben behozott adók behajtására segédkezet nem nyújthattak, s hogy habár ezen adóknak mások általi beszedésének semmi akadá-

lyokat nem gördítenek is elébe, mi csakugyan nem történt, semlegességek miatt az államnak segédforrásai gyérebben fognak folyni. Előrelátható volt az is, hogy miután a törvényhatóságok a királyi kiadványok által törvényes állásukba visszahelyheztetve a törvénykezést hatáskörükből nem hagyhatják ki, s a törvénykezést nem gyakorolhatják más, mint az országnak régi törvényei szerént, ezáltal törvénykezésünkbe, mely tíz évnél tovább idegen törvények s eljárási formák szerént folyt, zavart fognak előidézni.

Nem voltunk ugyan elkészülve arra, hogy e zavar ennyire terjedhet. Én legalább, midőn az okt. 20-i kiadványok megjelentek, távolról sem gondolám, hogy az országgyűlés, mely az adó megszavazásának jogával bírván, a legnagyobb nehézségnek egyedül vethet véget, csak egy félévvel később fog összehívatni; még váratlanabb volt valamennyiünk előtt az, hogy az országbíró, kire a törvénykezés iránt teendő ideiglenes rendelkezéseink bízattak, csak három hónap után fogja megkezdeni működését; de elismerem, hogy midőn nem a diplomát, hanem az 1848-i törvényeket fogadtuk el kiindulási pontul, a kormány s nemzet közötti ellentét, s ennek következtésében némi zavar kikerülhetetlenné vált, hogy az előrelátható vala. De vajon mi történt volna akkor, ha azért, hogy e zavart kerüljük, nem az 1848-i törvények szerént járunk el?

Sokat hallunk és olvasunk, főképp külföldi lapokban és röpiratokban, az 1848-i törvények hiányairól. Felettek ítélni a jövő törvényhozás feladása, s nem szükség, hogy azt megelőzzük. De bármi legyen is e részben véleményünk, nem tagadhatja senki, hogy a jogegyenlőségnek elve az 1848-i törvények által mondatott ki, s hogy az öszves nép, mely szabadságát s alkotmányos létét e törvényeknek köszöni, bennek jövőjének palladiumát látja, és ha ez áll; ha a kegyelet, vagy jobban mondva, ha azon elszántság, mellyel az öszves nemzet belátva legszentebb érdekeit, e törvényekhez ragaszkodik, oly nagy, hogy maga a fejdelem, midőn a nemzetnek alkotmányos jogainak visszaállítását igére, szükségesnek tartá világos szavakban újra megerősíteni ezen törvények egyes pontjait; ha ugyanezen tekintetből az esztergomi értekezletben azok is, kik ezen törvények alkotásában részt nem vettek, vagy azokat egykor ellenezték, egyhangúlag az 1848-i törvények feltartása mellett nyilatkoztak, vajon az egyes törvényhatóságok tehettek-e, nem mondom a jog, de csak az ildomosság parancsát tartva szemeik előtt, tehettek-e mást, mint hogy mindenben a törvényhez szabva lépéseiket, azokhoz ragaszkodásukat tettleg bébizonyíták, főképp akkor, midőn - mint valamennyien tudjuk - nem hiányoztak olyanok, kik nem tudom, mi okból, s kik által buzdítva, a nép között azon hírt terjeszték el, hogy az egykori kiváltságos osztályok a fejdelem által adott engedményeket csak kiváltságaik visszaszerzésére akarják kizsákmányolni, s hogy a kir. diplomának értelme nem más, mint az, hogy a nemzet a 1847-i állapotra vezettessék vissza.

És ha az utolsó holnapokra visszatekintve látjuk, hogy midőn tizenegy év után, melyek alatt e nemzet a legkorlátlanabb államhatalom alatt állt, törvényhatóságaink termei megnyíltak, s a sajtó bilincseitől megszabadíttatott, midőn a régi szerkezet orgánumai egyszerre megszűntek működni, s az ország hetekig csaknem kormány nélkül maradt, mégis ezek rendkívüli, századunkban s Európa közepette csaknem megfoghatatlan állapot alatt a közrend s bátorság csak egy pillanatig sem zavartatott meg, s hogy ez örvendetes és nagyszerű jelenséget kizárólag annak köszönjük, mert a nemzet, midőn bilincsei levétettek, törvényében kereste szabadságának korlátait, s e törvények tiszteletében, oltalmazásában, felélesztésében azon feladást, mely minden véleménykülönbséget s minden osztályt egy egésszé egyesített; akkor, úgy hiszem, át fogjuk látni, hogy az általánosság, mellyel az egész ország a 848-i törvény mellett nyilatkozott, nehézségeket okozott talán, de hogy bizonyosan csak ez menté, csak ezt mentheté meg az országot a legnagyobb veszélyektől, melyek azt fenyegeték.

De éppen mert ezt hiszem, s mert ennélfogva úgy vagyok meggyőződve, hogy e város képviselői, hacsak a törvényt s a haza s polgártársaik iránti legszentebb kötelességeiket sérteni

nem akarják, az eddig követett iránytól nem térhetnek el, s mert a kir. leiratból látom, miként őfelsége eljárásunk indokairól kellőleg felvilágosítva nincs, a legszentebb polgári kötelességünknek tartom, hogy egy legfelsőbb helyben benyújtandó felírásban eddigi eljárásunkat igazolva bebizonyítsuk, miként az mindenre magyarázható, *de álnokul a törvényesség alakjába burkolt forradalom utáni törekvés* [sic!] bizonyosan nem.

Tisztelettel, de őszinte nyíltsággal kimondani meggyőződését a trón előtt az alkotmányos polgárnak legszebb jogai közé tartozik, de nehéz időkben, midőn a trónt és hazát veszélyek fenyegetik, e jog egyszersmind minden alkotmányos polgárnak legszentebb kötelessége, s ha valaha, itt az idő, hogy e kötelességet teljesítsük.

A zavar, melybe annyi provizórium s a fennálló állapotok rögtöni megváltoztatása után az egyesek viszonyai jutottak, egy általános elégedetlenség, melyet ennek folytán a nemzet minden osztályai között találunk, a bizonytalanság, mellyel a jövőbe nézünk, oly állapotot idéztek elé, melyet semmi nemzet, bármily erényes legyen, nem viselhet el sokáig jólétének végveszélye nélkül, s ezen állapot kettősen aggasztó most, midőn a sebes lépteket tekintve, melyekkel a keleti s más nagy kérdések megoldásához közelít [sic!] eszünkbe juttatják, hogy talán a pillanathoz közeledünk, mely a birodalom fennállásáról, s meglehet, hazánk integritásáról határozni fog.

Soha a fejdelem s a nemzet közötti egyetértés nem volt szükségesebb, s ha van mód, mely által az elérhető, ez csak meggyőződéseink tiszteletteljes, de nyílt kifejezésében fekszik; és én erősen hiszem, hogy az ország öszves törvényhatóságainak egyhangú felszólalása nem fog hatás nélkül maradni őfelségére, ki midőn, mint a leiratban is hallottuk, ősi alkotmányunk egész kiterjedésbeni visszaállítására határozta magát, kétségenkívül nem akarhatja, hogy a nemzet, melyet közremunkálásra szólított fel, megfeledkezve kötelességéről, alkotmányát önmaga rontsa le. - És ha szavaink elhangoznának, s alkotmányos jogaink s kötelességeinkhez a pragmatica sanctio értelmében való ragaszkodásunknak, melyet felírásaink kifejeznek, az lenne következése, hogy az országgyűlés összehívása elhalasztatnék, s bizottmányaink, melyekben alkotmányos életünknek legalább némely formáit nyertük vissza, erőhatalommal feloszlatnának, legyen vigasztalásunk, mellyel ismét házi köreinkbe visszavonulunk, azon öntudat, hogy polgári kötelességeinket az utolsóig híven teljesítettük. Legyen vigasztalásunk, azon meggyőződés, hogy az öszves nemzet egyhangú nyilatkozata, ha az bár nem a törvényhozásnál, de az egyes törvényhatóságoknál történt, nem fog elhangzani hatás nélkül; s hogy legalább bébizonyítá, miként e nemzet szabadságától megfosztatott, de legalább nem veszté el azon erényeket, melyek a szabadságra érdemessé teszik, s híven eldődeinek példájához, annyi viszontagságok után most is azon nemzet maradt, mely alkotmányos szabadságáért mindent feláldozott, mindent tűrt, minden tettre kész vala, de való érzelmeinek és meggyőződésének elhallgatása által nem csalta meg királyát soha.

1861

SZALAY LÁSZLÓ KÉPVISELŐI JELÖLÉSEKOR

Midőn tizenkét évi félbenszakítás után mi, a Lipótvárosnak választói azon szándékkal gyűltünk össze, hogy polgári jogaink legszebbikét gyakoroljuk, kétségenkívül át vagyunk hatva valamennyien azon kötelességérzettől is, mely minden polgári szabadságnak legfőbb biztosítéka. És csakugyan, ha valaha, úgy most, e haza válságos pillanataiban szükséges, hogy szemei előtt tartsa mindenikünk, miként szavazati joga nem magántulajdon, mellyel kénye szerint rendelkezhetik, hanem hogy az a haza által reábízott kötelesség, melynek mikénti teljesítéséről Isten és saját lelkiismerete előtt felelni tartozik, s ha valaha, úgy most szükséges, hogy mielőtt szavazatunkat adjuk, tisztában legyünk azon tulajdonok iránt, melyeket abban szükségesnek tartunk, kit a jövő törvényhozásánál képviselőnknek tűzünk ki.

Az első tulajdon kétségenkívül a kijelöltnek elismert hazafisága.

Hála Istennek, oly hazában élünk, hol a tulajdon csaknem általános.

Büszke szót mondok, de elmondom, habár szomszédaink irigy megjegyzéseire adok alkalmat. Ha követünkben nem kellene keresnünk mást, mint hazafiságot, akkor a sorsra bízhatnók választásunkat, s különös szerencsétlenségre lenne szükség, hogy a Lipót városa választói között olyant érjen, ki egy jó követnek e fő tulajdonát nélkülözi.

De a hazaszereteten kívül a követben más tulajdonok is kívántatnak, s ezeket csak úgy határozhatjuk meg, ha azon törvényhozásnak föladását tartjuk szemeink előtt, melyhez képviselőnket küldjük.

A kérdés tehát, mely iránt, mielőtt a választáshoz fogunk, tisztába kell jönnünk, az: mi leend jövő törvényhozásunk föladása?

Úgy hiszem, nincs senki körünkben, ki eziránt kétségben lehetne.

Törvényhozásunk föladása: *fönntartani nemzeti önállásunkat*, melyet ezer év óta annyi veszélyeken át megőriztünk, melyet sarkalatos törvényeink, a sanctio pragmatica s annyi királyi eskü és hitlevél biztosított; melytől erőszak által megfosztathatunk, de melyről önként lemondani nem fogunk soha.

És ez a jövő t. hozásnak első föladása, az, melyre nézve e hazában véleménykülönbség nincs, s melyben gyenge szavam csak az összes nemzet érzelmeinek visszhangja.

Törvényhozásunk második föladása *megőrizni, kifejteni, biztosítani célszerű szabályozás által az 1848. év vívmányait.*

Mi ezt illeti, megengedem, lehetnek véleménykülönbségek, lehetnek, kik az előbb létezett rendi szerkezetet a képviseletnek, kik a kiváltságot a jogegyenlőségnek, kik e hazát, mint az 1847-ben állt, az 1848-i törvények által célba vett szerkezetnek elébe teszik; - lehetnek, mondom, habár örömömre nem sokat ismerek; de választókerületünk bizonyosan nem tartozik ezekhez.

Mi ragaszkodunk az 1848-i vívmányokhoz.

Ragaszkodunk e vívmányokhoz azért, mert e nemzet önállását csak ezen törvények által látjuk valóban biztosítva, mert a nemzetiségi súrlódásokat, melyeknek újból előidézésén annyian fáradoznak, a jogegyenlőség alapján tartjuk kiegyenlíthetőknek, mert e hon haladását s kifejlődését csak úgy reményljük, ha a kiváltság helyett, mely itt egykor uralkodott, az összes nemzet s körében az egyéni érdem, az ipar, az intelligencia foglalja el természetes helyét.

S ezek után nem lehet kétségünk azon kellékekre nézve, melyeket képviselőnkben keresünk.

Nekünk oly képviselő kell, kit múltja az 1848-i vívmányokhoz köt, olyan, kinek e részbeni nézeteiről kétségben nem lehetünk, s ki azon ösvényről, melyen őt látni akarjuk, nem térhet el anélkül, hogy valamint küldőivel, úgy magával ellenkezésbe jöjjön.

S ez első föltételünk.

A második az, hogy oly férfiút válasszunk, ki a föladásnak, mely reá vár, megfelelni képes legyen, azaz mindazon ismeretekkel s tudománnyal bírjon, melyet alkotmányos önállásunk védelme a jövő országgyűlésnél megkíván.

Ezen nézpontokból indulva ki, az 1848-i V. törvény 27. §-a értelmében e választókerületnek egy férfiút vagyok ajánlani bátor, ki ezen kellékeknek teljes meggyőződésem szerint tökéletesen megfelel.

S e férfiú Szalay László.

Mert ha van ember, kinek egész múltja azon elvekkel összeköttetésben áll, melynek diadalát az 1848-i törvényhozásnak köszönjük, ő az. Ő, ki a felelős minisztérium eszméjéért kevés barátjától támogatva küzdött oly időben, midőn az eszmének kivitele lehetetlennek tartatott, s midőn az evégett még a legszabadelvűbb körökben is kevés támogatásra talált, ő az, ki mint városi követ, a polgári rend elévülhetetlen jogai mellett fölszólalt akkor, midőn az összes polgári rend a törvényhozásnál csak egy szavazattal bírt. Ő az, ki az esküdtszék, ezen minden alkotmányos lét fő garanciája mellett mint író s az országos választmány tagja többet tett, mint bárki más e hazában.

Mindazon elvek között, melyeken az örökké nevezetes 48-i év törvényei alapszanak, nincs egy, melynek kivitelénél Szalay László a legnagyobb s kétségbevehetlen érdemeket nem szerezte magának.

Nem vonom kétségbe senkinek érdemeit - főképpen azon úrét nem, kit néhány polgártársaink követségre ajánltanak - bizonyosan ő is lelkesen védelmezte azokat, ő is kész minden áldozatra, hogy az 1848-i vívmányok fönntartassanak; de azt bátran állíthatom, hogy ezen érdemes férfiú múltja e részben bizonyosan több garanciákat nem nyújt, mint Szalay Lászlóé.

De ha ebben a két követjelölt hasonló tulajdonokkal bír, van egy miben Szalay minden másokat fölülmúl, s mi őt legalább a jövő országgyűlésnél csaknem nélkülözhetetlenné teszi.

Ismerjük a jövő országgyűlés teendőit.

Midőn a 20-ik októberi diploma kiadatott, azt hittük, hogy csak az 1848-i törvények revíziója, illetőleg módosítása céloztatik; a febr. 26-i pátens után nem lehet kétségünk, hogy hazánk ezeréves önállása vétetik kérdésbe, hogy azon szerződések egyoldalú módosítása kívántatik, melyek köztünk s az uralkodóház között három századon át léteztek, a sanctio pragmaticának, az 1791-i törvényeknek, egyszóval egész alkotmányunknak módosítása s fölforgatása.

A legnagyobb jogkérdés - vagy hogy magyar kifejezéssel éljek -, a legnagyobb juris per, mely valaha nemzet s kormánya között folyt, vár jövő törvényhozásunkra, s legyünk meggyőződve: hogy annak eldöntése nem anyagi erőszaktól, hanem attól függ, hogy jogainkat tisztán s világosan kifejtve, ha lehet, a birodalom minden népeit, de mindenesetre az európai közvéleményt, ügyünk igazságáról meggyőzzük. - Nem eszményekért, nem utópiákért küzdünk; jogainkért, szerződéseken, törvényeken s egész történetünkön alapuló jogainkért, melyek e nemzetnek legalábbis oly szent tulajdonát képezik, mint az egyesnek birtoka, melyet kétségbevehetetlen okmányokkal bebizonyíthat -, s vajon van-e ember e hazában - kérdem, van-e ember e hazában, ki azon okmányokat, melyekre jogaink védelménél hivatkozunk, jobban ismerné, ki a fönnforgó jogkérdés tényállását világosabban kifejteni képes legyen, mint Szalay, és ha van, ki az, ki ezen tudományát oly kétségbevonhatatlanul bebizonyította, mint ő?

Nem hiszem, hogy valaki legyen, ki az általam ajánlott férfiúnak ebbéli kitűnő képességét kétségbevonná, és úgy hiszem, azok is, kik a mai választásnál azért jelentek meg, hogy másra szavazzanak, el fogják ismerni, miként nagy veszteség érné hazánkat, ha Szalay László munkásságát a jövő törvényhozásnál nélkülöznünk kellene. De mért nem lépett föl más választókerületben? Szalay tudós férfiú, országos férfiú - de nem kívánhatjuk-e mi, hogy a Lipótvárosnak képviselője városi ember, hogy szoros értelemben polgár, s így a pesti polgári elemnek képviselője legyen?

Nem szóltam volna erről, ha nem tudnám, miként a választási mozgalmak kezdetétől barátom candidatiója ellen ezen ellenvetés hozatott föl, s ha nem tartanám szükségesnek, hogy azon téveszme iránt, mely annak alapul szolgál, tisztába jöjjünk.

Harmincnégy éve, hogy Szalay Pesten lakik. Jól tudom az évek számát, mert együtt nőttünk. Kis legények voltunk akkor mindketten, és a házak helyén, melyeknek tulajdonosai s lakói most a választókerületet képezik, akkor gyermekek lapdáztak. Ez idő óta barátom, kivéve az időt, melyet az országgyűlésben Pozsonyban, s később mint az ország küldötte Frankfurtban s e küldetése folytán a külföldön töltött, állandóan itt lakott. Igaz, anélkül, hogy jövedelmes üzletet kezdett vagy házat épített volna, de itt lakott fáradva s nem siker nélkül a tudomány körében. Nem szerezve nagy vagyont, de gazdagítva irodalmunkat oly kincsekkel, melyek sok, azóta épült háznál tartósabbak lesznek. - És Szalay nem volna polgár a szó legszorosabb értelmében - s ő nem volna méltó képviselője e választókerületnek, melynek tagjai más mezőn, de mint ő, intelligenciájok s tehetségök megfeszítésével e hon jólétén dolgoznak?

Önökre, polgártársaim, bízom a feleletet!

Részemről csak azt jegyzem meg, hogy a polgári rend lemond méltóságáról, hogy önmaga veszélyezteti az állást, melyet minden civilizált országban elfoglalnia kell, ha azon elv valaha elfogadtatik, hogy a szellemi munkásság a polgári rendhez nem tartozik.

Talán hosszasabban szólottam, mint kellett, s talán nem is nekem kellett volna szólanom, kit Szalay Lászlóhoz első fiatalságunktól fogva a legszorosabb barátság köt. - De ha valaki azt hiszi, hogy barátságom részrehajlóvá tesz - itt állunk Isten szabad ege alatt, e kerület választói, kiknek kötelességünk palástolás nélkül elmondani meggyőződésünket. - Harmincnégy éve, hogy Szalay e városban lakik. Mint ember, mint író, mint országgyűlési követ, pályája ismert -, ki róla mást tud - az szólaljon föl.

S ha nem, ha e gyülekezetben többen találkoznak, kik szavazatjaikat másnak szánták, de ha, mint én hiszem, senki sincs, ki állításaimnak ellentmondana, akkor életem legszebb pillanatai közé fogom számítani ezt, melyben barátom mellett fölszólalva egyszersmind polgári kötelességemet teljesíthetem, e városrész képviselőjének azt ajánlva, kinél e nehéz, de dicső állásra érdemesebbet senki nem nevezhetne.

1861

PALÓCZY LÁSZLÓ HALÁLAKOR

Miután indítványozónak és az előttem szólott t. barátom, Ráday grófnak véleményét tökéletesen osztom, nem volna ugyan ok a fölszólalásra; de fölszólalok, mert szívemnek jólesik, hogy e pillanatban - ámbár erre sincs szükség, mert t. elnökünk a Ház érzelmeit már kimondotta - részemről is, mint egyes tag, kijelentsem azon mély fájdalmat, melyet e pillanatban érzek, midőn azon férfiút nem látom többé körünkben, ki a hazának egyik legérdemesebb polgára volt, és ki - miután én is Borsod vármegyében laktam több évig -, mint minden polgári erény példánya állott előttem. Tagtársunknak az elnapolás iránt tett indítványát én is elfogadom, meg lévén győződve, hogy a tisztelt Ház ezáltal időt veszteni nem fog; nem fog pedig időt veszteni azért, mert a Ház sem hasznosabbat, sem üdvösebbet, sem szükségesebbet nem tehet, mint midőn határtalan tiszteletét jelenti ki a polgári erények iránt. Ha elnapoljuk magunkat, ha e férfiúnak mindazon tiszteletet megadjuk, mely tőlünk kitelik, kétségkívül buzdítani fogja az a hon minden polgárát. Ha a hazában polgári erények, ha önfeláldozás s egy félszázadig folytatott buzgó munkásság által kincseket elérni nem lehet; ha magas állást és azt nem lehet elérni, mi után közönséges emberek vágynak: de mindazon erények által el lehet érni egyet, a nemzet közös tiszteletét, az egész nemzet örökös háláját!

Azért egész kiterjedésében pártolom az előttem szólott indítványát.

1861

GRÓF TELEKI LÁSZLÓ KOPORSÓJÁNÁL

E hon egyik legjelesebb fiának koporsójánál állunk, oly férfi végmaradványai fölött, ki egy munkás életen által lelkének nagy tehetségeit a legnemesebb céloknak szentelte, s a hazafi nevére tettek és szenvedések által egyaránt érdemessé tette magát. E férfi halála kétségkívül fájdalommal töltötte volna szíveinket minden körülmények közt, - mennyivel inkább most, midőn e veszteség éppen akkor ér, midőn sűrű felhők borítják a haza látkörét, amidőn annyiszor megtámadott nemzetünket a szokottnál nagyobb veszélyek fenyegetik, s léteért küzdve legjelesebb fiainak közremunkálását legkevesebbé nélkülözheti.

Ha valaha, most van szükség, hogy e hazának fiai a közös munkában kezet fogjanak; ha valaha, most veszti el a nemzet nehezen oly fiának közreműködését, minő Teleki László vala.

Ne várják tőlem, hogy ez érzéseket szavakban adjam elő. A sötét lobogók, a hallgatag nép, mely között eljövénk, a sokaság, mely e koporsót idáig kísérte - kifejezik azon érzelmeket, melyek a nemzetet e pillanatban eltöltik. Egyesnek szava gyenge egy nemzet fájdalmát kifejezni. Én csak azért szólaltam fel itt, hogy a képviselőház nevében a végbúcsú szavait mondjam el távozó társunkhoz. S önök bizonyára nem várnak tőlem hosszas szónoklatot. A könnyek, melyeket annyiak szemében látok ragyogni, fölmentenek e kötelesség alól.

Dicső társunk! Átfutottad a pályát, melyet a gondviselés jelölt elődbe, s mely rögös és nehézségekkel vala teljes. Szívedet egy érzés dobogtatá - a *honszeretet*, egy eszméért lelkesültél - a *szabadságért*, s amit azon érzés fájdalmakban adhat, amit ez eszméért áldozni csak lehet, Te mind átszenvedéd, Te mind feláldoztad, férfiasan és panasz nélkül. Csak egyben kedvezett sorsod, hogy erőt adott terheid elviselésére, míg még egyszer meglátva hazádat, nemes szíved itt törhetett meg, s honfitársaid fájdalmától környezve, itt szállhattál sírodba. Pihenj édesen rokonaid körében, s legyen fölötted egy nemzet áldása!

Sorainkban nagy hézag támadt távozásod által. Sajnosan fogunk nélkülözni a küzdelmek között, melyek reánk várnak. De ha Isten becsületes törekvéseinket megsegíti, s a cél, mely után fáradunk, el leszen érve, ha e nemzet ismét visszanyerheti jogos állását, és sok fáradság, sok áldozat után az lesz, amivé azt véred hullatásával is tenni akartad volna: a győzelem ünnepében részt fogsz venni Te is, s a nemzet szobrodra fogja tűzni a koszorút, mely nemcsak azokat illeti, kik a diadalban részt vesznek, hanem megillet minden bajnokot, ki a csatában, mely győzelemmel végződött, vérez vala el!

1861

A FELIRATI JAVASLAT ÜGYÉBEN

Ha van valami, mi e rendkívüli körülmények között, melyekben országunkat látjuk, a hazafinak vigasztalást nyújthat, ha van valami, mi a felelősség terhét elviselhetőbbé teszi, melyet a nemzet vállainkra rakott, midőn jövőjét éppen e válságos pillanatban bízta reánk, ez azon meggyőződés: hogy a feladás, mely e törvényhozásnak jutott, nehéz, de hogy azt tisztán kijelölve látjuk magunk előtt, és sem törekvéseink célja, sem a kiindulási pont iránt, melynek helyes választásától e cél elérése függ - kétségben nem lehetünk.

Az elsőt a nemzet egyhangú akarata jelölte ki.

A második a törvényhozó testnek állásából következik.

S valamint senki, ki e nemzet magaviseletét az utolsó tizenkét év lefolyása alatt figyelemmel követé, aziránt kétségben nem lehet, hogy a törvényhozás csak annyiban számíthat támogatásra, amennyiben az ország alkotmányos önállásának s függetlenségének teljes biztosítékát tűzi ki törekvései céljául, úgy bizonyosan át fogja látni mindenki, miként minden törekvéseink sikere attól függ, hogy a törvényhozó test eljárásában szigorúan a törvényhez tartsa magát, s joggal elmondhatjuk, miként a fontos kérdések között, melyeknek megoldása ránk bízatott, nincsen egy, melyre nézve véleménykülönbség vagy csak kétely léteznék közöttünk.

Egészen fölöslegesnek tartom tehát, hogy Deák Ferencnek előadása után, melyben helyzetünket szokott alaposságával kifejté, újra elősoroljam azon tárgyakat, melyeket ő e Ház első felszólalásába fölvétetni kíván.

Mi azon kérdéseknek törvényes oldalát illeti, melyek közöttünk s a birodalom között fennforognak, senki sem lehet kétségben, ki a megcáfolhatatlan okoskodást, mellyel tisztelt barátom nézeteit támogatá, figyelemmel követte, s nem szükség mást mondanom, mint azt, hogy mind elveit, mind azon következtetéseket, melyeket azokból vont, egész kiterjedésökben elfogadom.

De jelen helyzetünk lényegesen különbözik attól, melyben az ország máskor állt. Törvényhozásunk a szatmári békekötéstől 1848-ig kizárólag belügyekkel foglalkozott, melyek minden fontosság mellett más országok s főképp Európa helyzetére semmi direkt befolyást nem gyakoroltak. Jelenleg oly kérdések fekszenek előttünk, melyeknek megoldása az egész birodalom, sőt Európa jövőjére tagadhatatlanul befolyást fog gyakorolni.

Nagy előny ez kétségenkívül, mert küzdelmeinkben a civilizált világ szimpátiáira, sőt - amennyiben jogaink fenntartása, melyekért küzdünk, érdekökben fekszik - támogatására számolhatunk, de egyszersmind nagy nehézség is, mert azon összeköttetés, melyben a hon viszonyai más országok, sőt Európa helyzetével állnak, kötelességünkké teszi, hogy elhagyva a kizárólag országos szempontot, melyből törvényhozásunk eddig az egyes kérdéseket tekinté, ne csak a haza külön érdekeit és históriai jogainkat, hanem azon befolyást is tekintsük, melyet határozataink tágabb körben gyakorolni fognak, s a tisztelt Ház e tekintetből talán nem tartja helytelennek, ha figyelmét a kérdésnek ezen oldalára fordítom, annál inkább, mennél kevésbé ignorálhatjuk, hogy követeléseink egy bizonyos oldalról úgy állíttatnak a világ elébe, mintha azok az osztrák birodalom népeinek érdekeivel ellentétben állnának, s egész Európa államviszonyainak felbomlását fognák magok után vonni: mi, ha való lenne, ügyünk jogi állását nem változtatná ugyan meg, de elhatározó befolyást gyakorolna annak eldöntésére; mert századunkban oly ügy, mely mellett csak régi törvények holt betűje szól, de mely a népek érdekeivel s az európai közvéleménnyel ellentétben áll, diadalra nem számíthat.

Nem vonhatja senki kétségbe, hogy azon több mint három százados együttlét szoros összeköttetésénél fogva, melyben minden anyagi érdekeink s főképp egész pénzügyi állapotunk a birodalom hasonló érdekeivel áll, oly viszonyok léteznek köztünk s a birodalom között, melyeket rögtön megszakítani vagy egyoldalúlag megváltoztatni nem lehet, s mind ezen viszonyok, mind közös érdekeink közös egyetértés útján kiegyenlítése oly kötelesség, mely alól akár a méltányosságot, akár saját érdekeinket tekintsük, magunkat fölmentenünk nem szabad. De vajon abból, hogy ezerévi függetlenségünkhöz ragaszkodva az osztrák birodalomba beolvadni nem akarunk, az következik-e, hogy e kötelességet magunktól elutasítjuk?

A magyar nemzet egy más alkalommal ünnepélyesen nyilatkozott e kérdés iránt, 1848. szept. 15-én, midőn e hon s a birodalom kormánya között a feszültség a legmagasabb fokra hágott, s ezáltal előidézve az ország több részeiben már polgárvér folyt, egy küldöttséggel járult a bécsi törvényhozáshoz azon utasítással, hogy minden, Magyarország s a birodalom között fennforgó kérdések s összeütköző érdekekre nézve az egyik nemzet a másikkal egyezkedjék. És ha akkor visszautasíttattunk is, s közöttünk a harc véres kockája elvettetett, melynek következtében e hon s az egész birodalom szabadsága elveszett, mit tettünk, sőt mit szóltunk azóta, akár az egyes törvényhatóságok tanácskozásaiban, akár e teremben, miből valaki azt következtethetné, hogy akkor ünnepélyesen kimondott szándokunk megváltozott? S ha senki ily valamit nem hozhat föl, ha mint akkor, úgy most, nemzet és nemzet közötti szerződés útján készek vagyunk minden fennforgó viszony békés kiegyenlítésére, készek még áldozatokra is, amennyiben azokat tőlünk a birodalmi tanács, testvérnépeinek java s a méltányosság kívánják, vajon ki emelhet igazságos vádat ellenünk, midőn a kiegyenlítés minden lehető módjai között csak egyet utasítunk vissza, azt, hogy az örökös tartományok és saját materiális érdekeinknek ezeréves önállásunkat hozzuk áldozatul.

Még kevesebb alappal bír azon állítás, mintha azáltal, hogy a birodalom számára a február 26-i pátens által felállított alkotmányos rendszerben részt venni nem akarunk, a nem magyar tartományok alkotmányos kifejlődésének akadályokat gördítenénk elébe.

Tagadhatlan, hogy Magyarország az államtanácsban részt venni nemcsak vonakodik, hanem e részvétet saját nemzeti léte feláldozásának is tekinti.

Ellenzésünknek oka százados alkotmányunkban fekszik, melyet egy új, kegyelemből adott s azért mindig bizonytalan állapottal fölcserélni nem akarunk, s helyesen ítélnek viszonyainkról, kik ez ellenzést legyőzhetetlennek hiszik.

A százados tölgyet fejszével ledönteni lehet, el lehet hordani maradványait, úgy, hogy hatalmas törzsének helye is alig látszik, de egy más csemetét ültetni helyére, az nem áll senkinek hatalmában. A mély gyökerek kihajtanak, mihelyt a fejsze nyugszik, s elölik a gyönge ültetvényt, s így van az alkotmányokkal is, s ha a világtörténetben elég példát hozhatunk föl, hogy a szabadság lerontatott, nem fogunk találni egyet, hogy helyébe más, mint önkény lépett volna, vagy hogy a szabadság másképp, mint a régi formákban adathatott volna vissza. Cromwell és Napóleon megkísérték ezt, s még az ő hatalmuk is gyöngének találtatott e vállalatra, mely hazánkban bizonyosan éppoly kevéssé fog sikerülni, mint máshol a világon.

És így, minthogy a február 26-i pátens a birodalmi tartományok politikai jogainak teljes élvezetét hazánk részvételéhez kötötte, el kell ismernünk, miként az állás, melyet elfoglalunk, az örökös tartományokat a február 26-i pátens által egy bizonyos formában engedményezett alkotmányos jogok élvezetében akadályoztatja; de vajon hát az alkotmányos szabadság az osztrák tartományokban csak éppen azon formák alatt lehetséges-e, melyeket a pátens felállított? Ki fogja mondani, hogy az, mit e pátens Ausztria népeinek nyújt, a szabadságnak maximuma, melyre e népek képesek, vagy ha csak az opportunitást tekintjük is, hogy az ott megállapított forma a legalkalmatosabb, mely alatt az alkotmányosság a birodalomban létesíthető, s vajon mi vagyunk-e okai, hogy az alkotmányos szabadságnak élvezete a biro-

dalomban oly föltételekhez köttetett, melyekről legalább február 26-án már mindenki tudhatá, hogy azoknak teljesítése lehetetlen?

Jól tudom, vannak, kik másképp vélekednek, s az ellenzést, mely a február 26-i pátens ellen hazánkban mutatkozik, legyőzhetni remélik.

Gondoskodva van, hogyha a magyar, horvát és erdélyi törvényhozás a választásokat megtagadná, azok a választókerületek által közvetlenül eszközöltessenek. - De ha ez történnék, ha a birodalmi tanácsban Erdély-, Horvát- és Magyarország százhúsz választókerületéből erőszak, fenyegetések vagy megvesztegetés útján választva néhány követ jelennék meg, vagy ha ez országok követei megjelennének mind, de csak azért, hogy saját szupremáciájokat kivívják, vagy az egész institúciónak tarthatatlanságát bizonyítsák be, s ha a birodalmi tanács minden a birodalomban létező ellentétek küzdhelyévé válván, az egység helyett csak új súrlódásokat idézne elő, csak azon meggyőződést erősítve meg, hogy az egység e birodalomban lehetetlen, mi lenne akkor az alkotmányos szabadságból, mely után Ausztria népei méltán vágyódnak? S ha segédkezet nyújtani nem akarunk e kísérlethez, melynek eredménye meggyőződésünk szerint csak azoknak szolgálna új erősségül, kik az alkotmányos szabadságnak behozatalát az osztrák birodalomban lehetetlennek hirdetik, vajon illethet-e akkor a vád, hogy az örökös tartományok alkotmányos kifejlődésének útjában állunk, illethet-e minket, kik valamint 1848-ban, úgy most a szomszéd tartományok alkotmányosságában saját szabadságunk legbiztosabb garanciáját látjuk, de kik épp azért nem akarhatjuk, hogy Ausztria népeinek a szabadság helyett annak árnyéka nyújtassék, s ez is oly föltételekhez köttessék, melyek Magyarország fennállásával ellentétben állnak, s még azon esetben is, ha erről lemondanánk, nem teljesíthetők, s pedig azért nem, mert a február 26-i pátens foganatosítása oly kérdésekkel áll a legszorosabb összeköttetésben, melyeknek eldöntése, valamint Magyarország, úgy az egész birodalom jogkörén kívül fekszik.

Röviden megmagyarázom állításomat. Tény, hogy a Német Szövetség 1815 óta az európai államrendszer kiegészítő része.

Tény, hogy az említett szerződések által az osztrák birodalom nem a magyar koronához tartozó tartományainak legnagyobb része a Német Szövetségbe vétetett föl, s a magyar koronának minden országai abból kihagyattak.

S e kétségbevonhatlan tényekből következik:

Hogy miután az osztrák birodalomnak több tartománya oly szövetséges államnak integráns részét teszi, mely az európai államjog által elismertetett, a viszony, melyben e tartományok a magyar korona országaihoz állanak, csak annyiban változtathatik meg, amennyiben ez azon viszony sérelme nélkül lehetséges, melyben e tartományok Németországhoz állnak.

Tekintsük már most az október 20-i diploma elfogadásának következéseit.

Az első - hisz ez a diplomának fő célja - kétségen kívül az, hogy az eddig létezett dualizmus megszűnvén, az egész birodalom egységes állammá egyesül, melynek minden részei, közös kormánnyal és törvényhozással bírván, ugyanazon constitutionalis jogokban részesülnek, s közösen gyakorolják befolyásukat mindazon tárgyakra, melyek a törvényhozás köréhez tartoznak, s melyek között az osztrák birodalomban kétségen kívül fontos részt foglalnak el azon viszonyok is, melyek a birodalomnak a Német Szövetséggel való összeköttetéséből fejlődnek.

Tekintve a naponkint hatalmasabbá váló irányt, mely Németországban azt tűzte ki célul, hogy az államszövetséget szövetséges állammá alakítsa át, minden valószínűség a szövetségi szerkezet ily értelembeni változtatása mellett szól, s pedig annál hamarább, mennél nagyobb azon példának hatása, melyet azok, kik a német egységen dolgoznak, Olaszország sikerült törekvéseiben találnak.

Ez esetben a viszony, melybe Magyarország jutna, ha az október 20-i diploma értelmében az örökös tartományokkal egy törvényhozásban egyesül, merőben feltarthatatlan, s nem is képzelhető oly államszerkezet, mely mellett a birodalom minden részei egymáshoz s a fejedelemhez ugyanazon viszonyban álljanak, s azoknak mégis egyik fele egyszersmind oly szövetséges állam integráns része maradjon, melyhez a birodalom másik fele nem tartozik. Oly államszerkezet, mely szerint a birodalomnak német tartományai az osztrák birodalmi és a német országgyűléshez egyszerre küldenek követeket, hogy e két helyen ugyanazon tárgyak fölött határozzanak, míg a magyarok, kiknek Németország törvényhozására semmi befolyásuk nincs, mégis a Német Szövetség határozatainak minden következéseit viselnék, s mely által az osztrák birodalom egyszerre egy volna, s mégis két egészen külön választott egész, azaz oly valami, mit mint az egységes Ausztria politikai vallásának fő hitágazatát hinni talán lehet, de érteni, megmagyarázni vagy törvényekbe formulázni bizonyosan nem.

Ha pedig föltesszük is, hogy a Német Szövetség, dacára az ellenszenvnek, mely irányában a német népnél mutatkozik, mostani szerkezetében megmarad, az anomália kevésbé feltűnő, de azért nem kisebb. Mert ha a Német Szövetség, mint eddig, úgy ezentúl is csak a kormánynak utasított küldötteiből fogna is állni, kétséget nem szenved, hogy Németország egyes részeinek népe, mihelyt az alkotmányosság inkább kifejlődik, legalább azáltal fogja gyakorolni természetes befolyását, hogy a szövetség előtt fennforgó tárgyakat az egyes országok törvényhozásánál discussio tárgyává teszi, s a kormányokat a szövetséges tanácsban elfoglalandó állásukra nézve felelősségre vonja. Mi, azon esetben, ha az október 20-i diploma szerint az osztrák törvényhozásban Magyarország is részt vesz, odavezetne, hogy a befolyás, melyet az osztrák törvényhozás a Német Szövetségre gyakorol, oly tartományok szavazatától függne, melyek a szövetségnek nem részei.

S ily anomália nem állhat meg. Németország nem tűrheti, hogy legfontosabb érdekei fölött olyanok határozzanak, kiket Németországhoz csak az köt, hogy fejedelmük a Német Szövetség tagja, de kik egyébiránt sem nemzetiségek, sem kötelességeik által Németországhoz kötve nincsenek, s így a magyar korona országainak a birodalommal való összeolvadása szükségképp a két lehetőség között egyet tételez föl, vagy azt, hogy Ausztria minden tartományaival, ideértve Magyarországot is, a szövetségbe belép; vagy azt, hogy Ausztria német tartományaival is e szövetségből kilép.

Az október 20-i diplomának elfogadása tehát szükségképp az egész Német Szövetség lényeges átalakítását vonja maga után, s nem fogja senki állítani, hogy ez jogköréhez tartozik, hacsak mindazon hatalmasságok, melyek a bécsi kongresszust aláírták, vagy legalább a Német Szövetség, abba bele nem egyeznének.

És vajon föltehető-e az?

Mi az egész birodalomnak a magyar koronaországokkal együtt a szövetségbe való belépését illeti, erről tisztában lehetünk. Európa nagyhatalmasságai között nincs olyan, mely egy több mint hetven millióból álló államnak alakulását - minővé a Német Szövetség ez esetben nőne - Európa közepette tűrhetné, s midőn 1851-ben e terv szóba hozatott, Anglia és Franciaország február 9-én beadott notáikban a kérdés iránt világosan kimondták nézetüket. S bizonyosak lehetünk, hogy Ausztriának a szövetségből kilépése legalább Németország részéről hasonló ellentállásra fogna találni.

Mert vajon a kilépés mi volna egyéb, mint Németország egy tetemes részének, mely egy ezred óta Németországhoz tartozott, mely Németország egyik nagy folyóját magában foglalja, mely Németországot a középtengerrel összeköti, s mely népességére nézve legnagyobb részben tiszta németekből áll, elszakadása.

A német nép számos és nagy jeleit adta türelmének, és ha a bécsi kongresszus s az arra következett időknek történetét tekintjük, nem tagadhatja senki, hogy ily nagy s művelt nemzet még idegen ellenségek járma alatt sem szenvedett talán soha nagyobb megalázást, mint a német, győzelme pillanatában azon kongresszus által, mely létezését s hatalmát e nép hazafiúi föláldozásának s hőstetteinek köszöné. De az idők megváltoztak, s azok, kik most, midőn a nemzetiségi elv az előtérbe lép, s a legkisebb nemzeteket lelkesedésre ragadja, most, miután Olaszország eggyé vált, a németek elébbi politikai közönyösségére számítanak, s Ausztria vagy, nem bánom, Európa érdekében, mely egy hatalmas Ausztriát kíván, Németországnak egy részét az egésztől elszakítani akarják, tapasztalni fogják, hogy roppant anakronizmust követtek el, s azon Németország helyett, melynek területe s népei a *mediatisatioi acta* alkalmával kótya-vetye útján elcsereberéltettek, azon Németországot fogják találni, mely eszmékért lelkesülve, a reformációt keresztülvivé, századunkban a világtörténet legnagyobb hatalmát porba döntötte. Én legalább meg vagyok győződve, hogy a német jelenleg nem fogja tűrni, hogy területe egy nevezetes részének elszakítása által az egész világ előtt arcul csapassék.

Jól tudom, hogy Németországban tetemes párt létezik, mely a német-osztrák tartományoknak a szövetségből való kilépését sürgeti, s meg vagyok győződve, hogy e párt nemcsak zászlóin, de szívében hordja Németország egységét, s hogy az út, melyen jár, ha nem mondhatjuk is egyenesnek, legalább biztosan a kitűzött célhoz vezet.

Ha Ausztria egész területével a Német Szövetségből kilép, e birodalom Németország irányában ugyanazon helyzetbe jut, melyben az olasz tartományaira nézve Olaszország irányában állt, s áll, míg Velencét bírja - jelenleg is. Azaz: az osztrák birodalom oly részeket foglalván magába, melyek mind múltjoknál, mind nemzetiségöknél fogva Németországhoz tartoznak, a német egységgel ellentétbe állítja magát, mely később vagy előbb, de elkerülhetetlenül harcra fog vezetni, s én nem bámulom, ha főképp Németországban sokan e küzdelemnek ugyanazon eredményeire számolnak, melyekhez egy egészen hasonló helyzet Ausztriát Olaszországban vezette. De ha föltesszük is, hogy az egységes Ausztria minket, elleneit legyőzne, dacára azon rokonszenvnek, mely tartományainak egy részét Németországhoz köti, azt Németországtól végképp el fogja szakítani: vajon e nagy küzdelemben, melynek elébe megyünk, ki fog állni első sorban, ki viselendi annak legnagyobb terheit?

Nem mi, magyarok-e?

És mi célból?

Hogy a német nemzetnek egység utáni törekvéseit megsemmisítsük, hogy ellentétbe lépjünk azon eszmével, melynek létesítése európai szükség, s melynek igazságáról senki sem kétkedhetik kevésbé, mint mi, kik a nemzetiség eszméjeért másoknál inkább lelkesülni tudunk, kik készek vagyunk feláldozni mindent inkább, mint hogy hazánk területéből egy talpalatnyit elveszítsünk.

Ismerem mindazon előnyöket, melyeket némelyek hazánknak a birodalommali szorosabb egyesülésétől várnak.

Ha azon kötelék, mely Ausztriát jelenleg Németországhoz fűzi, megszakadván, a természetelleni túlsúly, melyet jelenleg a német tartományok a birodalomban gyakorolnak, megszűnnék, s a monarchiának egyes részei azon helyzetbe lépnek, mely őket aránylagos fontosságuknál fogva megilleti, Magyarország a birodalom súlypontjává válik, s a vezető szerep bizonyosan a mi kezünkbe jő, nem ügyesség vagy erőszak, hanem a dolgok természete által, melynek állandóan ellentállani nem lehet.

De bármennyire lelkesüljünk is nemzetiségünkért, bármi készek legyünk minden áldozatra, midőn annak fennállása forog kérdésben, ki az, ki a magyar nemzet felsőbbségét más

nemzetek jogos követeléseinek megsemmisítésére akarná alapítani, ki az, ki nem elégednék meg inkább azon szerény helyzettel, melyet századokig elfoglalánk, ha szebb állás, mely ígértetik, csak úgy érhető el, ha a magyar mások helyére lépve poroszlókint áll Európa közepében, leigázva testvérnépeit, s csak azáltal biztosítva nagyságát, hogy egyrészről a lengyel népnek feltámadását, másról az olasz, a harmadikról a német egységet semmivé teszi?

A magyar nemzet nem vágyódik e nagyság után, mely múltjával ellentétben áll, és saját felfogása szerint nem lenne egyéb a legnagyobb gyalázatnál.

Meglehet, hogy ez eljárás nem politikai, s hogy saját nemzeti érdekeinket talán jobban mozdíthatnók elő, ha a február 26-i pátens értelmében az államtanácsba lépve, a kínálkozó alkalmat arra használnók, hogy uralmunkat az egész birodalom felett megalapítsuk, vagy mi még könnyebb volna, hogy azon túlnyomó befolyást, melyet a nem-német tartományokkal együtt a birodalmi tanácsban nyernénk, a birodalom feloszlására fordítanók, használnók fel; de vajon ha ezt tenni nem akarjuk, nem tudjuk, mert e szerep nemzeti jellemünkkel ellenkezik, vádolhat-e valaki azzal, hogy a birodalom érdekeit, hogy a világ nyugalmát hiúságunknak feláldozzuk?

Igaz, hogy a szilárdság miatt, mellyel a sanctio pragmaticához ragaszkodunk, az egységes Ausztria ábrándja nem létesülhet, s hogy a dualizmus, mely a birodalomban három századig létezett, nem szűnhetik meg; de vajon e dualizmus, ha az egységnél rosszabb is, nem jobb-e mégis a zavar permanentiájánál, mely a birodalom két egészen különböző részeinek erőltetett egyesítéséből támadna?

Igaz, hogy a pénzügynek kétfelé osztása s a magyar budgetnek egészen külön kezelése, melyet kívánunk, bizonyos nehézségekkel jár; de e nehézségek nem jobbak-e a közös banqueroutenál, melynek széléhez az utolsó tizenkét évnek összeolvasztási kísérletei a birodalmat vezették?

Igaz, hogy a magyar hadügyek elkülönzése s azon kívánatunk, hogy a hazánkban tanyázó hadsereg kizárólag honfiakból álljon, melynek alapját nem az 1848-i törvény, hanem I. Ferdinándtól a XVIII. századig hozott régibb törvényeknek egész sora képezi, bizonyos hátrányokkal van összekötve, de vajon e hátrányok nem fejlődnek-e azon viszonyból, melyben a birodalomnak egy része Németországhoz áll, s melyek, hacsak Ausztria a Német Szövetségből kilépni nem akar, mindenesetre a hadsereg elkülönzését fogják vonni maguk után, s pedig, ha azon erős tendencia, mely Németországban a szövetséges had új organizációja mellett nyilatkozik, vagy a német közvéleményt, mely már a múlt évben a német szövetséges várakban magyar ezredek elhelyezése ellen nyilatkozott, tekintjük, valószínűleg rövid idő múlva.

Egyszóval igaz, hogy a helyzet, melyet a birodalom dualizmusa miatt elfoglal, rendkívüli; hogy az az alkotmányos formák által, melyek most a birodalom másik felébe behozatnak, még nehezebbé válik; de bizonyos az is, hogy e bajt nem mi idéztük elő, s hogyha azon segíteni akarunk, ezt nem azáltal tehetjük, hogy a létező viszonyokat ignorálva a birodalmat az ábrándozott egység alapján újból konstruáljuk, hanem azáltal, ha azt azon alapokra vezetjük vissza, melyeken az 1848-ig minden veszéllyel dacolt.

S midőn azt tesszük, midőn hivatkozva törvényeinkre, azon szerződések egyoldalú megváltoztatása ellen tiltakozunk, melyek e nemzetet három század óta a dinasztiához kötik, s melyeket mi, legalább a történet tanúsága szerint, a legnehezebb időkben híven megtartottunk, midőn tekintetbe véve a viszonyt, melyben a birodalom Németországhoz áll, oly szervezési kísérleteket elutasítunk magunktól, melyek ezen viszonyok felbontását vonnák magok után, kétségenkívül hazánk függetlensége fő célja fellépésünknek, de midőn ez után törekszünk, azon öntudattal tehetjük azt, hogy ezáltal egyszersmind a birodalom legfőbb garanciáit tartjuk fenn, melyeknek *elseje* az: hogy Magyarország azon összeköttetésben, melyben a perszonális

unió által a birodalommal áll, legfőbb kincseit biztosítva találja, s melyeknek *másodika* azon támasz, melyre a birodalom a német nemzetnél éppen azon összeköttetésnél fogva, melyben Németország áll, számolhat, s melyet Németországtól elszakadva, elvesztene.

Félek, hosszasabban szóltam, mint talán kellett; szolgáljon mentségemül a tárgynak fontossága, mely fölött tanácskozunk, s mely kötelességünkké teszi, hogy mielőtt határozunk, azt minden oldalról felvilágosítsuk. - Miket felhoztam, talán nem erősítettek meg senkit meggyőződésében - mert hisz erre szükség nem vala -, de megmutatták, miként e kérdést egy más oldalról tekintve, ugyanazon rezultátumhoz jutunk, s helyzetünkben talán ez sem felesleges.

Egyébiránt ismétlem, hogy tisztelt barátom, Deák Ferenc indítványát egész kiterjedésében elfogadom, lényegében szintúgy, mint a formára nézve, melyben a Ház által teendő nyilatkozatot szerkeszteni kívánja.

S most engedje a tisztelt Ház, hogy ámbár türelmét fárasztám, az utóbbira nézve még néhány szót mondjak.

Tisztelt barátom, Csáky Tivadar, a felirat ellen felhozta a törvényesség szempontját; felhozatott az tegnap is több szónok által, említtetvén, hogy a felírás nem annyira felel meg e Ház s a nemzet méltóságának, mint ha nyilatkozatunk más formában lenne. Én részemről azon nézetet, mely az ellenvetéseknek alapul szolgál, tökéletesen osztom. Felfogásom szerint a törvényesség fő kincsünk, abban fekszik titka egyetértésünknek, ez az, mi erőssé tesz. A törvényességhez való ragaszkodás reánk nézve a legjobb politika, és meg vagyok győződve arról is, hogy a nemzetnek méltóságát, melyet az ország más kincsekkel reánk bízott, megőrizni szent kötelességünk, és hogy mi nem tűrhetjük, hogy azon csorba ejtethessék, miszerint rossz képviselői volnánk hazánknak, ha valamit tennénk, mi annak méltóságával nem volna megegyeztethető. És én megengedem, hogy ha most, midőn törvényeink még helyreállítva nincsenek, midőn az ország integritása még nem létezik, midőn tettleg a legnagyobb törvénytelenségek történnek, midőn financiális tekintetben oly hatóságoknak befolyása alatt állunk, miket a magyar törvény soha nem ismert, és politikai tekintetben is oly hatóságok befolyása alatt állunk, melyeket Magyarország 1848-ban ismerni megszűnt, - hogyha, mondom, most az ország ezen állásában egy sztereotip felírással járulnánk őfelségéhez, ha megfeledkeznénk első kötelességünkről, mely az, hogy a törvényt megőrizzük, és oltalmazzuk: akkor csakugyan állana az ellenvetés, hogy a fölírás sérti a törvényt. De kezünkben és az egész nemzet kezében fekszik azon fölirat, melyet Deák Ferenc tisztelt tagtársunk a Háznak asztalára letett, és én kérdem, ha mi kimondjuk, hogy: a magyar király csak koronázás által lesz törvényes magyar király, a koronázásnak pedig törvény-szabta föltételei vannak, minek előleges teljesítése múlhatlan szükséges; ha mi kimondjuk, hogy alkotmányos (kiállásunk sértetlen fönntartása, az országnak területi s politikai integritása, az országgyűlésnek kiegészítése; alaptörvényeink tökéletes visszaállítása, parlamentáris kormányunk és felelős minisztériumunk isméti életbe léptetése s az abszolút rendszer minden meglevő következményeinek megszüntetése oly előleges feltételek, miknek teljesítése nélkül tanácskozás és egyezkedés lehetetlen, - kérdem én, ha mi ezt kimondjuk, tisztelettel, de nyíltan, mint a nemzet képviselőihez illik, ha kimondjuk a legnagyobb helyen avégett, hogy szavunk annál tágasabb körben hallassék, ha kimondjuk mi, kik mellett csak a törvény áll, csak a jognak szentsége, kimondjuk annak, ki egy nagy birodalomnak minden hatalmával rendelkezik, kimondjuk most, midőn az utolsó tizenkét évig viselt láncok nyomai még kezeinken vannak, és midőn az alkotmányos szabadságnak semmi garanciájával még nem bírunk: akkor lehetnek talán, kik azt fogják mondani, hogy mi kevesebb óvatossággal jártunk el, mint - személyünket tekintve tán kellett volna -, de azt, hogy a nemzet jogait föláldoztuk, hogy a nemzet méltóságát sértettük, azt teljes meggyőződésem szerint nem fogják mondhatni. Mi pirulás nélkül emlékezhetünk őseinkre, kik alkotmányos szabadságunkat örökségül hagyták nekünk; nyugodtan néz-

hetünk gyermekeinkre, kik tőlünk e szent hagyományt várják; bátran léphetünk a nemzet elé, mert azon kincsekből, melyeket az reánk bízott, mi nem áldoztunk föl egyet sem, és követtük tisztán és egyedül azon ösvényt, melyet az én felfogásom szerint, a nemzet eddig elkövetett eljárása élénkbe szabott. Méltóztassanak megengedni, hogy röviden természetesen csak saját nézetemet mondjam el, hogy fogom én föl a nemzetnek gondolkozását azokból, amikből az kivonható, azaz: a nemzet tetteiből. Mit tett a nemzet október 20-a óta? senki sem volt az országban, ki az október 20-i diplomát a magyar alkotmány helyreállításának tekintette volna, nem volt senki, ki az ott adott alapot törvényesnek tekintette volna. Mi tett a nemzet? A nemzet tudta, hogy az, mit az Októberi Diploma ad, nem törvény; a nemzet az Októberi Diplomában egy utat látott, mely a törvényességhez visszavezethet, és ámbár akkor főképp a nyílt felszólalás nem volt veszély nélkül, ámbár az sok föláldozással járt, az összes nemzet mégis kezet fogott, hogy tért foglaljon el az október 20-i diploma által és azt a tért a törvényesség visszaszerzésének útjául használta. És mit tett a nemzet a január 16-i leirat után? A nemzet minden fenyegetés ellenében nyíltan és világosan megmaradt a törvényes alapon, nyíltan és világosan kinyilatkoztatta, hogy attól eltérni soha nem fog. És vajon a nemzet, mondom, a nemzet - mert ha Magyarország törvényhatóságainak csaknem összessége egy utat követ, azt mondhatjuk, hogy ez a nemzet nyilatkozata -, miért tette a nemzet ezt? Kétségkívül az elmúlt idők után nincs senki, kinél erőlködésbe ne kerülne az, hogy a fájdalmat elfojtva, a múltra fátyolt borítson, s a nemzet jövőjéért feláldozná azt, mi legnehezebb - szenvedéseit! De a nemzet tette ezt, mert meg volt győződve, hogy ha jövője forog kérdésben, a végsőkig kell teljesíteni minden kísérletet, és elkövetni mindent, ami a törvényes úthoz visszavezethet. És mit teszünk mi, midőn e föliratot felküldjük? éppen azt, ugyanazt tesszük, csak más formában, mit a nemzet október 20-a óta mostanáig tett. Az mondatik, hogy ez eljárásunknak nem lesz sikere; én megengedem azt - ha ugyan Ausztriának helyzetét tekintem, én oly érdeket látok a legitimitás mellett, annyira meg vagyok győződve, hogy az osztrák birodalomnak egyedüli alapja a legitim jog, miszerint nem foghatom meg, miképp találkozhatik valaki, ki ily legitim jog irányában, mint a miénk, a birodalom érdekeit merné fölhozni, melyek azon pillanatban semmivé lesznek, melyben a legitim jognak tisztelete megszűnt. Nem foghatom meg, hogy a birodalom részéről hogy adhat valaki ily tanácsot. De megengedve, hogy fölírásunknak nem lesz közvetlen sükere, én azért nyugodtan tekintek a jövőbe. Ügyünk nem olyan, mely egy pár napnak jobb vagy rosszabb kedvétől függ, ügyünk nem olyan, melyet a kegyelem adhat, vagyis a hatalom megsemmisíthet; ügyünk a legszorosabb összeköttetésben áll az osztrák birodalom minden népének érdekeivel, ügyünk összeköttetésben áll mindazon nemzetiségek ügyével, kik részint e hazában, részint e haza környékén laknak. Ügyünk föltétele Olaszország egységének; egyik föltétele a német egységnek. Ügyünk a legszorosabb összeköttetésben áll azon nagy üggyel, melyért Európa népei három század óta vérzenek - a szabadság ügyével. És egy oly ügy, mely ily érdekekre támaszkodhatik, mely ugyanaz ezen ügyekkel: olyan ügy nem veszhet el. Csak egy veszély fenyegethetné mégis jövőnket, és ezen veszély az volna, ha magunkról lemondanánk, ha elijedve azon nehézségektől, melyekkel találkozni fogunk, materiális jólétünkért a nemzet függetlenségét áruba akarnók bocsátani; vagy elragadtatva szenvedélyek által, a törvényesség teréről lelépnénk, vagy ha egyes kérdésekre nézve véleménykülönbségben lévén, mi kisebb kérdéseknél kikerülhetlen, megfeledkeznénk a nagy célról, mely előttünk áll, mely valamennyinknek az egyetértést teszi első kötelességül. De ha én a nemzetet látom, és körültekintek e Házban, és a képviselőknek nyilatkozatait hallom - én ezen nem kétkedem, és azért én, bármi sikere legyen is fölírásunknak, teljes biztossággal és nyugalommal nézek azon jövőnek elébe, melyet a magyar nemzettől senki elragadni nem fog, éppoly kevéssé, mint tőlünk múltunkat senki elragadni nem fogja.

1861

A NEMZETISÉGI KÉRDÉSRŐL

KÉT BESZÉD

1

Részemről nem tartok semmit károsabbnak és veszélyesebbnek, mintha olyan nagy fontosságú kérdések véletlenül kerülnek tanácskozás alá. Ha van fontos kérdés a hazában, kétségenkívül a nemzetiségek kérdése a legfontosabb. Milyenek a magyar nemzetnek nézetei e kérdésre nézve? azt a magyar nemzet bebizonyította 1848-ban, midőn törvényeikben kimondotta a legtökéletesebb jogegyenlőséget, és ezen kimondás által minden nemzet elnyomatásának már végképpen véget vetett. Ha valaki, én kívánom, sőt továbbmegyek, én reménylem, hogyha az országgyűlés még egy ideig együtt maradhat, a nemzetiségeknek teljes kielégítése lesz annak eredménye; de mi ez eredményt nem azáltal fogjuk elérni, ha a fölírásból egyes szavakat kihagyunk; kihagyásuk által a nemzetiségeket, melyek az előbbi szerkezetet nem is ismerték, megnyugtatni nem lehet. Itt pozitív rendszabályokra van szükség; szükség van arra, hogy a nemzetiség kérdését addig is, míg az országgyűlésen elháríttatnak azon akadályok, melyek a törvényalkotásnak útjában állanak, a Ház tüzetes tárgyalás alá vegye. S hogy ezt én előidézzem, bátor leszek a jövő napokban egy alázatos indítványt előterjeszteni. Addig pedig méltóztassék megengedni azon kérést, ne tárgyaljuk e legfontosabb kérdésünket, melytől milliók nyugodalma s az országnak jövője függ, ne tárgyaljuk véletlenül s incidentalis úton. Legyenek megnyugodva mindazok, akik más ajkúak, nem mondom más nemzetiségek, mert ha a hazában különböző ajkú lakók vannak, de én itt mást, mint egyenjogú polgártársat, mást, mint magyart nem ismerek annyiban, hogy én a fajnak említésében nem látok semmi sértést, mert van magyar faj s van más faj, de egyenlő polgárok vagyunk mindnyájan. Ha itt véletlen tanácskozás tárgyául tesszük ezen kérdést, éppen mivel az egyes kitételeket mindenikünk előre meg nem gondolhatta, olyan szavak mondathatnak, melyek sértésnek vagy kicsinylésnek vétethetnének. Tehát meggyőződésem szerint nincs senki, aki a hazában lakó különböző nemzetiségek iránt mást érezne, mint a legnagyobb testvériséget és jogegyenlőséget, valamint bizonyos, hogy e hazában csak hasonló polgárok vannak, és hogy éppen a tökéletes egyenlőségben fekszik a hazának érdeke.

2

Kétségkívül osztatlan örömmel és megelégedéssel hallotta az egész Ház tisztelt képviselőtársunk, Faur úrnak nyilatkozatát. Engem e nyilatkozatok nem leptek meg, mert valamint igen jól tudom, hogy az 1848. évi dicsőségben e hazának minden nemzetiségű polgárai részt vettek, úgy tudom, hogy e hazában lakó különböző nemzetiségek híven megosztották velünk tizenkét évi szenvedéseinket, híven megosztják velünk reményeinket, s hogy azoknak teljesítésében velünk kezet fognak fogni minden pillanatban. Soha e Ház, és mondhatom, e magyar nemzet ezen nem kételkedett kevésbé, mint most. Sőt teljes meggyőződéssel kinyilatkoztatom, hogy ha a hazában lakó különböző nemzetiségek irányunkban rokonszenvet éreznek, e rokonszenvet nem fecsérlik el méltatlanokra. A magyar nemzet 1848-ban felállította és kimondotta a jogegyenlőség elvét, megpecsételte ez elvet vérével, és el van határozva, hogy ezen elvet minden következésében keresztül fogja vinni. De éppen mert e Ház, mely a

nemzetet képviseli, a hazában lakó egyes nemzetiségeket ígéretekkel és puszta szavakkal kielégíteni nem akarja, mert reményeket gerjeszteni nem akar, s nem akar ígéretet tenni, melyet teljesíteni hatalmában nem áll: azért e Ház éppen a nemzetiségi kérdésre nézve csak megfontolva, csak kellő tanácskozás útján mondhatja el nézeteit. - Egyes szavak pillanatra lelkesedést gerjeszthetnek, de valóságos megnyugtatást csak az idézhet elő, mi nem egy pillanatnyi fellobbanásnak, de megfontoló tanácskozásnak eredménye volt, és ami nem egy pillanatnyi lelkesedés, de mi resultatuma e Ház valóságos meggyőződésének. E meggyőződést pedig, amint már utolsó tanácskozásunkban is megmondani, mellékesen tárgyalva ily fontos kérdéseket tisztán kihozni és világosságra deríteni nem lehet. Én tehát most is ismétlem azt, amit már tegnapelőtt elmondani szerencsés voltam: méltóztassék a tisztelt Ház ez igen fontos kérdésnek tárgyalására egy külön napot kitűzni. Én az utolsó ülésben bátor voltam bejelenteni, hogy én e tárgyban a nemzetiségeket illetőleg egy alázatos indítványt fogok előterjeszteni, azt ezennel teljesítve, indítványomat a Ház asztalára leteszem.

1861

DEÁK FERENC ÜDVÖZLÉSEKOR

Hazánk viszontagságos történetében alig találunk időszakot, mely a nemzet jövőjére elhatározóbb következéseket vont volna maga után, mint az utolsó két év.

Miután nehéz tapasztalások azon meggyőződéshez vezettek, hogy egy nagy birodalomnak, melyet ellenségek környeznek, hadseregének fegyelmezett vitézségén kívül s népeinek hallgatásain kívül más támaszokra van szüksége; s miután az osztrák birodalomban az előbb uralkodott abszolutizmus helyett azon kormányformák behozatala határoztatott el, melyek alatt Európa egyes országai a hatalomnak s jólétnek legmagasabb fokára emelkedtek: a fejedelem 1860. október 20-án kiadott diplomájában kimondá ősi alkotmányunk helyreállítását, és a nemzet, mely tíz évnél tovább egykori szabadságának még csak említésétől is eltiltatott, új nyilatkozásra hívatott fel.

Mindnyájan emlékezünk a hatásra, melyet ezen, inkább óhajtott, mint várt rögtöni változás az egész országban előidézett; és ha az öröm közé, mellyel e hír általán véve fogadtatott, aggodalmak vegyültek, ezek onnan eredtek, mert ha az alkotmányosságban azon egyedüli eszközt láttuk is, mely hazánk s a birodalom jólétét és hatalmát a jövőre biztosíthatja, nem titkolhattuk el magunk előtt azon nehézségeket, melyekkel alkotmányunk tettleges helyreállítása, főképp az Októberi Diplomában kijelölt úton, járni fog.

A királyi levél ebben régi intézményeink helyreállítását mondá ki, de oly rendelkezéseket foglalt magában, melyek alkotmányunk alapelveivel ellenkezésben álltak. Ősalkotmányunk maga is az 1848-ban királyilag szentesített törvények által lényeges átalakulásokon ment keresztül, melynek új formái akkor csak alapvonalaikban határoztattak meg, s midőn a nemzet, mely politikai életre felszólíttatott, az első pillanatban kétkedve az irány fölött, melyet követnie kell, körültekintett, csak azt látá, hogy azok közül, kiket egykor mint vezetőit követe, a legtöbben hiányzanak.

Soha nemzetnek több egyetértésre, soha helyzetének higgadtabb megfontolására nagyobb szüksége nem vala, és soha nemzet nem állt oly viszonyok között, melyek erre kevesebb kilátást nyújtottak.

Azon intézvények közül, melyek alatt a nemzet századokon át élt, nem volt egy, melyet az egymást követő provizóriumok helyéből ki nem forgattak; az országban nem volt egy ember, kinek szívében az elmúlt évek keserű emléket nem hagytak magok után; s mégis, ha ezen emlékeknek határozatainkra befolyást engedünk, ha csak személyes érdekeinket tartjuk szem előtt, vagy egyéni, bármi jogosított érzelmeinket követjük, minden egyetértés lehetetlenné válik!

Egy utunk maradt, melyen e veszélyt kikerülhettük: az, ha háttérbe szorítva mindent, kizárólag csak egyet tartunk szemeink előtt: kötelességünket.

A múlt egynek szívében több keserűséget hagyott maga után, más fényesebb reményekkel tekintett a jövőbe, egyet érdekei, mást bizalmatlansága túlvitt engedékenységre vagy túlzó szigorra csábíthattak talán, és sokaknak úgy látszott, hogy azon kilátás, mely az Októberi Diploma után előttünk nyílik, nem elég oly szenvedések díjául, minőkön a nemzet 1848 óta keresztülment. De arra nézve, miben áll kötelességünk, nem lehettek eltérő nézeteink; s azoknak, kik honunk szebb jövőjét csak az 1848-i törvények teljes életbe léptetésétől várták, mint azoknak, kik ezen törvények által a nemzet függetlenségét vagy a birodalommal való kapcsolatunkat eléggé biztosítva nem vélvén, ezen törvényeknek némi módosítását óhajtották, meg kelle egyezniük azon meggyőződésben, hogy kétségbevonhatlan az, hogy a nemzet által

hozott s királyunk által szentesített törvények megtartásától magunkat fölmentenünk nem szabad, s hogy eszerint a kiindulási pont, mely a rendezett állapothoz visszavezet, csak a törvényesség helyreállításában keresendő. Ez egyre nézve a haza minden részében minden osztály, minden párt s véleményárnyalat között véleménykülönbség nem létezhetett, s ennek köszönhető, hogy oly országban, mely a legnagyobb megrázkódásokon ment keresztül, s tíz évnél tovább minden eszköztől megfosztatott, mely által a vélemények egyesítése lehetségessé válik, midőn hosszú hallgatás után végre felszólalt, a legnagyobb egyetértésben nyilatkozott, s hogy ezen egyetértést sem az országgyűlési tanácsok, sem az azokat követő események s egyeseknek erőlködései nem zavarhaták fel. Feltűnő talán, hogy mindőn azért szólok, hogy az utolsó országgyűlés tagjainak nevében tiszteletünk emlékét nyújtsam át, közügyeinkről mindenki által ismert dolgokat hozok fel; de éppen mert nevedet kimondani nem lehet anélkül, hogy a hazáról ne szóljunk, s mert érdemeidet említve, oly dolgokat mondunk el, melyeket e hon legszegényebb polgára is ismer, ez az, miben dicsőséged alapja fekszik.

Nem egy nagyszerű pillanat, melyben a nemzet élére álltál, egész életed igazolja tiszteletünket. Mert azon nevezetes időszakban, mely alatt a nemzet, kibontakozva középkori állapotaiból, a jogegyenlőség elvét tűzte ki zászlójára, te álltál élén, mert a nemzet közérzületének te adtál mindig legtisztább kifejezést, mert nem magasztalhatunk anélkül, hogy némi önérzettel ne tekintsünk saját múltunkra is; ez az, miért nemcsak a haza, de a világ, mióta törekvéseink figyelmét magokra vonták, igazságos ügyünk legtisztább kifejezését s az egész nemzet képviselőjét benned látja. Dicső sors, minő kevés embernek jutott, s melyért szerencsésnek mondanálak, ha nem tudnám, hogy valamint minden sugár, mely borús egünkön áttör, először reád esik, ki közöttünk legmagasabban állsz, úgy e hon egész keservét s minden aggodalmait hordod szívedben. És valóban, ki hazánk jelen helyzetét tekinti, nem nézhet a jövőbe aggodalom nélkül.

Európa azon nagy krízisek egyikén megy keresztül, melyek egész időszakokra elhatározó befolyást gyakorolnak. Soha talán annyi s oly nagyszerű kérdés nem közelgett egyszerre megoldásához, mint a jelen pillanatban, s ha a szerepre gondolunk, mely ennél, már geográfiai helyzetünknél fogva, a birodalomra és hazánkra vár, be kell vallanunk, hogy sem amaz, sem Magyarország nincsenek azon állásban, hogy a nekik jutott nagy feladásnak megfeleljenek.

A sebek, melyeket az utolsó nagy rázkódások hazánkon s a birodalmon ejtettek, még nem hegedtek be; az egymást követő provizóriumok csak az általános bizonytalanságot növelték, s bár a közcsend a jelen pillanatban nem zavartatik, oly épület, melynek minden egyes köve helyében megrendíttetett, nincs előkészülve arra, hogy az idő erős rohamainak ellentálljon, s elcsüggednénk, ha helyzetünk nehézségeire gondolva, nem jutna eszünkbe, hogy valamint a nemzetre talán soha nehezebb pillanatok nem vártak, nem is volt soha annyira egyesülve, nemcsak honszeretetében - mire történetünkben több példát találunk - de nézeteiben és szándokaiban is. S miután azt főként neked köszönhetjük, neked, ki, mit ezeren éreztek s gondolának, megcáfolhatlan okokkal bebizonyítva, a haza közmeggyőződésévé emelted, és a nemzet jogainak s kötelességeinek körét szabatosan meghatározva, kijelölted az utat, melyen haladnunk kell, s melyen haladva, fáradozásaink célját talán nem érjük el, de nem fogjuk elveszteni soha azon férfias öntudatot, mely minden jólétnél s hatalomnál többet ér. Valóban, csak méltányos, ha mi, kik az utolsó törvényhozásnál társaid s az általad kijelölt irányban követőid voltunk, párt- és véleménykülönbség nélkül azért egyesülünk, hogy irántad hálánkat s tiszteletünket kifejezzük.

Szokatlan hódolat ez, mely a politikai pályán küzdőre többnyire csak halála után vár, de nem rendkívülibb, mint helyzeted és érdemeid.

A népek sorsa Isten kezében van, s bármi szép jövő vár e hazára, tudjuk, hogy sok küzdelemre, sok áldozatra lesz szükségünk, mielőtt azt elérhetjük, sőt egész nemzedékünknek talán

csak azon feladat jutott, hogy e szebb jövőnek útjait előkészítse; de valamint erős meggyőződésünk, hogy célunk más úton, mint melyet utolsó országgyűlésünk kijelölt, el nem érhető: úgy el vagyunk határozva, hogy ettől, melyre vezetésed alatt léptünk, eltérni nem fogunk.

Egyes kérdésekre nézve véleményeink szétágazhatnak, s mi az alkotmányos élet körében másképp alig lehet, pártokra oszolhatunk, de ami a jog és törvények iránti tiszteletet, s mi ebből foly, azon meggyőződésünket illeti, hogy minden lépéseinknek, melyekkel külön céljaink felé törekszünk, közös kiindulási pontjok csak a törvényesség lehet: az iránt minden párt, bármi távol álljon másban egymástól, egyaránt híven fogja teljesíteni kötelességét.

Ezt kívánja tőlünk a haza, mely annyi viszontagságok között csak törvényeihez való szilárd ragaszkodásának köszönheti fennmaradását, ezt hűségünk a trón iránt, mely csak míg a jog s törvény szilárd alapjain áll, dacolhat a veszélyekkel, melyek azt századunkban környezik, ezt azon népek érdekei, melyekkel három századnál tovább kapcsolatban élünk, s melyek tőlünk joggal követelhetik, hogy azon viszonyok, melyektől jólétünk függ, oly alapokra fektettessenek, melyeknek jogszerűségét senki kétségbe nem vonhatja; ezt parancsolja nekünk, egyeseknek, azon ígéret, melyet - az utolsó országgyűlés feliratait elfogadva - a nemzet és világ előtt ünnepélyesen tettünk, s melyhez becsületünk köt.

Legyen ez emlékkönyv, melyben az utolsó törvényhozás tagjainak arcképeit találod, egyszersmind jelképe azon egyetértésnek, mely arra nézve közöttünk létezik; legyen záloga, azon hűségnek, mellyel a nemzet jogszerűleg fennálló törvényeihez ragaszkodik, s mint eddig, úgy ezentúl is ragaszkodni fog minden, de csak azon viszonyhoz - teljesítni fogja minden, de csak azon kötelességét, melyet törvényes formában magára vállalt.

És most engedd, hogy midőn ez emléket átnyújtva azon meggyőződéssel mondom ki általános tiszteletünket, hogy az összes nemzet érzelmeit soha hívebben nem képviseltük, rövid szavakban az egész hazának kívánatát fogjam össze.

Élj sokáig, tisztelt férfiú, s élj boldogul, ezt nem barátaid, ezt a haza kívánja neked; mert hisz egész életed a hazáé, te boldog nem lehetsz, míg e nemzetet megelégedve nem látod.

1863

KÉPVISELŐVÁLASZTÁSKOR

Ha hosszasabban szólok, a tárgynak fontossága s azon törekvés szolgáljon mentségemül, hogy saját nézeteimet tehetségem szerint világosan adjam elé.

Nem állítok újat, ha kimondom, hogy hazánk állami viszonyai a közbirodalomhoz a jelen pillanatban nem kielégítők. - Erre nézve a Lajtán innen s túl, sőt egész Európában nincs véleménykülönbség; de téved, ki e helyzetet újnak gondolja, s annak okait csak az újabb idők nagy mozgalmaiban s ezeknek következéseiben keresi. - Fájdalom! régi állapotunk ez, s bár annak káros következményei soha nem voltak érezhetőbbek, mint az utolsó években, a negyedfél század alatt, mióta a birodalommal összeköttetésben állunk, nem találunk pillanatot, melyben e viszonyokat kielégítőknek mondhatnók, s azon összeköttetés, melyben hazánk a birodalommal áll, reánk, s a birodalom többi részeiben oly jótékony befolyást gyakorolt volna, minőt ily gazdag országok s nagy képességű népek békés egyesülésétől joggal várni lehetett.

Nem szólok hazánkról; az állapot, melyben e század nemzetünket találta, fölöslegessé teszi azt; de ha figyelmünket kizárólag az úgynevezett örökös tartományokra fordítjuk is, helyzetök ugyanezt bizonyítja.

Magyarország nem lévén szabadon megadóztatható, Ausztria államférfiai egyik feladatuknak tekinték úgy rendezni viszonyainkat, hogy azok az örökös tartományok anyagi kifejlődésének kedvezzenek, s azokat nagy adók elviselésére képesebbé tevén, a birodalmi kincstárba hozzák azon összegeket, melyeket közvetlenül Magyarországtól behajtani nem lehetett. - Az angol gyarmatokon kívül nincsen példa, hogy ily kiterjedésű s annyi jövedelmi forrással bíró ország, minő hazánk, ily hosszú ideig kizárólag mások érdekében kormányoztatott volna. Németország más részei bizonyosan nem részesültek hasonló kedvezésben, s mégis, ha az osztrák tartományokat 1848 előtt Németország bármely részével összehasonlítjuk, tagadhatatlan, hogy azok akár a földbirtoknak becsét s művelését, akár a gyáripart tekintsük, mely Magyarországban századokig biztosított piacra számolhatott, Németország csaknem minden részeinél hátrább álltak, s velök az ipar mezején nem versenyezhettek. - Azon állapotokról, melyek a birodalomban a szellemi kifejlődést és polgári szabadságot illetőleg léteztek, nem is szólok, hisz éppen ezek okozták, hogy az előnyök, melyekkel Ausztria népei anyagi érdekeik kifejlesztésére bírtak, nem használtattak fel.

S ha, midőn az osztrák sajtó szabadabban nyilatkozik, e hátramaradásnak okát azon kormányrendszerben keresik, mely 1848 előtt a birodalomban uralkodott, kétségtelen az is, hogy maga ezen rendszer nagy részben azon viszonynak volt következése, melyben Magyarország a birodalom többi részeihez állt, vagy helyesebben mondva, következése azon zavarnak, mely e viszonyokra nézve 1848-ig, három századnál tovább, mindig létezett, s a birodalomnak kifejlődését akadályozá.

Midőn utolsó országgyűlésünk azon állítása támogatására, hogy a viszony Magyarország s a birodalom között 1848-ig mindég csak perszonális unió volt, I. Ferdinándtól V. Ferdinándig alkotott törvényeink hosszú sorát hozta fel: akkor azok, kik a birodalom egységét vitatják, a törvények ellen azon tényekre hivatkoztak, hogy Magyarország kül- és kereskedelmi ügyei egészen s a had- és pénzügynek fontos részei a birodalom hasonló természetű ügyeivel együtt kezeltettek, s így a viszony, mely hazánk s a birodalom között 1848-ig létezett, s a perszonális unió természetéből nem magyarázható. - Mindez nagy részben áll, s ha országos sérelmeink hosszú során végigtekintünk, melyeknek orvoslását három századon át egy nemzedék a másik után hasztalan sürgette, nem tagadhatjuk e tényeket; de vajon tagadhatják-e ők, hogy azok

törvényeink világos szavaival, hogy azon szerződések értelmével soha nem egyeztek meg, melyek a birodalommal való összeköttetésünk alapját képezik, s hogy mindazon bajok, melyek hazánkat s a birodalmat kifejlődésükben akadályozák, főképpen azon ellentétből fejlődtek, mely törvényeink s tényleges állapotaink között mindig létezett.

Három század alkotmányos küzdelmeink között folyt el; fejdelem fejdelem után, egy országgyűlés a másiknak nyomán fáradt, hogy ez ellentéteket kiegyenlítse; fejdelmeink azon, hogy a magyar törvényeket a birodalmi egység érdekében módosítsák; országgyűléseink azon, hogy állami önállásunkat új alkotmányos sáncokkal fogják körül, de miután annyi fejedelemnek törekvései célhoz nem vezettek, s az új alkotmányos sáncokon, mint burján, csak az új sérelmek tömkelege tenyészett, s miután a törvény s tényleges állás közötti ellentét minden pillanatban új küzdelmekhez vezetett, s századokon át alig találunk időszakot, midőn a lázadás vagy alkotmány elleni merényletek a lehetőségek közé nem számíttattak, s minthogy ezért a kormány csaknem mindig arra irányozta törekvéseit, hogy a nemzetet gyengeségében tartsa meg, s a nemzet, hogy kormánya felette hatalmassá ne váljék: vajon bámulhatjuk-e, ha e hosszú tusának, mely alatt nemzedékek türelme, tevékenysége s ereje fogyott el, nem is lehetett más következése, mint az, hogy hazánk tespedésbe süllyedett, s a birodalom soha azon hatalmi állásra nem emelkedett, melyre Magyarországgal való egyesülése által hivatva látszik.

Ha azon hosszú korszakra visszatekintünk, mely alatt a birodalom tartományaival fejedelmünk egysége által szoros összeköttetésben állunk, azt találjuk: hogy minden, mi ellen méltán panaszkodánk, s minek káros következéseit a birodalom s mi is viseljük, ez egy forrásból eredt.

A százados harcok, melyekkel őseink alkotmányukat megtarták, s a még károsabb veszteglés, melyre magunkat később kényszerítve láttuk, mert alkotmányunk védelmét az úgynevezett vis inertiaeben kelle keresnünk, mind egy okhoz vezethetők vissza, s ez az, hogy a viszony, melyben hazánk a birodalomhoz áll, soha tisztán meghatározva, hogy azon határvonal, mely a birodalom közös és Magyarországnak külön ügyeit egymástól elválasztja, soha szabatosan kijelölve nem volt, s hogy azon jogok s kötelességek iránt, melyek a birodalommal való összeköttetésünkből származnak, Magyarország s a birodalom között soha egyetértés nem létezett. - *Ideje, hogy végre tisztába jöjjünk*, s hogy ezt eszközölje, ez az, miben jövő törvényhozásunk legfontosabb feladatát látom. Nem új e feladás, nem olyan, mely csak az utolsó idők eseményei vagy jelen körülményeink által vált szükségessé; a feladat azon viszonynak következése, melyben hazánk több mint három századig a birodalomhoz áll, s éppen azért ugyanazok maradtak a feladás megoldásának feltételei is, és minden erre célzó törekvéseinknek sikere attól függ, hogy azokat teljesítsük.

És ezen feltételek meggyőződésem szerint a következők:

Először, hogy a birodalomhoz való viszonyaink meghatározásánál mindenekelőtt azon elvet tartsuk fenn, mely azoknak eddig is alapjául szolgált, és melyet az 1791-i X. törvénycikk e szavakban fejez ki: hogy noha az 1723-i I. és II. cikkelyek értelmében Magyarországban s a hozzá kapcsolt részekben az utódi örökösödés ugyanazon fejedelmet illeti is, kit a többi országokban és tartományokban, s noha Magyarország és kapcsolt részei ennélfogva az örökösödés megállapított rendje szerint a felséges uralkodóház tartományaival elválaszthatatlanul s felosztathatatlanul bírandók: *Magyarország mindazáltal a kapcsolt részekkel szabad ország és egész törvényes kormányformájára nézve (ideértve minden kormányhatóságait) független, azaz semmi más országnak vagy népnek alatta nem áll, hanem saját önállással és alkotmánnyal bír!* -

A második feltétel az, hogy midőn alkotmányunk alapelveihez ragaszkodva, hazánknak törvényeken s nemzetközi szerződéseken alapuló önállását s önkormányzási jogát fenntartjuk, és Magyarország számára a birodalom közös ügyeiben éppenannyi befolyást követelünk,

amennyit arra a birodalom más részei gyakorolnak, soha azon összeköttetést ne veszítsük szemünk elől, melyben hazánk, fejedelmének egysége által, a birodalom többi részeivel áll! - Ugyanazon törvények, melyek önállásunkat biztosítják, elválaszthatlannak s feloszthatlannak rendelték ez összeköttetést, s mivel ezáltal hazánk jóléte és biztossága az összes birodalomnak hatalmi állásával válhatatlan kapcsolatban áll, saját érdekeink kívánják, hogy közös viszonyaink úgy rendeztessenek el, hogy ezáltal az összes birodalom jóléte és hatalmi állása csorbát ne szenvedjenek.

A harmadik feltétel az, hogy a közöttünk fennforgó kérdések megoldásánál azon meggyőződésből induljunk ki, hogy az kielégítő csak úgy lehet, s csak akkor számíthat állandóságra, ha azáltal az alkotmányos befolyás, melyet nemzetünk közügyeink elhatározására eddig gyakorolt, s melyet a fejedelem szava a birodalom minden népeinek biztosított, nem szoríttatik meg.

Erős meggyőződésem, hogy fennforgó állami kérdéseink végleges megoldása csak e feltételek alatt lehetséges, ahogy minden, mi ezeknek meg nem felel, csak *provizóriusnak* tekinthető.

S pedig azért, mert valamint Magyarország a birodalom közügyeinek oly módon elrendezésében megnyugodni soha nem fog, mely által ezredéves önállása megsemmisíttetik, úgy a birodalom többi népei oly viszonyokat csak kényszerűségből fogadhatnának el, melyek által a birodalom hatalmi állása, jólétök s biztosságuknak ezen alapja, csorbát szenvedne, s mert, hála a Mindenhatónak! oly században élünk, melyben minden, ami az alkotmányos szabadsággal megegyezhetlen, a *provizóriumnak* jellegét viseli magán.

Mikor várhatjuk államközi viszonyaink végleges megállapítását, attól függ: előbb vagy később jövünk-e tisztába e feltételek iránt; de arról, hogy ez csak ezen feltételek alatt lehetséges, arról meg vagyok győződve, s habár átlátom a nehézségeket, melyek helyzetünk nyugodt méltánylását nehezítik, sokkal inkább bízom Ausztria népeinek józanságában és igazságszeretetében, és sokkal inkább meg vagyok győződve a hatalomról, melyet a tények a szenvedelmek felett is gyakorolnak, semhogy ez időszakot távolnak gondolnám.

Nem a szétválás, hanem az *egyesülés* korszaka ez. - Soha azon hatalom, melyet az egyesülés ad, tisztábban felfogva, soha az emberi tevékenység különböző mezején ily kiterjedésben alkalmazva nem volt; s a nagy eredmények, melyekre korunk öntudattal hivatkozik, ennek következései.

De korunk egyszersmind a *szabadságnak* korszaka is, s éppen mert az egyesülésnek eszközét nem az erőszakban, mely minden egyes erőt elbénít, hanem az egyéniségek szabad elhatározásában keresi, ebben fekszik az előny, mellyel századunk más korszakok felett bír. - S mit a társadalmi mozgalmakban általánosan látunk, azt tapasztaljuk az állam körében is, mely végre mindig csak a társadalom irányát követi. - Korunk itt is inkább az eddig különállók egyesítése, mint a már egyesültek szétszakítása után törekszik, s materiális érdekeik- s függetlenségüknek biztosítása mindenütt arra inti a népeket, hogy nagyobb államokat alkotva, azon alárendeltségből meneküljenek, melyben Európa roppant birodalmaival szemközt másképp állanak. - Csakhogy itt is az egyesülési törekvés mellett a *szabadságnak ösztöne* áll, s hogy az egyesülésnek eszköze itt is nem az erőszakban, hanem csak a népek *szabad megegyezésében* kereshető. - Korunk piramisokat építhetne, kevesebb erők felhasználásával s magasabbakat, mint melyeket Egyptomban bámulunk, s korunk különböző népekből s országokból Rómánál hatalmasabb államokat alkothat; de valamint vasutaink s csatornáink, melyek előtt az ókor legbüszkébb művei eltörpülnek, nem rabszolgák, hanem szabad munkások által épülnek, úgy az idő lejárt, melyben nagy államok proconsulok vasvesszeje által tartattak össze.

Századunkban minden, ami nagy s miről azt akarjuk, hogy állandó legyen, csak szabad egyéniségek működésének műve lehet, s ezért a hazánk s a birodalom közötti viszonyok végleges elhatározásának első feltétele az vala, hogy Magyarország szabad egyéniségnek ismertessék el.

Átláttuk, s átlátjuk mi, miként a jelenkornak feladása nem az, hogy a haza s az osztrák birodalom között századokig fennállt kapcsolatok felbontassanak. - Bármiként alakuljanak viszonyaink, úgy azok nem alakulhatnak soha, hogy teljes különállásunk s elszigeteltségünk a nemzet érdekében legyen. - Roppant birodalmak közé állítva, melyek tömör nemzetiségekre alapítvák, függetlenségünk s minden érdekeink biztosítása azon szövetségnek szilárdságától függ, melyben nemzetünk más népekkel s országokkal áll, s én nem ismerek természetesebbet annál, mely köztünk s Ausztria között máris századokon át számtalan viszonyok alakulásának alapjául szolgált, s nem oldathatnék fel sok érdekeink kára, sőt minden viszonyaink konvulziója nélkül.

Ismétlem, feladásunk nem a köztünk s Ausztria népei között létező kapcsok felbontása, hanem az, hogy közös viszonyaink szilárdabbakká, s hogy így a birodalom, melynek felét képezzük, melynek meghódított rabjai soha nem voltunk, s mely azért a *mi birodalmunk* szintúgy, mint másoké, saját érdekeink védelmére képesebbé váljék; - de éppen mert állásunkat így fogjuk fel;

mert azon kölcsönös bizalmatlanságnak s csaknem ellenségeskedésnek, mely a birodalom két nagy része között csaknem századokig létezett, káros következéseit ismerjük; mert azon veszélyek iránt, melyek a birodalmat szintúgy, mint hazánkat Európa jelen helyzetében fenyegetik, magunkat nem ámítjuk;

mert tudjuk, hogy a birodalom a nagy feladásnak, mely reá vár, csak úgy felelhet meg, ha annak teljesítésében nemcsak népeink passzivitására, hanem teljes feláldozó közremunkálására számolhat;

mert ha már azon nagy változások után, melyek az újabb időben történtek, a köztünk s a birodalom többi részei között fennállt viszonyok némi módosítása, azoknak szabatosabb, az újkor alkotmányos eszméinek megfelelőbb meghatározása kívántatik, nem akartuk, hogy újabb megállapodásaink minden alkalommal, melyben a birodalom nehéz helyzetekbe jő, újra ismét kérdésbe vonassanak; mert nem akartuk, hogy hazánk, mint XIV. Lajos korában, Európa nagy politikusának kezében ismét kártyaként tekintessék, melyet valahányszor hasznát látja, kijátszhatik, nem bánva, ha azt megütik, csak saját játékát nyerhesse meg;

mert végre nem egy új provizóriumot, de a kérdés végleges megoldását kívántuk, oly megoldást, mely valamint a birodalom más tartományaiban, úgy hazánkban minden időben kötelezőnek tartassék: azért ragaszkodtunk nézetünkhöz, hogy a köztünk s a birodalom között fennforgó kérdések csak a jogfolytonosság elvének fenntartása mellett, csak azon úton oldathatnak meg, melyen elődeink 1687-ben a fiörökösödést és 1723-ban a sanctio pragmaticát elfogadván, a viszonyt, mely Magyarország s az örökös tartományok között fennállt, többször megváltoztaták.

Nem annyira jogunk, mint kötelességünk volt ez, mely tőlünk azt követelé, hogy teljes őszinteséggel járjunk el, s én nem hiszem, hogy valaki lenne a hazában, ki azon kétkednék, hogy minden változás, mely hazánk s a birodalom kölcsönös viszonyaiban nem ily módon eszközöltetett, a nemzet nagy többsége által végleges megállapodásnak, olyannak, melyhez magát a törvény s becsülete által kötelezve érzi, tekintetni nem fog. -

A fejedelem szept. 20-i nyilatkozatában azon meggyőződésből indulván ki, hogy *„az összes állam érdekei csak oly alkotmányos jogalakulásban találják fel biztosságukat, mely erejét s jelentőségét valamennyi nép szabad részvétében találja”*, kimondá határozatát, hogy azon módosításokat, melyek a birodalom közös ügyei vezetésének módjára nézve szükségesnek látszanak, Magyarország törvényhozásának szabad tanácskozás és elfogadás végett elébe fogja terjeszteni; s azáltal elhárítá azon legnagyobb, azon legyőzhetetlen akadályt, mely államviszonyaink kielégítő megoldásának előbb útjában állott.

A jogfolytonosság elve az, mely törvényhozásunk jogosultságának alapját képezi, s csak miután ez elismertetett, teljesíthetné törvényhozásunk azon kívánatot, hogy közös viszonyainkat a birodalom hatalmi állásának tekintetbe vételével rendezze el, s amennyiben ez némely fennálló s jelesen egyes 1848-i törvények módosítását követelné, ezt eszközölje.

S ez az, mi jövő törvényhozásunknak egyik első s legfontosabb feladását képezi.

Röviden elmondom tehát nézeteimet ezen fontos kérdésre nézve is.

Sok vita folyt az 1848-i törvényekről; de egy kétségtelen, az, hogy a törvények, amennyiben bennök Magyarország s a birodalom kölcsönös viszonyai határoztatnak meg, csak azon elveket foglalják magukban, melyekhez e nemzet mindig ragaszkodott.

Midőn Szent István koronáját I. Ferdinánd fejére tette, s midőn 1687-ben királyválasztási jogáról lemondva az örökösödés sorát meghatározá, s azt a sanctio pragmatica elfogadása által a leányágra is kiterjesztve, a birodalom örökös tartományaival fennálló kapcsokat még szorosabbá fűzé, a nemzet mindig világosan kikötötte magának, hogy mi teljes önállását illeti, az ország jogaiban ezáltal semmi változást el nem fogad.

Az 1848-i törvények az 1791-i törvényeknek csak a törvényesen fennálló viszonyok új, szabatosabb formulációját foglalják magukban, de anélkül, hogy azáltal akár az ország jogainak, akár kötelességeinek köre változott volna. Az ország 1848-ban sem követelt mást, mint amit a fennálló szerződéseknél fogva követelni jogában állt, s nem vonta semmiben kétségbe azon kötelességeket, melyek a birodalommal való feloszthatlan összeköttetésnek következései, s ennek bebizonyítására nem szükség más, mint azon törvényre hivatkoznunk, mely a birodalom közös ügyeinek vezetésére a felség személye mellett egy különös minisztert állított fel, mi által az 1848-i törvényhozás megmutatta, hogy részéről legalább az akarat nem hiányzott, hogy saját függetlenségünk a birodalom érdekeivel megegyeztessék.

Nem azon viszonynak természete, mely köztünk s a birodalom között századok óta fennállott, változott az 1848-i törvények által.

A jog, melyet a sanctio pragmatica a fejedelemnek arra adott, hogy Magyarországot, a birodalom többi tartományával együtt, indivisibiliter ét inseparabiliter bírja, szintúgy, mint a nemzeté, hogy hazánk semmi más országnak vagy tartománynak alá nem vetett független ország, mely saját alkotmánnyal bír, épségben tartattak. A változás csak abban állt, hogy azon garanciák helyébe, melyek századok tapasztalásai után jogaink fenntartására elégtelennek mutatkoztak, újak, a kor igényeinek s azon nagy szociális változásnak megfelelőbbek állíttattak fel, s éppen mert a nemzet 1848-i törvényeiben csak azon elveknek tisztább s félremagyarázhatatlan kifejezését látta, melyekhez mindig ragaszkodott, s melyeket egy több mint háromszázados küzdelem, tíz nemzedéknek hasztalan törekvései után az 1848-i törvények által végre biztosítva látott: ez az ok, melyért azok lelkesedéssel fogadtattak még olyanok által is, kiket a törvények kiváltságaiktól fosztottak meg, vagy kik belátták, hogy az új közigazgatási forma a megyei rendszer tetemes megszorítását fogja maga után vonni, melyekhez a nemzetnek egy része annyi kegyelettel ragaszkodott. Ez magyarázza azon közértelmet is, mellyel a nemzet, midőn 1860-ban új politikai életre hivatott fel, az 1848-i törvényeket választá jelszavául, s én teljesen meg vagyok győződve, hogy ha e törvények soha nem hozattak volna, vagy ha valamely törvényhozás azon elvektől eltérne, melyek az 1848-i törvényeknek e tekintetben alapul szolgálnak, ennek nem lehetne más következése, mint az, hogy a nemzet újra folytatva a küzdelmet, melyet akkor bevégezettnek gondoltunk, egy új a 48-ihoz hasonló konvulzión menne keresztül, mert míg a nemzet múltját nem tagadja meg, addig azon viszony iránt, mely közte s a birodalom között az egyedül jogszerű, nem tarthat s nem fog tartani más elveket soha, mint melyeket az 1848-i törvények felállítottak, s melyekről lemondva egyszersmind önállását, azaz nemzeti létét áldozná fel.

Hasonló a nézetem azon elvekre nézve is, melyeket az 1848-i törvények az ország igazgatási formájára nézve felállítottak, értem a miniszteriális rendszert. Mert ha természetes is a kegyelet, mellyel egyesek azon rendszer iránt viseltetnek, mely alatt múltunk lefolyt, s melynek a nemzet századokon át alkotmányos szabadságának fenntartását köszöné, s ha azon ellenvetéseket méltányoljuk is, melyek a miniszteriális rendszer s az avval összekötött nagyobb centralizáció ellen felhozatnak; miután a jogegyenlőség elvét elfogadva, megyei rendszerünket azon alakban, melyben az alkotmányunk biztosítékául szolgált, helyreállítani hatalmunkban nem áll, s miután, ha Európa más nemzeteivel a haladásban lépést tartani kívánunk, mint másban, úgy közigazgatásunk formáiban sem térhetünk el azon rendszertől, mely éppen a kor igényei által szükségessé vált, bizonyos, hogy az átalakulás, melyen 1848-ban közigazgatási rendszerünk átment, szintén csak az ország helyzetének szükséges következése vala. Erős meggyőződésem ennélfogva, hogy bármik legyenek egyeseknek óhajtásai, azon elvektől, melyeket az 1848-i törvényhozás követett, nem térhetünk el sem a köztünk s a birodalom között fennálló viszonyokra, sem azon közigazgatási rendszerre nézve, melyet az 1848-i törvények felállítottak.

De más a nézetem az 1848-i törvények egyes rendelkezéseire nézve. Mi ezeket illeti, már az 1861-i törvényhozás e törvények revíziójára késznek nyilatkozott, s én az ország érdekében kívánatosnak, sőt, szükségesnek tartom azt.

Kívánatosnak, mert 1848 óta sok tekintetben nagy változások történtek, és mert azon befolyást, melyet Magyarország a közügyek elintézésére igényelhet, több fontos ügyre nézve, mint pl. a had-, a kül- és közös pénzügyre, az 1848-i törvények által kellőleg biztosítva nem látom.

És szükségesnek tartom a revíziót, mert midőn a közös ügyek létezése éppen az 1848-i törvények által oly világosan ismertetik el, mint azt előbbi törvényeinkben nem találjuk, mellőzhetlennek látszik, hogy e közös ügyek a törvényben szabatosan körülírassanak, s mert mindenben, mi a birodalom többi népeinek éppúgy érdekében fekszik, mint nekünk, nemcsak a méltányosság, hanem a szoros igazságosság is azt követeli, hogy fenntartva önállásunkat, ily ügyek a birodalom népeinek érdekei s kívánatainak tekintetbe vételével s azon törvényhozásnak megegyezésével határoztassanak el, mely a birodalom lajtántúli népeit képviseli.

1847-i országgyűlésünknek, melyben a nemzet privilégiumos osztályai kizárólag törvényhozási jogukat utolszor gyakorolták, egyik legszebb dicsősége az, hogy belátva az összeköttetést, melyben hazánk jóléte és szabadsága a birodalom többi részeinek állami viszonyaival áll, ünnepélyesen kijelenté, hogy alkotmányos szabadságunk legbiztosabb garanciáját az összes birodalom alkotmányos szabadságában találja, s mi nem utasíthatjuk el magunktól ezen meggyőződésünk szükséges következéseit.

A befolyás, melyet az osztrák tartományok alkotmányossága hazám szabadságára gyakorolni fog, egészen ettől függ, ha a mód, mely szerint közös ügyeink ezentúl vezetendők, a két törvényhozás egyetértésével határoztatik el, egész alkotmányunk ezáltal oly garanciákat nyert, minőkkel ez soha nem bírt; de az ellenkező esetben a birodalomnak alkotmányossága csak egy új akadály, egy új veszély, mely hazánkat fenyegeti, s azért én állami önállásunk és függetlenségünk kivételével nem ismerek áldozatot, melyet meghoznunk ne kellene, hogy ezen egyetértést elérjük.

Talán hosszasabban, mint kellett, de reménylem, világosan adtam elő nézeteimet; engedjék önök, hogy azokat még egyszer röviden összefogjam.

Miután párt nem létezik az országban, mely az 1791-i X. t.-cikket változhatatlan alaptörvénynek nem ismerné el, s nem akarná, hogy hazánk, valamint eddig független, semmi más népnek vagy tartománynak alá nem vetett ország volt, mely csak saját törvényei szerint kormányozható, úgy ezentúl is az maradjon: törvényhozásunk feladása lesz őrködni afelett, hogy

a nemzet önállása és függetlensége fenntartassék, s azért őrködni afelett is, hogy amennyiben birodalmi összeköttetésünknél fogva bizonyos érdekek s kérdések közösek, Magyarország e kérdések elhatározásánál semmivel se bírjon kevesebb befolyással, mint a birodalomnak másik fele; és végre őrködni, hogy teljes biztosságot nyerjünk aziránt, miként a közösség, mely bizonyos tárgyakra nézve a dolgok természetében fekszik, továbbra ne terjedjen, mint azt a birodalom hatalmi állásának fenntartása szükségessé teszi, s így e közösség által önállásunk, melyhez minden egyebekben ragaszkodunk, szűkebb korlátok közé ne szoríttassék.

De valamint törvényhozásunk feladása mindezekre nézve törvényeink s a nemzet egyértelmű akarata által tisztán kijelölve áll előttünk: úgy világos az is, hogy miután e birodalom a magyar nemzetnek birodalma is; miután hatalmi állása szintúgy a mi, mint a birodalom többi népeinek érdekében fekszik, s miután jólétünk azon tartományok jólétével, melyekhez fejedelmünk egysége köt, szoros kapcsolatban áll: nem kevésbé feladata törvényhozásunknak őrködni afelett is:

hogy a közös birodalom azon eszközöktől ne fosztassék meg, melyektől hatalmi állása függ;

hogy a birodalom népeinek jóléte csorbát ne szenvedjen;

s hogy Magyarország önállásának biztosítása ne kerestessék oly eszközökben, melyek által a birodalom másik felének alkotmányos szabadsága veszélyeztetnék.

A fontos kérdés, mely jövő törvényhozásunkra vár, csak úgy oldathatik meg, s valamint erős meggyőződésem az, hogy minden intézkedés, mely által Magyarország függetlensége szűkebb korlátokba szoríttatnék, mint melyeket annak az 1791-i X. törvénycikk kijelölt, soha a nemzet helybenhagyására, s így állandóságára nem számíthat: úgy nyíltan kimondom, hogy míg hazánk állása a birodalommal oly szoros összeköttetésben marad, mint jelenleg, minden intézkedést károsnak tartok, mely által a birodalomnak hatalma, alkotmányos szabadsága veszélyeztetnék, ha az látszólag alkotmányos függetlenségünknek érdekében történnék is.

A feladás nem az, hogy mi csak az osztrák birodalom irányában, hanem hogy vele együtt mindenki irányában biztosítsuk függetlenségünket; megelégedésünkre nem elég, hogy az alkotmányosság formáit, hanem hogy annak lényegét bírjuk, s az elsőre szükséges, hogy a birodalom erős maradjon, a másodikra, hogy valamint minden egyéb, úgy azon ügyek is, melyek köztünk s a birodalom többi részei között közösek, alkotmányosan kormányoztassanak.

De vajon fog-e törvényhozásunk megfelelni nagy feladásának?

Nem ámítom magamat azon nagy nehézségek iránt, melyekkel e kérdések eldöntése jár.

Tudom, hogy ha hazánkban talán egyesek találkoznak, kik a birodalom érdekeit nem méltatják eléggé, határainkon túl sokkal számosabban, a birodalom közös érdekeinek nevében, Magyarország függetlenségének feláldozását kívánják.

Jól tudom, hogy a törekvések, melyeknek káros következéseit az utolsó tizenöt év alatt tapasztaltuk, most is léteznek, s teljesen méltánylom a veszélyeket, melyekkel azok a birodalmat s hazánkat fenyegetik.

Sok s nehéz küzdelmek várnak reánk, de erős meggyőződésem, hogy csüggedés nélkül nézhetünk eléjök.

Ha múltunk zivataros történetébe visszatekintünk, lehetetlen, hogy szívünk mély hálával ne teljék el az isteni gondviselés iránt, mely nemzetünket ennyi viszontagságok között csaknem csudálatosan tartá fenn.

Nemzetünk egész története egy hosszú küzdelem. A tatár elődeink százados tevékenységének gyümölcseit egy csapással semmisítette meg, s másfél századnál tovább viseltük a töröknek láncait. Ha körültekintünk határainkon, nincsen hely, melyet bizonyos időszakban egy vagy

más idegen sajátjának nem nevezett volna; de nemzetünk azért fenntartotta magát s hazájának határait, mit Isten kegyelmén kívül csak annak köszön, mert soha jövőjén nem kétkedett, mert a legnehezebb megpróbáltatások alatt nagy reményeiről nem mondott le, mert soha haza-szeretetében nem ingadozott.

Nemzetünk fenntartotta magát, sőt az újabb időben erős fejlődésnek indult.

Mert ha fátyolt borítva a szenvedésekre, melyeken keresztülmentünk, hazánk jelen állapotát összehasonlítjuk avval, melyet ifjúkorunkban ismertünk, ki tagadhatja ezt?

Többen vannak e körben, kik még elevenen emlékeznek vissza azon harminc, sőt több év előtti időre, midőn Ráth Péter barátom és én a budai gimnázium padjain egymás mellett ültünk, s könyveinkkel a bástyán együtt sétáltunk hazafelé. Mik voltak e városok akkor, és mik most. S ami a városokról áll, az áll egész hazánkról, s nemcsak anyagi kifejlődésre nézve, hanem alkotmányos és társadalmi tekintetben is.

Még távol vagyunk a ponttól, melyet hazafiságunk elérni törekszik; de gondoljunk vissza az időre, midőn e nemzetnek még nem volt irodalma; midőn néhány százezeren kívül a nemzetnek nem volt alkotmánya; midőn az, hogy saját hazánkban egy darab földet magunkénak nevezhessünk: az, hogy hazánkat csak szolgálhassuk, nemesi kiváltságnak tekintetett, melyből milliók ki voltak zárva; midőn nemzetünk, mintha a százados harc után, melyet a törökkel vívott, kifáradva, elszunnyadott volna, magáról is megfeledkezett, s határainkon túl még léte is feledékenységbe ment, s hasonlítsuk ez időt a jelenhez. Igaz, nem fényes ez; de az osztályok helyett, melyek akkor egymással szembenálltak, nem látunk-e most egy nemzetet, mely erejének öntudatához jutott, s mely, mert férfiasan tenni s nemesen szenvedni tudott, kivívta magának, hogy senki által ne ignoráltassék. S ezen összehasonlítás után van-e okunk elcsüggedésre, főképp ha jelen helyzetünket nyugodtan megfontolva, azon meggyőződéshez jutunk, hogy egy része azon nehézségeknek, melyekkel eddig küzdöttünk, előttünk áll még ugyan, de hogy azon célhoz, melyért elődeink nemzedékről nemzedékre fáradtak, s melynek egész életünk szentelve vala, soha közelebb nem álltunk, s hogy soha annyi s oly hatalmas érdek közre nem működött, hogy azon kérdések, melyeknek megoldásától jövőnk függ, törvényeink s méltányos kívánataink szerint oldassanak meg.

Ezt kívánja a dinasztiának fénye, melyről valóban csodálatos fogalmakkal van, ki azt úgy véli biztosíthatni, ha a két koronából, melyet az isteni gondviselés fejére tett, az egyiket izmokra töri, hogy darabjaival a másikat ékesítse föl.

Ezt kívánja a birodalom biztossága, melynek hatalma nem bizonyos formákon, hanem két nagy részének egyetértésén alapszik, melynek biztossága attól függ, hogy azon népek s országok összege, melyeket Sz. István koronája egyesít, s azok, melyek ezeken kívül a birodalmat képezik, mint két épület, mely egymás mellett áll, egymást támogassa, s melynek jövőjéről rosszul gondoskodik, ki az épületek egyikét lerontva, azt a másiknak tetejére újra akarja felépíteni, elfeledve, hogy az egészet elviselni egyik sem képes, mert erre mindkettőnél szűk az alap s gyöngék a falai.

Ezt kívánja az osztrák népek érdeke, kik, habár később, de végre át fogják látni bizonyosan, hogy a szabadságnak vajmi gyenge garanciáját bírják oly alkotmányos formákban, melyeknek keresztülvitele s fenntartása a birodalom felében csak ostromállapot, vagy a polgári szabadságnak ehhez hasonló megszorítása mellett lehetséges.

Ezt kívánja végre azon nagy ügy, melynek eldöntésétől meggyőződésem szerint Európa nyugalma, de mindenesetre az osztrák birodalom jövője függ, a *német egység* kérdése, melynek végleges és kielégítő megoldása csak úgy lehetséges, ha a viszony, melyben Szent István koronájának tartományai a birodalom azon feléhez állnak, mely Németország kiegészítő részét képezi, ismét régi törvényeink s szerződéseink alapján rendeztetik el.

S hol annyi érdek együtt jár, ott az ellenkező vélemények, bármi őszinték legyenek azok, bármily szépen kikerekített teóriákra alapítvák, s bármily hatalmas egyéniségek által támogattassanak, a dolgok természetes folyamának nem fognak ellentállni.

Maradjunk mi saját törvényes jogaink védelmében szilárdak s kitartók, de legyünk igazságosak s méltányosak a velünk századokon át szövetségben élő népek érdekei iránt, nem feledve sem azt, mivel e nemzet múltjának s jövőjének tartozunk, sem azt, hogy az előttünk fekvő nagy kérdések véglegesen csak akkor lesznek megoldva, ha a megoldás után mi s a birodalomnak többi népei egyaránt megelégedve érezzük magunkat, és a jövő, s erősen hiszem, egy közel jövő, meghozza fáradozásaink jutalmát.

1865

KÉPVISELŐIGAZOLÁSOK ÜGYÉBEN

KÉT BESZÉD

1

Vélekedésem szerint az igazolási kérdéseknél a Ház tisztán mint bíró ítél. A bíró első kelléke, hogy ítéljen tisztán és világos törvény szerint. A kérdés tehát köztünk csak a törvény magyarázatára nézve létezhetik; mert ha arra nézve egy véleményben vagyunk, akkor természet szerint minden véleménykülönbség megszűnt, és az, hogy valamely választásnál a pártok valamiben megegyeztek, ránk nézve semmi hatással nem lehet, mert a választó, midőn képviselőt választ, nem magának választja a képviselőt, hanem az országnak, és nemcsak jogot gyakorol, hanem kötelességet is teljesít. Az tehát, hogy a pártok miben egyeztek meg, reánk nézve semmi hatással sincs; a kérdés csak az, mit rendel a törvény; ebben pedig nem lehetek egy véleményben azokkal, kik azt mondják, hogy amit a törvény nem tilt, törvényellenesnek mondani nem lehet. Kérem, t. Ház, ha a törvény formákról rendelkezik, mindazon törvényforma, mely a törvényben nem foglaltatik, valósággal törvényellenes, mert forma csak egy lehetvén, ezen egy forma törvényes, minden más forma világosan törvénytelen. Midőn a vitatkozás kezdődött, más véleményben voltam. De a t. előadótól hallottam, hogy itt jegyző neveztetett ki az elnök által, holott a törvénynek 26. §-a világosan ezt mondja: „A központi választmány minden választókerületre a választás vezérletére egy elnököt és jegyzőt és szükség esetére helyetteseket is választ." Minthogy tehát itt a törvény világosan gondoskodott azon esetről, ha a jegyző nem akarna, vagy nem tudna részt venni a választásban, mindenesetre pedig a választásnak vezetését egy választott elnök- és jegyzőre bízta: én ez esetben olyast látok, mi a törvényben kimondott formával nem egyezik meg, tehát a törvényben kimondott formával világosan ellenkezik. Formahibát látok itt, és mint már egyszer szerencsém volt a t. Ház előtt kijelenteni, eljárásunkat az igazolási esetekben tisztán bírói eljárásnak tartom; ezért én nem érzem magamat feljogosítva a képviselőt ez esetben igazoltnak nyilvánítni. Elfogadom az osztály véleményét.

2

Én igen szívesen elállok minden alkalommal szavamtól, hanem ez alkalommal nem állhatok el; nem pedig azért, mert az egész kérdés már most nemcsak mint egyszerű igazolási kérdés áll előttünk, miután a többi közt t. barátom, Somsich Pál ezt használta okul véleményének támogatására, hogy mivel a Ház tegnap egy esetben így ítélt, ő ezt precedensnek tekinti, és ezáltal kötelezve érzi magát követni a tegnapi precedenst. Én nem akarok az igazolás alkalmából azon kérdés vitatásába ereszkedni, mit lehet precedensnek tekinteni, és mennyiben kötelezi a Házat egy külön esetben s egy napon hozott határozata másnap hozandó határozatára nézve. De azt mondom, tisztelt Ház, ha mi egyes határozatokat precedensnek tekintünk, akkor csak azon esetben érezheti magát a Ház kötelezve a precedens által, ha a két eset tökéletesen ugyanaz. Én pedig, megengedve, hogy a mai meg a tegnapi eset között analógia létezik, mégis figyelmetessé teszem a t. Házat, hogy a mai eset csakugyan továbbmegy, mint a tegnapi. Én más véleményben voltam tegnap is, mint a többség; de a leggyőzőbb ok a többségre tegnap is az volt, hogy a szavazás egy helyen történt, hogy minden egyes község

leszavazván, a szavazati jegyzőkönyvek összehasonlíttattak, és ezáltal tisztába hozatott az, hogy a szavazás tulajdonképp egy elnök felügyelése alatt történt. A mai esetben ezt nem állíthatja senki. Itt világosan nem egy, hanem két elnök van. Már, tisztelt Ház, tegnap hoztunk egy határozatot, mely az én meggyőződésem szerint nem szigorúan ragaszkodott a törvény betűjéhez. Ma azt állítjuk: a tegnapi határozat precedens, és egy lépéssel továbbmegyünk. Tegnap megerősítette a Ház a választást, habár két asztalnál, de egy elnök alatt történt a szavazás; ha ma precedensnek tekintjük ezt arra nézve, hogy a szavazás két egészen különböző helyen történt, melyeket széles utca választ el, akkor holnap azt mondhatjuk: három helyen is történhetik. Ha ez ok nem adatik elő, nem szóltam volna a dologról, hanem szavaztam volna meggyőződésem szerint; de mivel ezen ok felhozatott, figyelmetessé teszem a t. Házat, hogy véghetetlen vigyázattal járjunk el e kérdésben, mert a precedensnek elméletét egyszer elfogadva, azt kívánom, hogy minden ilyféle precedens és döntvény irányadó legyen, de csupán oly esetre, mely annak tökéletesen megfelel.

1866

FELIRATI JAVASLAT ÜGYÉBEN

Avval kezdem beszédemet, hogy én a Ház asztalán fekvő felirati javaslatot nem föltételesen, nem, mert abból bizonyos dolgokat kimagyarázni lehet, de általánosan elfogadom, minden részleteiben.

Elfogadom azért, mert magában foglalja mindazt, mit jelen helyzetünkben kimondanunk kell s lehet. Okaim éppen nézetemben fekszenek jelen helyzetünkről, s azért megengedi a t. Ház, hogy e nézeteimet előadjam. Talán soha törvényhozás ennyi s ily fontosságú kérdések megoldására nem hivatott fel. Feladásunk, ha azt Európa más törvényhozásának feladásaival hasonlítjuk, csakugyan rendkívüli. De éppoly bizonyos, hogy miután mindezen kérdések eldöntése főképp a köztünk és a birodalom között fennálló viszonyok meghatározásától függ, az, ami feladásunk legnehezebb részét képezi, nem új, hanem ugyanaz, mit törvényhozásunk századokon át feladatának ismert, s min folyvást dolgozott; mert azon időszaktól, melyen a felséges uralkodóház Magyarország királyi székét elfoglalá, a nemzet főbb törekvései mindig arra voltak irányozva, hogy az ország állami önállása csorbát ne szenvedjen, s hogy mindazon ügyekben, melyek a birodalommal összeköttetésünknél fogva Magyarországra is fontossággal bírnak, hazánknak azon befolyást biztosíttassék, mely azt, mint az összbirodalomnak nem tartományát, hanem hasonjogú tagját megilleti.

Fölösleges, hogy ennek bizonyításául egyes esetekre hivatkozzam. A törvényeknek száma, melyek majd a magas Portával kötött békekötéseknél, majd a Portához s császári követ mellé egy magyarnak küldetéséről szólnak, melyekben ígértetik, hogy őfelsége hadi s udvari tanácsában magyar tanácsnokokat s diplomáciájánál magyar embereket fog alkalmazni, fölment ez állítás bizonyításától, s kétségtelen, hogy a nemzet e részben soha nem változtatta nézetét, s ugyanazon célok felé törekszik most, melyek törekvéseinek mindig céljai valának.

Nem azért hozom fel ezt, hogy a múltból azon sérelmek emlékét újítsam meg, melyek úgyszólván egész alkotmányos történetünket képezik; de miután nehéz feladásunk megoldásának első föltétele meggyőződésem szerint annak helyes felfogása, azon aggodalmak megnyugtatására is, melyekkel sokan jelen törvényhozásunk határozatainak elébe néznek: jó, ha kitüntetjük, hogy az, mire a fejedelem által felszólíttatánk, csakugyan az, mit törvényhozásaink századokon át legfőbb feladatuknak ismertek, s hogy így arra, hogy e feladásnak eleget tegyünk, nem szükséges eltérni az elvektől, melyeket törvényhozásunk eddig követett.

Nem a feladás, melyet a fejedelem megnyitó beszédében előnkbe tűzött, hanem csak helyzetünk új; s ha ezt tekintjük, főképp két körülmény tűnik föl:

1. az, hogy a nemzet, mely eddig, midőn a viszonyokra, melyek Magyarországot s a birodalmat közösen érdeklik, s melyekért vérével s vagyonával áldozott, az őt megillető befolyást követelé, kitérő válaszokkal utasíttatott el, most a fejedelem által ezen viszonyok tisztába hozására felszólíttatik;

2. az, hogy a birodalom minden országa alkotmánnyal ajándékoztatott meg,

hogy ennélfogva köztünk s őközöttök fennforgó kérdések eldöntésére nem, mint előbb, csak a magyar nemzet s királya közti egyetértés szükséges, hanem hogy arra most a birodalom népeinek megegyezése is kívántatik.

És nem szenved kétséget, hogy ezen változások az előttünk álló feladatra nagy befolyást fognak gyakorolni; de az meggyőződésem szerint abban áll, hogy a megoldás azáltal könnyebbé válik.

Ami az elsőt illeti, magában világos, hogy ily fontosságú kérdések csak a törvényhozás minden tényezőinek egyetértésével oldhatók meg. Hasonló nézetem azon változások befolyásáról is, melyek a birodalom alkotmányos viszonyaira nézve történtek.

Sokszor hallottam, hogy helyzetünk legfőbb nehézségei Ausztriának alkotmányos átalakulásából származnak. De saját meggyőződésem az ellenkező.

Megengedem, hogy azon viszonyoknak helyreállítása, melyek hazánkban 1848 előtt léteztek, a birodalom alkotmányossága által lehetlenné vált; megengedem, hogy jelen zavarainkból hamarább bontakozhatnánk ki, ha erre csak a nemzet s királya közötti egyetértés lenne szükséges, ki azt, mire a magyar nemzettel megegyezik, mint Ausztria abszolút uralkodója a birodalom másik felében megparancsolhatná; s hogy hamarabb juthatnánk oly valamihez, mit kiegyenlítésnek nevezünk; - de hogy ezen úgynevezett kiegyenlítésnek nem volna s nem lehetne állandó eredménye, arról szintén meg vagyok győződve, s bátran kimondom, hogy viszonyaink békés kiegyenlítésének lehetősége csak azon a napon kezdődik, melyen a fejedelem bölcsességében azon abszolút hatalomról, melyet ezen országok felett gyakorolt, önkényt lemondott; s hogy azon napon, melyen Ausztria népeit egy valóságos alkotmány élvezetében látom, oly alkotmány élvezetében, mely a 13. § helyett a kormányi felelősség elvét foglalja magában, hogy azon naptól kezdve - mondom -, melyen a birodalom népei valóban az alkotmányos népek sorába léptek, a köztünk s közöttök fennforgó kérdések kielégítő megoldása meggyőződésem szerint már csak az idő kérdése lehet. S hiszem ezt azért, mert azon pillanatban, melyben a birodalom két fele egyaránt alkotmányossá vált, a közöttük létező ellentét megszűnt, a csalódások fő okai eltávolíttattak, s a birodalom két felének népei között a legnagyobb érdekegység támadt.

Az utolsó három századnak története egy a harcmezőn s tanácstermeinkben folytatott hosszú küzdelem; de csalódik, ki az osztrák kormánynak alkotmányunk elleni törekvéseiben, melyek ezt okozták, a birodalom egysége utáni törekvéseket keres. A birodalom egységének eszméje úgy, mint maga az osztrák birodalom fogalma, új, mely tulajdonképp csak akkor támadt, midőn fejedelmi családunk a római császárság címéről lemondott, s a hosszú küzdelmek, melyek alatt hazánk annyit szenvedett, csak az abszolutizmus és alkotmányosságnak harca, melyet folytatva, nemzetünk története másokétól legfeljebb azon szívósságban különbözik, mellyel alkotmányának minden részleteit védelmezé.

Azon perctől, melyen a fehérhegyi ütközet után Csehországnak szabadsága elenyészett, s az alkotmányos jogok, melyekkel az örökös tartományok hajdan bírtak, tiszta formaságokká törpültek, s a magyar király, ki egyszersmind e tartományok fejedelme volt, ott korlátlan uralkodásra jutott: királyainknak vagy legalább kormányainknak törekvései arra voltak irányozva mindig, hogy az örökös tartományokban bírt abszolút hatalmokat Magyarországra is kiterjesszék. 1791-i törvényünk híres szavai: „Ne Hungaria ad norman aliarum provinciarum gubernetur”, melyet lajtántúli szomszédaink ellenséges indulataik bizonyítására annyiszor felhoznak, csak a nemzetnek ünnepélyes válasza azon folytonos törekvésekre, melyeknek célja az volt, hogy hazánk „ad norman aliarum provinciarum”, azaz abszolút rendszer szerint kormányoztassék.

Az ellentét s küzdelem a dolgok természetének kifolyása, mely szerint minden hatalom terjeszkedni törekszik; és én teljesen meg vagyok győződve, hogyha az előbbi viszonyok megújulhatnának, s lehetséges lenne, hogy Magyarország alkotmánya visszaállíttatván, a birodalom többi tartományai ismét abszolút rendszer szerint kormányoztassanak, e viszonynak ismét ugyanazok lennének következései. Nem, mert az abszolutizmus terjesztését a fejedelem érdeke kívánja, kinek a legszabadabb alkotmány is mindig több és nagyobb jogokat ad, mint melyeket a legkitűnőbb emberi egyéniség teljesen gyakorolni képes; de mert

ezt kívánja érdeke azoknak, kik abszolút országban a fejedelem nevében kormányoznak, s hatalmokat saját érdekökben mindig terjeszteni iparkodnak.

Míg a birodalom egyik felében ily elemek uralkodnak, az egység utáni törekvések nem szűnhetnek meg soha, s pedig azért nem, mert tagadhatatlanul érdekében fekszik a bürokráciának, hogy abszolút hatalmát, melyet a birodalom egyik felében gyakorol, a másikra is kiterjessze.

De mihelyt az alkotmányosság elve a birodalom minden részeire kiterjesztetett, az okkal, melynek minden, hazánk önállása ellen irányzott kísérleteket tulajdoníthatunk, meg fognak szűnni a kísérletek is.

Nem fekszenek azok sem a fejedelem érdekében, ki ha a Lajtán túl is alkotmányos népek felett uralkodik, Magyarország beolvasztása által nem nyerne semmivel több hatalmat, mint amelyet mint alkotmányos király hazánk felett gyakorol; sem Ausztria népeinek érdekében. Sőt, miután az önállás, mellyel Magyarország saját ügyeit kormányozza, a birodalom másik felének hasonló állását föltételezi: biztosan előrelátható, hogy saját jogainak védelmében Ausztria alkotmányos népeinek támogatására számíthatunk, mindaddig, míg az a birodalom hatalmának és érdekének veszélyeztetése nélkül lehetséges.

Tagadhatlan, hogy ez utóbbi tekintet Ausztria népei előtt nagy fontossággal bír. Nemcsak a természetes önérzet, melyért semmi nép az egyszer elfoglalt állásból lejjebb szállni nem akar, de a birodalom anyagi érdekei, melyek annak hatalmi állásával a legszorosabb kapcsolatban állanak, megmagyarázzák, hogy Ausztria népei e tekintetnek minden egyebet alárendelnek; csak egy van, mit azok, kik ezt kiemelve, ebből érdekeink ellentétét akarják kimagyarázni, elfelejtenek, s ez az, hogy azon perctől fogva, midőn a birodalom mindkét fele alkotmánnyal bír, s Magyarország befolyása a birodalom közös ügyeibe biztosítva van, e részben is a legnagyobb érdekegység létezik.

Kétségtelen, hogy ez eddig nem volt így, s hogy a birodalom hatalmi állásának, melynek fenntartásáért e nemzet annyiszor ontotta vérét, hazánkban nem nagy fontosság tulajdonítttatott. Miután a birodalom hatalmi állása nemcsak nem Magyarország érdekében, de sokszor ellenünk használtatott, s a tapasztalás azt mutatja, hogy alkotmányunkat soha nagyobb veszélyek nem fenyegették, mint valahányszor a birodalom külső megtámadásoktól biztosnak érzé magát, természetes, ha ez ország a birodalom hatalmi állásáért nem lelkesült; sőt ha egyesekben azon meggyőződés támadt, hogy a birodalom hatalmi állásának fenntartása nem fekszik érdekünkben; de éppen oly bizonyos az, hogy mihelyt a természetelleni helyzet megváltozik, meg fog változni az állás is, melyet nemzetünk e tekintetben elfoglalt.

Mert miután azon kapcsolatokat, melyek e hazát a birodalom tartományaival a sanctio pragmatica értelmében összekötik, felbontani nem akarjuk, míg e viszony megmarad, az állás, melyet nemzetünk Európa népei közt elfoglal, a birodalom hatalmi állásától függ.

Miután ennek fenntartása anyagi érdekeinkkel is a legszorosabb kapcsolatban áll, s ha a múltra tekintünk, nemzetünk e hatalmi állás megszerzéséért legalább éppannyit tett, mint a birodalom bármely más népe, s ha a jövőre hazánkat, főképp a keleti kérdés megoldásánál, legalább éppannyi veszély fenyegeti, mint a birodalom bármely más részét: én nem látom át, miért viseltetnék nemzetünk a birodalom hatalmi állása iránt kevesebb érdekkel, mint más nemzetek azon viszonyok iránt, melyek külső állásuk felett határozók.

Legyen az önzés, melyet elleneink szemünkre hánynak, még nagyobb; legyen a szívósság, mellyel alkotmányunkhoz ragaszkodunk, még oly kíméletlen; legyen nemzeti büszkeségünk még oly határtalan: azon pillanatban, melyben a birodalom közös ügyeinek kormányzására a hazánkat megillető befolyás megadatott, s biztosságot nyertünk aziránt, hogy a birodalom hatalmi állása saját önállásunkat s alkotmányunkat veszélyekkel nem fenyegeti, mindazon tulajdonok, melyeket elleneink szemünkre hánynak, csak azon erényt fogják nevelni, mellyel

a birodalom hatalmi állását védjük, s a magyar nemzet, éppen mert büszke, nem fogja tűrni, hogy a birodalom, melynek felét képezi, gyenge legyen. Nem, mert a nemzet nagylelkűsége, melyre, valahányszor arra szükség van, mindig hivatkoznak, ezt úgy hozza magával; nem, mert a magyar nép áldozatokra kész; de mert érdekei kívánják, s most századunkban nincsen nép, mely legfontosabb érdekeinek nagy áldozatokat hozni kész ne volna.

Áldozatokról szóltam, - nem akarok félreértetni. Meggyőződésem szerint a magyar nemzet kész vérével és vagyonával áldozni királyáért és a hazáért, de nem készül áldozatot hozni alkotmányából; s ami engem illet, ez saját érzelmem is.

Nem látom át, miért kellene a birodalom hatalmi állásának fenntartására mindig csak Magyarországnak áldozni, miért kellene a magyar nemzetnek többet áldozni, mint másnak, miért ne követelhetne saját érdekében ő is áldozatokat másoktól; s mert ezt nem látom át, nem is érzem magamat feljogosítva, hogy hazám alkotmányos érdekeit, nemzeti önállásunkat bármily érdeknek feláldozzam.

Azonkívül a kegyelet, mellyel egy rég fennállott birodalom iránt viseltetünk, azon felebaráti szeretet, mellyel saját érdekeinket másokért föláldozzuk, nem is azon alap, melyen egy nagy birodalom hatalma felépülhet.

Mi, kiket Magyarország népe és nem más választatott képviselőiül, csak Magyarország érdekeit s nem másokat tarthatunk szemünk előtt.

Első kötelességünk tehát követelni hazánk számára mindazon önállást, melyet nemzetünk törvényeink értelmében igényelhet, s mindazon szabadságot, mely Európa egyik legrégibb alkotmányos népét megilleti;

kötelességünk követelni, hogy miután Magyarország soha a birodalomnak alávetett tartománya nem volt, hanem az 1791. törvény értelmében szabad, külön alkotmánnyal bíró ország, hazánk számára a kellő befolyás biztosíttassék mindazon viszonyok elhatározásában, melyek a pragmatica sanctióval felvállalt közös kötelességekből folynak;

kötelességünk őrködni afelett, hogy amennyiben a megváltozott körülmények egyes intézkedéseket tennének szükségesekké, melyek az eddigi gyakorlattól eltérnek, Magyarország önállása ezáltal ne veszélyeztessék, s mint eddig volt, úgy ezentúl ne a birodalomnak tartománya, hanem annak hasonjogú fele maradjon.

Csakhogy midőn a kötelességeket teljesítjük, nem feledhetjük el, hogy saját szabadságunk legbiztosabb garanciáját csak a birodalom minden népeinek alkotmányos szabadságában kereshetjük, s hogy azon befolyásnak becse és haszna, melyet a birodalom közös ügyeinek kormányzására nyerhetünk, az összbirodalom állásától függ; s így habár legfőbb kötelességünket, melynek minden egyebet alávetendünk, csak hazánk minden érdekeinek biztosításában találjuk, nem biztosíthatjuk saját érdekeinket anélkül, hogy egyszersmind a birodalom érdekeit ne tartsuk szemünk előtt.

Valamint addig, míg a birodalom másik felében abszolút rendszer uralkodott, hazánk alkotmányos léte s a birodalomnak kormánya természetes ellentétben álltak egymással; valamint akkor, midőn a birodalom hatalma egész Európában minden abszolutizmus támaszának tekintetett, s a magyar nemzet azon viszonyokra, melyek a birodalom minden országait közösen érdeklik, minden befolyástól kizáratott, legfeljebb királyai iránti hűségből küzdhetett a birodalom hatalmi állásának fenntartásáért: úgy azon pillanatban, midőn az alkotmányosság a birodalom minden részeiben biztosítva, és mindenben, aminek fenntartásához járulunk, jogos befolyásunk elismertetik, a káros ellentétnek okai s velök maga azon ellentét elenyészik, s éppen érdekeink ez ugyanazonossága az, miben én az előttünk fekvő nagy kérdések megoldhatásának lehetőségét, sőt bizonyságát látom. Mert miután a birodalom, mely

alakulását nem az erőszaknak, hanem szerződéseknek köszöni, s csak azon szigorúság által tartatott fenn, mellyel a legnehezebb időben a jogfolytonosság elvéhez ragaszkodott, ezentúl is csak a jog alapján állhat fenn biztosan: s miután századunkban, midőn a korlátolt hatalomnak azon foka, mely egy nagy birodalomnak kényszer általi fenntartására szükséges, lehetetlenné vált: a birodalomnak feloszthatatlan együttmaradását csak minden népeink közös szabadsága s azon meggyőződés biztosíthatja, mellyel az összbirodalom minden része a közös egészhez ragaszkodik, mert benne látja legfőbb érdekeinek támaszát. Meg vagyok győződve, hogy az, mit a birodalom jól felfogott érdekei s a nemzet megnyugtatása egyaránt kíván, így végre létesülni fog.

A fejedelem ekként fogta fel magas feladatát, s midőn trónbeszédében e határozatát velünk közölve, felhí, hogy e dicső munkában, mely egy nagy birodalom alkotmányos szabadságának megalapítása, segédjei legyünk, kötelességünkké tevé, hogy tisztán s őszintén fejezzük ki nézeteinket azon módok iránt, melyek által e szándéka meggyőződésünk szerint elérhető. S mert azon felirati javaslat, mely e Ház előtt fekszik, e kötelességnek megfelel, ez az, miért én az egész kiterjedésében elfogadom, mint olyant, mely mindent magában foglal, mit e pillanatban kimondanunk kell és lehet. Mert midőn e feliratunk a sanctio pragmaticát fogadta el kiindulási pontul, kiemeli ezen alapszerződésünknek célját, mely a nőöröködésen kívül az vala, hogy „a megállapított trónöröklés rendje szerint egy közös uralkodó alatt álló s feloszthatatlanul s elválaszthatatlanul együtt birtoklandó országok s tartományok együttes erővel könnyebben és biztosabban ellenállhassanak minden külső és belső ellenségnek"; s mikor ünnepélyesen kimondja, hogy „e célnak biztosítására mindent híven teljesítendünk, mit kötelességünk parancsol, s hazánk közjava kíván"; s midőn elismeri, hogy „léteznek oly viszonyok, melyek Magyarországot s az őfelsége uralkodása alatt álló többi tartományokat közösen érdeklik": kijelenti, hogy igyekezetünk oda lesz irányozva, hogy „e viszonyok megállapítására s mikénti kezelésére nézve oly határozatok jőjenek létre, melyek alkotmányos önállásunk s törvényes függetlenségünk veszélye nélkül a célnak megfelelnek, s hogy haladék nélkül hozzáfogunk e tárgyra vonatkozó javaslat kidolgozásához".

Kijelöltük az elveket, melyek meggyőződésünk szerint hazánk jólétének s a birodalom hatalmi állásának egyedül biztos alapját képezik, s kinyilatkoztattuk készségünket mindenre, mit alkotmányunk iránti hűségünk megenged, s a birodalom közös érdeke kíván.

Hangzatosabb szavakkal élhettünk volna, és szebb szókötésekben mondhattuk volna ki hűségünket s a hálát, mellyel a fejedelem iránt viseltetünk; de nem mondhattuk volna ki ezeket tisztábban, s oly módon, mely érzelmeinket hívebben fejezze ki.

Tovább vettem igénybe a t. Ház figyelmét, mint önök és magam is óhajtottam. Szolgáljon mentségemül a pillanatnak fontossága. Hazánk jóléte, e birodalom állása s az alkotmányos elveknek szilárd megállapítása Európa e részében talán e törvényhozás határozataitól függ, s az előttünk fekvő felirat első nyilatkozatunk. Tartozunk felvilágosítással a nemzetnek, mely legfontosabb érdekeit kezünkbe tette le, s tartozunk azon népeknek, kikkel fejedelmünk egysége által szoros kapcsolatban állunk, kiknek egyetértése nélkül az előttünk fekvő fontos kérdéseknek megoldása lehetetlen, s kiknél az egyetértés semmi által sem eszközöltetik előbb, mint ha azon nézeteket, melyek Magyarország törvényhozását vezetik, teljesen ismerik.

Azonkívül van még egy ok, mely engem a felszólalásra indított, s ez az, hogy ha mindent elfelejtünk is, mi a birodalom lajtántúli felének képviselőházában az utolsó évek alatt történt, nem fogjuk elfelejteni a rokonszenvet, mely hazánk elnyomott jogai iránt ott egyesek által kimondatott, s illőnek tartom, hogy most, midőn a szólás rajtunk van, kimondjuk mi is, hogy nemcsak saját alkotmányunk legerősebb támaszát, hanem a birodalom nagy jövőjének biztosságát csak minden jogok tiszteletében, csak a birodalom minden részeinek alkotmányos sza-

badságában látjuk, s ha annyi reményekkel tekintünk a jövőbe, ezt csak azért tesszük, mert a fejedelem azon elvekhez kötötte nevét s uralkodásának dicsőségét.

Nagy nehézségek állanak előttünk; a sebek, melyeket a korlátlan hatalomnak hibái, mely felettünk tizenhárom évig uralkodott, hazánkon ejtettek, a birodalomnak hasonló okok által előidézett állapota, a természetes bizalmatlanság, mely a Lajtán innen a birodalommal való érintkezés iránt a múlt tapasztalásai által előidéztetett, s azon előítélet, mely a Lajtán túl uralkodik, s a birodalom hatalmát, sőt fennállását csak a birodalom nagyságában látja, s mindezekhez a birodalomnak egészen sajátságos helyzete, mely miatt az alkotmányos életnek formái nálunk változás nélkül nem alkalmazhatók: mindez látszólag legyőzhetlen akadályokat gördít feladatunk elé. De ha a birodalom csakugyan, mint a világ hiszi, európai szükség, s ha annak fennállása, mint mi meg vagyunk győződve, csak az alkotmányos szabadság által lehetséges, a formák fel fognak találtatni, melyek által ez létesíthető.

Nem rögtön talán, mert hosszú törekvések után, de bizonyosan, mert egyről meg vagyok győződve: s ez az, hogy a fejedelmi szó, mellyel alkotmányunk jogalapjai elismertettek, s a birodalom minden népei alkotmányos szabadságra hívattak fel, a szó, mely a trónról mondva annyi milliók meggyőződésévé vált, s melyet a történet feljegyzett lapjaira, honnan semmit kitörülni nem lehet, minden nehézségek, fondorkodások, ellenszegülések dacára végre teljesülni fog.

1866

AZ ÍNSÉG ÜGYÉBEN

Ha a nagy alkotmányos kérdések képeznék jelen tanácskozásaink tárgyát, akkor célszerűnek tartanám retrospektíve szólani a múltról és előadni igen sokat annak megmutatására, mily káros befolyást gyakorolt hazánkra nézve azon rendszer, mely itt tizenhét éven át alkalmaztatott. Ha átalánosságban az alkotmányosság hasznairól és az abszolutizmus kárairól vitatkoznánk, akkor elmondanám, hogy a legjobb alkotmány sem képes ugyan az ínséget elhárítani, de hogy szabad alkotmány alatt élő nemzet az ínségnek is könnyen szemébe néz, és igen könnyen orvosolhatja saját erejével, így például Európa mintaalkotmánya, az angol, nem akadályozhatta azt, hogy midőn az amerikai háború kitört, Angolország munkásainak nagy része ínséget ne szenvedjen; de ez az ínség nem adott alkalmat semmi aggodalomra, csak a nemzet vagyonosabb osztályainak adott alkalmat arra, hogy érdemeket szerezzen magának polgári s keresztény kötelességének teljesítése által. Ha arról volna szó, mitől várhatjuk és mitől várja a népnek nagy része bajaink gyökeres orvoslását, azt hiszem, elmondhatnám, mint egy előttem szóló tisztelt férfiú, azt amire valamennyien egyetértünk, hogy ti. bajaink gyökeres orvoslását csak a törvényhozás minden tényezőjének egyetértésétől várjuk. De, t. Ház, nem ez áll a napirenden: én tehát e magában véve igen érdekes és nagy kérdések tárgyalását nem tartom szükségesnek. Főképp nem tartom szükségesnek azért, mert ezen kérdéseket a Ház már tárgyalta, s mert ezekre nézve, mint a jelen alkalommal tapasztaltuk, köztünk alig van véleménykülönbség. Valamennyien meg vagyunk győződve, hogy ez ország jóléte más úton, mint alkotmányos állásunk teljes helyreállítása által, el nem érhető; valamennyien meg vagyunk győződve, hogy ez ország virágzó állapotba, olyanba, melyben egypár heti aszály a nemzetet az ínség veszélyének nem teszi ki, mindaddig nem jöhet, míg ezen országnak alkotmányos kormánya nem lesz. Ezt a kérdést tehát közöttünk vitatni meggyőződésem szerint fölösleges.

A kérdés, mely fölött határoznunk kell, egyedül az, mit tegyünk a népet fenyegető veszély elhárítására a jelen állapotban? És fölfogásom szerint válaszunk e kérdésre nem lehet más, mint az, hogy tennünk kell mindent, amit tehetünk.

Én, tisztelt Ház, nem irigylem senkitől azon boldogító érzetet, hogy magát a néphez közelebbnek érzi, magát a nép különös képviselőjének gondolja. Szintúgy nem irigylem azon boldogságát sem, hogy magát a jövő eszméjének egyedüli szószólójául tekinti. Egyébiránt részemről azt hiszem, hogy a népnek képviselői vagyunk valamennyien, hogy a néphez egyaránt közel állunk valamennyien, és hogy valamint ebben helyezzük büszkeségünket, úgy a kötelességeket is, melyek ezzel járnak, híven fogjuk teljesíteni valamennyien.

De nekem úgy látszik, hogy főképp e kérdésnél nem a jövő eszméinek fejtegetése képezi föladásunkat. Lelkesülni tudok én is a jövő eszméje iránt; de azért hiszem, hogy a jelenről sem szabad megfeledkeznünk, és hogy ezen kérdést tisztán a jelen szempontjából kell megítélni.

Fölfogásom szerint a képviselőház bizonyosan sohasem érezte azon abnormis helyzetet, melybe nem saját hibájából, de mások által jutott, annyira, mint éppen ezen pillanatban, midőn segíteni kellene. Nem ez az egyedüli eset az, melynél a képviselőház fájdalmasan érzi, hogy mert felelős kormánya nem lévén, azon viszony, melynek alkotmányos országban a kormány és a képviselőház között létezni kell, nem létezik és nem létezhetik, a nemzet képviselői sem tehetik azt, mire magokat más viszonyok alatt fölhíva éreznék.

De ha nem tehetünk is annyit, amennyit tenni óhajtanánk, tennünk kell mindent, amire képesek vagyunk, s így az első és fő kérdés az: mennyire terjed e lehetőség?

Minthogy felelős kormányunk nincs, mely a törvényhozó testtel érintkezésbe állván, avval a bajnak mily módon való elhárítása fölött tanácskoznék, a jelen pillanatban nem tehetünk mást, mint hogy őfelségét, mint aki a végrehajtó hatalommal rendelkezik, megkérjük, tegyen meg mindent, amit a baj enyhítésére célszerűnek tart, és kinyilatkoztatva részünkről, hogy amennyiben az ínség enyhítésére szükséges intézkedésekhez a képviselőház közreműködése kívántatnék, a képviselőház kész mindenre, mi az alkotmány határai között lehetséges, hogy a nép ínségén gyökeresen segítve legyen. Ennél többet a jelen körülmények közt nem tehetünk; s a képviselőház ily értelemben szerkesztett fölírásban fejezte volna ki ezen határozatát, ha tudomására nem jutott volna, hogy őfelsége értesülvén az ország szomorú állapotáról, fejedelmi kötelességei ezen legszebb részének teljesítéséhez, minden fölszólítást megelőzve, már hozzáfogott. Ily viszonyok alatt nem marad egyéb hátra, mint hogy nézeteinket határozatba foglalva, ebben egyszersmind kifejezzük azon reményünket, hogy a szükséges segélyezés mielőbb eszközöltetvén, az a nép szívét és bizalmát megnyerő pontossággal és gyorsasággal és kizárólag a kitűzött célra fog fordíttatni, és hogy amennyiben a képviselőház a fejedelem magas szándékait elősegítheti, kész mindenre, ami a törvény és alkotmány körén belül hatalmában áll. Mást a képviselőház fölfogásom szerint nem tehet, s éppen azért, mert mást nem tehetünk, egész kiterjedésben elfogadom Deák Ferenc tisztelt képviselőtársunk indítványát.

Mondottam itt, hogy ha az indítvány elfogadtatnék, ezáltal olyasmi határoztatnék el, mi t. képviselőtársunk, Deák Ferenc más alkalommal kifejezett nézeteivel meg nem egyez. Én részemről éppen nem érzem magamat fölhíva arra, hogy e tisztelt képviselőtársunk következetessége mellett szót emeljek; amennyiben azonban a képviselőháznak eddigi nyilatkozatai éppen úgy a mi faktumunk, kik azokat, miket Deák Ferenc indítványozott, elfogadtuk, én részemről tiltakozom a következetlenség vádja ellen. Én ugyanis eddigi és mostani eljárásunkban semmi következetlenséget nem látok; sőt abban, amit most teszünk, látom világos és egyenes következését előbbi határozatunknak. Azt hiszem, t. Ház, hogy a következetesség nem abban áll, hogy mindig egyet és csakis egyet mondjunk el, hanem abban, hogy híven ragaszkodva elveinkhez, szem előtt tartva kötelességeinket, tegyük minden pillanatban azt, amit a nép érdeke, amit kötelességünk tenni parancsol. Vannak körülmények, hol ugyanazon állítások ismétlése célszerű; s éppen azért igen célszerűnek tartom, hogy az indítványozott határozatban mondassék ki, hogy az ország minden bajainak gyökeres orvoslását csak valóságos alkotmányosságtól, törvényeink tettleges helyreállításától várja. Célszerűnek tartom, hogy ez a határozatban megemlíttessék, mert oly helyzetben vagyunk, hogy meggyőződésem szerint, valahányszor a képviselőház felszólal, ez alapelvet nem hallgathatja el. De ha jó ezen meggyőződésünket minél többször minden alkalommal kimondanunk, egyedül ez elveknek kimondása által még nem tettünk eleget kötelességünknek - s most legyen szabad nekem is egy latin idézettel élnem. A nagy Cato minden alkalommal elmondá: „Carthaginem censeo esse delendam.” Kövessük e példát, s mondjuk el mindig, hogy ezen ország soha megelégedett, soha boldog, soha biztos nem lesz addig, míg az alkotmány helyre nem állíttatik, míg viszonyainknak törvényes alapja nem lesz. De ne felejtsük el, hogy midőn a nagy római minden beszédét a „Carthaginem esse delendam”-mal kezdette vagy végezte, emellett pontosan teljesítette minden egyes pillanatban kötelességét, arra fordítva gondját, hogy a római nép úgy kormányoztassék, hogy egykor sokszor ismételt óhajtása teljesülhessen. Ekként cselekedjünk mi is.

1866

FELIRATI INDÍTVÁNYOK ÜGYÉBEN

A két indítvány, mely a Ház asztalára letétetett, megegyezik abban, hogy mind a kettő kimondja, hogy az ország súlyos sérelmei a kegy. kir. leirat által orvosolva nincsenek. És ez igen természetes. A kegy. kir. leirat kimondja őfelségének azon meggyőződését, hogy a birodalom belügyeinek szervezése állandó alapokon csakis a népek alkotmányos érzületének teljes kielégítése által eszközölhető; a kegy. kir. leirat kimondja őfelségének azon óhajtását, hogy föliratainkban kimondott kívánataink egy felelős minisztérium kinevezése és helyhatósági rendszer helyreállítása által mielőbb teljesíttessenek; és kifejezi őfelségének azon szándékát, hogy a felelős kormányzati rendszert nemcsak Magyarországban, hanem általánosan életbe léptetni óhajtja. De miután a népek alkotmányos érzületét bizonyos elvek helyeslése által kielégíteni nem lehet, hanem arra ezeknek alkalmazása szükséges; miután kétségbevonhatlan, hogy a felelős kormányzat behozatalára rossz előkészület, ha a kormányzat nem felelős kormány által folytattatik; és miután a bizodalom, mely minden fontos ügy elintézésének első feltétele, addig nem létezhetik, míg annak igazolására a fejedelem szándékain kívül semmi egyebet nem hozhatunk fel, és minden, mit az országban magunk körül látunk, az egész kormányzati rendszer, ellenmond azon reményeknek, melyeket a fejedelem szándéka bennünk ébresztett: arra nézve, hogy a leiratot kielégítőnek nem tarthatjuk, csak egy vélemény lehet közöttünk; fölöslegesnek találom tehát az indítványoknak azon részét bővebben indokolni, mely idevonatkozik.

Tisztelt barátom, Debrecen város képviselője, kormányunk eddigi eljárása módjáról is elmondá nézetét. Erre nézve fölöslegesnek tartom, hogy bővebben szóljak: mert hiszen erre nézve is egyetértünk. Ha én kormányunk eddigi eljárását tekintem: akaratlanul nem ugyan egy államférfiú, de azon nagy tudós jut eszembe, ki akkor, midőn Syracusa bevétetett, a tenger partján a homokba vont köreit méregette. Teljes meggyőződésem, hogy kormányunk egész eljárásában, melyet mi közönséges emberek meg nem foghatunk, csak a haza jövőjét tartja szem előtt, éppen úgy, mint Archimedes akkor, midőn köreit méregette, bizonyosan csak Syracusa megmentését tartotta szem előtt. Megengedem azt is, hogyha jelen kormányunk egy félszázadot lát maga előtt, melyben politikáját folytathatja, talán unokáink bámulni fognák a kombináció merészségét, mellyel az alkotmányosságot minden alkotmányos élet felfüggesztése által alapította meg, a birodalom erejét azáltal, hogy minden részét lehetőleg meggyöngíté, a közmegelégedést azáltal, hogy minden kívánat teljesítését megtagadá; megengedem, hogy a homoeopathia ezen új neme, mely az állambetegség orvoslására használtatik, és mely abban áll, hogy szigorú diéta mellett az alkotmányos szabadságnak orvossága infinitesimalis adagokban nyújtatik, hogy, mondom, a homoeopathia ez új neme még csodákat művelne.

Én nem vádolok senkit a múlt csalódásaiért. De miután e csalódások többé nem léteznek; miután ha valaki még úgy behunyja is szemét, a boldogító álmot, mely alatt e birodalom a fennálló formák mellett ellenállhatatlannak látszott, senki nem idézheti többé vissza; miután ezen pillanatban, midőn a birodalom száz és ezer sebekből vérzik, midőn azt minden oldalról veszélyek környezik, senki nem ámíthatja magát azon reménnyel, hogy e sebek orvoslására csak az idő, e veszélyek elhárítására csak a népek kimeríthetetlen türelme szükséges: én azt hiszem, megszűnt mindaz, mi a kormány eddigi eljárásának mentségéül vagy csak magyarázatául is szolgálhatna.

Miután azonban e részben is azt hiszem, egy véleményben vagyunk, fölöslegesnek tartom e tárgyról is tovább szólani; szorítkozom tehát tisztán arra, miben a két indítvány, mely a Ház asztalán fekszik, elágazik; arra, miben én tisztelt barátommal, Debrecen városa követével, nem érthetek egyet.

Megengedi a t. Ház, hogy okaimat elmondhassam.

Miután mi a jogfolytonosság elvéből indulunk ki, arra nézve egyet kell értenünk, hogy addig, míg a törvényes állapot tökéletesen helyreállítva nincs, a törvényhozás nincs oly helyzetben, hogy kötelező törvényeket alkothasson. A törvényhozás határozatai kifejezhetik nézeteinket, kifejezhetik a törvényhozásnak készségét, hogy bizonyos föltételek alatt egyes törvények megváltoztatására hajlandó; de se létező törvényeket nem változtathat meg, se újakat nem alkothat. Midőn tehát őfelsége által az utolsó ülésszak kezdetén arra szólíttatunk fel, hogy azon ügyeknek miként rendezésére nézve, melyek hazánk és a birodalom közös érdekeiből folynak, javaslatot tegyünk, az első perctől tudnunk kellett azt, hogy e kívánalmat nem teljesíthetjük azáltal, hogy ez ügyre nézve törvényeket alkossunk; sőt meg voltunk győződve arról is, hogy nem alkothatunk még kimerítő törvényjavaslatokat sem, nem lévén körünkben senki a kormány részéről, kitől az egyes kérdésekre nézve a szükséges fölvilágosításokat kérhettük volna. És ha az utolsó ülésszak alatt - ámbár ezt tudtuk, és föliratainkban világosan kifejeztük - ugyanazon föliratainkban mégis készségünket nyilvánítók arra, hogy ez ügyek tárgyalásába ereszkedni fogunk; ha ezen munkálatunknak előkészítésére hatvanhét tagból álló bizottságot küldöttünk ki; és ha a március 3-i leirat után, mely mint akkor sokan hitték, egyes kormányférfiak által csak azért tanácsoltatott, hogy a vérmes remények, melyek egyes honpolgárokban a törvényes állapot gyors helyreállítása iránt támadtak, lelohasztassanak, ha mondom, ezen leiratra adott válaszunkban ezen készségünk kinyilatkoztatását ismételtük: ennek oka kétségkívül nem lehetett az, hogy akkor a törvényes állapot helyreállítása iránt vérmes reményekkel viseltettünk. A törvényhozásnak arra, hogy azt tegye, más okainak kellett lenni, oly okainak, melyek előtte célszerűnek mutatták, ha ezen fontos kérdésekre nézve nyilatkozik, még akkor is, ha ezen nyilatkozatnak közvetlen eredményét nem várja. Ezen okok pedig, legalább azok, melyek engem arra határoztak, hogy ezen ügyek tárgyalásába még a törvényes állapot tettleges helyreállítása előtt is belebocsátkozzam, a következők:

Először meg voltam győződve, hogy miután az országnak képviselői ezen ügyeket tárgyalva, a sanctio pragmaticából ránk háramló kötelességeken kívül csak az ország érdekeit tarthatják szem előtt. A törvényhozás ezen ügyekre nézve semmi esetre sem állíthat föl oly elveket, melyeknek elfogadása az országra nézve bármily körülmények között veszélyes volna. Egyesek csalatkozhatnak, de a legnagyobb bizonyossággal merem állítani, hogy ebben a Ház többsége csalhatatlan. A Ház többsége a közös ügyek mikénti tárgyalására nézve nem állíthat föl soha oly elveket, melyek Magyarország érdekeivel, s melyek főképpen ez érdekek legfőbbikével, törvényes függetlenségünkkel s önállóságunkkal ellentétben állnának. Ha tehát a t. Ház a törvényes állapot helyreállítása előtt is belebocsátkozott ezen kérdések tárgyalásába, ezt azért tette, mert ezt az országra nézve teljesen veszélytelennek tartotta.

És ez volt első okunk.

A másik ok az volt, hogy ezen kérdéseknek tárgyalását nemcsak veszélytelennek, sőt kívánatosnak tartottuk; kívánatosnak azért, mert éppen ezen kérdések megoldásának módja az ország jövőjére nézve a legnagyobb fontosságú, a pragmatica sanctiónak elfogadása óta a magyar törvényhozás soha fontosabb kérdésről nem tanácskozott; szükségesnek tartottuk tehát, hogy ezen kérdésekre nézve az országban egy erős, szilárd közvélemény alakuljon. Egyéb kérdéseknél is ily közvéleménynek alakulása mindig kívánatos, de itt nélkülözhetetlen. Nem elég az, t. Ház, hogy ezen kérdésekre nézve mi képviselők jöjjünk tisztába; nem elég az, hogy ezen kérdésekben a nemzet egyes vezetőknek szava után induljon: ha valahol, itt szükséges az, hogy minden magyar embernek meghatározott véleménye legyen. Márpedig erős, szilárd közvélemény alakítására más módot nem ismerek Magyarországban, mint a törvényhozás tanácskozásait, miután a szabad sajtó nálunk sokkal újabb, semhogy tőle ily közvélemény alakítását várhatnók. Azonkívül mindazon koholmányoknak és álhíreknek, melyek

törekvéseink indokai és céljai iránt köröztettek, és melyek igazságos ügyünktől a lajtántúli népek rokonszenvét elvették, nem léphetünk sikeresebben elébe, mintha ez indokok és célzatok iránt maga a törvényhozás nyilatkozik. Végre, t. Ház! a jelen korban - és ez századunk legszebb kiváltsága - nem nélkülözheti senki a közvéleményt. Nemzeteknek, mint egyeseknek, arra, hogy sikert vívjanak ki, szükséges, hogy azon ügy, melyért síkra szállnak, mindenki által igazságosnak ismertessék el. Utolsó törvényhozásunk föladatául tűzte ki magának követeléseink törvényes oldalának kifejtését; és ha akkori föliratainknak más sikere nem volt is, azt elértük, hogy követeléseink törvényessége, hogy históriai jogaink ereje elismertetett mindenki által. De napjainkban, t. Ház! a históriai jog egymaga nem elégséges arra, hogy oly intézményeket fenntartson, melyek az államnak szükségeivel és a népek jólétével ellenkezésben állnak: és ez az, mi a mi törekvéseink ellen felhozatik. Miután tehát érdekünkben fekszik, hogy e részben is törekvéseinknek az európai közvélemény támogatását megnyerjük, bizonyos, hogy ezt nem érhetjük semmi által el jobban, mintha megmutatjuk Ausztria népeinek és az egész világnak, hogy az, mit mi követelünk, nemcsak a históriai joggal egyezik meg, hanem se a lajtántúli népek alkotmányos szabadságának, se a birodalom azon nagyságának útjában nem áll, melynek fenntartása egész Európa érdekében kívánatos.

Nem a vérmes remények, melyek a törvényes állapot helyreállítása iránt bennünk ébredtek, hanem ezen okok bírtak engem arra, s bírták arra a Házat is, hogy az utolsó ülésszak alatt, ámbár a törvényes állapotot helyreállítva nem látta, e fontos kérdések tárgyalásába ereszkedjék.

És én, t. Ház, a jelen körülmények közt nem látok semmit, mi engem arra bírhatna, hogy e határozatot megváltoztassam. Azon elveknek kijelölése, melyek szerint mi a hazánk és a birodalom közt létező közérdekekből folyó ügyek rendezését célszerűnek tartjuk, most nem veszélyesebb, mint akkor volt; sőt ha e részben valami változott, én azt hiszem, hogy, miután az utolsó események után az arány, melyben Magyarország a birodalom többi országaihoz áll, megváltozott, és miután a birodalom Németországtól elvált: azon törekvéseknek sikere valószínűtlenebbé vált, melyekkel hazánk germanizációját célozák, s ha veszély fenyegetheté hazánkat a birodalom részéről, ez kisebbé lett. Most, mint akkor, érdekünkben fekszik, hogy e fontos kérdésekre nézve az országban erős közvélemény alakuljon; most, mint akkor, kívánatos, hogy a lajtántúli népeket és egész Európát meggyőzzük, hogy nem követelünk semmit, mi az ő érdekökkel és a birodalom fennállásával ellenkezik. Márpedig, t. Ház, senki nem tagadhatja, hogy az úgynevezett tizenötös bizottság munkálatának közzététele által ezen célok elérve nincsenek: mert ha e bizottság minden egyes tagja minden egyes kérdésre nézve teljesen egyetértett volna is, nem egyes képviselők, hanem csak összes törvényhozásunk véleménye az, mi a közvéleménynek irányadóul szolgál; és a lajtántúli népek és Európa nem egyes képviselőnek, hanem csak a törvényhozásnak nyilatkozatai szerint fognak ítélni szándékainkról.

Úgy látszik, t. Ház, némelyek azt, ha mi az úgynevezett közös ügyek tárgyalását azon úton, melyen azt a múlt ülésszak alatt megkezdettük, folytatjuk, a kormány vagy a birodalom iránt tett koncessziónak nézik, melyet megadunk akkor, ha reményeink nőnek, s megtagadunk akkor, ha reményeink csökkennek. Én, t. Ház, e nézetben nem osztozom. A sanctio pragmaticánál fogva mi bizonyos kötelességeket vállaltunk magunkra, azokat, melyeket a közvédelem érdeke követel; de tagadhatlan, hogy ugyanazon alapon a birodalom többi országainak szintén vannak kötelezettségei a mi irányunkban is: és az, hogy e kötelességek szabatosan meghatároztassanak, hogy ezen kötelességek teljesítésére nézve biztosságot szerezzünk magunknak, nem kevésbé fekszik a mi, mint a birodalom másik felének érdekében. Az tehát, hogy ez ügyeknek tárgyalása által a mód iránt, mely szerint e közös kötelességek teljesíttetni fognak, biztosságot szerezzünk magunknak, nem koncesszió, melyet a kormány irányában teszünk, hanem tisztán oly dolog, mely éppen úgy a mi, mint mások érdekében fekszik: annyival

inkább, mert ha a múltra visszatekintünk, kétségkívül nem fogja senki mondani, hogy azon mód, mely szerint ezen ügyek eddig tárgyaltattak, valakit kielégíthetett; s mert mindazon sérelmek, melyeknek orvoslását századokig hasztalanul kerestük, főképp onnan eredtek, hogy Magyarország azon ügyekre, melyek közös érdekeinkből folytak, nem gyakorolta azon befolyást, mely Magyarországot törvényeink értelmében és a dolog természete szerint mint alkotmányos országot megillette volna. Midőn tehát ezen kérdések tárgyalásába beereszkedénk, és azt most folytatjuk, se a kormány iránt bizalmat nem nyilvánítunk, se bárkinek nem teszünk koncessziókat; hanem tesszük és teljesítjük egyedül azt, ami saját érdekünkben fekszik.

De miért folytassuk tárgyalásainkat, ha előre látjuk, hogy azokban eredményesen nem haladhatunk? És többször hallám, hogy ehhez kilátásunk nem lehet, míg felelős minisztérium nem vesz részt tanácskozásainkban. Ha valaki, én sajnálom, mélyen, hogy a törvényes kormányforma helyreállítva nincs: nemcsak azért, mert nagyobb szerencsétlenség országot alig érhet, mint ha abban oly kormány létezik, melyet már formájára nézve senki törvényesnek nem ismerhet el; hanem azért is, mert a civilizáció jelen stádiumában minden nemzetnek fő szüksége, hogy jól kormányoztassék, jól és alkotmányosan pedig felelős minisztérium nélkül kormányozni nem lehet. Meg vagyok győződve arról is, hogyha padjainkon felelős miniszterek ülnének, a kérdések, melyek előttünk feküsznek, sokkal könnyebben és tökéletesebben lennének tárgyalhatók. De hogy azért, mert körünkben felelős minisztereket nem látunk, a közös érdekekből folyó ügyek nem lennének tárgyalhatók; hogy, hacsak tanácskozásainkban ily kormány részt nem vesz, mi azon elveket, melyek szerint a közös ügyek kezelését hazánk s a birodalom érdekében legcélszerűbbnek tartjuk, föl ne állíthassuk: ezt, t. Ház, nem ismerhetem el. A parlamenti kormánynak nagy előnye meggyőződésem szerint nem azon hatásban keresendő, melyet a kormány a törvényhozásra gyakorol, hanem abban, melyet parlamentarizmus mellett a törvényhozás a kormányra gyakorol. Hogy pedig a törvényhozás, ha padjain a kormány tagjai nem ülnek is, a legfontosabb kérdésekre nézve üdvös elveket állíthat föl, sőt törvényeket alkothat, azt bizonyítják 1848-i törvényeink, melyeket hasonlóan a kormánynak részvétele nélkül alkotánk, s melyekre a nemzet hálával hivatkozik, s bizonyítják 1861- és 1866-i föliratáink, hol a nemzetnek érzületét híven fejeztük ki, s azon elveket állítottuk föl, melyekhez az most is ragaszkodik, ámbár kormánypadjaink üresen állottak.

Megengedem, hogy a dolgok jelen állásában, ha a közös érdekek iránt az utolsó ülésszakban megkezdett tárgyalásokat folytatjuk is, határozatainknak közvetetlen eredményei nem lesznek; de ez engem attól, hogy megkezdett tanácskozásainkat folytatva, e fontos ügyekre nézve nyilatkozzunk, nem tarthat vissza. Tekintsünk vissza a múltra. Tekintsünk vissza az utolsó harminc éven át történtekre. Vajon mindaz, mi mellett a törvényhozás harminc éven keresztül fölszólalt, olyan volt-e, minél fölszólalásunknak eredményét azonnal remélhettük? Vajon mindazt, amit nemzetiségünk megszilárdítására, a vallásszabadság és jogegyenlőség megalapítására tettünk, oly körülmények közt tettük-e, hogy fölszólalásunknak eredményét azonnal remélhettük? Nem voltunk-e meggyőződve, hogy midőn elveink mellett küzdünk, határozataink hússzor visszaküldve a főrendek által, ha végre fölterjesztetnek is, helybenhagyatni nem fognak? És nem küzdöttünk-e azért mégis ernyedetlenül, nem állítottuk-e föl elveinket, nem támaszkodva másra, mint azon meggyőződésre, hogy ami igazságos és törvényes, annak végre létesülni kell? És nem vagyunk-e most is hasonló helyzetben? Megengedem, sőt hiszem, hogy a jelen kormány azon elveket, melyeket a közös érdekekből folyó ügyek kezelésének módjára nézve felállítunk, elfogadni nem fogja; de ne gondoljuk azért, hogy fáradságunk hasztalan. Állítsuk föl azokat úgy, mint hazánk törvényes függetlenségének és önállóságának megoltalmazására legjobbnak tartjuk, és hogy fölállított elveink egyszersmind a lajtántúli népek alkotmányos szabadságát s a birodalomnak fennállására szükséges hatalmát biztosítsák: és legyünk meggyőződve, hogy ha az, amit ekként fölállítottunk, a

jelen pillanatban még nem fogadtatik el; ha kezünk, melyet a kiegyenlítésre nyújtunk, most visszautasíttatik, azért, mert midőn azt tesszük, másik kezünkkel hazánk alkotmányának lobogóját tartjuk föl: ne féljünk, az idő közel van, midőn a kéz el fog fogadtatni - nem a jelen kormány által, hanem azok által, kik azt követni fogják, s a birodalom népei által. Mert, habár az előbbi ülésszakban megkezdett tárgyalásainkat folytatva, azoknak közvetlen eredményéhez nem volna is semmi bizodalmunk: egyről nem kétkedem, s ez az, hogy a várt eredmény be fog következni azon pillanatban, amelyben őfelségének magas szándékai teljesülni fognak, s a Lajtán túl az alkotmányos szabadság egy szép reményből valósággá válik.

Tisztelt barátom, Deák Ferenc indítványát pártolom.

1866

DUALIZMUS

A nagy nehézség, mely Magyarország jogköveteléseinek ellenére emeltetik, azon állítás, hogy a dualisztikus szerkezet, minőt mi kívánunk, nagyobb államban lehetetlen. Európa példája hozatik fel, melynek területén állítólag soha hasonló állam nem létezett.

Talán ellenkező példákat hozhatnánk fel. Régibb időben Skócia, Irland és Anglia, a viszony, melyben a belga tartományok Ausztriához álltak, s Anglia s Hannovera, sőt napjainkban Svécia és Norvégia viszonya talán kétkedővé tehetnének azon apodiktikus állítások iránt, melyekkel a dualizmus ellenei fellépnek; de ha megengedjük, hogy mindezen példák lényegesen különböznek azon állapottól, melybe a birodalom elvei szerént szavazva jutna, s hogy ezen állam csakugyan unikum volna. Vajon nem áll-e ez minden más államokra nézve. Nem unikum-e a maga nemében Franciaország és Anglia és Németország. Egyátaljában hol van azon állam, melynek szervezetét egy más államra alkalmazni lehetne; s nem fekszik-e ennek magyarázata azon tagadhatatlan tényben, mely szerént minden állam, mint minden egyes, különös jellemmel bír, egy, hogy úgy mondjam különös személyességgel bír, s így különös szükségekkel is.

Azon állítás, hogy egész Európában már a dualizmus elvei szerént rendezett állam nem létezik, a dualizmus lehetetlenségét éppen nem bizonyítja tehát, s valóban nagy szemtelenség vagy a létezett viszonyoknak teljes ignorálása szükséges annak, ki ezt nálunk állítja, azaz állítja azon monarchia körében, mely századokon át mint dualizmus fejlődött, s lett naggyá, s miután e térről lelépett, feltarthatatlan süllyedésnek indult.

Bébizonyíttatik, az osztrák birodalom mindig dualizmus volt,
hogy a monarchiának magyar és nem magyar részeit
mindig csak perszonális unió kötötte egymáshoz

A múlt nagy befolyást gyakorol az állam kifejlődésére, de a múlt nem minden, s abból, mert a viszony Magyarország és a birodalom között eddig csak a perszonális unióra volt alapítva, nem következik, hogy az mindig így maradjon. Eldődeink 681-ben, 723-ban lényeges változásokat tettek azon viszonyokra nézve, melyekben Magyarország a birodalomhoz volt, s feltéve, hogy ez a törvényes formákban, a jogkontinuitás feltartásával történik, nincs semmi, mi által a jelen nemzedék hasonló joga korlátoztatnék. És ha például azt találjuk, hogy a dualizmust jövőre feltartani nem lehet, s egy, a Reichsrathoz hasonló testületnek szervezése s bizonyos közös dolgoknak erre bízása célszerű, bizonyosan úgy tőlünk függ, hogy azt tegyük, mint eldődeinktől az, hogy 681-ben a fiági, 723-ban a leányági örökösödést behozva az ország s Ausztria között létező viszonyt állandóvá tegyék.

Némelyek, főképp a lajtántúli barátjaink, minden felforgó kérdések megoldásának egyedüli módját viszonyaink ily módoni elintézésében keresik, és azon uraknak, kikkel ellenkező nézetben lenni szerencsés vagyok, nem kis lelki örömére szolgál, hogy felhozhatják, miként én magam, ki a 861-i országgyűlésen határozottan a Reichsrat ellen nyilatkoztam, egy előbb írt röpiratban éppoly határozottan egy, a Reiclisrathoz hasonló oly institúció mellett nyilatkoztam, melyben Magyarország s a birodalom képviselői közös érdekeiket közösen rendezzék el.

Ha annak, mi ezen kérdésben személyes, a legkisebb fontosságot tulajdonítanám, vagy valaha más következetességet ambicionáltam volna, mint azt, hogy közdolgokhoz szólva mindig azon nézetet védelmeztem, melyet a hazára nézve leghasznosabbnak tartottam, még azon

esetben is, ha az, mit a megváltozott körülmények szerént azidőszerént üdvösnek tartok, azon nézetekkel, melyeket elébb e tárgyban kifejeztem, ellenkezésben állna; ha arra - mi itt kétségenkívül csak azért hozatott fel, hogy személyemre homályt vessen, hasonló módon, azaz csak személyem érdekében válaszoljak, talán csak azt kellene említenem, hogy a röpirat, melyet NN úr, úgy látszik, nagy élvezettel olvasott, nem saját nevem alatt, nem is magyarul, s így valószínűleg nem is magyarok számára készült, s hogyha azon módosítások, melyek a birodalom szervezetében később történtek, csakugyan e röpiratnak tulajdoníthatók, akkor az alkalmasint megtette a hatást, melyre célozva vala.

Felhozhatnám még talán azt is, hogy a napi politika nem örökigazságokkal foglalkozik, hanem napi kérdésekkel. Hogy e tudomány nagymértékben hasonló az orvosi tudományhoz, s hogyha valakinek szemrehányást teszünk, mert egy egykor maga által indítványozott rendszabályt később károsnak hirdeti, nem sokkal jogosabban járunk el, mint ha az orvosnak azt hánynók szemére, hogy az érvágást vagy orvosságot, melyet tegnap szükségesnek tartott, ma veszélyesnek hiszi. - Igaz ember az ily véleményváltozást csak akkor nevezi következetlenségnek, ha a létező viszonyok egészen a régiek maradtak volna, mit a jelen esetben aligha mondhat valaki.

Az események, melyeken a birodalom 1858-tól 61-ig keresztülment, oly nagyszerűek, hogy általok nemcsak a birodalomnak külső állása és egész belső szerkezete, hanem még azon uraknak nézete is tökéletesen megváltozott, kik most következetlenséget vetnek szememre, s pedig éppen ezen kérdésre nézve, minthogy bizonyos, hogy midőn az említett röpirat megjelent, senki annak tartalmával megelégedve nem mondá magát, s hogy az, mi most a politikai bölcsesség kánonjának ismertetik el, akkor nemcsak pártolásra nem, sőt a legnagyobb ellenzésre talált.

E változásnak *igazolása* teljesen megváltozott körülményeinkben fekszik, minthogy azonban ugyanazon változások, melyek a birodalom körében történtek, nézeteinkre oly egészen különböző hatást idéztek elé, talán magyarázattal tartozom, mik azon okok, melyekért én, ki 858-ban a birodalom közös ügyeinek egy közös testületben tárgyalását ajánlám, melyekért én, mondom, most minden ily szervezet ellen nyilatkozom.

Nem fárasztanám a tisztelt Házat saját véleményeim igazolásával, ha nem tapasztaltam volna nagy bámulatomra, hogy véleményeim módosulása a Ház egyik oldalánál a discussio oly kedves és érdekes tárgyát képezi, s ha az, mit elmondandó leszek, nem lenne alkalmatos az egész előttünk fekvő ügynek felvilágosítására.

Kinyilatkoztattam 858-ban, hogy a birodalomnak oly módoni elrendezését tartom célszerűnek, mely mellett a birodalom egyes részei belső dolgaikat teljes függetlenséggel rendezvén, azokkal, mik az öszves birodalommal közösek, egy szabad választásokon alapuló közös törvényhozás által határoznak.

Hogy a birodalomnak föderatív alapokon való szervezése, mely által Magyarországnak a birodalomban való viszonya és egész politikai helyzete tetemesen megváltoznék, csak az ország hozzájárulásával történhetik, s hogy az országot csak oly törvényhozás képviselheti, mely a jogosan fennálló 848-i törvények értelmében választott képviselőkből áll, ezek oly dolgok, mikről, akinek az alkotmányosságról fogalma van, bizonyosan kétsége nem lehet; de azon kikötés mellett, tekintve múltunkat, a jelennek megváltozott körülményeit s azon nagy veszélyeket, melyek jövőnket fenyegetik, úgy látszik, mintha a birodalomhoz való eddigi helyzetünk ily módoni megváltoztatására legalább éppannyi, sőt több okok szólanának, mint melyek eldődeinket egykor a fiörökösödés vagy a sanctio pragmatica elfogadására bírták.

Ha a viszonyok által több különböző országok együttmaradása szükségessé válik, ezen egység a szabadsággal együtt csak a föderáció formája szerént eszközölhető. A múltban számtalan

példa, a jelenben a svájci s amerikai unió legjobb bizonyságot nyújtanak, hogy a föderatív forma mellett nemcsak a politikai, hanem egy individuális szabadságnak s az egyes részeknek, mikből az ily föderatív állam áll, legnagyobb önállása lehetséges. A birodalomnak, ily módon rendezve a dolgokat, a monarchiái vagy dinasztikus szempontból tekintve veszélyesnek látszhatott. Mert ha a kapocs a birodalom egyes részei között, melyet eddig kizárólag a dinasztia képezett, egy közös törvényhozásban kerestetik, ez fennállásának egyik fő garanciájától fosztatik meg, mely éppen abban állt, hogy fennmaradása a birodalom fennmaradásával ugyanazonosítva volt, s azonkívül a föderatív forma a dolgok természete szerént szűk körökbe fogná szorítani a végrehajtó hatalomnak [sic!]; de ha Magyarország speciális érdekeit tekintjük, ezekre nézve nincs semmi okunk aggodalomra.

Magyarország az egész birodalomnak oly nagy részét képezi, mint önálló egész vagy része az egésznek, annyival nagyobb minden többi egyes részeknél, hogy ezen országnak érdekei a közös törvényhozásnál bizonyosan háttérbe szoríttatni nem fognak. - Sőt, amely arányban nő a birodalomban az alkotmányosság, amely arányban nagyobb befolyást nyer a törvényhozás, azon arányban nő s nőne a dolgok természete szerént Magyarország befolyása is, úgyhogy én, mint akkor, úgy most teljesen meg vagyok győződve, hogy a birodalomnak föderatív szervezése nem Magyarországnak a birodalomban való felolvadását, hanem ezen országnak szupremáciáját vonná maga után.

Hogy azonban ezen eredményt várhassuk, két feltétel kívántatik, melyet 858-ban még létezőnek gondolhattunk, vagy legalább elérhetőnek, s melynek nemlétéről most már meg vagyunk győződve.

E feltételek elseje az, hogy akik a föderációba lépnek, azt jó szívvel tegyék s azon elhatározott szándékkal, hogy a föderációt minden tőlök kitelhető módon fel fogják tartani.

A második, hogy az osztrák föderatív államnak minden egyes részei senki máshoz lekötve ne legyenek.

Az elsőre nézve Magyarország, Erdély, Horvátország tisztán s világosan kimondták az ellenkezőt; de a többi tartományok részéről is sok történt, mi az egyetértést - melyre éppen ily föderáció első kezdetében annyi szükség lenne, állandóan megzavarta.

A másodikra nézve - a német egység kérdése ismét előtérbe lépett.

És vajon ily viszonyok között egy, a Reichsrathoz hasonló rendezésnek mi következése lehetne.

Hosszú veszekedés magunk között.

Hosszú veszekedés Németországgal, míg az a birodalom német tartományait tőlünk vagy mi azokat Németországtól végképp elszakítottuk. Hosszú, végtelen veszekedés, ha csakugyan szomszédaink arra időt engednek s a birodalom gyengeségét annak felforgatására nem használják fel.

Szükség, hogy a birodalom s hazánk viszonyai végre definitív rendeztessenek el. E szüntelen bizonytalanság, e belső küzdelem, mely a birodalom s hazánk legjobb erejét felemészti, nem folytatható mindkettőnknek kára nélkül, de vajon a szerkezet mi lenne más e küzdelem folytatásának egy más, a többieknél még sokkal veszedelmesebb forma alatt.

Vannak pillanatok, melyek a közdolgokban nagyobb őszinteséget kívánnak, mint minő a parlamentális szokásokban fekszik, s én a jelen pillanatot ilyennek tartom.

A fennálló viszonyok rossz következései

Három százada vagyunk együtt Ausztriával, s e három század történetünk legszomorúbb része, s még Ausztriára nézve sem kedvező.

Ha Ausztriának nem magyar tartományait más szomszéd s hason fajú országokkal öszvehasonlítjuk, azok sem vagyonosság, sem míveltség tekintetében nem állnak magasabban. Kiszítták Magyarországot, de nem gazdagodtak, mert a materiális előnyért fel kelle áldozni politikai szabadságukat, s ez megrontá materiális jólétüket is.

Hasonlítsuk öszve az ausztriai birodalmat más hason kiterjedésű s népszámú birodalommal, s mindenkinél hátrább áll, és mért.

Mert a birodalom három század olta egy, a joggal, a dolgok természetével és saját érdekeivel ellentétben álló, mert egy lehetetlen feladást tűzött ki magának.

Magyarország egy különálló szervezet, mely jogosultságát ezeréves történetében s geográfiai helyzetében találja, míg ellenben éppen története és geográfiai helyzete oda utalja, hogy támaszát Németországban keresse s találja, s azt harcaiban segítse.

A történet megmutatta, hogy Magyarország egy önálló egész, de megmutatta, hogy ez Németország minden szellemi küzdelmeiben részt vett, s hogy a két nemzet között számtalan szellemi kapcsok léteznek; ahelyett hogy Ausztria ezt elismerné, mit tett.

Históriai deductio

Ezen iparkodásnak rossz következései Németországra s hazánkra nézve. Vajon folytassuk-e ezen küzdelmet. Vajon oly organizmusban keressük-e a birodalom jövőjének biztosságát, mely által az a magyar nemzetnek százados törekvéseivel ellentétbe jön, melyeket a nemzet soha világosabban, soha határozottabban ki nem fejezett, s egyszersmind ellentétbe jön a német nép méltányos követeléseivel. Mert hogy a Reichsratnak formája, ha azt a magyar nép kénytelenségből elfogadná is, soha általa másnak, mint átmeneti rendszabálynak tekinteni nem fog, s hogy a Reichsrat eszméje a német egység eszméjével egyenes ellentétben áll, azt senki nem fogja tagadni, s én részemről éppen mert az osztrák birodalomnak fennállását oly dolognak tartom, melyből nemcsak Európára, de hazánkra haszon háramolhatik, egy oly kombinációnak elfogadása mellett sohasem fogok nyilatkozni, mely a sok provizóriumok után egy újat állít fel, s mely által a birodalom azon formákkal jön összeütközésbe, melyek a birodalomban s Európában a jelen pillanatban a leghatalmasabbak.

S ezzel kimondtam egyszersmint nézetemet azon organizmusra nézve, melyet a dolgok jelen állásában egyedül kivihetőnek tartok.

A dualizmus ez, azaz elfogadása azon elvek minden következésének, melyek szerént a nemzet az uralkodóházat királyainak választva az örökös tartományokkal összeköttetésbe lépett, teljes, hív, becsületes teljesítése azon elveknek, melyek a magyar törvény alapjait képezik, s melyekre annyi király megesküdött, s csak midőn ezen elvek létesíttetnek, melyeknek három százados ignorálása nemcsak Magyarországnak, de a birodalomnak annyi károkat okozott, akkor teljesítheti Ausztria azon kötelességeket is, melyekkel mint a Német Szövetség tagja a nagy német nemzetnek és Európának tartozik.

Szemünkre hányatik pártunknak, hogy az mindig a negatiók terén forogva semmi pozitív indítvánnyal fellépni nem akar. Íme pozitív programunk. -

Független Magyarország, a birodalom örökös tartományaival a perszonális unió által egyesülve.

Teljes önállása valamint a birodalom nem magyar tartományainak, úgy a magyar korona országainak, s azon számos érdekek tisztába hozására esetről esetre a birodalom két felének egyetértése.

Az, hogy Ausztria a német birodalomba belépve, azon akadályokat elhárítván, melyek a német egységnek útjában álltak, egyszersmint azon helyet foglalja el, mely azt megilleti.

És én nem hiszem, hogy azokat, kik ily programmal lépnek fel, azzal lehessen vádolni, hogy Ausztria megrontásán céloznak.

Kik a birodalomnak oly organizmust akarnak adni, mely mellett egyes részeinek szabad kifejlődése biztosíttatik, kik valamint egyrészről minden konfliktust azáltal akarnak kikerülni, hogy a birodalom két külön részét erőszakkal nem egyesítik, úgy gondoskodnak, hogy minden közös érdekek célszerű elintézésére a közös program ne hiányozzék.

Kik Németország egységét akarják, s akarják azt, hogy Ausztria abban kellő helyét elfoglalja, azok a birodalomnak s azok a dinasztiának, mely e program létesülvén, az egyesült német nemzet s a magyar korona országai között létező kapcsot képezné, valóban elég magas állást jeleltek ki; de nézetünk szerént a világrend törvénye úgy akarta, hogy a birodalom s dinasztia, mint egyesek, e magas állást csak úgy foglalhassa el, ha egy nagy hivatásnak eleget tesz.

S most csak még néhány szót azoknak, kik e programot kivihetetlennek hiszik, s igen elmésen annak költőiségét emelik ki.

Midőn 1838-ban néhány barátommal a miniszteriális rendszer mellett léptem fel, kivihetetlennek, költői ábrándozásnak mondatott törekvésünk.

Midőn 858-ban a *Garantien* megjelentek, újra ugyanezen panasz emeltetett szegény személyem ellen, ki Bach miniszter alatt, az olasz hadjárat előtt kimondani, hogy az osztrák birodalom szükségképp az alkotmányosság elveit fogja kitűzni lobogóján. Hogy el fogja ismerni az egyes tartományok autonómiáját, az egység nevében nem követelve mást, mint hogy Magyarország is a közös törvényhozáshoz követeket küldjön.

Német kérdés

A miniszteriális rendszer, melyet kevés számban a nagy többség ellen, kik a közvélemény élén álltak, éveken át védelmeztünk, végre 848-ban egy nap alatt az ország programjává vált.

S azon eszmék, melyeket 858-ban egy névtelen röpiratban elmondék, az osztrák kormány elismert programjává váltak, s úgy látszik, nem hiányzanak e hazában sem, kik annak elfogadását célszerűnek gondolják, ámbár én a fenn előhozott okoknál fogva ezt nem gondolom.

A két esetben arra, hogy nézeteim, melyekkel oly sokáig magam álltam, közvéleménnyé váljanak, csak egy kis fergeteg kelle, melynél az, ami már el van rohadva, lehull a fáról, s mely után még a diplomaták is messzebb látnak. - Magamnak a közvélemény ily roppant átalakulására bizonyára a legkisebb befolyása sem volt, s egész érdemem legfeljebb abban áll, hogy a tényeket tisztán, belátva azoknak szükséges következéseit, ki mertem mondani.

És csak azt teszem most is, midőn meggyőződve

1° hogy Magyarország oly organizmussal, mely által teljes önállása nem ismertetik el, megelégedve nem lesz, s így azt definitione teljesíteni sohasem fogja,

meggyőződve 2°, hogy sem a német egység utáni törekvést elnémítani, sem Ausztriát Németországtól elszakítani nem lehet,

azt következtetem, hogy az ausztriai birodalom, ha jelen ösvényén maradva a tények s a dolgok természete ellen küzd, el fog veszni, vagy pedig - éspedig rövidebb időben, mint sokan gondolják - maga fogja felállítani azon organizmust, mely helyzetének s a kor igényeinek megfelel; újra megmutatva példája által, hogy valamint egyesek, úgy birodalmak csak úgy állhatnak fel, ha kötelességüknek eleget tesznek.

1861 és 1867 között

A KÖZÖS VISZONYOK ÜGYÉBEN

Ami t. barátom, Bónis Sámuel skrupulusait illeti, hogy a lajtántúli tartományokban szólnak ugyan alkotmányról, hanem valóságos alkotmányt helyreállítva nem lát: e skrupulust én is osztom, de ezt osztotta a tizenötös bizottság együttvéve is. És éppen azért e munkálat 27. és 28. szakaszában mindezen rendelkezések életbe léptetésének feltételéül azt tűzte ki, hogy a lajtántúli tartományokban a valóságos alkotmány valósággal életbe lépjen. Ezen skrupulust illetőleg tehát egyetértünk tökéletesen.

Másik skrupulusát illetőleg azonban meg kell vallanom, hogy azt nem foghatom fel. Magyarország az 1791-i törvény világos szavainak értelme szerint tökéletesen önálló, független ország; a sanctio pragmatica következtében bizonyos összeköttetésbe jutottunk fejedelmünk egysége által a birodalom más tartományaival. Hogy Magyarország önállásából és függetlenségéből valamit veszítsen, hogy Magyarországnak jogköre szűkebbre szoríttassék azért, mert őfelsége a lajtántúli tartományoknak alkotmányos jogokat adott, ez minden kétségen kívül politikai lehetetlenség. De itt ez nem is mint ok hozatik fel arra, hogy Magyarország önállásának köre szűkebbre szoríttassék, hanem csak indokul hozatik fel, hogy azon módokat, melyek szerint bizonyos közös ügyeknek elrendezése eddig gyakoroltatott, meg kell változtatnunk.

Márpedig, kérem, bármily független legyen is valamely ország, ha más országgal bizonyos közös érdekei és viszonyai vannak, a függetlenség nem állhat abban, hogy az ott történt változásokat ignorálhassa! Ez tehát itt nem okul van fölhozva arra, hogy Magyarország önállásának jogköre szűkebbre szoríttassék, hanem okul arra, hogy azon módban, mely szerint eddig azon ügyek elintéztettek, változások történjenek. Márpedig, hogy azon módra nézve azon változásoknak, melyek Lajtán túl az alkotmányosság behozatalából folynak, irányadóknak kell lenniök, azt tagadni csak nem lehet! Mert a sanctio pragmatica következtében a közös védelmi kötelezettséget véve föl például, hogy ebből Magyarországra bizonyos kötelezettségek háramlanak, az tagadhatatlan; de Magyarország ugyanazon szerződés következtében jogokat is nyert. Valamint Ausztriának lajtántúli tartományai a sanctio pragmaticára hivatkozva követelhetik, hogy, ha megtámadtatnának, Magyarország védelmezze őket, úgy Magyarországnak is - ha megtámadtatik - teljes joga van ugyanazon kötelezettség teljesítését követelni a lajtántúli tartományoktól. Ha ez áll, akkor Magyarország érdekében fekszik, hogy ezen kötelesség miképpi teljesítéséről oly szabályok állíttassanak föl, melyek az újabb viszonyok szerint alkalmazhatók. Az előbbi helyzetben őfelsége a lajtántúli tartományoknak abszolút ura lévén, ha Magyarország fejedelmével megegyezett, egyszersmind teljes bizonyosságot nyert arra nézve, hogy a lajtántúli tartományok a sanctio pragmaticából folyó kötelességeiket teljesíteni fogják, mert a fejedelem, mint azon tartományok abszolút ura, az ő nevökben rendelkezhetett összes erejükről. Mihelyt azonban ők alkotmányt nyernek, Magyarország ezen biztosságot nem bírja többé.

Nekünk tehát azért, mert kötelességünket teljesítenünk kell, az ő részükről is e kötelességek biztos teljesítése iránt biztosítékot kell keresnünk, és ez alapja és oka ezen munkálatnak, és azért én a most fölolvasott szakaszt kihagyandónak nem tartom, főképp mivel ezen cikkben nem mondatik más, mint az, hogy a magyar országgyűlés, a magyar törvényhozás a Lajtán túl történt változásokat figyelembe fogja venni. Márpedig, ha valami ok lehetne az elhagyásra, csak az lehetne, hogy ez úgyis magától értetődik, mert a magyar törvényhozásról föltenni nem lehet, hogyha szomszéd országokban, olyanokban, melyek vele anyagilag és szellemileg szoros összeköttetésben állanak, oly tetemes változások történnek, Magyarország ezeket ignorálja.

1867

A KÖZÖS VISZONYOKRÓL

Tisztelt barátom, Debrecen városa képviselője, azon meggyőződést fejezte ki, hogy a tárgy, mely előttünk fekszik, egyike a legfontosabbaknak, melyekről törvényhozásunk valaha intézkedett. Egészen osztom e meggyőződését. De éppen azért szükségesnek tartom, hogy a kérdést, mely előttünk fekszik, a lehetőségig tisztán fogjuk föl, s tisztán és világosan állítsuk föl azon elveket, melyek az előttünk fekvő kérdésben irányadók.

A kérdés, melyről a 67-es bizottság munkálata szól, melyre javaslatot tesz, a közöttünk és a birodalom közt létező közös ügyeknek, azon ügyeknek, melyek közös érdekeinkből fejlődnek, miként leendő kezelésére vonatkozik.

Ezen föladat két kérdést foglal magában. Elseje az, vajon a mód, mely szerint ezen ügyek eddig intéztettek, s azon törvények, melyek ezen ügyek elintézéséről törvénykönyvünkben foglaltatnak, megfelelnek-e föladatuknak? és így kívánatos-e, hogy ez ügyek mikénti rendezéséről új törvényeket alkossunk? A második kérdés az, vajon, ha meggyőződvén arról, hogy ezen ügyekről törvények által rendelkeznünk kívánatos, mily szempontokat kell e törvényes rendelkezésnél szemünk előtt tartanunk?

Ami az első kérdést illeti, úgy tartom, véleményeink nem lehetnek különbözők. Alig hiszem, hogy valaki legyen, ki azon módot, mely szerint hazánk és őfelsége többi országainak közös ügyei 1848-ig rendeztettek, kielégítőnek tartaná.

Ugyanazt mondhatjuk, meggyőződésem szerint, az ezen ügyekre vonatkozó törvényekről is. Mert habár a nemzet természetes jogáról, mely minden alkotmányos nemzetet megillet, soha nem mondott le, és minden ügyekben, melyek a nemzetet érdekelték, befolyást követelt, kétségtelen, hogy azon törvények, melyek által e jognak érvényesítése az 1848-at megelőzött korszakban céloztatott, ezen föladatnak csakugyan nem feleltek meg. Én legalább azt hiszem, hogy törvényeinknek azon rendelkezései, melyek szerint a felséges Portához Magyarország részéről is külön követ küldendő, fontosabb ügyekben a magyar tanács kihallgatandó, az udvari és hadi tanácsba magyar tanácsnokok kinevezendők és a diplomáciában magyar ifjak alkalmazandók, hogy ezen törvények mai fogalmaink szerint nem felelnek meg azon igényeknek, melyekre mint alkotmányos nemzet jogosítva vagyunk.

Az 1848-i törvényekről nézeteink talán eltérhetnek egymástól. Az 1848-i törvények, mint másban, úgy ebben is, sok létező bajokon segítettek. Azonban, ha ezen törvényeket elfogultság nélkül tekintjük, azon meggyőződésre jutunk, hogy azon két föladat közől, melyet az akkori törvényhozás magának kitűzött - s melyeknek elseje az volt, hogy Magyarország beldolgaiban teljes önállását biztosítsa, a második az, hogy országunkat és a birodalmat közösen érdeklő ügyekben hazánknak befolyása biztosíttassék tökéletesen - csak az első cél éretett el. Én részemről legalább azon befolyást, az őfelségének személye mellé rendelt miniszter és a honvédelmi minisztériumnak adott hatáskör által, melyet az 1848-i törvény kijelölt, még nem tartom elegendőnek azon igények kielégítésére, melyek a nemzetet arra nézve megilletik, hogy mindenre, amiben áldozataival részesülnie kell, befolyást is bírjon: s éppen azért, mert ez igényekről nem mondhatunk le, mert e befolyást mint alkotmányos nemzet nemcsak elvben követelhetjük, hanem mert annak gyakorlati alkalmazását is követelnünk kell, meggyőződésem szerint semmi esetre sem állhatunk meg az 1848-i törvények mellett, hanem gondoskodnunk kell arról, hogy azon elvek, melyek a 48-i törvényekben kimondattak, gyakorlatilag is alkalmazhatókká váljanak, és így azon ellentétek elkerültessenek, melyek mindig előfordulnának, ha a törvényben oly elvek mondatnak ki, melyeknek mikénti alkalmazásáról a törvényben gondoskodva nincs.

Akár azon módot tekintjük tehát, mely szerint a közös ügyek 1848 előtt kezeltettek, akár régibb törvényeinket, akár azokat, melyek 1848-ban alkottattak, részemről meg vagyok győződve, hogy azon jogoknak és kötelességeknek, melyek a pragmatica sanctióból folynak, törvény által szabatosabb körülírása minden tekintetből érdekünkben fekszik, s pedig annál inkább, miután őfelsége többi országait alkotmánnyal ajándékozván meg, garanciákat kell magunknak szereznünk aziránt, hogy azon kötelességek, melyek érdekünk közösségéből folyván, őfelsége többi tartományát illetik, irányunkban éppúgy fognak teljesíttetni ezentúl, mint azok akkor teljesíttettek, midőn őfelsége, mint e tartományoknak abszolút ura, azokról egész erejével rendelkezett.

Ami a második kérdést illeti, azaz azt, hogy ha azon viszonyoknak törvény általi szabatos körülírását szükségesnek tartjuk, mily szempontok azok, melyeket szemünk előtt kell tartanunk? véleményeink szintén nemigen térhetnek el egymástól. Mert miután oly viszonyoknak rendezése forog kérdésben, melyeket mi állandóknak kívánunk, fölfogásom szerint az első és legfontosabb érdek, melyet szemünk előtt kell tartanunk, csak az országnak függetlensége lehet. Minden más egyes érdek, sőt anyagi érdekeiknek összessége, ezzel szemközt háttérbe szorul.

Az ország függetlenségének két föltétele van. Az első: hogy mindarról, ami csak az országot illeti, csak az ország határozzon; a második: hogy mindenben, amiben a nemzet közreműködése kívántatik, a nemzet befolyást gyakoroljon. Függetlenségünknek föltétele az országnak teljes autonómiája és valóságos alkotmányossága, azaz oly alkotmányosság, melynek első elve, hogy semmi, mire nézve az ország áldozata vagy tette kívántatik, az ország befolyása nélkül ne történhessék.

És más viszonyok alatt, igen tisztelt Ház! ha e kettőt, azaz az ország autonómiáját s a teljes alkotmányosságot biztosítottuk, és így azt értük el, ami után a nemzet századokon át hasztalan törekedett, teljesen meg lehetnénk elégedve, mert teljesen biztosítva láthatnók függetlenségünket. A jelen viszonyok között, meggyőződésem szerint, ez azonban nem elég. Mert ha föladatunk nem lehet az, hogy az országnak önállását és függetlenségét csak bizonyos veszélyek ellen biztosíthassuk, hanem az, hogy azt minden veszély ellen biztosítsuk, nemcsak a jelen pillanatban, hanem előreláthatólag a jövőben is; és miután e hazának önállását, függetlenségét és szabadságát a jelen pillanatban nemcsak azon veszélyek fenyegetik, melyek ellen azt őseink ótalmazták, oly veszélyek, melyek ellen autonómiánk elismerése és alkotmányosságunk még nem biztosítanak: kétségtelen, hogy függetlenségünk biztosítására most még másvalamire van szükségünk. Ha tekintetbe vesszük Európának jelen helyzetét, a nagy átalakulást, melyen az egész világrész a jelen pillanatban keresztülmegy, és melynek az utolsó nagy események csak kezdetét képezték, de melyeknek határát bizonyosan a jelen pillanatban senki sem ösmeri; ha tekintetbe vesszük azon elveket, vagy inkább azon jogelveknek, melyeken az európai államrendszer eddig pihent, teljes megtagadását: nem titkolhatjuk el magunk előtt, hogy oly jövőnek megyünk elébe, hol függetlenségünk biztosítására alkotmányos törvényeinken és autonómiánk elismerésén kívül még valamire lesz szükségünk - és ez az erő, hogy alkotmányosságunkat és autonómiánkat megvédhessük. És miután Európa hajlama nagy államok alakításához vezet, és szomszédainkban óriási államokat látunk, amelyek mind nagy nemzetiségekre alapítvák; és miután kétségtelen, hogy ezen biztosabb alapon mi egy ezekhez nagyságban hasonló államot alkotni képesek nem vagyunk: mi ezen erőt csak abban kereshetjük, hogy másokkal egyesüljünk. Ugyanazon okok, melyek elődeinket a XIV. és XV. században arra bírták, hogy Cseh-, Lengyel- és Németország fejedelmeit válasszák királyukká, és így Magyarországnak az akkor fenyegetni kezdő török veszély ellen biztosítékot és támaszt szerezzenek; ugyanazon okok, melyekért a nemzet a mohácsi vész után koronáját a hatalmas V. Károly császár testvérének és annak családjának adta át: ugyanazon okok teszik szükségessé most, hogy azon szövetséget, melyben mi őfelsége többi tartományaival állunk, ne csak

fenntartsuk, hanem hogy azt képessé tegyük arra, hogy a célnak, melyre az köttetett, tökéletesen megfeleljen, azaz Magyarországnak territoriális integritását s alkotmányos önállását és függetlenségét biztosítsa.

E szerint t. Ház! a föladat, melynek megoldása a hatvanhetes bizottságnak kitűzetett, kettős volt: biztosítani Magyarország önállását és függetlenségét anélkül, hogy a birodalomnak hatalmi állása veszélyeztessék; és biztosítani a birodalomnak hatalmi állását anélkül, hogy függetlenségünk és önállásunk ezáltal szenvedjen. És miután ez csak úgy lehető, ha egyrészről a közös birodalom biztosíttatik aziránt, hogy minden veszélyek ellen, melyek hazánkat és őfelségének többi tartományait fenyegethetnék, s minden közös érdekek támogatására Magyarországnak egész erejére számolhasson; másrészről Magyarország is biztosíttatik aziránt, hogy saját s a birodalom ereje csak saját érdekében, állami egyénisége teljes elismerése mellett fog fölhasználtatni. Eszerint a bizottságnak munkálatában három szempontot kellett szeme előtt tartani: először biztosítani kellett az ország önállását s alkotmányosságát, vagy mi azzal egyértelmű, biztosítani kellett azt, hogy az ország ügyei mindig csak alkotmányos törvényhozás és ennek felelős kormány által fognak elintéztetni; másodszor biztosságot kellett szerezni aziránt, hogy azon szövetség, melyben a sanctio pragmatica értelmében őfelsége többi tartományaival állunk, azon célnak melyre az köttetett, tökéletesen megfeleljen, és azon áldozatokért, melyeket eddig ezen szövetség fenntartására hoztunk, és melyek ezentúl tőlünk kívántatni fognak, az országnak integritását és függetlenségét minden megtámadás ellen megótalmazni képes legyen; röviden, biztosítani kellett a közös birodalom hatalmi állását; végre harmadszor, miután kétségtelenül se akkor, midőn a pragmatica sanctio köttetett, se a jelen pillanatban senkinek szándéka nem lehet, hogy midőn territoriális integritásunkat külső ellenségek ellen biztosítjuk, ezért alkotmányos önállásunkat áldozzuk föl, biztosítani kellett a nemzetet aziránt, hogy mindenben, miben tettre, vagy áldozatra fölhívatik, befolyását gyakorolni fogja.

Fölfogásom szerint a közös ügyeknek minden oly rendezése, mely mellett Magyarországnak autonómiája és függetlensége nem ismertetik el, vagy mely mellett Magyarországnak befolyása a közös ügyekre nem biztosíttatik, éppúgy nem felel meg céljának, mint minden oly rendezés, mely által a birodalom azon eszközöktől megfosztatnék, melyekre a közös védelem eszközlésére szüksége van. S én részemről nagy csalódásnak tartom, ha valaki azt gondolná, hogy a második érdek, azaz a birodalom hatalmi állása... a közös birodalom, azon birodalomé, mely Magyarország és őfelsége többi tartományainak a pragmatica sanctio által biztosított szövetségéből alakult. Ismétlem, én nagy tévedésnek tartom, ha valaki ezen utóbbi érdeket, azaz azt, hogy a közös birodalom a védelemre szükséges eszközöktől ne fosztassék meg, kevésbé fontosnak tekinti. Miután egy hajóban evezünk, meggyőződésem szerint, mi, kikre a nemzet legfőbb kincseit bízta, igen rosszul teljesítenők kötelességeinket, ha azokat csak azok ellen ótalmaznók, kik velünk együtt eveznek, azon kérdést pedig, hogy milyen a hajó és miként kormányoztatik az, mint minket nem illetőt tekintenők, miután fejedelmünknek egysége által őfelségének többi tartományaival szövetségben állunk, és ameddig szövetségben állani fogunk, addig a közös birodalom hatalmi állásának érdeke ránk nézve közönyös soha nem lehet, legkevésbé most, miután az utolsó események által azon nagy veszélyekre tétettünk figyelmessé, melyek hazánkat s a birodalmat közösen fenyegetik.

Ezek azon szempontok, melyek a közös ügyek elintézésénél nézetem szerint irányadók. És a bizottság javaslata, mely előttünk fekszik, megfelel mindezeknek. Megfelel az elsőnek, mert midőn föltételül köti ki, hogy mindaz, ami a közös ügyek mikénti elintézésére nézve a javaslatban indítványoztatik, csak akkor léphet életbe, ha Magyarországban az alkotmányosság tökéletesen helyreállíttatott, ezáltal biztosítja alkotmányos önállásunkat. A javaslat gondoskodik az eszközökről is, melyek arra, hogy a birodalom közös céljának, közös védelmének tökéletesen megfelelhessen, szükségesek. Végre a javaslat a delegációk és az azokban föl-

állított paritás elve által biztosítja hazánkat arról, hogy mindazon ügyekre, amelyekhez áldozataival és tetteivel járul, nemcsak befolyást, hanem nagy és elhatározó befolyást fog gyakorolni. Ennélfogva én ezen javaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadom.

1867

A KORMÁNYHIVATALOKRA KINEVEZETT KÉPVISELŐK ÚJRA MEGVÁLASZTATÁSÁRÓL

A t. Ház f. évi január 12-i ülésében, midőn Kálóczy Lajos és Perczel Béla képviselő urak a Háznak lemondásukat kinyilatkoztatták azon oknál fogva, mert időközben kormányi hivatalokat vállaltak el, és így választóiknak alkalmat akartak nyújtani arra, hogy alkotmányos jogukat újból gyakorolhassák: a t. Ház határozatilag kimondotta, hogy hasonló eljárást vár mindazon képviselőtől, aki megválasztása után a kormány kinevezésétől függő hivatalt vállal el. A t. Háznak ezen határozata, szó szerinti értelemben, szorosan a minisztérium tagjaira nézve nem kötelező, miután hivatalaik nem kormányi kinevezéstől függenek, és a kormány óhajtotta volna, hogy ezen fontos kérdés törvény által intéztessék el, és mint Angliában, úgy nálunk is azon hivatalok jelöltessenek ki, melyek a képviselői állással össze nem egyeztethetők. De miután a kormánynak meggyőződése az, hogy az alkotmányos életnek egészséges kifejlődése attól függ, hogy a törvényhozó test nemcsak minden illetéktelen befolyás, hanem annak még színétől is biztosíttassék, én a kormány azon tagjainak nevében, kik szerencsések e t. Háznak tagjai lehetni, ezennel lemondásunkat jelentem be; bejelentem, hogy magunkat új választás alá fogjuk bocsátani.

Egyet vagyok még bátor a kormány nevében kérni a t. Háztól: ez az: méltóztassanak elhatározni, hogy miután megtörténhetik, miszerint oly időszakban, midőn a Ház nincs együtt, egyes képviselők hasonló állásba jöhetnek, a Ház t. elnöke fölhatalmaztassék arra, hogy ez esetben az ily képviselők lemondását elfogadhassa, és az új választásokra a szükséges rendeléseket megtehesse.

1867

A HORVÁT ÜGYBEN

Mellőzve mindent, mi nem a kérdéshez tartozik, rövidesen csak azt akarom kijelenteni, hogy a minisztérium részéről Pest belvárosa igen tisztelt képviselőjének indítványát egész kiterjedésében elfogadom. Elfogadom azért, mert benne ugyanazon elveket találom föl, melyeket az országgyűlés 1861-től kezdve a Horvát- és Magyarország közti viszonyokról tanácskozva, mindig kimondott, és mert meg vagyok győződve, hogy a köztünk és Horvátország közt fennforgó nehézségek csak úgy és azáltal egyenlíttethetnek ki, ha következetesen azon irányban haladunk, melyet ezen indítvány elénkbe kijelöl. Kétségtelen, t. Ház! hogy azon nehézségeknek elhárítása, melyek köztünk és Horvátország közt szándékaink félremagyarázása által támadtak, nemcsak tőlünk függ. Határozataink csak készségünket fejezhetik ki, mellyel mi mindahhoz járulunk, mi Horvátországot kielégítheti; de, hogy határozatainknak sikere legyen, szükséges, hogy a barátságos kéz, melyet Horvátországnak nyújtunk, azon őszinteséggel, mellyel nyújtatik, általok elfogadtassék. De meg vagyok győződve arról is, hogyha mi azon korlátok között, melyeket az országnak integritása és Magyarország s a társországok jól fölfogott érdekei elénkbe szabnak, Horvátországnak mindazon engedményeket megadjuk, melyek őt kielégíthetik és megnyugtathatják: ezen ajánlatunk visszautasíttatni nem fog; meg vagyok pedig győződve erről azért, mert bármily nagyok legyenek azon félreértések, melyek az utolsó években köztünk és Horvátország közt támadtak, ezen félreértések azon százados egyetértésnek, mely köztünk létezett, emlékeit nem törölhetik el; és meg vagyok győződve arról is, hogy valamint múltunk, úgy a jelennek legfőbb érdekei és jövőnk is a kölcsönös egyetértést Horvátország részére éppoly szükségessé teszik, mint a mi részünkre. Én tehát meg vagyok győződve arról, hogy miután semmi sem lehet kívánatosabb előttünk, mint hogy a most már évekre terjedő nehézségek és félreértések végre elháríttassanak, arra jobb eszköz nem létezhetik, mint ha részünkről ily nyilatkozat történik, amilyent Pest belvárosa igen tisztelt képviselője indítványozott. Én tehát azt, mondhatom, minisztertársaimmal együtt egész kiterjedésében elfogadom.

Egyszersmind jelenthetem a t. Háznak, hogy őfelségének már előbb is szándéka volt a horvát-szlavón-dalmát országgyűlést lehető legrövidebb idő alatt összehívni, és hogy ha a t. Ház elfogadván ezen határozati javaslatot, az a főrendek által is elfogadtatnék, és így országos határozattá válnék, az a társországok országgyűlésével a maga útján közöltetni fog.

1867

A HEVESI ÜGYBEN

ÖT BESZÉD

1

Felfogásom szerint akármit méltóztatnak határozni, az az Almásy Sándor képviselőtársunk által bejelentett indítványra nézve semmi esetre hatással nem lehet. Ez egészen külön tárgy.

T. képviselőtársunk bejelentette, hogy indítványt fog a Ház asztalára letenni, amely indítvány tételére őt az bírja, hogy éppen az interpellációra adott felelettel nem elégszik meg; de ez csak az alkalom; az indítvány egy magában egészen különálló tárgy. Ha a tisztelt képviselő úr indítványát be fogja nyújtani, az ki fog nyomatni és tárgyaltatni a maga rendje szerint.

Itt csak az a kérdés, hogy az interpellációra nézve mit határoz a Ház; és e részben tisztelt képviselőtársammal, Madarász úrral, nem lehetek egy véleményben. Én az interpelláció jogát s a kormánynak azon kötelességét, hogy az interpellációkra feleljen, az alkotmányos élet lényeges jogának tartom, de nem tartom oly jognak, mely az egyes követnek, aki az interpellációt teszi, sajátja. Minden képviselőnek jogában áll interpellálni a kormányt; de az interpelláció azon percben, amelyben kimondatott, nem azon képviselőnek interpellációja többé, hanem egy, a Ház előtt a kormányhoz intézett kérdés, mely kérdésre a kormány felelni tartozik - nem az egyes képviselőnek, hanem az egész Háznak. Valamint tehát az, hogy az egyes képviselő az interpellációra adott válasszal nem elégszik meg, a Házat nem akadályoztathatja abban, hogy a Ház például az interpellációra adott válasszal megelégedjék: úgy lehetnek esetek, hol például az egyes képviselő a kormányt interpellálja, a kormány erre felel, s az egyes képviselő azt válaszolja, hogy a válasszal teljesen megelégszik, de azért a Házat abban akadályoztatni nem lehet, hogy a Ház kimondja: „Az egyes képviselőnek tetszett megelégedni, de mi - a Ház - nem elégszünk meg." Ennek következtében azt hiszem, a tisztelt Házat illeti a jog: kinyilatkoztatni minden egyes interpelláció esetében, megelégszik-e a válasszal vagy nem. Hogy - mint Madarász József képviselőtársunk kimondotta - fontos kérdéseknél kívánni nem lehet, hogy még egy negyedórányi discussio nélkül is a Ház véleményét mondja ki, az nem szenved semmi kétséget. A Háznak teljesen szabadságában áll, valamint minden nyilatkozatra nézve, úgy itt is, csak érett meggondolás után mondani ki a maga nézetét. A Ház azon kérdést: kielégítőnek tartja-e a belügyminiszter úr által adott választ vagy nem? - vitathatja akármeddig; de arra nézve; kielégítő volt-e a belügyminiszter válasza? nem az egyes képviselő ítél, hanem csak az egész Ház.

2

Csak néhány szót kívánok szólani.

Ami tisztelt Jókai barátom előadásának azon részét illeti, mely Besze képviselőtársunk előadására vonatkozott, abba nem ereszkedem. Kétségkívül Besze képviselőtársunk csalatkozott, és rosszul idézett, mert úgy volt meggyőződve, hogy Magyarország boldogságáról - Magyarország függetlensége nélkül - mi magunknak képzelmet sem tudunk alkotni. Megbocsátható tehát e tévedés.

Ami magát a tárgyat illeti, kétségkívül minden nagyobb és főképp napi kérdések bizonyos összefüggésben állanak egymással, és ha ilyenkor mindig egyiket a másikhoz akarjuk utasítani, utoljára sohasem fogunk egy kérdést sem tárgyalni.

Azt hiszem, a Heves megyére vonatkozó interpellációra adott válasz már magában is nagyon fontos kérdést foglal magában, és ezen kérdés nemcsak az, ami a kir. biztos kiküldetésére alkalmat adott, hanem inkább a megyei rendszernek és a miniszteri felelősségnek egymás iránti korrelációja. Azt hiszem, ha valamely kérdés megérdemli, hogy érdemleg és mélyen tárgyaltassék, ezen kérdés megérdemli. Méltóztassanak tehát Deák Ferenc mélyen tisztelt képviselőtársunk indítványát elfogadva, ezen kérdés tárgyalásához akár most mindjárt hozzáfogni. Ezt csak azért mondom, mert a világ minden parlamentjében az a szokás, hogy ha interpellációra válasz adatik, az interpelláció válaszára bekövetkező discussio mindjárt a válasz után kezdődik, folytattatik azután, és néha eltart tizennégy napig. Így például a Lafitte-minisztérium ellen 1831-ben intézett interpelláció fölötti discussio február 17-én kezdődött és március 9-ig tartott. De nem szoktak sehol az interpellációra adott válasz fölött discussióra külön napot határozni, hanem hozzáfognak ahhoz azonnal, és folytatják. Egyébként, ha a t. Házat vagy annak bármely részét az megnyugtatja, hogy a válasz fölötti discussióhoz ne fogjunk most, hanem például nyomassék ki a válasz ma, és holnap fogjunk hozzá a discussióhoz: ezt örömmel elfogadom, mert az egész kérdésnél meggyőződésem szerint valamennyiünknek nem lehet más érdeke, mint az, hogy jöjjünk vele tisztába.

3

Részemről, t. Ház, nemigen foghatom meg Szontagh Pál barátomat, hogyan szólhat ezen kérdésnél „Überrumpelung”-ról. Bocsánatot kérek, hogy e német szóval élek, de a t. képviselő úr használta e szót, és nem ismerem fordítását. Micsoda kérdésről van ugyanis szó? Kérdés van azon határozatokról, melyeket Heves megye hozott, és melyek következtében a kormány bizonyos lépésekre érezte magát kényszerülve, tehát oly esetről s a kormánynak oly lépéseiről, melyeket nemcsak a t. képviselőház, hanem az egész ország ismer. Ezen eset összefüggésben van bizonyos kérdéssel, éppen azon kérdéssel, mely minden magyar embernek leginkább szívén fekszik, ti. a megyei kérdéssel. Ezen kérdés nemcsak most, mióta a hevesi eset történt, hanem hónapok óta tárgyaltatik minden lapban; nem hónapok óta, hanem évek óta tárgyaltatik ezen kérdés, és köztünk igen sokan vannak, kik e kérdésről részint vékonyabb, részint vastagabb könyvet írtak. Kérdem: van-e, lehet-e valaki a t. Házban, kinek erre nézve nem volna tökéletesen kész meggyőződése? Ha e kérdésnek legkisebb oly eleme volna, mely új, melyre nézve szükségesnek tarthatnék, hogy az egyes képviselő a tárgyról gondolkozva, magának meggyőződést formáljon; ha az „Überrumpelung”-nak csak lehetősége is léteznék: kétségkívül nem volna senki e házban, ki erre nézve az időt meg kívánná tagadni. Egyébiránt miután nekem, s úgy hiszem, mindnyájunknak ezen tárgyban nincs más óhajunk annál, hogy e kérdésben nyugodtan és minden oldalról megfontolva, tiszta és határozott meggyőződéshez jussunk, ha a Ház egy része azt hiszi, hogy a jelen pillanatban - nem azért, mintha nem volna előkészülve e kérdésre, de mert az idő már igen előrehaladott - nem célszerű, hogy a kérdést ma tárgyaljuk: méltóztassék azt folytatólag holnapra halasztani, mert megvallom, abban, hogy a miniszteri válasz azonnal discussio tárgyává tétessék, semmit sem látok, mi a Házat megfontolt határozatainak hozatalában akadályoztathatná.

4

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy miután Tisza Kálmán t. barátom indítványát csak most tette le a Ház asztalára, ezen indítvány nem képezi mai napirendünk tárgyát; ennélfogva mindazon okok, melyeket Nyáry Pál t. barátom ezen indítvány támogatására felhozott, csak annyiban tartoznak ide, amennyiben ugyanazon okok azon tárgyra is alkalmazhatók, mely mai tanácskozásunk tárgyát képezi. Én tehát t. barátom előadását így tekintem.

Kimondottam tegnap, s meggyőződésem ma, és az fog maradni mindig, hogy fontosabb tárgy, mint az, mely előttünk fekszik, alig kerülhet a t. Ház tárgyalása alá, nem azért, mert ez miniszteri kérdés, hanem azért, mert ezen speciális kérdés, mely itt előttünk fekszik, alkalmat szolgáltat arra, hogy a Ház nézeteit mondja ki azon viszonyra nézve, mely a kormány felelősségének elve és a megyei rendszer között létezik.

És éppen azért, t. Ház, én ezen kérdést nem tekintem pártkérdésnek. Köztünk nem lehet senki, ki azt ne tartaná fő érdeknek, hogy e viszonyokra nézve addig is, míg erről a törvény szabatosan határozni fog, fölvilágosítsuk egymást, és tisztába jöjjünk. Nincs köztünk senki, aki megyei intézvényeinket őseink egyik legbecsesebb hagyományának ne tekintené, és ki azt ne akarná fenntartani a jövőre nézve is.

Egy rész tán lelkesebben nyilatkozott ezen institúció mellett. A kormány, úgy hiszem, saját nézeteit bebizonyította azáltal, hogy első kötelességének ismerte a megyéket helyreállítani. És az, mit a kormány a megyék nagy többségénél tapasztalt, nem adott semmi okot arra, hogy a nép a kormány ebbéli nézeteit megváltoztassa.

Fönn akarjuk tehát tartani mindannyian a megyei intézvényt; a különbség köztünk csak abban fekszik: vajon ezen célt akkor érjük-e el biztosabban, ha a megyéknek oly hatáskört követelünk, minőt Heves megye magának követel? vagy azáltal, ha ezen intézvényünket összes alkotmányunkkal összhangzásba hozzuk?

Az 1848. 16. tc. világosan kimondja, hogy a megyei bizottmányok gyakorolni fogják mindazon hatóságot, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket megilleti. Mily törvény és mily alkotmány szerint? A 48-i törvényhozás kétségenkívül nem érthetett ez alatt más törvényt és más alkotmányt, mint melyet 48-ban megállapított. A törvény e világos szavai tehát a megyei bizottságoknak csak azon jogokat biztosítják, melyek nemcsak a régi magyar alkotmánnyal, hanem a 48-i törvénnyel is megegyeznek.

Hogy pedig t. Ház, ez azon felfogás, melyet nemcsak az akkori törvényhozók, hanem a magyar nemzet is minden kivétel nélkül elfogadott, ezt bizonyítom én abból, hogy ámbár kérdésen kívül önök közt senki nem fogja kétségbe vonni, hogy a megyei közgyűlések egyik legfontosabb jogai közé tartozott az utasítás-adási jog, és a megyének ezen joga inkább képezte alkotmányunk garanciáját, mint bármi más, és hogy dacára annak, hogy ezen jog egy betűvel sincs eltörölve a 48-i törvényekben, mégis, mivel ezen jog a 1848-i törvény 3. cikkelyével össze nem fér, az az egész Magyarország által megszűntnek tekintetett.

Ha tehát arról van szó, vajon a megyei közgyűlésnek valamely joga és hatásköre olyan-e, mely az 1848. 16. törvénycikknek általam idézett szavai alatt értetik, nem elég bebizonyítani, hogy a megyék vagy legalább egyes megyék ezen jogot 1848 előtt gyakorolták, hanem be kell bizonyítani, hogy ezen a megye által követelt jog az 1848-i törvényekkel összeütközésben nem áll, hogy jelesen - hogy csak a jelen esetről beszéljünk - azon jog, melyet Heves megye magának követelt, nem áll ellentétben az 1848-i 5. törvénycikkel, mely a miniszteri felelősséget tárgyazza. Az egész kérdés itt fekszik, és azért méltóztassanak megbocsátani, ha ebbe mélyebben bebocsátkozom.

Elismerem, hogyha egyedül a törvénynek betűjét vesszük fel, akkor nincs a megyei autonómiának oly tág értelme, mely a miniszteri felelősséggel úgy, mint az 1848-i törvények értelmezik, össze nem férne, mert miután az 1848-i törvény a kormányt mulasztásaiért csak annyiban teszi felelőssé, amennyiben ezek a törvény által rendelkezésre bízott eszközökkel elháríthatók valának, világos, hogy ott, hol a kormánynak eszköz nincs kezében arra, hogy végrehajtsa rendeleteit, ott minden kétségen kívül felelősségre nem is vonathatik. Ha a dolgot csak a logika szempontjából vesszük föl, akkor Heves megye követelése az így értelmezett 1848-i felelősségi törvénnyel tökéletesen összefér; s megengedem még azt is, hogy azáltal, hogy a felelősség, habár csak ily értelemben is, törvényeinkbe fölvétetett, valóságos constitutionalis haladást tettünk: mert minden igazságos elvnek fölállítása s kimondása a törvényben valóságos haladás, még azon esetben is, ha annak semmi praktikus következései nem volnának. De vajon, kérdem, a 48-i törvényhozásnak az volt-e szándoka, midőn a felelősségi törvényt fölállította, hogy e törvénynek gyakorlati következései ne legyenek? Így, amint a törvény áll, a kör, melyre a miniszter felelőssége terjed, azon arányban válik szűkebbé és tágabbá, amelyben a megyék hatásköre szűkebbre vagy tágabbra szoríttatik. És ha a megyéknek jogát úgy értelmezzük, mint azt Heves megye értelmezi, azaz úgy, mint azt még 1847-ben a megyéknek igen nagy többsége által sem értelmeztetett, ugyanazon pillanatban megfosztanók a felelősséget minden gyakorlati eredményétől.

Ha ezt tesszük, akkor a jelen kormány nagyobb személyzettel fog bírni, címe alkotmányosabb és újabb hangzású lesz, de ami a felelősséget illeti, ott leszünk, ahol voltunk 1847-ben.

És én azt hiszem, hogy ha tisztelt barátomnak, a belügyminiszternek, semmivel több joga nem lesz, ha felelősségére hivatkozva a végrehajtásra semmivel több befolyást nem gyakorolhat, mint az egykori tárnokmester, tisztelt barátom, a belügyminiszter valóságos tárnokmesterré válik.

Márpedig, t. Ház, hogy nem ez volt az 1848-i törvényhozás szándéka, azt nemcsak nem hiszem, hanem tudom is. Mert tudom azt, hogy az 1848-i törvényhozás, midőn a miniszteri felelősség elvének megállapítását a legnagyobb alkotmányos vívmánynak tekintette, a felelősséget nem kereste abban, hogy a miniszterek bizonyos rendkívüli esetben, ha flagráns törvénysértéseket követnek el, a bíró elébe állíttassanak; hanem kereste abban, hogy a törvényhozás a felelősség által a kormányzás irányára befolyást gyakoroljon, azaz valóságos parlamentális kormányt hozzon be.

Márpedig parlamentális kormány a megyei hatóságnak ily interpretációja mellett, minőt Heves megye követel, lehetetlen.

Bíróvá teszem e kérdésben - nem a tisztelt Házat: e kérdés egyike azoknak, melyek 1848 óta egész Európa és Amerika államférfiainak és tudósainak gondolkozási tárgyát képezi; és nem fognak találni egyet is, ki, ha a megyék szabadságának ily értelmezést adunk, parlamentális kormányunkat másnak tartaná, mint egy szép frázisnak, melynek semmi alapja nincs.

Hogy pedig az 1848-i törvényhozásnak e kérdésben ez volt nézete, azt felfogásom szerint bizonyítja először azon helyzet, melyben az 1848-i törvényhozás volt, és azon cél, melyet magának kitűzött. Mit akart ugyanis a 48-i törvényhozás mindenekelőtt? Egy tisztán rendi alkotmányt, egy tisztán a nemesi privilégiumokra alapított szabadságot megváltoztatni parlamentális alkotmánnyá, és olyanná átalakítani, mely a népképviselet alapján fekszik. Fölteheti-e valaki, hogy a 48-i törvényhozás ezen célt tűzve ki magának, a megyének, azaz egy oly institúciónak, mely, bármit tegyünk, mindig arisztokratikusabb fog maradni, mint a törvényhozás - ha nem is fog az maradni, de amely legalább akkor tisztán arisztokratikus institúció volt, mert azokból alakult, kik a megyékben elő jogosítva voltak -, mondom, föltehető-e, hogy a törvényhozás ugyanakkor, amikor a népképviseletet, amikor az általános szabadságot tűzte ki magának célul, a megyének, az akkor majdnem kizárólag a nemességből alakult megyének

oly jogokat akart volna fönntartani, amelyek által a népképviseleten alapuló törvényhozás határozatai - legalább annyiban, amennyiben a kormány irányát állapítanák meg - tökéletesen megsemmisíttetnének?

Bizonyítja ezt a 16. tc. szövege, mely mindjárt a 16. tc. kezdetén így szól: „A megyei szerkezetnek, Magyarhon és kapcsolt részei alkotmánya védbástyáinak a közszabadsággal összhangzatba hozatala, egyszersmind a közigazgatásnak időközben is minden megakadástól megóvása tekintetéből rendeltetik: a minisztérium a megyei szerkezetnek népképviselet alapján rendezéséről a legközelebbi országgyűlésnek törvényjavaslatot fog előterjeszteni." Bocsássák meg, ha a törvény szövegét felolvasom, felolvasom azért, mert okoskodásomat arra akarom alapítani.

Az idézett szavakból világos, hogy a 48-i törvényhozás fenntartva a megyéket előbbi hatáskörükben, átlátta azon ellentétet, melyben a megyei szerkezet az általános szabadsággal áll, és éppen azért meghagyta a minisztériumnak, hogy a jövő törvényhozás elé oly törvényjavaslatot terjesszen, mely által ezen ellentét megszüntettessék. De vajon, t. Ház, ha az akkori törvényhozás ily ellentéteket csak a lehetőségek közé is számított volna, minők a megyei rendszer és a miniszteri felelősség között kikerülhetetlenek lennének, ha a Heves megye által követelt megyei teljes függetlenség megállapíttatnék, nem említette volna ezen törvényben azon ellentétet is, melyben a megyei rendszer a parlamentális kormánnyal áll, ha, mondom, csak feltehette volna, hogy a parlamentális kormány behozatván, valaki a megyei rendszernek oly magyarázatot adhatna, mely által az a felelősség elvével ellenkezésbe jön?

Végre bizonyítja ezt a 48-i gyakorlat, mert hisz nem oly távol fekszik mögöttünk azon időszak, és tudjuk mindnyájan, hogy a megyék által 48-ban oly hatáskör, minőt Heves vármegye magának követel, nem követeltetett. Soha eset nem fordult elő, hogy a megye ily tökéletes függetlenséget a centrális kormánytól, hogy azon jogot követelte volna magának a központi kormány ellenében, hogy rendeleteinek végrehajtását egyszerűen megtagadja.

Én tehát mindezekből úgy vagyok meggyőződve, hogy azon jog, melyet Heves vármegye magának követel, nem tartozik azok közé, melyeket a 16. törvénycikk a megyei bizottmányoknak fenntartott, és azért meg vagyok győződve arról is, hogy a kormány, midőn a megyét saját körébe visszautasította, ezáltal nemcsak nem sértette a törvényt, de kötelességét teljesítette.

Tisztelt barátom, Nyáry Pál figyelmessé tett beszédében arra, hogy a 48-i törvények a megyét alkotmányunk védbástyájának nevezik, és kétségtelen, hogy azok nem azért nevezték az alkotmány védbástyáinak, hogy azon jogokat elvegyék a megyétől, melyek által a megye az alkotmánynak védbástyája volt. Tökéletesen osztozom e nézetben. Én részemről azon befolyásról, melyet a megyék alkotmányunk fönntartására gyakoroltak, más nézetben vagyok, mint sokan.

Sokan azt vélik, hogy alkotmányunknak 48 előtt ez volt egyetlen vagy legalább legfőbb és leghatalmasabb garanciája. Én ezt nem hiszem, nem hiszem pedig azért, mert az én meggyőződésem szerint az alkotmánynak valóságos garanciája 48 előtt, mint utóbb, a törvényhozásban keresendő. Az alkotmánynak valóságos garanciáját nem a megye, mely a sérelmeket följegyezte, hanem az országgyűlés képezte, mely ezen sérelmeket orvosolta. És meg vagyok győződve, hogy ha 48 előtt a megyék alkotmányunk fönntartására csakugyan nagyobb befolyást gyakoroltak, mint most gyakorolhatnak, ennek oka éppen azon állásban fekszik, melyet a magyar országgyűlés a megyék irányában elfoglalt, éppen abban, hogy a törvényhozás nem a népképviselet alapján alakult, hanem egyes megyék követeiből állott; és éppen azért meg vagyok győződve most is, hogy hacsak a népképviselet elvét föladni nem akarjuk, hacsak vissza nem akarunk menni régi rendszerünkre, a megyét oly alkotmányos garanciává tenni, minő az hajdan volt, nem is áll hatalmunkban.

De megengedem, hogy a megyék alkotmányunk fönntartására többet tettek, mint az országgyűlésen kívül hazánknak bármily más institúciója; megengedem, sőt meg vagyok győződve arról, hogy miután föladatunk nem lehet az, hogy a constitutionális garanciákat kevesbítsük, hanem az, hogy azokat szaporítsuk, egyik fő kötelességünk elkövetni mindent, hogy a megyék állásának azon része megmaradjon, mely által azok az alkotmány garanciáivá váltak.

De kérdem, vajon a megyének oly hatásköre, minőt Heves vármegye magának követelt, garanciája-e az alkotmánynak? garanciája-e azon alkotmánynak, melyet 1848-ban átalakítottunk, mely a népképviselet alapján nyugszik, és melynek fő garanciája a kormány teljes felelőssége? Én részemről erről nem tudok meggyőződni, mert nem látom át a megyéknek adott ily hatáskör miben és mi által erősíthetné 1848-i alkotmányunkat. Hogy a megyék tág hatásköre 1848 előtt, akkori viszonyaink közt szükséges volt, elismerem; de nem fogja senki tagadni, hogy 1848-ban alkotmányunk teljes átalakításon ment keresztül, és hogy ennélfogva azon hatásnak, melyet egyes institúcióink alkotmányunkra gyakoroltak, szintén változnia kelle.

Csak hármat említek: 1848 előtt nem volt felelős kormányunk, azaz, ha törvényeinkre hivatkozva követeltük is a felelős kormányt, a felelős kormányt praktice kivinni lehetetlen volt; 1848 előtt az országgyűlés törvény szerint is csak minden három esztendőben gyűlt össze; végre 1848 előtt összes törvényhozásunk a megyei rendszerre volt alapítva.

Ezen viszonyok alatt nem szenved semmi kétséget, hogy a megyéknek tág hatásköre, melyben azok előbb mozogtak, az alkotmányosság biztosítására döntő befolyással volt.

Nem felelős kormánnyal szemközt, oly kormánnyal, melynek tagjai a törvényhozással semmi összeköttetésben sincsenek, melynek tagjai a törvényhozás majoritásával igen sokszor világos ellentétben álló elveket követnek, a nemzet azon befolyást, melyet a törvények végrehajtására gyakorolnia kell, nem gyakorolhatta másképp, mint azáltal, hogy a végrehajtás egy részét maga vette kezébe; és hogy ezt a megyék tették, ez ismét annak volt természetes következése, mert a törvényhozás maga csak a megye képviselőiből állott, a megye volt tehát azon unitás, melyből Magyarországon minden kiindult, és hová minden visszavezetett.

De kérdem, vajon a megye által gyakorolt hatalomnak ugyanazon következései lesznek-e egy felelős kormánnyal szemközt is? Vajon oly viszonyok alatt, midőn az országgyűlés évről évre összeül, midőn a kormány minden pillanatban minden lépéseért feleletre vonható, midőn végre a kormány nem kormányozhat, ha a törvényhozás a bizalmat tőle elvonja, vajon ily viszonyok közt azon jognak, melyet Heves vármegye követel, most is csak az volna következése, mint 1848 előtt? vajon a megyék ily követelései által most is csak a kormánynak hatalma korlátoztatik-e, vagy nem inkább a törvényhozásé? a törvényhozásé, mely megkívánhatja, hogy azon tisztviselőket, kiket minden pillanatban feleletre vonhat, az egyes megye úgy tekintse, mint az országnak tisztviselőit, kik, ha felelősségök alatt valamit rendelnek, a megye ne követelje magának azon jogot, hogy a kormány tettei fölötti ítéletjogot gyakorolja, mely csak a törvényhozást illeti meg?

Én a dolog ezen állásában oly követeléseket, minőkkel Heves vármegye a kormány irányában föllépett, nemcsak alkotmányunk garanciájának nem tekintem, hanem tekintem a legnagyobb veszélynek, mely mind alkotmányunkat, mind magát a megyei rendszert fenyegetheti.

Ismétlem, mit már mondtam, hogy a megyei rendszert őseink legbecsesebb hagyományának tartom. Meggyőződésem az, hogy e rendszer létezésében egyik fő garanciája fekszik annak, hogy az alkotmányosság nálunk a szabadságot nemcsak ígéri, de teljesíteni is fogja. Mindazon tapasztalatok után, melyek a legutóbbi nyolcvan esztendő alatt tétettek, nincs többé senki a világon, legalább gondolkodó, ki nem látná át, hogy azon formák, melyeket a francia forradalom fölállított, egymagokban véve az egyéni szabadságot nem biztosítják. Az egyéni szabad-

ságnak valódi biztosítása az önkormányzatban fekszik, és meggyőződésem, hogy a szabadság nem terjed tovább, mint az önkormányzat. Hogy a megyei intézmény az önkormányzat eszméjének se most meg nem felel, se soha meg nem felelt, azt én igen sokszor kimondottam, miután az önkormányzat elvét csak egy bizonyos körben alkalmazza; pedig arra, hogy valóságos önkormányzattal bírjunk, szükséges, hogy annak elvét ne csak a megyékben, hanem a községekben is behozzuk. Ragaszkodnunk kell pedig az önkormányzat elvéhez egész szigorúságában azáltal, hogy mindent, ami az országé, azt csak az ország, mindent, ami a megyéé, azt csak a megye, mindent, ami a községé, azt csak a község intézze.

Ez azon cél, melyet alkotmányunk végképpi megállapításánál magunk elé kell tűznünk, és lépésről lépésre efelé kell törekednünk, mire először akkor lesz alkalom, ha majd a megyei rendszer az országgyűlés előtt tárgyalás elé kerül. És én azt hiszem, hogy ha ezen, az önkormányzat elvére alapított rendszert Magyarországon tökéletesen keresztülvihetjük, ezt csak a megyéknek fogjuk köszönni. Mert a megyei institúció által tartatott fönn ezen szükségnek érzete, és, most legalább, bizonyos körökben az önkormányzatnak praktikus gyakorlata a megyei intézvény által terjedt. Én tehát megyei intézvényeinkben alkotmányunk célszerű kifejlesztésének egyik föltételét látom.

Meg vagyok győződve azonkívül arról is, hogy megyei institúciónk jelen alakjában is alkotmányunknak nagy garanciákat nyújt:

először azáltal, mert a kormány rendeletei csak a megyei tisztviselők által hajtatván végre, ezáltal Magyarországban kikerültetik az, mi minden centralizációnak legnagyobb átka, a fizetett és csak a kormánytól fizetett hivatalnokok nagy serege.

másodszor alkotmányunknak garanciája megyei rendszerünk azért is, mert számos polgártársunkban a közügyek iránti érdekeltséget ébren tartja, és ezen éberség a közügyek iránt, ezen érdekeltség erősebb garanciája minden alkotmánynak, mint bármi más, mit törvénykönyvünkbe írhatnánk.

Végre harmadszor fontos garanciája alkotmányunknak a megyei rendszer azáltal is, mert, miután a kormány rendeleteit csak a megyei tisztviselők által hajtathatja végre, ha kormány találkoznék, valaha eléggé kötelességét felejtő, hogy például egy, az országgyűlés által meg nem szavazott adót be akarna hajtani, vagy újoncokat állítani, melyeket az országgyűlés nem szavazott meg: ily világos törvénysértésre a megyei tisztviselők segédkezet soha nem nyújtanának.

Én tehát a megyei institúciót nemcsak a jelenben alkotmányunk fontos garanciájának tartom; de meg vagyok győződve, hogy a megyei institúció létezése alkotmányos kifejlődésünk egyik fő és legfontosabb tényezője lesz.

De vajon, ha a megyék feladatát úgy értelmezzük, amint azt Heves megye értelmezte, ezáltal erősítjük-e a megyét? - Ne legyünk siketek azok iránt, amik körülünk mondatnak. Már a jelen pillanatban is nyilatkoznak szavak, melyek nem eléggé különböztetve meg azt, ami a megyében visszaélés, azoknak valóságos hivatásáról, a megyei institúciókról könnyedén szólanak. Vannak, és naponkint szaporodnak, kik azt állítják, hogy ezen szerkezet a renddel, a parlamenti kormánnyal - azaz azon kormányformával, mely a XIX. század második felében egyedül lehető - össze nem férhet. Vajon erősítjük-e megyei institúciónkat azáltal, ha ezen vádakat azzal igazoljuk, hogy megyénknek oly hatáskört tulajdonítunk, mely csakugyan se a renddel, se a parlamentális kormányformával össze nem egyeztethető? És éppen azért, tisztelt Ház! mert a kormány megyei institúciónkat fenn akarja tartani, mert egyik kötelességének ismeri elkövetni mindent, hogy ezen institúciónk valamint eddig alkotmányunk egyik fő garanciája volt, úgy nevezetes garanciája maradjon ezentúl is: a kormány kötelességének ismerte azon pillanatban, midőn egy megyét oly ösvényre látott térni, mely nemcsak az

alkotmány szempontjából, de magából a megyei institúciónak szempontjából is veszélyes, erélyesen föllépni. És midőn a kormány ezt tette, teljes meggyőződése az, hogy nem tett semmi mást, mint azt, mit az 1848-i törvény értelmében - mely a kormányt minden mulasztásaért felelőssé teszi - tennie szigorú és elutasíthatlan kötelessége volt.

5

Bocsánatot kell kérnem, nem szoktam a t. Házat személyem iránti tárgyalásokkal fárasztani; személyem magában véve nem eléggé nagy tárgy, és fájdalom, egy kissé el is avult, és azért személyemről nem szoktam értekezni. De miután régi t. barátom, Perczel Mór, és t. barátom, Bónis Sámuel előbbi politikai pályám egyik fő tevékenységére hivatkoztak, és azt azokkal, miket tegnapelőtt elmondani szerencsém volt, ellentétbe hozták: szükségesnek és kötelességemnek érzem nyilatkozni: nem mintha azok közé tartoznám, kik azt hiszik, hogy minden véleményhez makacson ragaszkodni a férfiú első kötelessége; nem! sőt ellenkezőleg: hiszen egész életemet tanulmányozással töltöttem, és kétségenkívül nem azért fáradtam, hogy mindig ugyanazon nézeteim maradjanak, hanem fáradtam és fáradok azért, hogy nézeteimet a tényekkel összehasonlítva, rektifikáljam. Én tehát azt, ha valaki kimutatja, hogy nézetem valamiben változott, éppen nem fogom olyasvalaminek tekinteni, mi rám legkisebb homályt vetne; de nem akarom, hogy ez mondassák rólam akkor, mikor nem áll: és éppen e kérdésre nézve azt merem állítani, hogy ami a megyék állását és korrelációjokat a törvényhozáshoz és a kormányhoz illeti, nézeteim azon perctől, melyben e kérdésről először szólottam, azaz 1843-tól éppen nem változtak.

Egész politikai működésemnek az első naptól kezdve, midőn az első nyilvános ülésben felszólaltam, egész mostanáig két eszme, két elv adott irányt: első az, hogy hazám minden polgárai egyenlő jogokat élvezzenek; a második az, hogy e haza alkotmányos legyen és legyen erős. Amint a dolgok álltak, én és politikai barátaim, kivált akit majdnem mesteremnek nevezhetnék, s ki fájdalom! a sírban fekszik, Szalay László, úgy voltunk meggyőződve, hogy a megyei rendszer, úgy amint 1843 előtt létezett, s a jogegyenlőség elvének keresztülvitelével, se azzal, hogy e haza a XIX. század értelmében alkotmányos és valóban erős legyen, összhangzásba nem hozható; és ezen eszmékkel föllépni kötelességemnek tartottam én, és kötelességöknek tartották barátim: ámbár e kötelesség, melyet magunknak választottunk, éppen azért igen nehéz kötelesség volt, mert azokkal hozott ellentétbe, kiket nemcsak tiszteltünk, de kiknek, első fellépésünk óta, mindig politikai barátai, politikai elvtársai voltunk.

Azonban, valamint nézetem e tekintetben nem változott, úgy én 1843-ban sem állítottam fel soha a centralizációnak azon nemét, mint Magyarországban behozandót, mely akkor Franciaországban létezett: mert az, melyet én kívántam, nem volt más, mint azon dolgok centralizációja, melyek egyenesen csak az országot érdeklik. Amit kimondottam tegnapelőtt, azt kimondottam 1843-ban is, hogy ti. Magyarországnak alkotmányossága, Magyarországnak fejlődése attól függ, hogy az önkormányzat elvét vigyük keresztül következetesen a politikai élet minden fokozatain, azaz vigyük keresztül úgy, hogy arról ami az országé, csak az ország, ami az megyéé, arról csak a megye, és a mi a községé, arról tisztán és egyedül csak a község határozzon.

Egyébiránt, mert igen óhajtom, hogy azon nézeteket, melyeket akkor kifejeztem, legalább tisztelt barátaim ismerjék: én 1846-ban *Reform* cím alatt kiadott munkámat, mely összes sommázása volt azon cikkeknek, melyek a *Pesti Hírlap*-ban megjelentek - természet szerint saját költségemen, mert nem hiszem, hogy találkoznék kiadó reá - ki fogom újra nyomatni, és kedveskedni fogok vele Bónis Sámuel és Perczel Mór t. barátaimnak és mindazoknak, kik

engem meg akarnak annyira tisztelni, hogy egy példányt elfogadnak. Méltóztassanak azután megítélni, vajon nézeteim megváltoztak-e, vagy kellett-e azoknak megváltozniuk? és nem érezhetem-e legnagyobb boldogságomat abban, hogy - nem énáltalam, de mert a dolgok természetes folyása magával hozta - amit 1843-ban valóságos haeresisnek tekintettek, azt most az ország véghetlen többsége elismeri.

1867

AZ ÁLLAMADÓSSÁGI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL

KÉT BESZÉD

1

Nem volt szándékom e vitában részt venni, főképp az átalános vitában nem; miután azon t. barátom éppen most végzett beszédében kegyes volt általam sok év előtt elmondott szavakra hivatkozni, mintegy felhíva érzem magamat a nyilatkozásra: annyival inkább, mennyivel inkább át vagyok hatva az előttünk fekvő kérdésnek fontosságától, mennyivel inkább érzem azon roppant felelősséget, melyet mindannyian magunkra vállalunk, kik ezen kérdésben nyilatkozva, annak akár egy, akár más módon való elhatározására befolyunk: mert úgy vagyok meggyőződve, hogy ezen kérdés megoldásától függ hazánk jövője, legalább hosszabb időre; és mert éppen azért polgári jogaim legbecsesbjének tartom azt, hogy e fontos ügyben nyilatkozván, előadhassam azon okokat is, melyek engem arra bírnak, hogy e törvényjavaslatot mint tárgyalási alapot elfogadjam, és elveit magaméinak valljam.

Előttem szólott igen t. képviselőtársunk említette hazánk sokféle szükségeit és azon aránylag csekély eszközöket, melyekkel azoknak fedezésére rendelkezünk. Azt hiszem, ezekre nézve senki sem fog neki ellenmondani. Egyiránt meg vagyunk győződve, hogy ha a birodalom államadósságainak fedezésére azon évi járulékot elfogadjuk, melyet a törvény ajánl, egy nagy, egy igen súlyos terhet vállalunk magunkra.

Tudjuk, hogy ezen tehernek elvállalása kétségkívül akadályoztatni fog haladásunkban, és éppen miatta sokról, amit egyiránt buzgón óhajtunk, le kell mondanunk, hacsak egy időre is azért, mert a kellő pénzforrások jelenleg hiányzanak, s azért osztozom azok nézetében, kik azt hiszik, hogy főképp jelen helyzetünkben a teher elvállalásánál tőlünk a legnagyobb óvatosság kívántatik.

De hogy ezt tegyük, nem elegendő, ha csak az elvállaló teher nagyságát és azon érdekeket vesszük tekintetbe, melyeknek kielégítésében e teher elvállalása által akadályoztatunk; de szükséges, hogy még azon kérdés iránt is tisztába jöjjünk: vajon maga a tehernek elvállalása mennyiben szükséges saját érdekünkben? és azon érdekek, melyek a súlyos teher elvállalására bírnak, nem sürgetőbbek-e azoknál, melyek e teher elvállalása által háttérbe szoríttatnak?

E kérdés az, melynek megoldásától határozatainknak függni kell; mert ha a teher elvállalása nem szükséges, ha az legfontosabb érdekeink feláldozása nélkül elkerülhető, akkor ezen teher elvállalására nekünk jogunk sincs, így állítván fel a kérdést, nem tartom elégségesnek, hogy csak éppen a kérdést magát és az egyes, vele legközelebb összefüggésben álló tárgyat vegyük tekintetbe; hanem, hogy az út iránt, amelyet követnünk kell, eligazodjunk, szükségesnek találom, hogy egész helyzetünkre terjesszük ki figyelmünket.

S mit találunk abban? Felfogásom szerint helyzetünkben két dolog van, amely változhatlan, s melyet éppen azért kiindulási pontképpen kell elfogadni: az első azon viszony, mely az ország és a fejedelem között létezik; a második tényleges állásunk.

Azon viszonyt, mely az ország és fejedelme közt létezik, egyaránt felbonthatatlannak ismerjük valamennyien, s így ennek megváltoztatása bizonyosan senkinek nem lehet szándokában.

A dolgoknak tényleges állását megváltoztatni nem áll hatalmunkban. És ha a dolgoknak tényleges állását tekintjük: akkor meggyőződünk, hogy először Európának jelen állása nem olyan, mely mellett biztosan számíthatnánk békére, mely mellett nagy konvulzióktól bizto-

sítva érezhetnők magunkat; meggyőződünk másodszor, hogy geográfiai helyzetünk olyan, melynek következésében bármi nagyobb átalakulás történjék Európában, ennél hazánk semleges nem maradhat; meggyőződünk harmadszor, hogy a jogeszméknek teljes fölzavarása mellett, mely Európa politikájában irányadó, minden állam s minden ország nem históriai jogának alapjára, hanem csak tényleges hatalmára támaszkodhatik; meggyőződünk negyedszer, hogy Európában kevés kivétellel csak nagy államok léteznek, melyek nagy nemzetiségekre alapíttattak; meggyőződünk végre, hogy Magyarország, bármennyire kikerekített határokkal bírjon is egyfelől, és bármennyire egy érzet és hazafiság lelkesítse minden polgárait, kiterjedésre és számra nézve nem elég hatalmas, hogy ezen országra nézve kívánatosnak, sőt szükségesnek ne kellene tartani azt, hogy biztos és állandó szövetségről gondoskodjék, melyre egy nagyobb európai összeütközés esetében biztosan számíthat.

Azon összeköttetésnek, mely Magyarország és a fejedelem közt létezik, és amelyet felbonthatlannak tartunk, szükséges következése az, hogy felbonthatlannak kell tartanunk azon összeköttetést is, melyben őfelsége lajtántúli országaival állunk; s a dolgok tényleges állásából meggyőződünk, hogy Európának jelen helyzetében ezen összeköttetés reánk nézve nemcsak nem káros, hanem valósággal előnyös is. És ebből világosan az következik: hogy azon állás, melyet azon politikai egész, mely a magyar birodalomból és őfelsége többi országaiból a közös védelemre alakult, hogy azon állás, melyet a birodalom Európában elfoglal, reánk nézve közönyös nem lehet; és hogy fontosabb érdekünk alig gondolható, mint az, hogy azon felbonthatatlan viszony, mely köztünk és őfelsége többi országai közt létezik, az igazság alapjára fektetve biztos és olyan legyen, mely mindkét részt kielégíti. Mert ha egyrészről felbonthatlannak tartjuk ezen összeköttetést, melyben őfelségének lajtántúli országaival állunk; ha ezen összeköttetés létezése reánk nézve lehetetlenné teszi, hogy bármily eseményeknél más szövetségre támaszkodjunk; ha ezen összeköttetés fenntartására áldozatokat, nagy áldozatokat hozunk, és azon ügyekre, melyek hazánkat és a birodalom lajtántúli országait közösen érdeklik, befolyást, éspedig tetemes befolyást biztosítottunk magunknak: akkor az összbirodalomnak állása reánk nézve közönyös nem lehet; akkor az, hogy e birodalom feladatának megfeleljen, hogy az mint erős és hatalmas állam álljon fenn Európa más nagy államai közt, reánk nézve nem idegen érdek, hanem a szó legszorosabb értelmében saját érdekünk. Ha pedig ez áll, t. Ház - engedelmet kérek, ha tán doktriner módon szólok, már harminc év előtt is szememre hányták ezt nekem, s e hiba utoljára egyike azon hibáknak, melyek a korral nem javulnak -, ha az áll, hogy az összbirodalomnak, azon birodalomnak, mely a magyar birodalomból és a lajtántúli tartományokból álló államok összegéből alakult, ha e birodalomnak európai állása és hatalma reánk nézve fontos: abból szoros logikával az következik, hogy minden oly kérdésnél, mely nemcsak minket, hanem a birodalom lajtántúli részeit is érdekli, sőt az összbirodalom állására befolyást gyakorol, nemcsak azon befolyást kell tekintetbe venni, melyet a kérdéseknek egy vagy más módon való elhatározása hazánkra gyakorolna, hanem tekintetbe kell venni azon befolyást is, melyet ily határozataink a lajtántúli részekre, sőt egy egész birodalom állására gyakorolnának. És a kérdés, mely előttünk fekszik, kétségenkívül ezek közé tartozik.

Ismétlem, én az ajánlott évi járuléknak elfogadását Magyarország részéről a legnagyobb áldozatnak tartom, melyre képesek vagyunk. Senki nem fájlalhatja nálamnál inkább, hogy ezen áldozat miatt sok oly javítás eszközlésére képtelenekké válunk, melyeket egyaránt kívánatosaknak, sőt szükségeseknek ismerünk, s melyeket most későbbre kell halasztanunk. Meg vagyok győződve arról is, hogy szigorúan és tisztán a jogot véve föl, ezen terhek elvállalására kötelesek nem volnánk.

De, t. Ház, méltóztassék visszagondolni az államadósságok felett folytatott egész tárgyalásainkra 1861-től kezdve, midőn a magyar törvényhozás először késznek nyilatkozott részt venni azon súlyos terhekben, melyek a monarchiának másik felére nehezednek, utolsó nyilatkozatainkig.

Soha a törvényhozás a tehernek elfogadását kötelességül nem ismerte el; soha nem kétkedett azon, hogy nagy terheket vállal magára; és ha ezen teher elvállalására mégis késznek nyilatkozott, ezt, mint világosan kimondta, csak azért tevé, hogy a birodalomnak túlsó része azon súlyos terhek alatt össze ne roskadjon, melyeket egy rosszul intézett kormányrendszer reája nehezített, és hogy annak következtében a mi és az ő jólétök egyaránt ne szenvedjen. Magára vállalta ezen terheket: nem, mert magát arra kötelesnek érezé, nem mások kedvéért, hanem mert ezt saját érdekünkben szükségesnek tartotta; és kérdem, ha mellőzve a politikai szempontot, csak azon szoros összeköttetést tekintjük is, melyben financiális és általában minden nemzetgazdasági viszonyunk a birodalom lajtántúli részének financiális és nemzetgazdasági viszonyaival állnak: tagadhatjuk-e, hogy ezen tehernek elvállalása most is éppen saját legfontosabb érdekeink tekintetéből válik szükségessé?

Méltóztassék meggondolni, mily következéseket szülne, kizárólag hazánk jólétét véve tekintetbe, ha országgyűlésünk olyvalamit határozna el, mi által a lajtántúli országok összes pénzviszonyai átalános konvulzión mennének keresztül? A járulék, melynek elvállalása kívántatik, nagy és súlyos; de bármi nagy a teher, kiszámítható, és áldozatunk számokban kifejezhetjük. De aki azon következtetéseket tudná kiszámítani, melyeket ily pénzkonvulzió éppen Magyarország anyagi jólétére előidézne, ki azon károkat számokban ki tudná fejezni, melyeket nemcsak a lajtántúli országokra, de hazánkra is, egy állambanqueroute-nak kimondása maga után vonna: oly számoló nem létezik.

És azért erős meggyőződésem, hogy bármi nagyok legyenek is az áldozatok, melyeket az ajánlott járulék elfogadása által magunkra vállalunk; bármily fontosak legyenek azon javítások, melyeket ezen járulék elvállalása miatt későbbre kell halasztanunk: csak azt tesszük, mit tőlünk saját érdekünk kíván, mit éppen saját érdekünkben szükségesnek tartunk, hogy a birodalom pénzbeli viszonyainak felbontását elhárítva, hazánkat megóvjuk azon következésektől, melyek ebből reá háromolnának.

Nem tartom szükségesnek, hogy azon statisztikai adatok cáfolására, melyeket az előttem szóló felhozott, más statisztikai adatokkal álljak elő. Hiszen mivel ezen statisztikai adatok csak azt igazolják, hogy országunk helyzete a jelen pillanatban igen szegény, minden statisztikai adat, melyet felhozhatnék, csakugyan azt fogná igazolni. Szegénységünk fokára nézve lehetnek különböző vélemények; a szegénységnek létezését nem fogja tagadni senki, valamint azt sem, hogy hazánk éppen azon rendszer következtében süllyedt ennyire, melyen az utolsó tizennyolc év alatt átmentünk.

De ha elismerem is, és meg vagyok győződve, hogy financiális tekintetben igen szomorú helyzetben vagyunk, jelenleg nem osztozhatom azoknak nézetében, kik azt hiszik, hogy ha a kormány és azok, akik vele e részben egyetértenek, jövőre nézve reményekkel kecsegtetik magokat, puszta ábrándok után indulnak. A föld, t. Ház, melyen Magyarország áll, ugyanaz marad: kiterjedése nem lesz nagyobb; a nép szintén az marad, nem leszünk számosabban. Csak egy új tényező jön hozzá: azon tényező, mely kis, kopár, rossz éghajlat alatt fekvő szigetekből a világ első birodalmát alkotta; azon hatalom, mely az Atlanti óceánon túl a jövő legóriásibb államát alkotja; azon hatalom, mely a svájci sziklák között virágzó népet állított elő; azon hatalom, mely a tengertől el bírta sajátítani tulajdon hazáját: a szabadság! És, t. Ház, hogy azon terheket, melyeket, midőn láncokat viseltünk, alig bírtunk, ha láncaink nem lesznek, nem bírjuk elviselni: aki nekem ezt mondja, hogy nem nyervén semmi újat, nem találván új aranyaknákra, csak a szabadságot biztosítván magunknak, aki nekem azt mondja, hogy ezáltal előnyt nem nyertünk: annak azt fogom felelni, hogy ő a költő, és nem én, mert az egész világtörténet mellettem tanúskodik.

2

Nem éltem vissza a Ház szabályai által a minisztereknek adott azon kiváltsággal, hogy a vitatkozásokban többször emelhetnek szót; és éppen azért elnézést várok a t. Háztól, ha szokásomtól ma eltérve, e tárgyban még egyszer szólok.

Szolgáljon mentségemül a tárgynak fontossága: mert meggyőződésem szerint az előttünk fekvő kérdés azok közé tartozik, melyeket a Háznak többsége eldönthet, de melyek megoldottaknak csak akkor tekinthetők, ha az, amit a Ház határoz, az ország által meggyőződésül elfogadtatik. Ily esetben tehát minden, mi a kérdés felderítéséhez vezethet, minden, mi azt eszközölheti, hogy a discussio kimerítőbb legyen, meggyőződésem szerint nem fölösleges. Mentségemül szolgálhat talán még az is, hogy képviselőtársaim közül többen kegyesek voltak szavaimra hivatkozni, és hogy ezen hivatkozásból azt tapasztaltam, hogy okaimat talán nem elég világosan fejtettem ki, legalább nem úgy, hogy azok meggyőzőleg hatottak volna.

A kérdés, mely előttünk fekszik, nem jogi kérdés. Nem volt az előbb sem, mert hogy Magyarország oly terhekben való részvételre jogilag nem köteles, melyek minden befolyása nélkül köttettek: az világos; de világos az is, mit Bónis Sámuel t. barátom tegnapelőtti ülésünkben mondott, hogy miután törvényben kimondottuk, hogy ezen terheknek egy részét magunkra akarjuk vállalni - habár csak méltányosságból is -, az, ami előbb méltányosság volt, most valóságos kötelességgé vált.

A kérdés tehát nem jogi kérdés, nem szimpátiák kérdése; de - engedjék még megjegyeznem - nem is egészen számok kérdése. E kérdés olyan, melynél biztosabban az aritmetika útján nem határozhatunk egyrészt csak azért, mert nem egészen oszthatom Bónis Sámuel t. barátom azon nézetét, hogy a számok kérlelhetetlenek. Akik a politikával kissé foglalkoztak, azon meggyőződéshez jutottak, hogy napjainkban a számok igenis engedékenyek szoktak lenni. A számok, miután azok az utolsó huszonöt év alatt a politikai számtan nevelésén keresztülmentek, sokkal engedékenyebbekké váltak, annyira, hogy azokból most a legkülönbözőbb dolgokat lehet kimagyarázni.

De azt azért sem tekinthetjük tisztán számtani kérdésnek, mert felfogásom szerint az, ami számításunk alapját képezheti, ti. az előbbeni költségvetések, nem olyanok, hogy azokból bármit teljes biztossággal kiszámíthatnánk. Arra, hogy ezen számításokból biztos következtetéseket vonhassunk le a fő dologra, mit éppen tudnunk kell: az országnak adóképességére: arra szükséges lenne, hogy ezen számítások egy célszerű és igazságos adóelosztás eredményeit mutassák fel; és ha az előbbi időre visszagondolunk, úgy hiszem, mindenki elismerheti, hogy az akkori adóztatási rendszer olyan, melyből se a lajtántúli részeknek, se Magyarországnak adóképességét biztossággal kiszámítani nem lehet. Ezenkívül, nézetem szerint, oly számítások, melyek tisztán a centralizáció elvének alapján, azaz dualisztikus formája elrendezésénél kulcsul nem is szolgálhatnak. Ezért én, mint mondám, ezen kérdést számtani kérdésnek sem tekinthetem.

Én a kérdést, mely előttünk fekszik - ismétlem, mit minap is mondottam -, mindenekelőtt kiválólag politikai kérdésnek tartom; és ezen politikai kérdés három más kérdést foglal magában.

Az első az, fekszik-e érdekünkben, hogy a birodalom lajtántúli országait minden nagyobb pénzbeli zavartól és konvulziótól megőrizzük, habár áldozatok árán is?

A második kérdés, vajon az áldozatok, melyek az indítványban tőlünk indítványoztatnak, nem nagyobbak-e, mint ezen cél elérésére szükséges?

A harmadik, vajon képesek vagyunk-e ezen áldozatok elviselésére?

Ami az első kérdést illeti, erre nézve, úgy hiszem, véleménykülönbség közöttünk nem létezik. T. barátom, Bónis Sámuel minap igen helyesen és alaposan előadta azon okokat, melyek miatt alkotmányos országban az ellenzéknek létezése nemcsak természetes, de szükséges is. Én egész kiterjedésében osztom nézetét. Fölfogásom szerint az alkotmányosságnak előnye éppen abban fekszik, hogy uralma alatt minden kérdés nem egyoldalúlag, hanem minden oldalról világosíttassék fel; mi csak ott történik, hol különböző pártok léteznek.

Én az ellenzéknek nemlétét alkotmányos szempontból a lehető legnagyobb szerencsétlenségnek tartanám; és azt hiszem, ha e Háznak nem volna baloldala, ennek körülbelül csak az lenne következése, mintha valamely ember egyik karját veszti el. Meglehet, ezáltal ereje csak egy karjában koncentrálódván, ezen egy kar erősebb lenne; de hogy az egész test nem lenne erősebb, hogy az egész egyén nem lenne életre képesebb, az nem szenved semmi kétséget. Én tehát tökéletesen egyetértek Bónis Sámuel tisztelt képviselőtársammal arra nézve, hogy az ellenzéknek létezését nemcsak károsnak nem tartom, sőt szükségesnek találom. De hogy az ellenzék feladatának megfeleljen, szükséges, hogy valamint a végcélokra nézve politikai ellenfeleivel egyetért, úgy egyetértsen bizonyos kiindulási pontokra nézve is, és legyenek bizonyos elvek, melyekre nézve pártkülönbség nem létezik. És mivel én ellenzékünket ilyennek tekintem, és meg vagyok győződve, hogy valamint céljainkra nézve egyetértünk, úgy egyetértünk egyik fő kiindulási pontunkra nézve is, mely a közöttünk s a birodalom lajtántúli országai között a pragmatica sanctio által megállapított viszony: úgy tartom, nincs senki feljogosítva arra, hogy az ellenzékről föltegye, hogy az nem éppen úgy óhajtaná, mint mi, hogy a birodalomnak lajtántúli országai megóvassanak minden olyan pénzbeli konvulzióktól, melyek utoljára közvetve reánk is hatnának. A különbség köztünk nem is a végcélban, hanem azon útban fekszik, melyen a cél felé törekszünk. T. barátom, Debrecen városa képviselőjének indítványa szerint a célszerűség azt kívánja, hogy azon terhekre nézve, melyeket hazánk a birodalom lajtántúli országainak érdekében magára vállalni kész, ne most nyilatkozzunk, hanem később, midőn a budget a Ház elé terjesztetvén, bővebb felvilágosítást nyerünk azon eszközök felől, melyek által e teher elviselhetése lehetővé válik.

Én részemről igen örvendek azon, hogy tisztelt barátom, a pénzügyminiszter, az ellenzéknél is a bizalom oly mértékével bír, hogy, mint Szontagh Pál képviselőtársunk mondotta, nem szükséges semmi, mint hogy azon adatokat terjessze elő, melyeket ő már úgyis tud, s akkor a kérdés igen könnyen elhatározható.

Én azt hiszem, hogy t. képviselőtársaink a Ház másik oldalán ezenkívül valószínűleg még valamivel többet is kívánnak; azt hiszem, ha ezen indítvány elfogadtatnék, valószínűleg azt méltóztatnának kívánni, hogy az egész kérdésben ne most határozzunk, hanem később, amikor majd egész helyzetünkről kellőleg felvilágosítva leszünk. Én legalább az indítványnak csak ezen lehető következését látom, és éppen ezért nem fogadhatom el azt, mert e kérdés elhatározásának elhalasztása nem fekszik érdekünkben. Olyannak tartom a jelen pillanatot, melyben, hogy helyesen járjunk el, nem elég, hogy határozásainknak csak közvetlen következéseit tekintsük; szükséges, hogy tágabb kört fogjunk körül, és kissé tekintsünk körül a világban.

Tagadhatlan, t. Ház, hogy Európa a jelen pillanatban nagy átalakuláson megy keresztül. A régi szerződések, amelyekre minden állam- s nemzetközi viszony alapítva volt, nagyrészt széttépettek. Hetek alatt új nagy államokat láttunk alakulni. És ha azon fluktuációkat, azon ingadozásokat tekintjük, amelyek az utolsó nagy események után még visszamaradtak, alig kecsegtethetjük magunkat annak reményével, hogy egy új béke stádiumába léptünk, olyanba, amilyenben egész Európa az első császárság ellen folytatott nagy harcok után negyven évig megpihent. Én nem éppen oly feketének látom a dolgokat, nem oly fenyegetőknek tartom a fellegeket, mint t. barátom, Ivánka Imre; de hogy egünk nem egészen derült, azt tartom, senki

nem fogja tagadni. A lehetőségek közé tartozik, hogy új küzdelmeknek megyünk elébe, tán északi határainkon, valószínűebben a kelet felé, de küzdelmeknek, amelyeknél a birodalom mindenesetre érintetlenül nem maradhat, s melyeknél lehetséges, hogy hazánk csatatérré válhatik.

És éppen ezért nem hiszem, hogy azon kérdés: vajon ily küzdelmek, ha valahogy bekövetkeznének, az osztrák birodalmat mily állapotban fogják találni, reánk nézve közönyös lenne; nem hiszem, hogy nem fekszik érdekünkben, hogy azon bizonytalan, azon fluktuáló állapot, melyben a birodalmat most látjuk, még tovább tartson, és hogy ezáltal az európai béke azon garanciájától fosztassék meg, melyet az az osztrák birodalom hatalmában bír, és bírni fog még inkább, ha majdan hazánk a birodalom ügyeinek vezetésére azon befolyást gyakorolja, mely azt az idei 12. tc. értelmében megilleti.

Jól tudom, t. Ház, hogy volt idő, midőn ilyféle tekintetek a magyar törvényhozás határozataira igen csekély befolyással voltak; a külviszonyokra nézve majdnem közönyösséggel viseltettünk, mert tudtuk, hogy valamint mi ezen viszonyokra befolyást nem gyakorolhatunk, úgy ez irányban nem vállalunk magunkra semmi felelősséget. Akkor, t. Ház, viszonyaink egyszerűbbek voltak, mint most. A birodalomnak hatalmi állása el volt ismerve az egész világ által, s hazánkat nem fenyegette veszély, kivéve azon veszélyt, melyet akkor a birodalmi kormánynak a magyar alkotmány ellen irányzott törekvései idéztek elő. Azon időben a dolgok természete szerint egész politikánk ellenzéki volt. Akkor a hazafiságot másképp, mint a birodalmi kormánnyal ellentétben, nem is képzelhettük volna. De, tisztelt Ház, nem fogja senki tagadni, hogy ezen viszonyok gyökeresen megváltoztak. Azon arányban, melyben a birodalom egykor elfoglalt túlnyomó állásából egyes szerencsétlen események következtében valamivel alább szállt, azon arányban, amelyben alkotmányunkat a birodalom részéről jelenleg veszély nem fenyegeti, ehelyett új, más veszélyek támadtak, oly veszélyek, melyek nem kisebbek, olyanok, melyek kivétel nélkül a birodalom és Magyarországnak közös veszélyei. Mert, tisztelt Ház, azon elméletek, melyek szerint az államok természetes határai nem a történelem, de a filológia szerint határoztatnak meg, azon elméletek, melyek a múltról egészen elvontan a jövőnek földabroszait készítik, nemcsak az osztrák birodalmat fenyegetik, hanem fenyegetik éppen úgy hazánkat is, fenyegetik nem egy távol jövőben, hanem, mint Ivánka Imre képviselő úr mondá, fenyegetik talán a jelen pillanatban is. És ha valaki azt hiszi, hogy azon kérdéseknek megoldása, melyek köztünk és a birodalom lajtántúli tartományai közt azon kapcsok szilárdságát meggyengítik, melyeket köztünk nemcsak a fejedelemnek egysége képez, hanem érdekeinknek tökéletes közössége és közössége veszélyeinknek, - aki, mondom, azt hiszi, hogy nincs érdekünkben, hogy ezen bizonytalanság, mely a birodalmat hatalmának kifejtésében akadályozza, minél elébb szűnjék meg: az teljes meggyőződésem szerint csalódik. És habár meg vagyok győződve, hogy a célra nézve velem tökéletesen egyetért, csalódik ez eszközökre nézve: mert e kérdések elhatározásának elhalasztása nem azon mód, mely által a kitűzött cél elérhető.

Ennyit kellett mondanom az első kérdésre nézve.

A második kérdésre nézve rövid lehetek. A kérdés ti. az, vajon az áldozat, mely a törvényjavaslat szerint ajánltatik, nem nagyobb-e a szükségnél? Mondom, erre nézve rövid lehetek: mert hiszen valamint valamennyien érezzük, hogy a teher, melynek elvállalása tőlünk kívántatik, nehéz ránk nézve, úgy nincs senki, ki azt állítaná, hogy a teher, mely a lajtántúli országokra nehezedik, könnyen lészen elviselhető. Érezzük ezen teher súlyát valamennyien, és mennyire, az legvilágosabb abból, hogy több szónok éppen ezért emelte ki mint hibát, hogy mielőtt az adósság terheinek elvállalása szóba jött, a redukció vagy más ehhez hasonló szabály nem indítványoztatott, mely által a teher könnyíttessék.

Részemről csak egy kis észrevételt akarok tenni t. barátom, Szontagh Pál állítására.

Megengedem, hogy a nagy kapitális kevesebbet dolgozik, aránylag legalább fáradságának jutalmához; nem is hiszem, hogy a nagy kapitális fölötte költői és ábrándozó; de azt is hiszem, hogy ha minden törvényhozás a kamatredukcióhoz vagy más oly határozathoz, mely által a tőke veszélyeztetik, és részben megsemmisül, csak a legnagyobb óvatossággal, csak félve nyúl, ennek oka nem a nagytőke iránti szimpátiában, hanem azon meggyőződésben kereshető, hogy a milliók, melyek az egyes nagy kapitalisták kezében vannak, ugyanazon forintokból és fillérekből állanak, melyek a munkát termékenyítik, és hogy a kapitálist, bárki kezében legyen, megkevesbíteni nem lehet anélkül, hogy ez a nép minden rétegeiben, a legalsóbbtól a legfelsőbbig, a legkárosabb következményeket ne idézné elő; sőt, ha ilyféle pénzbeli kríziseknek és konvulzióknak történetét tekintjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy az ily kríziseknek legnagyobb kára közönségesen nem a legnagyobb kapitálist éri. A nagy kapitális, éppen mert nem ábrándozó, fölhasználja sokszor még azon konjunktúrákat is, hogy még nagyobb pénzhatalomra emelkedjék; de a munkás, aki nem oly nagy segédforrással rendelkezik, tönkre van téve; és éppen azért kötelessége is minden törvényhozásnak a lehetőségig őrizkedni minden ilyféle konvulzióktól, melyek soha nem egyes osztályokat, hanem mindenkit terhelnek, és terhelnek oly arányban, melyet előre kiszámítani nem lehet: mert míg az adó, bármily súlyos, kiszámítható, bizonyos, hogy azon következmények, melyek egy nagyobb pénzkonvulzióból keletkezhetnek, kiszámíthatatlanok, és mindig aránytalanul nehezednek nemcsak a nép egyes osztályaira, hanem a nép minden osztályaira, s azok között minden egyes polgárra is.

Marad a harmadik kérdés, és tulajdonképpen ezért szólottam fel.

Elismertem, midőn utolszor a t. Házhoz szólni szerencsém volt, hogy a terhek, melyeket magunkra vállalunk, súlyosak. Kimondottam, s kimondom most is, hogy ezen terheket elvállalva a nemzet nagy áldozatot hoz, oly áldozatot ugyan, melyre el volt készülve azon pillanatban, midőn 1861-ben először kimondá ígéretét, hogy a terhekben részt venni kész, de mely azért nem válik kisebbé. De kimondottam akkor azon meggyőződésemet is, hogy a nemzet e teher elviselésére képes, képes pedig főképp az alkotmányos szabadság által, melyet élvez, és élvezni fog.

T. barátom, Bónis Sámuel, elfogadja a majort; nem is vártam tőle mást. Azon elvnek szolgálatában őszültünk meg együtt, amely által meggyőződésem szerint e terhek elviselése lehetségessé válik; és azt hiszem, hogy a Mindenható még több évekig hagyja fennállni barátságunkat: azon idő nem fog eljönni soha, amelyben mi ketten bizalmunkat a szabadság jótékony hatása iránt el fognók veszteni. Megengedte majoromat; de kételkedik a minoron, azaz azon, hogy szabadságot élvezünk; és azért kételkedik a konzekvencián is.

Az egész kérdés sarkpontja itt fekszik. Meggyőződésem szerint valamint hazánkban, úgy a birodalom lajtántúli országaiban is, a financiális kérdés a szabadság kérdése. A terhek bárminő súlyosak legyenek, melyek a birodalom lajtántúli országaira és hazánkra nehezednek, elviselhetők csak az alkotmányos szabadság biztosítása által lehetnek.

Ha a szabadság mint tiszta fogalom állíttatik fel, a tárgy olyan, melyről nehéz vitatkozni. Az egyik szabadságnak fogja nevezni azt, mit a másik szabadságnak el nem ismer. A szabadság, t. Ház, azon dolgok közé tartozik, melyek, mint a szerencse, mint a műveltség, célként állíttattak fel az emberiségnek, hogy feléjök törekedve haladjon, emelkedjék, nemesbüljön. Magát a tökéletes szabadságot éppoly kevéssé fogják elérni, mint a tökéletes szerencsét; és ha t. barátom észrevette, hogy az Atlanticumon túl fekvő óriási birodalom, az amerikai köztársaság közt és köztünk nagy különbségek léteznek, ha még több figyelemmel áttekintett volna az Atlanticumon, a jelen pillanatban ott is talált volna kétségenkívül és jelenleg éppen sokakat, kik a szabadság fokával nem elégszenek meg, és azt állítják, hogy ott jelenleg nincs szabadság. Ebből csak azt következtetem, hogy a szabadság fölött, mint általános fogalom fölött vitatkozni kár. E vitatkozás soha eredményhez nem vezet.

Mégis vannak bizonyos módok, melyekből a szabadságról ítélhetünk. Ha tudni akarjuk, létezik-e valamely országban szabadság, létezik-e több vagy kevesebb, mint más országban, több vagy kevesebb, mint ugyanazon országban más időszakokban; nem szükséges más, mint hogy a szabadságot azon három viszonyban vizsgáljuk, melyben nyilatkozik: először az egyéni szabadságot; másodszor a politikai szabadságot; harmadszor, ami már nem annyira a szabadság köréhez tartozik, hanem a szabadságnak garanciája: az állam függetlenségét. Ezen három állapot szerint ítélhetni meg a szabadságot.

Ami az egyéni szabadságot illeti, mely e hazában jelenleg létezik, talán t. barátom is meg fogja engedni, hogy ez ellen nem lehet panasz. Mindenesetre, ha e tekintetben hazánk jelen helyzetét összehasonlítjuk hazánk állapotával 1848 előtt, nem lehet senki köztünk, kinek keble ne tágulna, ki szívét ne érezné dobogni örömében: szabadságok helyett szabadságot nyertünk, mely közös tulajdonunk, és e tekintetben a singularis sokkal jobb a plurálisnál. Az egyéni szabadságnak nemlétezését tehát t. barátom bizonyosan nem fogja állítani.

A másik a politikai szabadság, amennyiben az az ország dolgait illeti. Erre nézve, t. Ház, nem mondom, hogy ez éppen a szabadságnak maximuma, mert a szabadság maximuma egyáltalán véve el nem érhető; de azt merem állítani, és azt hiszem, a baloldal sem fogja tagadni, hogyha politikai szabadságunkat, azaz azon befolyást, melyet a nemzet saját belügyeinek önkormányzására gyakorol, összehasonlítjuk azon politikai szabadsággal, melyet a nemzet 48 előtt élvezett, véleményem szerint szintén haladtunk. Én nem hiszem, hogy a t. Háznak másik oldala ezt kétségbe vonná. Valamint tehát az egyéni szabadságban, mely tulajdonképp csak most létezik - mert előbb privilégiumaink voltak, nem szabadságunk - csak úgy haladtunk a politikai szabadságban is.

Marad a harmadik: az ország függetlensége. Szükség, t. Ház, hogy erre nézve is tisztába jőjünk. Nem teória kérdése ez nálunk: ez a mi valóságos praxisunk.

A függetlenség olyan, t. Ház, mint a szabadság: általános függetlenség, a függetlenség ideálja, nem létezik. Nincs nemzet olyan helyzetben, hogy abszolúte független volna, s minden pillanatban, tekintet nélkül másokra, azt tehetné, amit akar. Itt is csak aránylagos függetlenségről van szó, és erre nézve éppen t. barátom, Bónis úgy látszik vélekedni, hogy függetlenségünkből vesztettünk. A függetlenség nemzeteknél ugyanaz, ami az egyénnél a szabadság; és valamint az egyén, mihelyt más egyénekkel társaságba lép, és valamely közös célnak elérése végett vele egyesül, szabadságának egy részéről lemond: úgy kétségkívül minden nemzet, mely más nemzetekkel összeköttetésbe lép, főleg állandó összeköttetésbe, szintén veszt valamit abszolút függetlenségéből. De vajon ki állíthatja, ki állította valaha, hogy az egyén, ha másokkal bizonyos célok elérésére társaságba lép, ha bizonyos kötelezettségeket vállal magára, ezáltal szabadságáról mondott le? Hiszen ha ezt állítanók fel, nem az egyénnek szabadságát fogtuk volna biztosítani, hanem éppen örökre való elnyomását. Mert az egyéni szabadságnak biztosítása csakis éppen abban áll, hogy más, vele hasonló állásban levő egyénekkel egyesül. És vajon, ha egy nemzet, meggyőződve arról, hogy függetlenségének és szabadságának biztosítására saját ereje bizonyos konjunktúrák közt nem elegendő, ha ezt belátva, más nemzetekkel szövetségre, állandó szövetségre lép, ha ennek következtében valamint jogokat köt ki magának, úgy bizonyos kötelességeket is vállal magára: állíthatjuk-e, hogy függetlenségéről mondott le?

A függésnek mérlege nem az, hogy valamely nemzet bizonyos tárgyakra nézve maga nem határozhat, hanem az, vajon azon kérdések elhatározásában, melyek reá nézve fontosak, mily befolyással bír? és ott, ahol közös ügyei elhatároztatnak, a másik fél, mellyel szövetségre lépett, nem gyakorol-e több jogot, mint ő? Ha több jogot gyakorol, akkor azon arányban, melyben a másik fél jogköre tágabb, csakugyan függetlenségéről mondott le. Ha nem tágabb, akkor nem mondott le függetlenségéről, csakhogy jogainak független gyakorlatára nézve más

módokat állított föl. Mert, ha ezt nem fogadnók el, akkor azt kellene állítanunk, hogy elődeink, akik azon időszaktól, mikor a török veszély a hazát először fenyegetni kezdte, mindig arról gondoskodtak, hogy a trónra oly uralkodókat ültessenek, kik egyszersmind más országok uralkodói valának, hogy biztos szövetséget biztosítsanak magoknak, akkor azt kellene állítanunk, hogy akkor, midőn e nemzet 1516-ban köztünk és a lajtántúli tartományok közt az állandó, felbonthatatlan szövetséget először megkötötte, hogy akkor, midőn a sanctio pragmaticát alkottuk: függetlenségünkről mondottunk le. Valamint pedig ezt nem állítja senki, úgy abból, hogy e viszony újabb törvényes rendelkezéseink által egy bizonyos pontig szorosabbá lett, azt, hogy függetlenségünk csekélyebbé vált: következtetnünk szintén nem lehet, hacsak azon állítást jogaink független gyakorlatának tényleges csonkításával nem bizonyíthatjuk be. És itt ismét apellálok t. barátom, Bónis Sámuelre.

Többször hallottam itt többektől, hogy végre is hazánk ezentúl vérével és pénzével nem rendelkezhetik.

T. képviselőház! nem látom át, mire alapíthatja valaki ezen állítást, holott kétségtelen, hogy egyes kérdésekben, mely kérdésekről eddig a magyar törvényhozás kizárólag maga határozott, ezentúl együtt fog ugyan határozni a lajtántúli tartományok delegációjával; de kérdem, nem fog-e határozni szintúgy, mint ők? nem fog-e határozni tökéletesen a paritás elveinek alapján? tökéletesen egyenlő joggal? És ha azon befolyásról szólunk, melyet a magyar törvényhozás kizárólag a magyar nemzet vérére és pénzére gyakorolt előbb és gyakorolni fog ezentúl: én azt hiszem, itt is könnyű lesz megmutatni a haladást, melyet e tekintetben tettünk. Igaz, hogy midőn előbbi időkben a 4 millió 600 néhány ezer forintnyi hadi adót megszavaztuk, azt nem a delegációban, hanem a magyar országgyűlésen tettük; de tagadom, hogy azon időben, midőn a külügyekre a magyar törvényhozásnak se direkt, se indirekt befolyása nem volt, midőn az összes kereskedelmi viszonyok elhatározására követelt jogunk csak abban állt, hogy országgyűlésről országgyűlésre sérelmeket halmoztunk fel, hogy akkor a magyar törvényhozás a pénzről és vérről inkább rendelkezett, mint most.

Mert, t. képviselőház, az újoncok megajánlásának joga úgyis kizárólag saját törvényhozásunk joga marad; ha pedig a dolgot praktice vesszük: a nemzetek vérével és pénzével az rendelkezik, ki a külviszonyokat intézi, és az országnak minden nemzetgazdasági viszonyait meghatározza. Márpedig én tagadom, hogy erre nézve a magyar törvényhozás, legalább háromszáz év óta, annyi befolyást gyakorolt volna, mint jelenleg.

T. képviselőház! Kérem, ne tekintsék hiúságnak, hogy még egyszer fölszólaltam. Hacsak az forogna szóban, hogy előbbi beszédemben oly okokat hoztam fel, melyek a t. Házat meg nem győzték, vagy egyáltalán hibásak: ennek nem volna semmi fontossága; de ha oly férfiak, kiket a haza tisztel, méltán tisztel, kik iránt polgártársaik bizalommal viseltetnek, e Ház körében azt nyilvánítják, hogy a szabadság, melyben e nemzet legfőbb kincsét látja, nem létezik: ez felfogásom szerint nagy fontosságú dolog.

T. barátom, Bónis Sámuel említette beszédében a garanciák szükségét. Én, ki sok éven át politikai tanulmányokkal foglalkoztam, és semmi kérdést nem tanulmányoztam annyira, mint az alkotmányos szabadság garanciáinak kérdését, végre azon meggyőződéshez jutottam, hogy az alkotmányos szabadságnak csak egy valóságos garanciája van: a nemzet önmaga, azon bizalom, mellyel a nemzet jogainak szentségéhez ragaszkodik, azon szívósság, mellyel alkotmányát minden veszélyek ellen védeni kész. Midőn az utolsó évtizedek alatt hazánk helyzete a legszomorúbb volt, én nem kételkedtem egy napig: nem kételkedtem pedig azért, mert láttam a nemzetnek ragaszkodását alkotmányához, mert meg voltam győződve, hogy éppen ez a ragaszkodás, hogy éppen ez a bizalom, mellyel a nemzet saját alkotmánya és annak jótékonysága iránt viseltetik, ki fogja vívni a győzedelmet.

Ha a szabadságból nem maradna egyéb, mint egy szó, nem kell megingatni a bizalmat ezen szó iránt: mert e szó maga meg fogja teremteni a valóságot magát.

Éppen azért tartottam szükségesnek még egyszer fölszólalni, hogy ezáltal alkalmat adjak t. barátaimnak az ellenfélen arra, hogy állításaikat módosítsák.

Ha azon viszonyokat, melyek jelenleg léteznek, kielégítőnek nem találják, abban talán helyesen ítélnek; ha azt találják, hogy a kormány kevesebbet tett, mint amennyit tennie kellett volna, sőt lehetett volna, abban is helyesen ítélnek talán, mindenesetre teljes joguk van azt állítani; és ha azt állítják, sőt, ha azt bebizonyítják is, abból sem következik veszély a hazára; mert nem az szükséges, hogy a nemzetnek egy bizonyos kormányhoz legyen bizalma, hanem hogy bizalma legyen azon alaphoz, melyen az a kormány áll. Mert ha ezen alap megingattatik, ha ez alap olyannak tekintetik, melyet minden veszély és megtámadás ellen megvédeni nem kötelességünk: akkor meg van ingatva egész jövőnk alapja is.

Minapi alkalommal egyszer azt mondá t. barátom, Perczel Mór, hogy mindazon szabadság, melyet élvezünk, s egyátalában egész jelen helyzetünk nem egyeseknek műve, hanem a nemzeté, hogy nem egyesek, hanem a nemzet, azon egész nemzedék, mely 1825 óta a közdolgokban részt vett, dolgozott e viszonyok megállapításán. Ez tökéletesen áll. Amit mi jelenleg élvezünk, és ami, ha nem is teljesen kielégítő, de meggyőződésem szerint sok: nem egyesek műve, nem egyes embereké, nem egyes párté, műve ez valamennyiünknek, műve mindazoknak, kik harminc év óta fáradtak, dolgoztak, véreztek, áldoztak, hogy a nemzetnek ezen helyzetét kivívják.

És miután ezen állapot nem mint egyes párt működésének eredménye, hanem mint eredménye az egész nemzet törekvésének, mint eredménye egy egész nemzedék erényeinek, mint eredménye számtalan áldozatoknak, létrejött: csakugyan nem fekszik a nemzet érdekében, hogy erről kevesellve szóljunk. Térjenek el nézteink mindenben, de ne azon alapra nézve, melynél jövőnk számára mást nem találhatunk. Építsünk reá, mindenik saját terve szerint; vitatkozzunk egyes kérdések felett; de az alapot meg ne ingassuk. Ez alap pedig meg van ingatva azon pillanatban, melyben a magyar nemzet egyszer azon kezd kétkedni, hogy szabad, melyben csak lehetőnek gondolja, hogy valaha más lehetne, mint szabad.

1867

A DOHÁNYJÖVEDÉKI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL

A véleménykülönbség, mely köztünk létezik, abban áll, hogy valamennyien megegyezvén arra nézve, hogy a dohánymonopólium már csak azért is, mert általán véve népszerűtlen adó, és mert népszerűtlen adónak behajtása sokkal több nehézséggel jár, ezen adó nemének megszüntetése kívánatos: a különbség köztünk csak abban áll, hogy a 7. és 9. osztály már most ki akarja mondani a határidőt praecisióval, mikor kell ezen monopóliumnak megszűnni, mi pedig abban a nézetben vagyunk, hogy ezen határidőt jelenleg pozitivitással bizonyosan megmondani nem lehet. Erre redukálható a köztünk levő véleménykülönbség, és nem másra. Minden adó teher; ennélfogva minden tehernek, minden adónak könnyítése, lejjebb szállítása kétségenkívül nemcsak fő jogai közé tartozik a törvényhozásnak, hanem tartozik kötelességei közé is. Mert, azt hiszem, a törvényhozásnak egy-egy szentebb kötelessége nincs, mint könnyíteni a polgárok terhein. Ennek csak egy határa van: az államszükség. Az adókra nézve tehát a törvényhozásnak kettős kötelessége van: először gondoskodnia kell az ország, az állam szükségeiről; másodszor gondoskodnia kell arról, hogy ezen szükségek oly módon láttassanak el, hogy az egyes polgároknak legkevésbé se váljék terhére. Mert ugyanazon adómennyiség, amint egy vagy más tárgyra vettetett ki, terheli a polgárokat, terheli inkább igazságtalanul, sőt a tőkére vetheti az adóztatást, melyet csak a jövedelmektől szabad vonni.

Ha tehát fix, bizonyos és ismeretes előttünk az adónak szüksége, ha másrészről terhesnek tartjuk a dohánymonopóliumból bejövő jövedelmeket; akkor kétségenkívül gondoskodnunk kell arról, hogy ezen monopólium oly hamar szűnjék meg, amint csak lehet.

De előbb meg kell győződnünk arról, vajon ezen monopóliumból várható, és biztosan várható jövedelem pótolható-e oly eszközök által, melyek a haza polgáraira nem rónak még nagyobb terheket, mint azok, melyeket már alig viselhet el?

Én azt hiszem, csak így érthette tisztelt barátom, Kautz Gyula azt, amit e Ház baloldaláról mondott, hogy ti. ha a dohánymonopólium más adónemek által pótoltatnék, ezek a Ház másik oldala által szintén ellenezteti fognának. Kétségkívül azt értette, hogy azon esetre, ha ezen adók a haza polgáraira még nagyobb, még súlyosabb terheket rónának, olyan terheket, melyeknek magára vétele nem az egyesek akaratától függ, mint a dohányzásnál, hanem melyek az egyesre rovatnának akaratán kívül, hogy ezen esetben az ellenzék az ilyféle adót még lelkesebben fogná ellenezni; és én sokkal inkább tisztelem a baloldalt, semhogy erről meg ne volnék győződve.

Meg vagyok győződve, hogy a t. Ház minden tagja, tán kivétel nélkül, a dohánymonopólium megszüntetését óhajtja; ebben tehát egy véleményen vagyunk valamennyien. Másrészről meg vagyok győződve arról is, hogy a baloldal a dohánymonopóliumot csak azon esetre fogja megszüntetni akarni, ha meggyőződött, hogy amely adónemek által a dohánymonopólium pótoltatni fog, a haza polgáraira kevesebb terhet rónak, mint az, mely alatt a dohánymonopólium következtében sínlünk. De mi által fog meggyőződést szerezni erről? Tisztán csak a miniszter jelentése által nem, mert az annyira komplikált és nehéz kérdés, hogy arra a miniszter maga a jelen pillanatban - bármennyire tisztelem t. barátomat, a pénzügyminisztert - a jelen pillanatban felelni képes nem lesz, hogy a dohánymonopóliumból bejövő kilenc millió bevételt minő módon lehet pótolni anélkül, hogy azon új terhek ne váljanak még súlyosabbakká az egyes polgárokra, mint a dohánymonopólium. Ezt tehát csak ankét által lehet tisztába hozni.

Miután a dohánymonopólium megszüntetésére nézve a baloldal nézetei is csak feltételesek; a baloldal is csak azon esetre akarja megszüntetni a dohánymonopóliumot, ha azon adók, melyek által a dohánymonopólium pótoltatni fog, kevesebb súllyal járnak, mint a monopólium;

miután, mondom, a baloldal nézete is csak feltételes: mielőtt határoznánk, nekünk tisztába kell jönnünk, mi módon fogjuk pótolni a dohánymonopólium megszüntetéséből támadó adócsökkenést? Én tehát azt hiszem, hogy a dohánymonopólium megszüntetésének határnapját csak az ankét után fogjuk kimondhatni, nem pedig előtte; mert abszolúte lehetetlen kimondani és meghatározni azt, hogy hat vagy kilenc hónap, vagy nem bánom, egy év alatt annyira tisztában fog hozatni azon kérdés, midőn kilenc millióról van szó, hogy akármicsoda pénzügyminiszter becsülettel a Ház elé tudjon lépni biztos tervvel.

Én tehát, méltóztassanak megbocsátani, azon meggyőződésben vagyok, hogy tulajdonképpen, ha elhagyva a bizonyos határnap kijelölését, azt mondjuk, hogy kívánatosnak tartván a dohánymonopólium megszüntetését, ezen kérdésnek tisztába hozatalára ankétet fogunk elrendelni, abban megegyezünk, mert a Ház mindkét oldala, mindkét része véleményének nézetem szerint tökéletesen eleget teszünk.

1868

A VÉDERŐRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN A KÖZÖS HADÜGYMINISZTERSÉG FÖLÁLLÍTÁSA MIATT

Előttem szólott igen t. barátom azon megjegyzéssel végezte beszédét, hogy ha azt akarjuk, hogy a nemzet azon súlyt érje el, melyet neki óhajtunk, arra nem jó mód az, hogy a meghozott törvényeket nem tartjuk meg. Ebben tökéletesen kezet fogok tisztelt barátommal. De éppen azért a kérdés lényege akörül forog, vajon a közös hadügyminiszter az 1867-i XII. törvénycikknek egyenes kifolyása-e, amint mi gondoljuk, vagy pedig ezen törvénnyel ellentétben áll, amint igen tisztelt barátom gondolja? Nem akarom azokat ismételni, miket utolsó alkalommal már előadni szerencsém volt, de, felfogásom szerint, ha valamely törvény bizonyos ügyeket, éspedig nem sok ügyet, közöseknek nyilvánít - mert mindössze két ily ügy hozatik fel a XII. törvénycikkben -, és aztán meghatározza, hogy ezen ügyekre nézve egy közös minisztérium neveztessék ki, végre meghatározza, hogy ezen közös minisztériumban minden egyes miniszter, tehát nemcsak egy miniszter, hanem több miniszter, arra nézve, ami az ő szakmájához tartozik, külön felelős; ha akkor, amidőn ezen törvény a hadügyet éppen azon ügyek közé számítja, melyek közösek, hogy akkor ezen törvény hadügyminisztert nem ismer, és azért egy ily miniszter alkalmazása a törvénnyel ellentétben áll: az az én meggyőződésem szerint, ismétlem minapi szavaimat, oly hermeneutika, melyről nekem fogalmam sem volt. Nekünk szigorúan kell ragaszkodnunk törvényeinkhez, szigorúan ragaszkodnunk kell azon törvényekhez, melyeket nemrég, 1867-ben alkottunk, de szigorúan kell ragaszkodnunk azoknak elveihez és következéseihez is. Ezen törvények kimondják és körülvonalozzák Magyarországnak függetlenségét minden belső dolgaiban, körülvonalozzák azt sokkal tisztábban és világosabban, mint azt az 1791-i X. törvénycikk körülvonalozza. Ami az 1791-i törvénycikkben éppen azért, mert részletezve nem volt, csak jámbor óhajtásként jelenik meg, az az 1867-i XII. törvénycikkben részletezve, mint valóság iktattatott törvénybe. Annak, hogy az 1867-i törvény Magyarországnak teljes önállását és függetlenségét mondotta ki, szükséges következése, hogy ezen önállás és függetlenség testesítését találja alkotmányunkban is, és azért van egészen különálló független törvényhozásunk, azért van külön, csak a magyar törvényhozásnak felelős magyar végrehajtó hatalmunk, minisztériumunk.

Az 1867-i törvények ugyanakkor, mikor Magyarországnak teljes önállóságát és függetlenségét biztosították, egyszersmind azon meggyőződésből indultak ki, hogy bizonyos tárgyak, melyekre nézve hazánk érdekei őfelsége többi országainak érdekeivel közösek, csak őfelségének más országaival közösen intéztetnek el.

Ezen tárgyak ily elintézésére csak két út gondolható. Vagy ezen tárgyakat, kivéve az alkotmányosság köréből, tisztán őfelségére kellett bízni, mint annak semmi alkotmányos formákhoz nem kötött jogát, vagy pedig alkalmazni kellett az alkotmányosság elveit a közös ügyekre is. Lehetnek talán, kik az elsőt célszerűbbnek tartották; de az igen t. Háznak csaknem összessége meg volt győződve arról, hogy az alkotmányosság csak akkor van valóban biztosítva, ha az az egész alkotmányon keresztülmegy, s annak minden institúciójában alkalmaztatik.

A magyar törvényhozás ezen közös ügyekre nézve is be akarta tehát hozni az alkotmányosságot, és ezért az alkotmányosság egyik fő garanciáját, a felelősséget, meg akarta tartani azon ügyekre nézve is, melyeket közöseknek ismer el. Miután pedig ezen közös ügyek elintézésére nézve a szükséges alkotmányos garanciát sem a magyar országgyűlés maga, sem a lajtántúli országoknak törvényhozása maga nem gyakorolhatja, és ezen ügyekre a felelősség alkotmányos garanciáját csak egy olyan testület által lehet gyakorolni, mely a két törvényhozásnak kifolyása, s a két törvényhozást a tökéletes paritás elvén képviseli; és miután a közös ügyek közé számíttatott a hadügy is, ez egy közös hadügyminiszter alkalmazását teszi

szükségessé, a felelősség elve csak úgy és ott lévén alkalmazható, hol valaki létezik, ki feleletre vonható. Ezen személy pedig nem lehet más, mint a felelős hadügyminiszter, kinek felelőssége a XII. törvénycikk 50. pontjában tisztán és világosan körül van írva.

Én tehát részemről, ellenkezőleg t. Nyáry Pál képviselőtársam nézetével, azt hiszem, és úgy vagyok meggyőződve, hogy elismertetvén egyszer a hadügy közös ügynek, a hadügyminisztternek nem alkalmazása valóságos alkotmánysértés volna, mert enélkül minden, a közös hadügyre vonatkozó tárgyban a felelősség alkalmazása valósággal lehetetlen lenne.

1868

A NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL

Több képviselőtársam, ki ezen fontos ügyben felszólalt, azt az egyes nemzetiségek szempontjából tárgyalta. Én ezen álláspontot nem fogadhatom el, mert azt nem tartom a helyes álláspontnak: nem tartom pedig először azért, mert valahányan itt vagyunk, csak mint az országnak képviselői szólalhatunk föl, és senki azáltal, hogy egy vagy más nemzetiségű választók által választatott, magát fölmentve nem érezheti attól, hogy a haza bármily ajkú polgárainak érdekeit egyaránt szívén viselje; de másodszor nem foglalhatom el ezen álláspontot főként azért, mert meggyőződésem szerint talán nincs kérdés, melyben e hon összes polgárainak érdekei annyira ugyanazonosak volnának, mint éppen ebben.

Ahányan itt vagyunk, mindannyiunknak azt kell óhajtanunk, hogy e kérdés megoldassék; ahányan itt vagyunk, mindnyájunknak meg kell győződve lennünk arról, hogy saját jólétünk e hazának fennállásától és hatalmától függ; ahányan itt vagyunk, kell, hogy meg legyünk győződve arról, hogy a hazának jövője és kifejlődése főként attól függ, hogy a haza minden polgárai magokat legfontosabb érdekeikben kielégítve érezhessék.

Eszerint tehát a célra nézve nézeteinkben különbség nem lehet.

Nem lehet senki köztünk, aki nem óhajtaná, hogy e kérdés a hon minden polgárainak, bármily nyelven szóljanak is, kielégítésére oldassék meg; nem lehet senki, ki e kérdésnek megoldását oly módon óhajtsa, amely mellett minden célszerű közigazgatás és igazságszolgáltatás lehetetlenné válik; nem lehet senki, ki azt óhajtaná, hogy e kérdés úgy oldassék meg, hogy általa a hazának egysége és azzal jövője veszélyeztetve legyen.

Csak a módokra nézve lehet tehát különbség nézeteinkben.

Én tehát részemről csak így látván a kérdést, a kérdésnek csak ezen részére fogok szorítkozni, s mellőzve a nemzetiségi kérdés bármely érdekes elméleti tárgyalását, azt tisztán mint egy előttünk fekvő gyakorlati kérdést akarom tárgyalni.

A kérdés megoldására vonatkozólag két javaslat terjesztetett a t. Ház elé: egyik a kiküldött bizottság többsége által, mely e kérdés megoldását az egyéni szabadság teljes biztosításában, nemzetiségi tekintetben is keresi; a másik a kisebbség véleménye, mely a nemzetiségi kérdés megoldását főként három törvényes rendelkezésnek elfogadásától várja: először attól, hogy a megyék s a hazának más kerületei s törvényhatóságai nemzetiségek szerint kerekíttessenek ki; másodszor attól, hogy minden egyes, ily módon kikerekített megyében egy nyelvnek uralma mondassék ki törvény által; harmadszor attól, hogy az ország hivatalai s méltóságai, sőt végre képviselete is, a nemzetiségek arányában osztassanak el.

A kérdés tehát, mielőtt az előttünk levő két indítvány fölött határozhatnánk, az, vajon melyik felel meg inkább céljának? melyiktől várhatjuk azt, hogy e hazában lakó valamennyi nemzetiség megnyugtatását fogja eszközölni, anélkül, hogy ezáltal a hazának jövője veszélyeztessék?

Mondom, tisztán e gyakorlati szempontból kívánom tárgyalni e kérdést.

Nem akarok szólani azon nehézségekről, amelyekkel az országnak, vagy inkább az egyes megyéknek nemzetiségek szerinti kikerekítése járna.

Magától értetik, hogy midőn oly fontos lépésről van szó, mint az országnak új adminisztrációnális felosztása, olyvalamiről, mi minden egyes polgárnak szokásaira s jólétére a legnagyobb befolyást gyakorolja: először tisztában kell lennünk aziránt, mily módon határozzuk el bizton azt, mi e nagyfontosságú rendelkezésnek alapját képezi. És én megvallom, igen nagy hiánynak tartom a kisebbség indítványában azt, hogy erre nézve éppen nem nyilatkozik. Mert

miután az egyes megyéknek kikerekítése az egyes polgárok nemzetiségétől függ, mindenekelőtt szükséges volna meghatározni, vajon az egyes polgároknak nemzetisége mi módon határoztassék el? nevöknek hangzása után-e vagy tanúbizonyságok által kimutatható eddigi magokviselete szerint? vagy származásuk után? Szintúgy hiánya a kisebbségi javaslatnak, hogy a fórum sem határoztatik meg, mely tanúvallomások, szembesítések vagy más törvényes próbák szerint a vitás esetekben az egyes polgárok nemzetisége fölött ítélni fog, s az egyest akarata ellen is, ha éppen kell, magyarnak, szerbnek vagy románnak fogja elmarasztalni.

Itt csak azt jegyzem meg, hogy a legutóbbi években, éppen a nemzetiségek szerinti összeírásnál tett tapasztalatok szerint, a nemzetiségek meghatározását az egyesek szabad nyilatkozatára bízni nemigen lehet. Megjegyzem továbbá, hogy oly rendelkezés által, minő az, hogy a haza minden polgárának nemzetisége egyszer kétségbevonatik, alkalmasint nem fogjuk eléretni azon közmegnyugvást és egyetértést, melyet Miletics és Mocsonyi Sándor képviselőtársaink javaslatukkal kétségkívül elérni szándékoztak.

De a megyéknek kikerekítése csak eszköz. Végre is a cél az, hogy az egyes megyékben bizonyos nemzetiség vagy bizonyos nyelv uralma mondassék ki.

Erre nézve ismét kénytelennek látom magamat a javaslatnak egy hiányát kiemelni. Az indítvány nem szól arról, vajon az egyes törvényhatóság ezen uralkodó nemzetisége egyszermindenkorra vagy csak bizonyos időre, öt vagy tíz évre határoztassék-e meg?

Igaz, hogy az első esetben azon anomáliába esnénk, hogy miután a nemzetiségek az egyes megyékben változnak, amint arra számtalan példát mutathatunk az országban: ha mindenkorra határoztatnék meg a nemzetiség, könnyen azon helyzetbe juthatnánk, hogy valamely nemzetiségnek nyelve uralkodó maradna oly törvényhatóságban, melyben az már régen megszűnt a többség nyelve lenni, és így tisztán csak históriai jogánál fogva, mintegy neme a nyelvbeli nemesi praerogativának maradna uralkodó egyes megyékben.

A másik esetben talán még nagyobb nehézségek idéztetnének elő azáltal, hogy minden öt vagy tíz esztendőben az országnak összes politikai és adminisztratív felosztása újólag kérdésbe jönne.

Részemről azt, melyiket fogják az indítványozók választani a két módozat közül, ha javaslatuk valahogy elfogadtatnék, reájok bízom; én csak ki akartam emelni mindkettőnek nehézségeit.

De hiszen elvégre az egyes nyelvek uralmának a törvényáltali meghatározása is csak eszköz; cél a nemzetiségek megnyugtatása. Tisztán azon kérdésre vonatkozom tehát, vajon ezen rendszabály, mely, mint az indítványozók magok el fogják ismerni, elég nehézséggel jár, fogja-e előidézni azon célt, mely után törekszünk, azaz: a haza minden egyes nemzetiségének megnyugtatását?

Már ami azt illeti: egy nemzetiségre nézve ezt semmi esetre nem remélhetjük: oly nemzetiségre, mely akár számát, akár művelődési állapotát, akár a haza iránt mindig mutatott hű ragaszkodását tekintjük, mindenesetre nagy tekintetet érdemel: és ez a német nemzetiség. Mert amennyire én a haza etnográfiai viszonyait ismerem, nemigen tudom, hol találhatnánk nagyobb területet, hol eszerint a német nemzetiség válnék uralkodóvá.

De hiszen megszoktuk már, hogy a nemzetiségi kérdésnél a magyar és német nemzetiség érdekei nem szoktak tekintetbe vétetni: tekintsük tehát csak a többieket.

Én is foglalatoskodtam egy kissé a nemzetiségi kérdéssel, s ennek következetében tanulmányoztam az ország etnográfiai viszonyait. De úgy vagyok meggyőződve, hogy nincs oly tudós a világon, aki Magyarország megyéit oly módon tudná kikerekíteni, hogy ezen megyékben, azaz többekben a megyék közül, több nemzetiség ne lenne együtt. Hiszen magok az

igen t. indítványozók is annyira átlátják ezt, hogy javaslatukban felteszik nemcsak azt, hogy abszolút többségben lesz bizonyos nemzetiség, hanem felteszik még azt is, hogy a kikerekítés mellett is még több megyében abszolút többséget nem fognak találhatni, hanem csak relatív többséget. Bizonyos ennek következtében, hogy azon pillanatban, midőn az egyes megyékben bizonyos nemzetiség uralmát, a többség uralmát kimondjuk: azon nemzetiségek, melyek nem tartoznak a többséghez, magokat ezáltal megnyugtatva nem érezhetik, hogy eszerint, midőn egy nemzetiségnek minden kívánalmait teljesítjük, egyszersmind azok, melyek a többségben nincsenek, legszentebb jogaikban sértve érzendik magokat. Minthogy pedig minden egyes nemzetiség hasonló helyzetben van az országnak több megyéjében, s míg egyik megyében a többséget képezi, a másikban a kisebbséghez tartozik: ezen rendszabálynak következése az, hogy míg bizonyos nemzetiségeket egyes megyékben kielégítünk (éspedig némelyeket, mint pl. az igen t. szerb nemzetiséget, igen szűk területen), ugyancsak őket minden más területen a legnagyobb elnyomásnak vetjük alá.

Kérdem, hisszük-e, hogy ez azon nemzetiségeket meg fogja nyugtatni?

Én, t. Ház, tudom, vannak sokan, kik azt hiszik, hogy a nemzetiség kérdése csak mesterséges izgatásoknak eredménye, kik úgy vannak meggyőződve, hogy a nemzetiségi kérdés csak egyesek nagyravágyása vagy még aljasabb törekvései által idéztetett elő. Én e nézetet tévesnek tartom. Az én meggyőződésem szerint a nemzetiségi kérdés csak azon nagy szabadsági mozgalom egyik ágát képezi, mely korunkban oly nagy eredményekhez vezetett.

Azon kor, mely a polgári jogok teljes egyenlőségét mondotta ki, mely minden vallásfelekezeti különbség nélkül a vallásoknak egyenlő szabadságát állapította meg, a polgároknak nyelvök használatára nézve is hasonló szabadságot követeli.

De vajon gondolják-e, hogy oly mozgalmat, melynek hatalmát a szabadság eszméje képezi, melynek alapja csak azon összeköttetésben van, melyben a szabadság eszméjével áll, melynek jogosultsága a szabadság követelésének jogszerűségéből származtatható: hogy ily mozgalmat azáltal nyugtathatunk meg vagy háríthatunk el, ha mindenütt kiváltságokat állítunk fel, kiváltságokat, melyek mindenütt azoknak, kik a kiváltságokat nem élvezik, szabadsága árán vásároltatnak meg? Vajon hisszük-e, hogy ily mozgalmat, melynek fontossága és jövője éppen abban rejlik, hogy a szabadságra támaszkodik, hisszük-e, hogy azt azáltal fogjuk megszüntetni, ha a hazának ügyeit úgy rendezzük, hogy a hazában egyetlen ember se legyen, ki magát e haza minden megyéjében egyenlően szabadnak érezhesse? egyetlen se, ki e hazát egyik határától a másikig saját hazájának mondhassa? Ezt én, t. Ház, nem hiszem.

A tegnapi vitatkozás folytán több képviselőtársam hivatkozott a külföldre; Svájc, Belgium, Franciaország példáját hozták fel javaslatuk támogatására.

E világ már oly régen áll, s oly különböző módokon és oly különböző emberek által kormányoztatott, hogy alig indítványozhat valaki valamit, amire példát ne lehetne felhozni.

Elismerem azt is, hogy midőn Svájcra, Belgiumra, Franciaországra hivatkoztak, nem csalatkoztak a helyre nézve sem, mert csakugyan a kívántakhoz hasonló viszonyok léteztek Európának eme most legcivilizáltabb országaiban; csak az időben csalatkoztak egy kissé: mert ezen viszonyok nem léteznek most a XIX. században, hanem léteztek egy ezredévnél valamivel előbb: azon korszakban, midőn Európának most legműveltebb országaiban nem egy törvény uralkodott az egész országban, mint jelenleg, hanem az egyes nemzetiségeknek mindegyike, melyek azokat elfoglalták: a ripuarok, a sáliak, a longobardok, a frankok, vizigótok, aszerint, amint egyik vagy másik nemzetiséghez tartozott valaki, secundum legem ripuariorum vagy secundum legem romanorum ítéltetett el. Fájdalom, a vizigótok már a VIII. század közepe felé megszüntették ezen állapotot, és így nem tudjuk, a civilizáció tekintetében hová vezetett volna, ha ez tovább folytattatik.

Egyébiránt ez állapot megszüntetését azon történetírók, kiket én ismerek, a civilizáció egyik legnagyobb haladásának tekintik, és a spanyol conciliumoknak, melyek azt előidézték, legnagyobb érdeméül róják fel.

Különben az indítványozók ugyanazon országokban még egy sokkal közelebb álló és találóbb példát találhattak volna. Azon korszakban, midőn a reformáció által előidézett súrlódások, vagyis inkább küzdelmek az általános kifáradás következtében az első békéhez vezettek, a különböző felekezetek éppen ily rendszabályokban keresték biztosságukat, aminőket t. képviselőtársaim most indítványoznak.

Az, hogy az egyes kikerekített megyékben mindenütt egy nyelv legyen uralkodó, semmi más, mint a nemzetiségekre alkalmazása a híres elvnek: „Cuius regio, illius religio." Tudjuk, hogy minden egyes felekezetek a közhivataloknak egy részét bizonyos számarányban követelték saját vallásuk biztosítására; tudjuk, hogy a különböző felekezetek külön zászlók alatt gyűltek össze, sőt még külön várakat is tartottak saját biztosságukra: és mindezt nem azért, hogy a közös hazának biztosságát veszélyeztessék: mert pl. Franciaországban, hol a viszonyok a legélesebben léptek föl, senki a XVI. századbeli hugenották hazafiságát kétségbevonni nem fogja. Ők mindazonáltal csak saját biztosságukról kívántak gondoskodni.

És mi volt e rendszabályoknak következése? Nem-e a legiszonyúbb testvérháború, mely egész Európát majdnem félszázadig vérrel fertőzteté? Igaz, nem azért, mert azok, kik biztosságukat ily eszközökben keresték, ezt akarták, mert, ismétlem, igazságtalanság volna el nem ismerni a francia hugenották magasztos patriotizmusát; de azért, mert ha bizonyos rendszabályok egyszer felállíttatnak, ha bizonyos előzmények kimondatnak, amelyeknek csak bizonyos következményeik lehetnek, nem a jó szándéktól és jóakarattól függ, hogy mi lesz a vége. Kérdem, mi volt ezen rendszabályoknak következése magokra azon hitfelekezetekre nézve, melyeknek biztossága végett ezen szabályok felállíttattak? vezetett-e ez megnyugtatásukhoz? vezetett-e szabadságukhoz? Nem! Sőt a vallásfelekezetek közt való egyetértés, valamennyi vallásfelekezet szabadsága, a népeknek testvéri egyetértése éppen azon perctől fogva kezdődik, midőn a vallásfelekezetre nézve ugyanazon elv állíttatott fel, melyet itt a bizottság többsége a nemzetiségekre nézve felállított.

Mondani fogja erre talán t. képviselőtársaim közül valaki, vagy többen, hogy a vallás és nemzetiség között roppant különbség van.

Tökéletesen helyeslem e nézetet. Nagy a különbség: nagy magában véve, s nagy azon hatásra nézve, melyet a vallási eszmék a nép kedélyére gyakorolnak; és nekem erős meggyőződésem az, hogy bármennyit szóljunk a nemzetiségről ma, a vallási eszmék jelenleg is sokkal mélyebb, sokkal nagyobb, sokkal hatalmasabb hatást gyakorolnak a nép kedélyére és jellemére, mint a nemzetiségi kérdés. Ha tehát ilyen, sokkal nagyobb, sokkal hatalmasabb okát a szétválásnak és nyugtalanságnak megszüntethette a szabadság: én bátran várom a szabadságtól ugyanezen eredményt a szétválásnak egy kevésbé fontos és kevésbé mélyen ható okára nézve.

Egy aggodalmat fejezett ki több képviselőtársam, melyet én nagyon fontosnak tartok, annál fontosabbnak, mert ez aggodalmat magam is táplálom. Ez az, hogyha az egyes nemzetiségek jövője nem biztosíttatik, azok el fognak enyészni, és fel fognak olvadni más nagyobb nemzetiségekbe.

Én részemről, ha a világtörténetet tekintem, igen átlátom, hogy akinek nemzetisége szívén fekszik, az nem nézheti a civilizáció kifejlődését aggodalom nélkül. A civilizáció kifejlődésével fokról fokra fogy a nemzetiségek száma. Előbb, a civilizálás első kezdetében, néhány család képezett nemzetiséget. A nemzetiségek Ausztrália és Amerika egy részében még most is néhány száz tagból állanak. Ezek egyesülve és egymásba olvadva nagyobb és nagyobb nemzetiségeket képeznek. És így a civilizáció haladása kétségkívül fenyegető a nemzetisé-

gekre nézve. E veszélynek ki vagyunk téve mi, magyarok, ki vannak téve horvát testvéreink, ki vannak téve a hazában lakó más nemzetiségek, szóval ki vannak téve minden kisebb nemzetiségek.

De mi által ótalmazhatjuk magunkat e veszély ellen? Azáltal-e, hogy az egyes nemzetiségeket, mint múmiákat, törvényekbe begöngyölgetve, a törvényhatóságok sírkamarájába rakjuk le? Századunkban ami nem él, annak nincs jövője. Ha a civilizáció emelkedő árjai ellen biztosítani akarjuk magunkat, állítsuk magunkat magasra! A dagály mértföldnyi lapályt elborít; de az; egyes szikla, mely magasabban áll, kiemelkedik, és ki fog emelkedni mindörökké.

Kérdésem tehát, vajon, ha e hazában lakó különböző nemzetiségek biztosításáról van szó; ki gondoskodik jobban ezen biztosításról: azok-e, kik oly törvényeket indítványoznak, melyek által visszalépve a civilizáció ösvényéről, minden kifejlődés lehetetlenné válik? vagy azok, kik a szabadságot védve, olyasmit állítanak fel a nemzetiségek számára, mi által minden egyes nemzetnek emelkedése és így fenntartása is csak saját magától függ?

És most visszamegyek oda, honnan kiindultam.

Nézetem szerint a nemzetiségi kérdés nem e haza egyik vagy másik nemzetiségének kérdése, hanem mindnyájunk közös kérdése. Aki azt hiszi, hogy e hazának egysége, melytől fennállása függ, csak azoknak fekszik érdekében, kik e hazában magyarul beszélnek; vagy aki azt hiszi, hogy szerb, román, szláv honfitársaink civilizációja és jóléte csak szerb, román vagy szláv kérdés: az e kérdést nem érti. Meggyőződésem szerint a nemzetiségi kérdés megoldása közös feladatunk, mely egyaránt érdekünkben áll. De éppen mert e feladatot meg kell oldanunk; és mert a világtörténet összes tanúsága minket arra tanít, hogy minden kérdésnek végleges megoldása csak annyiban lehetséges, amennyiben a mód, mely szerint e megoldás történik, a század eszméivel és elveivel ellentétben nem áll: nekünk e kérdést is a jelen század eszméi szerint kell megoldanunk; e század pedig, hála a Mindenhatónak, a szabadság százada! És nincs ékesszólás és nincs hatalom, mely minket arra bírjon, hogy a szabad versenynek, a szabadságnak teréről ismét a privilégiumok sáncai közé vonuljunk.

1868

A KÉPVISELŐI ÖSSZEFÉRHETETLENSÉGRŐL

Igen röviden fogok a kérdéshez szokni, s nem fogok a Ház becses türelmével visszaélni.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy éppen ez a kérdés nem pártkérdés. Hála Istennek, olyan állapotban vagyunk, hogy ez pártkérdés nem is lehet, miután végre a hazának parlamentáris kormánya van, s a kormány nem valami egyes pártnak tulajdona, hanem tulajdona az egész törvényhozásnak; az, ami most kormány, lehet holnap ellenzék, és ami ma ellenzék, lehet holnap kormány. Hogy tehát ezen kérdést jól és célszerűen intézzük el, az teljes meggyőződésem szerint egyiránt érdekében fekszik a Ház mindenegyes tagjának.

A kérdés tehát először az: vajon e kérdés magában véve oly fontos-e, hogy célszerű megoldását kívánatosnak, sőt szükségesnek tartsuk? Erre, meggyőződésem szerint, csak egy lehet a felelet, az, hogy alig képzelhető fontosabb kérdés: mert e kérdésnek egy vagy más módon eldöntése hatással van a törvényhozó-testre, mely a dolgok természeténél fogva minden hatalomnak kifolyása alkotmányos országban, és hatással van a közigazgatásra, melynek célszerű vezetése szintén minden polgárnak érdekében fekszik. A tárgy tehát kétségkívül legfontosabb.

A másik kérdés az: vajon képeseknek érezzük-e magunkat a jelen pillanatban ezen kérdést célszerűen megoldani úgy, hogy saját lelkiismeretünk előtt elmondhassuk: a kérdés elvek alapján úgy van megoldva, hogy az ország érdekeit minden tekintetben, mind a törvényhozótestek függetlenségét tekintve, mind a jó adminisztrációt tekintve, helyesen van megoldva? Én részemről magamnak is feltettem ezen kérdést, és ámbár igen sokat foglalkoztam e kérdéssel életemben - hiszen nem mindig ültem a kormány padjain -, nem vagyok képes e kérdésre nézve a jelen pillanatban, bővebb tanulmányozás után úgy nyilatkozni, hogy magam lelkiismerete előtt meg legyek győződve arról, hogy a kérdés célszerűen van megoldva.

Mindazok, miket én itt a függetlenségről hallottam - méltóztassanak megbocsátani azok, kik az argumentumokat felhozták - teljes meggyőződésem szerint nem bizonyítanak semmit. A függetlenség tisztán a jellemben fekszik. A függetlenség az én teljes meggyőződésem szerint nem fekszik a helyzetben, az állásban, hanem fekszik az ember saját belső becsében. Azon ember, ki midőn egy fontos kérdésről van szó, melytől hazájának jövője függhet, azáltal tartatja magát vissza szavának nyílt kimondásától, hogy ezáltal egypár száz vagy ezer forintnyi jövedelemtől megfosztatik, az nem volt érdemes soha, hogy e Házban helye legyen, de nem is volt érdemes arra, hogy köztisztviselő legyen; és én részemről, ha valakit tisztviselőim közől ismernék, akiről ezt felteszem, azt aznap, mint képtelent egy közhivatal viselésére, elbocsátanám.

De oly térre ment a vitatkozás, melyre mennie jelenben nem kell és nem célszerű.

Ismétlem, én e kérdést a legfontosabb alkotmányos kérdések közé számítom, de ezen kérdés célszerű megoldására magamat a jelen pillanatban képesnek nem érzem; mert ha valahol minden egyes országnak külön viszonyai irányadókul, úgy itt ezen kérdésnél a külföldi példák vak utánzása nem alkalmazható. Én tehát éppen azért célszerűnek tartom, hogy ezen igen fontos kérdés megoldását hagyjuk azon időre, midőn vele tüzetesen foglalkozhatunk.

1868

KÉPVISELŐI PROGRAMBESZÉD

Miután akkor, mikor önök körében azért jelentem meg, hogy legutóbbi törvényhozásunk folyama alatt követett eljárásomról számot adjak, elmondani nézeteimet törvényhozásunk eredményeiről, s kinyilatkoztattam, hogyha önök bizodalma még egyszer azon pályára szólítana, minden erőmet és tehetségemet arra fogom fordítani, hogy a nemzetet azon irány követésétől visszatartsam, mely az 1865/8-i országgyűlés által alkotott közjogi alap felforgatását tűzte ki céljául: fölöslegesnek tartom, hogy e tárgyról önök körében újra szóljak.

Hisz maga az, hogy ily nyilatkozat után önök által arra szólíttattam fel, hogy mint képviselőjelöltjük e körben megjelenjek, világosan bizonyítja, hogy Buda város első kerületének választói, kiket magam körül tisztelek, e részben velem egyetértenek. A kimerítő tárgyalások után, melyek a törvények körül folytak, alig hozhatnék fel valamit, mi a világosságot nevelné, melyben e kérdés előttünk máris áll, s nem érzem magamat hivatva, hogy azon szemkáprázтató tűzjátékokra, melyek a nagyközönség gyönyörködtetésére e törvények ellenei által egyes választóbeszédekben leropogtattak, hasonló műelőadással feleljek, annál kevésbé, mert annak semmi sikerét sem várhatom.

Ki, miután a delegációk intézvényét két ízben működni látta, még mindig attól fél, hogy abból centrál-parlament fejlődhetik ki, -

ki, midőn az országban körültekint, s a fejlődést látja, mely annak minden vidékén észrevehető, fővárosunk utcáin körüljár, s az arányt tapasztalja, melyben a földbirtoktól kezdve a napszámos munkájáig mindennek becse emelkedik, s azt állítja, hogy azon terhek által, melyeket legutóbbi törvényhozásunk elvállalt, az ország anyagi fejlődését lehetetlenné tettük, -

ki, midőn színeink az osztrák birodalom színeivel együtt lobognak a tengereken, midőn Magyarország neve, mely elébb az osztrák birodalom közös elnevezése alatt magában értetett, külön jelenik meg minden nemzetközi szerződésekben, midőn minden kereskedelmi szerződések e hazában csak törvényhozásunk megegyezésével válnak érvényesekké, s léphetnek életbe, vádat emel, hogy az ország állami létét áldoztuk fel, -

ki, miután azon közös hadseregen kívül, mely a magyar-osztrák birodalom védelmére állíttatik, mely nagy részben e hazának gyermekeiből fog állani, e hazának biztosságára külön 100 000 honvéd állíttatik, azt hiszi, hogy hazánk alkotmányos önállásának nincsenek garanciái, -

ki végre reggel, midőn kávéja után ellenzéki lapját olvassa, azt találja, hogy e hazában nincsen szabadság, azt szónoklatok az ellenkezőről meggyőzni nem fogják.

Mondják, a hit csodákat művel; ily hit, mely mindennel, mit látunk, ellentétben áll, csuda már magában is, s én bámulva meghajlok előtte, s mert nem értem, nem is vitatkozom ellene, ily hit, nem hiszem, hogy boldogít, de mindenesetre megcáfolhatatlan.

Éppoly kevéssé szándékozom azon vádakra felelni, melyek országgyűlési többségünk s annak tisztelt vezére ellen emeltetnek. Nem tartom szükségesnek a cáfolatot, csak azt engedjék meg önök nekem, hogy azoknak vigasztalására, kik a kíméletlenséget tapasztalják, mellyel e hon leghűbb polgárai bizonyos oldalról megtámadtatnak, egy ismert történelmi tényre emlékeztessem önöket, mely azokat, kiket e tünemény elszomorít, megnyugtathatja.

Midőn Washington, meggyőződve, hogy a függetlenségi harc után kimerült hazájának semmire nagyobb szüksége nincs, mint a békére, Angliával kereskedelmi szerződésre lépett - az államok nagy részében erős ellenszenv nyilatkozott e szerződés ellen.

Az elnyomatás, melyet a gyarmatok az angol kormánytól századokon át szenvedtek, keserű emlékeket hagyott csaknem mindenkinek keblében, melyek a hosszú függetlenségi harc alatt csaknem gyűlöletté nevekedtek, s így azok, kik arra törekedtek, hogy az Anglia és Amerika között létrejött béke megzavartassék, elkészült tért találtak, melyen izgatásaikat folytathatták.

Midőn a szerződés köztudomásra jutott, mint Jared Sparks, Washington híres életírója elbeszéli, az Egyesült Államokban oly izgatottság idéztetett elő e szerződés ellen, mintha annak célja az lenne, hogy Amerikát azon függésbe hozza vissza, melyben az Angliától elébb állott. A szerződés ellenei akarattal elhallgatták az előnyöket, melyek általa elérettek, csak azon pontokat emelve ki, melyek kevésbé kedvezőknek látszottak, s ezeket úgy adva elő, mintha az amerikai nép lealázását vonnák maguk után. A kormány barátjai felhoztak ugyan minden okot - de a higgadt megfontolás szavai elhangzottak a zajban. Népgyűlések tartattak, melyeknek határozatai sokezer példányban köröztetve, a népet a gyűlölt szerződés és annak alkotói ellen fellázíták, s a komoly államférfiak szava elhangzott a zajban, mely az úgynevezett hazaárulás felett támadt.

A kor történetíróitól tudjuk, hogy Washington akkor száz lapnak hasábjain és ezer szónok által hazája legnagyobb ellenségének mondatott. Megneveztetett az ár, melyért hazájának érdekeit Anglia minisztereinek eladá; a nemzet bosszúja, az utókor átka hívatott föl ellene, s a hon szolgálatában megőszült haja s a babér, mely azt koszorúzta, nem oltalmazá meg Amerika, sőt a világ legnagyobb polgárát a leggyalázatosabb rágalomtól.

De vajon mindez elhomályosította-e a fényt, mely dicső nevét környezi; megfosztotta-e őt azon hálától, mellyel az összes amerikai nép szabadságának atyjára visszaemlékezik; sőt megakadályozhatta-e csak azt is, hogy már kevés esztendővel e zaj után még azok is, kik ezt gerjesztették, át ne lássák, hogy Washington éppen e szerződés által használt legtöbbet hazájának, mert biztosítva békéjét, lehetővé tette, hogy azon időt, mely alatt az egész világot a háború foglalta el, Amerika anyagi érdekeinek s kereskedésének kifejlesztésére felhasználhatta, s így jelen bámulatos prosperitásának alapját vetette meg.

A jövő igazságot szolgáltat mindenkinek, csak, fájdalom, hogy azt nem teheti azokkal is, kik ily merényleteket elkövetnek, mert megérdemelnék, hogy az ő nevök is a jövő kor ítéletének fenntartassék; pedig ez őket elfelejti.

A nagy eredményeket, melyeket legutóbbi törvényhozásunk elért, s azon dicsőséget, mely azoknál egyeseket illet, nem az ellenzék panaszai, s ily méltatlan vádak veszélyeztetik. Ha ily veszélyek léteznek, én azokat másban látom.

Oly törvényeknek, melyek nemzetek alkotmányos jogait szabályozzák, nem a tudomány, hanem az illető népek tényleges állapota adja meg értelmezését, s bármennyi megelégedéssel mutassunk törvényeinkre, melyek 1848-ban e hon minden polgárának jogegyenlőségét - 1868-ban az ország beldolgaiban függetlenségét s közös viszonyaiban teljes egyenjogúságát állapították meg: bizonyos, hogy a nemzet szabadságát és befolyását tettleg csak annyiban élvezheti, amennyiben arra tettleg képesítve van; ezért alkotmányunknak egyedül biztos garanciáját csak nemzetünk anyagi és szellemi fejlettségében kereshetjük.

És én megfoghatom, hogy emiatt egyesek némi aggállyal tekintenek a jövőbe.

A legnagyszerűbb átalakuláson mentünk keresztül. Csaknem középkori állapotokból a XIX. század közepébe léptünk át rögtön, átmenet nélkül. Alkotmányunk, mely elébb kizárólag a nemesi kiváltságra volt alapítva, a legtágasabb cenzus mellett az egész népre terjesztetett ki. Az aviticitást és az úrbéri viszonyokat, melyek minden birtokot elébb bilincsben tartottak, de egyszersmind megoltalmazának, a szabad föld eszméje váltotta fel; s midőn a vámsorompók, melyek előbb az országot még a birodalom másik felétől is elkülönözék, ledőltek; iparunk azon védelmen kívül, melyet más, előbbre haladott országokkal versenyezve, külön vámrend-

szerében kereshetett volna, megfosztatott azon előnytől is, melyet a napszám s minden nyersanyag s élelmiszerek olcsósága kezdő iparunknak nyújthatott. És nem bámulhatjuk, hogy a társadalom nem követhette átalakulásának sebességében állami viszonyainkat, hogy a műveltségnek kellő mértéke nem terjedhetett egyszerre a politikai jogokkal együtt mindenkire; s még állami szerkezetünkben is, főképp közigazgatásunkban sok maradt fenn, mi egy egészen más rendszernek része, s mi azon elvekhez, melyek most általánosan elfogadtattak, nem illik többé.

De vajon nem kell-e elismernünk, hogy az ország több tekintetben nem fejlődött ki annyira, hogy a tényleges állapotok állami viszonyainknak megfeleljenek, - hogy azon ellentétek, melyeket haladásunk gyorsasága, politikai és szociális viszonyaink között előidézett, a jelenben egyes nehézségeket tüntetnek fel.

Bármennyire térjenek el nézeteink, egyben az ellenzékkel egyetértek, abban: hogy utolsó törvényhozásunk vívmányait teljesen biztosítva nem látom, és alkotmányunknak még több, még erősebb garanciákat kívánok, mielőtt alkotmányos állásunk állandósága felől teljesen biztosítva érezhetném magamat, csakhogy én ezen biztosítást nem - mint az ellenzék az 1868-i törvények egyes pontjainak megváltoztatásában, hanem abban keresem, hogy a haladásban szomszédainkkal lépést tartva vagy azokat megelőzve, valamint politikai szerkezetünkben s azon arányban, melyben a szabadság s egyenlőség elvei alkotmányunkban alkalmaztattak, Európa legelőbbre haladott népeivel egy színvonalra emelkedünk, úgy velök egy színvonalra emelkedünk minden egyébben is; mert nem mondhatjuk, hogy alkotmányos szabadságunkat teljesen biztosítottuk, míg társadalmi viszonyaink s az ország anyagi és szellemi kifejlődése alkotmányunkkal nem áll ugyanazon színvonalon.

S evvel önöknek elmondtam programomat, mely, meglehet, némelyeknek szűknek látszik, de mindenesetre többet foglal magában, mint mit én hátralevő napjaimban betöltve láthatok, s melyet követve, ha nem is a legzajosabb tapsokat, melyek a dolgok természete szerint a leghangzatosabb frázisokat illetik meg, de a jövőnek háláját érdemeljük ki, mert a magyar nemzet jövőjének kérdése - meggyőződésem szerint - a kultúra kérdése, s azon vágy, mely századok óta nemzetünket kitartásra és tettekre lelkesíté, hogy nemzetünk ismét az első sorban álljon Európa népei között, csak úgy fog teljesülni, ha velük a haladásban lépést tartani képesek leszünk.

Az 1861-i és 1865-i törvényhozás az 1848-i elvek életbe léptetését tűzte ki magának feladatául, s habár más, célszerűbb formák alatt, melyek által az összeütközések elkerültetnek, e feladat - mi annak közjogi részét illeti - megoldottnak mondható. De eljött ideje, hogy a 48-i törvényhozás egyéb szándokainak teljesítéséről is gondoskodjunk, s hogy a jogegyenlőség, a parlamentáris kormány és az ország anyagi érdekeinek függetlensége szintén valósággá váljanak.

Minthogy pedig a jogegyenlőség írott malaszt fog maradni, míg azok, kiket a törvény politikai jogokkal felruházott, azoknak élvezetére képesek nem lesznek; minthogy a parlamentáris kormány közigazgatásunk jelen szervezete mellett soha egész hatályát nem fejtheti ki, s azon befolyás, melyet alkotmányunk a népnek a törvényhozásra adott, nem hozhatja gyümölcseit, míg községi rendszerünk nincs, s a felelős kormánynak rendeletei végre nem hajtatnak, s így a közigazgatásnak éppen azon eszközei béníttatnak el, melyekre a nép közvetlen vagy képviselői által befolyást gyakorol, s minthogy végre anyagi érdekeink függetlensége anyagi érdekeink kifejtésétől függ, s valóban független csak gazdag ország lehet - eljött az ideje, hogy minden erőnket a reform mezején egyesítsük, mert az 1848-i elveket nem azoknak szüntelen magasztalása, hanem csak az fogja biztosítani, ha azon kellékekről gondoskodunk, melyek nélkül ezen elveket életbe léptetni nem lehet.

Törvényhozásunk eddig csaknem kizárólag közjogi kérdésekkel foglalkozott. Három századon át országgyűléseink alig tettek egyebet, és ez természetes. Mielőtt máshoz foghattunk, elébb az alapot kelle megszereznünk, melyre bármit építhetünk. A nemzet megszokta századokon át, hogy a jobb hazafiakat csak az ellenzék soraiban keresse. S ez is természetes. Mert ott, hol a nemzetnek kétségbevehetlen jogai el nem ismertetnek, s az alkotmány alaptörvényei az egymást követő kormányok által soha nem vonattak ugyan kétségbe, de sohasem hajtattak végre: ott a jobb hazafiaknak természetes helye az ellenzék soraiban van.

De vajon természetes lenne-e az is, ha, miután a közjogi kérdések éppen azon irányban döntettek el, melyben azokat vitattuk, törvényhozásunk ezentúl is csak a közjogi vitatásokban találná feladatát, s az ellenzéki cím akkor is a jó hazafiság egyedüli jellegének tekintetnék, midőn a kormány csak a többség kifolyása lehet, mintha az alkotmányos törvényhozás vitatkozási kör lenne, mely arra alkotva, hogy annak tagjai magukat a szónoklatban műveljék, mindig oly tárgyat választ, melyről legszebben beszélni lehet, vagy mintha az ország többsége, melynek a kormány csak kifolyása, szükségképp rossz hazafiakból állna, mert ezt kellene feltennünk, hogy ha ily viszonyok között az ellenzékeskedést a hazafiság mértékének akarnók tekinteni.

Az ellenzék, legalább annak azon része, melynek alkotmányosságát elismerjük, nem vonja kétségbe alaptörvényeinket, sőt a legutóbbi törvényhozás alatt alkotottakon kívül nem is törekszik azoknak megváltoztatására.

Elismeri az 1723-i törvényt s vele a jogot, melyet e törvény a felséges uralkodóháznak Magyarország és többi országai, s tartományainak feloszthatlan s elválhatlan birtoklására adott, s ennek következtében a kölcsönös védelem kötelezettségét. - Azon értelemben hivatkozik az 1791-i X. cikkre, mint mi, s nem vonja kétségbe, hogy Európa jelen helyzetében, midőn minden oldalról roppant kiterjedésű államok alakultak, e szoros összeköttetésnek fenntartása, melyben őfelsége többi országaival állunk, nemcsak kötelességeinkből, de helyzetünkből foly, s hogy a magyar-osztrák birodalom hatalma nem kevésbé fekszik Magyarországnak, mint bárki másnak érdekében.

Az ellenzék (mindig az alkotmányos ellenzékről szólok) s megengedem, hogy létezik oly párt is, mely másképp gondolkozik) elismeri, hogy bizonyos közös ügyek léteznek, és sokkal igazságosabb, semhogy azt követelné, hogy oly ügyek, melyek nemcsak hazánkat, de vele együtt a birodalom felét is érdeklik, annak kizárásával határoztassanak el.

Az ellenzék nem követel, mert nem követelhet többet, mint hogy hazánk az 1791. X. t.-cikk értelmében mindenben, mi csak hazánkat illeti, önállólag határozhasson, s hogy minden közös ügyben egyenjogú befolyása biztosíttassék, s az ellenzék talán nem fogja tagadni, hogy 1868-i törvényeink értelmében hazánk beldolgaiban az ország törvényhozásán és a királyon kívül senkinek sincs befolyása, s hogyha azon mód, mely szerint a közös ügyek elhatároztatnak, talán nehézkesnek látszik is, legalább Magyarország semmivel nem bír kevesebb befolyással a közös ügyek elhatározására, mint a birodalom másik fele, - hol van itt az ok, mellyel igazolható, hogy törvényhozásunk, mellőzve más teendőit, ismét közjogi kérdéseink újbóli megvitatásába bocsátkozzék?

Igen, de azon institúciók, melyeket a többség 1867-ben megállapított, nem tökéletesek. Megengedem, sőt osztom e nézetet.

Tökéletes institúciói csak oly népnek, oly államnak lehetnének, mely minden egyébben a tökélyre emelkedett; s ha ily institúciók valahol léteznének, kétlem, hogy azok a várt megelégedést idézhetnék elő; mert miután emberi természetünk törvénye a haladás - nem tökéletes, azaz változhatatlan, hanem oly institúciók felelnek meg természetünknek, melyek a szüntelen fejlődést lehetségessé teszik.

De továbbmegyek, s megengedem, hogy institúcióink nemcsak nem tökéletesek, hanem olyanok, melyeknél jobbakat is alkothattunk volna.

Megengedem, ámbár meg kell vallanom, hogy azon kísérlet, mely e nagy probléma megoldására az ellenzék részéről történt, nemigen vérmes reményekre jogosít.

Előttünk fekszik azon különvélemény, melyet a közös ügyek tárgyalásának módjára nézve e pártnak vezérei, kétségkívül egyetértve pártjukkal, az 1867. XII. tc. tárgyalása alkalmával benyújtottak, s melyet, miután komoly hazafias pártot azzal vádolnunk nem szabad, hogy pozitív program nélkül lép fel, most is e párt ebbéli programjának tekinthetünk.

Az indítvány ugyan némiképp Sieyès műveire emlékeztet, ki, mint tudjuk, a tökéletes alkotmányok készítésének mestere volt, de alig fog kevésbé nehézkesnek mutatkozni, mint delegációink. Az indítvány értelmében ugyanis minden, a birodalom két felét érdeklő tárgy felett a két minisztérium tanácskozik egymással; azután, ha azt mindenik minisztérium külön terjesztette saját törvényhozása elé, ezek tanácskoznak felette külön, de úgy, hogy a két törvényhozásnak két háza mindenütt csak két izenetet válthasson, ha az egyetértés ez úton létre nem jött, a két háznak tagjaiból országos küldöttség alakíttatik, mely szavazattöbbséggel határoz, s melynek határozata az egész törvényhozás megállapodásának tekintetik. Azon esetben, ha a birodalom két felének törvényhozásai ily módon nyilatkozván, nézeteik eltérnek egymástól, *mindenik saját kebeléből a paritás elvei szerint küldöttséget választ, s ezen küldöttség Magyarország s a birodalom valamelyik fővárosában együtt tanácskozva*, javaslatot készítenek, mely az őket kiküldött törvényhozások elébe terjesztetnék.

Ez esetben az egyes törvényhozások két háza már csak egy izenetet válthat, s ha az egyetértés még ezután sem létesült, mindenik törvényhozás megállapodását felterjeszti a közös fejedelem elé, ki az egyiket vagy másikat az eltérő pontokra nézve is szentesíti, mely esetben az általánosan kötelező erejűvé válik.

Megvallom, bármennyire bámulom e mesterségesen kigondolt gépezetet, melynél annyi kerék összeforog, nem vagyok megnyugtatva egészen aziránt, hogy emellett a határozatok azon gyorsaságára számíthatnánk, mely éppen ott, hol a birodalom védelme forog kérdésben, legszükségesebb, és én e gépezetet, mely e kérdéseknek nyolcszori tárgyalása után csak oda vezet, hogy azok a fejedelem abszolút akarata szerint határoztassanak el, én, mondom, e gépezetet nem tartom a legtökéletesebbnek, mely alkotmányos intézetek dolgában újabb időben felállíttatott.

De megengedem, csalódom; meglehet az is, hogy az ellenzék nézetei e tekintetben is változtak. Valamint azon nézeteik, melyek őket néhány hónap előtt arra kényszeríték, hogy a delegációból kilépjenek, s melyek az ellenzék legkitűnőbb férfiainak most megengedik, hogy a delegációban részt vegyenek, úgy módosultak talán nézeteik azon mód felől is, mely szerint a közös ügyek tárgyalandók lesznek. Sőt az ellenzék e napokban talán egy, a delegációkhoz minden tekintetben hasonló tervvel fogja meglepni az országot, mely éppúgy az ellenzék műveként fog előállíttatni, mint az, hogy a birodalomnak címe alaptörvényeinknek megfelelőleg megváltozott, vagy az ország emelkedő prosperitása, és szóval minden, mi az utolsó törvényhozás lefolyása alatt történt, mert hisz - mint az ellenzéki képviselőjelöltek beszédeiből tudjuk - e haza a sorsnak azon különös kedvezésében részesül, hogy itt mindent, ami történik, a lelkes kisebbség viszi ki, s én azt hiszem, hogy jólétünknek valóban rendkívüli emelkedését, mely az utolsó két évben észrevehető, valószínűleg ennek köszönjük.

Megengedem mindezt. Megengedem, hogy a közös ügyek tárgyalása azon módjának, mely a delegációkban felállíttatott, máris egyes hiányait tapasztaljuk, s hogy más rendszert állíthatnánk, mely legalább jobbnak látszik, mert annak rossz oldalait a tapasztalás nem mutatta ki. De elvonatkoztatva attól, hogy miután a közös ügyek tárgyalása nemcsak Magyarországot,

hanem őfelsége többi országait és tartományait is illeti, a delegációk intézvényének megváltoztatása csak az ő megegyezésökkel történhetik, s hogy ők talán másképp vélekednek, s eltekintve attól, hogy az új intézvények azokat, kik általán véve a közös ügyeknek létezését tagadják, szintúgy nem elégíthetik ki (s a változó nyilatkozatok után nehéz azoknak számát meghatározni) - vajon oly helyzetben látjuk-e hazánkat, hogy törvényhozásunknak más feladatot nem találhatnánk, mint hogy a lehetőleg legjobb módokat keresse, melyek szerint a közös ügyek tárgyalandók?

És ha az 1867. XII. tc. által megalapított intézvények, megengedem, hiányosak, de olyanok, melyek e nemzet állami létét biztosítják, - ha közjogi viszonyaink, meglehet, nem a legcélszerűbb módon, de úgy intéztettek el, hogy ezáltal hazánknak beldolgaiban teljes függetlensége, minden közös ügyekben egyenlő befolyása biztosíttatott: nem jött-e el ideje, hogy a meddő vitatás helyett végre a munkához fogjunk?

Tekintsünk körül, hol van tér, mely a törvényhozásnak gondoskodását nem venné igénybe. Az igazságszolgáltatás, melynek körében, nem szólva polgári törvénykezésünk állapotáról, még büntető törvénykönyvet és szabad alkotmányunknak megfelelő eljárást sem mutathatunk elő, mely az egyesnek személyét biztosítsa. Közigazgatásunk egész rendszere, legfontosabb anyagi érdekeink, egyszóval minden orvosló kézre vár.

Ki nem érzi, ki nem látja a haladásnak, a reformnak szükségét minden téren? ki vonhatja kétségbe, hogy főképp a gyors haladás ezen századában, nemzetünk jövője azon erélytől s következetességtől függ, mellyel törvényhozásunk eljár? és mi újra közjogi vitatkozásokba ereszkedjünk, mi újra megingassuk az alapot, melyet alig raktunk le, csak azért, mert annak egyes köve talán nem úgy áll, mint mi azt legjobbnak tartjuk? mintha azon veszélyek között, melyek hazánkat fenyegetik, nem az lenne a legnagyobb, hogy kifejlődésünkben századokig erőszakosan visszatartattunk, mintha hazánk szabadságát másképp biztosítanunk lehetne, mint midőn arról gondoskodunk, hogy a veszély, mely azt érhetné, a nemzetet erősen s az ellenállásra készen találja.

De hisz az ellenzék ebben is egyetért velünk. Nem ismeri-e el a reformok szükségét minden téren, nem hirdeti-e minden alkalommal, hogy haladnunk kell? Csak puszta ráfogás, midőn politikáját úgy állítja elő, mintha az a reformmal ellentétben állna, holott az ellenzék ebben is megelőz, s míg mi csak kivihető módosításokat ajánlunk, ő kész a lehetetlenségig haladni indítványaiban. Az ellenzék a reform mezején éppúgy túlhaladja a többséget, mint alkotmányosságában, mit azáltal bizonyít, hogy míg mi az alkotmány biztosítását csak azon institúciókban keressük, melyekben az újkor azokat föltálalja, ők azok mellett még a középkori alkotmányok garanciáit is fenn akarják tartani; a parlamentáris kormányt s vele együtt megyei rendszerünket azon alakjában, melyben az alkotmányunk garanciája vala, a vis inertiae-t s vele együtt a leggyorsabb haladást alkalmazva e haza szolgálatában.

Én nem vonom kétségbe az ellenzék szándékait; meg vagyok győződve, hogy midőn mondja, hogy ámbár az alapokat, melyeket legutóbbi törvényhozásunk lerakott, elveti, s másokat akar állítani, egyszersmind dolgozni akar a reformon is, komolyan szólt; és hiszem, hogy az ellenzék minden kitelhető erővel be akarja váltani ígéretét; de vajon lehetséges-e ez?

A zsidó népről olvassuk a régi történetekben, hogy szent városát az ellenség ellen védve, egyszersmind templomát építette fel, egyik kézben fegyverét, a másikban az építés eszközeit tartva. De oly esetről, hogy valaki ugyanazon háznak alapját és második emeletét egyszerre építette volna, a krónikák eddig nem szólnak, s ha e nagy találmányt üdvözöljük, legalább nem kívánjuk, hogy annak alkalmazása először alkotmányunk épületén kísértessék meg.

Meggyőződésem szerint ez az emberi hatalmat túlhaladja; túlhaladja mindenesetre a parlamentáris majoritások omnipotenciáját, s legföllebb addig foglalhat helyet az ellenzék programjában is, míg az kisebbségben maradva tudja, hogy feltételeinek valósítása nem kívántathatik senki által.

Nekünk választanunk kell. Vagy azon meggyőződésből indulunk ki, hogy azon törvények által, melyeket utolsó törvényhozásunk alkotott, hazánknak azon önállása, melyet a pragmatica sanctio értelmében követelhetünk, és a birodalom közös ügyeire azon befolyás biztosítva van, melyet joggal igényelhetünk, és akkor minden tehetségünket arra kell fordítanunk, hogy ezen alap megszilárdíttassék, még azon esetben is, ha annak egyes részleteit másképp kívántuk volna; mert az alap szilárdságától függ, hogy azon tovább építhessünk.

Vagy az ellenkezőről vagyunk meggyőződve, s akkor fel kell hagyni mindennel, s egész erőnket kizárólag az alap megváltoztatására fordítanunk; mert míg hazánk önállása, míg alkotmányos léte biztosítva nincs, addig egyes lépések, melyeket az anyagi vagy szellemi haladás terén tehetnénk, a nemzetet nem elégíthetik ki, s a hazafiak egész tevékenységét csak az önállás visszaszerzése veheti igénybe, mint azt az utolsó tizennyolc év alatt bebizonyítottuk.

Én azon út felől, melyet követnünk kell, tisztában vagyok magammal.

Mert az utolsó törvényhozás által alkotott törvényeket olyanoknak találom, melyeknek egyes hiányai lehetnek, de melyek által hazánk törvényes önállása és állami léte elismerve és biztosítva van.

Mert az 1848-i elveknek fenntartását, mert hazánk és nemzetünk jövőjét csak szellemi és anyagi erőnk kifejlesztésétől, csak attól várom, hogy nem vesztve időt, erre fordítsuk minden tehetségünket.

Mert hitem szerint e hazát jelenleg csak egy reakció fenyegetheti veszéllyel, s ez az, mely haladását akadályoztatni akarja.

Mert bízom a nagy férfiú szavában, ki elmondá, hogy: „Magyarország nem volt, hanem lesz”, s haladni akarok azon jövő felé, melyet nemzetünknek ígért.

Én - ha önök bizodalma a törvényhozásba küld - minden tehetségemet arra fogom irányozni, hogy azon alapok, melyeket 1867 és 1868-ban leraktunk, megszilárdulván, hazánk jövőjének falai minél gyorsabban emelkedjenek.

Nem utánozom azok példáját, kik politikai elleneiket vádakkal halmozzák el. Nem vonom kétségbe senkinek hazafiságát, s meg vagyok győződve, hogy azok, kik most az utolsó törvényhozás által lerakott alapok megváltoztatását követelik, szintoly tiszta és önzéstelen indokokból indulnak ki, mint azt azok tennék, kik, ha az ellenzék kívánata teljesülne, s alkotmányos alapjaink az ő nézetük szerint megváltoznának, később egy új tervvel lépnének fel, mely az ő nézetük szerint még tökéletesebb. De meg vagyok győződve arról is, hogy e penelopei munka, melynél minden törvényhozás azt, amit az előbbi készített, felbontja, nagy bizonysága lehet a hűségnek, de nem fogja megoltalmazni Ithakát a kérőktől, kik birtoka után vágyódnak.

A nemzet választásai által ki fogja jelölni az irányt, melyen haladni akar, s bár érzem, hogy nemzetünk jövője függ e határozatától, nyugodtan nézek elébe.

Mert hisz alkotmányos országban nemcsak a miniszter, de felelős minden polgár, kit a törvény a választás jogával ruházott fel, s e hon polgárai e felelősség érzetében fogják adni szavazatukat.

1869

VÁLASZFELIRAT TÁRGYALÁSAKOR

Ludvigh János t. képviselőtársam a válaszfelirat feladatát úgy határozta meg, hogy a válaszfeliratban az ország képviselői az országgyűlés iránynézeteit és az ország kívánalmait és szükségleteit formulázzák. Én képviselőtársunk ezen értelmezését elfogadom, és éppen azért fogadom el a Ház asztalára letett válaszfelirati javaslatok közől azt, melyet a Ház által kiküldött bizottság a Ház elé terjesztett: mert teljes meggyőződésem a válaszfeliratnak ezen állításai, hogy „államjogi viszonyaink függőben volt kérdéseinek megoldása által belrendezésünk biztos alapja meg van vetve", és hogy „az ország jólétének mellőzhetlen föltételét és alkotmányos szabadságunk legbiztosabb támaszát a nemzet szellemi és anyagi fejlesztésében kell keresnünk", mert - mondom - ezen elvek vagy inkább állítások, teljes meggyőződésem szerint, nemcsak a Ház irányzatát fejezik ki, hanem meggyőződésem szerint, kifejezik a nemzet többségének nézetét is, azért fogadom el a válaszfelirat ezen javaslatát.

Tudom, hogy az utóbbira nézve véleményeink eltérnek egymástól.

T. képviselőtársaink a Ház másik oldalán részint benyújtott válaszfelirati javaslataikban, részint a discussio alkalmával kifejezték azon meggyőződésüket, hogy a nemzetnek nagy része, többsége, sőt, mint némelyek mondják, az egész nemzet más nézetben van. T. képviselőtársam, Ludvigh János mondá, hogy körüljárva az országban, maholnap azok, kik oly nézetben vannak, mint amely a bizottság felirati javaslatában előterjesztetik, úgy fognak járni, mint hajdan az augurok, csak azon különbséggel, hogy találkozván, nem nevetni, hanem sírni fognak az elhagyatottság felett, melyben véleményükkel vannak. Én másképp vagyok meggyőződve, s hivatkozhatnám erre nézve tán a Házra; de nem teszem, ámbár mellékesen meg kell jegyeznem, hogy nem tartom egészen parlamentálisnak és semmi esetre sem célszerűnek, ha e Házban bármely párt vagy egyes képviselő azon nézetét fejezi ki, hogy a Ház többsége a nemzet többségének nem hív képmása, mert ezzel a Háznak legitimitása lerontatott, lerontatott pedig nemcsak ezen Házé, hanem minden ezután következő Házé is. Én, mint mondom, nem akarok e tekintetben a Házra hivatkozni; van nekem erre nézve más mérlegem.

Semmi sem nehezebb, mint a közvéleménynek mérlegelése és megítélése. Az emberi természetnek tán gyarlósága, tán az istenségtől adott kegyes adománya az, hogy mindenki szívesebben társalkodik azokkal, kik vele egy véleményben vannak; és így nagyon természetes, hogy végre - mert mindenikünk csak saját szavának keresi visszhangját -, amint itt vagyunk, valamennyien meg vagyunk győződve bensőnkben arról, hogy ami nézetünk többségben van; azon körben, melyben leginkább forgunk, a mi nézeteink lévén többségben. Eszerint tehát az egyéni meggyőződés erre nézve mérlegül nem szolgálhat; itt más hévmérőt kell alkalmazni, és ez ott, hol a nemzetnek egyes törvények iránti véleménye forog kérdésben, nem az, amint a nemzet többsége szól, hanem az, amit a nemzet többsége tesz.

Miután Várady Gábor t. képviselőtársunk minap bebizonyította - nézetem szerint ugyan nem meggyőzőleg, hanem voltak, kik vele egy véleményben voltak - miután Várady Gábor bebizonyította, hogy a reform terén nem történt semmi; miután előadta, hogy a minisztériumnak egyes tagjai és a minisztérium egészben véve a reformok terén nem felelt meg hivatásának, és hogy tulajdonképp 1867-ben a legfontosabb, sőt majdnem az egyedüli, ami történt, azon törvények alkotása volt, amelyek a közös viszonyok rendezésére nézve alkottattak: eszerint kétségkívüli, hogy azon reformok, melyek elmulasztattak, nagy hatást nem idézhettek elő; a minisztérium működéséről ezt t. képviselőtársunk még sokkal kevésbé fogja feltenni. A hatás tehát, mely előidéztetett, kétségkívül csak éppen azon törvényeknek tulajdonítható, melyek államjogi viszonyainktól alkottattak. Miután tehát - s e részben apellálok igen t. képviselőtársaimnak igazságszeretetére a Ház másik oldalán - senki tagadni nem fogja, hogy e hazában

az utolsó két év alatt egy, majdnem a csodával határos előhaladás tapasztalható; miután kétséget nem szenved, hogy az egész nemzetben oly tevékenységet, oly életpezsgést látunk, melyet eddig nem ismertünk: kétséget nem szenved, hogy e haladást éppen ezen törvényeknek kell tulajdonítanunk, s hogy azoknak, kik a viszonyainkban történt változások új tevékenységre serkentettek, bizodalommal kell lenniök azon állapotok állandóságához, melyeket tevékenységök alapjául vettek, sőt, miután örömmel tapasztalom, hogy e Ház másik oldalának igen kitűnő tagjai oly vállalatokban, melyek sikerülhetésére épp az állandóság szükséges, magok is kitűnő részt vesznek; meg vagyok győződve, hogy azon elméleti tétel, melyet a mostani viszonyok fenntarthatlanságáról felállítanak, legalább nem lehet oly erős, hogy őket gyakorlati tevékenységükben akadályoztatná.

Ez az első ok, melyért én a választmány által benyújtott felirati javaslatot elfogadom.

A másik, inkább negatív ok az, hogy a válaszfelirati javaslat a reformoknak szükségét általánosan elismerve, részletekbe nem ereszkedik.

Én nem tartom célirányosnak, hogy főképp oly fontos kérdésekre nézve, mint minők a Ház előtt szőnyegre fognak kerülni, péld. a megyei kérdés, a választási kérdés, még csak elveket is kimondjunk, anélkül, hogy azok kellően megvitattatnának. Én e tekintetben sokkal célszerűbbnek tartom az általánosságot.

És ezzel tulajdonképpen befejezhetném beszédemet, ha részint a Ház asztalára letett felirati javaslatokban, részint azokban, amik a vita folyama alatt elmondattak, nem találnék igen sok olyat, amire felelni kívánok.

Miután kimondtam nézetemet aziránt, hogy az egyes reformkérdésekben az elvek megvitatását a jelen alkalommal sem tartom célirányosnak, a t. Ház természetesen nem várja tőlem, hogy a felirati javaslatokban előadott reformjavaslatokat előadásom tárgyává tegyem.

Nem tartom azt célszerűnek és szükségesnek már csak azért sem, mert, bármennyire eltérjenek nézeteink, egyről meg vagyok győződve: hogy e Házban igen kevés egyén ül, ki a reformoknak szükségességéről ne volna lelkében meggyőződve.

Ezen t. Ház, teljes meggyőződésem szerint, kevés kivétellel csak reformerekből áll; és alkalmasint csak a lehetőség kérdésére nézve fog később kifejlődni köztünk a véleménykülönbség, és nincs semmi szükség, hogy erről már most szóljunk.

Van még egy másik ok, melyért azt mellőzöm. Mostani tanácskozásaink tárgya azon kérdés: hogy a Ház asztalára letett válaszfelirati javaslatok közől melyik fogadtassék el?

Aszerint, amint a dolog jelenleg áll, fel kell tennünk, hogy azon javaslatok közől, melyeket e Ház másik oldala benyújtott, valamelyik a Ház által el fog fogadtatni.

Azon esetben pedig, ha ez történnék, a reformkérdéseknek tárgyalása, az én felfogásom szerint, úgyis lehetetlenné fogna válni. Lehetetlennek mondom azért, mert: miután a Ház másik oldalának részéről az mondatott ki, hogy a reformkérdéseknek célszerű tárgyalása lehetetlen mindaddig, míg a közjogi alap megváltoztatva nincs, vagy hogy legalább e kérdéseknek célszerű megoldása a közjogi alap megváltoztatásáig nem lehetséges; miután t. barátom, Debrecen városának képviselője kimondotta, hogy a közjogi kérdéseknek jelen megoldását olyannak tekinti, mely, ha hosszabb ideig életben maradna, a névleg visszaállított államélet lassú halálára vezetne; miután - mondom - e Ház másik oldalának ez véleménye: teljes meggyőződésem szerint, ha azon válaszfeliratoknak valamelyikét a Ház többsége által elfogadtatnék, ennek, a dolog természete szerint, csak az lehetne következése, hogy az első kérdés, mely tárgyaltatnék, nem a reformok kérdése, hanem csak a közjogi alap megváltoztatásának kérdése lehetne. Nem mondom ezt, mintha a t. Ház másik oldala reformszándokának őszinteségéről egy percig is kételkedném; nem azért mondom; de az állás olyan, hogy a t. Háznak

azon oldala ily esetben nem tehet mást, mint követni azon irányt, melyet 1865-ig követtünk valamennyien, mely abban állt, hogy mindaddig, míg közjogi viszonyaink tisztába hozva nem voltak, más kérdésről, a reform kérdéséről szólni célszerűnek nem tartottuk.

Annyival inkább kényszerülne pedig a Ház másik oldala ezen eljárásra, mivel azon férfiak, kik a válaszfelirati javaslatokat benyújtották, sokkal gyakorlatibb és messzebb látó politikusok, semhogy ne látnák át, miként minden reformkérdés, mely a mostani közjogi alapon oldatik meg, annál inkább megerősíti ezen alapot, minél fontosabb a reform maga.

Így tehát, mellőzve a reformkérdéseket s általában minden más egyes kérdést, áttérek egyenesen arra, ami köztünk a végkülönbséget képezi, mely minket azon kénytelenségbe hoz, hogy bármennyire vágynánk is együtt járni, két táborra oszlunk. És ez egyszerűen azon kérdés: vajon ez alap, melyen közjogi kérdéseink megoldattak, olyan-e, melyen ezentúli haladásunk lehetséges és célszerű; vagy olyan, melyen a haladás nem célszerű, s melynek megváltoztatása eszerint első kötelességeink közé tartozik? Így áll a kérdés.

Megvallom, t. Ház! elfogultan szólok e tárgyhoz, mert nagyon érzem, hogy bármit tegyek; olyan valamit, ami e Házban vagy a hírlapirodalom terén még el nem mondatott, vagy amit, ha az el sem mondatott volna, e Ház másik oldalán éppoly jól ne tudnának, mint én, olyasvalamit mondani nem tudok. De miután Simonyi Ernő képviselőtársam azon nézetét egészen helyesnek tartom, hogy bármennyire többségben legyen is bizonyos véleményárnyalat, az nem jogosítja fel arra, hogy a maga elveit ne indokolja, és hogy el ne kövessen mindent, hogy azokat, kik más nézetben vannak, kapacitálja: érzem ezen kötelességet én is, s ámbár kevés reménnyel, de meg fogom kísérteni a kapacitációt.

Vigasztalásomra szolgál két körülmény: először: hogy azon őszinteség után, mellyel magamról szóltam, talán a Ház másik oldala nem fogja rossznéven venni, ha azzal nyugtatom meg magamat, hogyha újat nem mondhatok is, sok újat a Ház másik oldaláról sem hallottam, és hogy eszerint, ha kissé hosszadalmas fegyverrel kell küzdenem, a fegyverek egyenlők.

Ezenkívül van még valami, ami megnyugtatásomra szolgál: az, mit Komárom városa érdemes képviselője mondott, hogy ti. e vitatkozásokat nem tartja meddőknek, mert hiszen a szó, mely itt elmondatik, mag, és eljön az ideje, melyben e mag csírázni és gyümölcsözni fog. Így tehát elszórom a magot én is - hisz igen sok gazda van e Házban, s azok tudják, hogy nem rossz a magnak, ha kissé száraz.

A vita folyama alatt igen sok érdekes tárgy érintetett meg, igen sok érdekes okoskodást hallottunk, és én, hallva az egyes szónokokat, szívesen feleltem volna mindegyiknek különkülön. De miután ezt nem tehettem, most az egyes előadásokra visszatérni nem tartom célszerűnek: a replika csak akkor jó, ha rögtönzött.

Összefogom tehát az egyes beszédekből azt, mi - felfogásom szerint - azok lényegét képezik.

Ez, amennyire megítélhetem, a következő. Igen tisztelt barátaink a Ház másik oldalán a közjogi kérdéseknek a múlt országgyűlés által eszközlött megoldását nem tartják célszerűnek, és nem tartják fenntarthatónak, három oknál fogva: először, mert ezen megoldás által az országnak önállása és függetlensége feladatik; másodszor, mert az országnak legfontosabb érdekei veszélyeztetnek; és harmadszor, mert veszélyeztetik az országnak jövője, mit tegnapi beszédében Irányi Dániel úr is különösen kiemelt. Részemről bátor leszek, mint mondám, szárazan és tehetségem szerint a legrövidebben előadni ellenészrevételeimet.

Ami először is az ország önállását és függetlenségét illeti: nem hazafi, sőt nem is józan ember, ki azt nem tartja a főérdeknek; mert az, ki bármely materiális haszonért önállását - azon önállását, mely helyzetében lehetséges - feladja, körülbelül úgy jár el, mint azon pátriárkának fia - nem tudom, maga a pátriárkák közé számíttatik-e? -, ki egy tál lencséért odaadta első-

szülöttségi jogát; ily eljárásnak mindig az a következése, hogy aki követi, egy élvezetet később igen sok koplalással fizet meg. Én is tehát azon nézetben vagyok, hogy az országnak önállása oly érdek, melyet mindenekfelett és minden körülmény közt védenünk kell. Csak azt hiszem, hogy azok, kik már bizonyos közös ügyeknek létezését és ezen ügyeknek közös elhatározását mint az önállás feladását tekintik, igen nagyon csalódnak. A nemzetre nézve az önállás éppen olyan, mint az egyénre nézve a szabadság. A javak legfőbbike az, miért mindent áldozhatunk és mindent áldoznunk kell; de egyszersmind oly kincs, melyet soha tökéletesen nem érhetünk el. Feladatunk utána törekedni, az egyéneknek a legnagyobb szabadság, nemzetnek a legnagyobb önállás után; de a tökéletes szabadság az egyén és a tökéletes önállás a nemzet által soha el nem érethetik.

Valamint nincs egyén a világon, ki azt mondhatná, hogy tökéletesen független minden másoktól, úgy nincs nemzeti individualitás sem, mely magáról ezt állíthatja; és a leghatalmasabb nemzetek, az angol és francia, szintúgy, mint azok, melyek előttük léteztek - mert eljárásukban a józanságot kell követniök -, nem utasíthatják el maguktól azon befolyást, melyet más nemzetek reájuk gyakorolnak.

Az irány, melyet korunk e tekintetben követ, az, hogy a nemzetek között létező közös ügyeknek száma nemcsak nem fogy, hanem szaporodik, és hogy jelenleg, tekintsünk bárhova, igen sok ügy, melyet előbb tisztán s kizárólag egyes nemzetek által rendeztetett el, most több nemzet által közösen intéztetik el.

Így tehát az én felfogásom szerint azt, hogy bizonyos tárgyak közöseknek tekintetnek, s hogy ezen tárgyak közösen határoztatnak el, az önállás feladásának tekinteni magában véve még nem lehet.

Az önállóságnak mérlege, nézetem szerint, más, éspedig először a mód, mely szerint ezen viszony támad, másodszor a mód, mely szerint ezen viszony gyakoroltatik. S valamint po. joggal mondhatjuk, hogy oly nemzet, melynek bizonyos ügyei, hozzájárulása nélkül, egy más nemzettel közöseknek deklaráltatnak, vagy mely oly ügyek elintézésére, melyek őt is érdeklik, az őt megillető befolyást nem gyakorolja, önállásától csakugyan megfosztatott: úgy nem mondhatja senki azt, hogy a nemzet önállásáról mondott le, csak azért, mert saját belátásából, bizonyos tárgyaknak közös kezelését célszerűnek ismerve el, azt saját akaratából elhatározta; főképpen akkor, ha ezen ügyek kezelésénél az őt illető befolyást gyakorolja, azon mértékben, melyet maga megszabott. Így tehát a közös ügyek, bocsánatot kérek, ha talán előadásom kissé száraz, mondom, a kérdés tárgyalásánál a közös ügyek létezése mennyiben veszélyezteti nemzeti önállásunkat? az első kérdés.

Az első kérdés tehát az, hogy az illető nemzet szabad akaratával s megegyezésével fogadta-e el azokat ilyeneknek, vagy nem?

A második kérdés pedig az, vajon a nemzet ezen ügyek elintézésében bír-e az őt megillető befolyással?

És ha e két tekintetet vesszük mérlegül, nem hiszem, hogy a közös ügyek létezésének és közös kezelésének ürügye alatt valaki hazánk önállását tagadhatná, vagy csak kétségbe vonhatná, mert nem hiszem, hogy valaki létezzék, aki azt állítaná, hogy Magyarország akkor, midőn államjogi viszonyaink rendezésének újabb módját elfogadta, bárki által erre kényszerítve lett volna; sőt még azt sem fogja senki állítani, hogy azon nagy törvényhozási majoritás, mely az ezen viszonyok rendezését magában foglaló törvényt alkotta, akkor bármely hatalomnak befolyása alatt állott volna, és így a nemzetnek akaratát nem fejezte volna ki tisztán. Hisz kormány, mely e befolyást gyakorolhatta volna, akkor nem is létezett. Ami pedig a befolyást illeti, melyet őfelsége lajtántúli tartományai egyrészről, másrészről Magyarország a közös ügyek elintézésére gyakorolnak, e tekintetben hivatkozom azokra, kik a delegációban

részt vettek, s ők el fogják ismerni, hogy Magyarországnak befolyása a közös ügyek elintézésére bizonyosan semmivel sem csekélyebb, mint a birodalom másik feléé.

De ez csak elmélet, ezzel még nincs bizonyítva semmi. Nem elég megmutatnunk, hogy bizonyos ügyek közössége által az önállás és függetlenség nem adatik fel, mert még mindig azon kérdés marad fenn; vajon célszerű volt-e, és Magyarország érdekében fekvő volt-e az, hogy e viszony életbe lépjen? mert végre is a magyar törvényhozásnak s a magyar kormánynak feladata nem más, mint hogy Magyarország érdekeit tartsa szem előtt.

Így tehát a kérdés az: vajon a viszony, mely őfelségének lajtántúli tartományai és hazánk között létezik, megfelel-e Magyarország érdekeinek?

Úgy hiszem, senki sem fogja tagadni, hogy a nemzet érdekei közt egyik legfontosabb a külső biztonság, és hogy, miután, fájdalom! a civilizációban még nem emelkedtünk oly magasra, hogy a jog maga egyes kisebb nemzeteknek is teljes biztonságát megszerezhetné, mindenekfelett érdekében fekszik minden nemzetnek, hogy magának megszerezze azon eszközöket, melyek által saját külbiztonságát minden körülmények közt megoltalmazhassa. Mert miután a világ történelmi kifejlődése úgy hozta magával, hogy Európa nagy részében óriási államok alakultak, melyek mindent inkább követnek, mint az örök békének politikáját; miután más nemzetek léteznek és fenn akarnak állani, melyek a hatalom anyagi eszközeire nézve e nagy hatalmakkal nem mérkőzhetnek: hol keressük az eszközt, mely által ezek is magoknak külső megtámadások ellen teljes biztosítékot szerezhetnek, ha nem abban, hogy a közös célra egymással egyesülnek?

És ez az, mi, az én nézetem szerint, ha egészen absztrahálunk is a közöttünk és őfelsége többi tartományai közt létező jogviszonyoktól, szoros összetartásunkat okszerűvé teszi. E tekintetben ismét azzal vigasztalom magamat, hogy e Ház másik oldalán is sokan egyetértenek velem: mert miután azon különvélemény, mely a múlt országgyűlés alatt a 67-es bizottságnál beadatott, sok oly férfiú által íratott alá, kiket most is körünkben tisztelni szerencsések vagyunk, és meg vagyok győződve, hogy ők e tekintetben nézeteiket nem változtatták meg; és miután a külön véleményben kimondatik, miként „célszerűség szempontjából kívánatos, hogy mindazokra nézve, mik a közbiztonság valósítására okvetlenül szükségesek, egyetértőleg intézkedjünk, milyenek a külügy, a hadügy - annyiban, amennyiben mindaz, mi őfelsége egész hadseregének és így a magyar hadseregnek is vezérletére, vezényletére, belszervezésére vonatkozik - és a fentebbi két tárgyra szükséges költségek”; miután, amint mondom, nem gondolom, hogy ezen t. férfiak azóta nézeteiket e részben megváltoztatták: azon kellemes helyzetben látom magamat, hogy azon állításomra nézve, miszerint a kölcsönös és közös védelem fenntartása és azon ügyek egyetértő elintézése, melyek annak eszközei, ami érdekünkben is fekszik, még a Ház másik oldalán sem állok egészen olyak nélkül, kik velem egyet ne értenének.

És így - a kérdést mindig összébbre szorítva - végre odajutunk, amit t. barátom, Vukovics Sebő beszédében kimondott: hogy a közöttünk fennálló nézetkülönbség lényege egyedül abban áll, vajon a delegáció intézményének fenntartása célszerű-e, vagy nem? E kérdésre fogok tehát szorítkozni.

Én részemről a delegációkat nem tartom az emberi institúciók legtökéletesebbikének; sőt továbbmegyek, és azt mondom, hogy tökéletes institúciókat alkotni nem is lehet. Minden institúció tökéletessé válik a gyakorlat által, minden institúció Pygmaleon szobra, melynek lelke hiányzik, és melybe lelket csak a nemzet lehelhet. És azért meg vagyok győződve, hogy, ámbár igen sok ellenvetés tétetett a delegáció institúciója ellen a Ház másik oldaláról, ha a discussio még hat hétig folytattatik, a Ház másik oldalán még mindig fognak találkozni olyanok, kik a dolgot ismét új szempontból tekintve, új és ismét új teoretikus okokat fognak a delegációk ellen felhozni. Sőt ajánlkozom, ha méltóztatnak más institúciót tűzni ki a discussio

tárgyává, nem a Házban, hol az pénzbe és időbe kerül, hanem privát társalgásban, én kész vagyok akármily institúció ellen teoretikailag igen plauzibilis, igen erős ellenvetéseket felhozni.

A kérdés nem az, vajon tökéletes-e a delegáció intézménye? hanem az:

először, vajon a delegáció intézménye megfelel-e azon célnak, amelyre felállíttatott?

másodszor, vajon van-e valami, amit a delegáció helyébe tehetünk, és ami által ugyanazon cél éppen oly jól elérethetik? végre

harmadszor, vajon a delegáció intézményéből következnek-e mindazon bajok és veszélyek, melyeket némelyek a delegáció intézményében látnak?

Ami a delegáció intézményének célját illeti, kérdem: mi az? A delegáció célja semmi más, mint az, mi az általam már idézett különvéleményben előadatott: hogy azon ügyekben, melyeknek egyértelmű elintézése közös biztosságunk érdekében szükséges, ezen egyértelmű elintézés lehetővé váljék. A delegációk rezultátumai azon meggyőződésnek, hogy a célszerűség szempontjából kívánatosnak ismerjük el, hogy mindazokra nézve, mik a közbiztonság valósítására okvetlenül szükségesek, egyértelműleg határozzunk őfelsége lajtántúli tartományaival.

Közös védelemről lévén szó, - lehetnek körülmények, ahol a helyzet bizonyos ügyek sürgős elintézését teszi szükségessé, és ezért egy oly institúció, mely ily esetekben az egyértelmű elintézést lehetővé teszi, közös biztonságunk érdekében nélkülözhetetlen. S ez első célja a delegációnak. A második az, hogy ily ügyek elintézésénél Magyarország semmivel se bírjon kevesebb befolyással - mint őfelségének lajtántúli tartományai; a harmadik az, hogy mindezen kérdések alkotmányos úton intéztessenek el.

És én részemről elismerve, hogy a delegációk nem képezik éppen a tökélynek ideálját, azt hiszem, hogy a delegációk mostani formájukban is, amint a tapasztalat bebizonyította, ezen célnak tökéletesen megfelelnek.

Magától értetik, hogy ez csak addig szólhat a delegációk mellett, míg valaki nem lép fel, aki egy más institúciót hoz indítványba, mely által ugyanazon cél éppen oly jól elérhető. Vagy csak éppen oly tökéletesen, én ezzel is megelégszem, mert utoljára is varietas delectat, és én csak azt óhajtom, hogy azzal a cél éppoly jól éressék el.

E kérdésnél, megvallom, ismét nagy nehézséggel találkozom.

Az institúció, mely mellett szót emelek, ismeretes, két esztendő óta működött, s egyetlenegy hiánya sem lehet olyan, amely eddig föl nem tűnt volna; holott azon institúciót, melyet ennek helyébe állítani akarnak, fájdalom, nem ismerem. Gyanítanom kell, hogy a Háznak ezen oldala e kérdésre nézve talán nem lesz egészen egy véleményben. Azt se állíthatom bizonyossággal, hogy a közös ügyek tárgyalásának azon módja, amely ama többször említett különvéleményben előadatott, képezi-e most is azt, amit e Ház egyik oldalának egy része a delegáció helyébe állítani akar. Nekem tehát csak feltevésekről, lehetőségről lehet szólanom, s ezt kísértem meg.

Ha azon meggyőződésből indulunk ki, hogy bizonyos ügyeknek egyetértő elintézése Magyarország érdekében is kívánatos: gondoskodnunk kell valamely módról, amely által ezen egyetértés eszközölhető. Ily elintézési mód pedig csak kettő lehet: vagy az alkotmányos tárgyalás; vagy az, hogy ezen ügyek elintézése a fejedelemre bízatik.

Az alkotmányosság szempontjából - mi tagadás benne - elismerem, hogy a delegáció intézménye azon követeléseknek, melyeket fontosabb kérdések constitutionalis elintézésére nézve tenni szoktak, nem mindenben felel meg. Tudjuk valamennyien, mennyire ragaszkodtak még Washington korában az egyes észak-amerikai államok államiságukhoz; és mégis mindamellett azon tárgyakra nézve, melyeknek közös elintézése szükségesnek tartatott, a kongresszus

állíttatott fel; ugyanezt tették Svájc kantonjai; ugyanezt teszik északi Németország oly államai is, melyek között még perszonálunió sem létezik. Ha tehát az általános constitutionalis fogalmakat vesszük, amint azon in theoria felállíttatnak, kétségenkívül a delegációk nem felelnek meg azoknak: mert ezeknek csak a central parlament felelne meg. De azt hiszem, hogy a t. Házban nem szükséges kifejtenem azon okokat, melyek miatt mi central parlament felállítását nem tartjuk célszerűnek.

Marad tehát a másik mód, mely abból áll, hogy mindazon ügyek, melyeknek egyértelmű elintézése hazánk érdekében szükséges, a fejedelem által határoztasson el. Én méltánylom mindazon fontos okot és tekintetet, melyek a legutóbbi törvényhozás folyama alatt e Ház akkori kisebbségének nagyérdemű tagjait ennek indítványozására bírták; de én részemről ezen indítványt nem fogadhatom el. Nem fogadhatom el pedig két okból: először, mert nem tartom megegyeztethetőnek az alkotmányos elvekkel; másodszor, mert veszélyesnek tartom a monarchiai érdekek szempontjából nézve. Habár egész kiterjedésében elfogadom azon nézetet, melyet t. barátom, Debrecen város érdemes képviselője, vagy inkább ő és elvtársai az általuk benyújtott javaslatban előadtak, habár - mondom - egészen elfogadom azon nézetöket, hogy a fejedelmi hatalom kapocs, mely erősen összetart, de nem szorít: úgy vagyok meggyőződve, hogy ez csak éppen azért van úgy, és csak addig maradhat úgy, míg a fejedelmi hatalom a parlamenti vitatkozások körén kívül áll, és fontos érdekek végleges eldöntésére nem kényszeríttetik. Én részemről ezen elvet valamint alkotmányos tekintetben, úgy monarchikus tekintetben sem fogadhatom el semmi esetre.

Ezek után csak még a harmadik kérdés megfejtése marad fenn.

Bocsánatot kérek, ha fölötte hosszúra nyújtom beszédemet.

Következik, mondom, a harmadik kérdés: vajon a delegációk intézménye maga után fogja-e vonni mindazon káros és veszélyes következményt, melyet tőle némelyek várnak?

Amennyire itt is - tömegesítve az egyes ellenvetéseket - kivehettem, ismét három veszély az, amelyet a delegáció intézményében rejleni vélnek.

Az első, melyet t. barátom, Vukovics Sebő képviselő előadott, az, hogy a delegációk intézménye által a magyar törvényhozás fontosságától megfosztatik, mit azután Ludvigh képviselő úr azzal tetézett, hogy a delegációk intézménye által a magyar országgyűlés másodfokú választótestületté süllyedne le.

A második az, hogy hazánknak a delegációk intézménye mellett nincs nyújtva semmi garancia arra nézve, hogy érdekei ott képviseltetni fognak, és hogy a legfontosabb ügyek nem fognak-e eldöntetni nemcsak a magyar törvényhozás nézetei ellen, hanem olyanok által, kik utoljára nem is fiai a hazának; mert hisz csak egyet kell megnyerni a magyar delegációból, és a legfontosabb ügy ellenünkre dől el.

A harmadik, mit ismét tisztelt Vukovics barátom mondott, az, hogy míg többi alkotmányos intézményeink olyanok, melyekhez a nemzet ragaszkodik, a delegációk intézményéhez nem ragaszkodik senki, úgyhogy az elfújható, anélkül, hogy csak nyoma is maradna.

Ami az elsőt illeti, hogy a delegációk által a magyar törvényhozás egy másodfokú választótestületté süllyedne le: nem akarok a kérdés tárgyalásába hosszasan bocsátkozni. Erre elő kellene sorolnom mindazon teendőket, melyek most is kizárólag a magyar országgyűlést illetik; elő kellene sorolnom azt, mit a magyar országgyűlés az utolsó törvényhozás alatt tett, és azt, mi tőle a jelen ülésszak alatt váratik. Egyébiránt meg vagyok győződve, hogy t. barátom, Vukovics, kinek alkotmányos érzelmeit már előbb ismertem, mielőtt a hazát elhagyta, ki azóta Európa legalkotmányosabb országában lakott, azt, hogy a magyar törvényhozás fontosságát elveszti, maga sem számítja a lehetőségek közé: mert oly törvényhozás, mely a nép ily széles-

körű választásából lép ki, mely a népnek érzelmeit, meggyőződéseit képviseli, melynek körében a népnek minden óhajtása és minden kívánata nyilvánul, az ily törvényhozás csak akkor veszthetné el fontosságát, csak akkor süllyedhetne le, ha a képviselők és a nép egyiránt megfeledkeznének kötelességeikről. Nem az, mi a chartában a törvényhozás joga gyanánt felírva áll, hanem azon összeköttetés, melyben a törvényhozás a nemzettel áll, az, hogy ami a törvényhozás körében kimondatott, a nép nyilatkozatának tekintetik, szerzi meg mindenekelőtt a törvényhozásnak fontosságát. Hogy pedig e részben a Ház másik oldalán ismét többen - sőt úgy hiszem, sokan - velem egyetértenek, arra nézve hivatkozom a benyújtott válaszfeliratokra, hivatkozom több érdemes képviselőnek - mások között Csernátony Lajos tisztelt képviselőtársunk - nyilatkozatára, ki a külügyekről és a békéről szóló passzusnak megváltoztatását éppen azért tartja fontosnak, és éppen azért kívánja, mert meg van győződve, hogy egész Európában nem találkozik egy státusférfiú, egy ember sem, ki a magyar törvényhozásnak fontosságot ne tulajdonítana, és ki azt egy másodfokú választótestületnek tartaná.

A második ellenvetés az, hogy a delegációkban nem bírunk semmi garanciával arra nézve, hogy Magyarországnak érdekei kellőleg tekintetbe fognak vétetni. Hisz a delegáció hatvan magyarból és hatvan lajtántúli tagból alakulván, ha a magyar tagok közől csak egy is megnyeretik, Magyarország érdekei ellen dönthet a többség. Felelhetném erre, hogy ugyanazon veszély talán a lajtántúliakat szintúgy, sőt valamivel inkább fenyegeti; de elismerem, hogy ez nem vigasz. Szomorú volna, ha, midőn jogainkat veszélyeztetve látjuk, avval kellene vigasztalni magunkat, hogy másoknak jogai szintén veszélyben forognak. Garanciák kellenek. És vajon nyújtanak-e a delegációk ily garanciákat? El fogom sorolni a módot, mely szerint a delegációk alakulnak. A magyar delegáció választatik a magyar törvényhozás által, tanácskozik nyilvánosan, és miután tanácskozott, tagjai visszalépnek azon helyre, melyet előbb elfoglaltak. Már kérdem, mily foka a merészségnek szükséges arra, hogy valaki a delegációkban, ismerve hazájának érdekeit, ismerve a nemzet óhajtásait, saját hazájának érdeke ellen, az őt megbízó törvényhozás ismert akarata ellen szavazzon.

Elismerem, hogy az említett veszély ellen a fő garanciát csak a becsületben találjuk és emberi természetünknek azon tulajdonában, mely a bátorságot, melyet az erős meggyőződés ad, a szemtelenségtől megtagadta. De mondhatjuk-e, hogy oly institúció, melynek fő garanciája a becsületességben fekszik, a szükséges garanciákat nélkülözi? Mert végre nem ez képezi-e alapját egész parlamentális rendszerünknek s vele minden alkotmányosságnak? mely azonnal lehetetlenné válik, ha a bizalom, melyet egyesek becsületességében helyezünk, garanciául el nem fogadtatik? A nemzet megválasztja képviselőit, megválasztja azon meggyőződésben, hogy kötelességüket fogják teljesíteni, és mindenben a nemzet érdekeit fogják szem előtt tartani.

És vajon hát nem tartozik-e a lehetőségek közé, hogy e képviselők a bennük helyezett bizalomnak nem felelnek meg? és vajon az egész képviselői rendszer nem nyújt semmi garanciát azért, mert annak tulajdonképpen utolsó garanciája szintén a becsületesség és semmi más?

Még egy ellenvetés emeltetett a delegáció ellen t. barátom, Vukovics Sebő által, ki azt állítá, hogy a delegáció intézménye nem népszerű, hogy az a nemzet életébe nem ment át, hogy míg más intézményeink mind olyanok, melyekhez a nemzet ragaszkodik, így például a megyei rendszerhez, az országgyűléshez, a delegációk még nem vertek gyökeret a nemzet alkotmányos meggyőződésében. Tökéletesen áll t. barátomnak ezen észrevétele; de ezen észrevétel végre csak azt bizonyítja, hogy institúciók, mielőtt a nép által soká gyakoroltattak volna, két rövid év alatt a nép életével nem forrhatnak össze; és ezen ellenvetés áll jóformán minden újabb institúcióról, minden reformról. Én legalább meg vagyok győződve, hogy ha például azon időben, midőn elődeink - még akkor csak a nemesség - a Rákoson összegyűltek, és azután magok helyett csak követeket küldöttek az országgyűlésre, ha valaki azt mondta volna,

hogy ezen institúció még a nép életébe nem ment át, alkalmasint akkor is két esztendővel az új rendszer megkísértése után helyesen mondhatta volna: hogy csak egy szó kell, hogy a nemesség ismét összességében gyűljön össze a Rákoson, és ne szóljon senki arról, hogy egy megye két vagy több követet küldjön az országgyűlésre.

Ki vagyok fáradva, és félek, még inkább kifárasztottam a t. Házat.

Csak még egyről kell szoknom.

Mondatott, hogy a közös ügyekre nézve hozott törvények által a nemzet jövője veszélyeztetve van. Én részemről mélyen tisztelem azon hazafiúi aggodalmát, mely mindenekelőtt a haza jövőjéről gondoskodik. Aki oly ügyben, mely a haza jövőjével összeköttetésben van, vagy csak lehet, személyes hiúságát vagy érdekeit veszi tekintetbe, nem érdemli meg, hogy e körben üljön. És ha a magyar nemzet a lehetőleg legkedvezőtlenebb helyzetben századokon át fönntartotta magát; ha az utolsó szomorú idők alatt, midőn a fergeteg után még kínosabb szélcsend következett be, a magyar nemzet feltartotta életerejét, azt annak köszönjük: mert azon vádat, hogy legfontosabb érdekeinket a jövőnek feláldozzuk, nem vettük semmibe. Biztosítani kell a jövőt; ez első, legszentebb kötelességünk. De miképp fogjuk biztosítani a jövőt? Mindenekelőtt, ha tekintetbe véve helyzetünket, erőnkről nem teszünk fel többet, mint ami attól kitelik. Másodszor, ha nem feledjük el, hogy - miután; mint Irányi képviselőtársunk tapasztalásai nyomán elmondá, a magasabb polc, melyre más nemzetek emelkedtek, míveltségöknek, tudományuknak, munkájoknak és mindenekelőtt polgári szabadságuknak eredménye - első kötelességünk arra törekedni, hogy nemzetünk mind e tekintetben velök egy fokra emelkedjék. De vajon ezt azáltal fogjuk-e elérni, ha ahelyett, hogy munkához fognánk, ismét és ismét politikai vitatkozásokkal foglaljuk el időnket; míg végre elértük, hogy egy cikkellyel több legyen törvénykönyvünkben, mely jogainkat állítólag biztosítja, míg a nemzet megakadályoztatva haladásában, nélkülözi mindazt, mi arra szükséges lenne, hogy létét és jövőjét valósággal biztosítva láthassuk? Erős meggyőződésem, hogy nemzetünket jelenleg kevesebb veszély fenyegeti, mint előbb. Nézetem szerint oly nemzet, mely parlamentális kormánnyal és alkotmánnyal bír, s melynek törvényhozása nem kiváltságokra, hanem az egész népre támaszkodik, egy oly nemzetnek alkotmányos jövője veszélyeknek kitéve nincs, habár alkotmányos szervezetében némely hiányok fordulnának elő.

De vannak más veszélyek, veszélyek, melyek e hazát csakugyan fenyegetik. T. képviselőtársunk, Irányi felhozta azokat, melyek a hazát a határaink közt lakó különböző nemzetiségek részéről fenyegethetnék. Én részemről e veszélyektől nem félek, nem félek pedig azért, mert visszatekintve múltunkba, megnyugvást látok ezen nemzetiségeknek mindekkoráig tanúsított magoktartásában, és mert érzem magamban, és meg vagyok győződve a képviselőház minden tagjának azon elhatározásáról, hogy hazánkban lakó minden polgárnak meg fogják adni mindazon szabadságot, mely arra szükséges, hogy magát erősen kötve érezze e hazához.

Nem félek én a forradalomtól sem. Azt gondolom, ismerem e nemzetet, ismerem múltját, és azért tudom, hogy e nemzet nem olyan, mely ok nélkül forradalomra hagyná magát ragadtatni, és tudom, hogy a forradalomra ok adatni nem fog: azért teljesen meg vagyok győződve, hogy midőn tegnap Irányi képviselő úr azon meggyőződését fejezte ki, hogy e hazában senki nem forradalmi, csakugyan nagy igazságot mondott.

De vannak más veszélyek is, külső veszélyek, s habár bizonyos tekintetben helyeslem és mindenesetre irigylem t. képviselőtársunk, Irányi Dániel úrnak azon meggyőződését, hogy egy tizenöt millióból álló nemzet mindennek ellenállhat: részemről azonban nem vagyok egészen meggyőződve arról, hogy azon erőmegfeszítés, mely arra szükséges, hogy egy tizenöt millióból álló nemzet egy hatvan millióból álló ellenségnek ellentálljon, hogy ezen erőmegfeszítés örökké tarthasson, és éppen azért tartom szükségesnek, hogy ezen eshetőségek ellen magunkat másképp is biztosítsuk; és ámbár t. barátom, Komárom város érdemes képviselő-

jének azon nézetét is osztom, hogy Magyarország egymaga éppen oly jól meg tudná magát védelmezni minden külső ellenség ellen, mint őfelségének lajtántúli országai, meg vagyok győződve arról is, hogy azt együtt még sokkal jobban tehetjük, s hogy azért mindkettőnknek érdekében fekszik, hogy együtt védelmezzük magunkat.

Ebben fekszik oka, miért tartom én szükségesnek, hogy a múlt országgyűlés által eszközölt közjogi kérdések megoldásához ragaszkodva, ezen kérdéseknek újból való feszegetésétől tartózkodjunk.

A nemzetnek jövője főként magától a nemzettől függ, függ azon erélytől és határozottságtól, mellyel a polgári szabadság és mívelődés ösvényén előbbre halad; és így jövőjéről, meggyőződésem szerint, azok gondoskodnak legjobban, kik őt ebben elősegítik, s mindent, mi haladásának akadályául szolgálhatna, elhárítanak; nem pedig azok, kik azt hirdetve, hogy hiszen úgyis minden el van már veszve, a nemzetnek bizalmát önmagához és törvényhozásához megrontják, s ahelyett, hogy a nemzetet munkára intenék, azt oly célok elérésével kecsegtetik, melyeknek elérhetéséről ők, legalább hosszú ideig, magok is kételkedtek.

1869

A NAPIREND ÜGYÉBEN

Némi tekintetben félreértések forognak fenn az egész kérdés mostani tárgyalására nézve. Kétséget nem szenved, hogy ha a Ház egy részének, legyen az a többség, vagy a kisebbség, valamely törvényjavaslat ellen bizonyos kifogásai vannak, ha azt tárgyalni nem akarja, a Háznak nem egy részét, sőt egyes képviselőt sem lehet kizárni azon jogának gyakorlásából, hogy valamely kérdésről nézeteit előadja. De kérdem: vajon ha mi szigorúan a Ház szabályaihoz ragaszkodunk, lehetetlenné van-e téve bárkinek is, hogy a kérdésnek ezen oldalát megvitassa? Mi az általános vita természete? Az általános vita természete az, hogy amint az első kérdés kitűzetik: elfogadja-e a Ház a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául? egy rész, mely azt helyesnek tartja, elfogadja, a másik rész nem fogja elfogadni, s az indokokat, miért nem fogadja el, éppen az általános vitánál fogja elmondani. Ez indokok közt kétségkívül legfontosabb az, hogy po. valamely kérdést nem tart tárgyalhatónak addig, míg egy másik kérdés felől a kormánynak vagy a többségnek nézeteit nem ismeri, vagy hogy általában véve e kérdést nem tartja tárgyalhatónak, ha azzal együtt egy más kérdés nem tárgyaltatik. Ha tehát azáltal, hogy szigorúan ragaszkodunk a házszabályokhoz, a Háznak egy része, sőt legkisebb része is ki volna abból zárva, hogy nézeteit előadja, s a kérdésnek ez oldalát is felvilágosítsa, akkor én azt mondom, még erőt vehetnénk a házszabályokon, mert ez természetes joga a parlamentarizmusnak.

De miután azáltal, hogy a Ház szabályaihoz ragaszkodunk, és az általános tárgyalásba belemegyünk, senki - Komárom városa érdemes képviselője éppoly kevéssé, mint bárki más - abban akadályozva nem lesz, hogy érveit felhozza, sőt miután meg vagyunk győződve, hogy éppen a vitának legnagyobb része éppen ekörül fog forogni: én teljességgel át nem látom, miért vitatkozunk e kérdés fölött itt ilyen hévvel, s miért nem megyünk be az általános tárgyalásba, miután éppen azáltal, ha az általános tárgyalásba beereszkedünk, Komárom városa képviselőjének nézete leginkább és legelsőbben van elérve, olyannyira, hogy én, aki akkor, midőn ő beszédét megkezdé, nem voltam szerencsés a teremben lenni, később jövén be, argumentációját hallottam, meg voltam győződve, hogy ő már az általános tárgyalásba beléereszkedett, és az általános tárgyalásnál a törvényjavaslat ellen éppen ezen legerősebb érvekkel lépett fel.

1869

A BÍRÓI HATALOM GYAKORLÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN

Mindenekelőtt kijelentem, hogy én az előttünk fekvő törvényjavaslatot részletes tárgyalás alapjául elfogadom, mert azon okoknál fogva, amelyeket az igazságügyminiszter tegnap előadott, ez ügynek törvény általi elrendezését elodázhatatlannak tartom, és mert a törvényjavaslat egyes részeivel egyetértek. Nem fogok egyébiránt az egyes részek tárgyalásába beleereszkedni, mert meggyőződésem szerint, e tárgy oly nagy, hogy azt egyszerre tárgyalni nem lehet. Fönntartom azonban magamnak, hogy az egyes pontokra nézve akkor adjam elő nézeteimet, mikor az ügy a részletes tárgyalás alá kerül.

Többen az eddig szólók közül a jelen törvényjavaslatot részletes tárgyalás alapjául nem fogadják el különböző okoknál fogva, de a fő és legfontosabb ok, felfogásom szerint, ugyanaz, mely tegnap t. barátomat, Komárom városa érdemes képviselőjét, indítványának előterjesztésére bírta, és mely egyszerűen formulázva abban áll, hogy a bírói hatalom szervezésének kérdése a megyék rendezésének kérdésével oly szoros kapcsolatban áll, hogy az külön nem is tárgyalható.

Meggyőződtem Várady Gábor t. képviselőtársam előadásából, hogy a fényes szónoklatot némelyek nem kedvelik, mert az ilyen szemkápráztató hatást idézhetvén elő, a tárgyak nyugodt és higgadt megítélését nehezíti. Én tehát, t. Ház, szárazon és egészen a tárgyhoz tartván magamat, oly előadással fogok fellépni, amely bizonyosan a leggyengébb szemeket sem fogja elkápráztatni.

Mondatott, hogy a bírói hatalom szervezésének kérdését mindaddig tárgyalni nem lehet, míg a kormány törvényjavaslatát a megyék rendezésére nézve a Ház asztalára nem teszi le, és így a kormánynak szándékai ezen fontos kérdésre nézve ismeretlenek. Én ezen állításban egy kis - vagy inkább egy igen nagy - anakronizmust látok! Ha 1848 előtt a törvényhozás egyes kérdések tárgyalásába ereszkedni addig nem akart, míg a kormánynak szándékát más kérdések felől nem ismerte; ha minden egyes koncessziótól őrizkedett, amíg biztosságot nem szerzett magának az iránt, hogy egy más koncesszióra számolhat; ha 1832-ben hónapokig vitatkoztunk, vagyis inkább vitatkoztak - mert akkor még szerencsére csak mint az országgyűlési ifjúság tagja vettem részt a vitatkozásokban -, ha, mondom, 1832-ben hónapokig vitatkozott a törvényhozás azon kérdés felett: a sok haladási kérdés közől melyiket vegye fel előbb, és egyáltalában a junctimok és az előleges tárgyalások kérdései a magyar parlamenti életnek egyik leglényegesebb részét képezték; ez tökéletesen indokolva volt akkori viszonyaink által. Olyan viszonyok között, midőn a kormány a törvényhozáson kívül s tőle egészen független állt, oly országban, hol a parlamentális rendszer nem létezik, az előleges tárgyalások és a junctimok kérdése a dolgok természeténél fogva nagy fontossággal bír.

De, t. Ház, nem fogja senki tagadni, hogy ezen helyzet tökéletesen megváltozott, és bármennyire megtisztelve érezzük magunkat azon érdek által, melyet képviselőtársaink a Ház ezen oldalán a kormánynak szándékai iránt mutatnak - mégis bátor vagyok azon meggyőződésemet kifejezni, hogy ha t. képviselőtársaink a kormány szándékait a megyei kérdésre nézve az utolsóig ismernék is, ez kétségkívül nem fogná módosítani azon szavazatokat, melyeket a bírói kérdés tárgyában a Ház ezen oldaláról várhatunk.

És miért? Nézetem szerint igen helyesen; mert bármik legyenek a kormánynak kívánatai, óhajtásai és szándékai, mindezek csak annyiban bírnak fontossággal, amennyiben a Ház többségének szándékaival találkoznak.

Oly törvényhozás mellett, mely által a törvényhozásnak, a képviselőknek többségétől függ, hogy a kormány által a Ház asztalára letett törvényjavaslatot akár részenkint, akár egészben módosítsa, visszavesse, s helyébe mást alkosson, nem a kormánynak, hanem csak a Háznak szándékai bírhatnak értékkel: mert csak a Ház szándékainak ismerete lehetne befolyással a bírói szervezet kérdésének miként eldöntésére.

Mármost, ha ez áll, lehet-e a törvényhozásnak kinyilatkoztatnia azt, hogy egy bizonyos törvényt mindaddig nem tárgyalhat, míg nincs biztosítva az iránt, mily szándékok léteznek egy más kérdésben? Kinél? Természetesen annál, akinek szándékai a kérdések elhatározásánál döntők. Azaz, hogy a törvényhozás kimondja: miként bizonyos tárgyban nem határozhat, míg a törvényhozásnak szándékait nem ismeri, eszerint saját szándékait, úgyhogy ezen egész okoskodás, mely látszólag a kormány iránt bizalmatlanságot fejez ki, semmi más nem volna, mint bizalmatlansági szavazat, melyet a Ház saját szándékai iránt kimondana, oly valami, ami a parlamentek történetében valóságos unikum lenne.

Ezt csak mellékesen jegyeztem meg, és átmegyek már most a tárgyra.

Hogy a bírói hatalom szervezése nemcsak kívánatos, hanem szükséges, azt elismerjük valamennyien; sőt, azt hiszem, valamennyien elismerjük e tárgynak sürgősségét is. De legyen szabad megjegyeznem, hogy amennyiben e tárgyat sürgősnek tartjuk, e kérdések megoldását nem fogjuk azáltal gyorsítani, ha ezen ügyet egy más, éppen oly fontos és hasonló terjedelmű üggyel összekötjük; legalább a tapasztalás azt mutatja, hogy minden reformnak, mely valaha indítványoztatott, nem volt nagyobb akadálya, mint azok, kik a reformot ellenezték, nem üdvösségét vonták kétségbe, hanem mindig azt állították, hogy ezen reformot addig nem lehet behozni, míg egy más reform előbb keresztül nem megy, hogy ezen reform a legnagyobb veszélyeket idézhetné elő, ha az más reformok előtt tárgyaltatnék.

Egy francia közmondás azt tartja, hogy a pokol csupa jó szándékkal van kikövezve. Még igazabb lehetne mondani, hogy azon tér, melyen a megrögzött konzervativizmustól a reakcióig mindazok, kik a reformot ellenzik, legjobban érzik magokat, junctimokkal és az előlegesség kérdéseivel van szőnyegezve. A reakció sehol nem érzi magát kényelmesebben, mint ilyen téren, éppen azért, mert ezen szőnyegen a lépések, melyekkel előrehaladnak, nem hallatszanak.

Távol legyen tőlem, hogy ezen szándékot valakiben feltegyem, de csak a dolog szükséges következményeire akartam figyelmeztetni. Hogy pedig a dolognak szükséges következménye e kérdésnek elhalasztása, ez az én meggyőződésem szerint nem szenved semmi kétséget.

És most legyen szabad még egyre figyelmeztetnem a t. Házat. Ha az 1848-i törvényhozás, melyre tisztelettel és büszkén tekintünk vissza, ezen utat követte volna, melyet Komárom városa tisztelt képviselője ajánl, akkor mindazon törvények, melyekre most öntudattal hivatkozunk, nem léteznének, nem léteznék legalább semmi esetre a parlamentális kormányról alkotott törvény, mely kétségkívül a megyei kérdéssel még sokkal szorosabb összeköttetésben áll, mint a bírói kérdés. Ezeket előrebocsátva, átmegyek magára a tárgyra. Mondatik, hogy a bírói hatalom és a megyék szervezésének kérdése csak együtt tárgyalható, mert e kérdések a legszorosabb kapcsolatban állanak egymással, úgyhogy nem is különíthetők el anélkül, hogy ez a megoldás célszerűségének ártana.

Hogy e kérdés összeköttetésben áll egymással, az nem szenved kétséget. Egyáltalában nincs fontosabb politikai kérdés, mely egymással összeköttetésben ne állna; sőt az államszervezetnek minden egyes része közt oly összefüggés létezik, hogy minden hiány, mely a szervezet egy részében mutatkozik, szükségképpen hat minden többire is; mi szükséges következése annak: hogy az állam nem élet nélküli gépezet, hanem élő organizmus. Helyes tehát azon állítás, hogy a bírói hatalom és a megye szervezésének kérdése összeköttetésben állnak.

Kétségbevonhatatlan még azon állítás is, hogy ezen összeköttetés Magyarországban, hol a bírói hatalom a megyék körében jelenleg nagyobb, mint bárhol, sőt még továbbmegyek, és megengedem, hogy e két kérdés más országokban is hajdan szorosabb összeköttetésben állott egymással, mint más kérdések.

Mindaz, aki a helyhatóságok kérdését tanulmányozta, s az alkotmányos államok fejlődésének történetét ismeri, tudja, hogy a bírói és helyhatósági hatalomnak egyesítése nem valami Magyarország által feltalált intézkedés, hanem hogy az hajdan mindenütt létezett. A XVIII. századig a bírói hatalom mindenütt a hatóságnak kiegészítő részéül tekintett, és úgy rendeztetett el. Ez így volt mindenütt és mindaddig, míg azon elv, melyet a tudomány fölállított, hogy a szabadságnak legfőbb garanciája a hatalomnak elosztásában keresendő, míg ezen elv, melyet szabatosan először Montesquieu formulázott, a praktikus életben el nem fogadtatott, azaz, míg az újabb alkotmányos állam nem vette kezedetét. Így megcáfolhatatlan azon állítás, hogy mindazokra nézve, kik az újabb állam eszméjét nem fogadják el, mindazokra nézve, akik a régi hatósági rendszerhez ragaszkodnak, e két kérdés csakugyan elválaszthatlan kapcsolatban áll egymással.

A régi államnak feladata: biztosítani az egyeseknek hatalmát bizonyos körben, és mert a hatalmat semmi által annyira biztosítani nem lehet, mint a különböző hatalmak egyesítése által, a középkori állam pártolói egészen helyesen járnak el, ha a bírói hatalomnak a hatóságok köréből való elvonását veszélyesnek állítják.

De ugyanazon okok, melyek, ha a régi állam eszméjéhez ragaszkodunk, szükségessé teszik, hogy a két nagy fontosságú ügyet egymással összekössük és együtt tárgyaljuk, ugyanazon okok vagy legalább éppoly fontos okok teszik tanácsossá azt, hogy ha az újabb kor értelmében alkotmányos államot akarunk megállapítani vagy biztosítani, e két kérdést egymástól elválasszuk.

Még sokkal világosabban tűnik ki, ha a kérdést közelebbről tekintve, kissé gyakorlatibb oldaláról nézzük: mert az előbbiek talán nagyon is doktrinálisnak látszanak.

Mily célra törekszik a törvényhozás a bírói hatalom szervezésénél? és mi a törvényhozásnak közvetlen célja a helyhatóságok, különösen a megyék szervezésénél?

A bírói hatalom szervezésénél a cél, melyet a törvényhozásnak követni kell, az, hogy a törvények általános rendeletei minden egyes előforduló esetben gyorsan, pontosan és igazságosan alkalmaztassanak. Ez az egyik feladata.

A másik az, hogy az igazságszolgáltatás az egész országban egy és ugyanaz legyen.

Senki, aki a bírói hatalom mikénti szervezéséről parlamentális testületekben valaha szólott, nem vonta még kétségbe azon elvet, hogy minden nemzet, mely egy bizonyos körben jogosítva van a törvényhozásra; jogosítva van arra is, hogy az oly pereket, melyek saját törvényeinek alapján kezdettek meg, saját törvényszékei által ítéltesse el. Ezen elv oly általános, hogy még Amerikában is az alkotmány világosan kimondja, hogy minden oly kérdés, mely az unió által alkotott valamely törvény következésében támad, csak az unió bíróságai által ítéltethetik el; ámbár az unióban nem egyes törvényhatóságok, hanem valóságos államok állnak az unióval szemközt. Mert az amerikai polgárok, bármennyire ragaszkodjanak is egyes államaiknak nemcsak autonómiájához, hanem egy bizonyos pontig szuverenitásához is: mégis átlátják azt, hogy az unió mint egységes állam megszűnnék létezni azon pillanatban, melyben a bírói hatalom egysége az unióban nem léteznék.

Valamint a törvényhozási hatalomnak egysége szükséges corollariuma a nemzet egységének: úgy a bírói hatalom egysége szükséges corollariuma a törvényhozói hatalom egységének, már azért is, mert a bírói hatalom semmi más, mint szükséges garancia, hogy a törvények végre fognak hajtatni.

Éppen azért a cél, melyet a törvényhozás a bírói hatalom alakításánál követ, egészen más, mint az, melyet a helyhatóságok szervezésénél kell követnie.

A bírói hatalomnál a cél az, hogy a bírói hatalom országos legyen, hogy egysége és egyenlő eljárása biztosíttassék, s a törvényszékek csak a törvénytől függvén, minden egyes helyi vagy osztályi befolyáson kívül álljanak.

A helyhatósági szervezetnek alkotásánál a feladat, melyet a törvényhozásnak követnie kell, egészen más. A helyhatósági szervezetnek feladata: hogy általa a közigazgatás a lehetőségig az egyes helyhatóságok lakóinak érdekében vezettessék, hogy benne az egyes vidékek vágyai, óhajtásai, szükségei érvényre jussanak.

A bírói hatalom szervezésénél a bírónak függetlensége, a helyhatósági szervezetnél a tisztviselők felelőssége képezi a fő tekintetet, melyet a törvényhozónak szem elől téveszteni nem szabad. És semmi nem különbözik inkább, mint azon tulajdonok, melyeket a bíróban s a helyhatósági tisztviselőben keresünk. A bíró csak úgy felelhet meg hivatásának, ha azon körnek, melyben magas funkcióit gyakorolja, külön érdekein túlteszi magát. Holott a helyhatósági tisztviselőtől méltán azt követeljük, hogy saját helyhatóságának érdekeit képviselje mindenekelőtt, s osztozva azon körnek nézeteiben és irányában, ne lelkesüljön semmi iránt inkább, mint saját törvényhatóságának jóléte és gyarapodása iránt.

Mármost kérdem: ha a bírói hatalom organizációjánál fő kellék az, hogy a bírói hatalom országos legyen, és ha a helyhatóságok szerkezete rendezésénél arra kell törekednünk, hogy minden egyes helyhatóságban az ott nyilatkozó kívánságok, óhajtások és szükségek kifejezésre találjanak, ha ennek következtében egészen különbözők az eszközök is, melyek által a kitűzött cél elérhető; ha például a bírói hatalom organizációjánál igen kevesen óhajtják a hivataloknak választás általi betöltését, s ezek is a választási jog gyakorlatát ez esetben megszorítják, bizonyos kvalifikációk felállítását tartják szükségesnek, vagy csak a kijelölési jogot veszik igénybe, a bírák elmozdíthatatlanságát pedig mindenki föltétlenül szükségesnek ismeri, míg ellenben a helyhatósági szerkezetnél senkinek sem fog eszébe jutni, hogy a választást a hivatalok betöltésénél veszélyesnek állítsa, vagy éppen azt követelje, hogy a helyhatósági tisztviselő elmozdíthatatlan legyen; ha mondom, ennyire különbözik közvetlen célja ezen két institúciónak - nem mondom, hogy végcélja, mert minden intézménynek végcélja ugyanaz -, de ha annyira különbözik a közvetlen cél, ha annyira különböznek az eszközök, melyeket a cél elérésére egyik és másik esetben használni kell: vajon célirányos-e, avagy csak tanácsos-e, hogy e két ügyet együttesen tárgyaljuk, miután ennek nem lehet más következése, mint az, hogy vagy a bírói hatalom szükségeit tartván mindenekfelett szem előtt, subordináljuk ennek a helyhatóságok célszerű szervezését, vagy a helyhatóságok érdekeit oltalmazva, ezeknek subordináljuk a bírói hatalom célszerű rendezését, és így oly institúciókat alkotunk, melyek sem az egyik, sem a másik célnak tökéletesen nem felelnek meg, oly institúciókat, melyek mellett a bírói hatalom nem lesz országos, és a helyhatóságok szervezete nem lesz olyan, hogy azok az egyes helyhatóságok érdekeit valósággal biztosítsák, és az önkormányzat elvének megfeleljenek.

Ez oknál fogva nem tartom célszerűnek, hogy e két nagy fontosságú kérdés együtt tárgyaltassék.

De én azt hiszem, hogy tulajdonképpen nem is a két tárgynak rokonsága és összefüggése azon fő ok, melyért azoknak együttes tárgyalása kívántatik, s egészen más indokok azok, melyek e kívánatnak alapját képezik, és ezek röviden elmondva a következők.

A bírói hatalom a megyei szerkezet egyik fő és lényeges részét képezte eddig. Ha mármost a bírói hatalmat külön szervezzük, ezáltal a megyék elvesztik fontosságukat, és ezen úton a megyék institúciója veszélyeztetik, azon institúció, melynek köszönjük alkotmányunknak a múltban fennmaradását, és amelytől várjuk a jövőben az önkormányzat és vele a szabadság biztosítását.

Én, t. Ház, elismerem ezen ok fontosságát, elismerem azt is, hogy az előzmények, melyekből ezen okoskodás kiindul, helyesek. Nem szenved kétséget, hogy a bírói hatalom elvétetvén a megyéktől, sok hivatal, amelynek fontossága eddig éppen abban állt, hogy a közigazgatási és bírói funkciókat magában egyesítette, elveszti tekintélyét, és megengedem, félni lehet, hogy a hivatalok fontosságával egyesek előtt tán a megye is el fogja veszteni érdekességét, mondom, egyesek előtt. Az is áll, hogy oly organizációját a bírói hatalomnak a XIX. században, én magamnak képzelni sem tudok, amely által a megyék hatalomköre szűkebbre ne szoríttatnék. Csak a következtetéseknél, melyeket ebből vonnak, térnek el nézeteink.

Volt idő, nemrég, midőn a magyar nemzet összes nyilvános élete, egész nemzeti politikánk a megye körében folyt le. Szükséges következése volt ez azon szerencsétlen viszonyoknak, melyek alatt hazánk fővárosa a törökök kezében lévén, az országnak nem volt központja, és azért minden megyének magának kellett magáról gondoskodnia. E szerencsétlen epocha után egy másik következett, mely alatt alkotmányunk folytonos megtámadásoknak lévén kitéve, nemzetünk nem gondolhatott a haladásra, hanem minden erejét alkotmányának megóvására központosította, és így, miután a megyei szerkezet erre a legalkalmatosabb eszköznek mutatkozott, igen természetes, hogy minden közigazgatási, minden bírói tiszt és végre még a törvényhozásnak legfontosabb részei is a megye körében összpontosíttattak. De ennek szükséges következése az volt, hogy haladás nem történhetvén változás nélkül, nem haladhatunk semmi téren anélkül, hogy minden lépéssel, mellyel haladtunk, a megyék hatásköre csorbát ne szenvedjen.

A legnagyobb csorbát szenvedte megyei szerkezetünk kétségkívül 1848-ban, midőn a parlamenti kormány behozatván és azon képviseleti rendszer állapíttatván meg, melynek következtében mi itt ülünk, a megyék, melyek utasítási joguk által a törvényhozás tényezői voltak, ezen hatáskörüket elvesztették. De kérdem: vajon azon tekintet, hogy a megyéknek hatásköre ezáltal szenvedni fog, visszatartóztatta-e a törvényhozást, hogy 1848-ban azt tegye, amit szükségesnek tartott, és a törvényhozásnak azon rendszerét hozza be, amely nélkül a XIX. században a haladás és szabadság egyiránt lehetetlen? És vajon, kérdem, mi, kik itt vagyunk, fogjuk-e magunkat visszatartóztatni hasonló tekintet által akkor, ha majd a község rendezésének kérdése kerül szőnyegre, ámbár minden kétségen kívül semmi a megyéknek hatáskörét inkább nem szoríthatja meg, mint éppen a községek rendezése? Nekünk feladatunk nem az, hogy a megyét, hanem az, hogy a hazát tartsuk meg; nekünk nem az a feladatunk, hogy egyes osztályok befolyását biztosítsuk institúciók által, hanem az, hogy institúciók által biztosítsuk az egész magyar nép szabadságát.

Azért még azon esetben is, ha meg volnék győződve arról, hogy e törvényjavaslat, mely előttünk fekszik, a megyei institúciót minden befolyásától megfosztja - miután meg vagyok győződve, hogy a bírói hatalom célszerű szervezése haladásunk érdekében szükséges, és hogy a törvényjavaslat egyes rendelései azon elvek szükséges következményeinek tekinthetők, melyeket 1848-ban kimondottunk: én ezen törvényjavaslat mellett szavaznék.

De nem vagyok erről meggyőződve, sőt az ellenkezőt hiszem.

Nem szenved semmi kétséget, hogy midőn valamely nemzet alkotmánya oly átalakuláson megy keresztül, mint 1848-ban a mienk, midőn a rendi szerkezet helyébe egyszerre a népképviselet elve állíttatik fel, akkor ezen nemzetnek institúciói között olyan nincs, sőt nem is képzelhető, mely nagy átalakuláson nem menne keresztül. Ez történt a megyékkel is; és én hivatkozom azokra, akik megyei szerkezetünk működését újabb időben sokkal éberebb figyelemmel kísérték, mint én - nem fogják-e bevallani, hogy a megye jelenleg egészen más, mint volt 1848-ig? Ez fog történni ezentúl is azon mértékben, melyben az 1848-i törvények minden következésökben alkalmazva lesznek, és életbe léptettetnek. De ebből mi következik? Ebből az következik, hogy valamint minden institúció, úgy a megyei institúció is oly országban, amelynek törvényhozása a népképviseletre van alapítva, amely parlamentális kormánnyal bír, és amely haladni akar, hogy, mondom, ily országban a megyei institúció nem lehet ugyanaz, mely ugyanazon országban célszerűnek, sőt szükségesnek mutatkozott akkor, midőn az országnak törvényhozása tisztán a privilégiumra volt alapítva, midőn annak parlamentális kormánya nem volt, midőn az nem haladni akart, hanem csak konzerválni azt, amit bírt. Következik ebből tehát az, hogy a megyei rendszer ezentúl nem lehet többé az, ami eddig volt; következik, hogy a megyei rendszernek befolyását és biztosságát sem kereshetjük abban, amiben a megyerendszer hatalmát és befolyását 1848 előtt kerestük; de nem következik az, hogy a megyerendszer azért el fogja veszteni fontosságát.

Igen nagy, nézetem szerint, azok csalódása, akik azt hiszik, hogy valamely institúciót azáltal lehet erősíteni, ha a legkülönbözőbb hatalmak egy institúció körébe összehalmoztatnak. A monarchia barátai megkísértették ezt az előbbi századokban, és mindazon hatalom összehalmozásának, mely a monarchia érdekében megkísértetett, az volt következése, hogy még ezen legerősebb institúció sem bírta el a ráfektetett terheket, és mindazon veszélyek, melyek a monarchiát a XVIII. században egyes országokban környezték, csak annak következései, hogy a monarchikus hatalom oly körökre terjesztetett, melyek természetes feladatán kívül fekszenek.

Ez történik minden institúcióval, és én részemről mindig meg voltam győződve, hogy megyei szerkezetünket semmi sem fenyegeti nagyobb veszéllyel, mint éppen annyi különböző és nem együvé való funkciónak összehalmozása oly kezekben, melyek azoknak viselésére nem képesek; mert a megye, mondjunk akármit, szóljunk róla akármily költőileg, helyhatósági szerkezet és nem más; és mint minden helyhatósági szerkezet, csak annyiban és addig erős és biztos, ameddig saját körében marad, ameddig tisztán az önkormányzat elvét valósítja.

Ha ezen institúciónak körét oly terekre terjesztjük ki, hol ezen institúció nem működhetik üdvösen, akkor ezáltal az institúciót magát csak gyengítjük: mert minden hatáskör, melyet valamely institúciónak vagy valamely embernek adunk, csak annyiban növeli annak hatalmát, amennyiben ezen funkciót jól teljesíteni képes; és ismét hivatkozom azokra, akik a megyék működését nemcsak most, hanem az előbbi időkből nálamnál jobban ismerik: vajon nem éppen annak tulajdoníthatjuk-e azt, hogy a megye éppen mint helyhatósági szerkezet felelt meg legkevésbé feladatának? Nemcsak a mostani korról szólok, hanem szólok a 48-at megelőzött időkről, midőn a panaszok talán nem voltak oly sűrűk, mint most, de panaszok léteztek éppen úgy, mint jelenleg.

És ha a municipális szerkezetnek legbuzgóbb barátai is elismerik azt, hogy megyéink 1848 előtt is éppen mint helyhatósági szerkezet feleltek meg legkevésbé céljoknak, hogy azok a megye lakóinak külön érdekeit nem biztosították eléggé, hogy az adminisztrációt nem kezelték úgy, mint azt kívánni lehetett: ennek egyedüli okát éppen csak abban kereshetjük, hogy megyéink, elfoglalva más érdekek által, nem voltak képesek arra, hogy azon funkciókat kellőleg teljesítsék, melyek tulajdonképpen hivatásukat képezték.

Ebben fekszik, felfogásom szerint, a legnagyobb veszély, mely a megyéket fenyegetheti. És ezen veszélynek elkerülése az, ami után mindazoknak törekedni kell, kik a megyei rendszernek valóságos barátai.

Mert mondatik ugyan, hogy a megyei szerkezet véghetlenül népszerű, hogy a nemzet géniuszával össze van forrva, s hogy senki a nemzetnek ezen intézményhez való ragaszkodását ki nem irthatja kebléből: de ne ámítsuk magunkat! Én is hiszem, hogy ezen intézmény véghetetlenül népszerű mindazok előtt, kik ismerik; de ezen népszerűség bizonyosan nem terjed ki azokra, kik ezen intézménynek 1848-ig csak passzív részesei voltak, s ezek előtt, kik a nemzet többségét képezik, a megyei rendszernek népszerűségét csak ezentúl kell megszereznünk. Meg fogja pedig szerezni a megyei intézmény általános népszerűségét azáltal, ha az önkormányzat eszméjének megfelelve, azt teljesen valósítja. És valóban rosszul gondoskodnak a megyei rendszer népszerűsítéséről azok, kik azt kívánják, hogy a bírói szervezetnek kérdése odáztassék el akkorra, mikor majd a megyei kérdés is szőnyegre kerülhet, mert ezáltal csak ürügyet szolgáltatnak a megyei rendszer ellenségeinek, hogy azt mondhassák: hogy íme, ez új példa is azt mutatja, hogy míg a megyei rendszer létezni fog, a haladás minden téren lehetetlen, íme, a legszükségesebb, az ország, sőt az egész világ által elodázhatatlannak ismert reformkérdés nem haladhat, mert ott van a megye, mely áthághatatlan gátul szolgál.

T. Ház! Nem merítettem ki e tárgyat, mert oly nagy, hogy azt kimeríteni egy beszédben nem lehet. Hisz körülbelől mindazon okok, melyek a bírói és közigazgatási hatóságoknak elkülönítése mellett szólnak, szólnak azoknak véleménye ellen is, kik e két kérdést együtt akarják tárgyalni; de végre is azt hiszem, eleget mondottam annak indokolására: miért fogadom el tisztelt barátom, az igazságügyminiszter úr által a Ház asztalára tett törvényjavaslatot.

Csak még néhány szót szólok.

Ha azon tárgyalásokon végigtekintek, melyek eddig folytak, ha visszagondolok azon benyomásokra, melyeket egyes szónokok előadása közben észrevettem, én úgy vagyok meggyőződve, hogy azon kívánatnak, mely szerint a megyék és a bírói hatalom szervezésének kérdése együtt tárgyaltassék, alapját tulajdonképp azon aggodalmak képezik, melyek a kormány szándékára nézve a t. Ház másik oldalának egyes képviselői között támadtak. Miután azok, miket t. barátom, az igazságügyminiszter, előadott, az aggodalmakat nem oszlatták el, érzem, hogy nem volnék képes szónoklatom által valakinek ilyféle aggodalmait megnyugtatni.

De legyen szabad a t. Házat figyelmeztetnem, hogy ez esetben a kormánynak nemcsak nyilatkozataira, hanem a kormány tetteire is hivatkozhatunk. Egy nagy fontosságú reformkérdés ment át a törvényhozáson, amióta a kormány padjait elfoglaljuk. A népnevelés rendezésének kérdése. E kérdés általános fontosságát nem szükséges felemlítenem, de e kérdés fontossággal bír ez esetben azért is, mert a kormánynak szándékai az önkormányzat elve iránt semmiből nem ítéltethetnek meg biztosabban, mint azon irányból, melyet azon kérdésnél követett. Mindazok, kik az önkormányzat kérdésével foglalkoztak, kik, mint a Ház másik oldalán ülő képviselőtársaink, a helyhatósági szerkezet kifejlődését alaposan tanulmányozták, tudják, hogy a jelenleg létező helyhatósági szerkezet nem a régi római municipiumok, nem is a középkori municipális szerkezet maradványa, hanem hogy az egész selfgovernement elve, mint ez jelenleg alkalmaztatik, az egész most fennálló helyhatósági szervezet nem más, mint természetes kifejlődése azon szerkezetnek, melyek egyes protestáns egyházaknál, főképp Amerikában, az iskolára és egyházra nézve fennállottak. Mindenütt, és ezt kivétel nélkül mondom, és nem hiszem, hogy valaki megcáfoljon, mindenütt, hol az iskola és egyház az önkormányzat elvének alapján van szervezve, az önkormányzat végre még az abszolutizmus alatt is gyökereket vert; alkotmányos formák alatt pedig az önkormányzat mindig elterjed az államélet minden részében ott, hol ezen elvet a nevelés és egyház körében alkalmazva

találjuk. Az iskola, köznevelés és egyházi szerkezet autonómiája mindenütt megelőzője az önkormányzat elvének, megelőzője pedig annyira, hogy e téren nincs kivétel, nem hozhatunk fel példát, hogy az egyház és iskola autonóm szervezete nem vonta volna maga után az autonómiát az államélet más köreiben is.

Ha ez áll, akkor t. képviselőtársaink a Ház másik oldalán be fogják vallani, hogy ha a kormánynak csakugyan szándéka a merev centralizáció: legalább gondoskodott arról, hogy szándékai soha ne létesüljenek, és ez talán t. képviselőtársaimat a Ház másik oldalán nem fogja megnyugtatni, de megnyugtat engem, mert teljes meggyőződésem szerint a kormányt a jövő nem egyesek gyanításai szerint, hanem azok szerint fogja megítélni, amiket e kormány valósággal tett.

1869

A DALMÁCIAI FÖLKELÉSRŐL

KÉT BESZÉD

1

Simonyi Ernő képviselőtársunk kérdést intézett a kormányhoz az iránt: mi felvilágosítást adhat a kormány a képviselőháznak a Dalmáciában tényleg létező fegyveres fölkelésről, annak okáról; mi intézkedések tétettek a Dalmátországban megzavart alkotmányos szabadság biztosítása és mielőbbi helyreállítása érdekében? s igaz-e azon hír, mely szerint lépések tétettek volna a közös külügyminisztérium részéről, hogy Dalmátországban a béke helyreállítása céljából odaküldött vagy ezentúl küldendő hadierők a török birodalom területén átvonulhassanak?

Bátor leszek e kérdésekre felelni.

Ami az első kérdést illeti, a kormány azon felvilágosítást adhatja, hogy a fegyveres fölkelés, mely Dalmáciában tényleg létezik, még elnyomva ugyan nincs, de hogy az a tartománynak csak egy kisebb részére szorítva, a kitörésnek első színhelyén túl eddig sehol nem terjeszkedett, s hogy minden intézkedés megtétetett arra nézve, hogy e zavargások lokalizálva maradjanak, s Dalmácia békés polgárai az alkotmányos rend ezen megzavarásának káros következményeitől megoltalmaztassanak.

Ami e zavargásoknak okát illeti, erre nézve a kormány csak annyit mondhat, hogy ez ellenszegülés a védtörvény végrehajtása ellen történt, s hogy ennélfogva jelenleg csak ez tekinthető a fölkelés okául, mindennek ez használtatott ürügyéül; amennyiben más okok is léteznek, melyeknek e zavarok előidézése tulajdonítható, az csak az azoknak elnyomása után teendő vizsgálatokból tűnhetik ki.

A harmadik kérdésre nézve a kormány kijelenti, hogy a Dalmáciában létező zavargások eddig nem öltöttek oly alakot, mely a közös külügyminisztériumot arra indíthatta volna, hogy a Dalmátországban megzavart béke helyreállítása céljából a török határ átléphetésére a török kormánynál lépéseket tegyen - s miután meg vagyunk győződve, hogy a török kormány megteendi mindazon intézkedéseket, melyeket ily esetben mind saját nyugalma, mind a szomszéd barátságos hatalom érdeke megkíván, a kormány hiszi, hogy erre ezentúl is alig lesz szükség.

2

E hó 25-én a dalmát ügyeket illetőleg több interpelláció intéztetett a minisztériumhoz. Mellőzve azokat vagy inkább fönntartva a minisztériumnak, hogy azokra, mik ezen interpellációkban nem szorosan ezen tárgyra vonatkoznak, később adja meg válaszát, most kizárólag azokra akarok válaszolni, mik ezen ügyet illetik.

Zichy Nándor gr. képviselőtársam megnyugtatást kíván aziránt, hogy a birodalom, a kormány és a véderő tekintélye, valamint politikai és kormányzati érdekeink megóvása céljából minő sikeres intézkedések foganatosíttattak?

Vukovics Sebő és Miletics Szvetozár képviselő urak azon kérdést intézik a minisztériumhoz, vajon az, hogy a dalmáciai zavarok elnyomására részben magyar ezredek is alkalmaztatnak, történik-e a magyar minisztérium tudtával? kifejezvén aggályukat afölött, hogy ezen előzményből oly következések vonathatnak, melyek által Magyarország alkotmányos szabadsága veszélyeztetik.

Ami Zichy Nándor gr. óhajtását illeti - ismerve tisztelt képviselőtársunknak jártasságát a parlamentális eljárásban, nem tehetjük föl, hogy óhajtása odáig terjedne, hogy a minisztérium azon egyes intézkedéseket közölje a Házzal, melyek a fegyveres ellenszegülés elnyomására Dalmáciában tétetnek. Nincsen alkotmányos ország, melynek törvényhozása hasonló esetben a kormánytól egyes intézkedéseinek közlését kívánná, minek következése tanácskozásaink nyilvánossága mellett csak az lehetne, hogy mindezen intézkedések sikere meghiúsul, vagy legalább tetemesen nehezíttetik.

T. képviselőtársunk tehát nem kívánt, nem kívánhatott más megnyugtatást, mint azt, mely a kormány nyilatkozatában fekszik, miként minden intézkedést megtesz, hogy a megzavart béke minél előbb helyreállíttassék; s ezen megnyugtatást bátran adhatom.

A kormány ismeri azon nagy érdekeket, melyeknek védelme elsősorban reábízatott, és bizonyosan nem fog elmulasztani semmit, hogy azok megvédessenek.

Ami Vukovics Sebő és Miletics Szvetozár képviselőtársaink kérdését illeti, vajon az, hogy a dalmáciai fölkelés elnyomására működő hadsereg soraiban magyar ezredek is harcolnak, a minisztérium tudtával történik-e? rövid válaszom: hogy a hadsereg magyar ezredeinek ezen alkalmazása tudtunkkal történik, s én nem hallgathatom el bámulatomat azon aggályok fölött, melyeket Vukovics Sebő t. barátom a magyar sorezredeknek ily alkalmazása miatt alkotmányos szempontból kifejezett.

Miután senki sincs, ki a pragmatica sanctiót, mely a felséges uralkodóház fejedelmi hatalma alatt álló minden ország és tartomány kölcsönös biztosságának fönntartására köttetett, alaptörvényünk egyikének nem ismerné el; miután az 1867-i XII. törvénycikk a közös biztonságnak együttes erővel leendő védelmét és fenntartását oly közös és viszonyos kötelességeknek ismeri el, mely egyenesen a pragmatica sanctióból foly; és miután az 1868-i XL. törvénycikk 7. §-a az egész hadsereg hivatásául őfelsége összes birodalma mindkét állama területének külellenségek elleni megvédését és a belső rend és biztonság fönntartását jelöli ki: tisztelt képviselőtársunknak a magyar ezredeknek Dalmáciában alkalmazása ellen csak azon esetben lehetnének a törvényes szempontból ellenvetései, ha azon nézetből indulna ki, hogy azon fegyveres ellenállás által, mely Dalmácia egy részében a védtörvény ellen kitört, a belrend és biztonság megzavarva nincsenek; és én nem teszem föl, hogy ezt bárki állítaná, legkevésbé tisztelt barátom, ki, miután hosszú éveken át a politikai mozgalmakat figyelemmel kísérte, igen jól tudja, miként ha a birodalom határain kitört zavarok komoly aggodalomra okot nem nyújtanak, ezt annak köszönhetjük, mert a magyar-osztrák birodalom ellenei tudják, miként minden megtámadás, mely bárki által a birodalom bármely része ellen irányoztatik, a birodalom mindkét államterületének összes erejével fog találkozni.

S ennyiben Miletics Szvetozár képviselő úrnak aggodalma, hogy a jelen eset precedenst fog alkotni, csakugyan alapos. A precedens abból áll, hogy valamint a jelen esetben, midőn a birodalom oly részében, mely tényleg annak lajtántúli államterületéhez tartozik, magyar ezredek működnek, s ott azok, kik talán a sértett nemzetiség ürügye alatt elcsábítva, a törvényeknek ellenszegülnek, magyar ezredekkel is találkoznak: úgy hasonló esetben mi ugyanezt követeljük a birodalom másik felétől is, mely minden esetben midőn Magyarország területének épsége vagy alkotmánya bárki által megtámadtatott, annak védelmére éppen úgy kötelezve van, mint a jelen esetben Magyarország, s mely e kötelességét éppúgy fogja teljesíteni; de én úgy vagyok meggyőződve, hogy ebben azok, kik Magyarország területi épségét és

alkotmányos szabadságát föl akarják tartani, kik közé Miletics Szvetozár képviselőtársunkat is számítom, aggályokra okot nem fognak találni.

T. barátom, Vukovics Sebő beszédében, mellyel interpellációját indokolta, még azon aggodalmat fejezte ki, hogy a magyar ezredeknek ily módoni fölhasználása által a magyar nemzetiség iránti gyűlölet gerjesztetik. Egyetértek t. barátommal, miként léteznek emberek, kik csakugyan céljokul tűzték ki, hogy a magyar nemzet ellen gyűlöletet terjesszenek, s hogy a vitézség, mellyel honfitársaink itt is harcolnak, e körben kétségenkívül nem fogja nevelni népszerűségünket. De t. barátom is bizonyosan egyetért velem, hogy léteznek körök, melyekben a magyar nemzet kedveltté magát csak akkor teheti, ha megfeledkezve legfontosabb érdekeiről, önmaga saját megsemmisítésén dolgozik, és hogy a népszerűségnek azon neme, melyet csak azáltal lehetne elérni, ha törvényesen elvállalt kötelességeinket nem teljesítenők, a magyar nemzetre nézve már jelleménél fogva mindig elérhetetlen fog maradni.

1869

A TÖRVÉNYHATÓSÁGOK RENDEZÉSÉRŐL

Alig fordult elő e Házban tárgyalás, melyben több nagyfontosságú kérdés vitattatott volna meg, mint a jelenleg szőnyegen fekvő törvényjavaslatban.

Tárgyaltatott a parlamentális rendszer, a municipális szerkezet előnye, tárgyaltattak a centralizáció hiányai, tárgyaltattak azon rendszerek, melyek szerint az önkormányzat Európa különböző országaiban alkalmaztatik; és azért én, bármennyire érdekelve érzem magamat éppen ezen kérdések által, azt hiszem, legjobban megóvhatom magamat az ismétlések veszélyétől: ha szorosan az előttem fekvő kérdésnél maradok, egyszerűen arról szólva, ami jelen tanácskozásunknak tulajdonképni tárgyát képezi.

Az 1848-i törvények alapjaiban megváltoztatták alkotmányunkat, s ennek következtében már az 1849-i törvényhozás átlátta annak szükségét, hogy a megyei rendszernek is, mely összes közigazgatásunknak alapját képezte, bizonyos változásokon kell átmenni.

Ezeknek eszközlését a következő törvényhozásra hagyta át, és ezen meghagyásnak teljesítése az, amiért a kormány e törvényjavaslatot a Ház asztalára letette, s minek megoldása a t. képviselőház jelen tárgyalásától váratik.

Hogy eligazodjunk azon változásokra nézve, melyek az 1848-i törvények következtében szükségesekké váltak, mindenekelőtt tisztába kell jönnünk arra nézve: mi változott meg az 1848-i törvények következtében alkotmányunkban? és mi az, amihez megyei rendszerünket ezentúl alkalmaztatnunk kell?

Ezen kérdésre nézve, úgy hiszem, nem lesz közöttünk véleménykülönbség.

Az 1848-i törvények által eszközlött lényeges változás először az, hogy alkotmányunk, mely előbb kizárólag egy kiváltságos osztálynak volt sajátja, az egész népre terjesztetett ki.

A második változás az, hogy törvényhozásunk, mely előbb az ötvenkét megyének utasítással ellátott követeiből állott, a képviseleti rendszer alapjára fektettetett.

A harmadik változás az, hogy miután előbb alkotmányunk garanciája azon befolyásban keresteteett, melyet az egyes törvényhatóságok a kormányrendeletek végrehajtására gyakoroltak, az un. vis-inertiaeben: az 1848-i törvények az alkotmánynak főbiztosítékát a felelős kormányban és a parlamentális rendszerben gondolták föltalálhatni.

Ebből szükségképp következik:

Először, hogy módosítanunk kell megyei szerkezetünkben mindazt, minek következtében elébb minden politikai jog kizárólag csak egy osztály által volt gyakorolható. Másodszor: hogy módosítanunk kell mindazt, mi által az egyes megyék és törvényhatóságok a törvényhozásra közvetlen befolyást gyakoroltak. Harmadszor: hogy módosítanunk kell mindazt, mi által a kormánynak törvényes hatásköre annyira megszoríttatnék, hogy azáltal a felelősség elveinek alkalmazása illuzórikussá válnék: miután világos, hogy a kormánynak felelőssége, mint minden felelősség, nem terjedhet semmivel tovább, mint a kormánynak hatalma.

Ha mindezt összevesszük, kétségkívül nagyok azon módosítások, melyeken megyei rendszerünknek át kell menni.

Megyei rendszerünk elébb egész közéletünket foglalta magában: a törvényhozást, amennyiben nemcsak a követeket megválasztotta, hanem utasításokkal is ellátta; a közigazgatást, amennyiben a kormány minden rendelete csak a megyének közegei által hajtatott végre; az igazságszolgáltatást - legalább alsó fokozatán - amennyiben az alsóbb bírák egyszersmind a

megyének választott közigazgatási tisztviselői voltak, kik mint olyanok a megyétől függtek; az összes közvéleményt, amennyiben vitatkozások és levelezések által a megyék képezték azon egyedüli helyet, hol szabad szó nyilatkozhatott; végre minden községnek külön ügyeit, amennyiben a megye az egyes községekre nézve tökéletes gyámságot gyakorolt.

És ha a megyéknek ezen hatáskörét azzal hasonlíthatjuk össze, mely a megyéknek a jelen törvényjavaslat által adatik, osztoznom kell a Ház túlsó oldalán ülő képviselőtársaimnak azon nézetében, hogy kettő nem hasonlítható egymáshoz. Csak egyben csalatkoznak t. képviselőtársaink: abban, hogy mindazon nagy módosulásokat, melyeken a megyei rendszernek át kell menni, e törvényjavaslat elfogadtatásának tulajdonítják.

A befolyást, melyet a megye a törvényhozásra közvetlen gyakorolt, megszüntette az 1848-i törvény; a befolyást, melyet a megye a közigazgatásra gyakorolt, korlátok közé szorította a parlamentális kormányrendszer elve, s az azzal összekötött felelősség; azon fontosságot, mellyel a megye a közvélemény alakítására bírt, megszüntette a szabad sajtó, mely minden kérdés vitatását átvéve, az eszmék fejlesztésének jobb és erősebb eszközt nyújtott, mint bármely teremben tartott tanácskozás nyújthatna; a befolyást, melyet a megyék az igazságszolgáltatásra gyakoroltak, megszüntette hazánk haladása a kultúra terén, melynek következtében a bírói hivatalnak a közigazgatástól való elkülönítése szükségessé vált; végre azon befolyást, melyet a megyék saját területükön minden egyes községre gyakoroltak, meg fogja szüntetni a demokrácia azon kiterjedésben ugyanis, melyben népünk művelődik, és így saját jogainak önérzetéhez jut: éppen azon kiterjedésben szűkebb korlátok közé fog szorulni azon hatalom is, melyet most a megye kénytelenségből az egyes községek belügyeire gyakorol.

És így, bár nyíltan elismerem azt, hogy a hatáskör, melyet e törvényjavaslat a megyék számára tervez, ezek előbbi hatásköréhez nem is hasonlítható: mégis egyszersmind kénytelen vagyok kijelenteni azon meggyőződésemet, hogy az egyáltalában nem a törvényjavaslatnak, hanem a tényeknek következménye.

A régi megyének fenntartása, vagy helyesebben mondva helyreállítása: mert az 1848 előtti megyék - legyünk őszinték - már most sem léteznek, a megyék helyreállítása sem függ sem a kormánytól, sem a Ház többségétől. Tisztelt képviselőtársaink a Ház ezen oldalán ez óriási munka véghezvitelére éppoly képtelenek volnának, mint a Ház többsége, mint maga e Ház: mert ahol valamely változás a megváltozott tények következtében történik, ott annak visszaváltoztatása minden emberi hatalmon túl van.

A kérdés tehát, mely előttünk fekszik, nem az: vajon a parlamentális vagy a municipális rendszert tartjuk-e tökéletesebbnek? nem az, vajon óhajtjuk-e, kívánjuk-e, hogy a régi megyei rendszer visszaállíttassék? hanem egyszerűen a kérdés csak az lehet: vajon a cél, melyet a kormány, midőn e törvényjavaslatot a Ház asztalára letevén, magának kitűzött, elérhető-e ezen törvényjavaslat által? azaz: miután a kormánynak nem volt és nem lehetett más célja, mint hogy tekintetbe véve azon változásokat, melyek 1848-ban és 1848 óta alkotmányunkban történtek: megyei rendszerünkből tartsuk fenn mindazt, ami abban életrevaló, s megyéink számára egy oly szervezetet állítsunk föl, mely ezen intézmény továbbfejlődésének föltételeit hordja magában? Vajon e törvényjavaslat megfelel-e a kormány ezen szándékának? és vajon azon ellenvetések, melyek a jelen törvényjavaslat ellen t. barátaink által a Ház másik oldalán fölhozatának, melyek szerint ezen törvényjavaslat elfogadása alkotmányunkat legbiztosabb garanciáitól fosztaná meg, és megyei rendszerünket megfosztaná minden fontosságától, alaposak-e? A kérdés az: vajon alapos-e azon nézet, hogy ha a megyei bizottságok hatásköre oly mértékben megszoríttatik, mint itt terveztetik, úgy, hogy az csak egyszerű reprezentáció jogából álljon: ha a főispánnak a kijelölési jog úgy adatik meg, mint az itt ajánltatik; ha a főispánnak megadatik bizonyos föltételek alatt a fölfüggesztési jog: akkor a megye az alkotmányos szabadságnak garanciája többé nem lehet!

Megengedik t. képviselőtársaim, hogy e két ellenvetésről külön szóljak.

Ami először azon aggodalmat illeti, hogy a jelen törvényjavaslatot elfogadva, az ország alkotmányos garanciákban szegényebbé válik: ennek, bocsánatot kérek őszinteségemért, fő okát abban látom, hogy mi valamennyien, ha a megyei rendszer hatásáról gondolkozunk és szólunk, rendszeresen azon hibába esünk, amely korunkban közönséges: hogy amit fiatal korunkban láttunk és szerettünk, sokkal nagyobbnak, sokkal szebbnek tűnik föl, mint az valósággal volt.

Én részemről, példának okáért a candidationalis jogot illetőleg, nem látok oly nagy különbséget ezen törvényjavaslat és azon gyakorlat közt, melyet én Magyarország igen különböző megyéiben - mert én is sok megyében fordultam meg - tapasztaltam. Én azt hiszem, hogy az úgynevezett konferenciális jog, azaz: a konferencia-tartásnak kötelessége restauráció előtt, nem nyújtott éppen oly nagy garanciát a szabad választásnak, miután ezen egész garancia azon befolyásból állott, melyet a közvélemény minden becsületes emberre mindig gyakorol, és amely a mostani korban, midőn szabad sajtó által a nyilvánosságnak száz módja van, bizonyosan sokkal nagyobbá vált, mint akkor volt, midőn a főispán a maga megyéjében eljárt, és a harmadik megyében már nem is tudták, mit tesz.

Hasonlólag vagyunk a megye reprezentacionális jogával is.

Elismerem, hogy ezen jog nagy fontossággal bírt bizonyos körülmények közt, de t. képviselőtársaim szintén meg fogják nekem engedni azt, hogy először a megyék nagy többsége ezen joggal éppen nem élt úgy, mint mi azt most általánosan feltesszük; mert még a legvilágosabb törvénysértések esetében is, milyenek po. az 1823-iak voltak, éppen nem a megyéknek többsége, hanem csak egyes megyék léptek föl, és az, aminek az alkotmány helyreállítása köszönhető, az 1825-i törvényhozás, nem ezen megyék felírásai voltak.

Hogy a kormány igen sok törvénytelen rendeletét nemcsak kiadhatta, hanem a megyék minden fölírási joga mellett végre is hajthatta, erre nézve nekem, mert én szeretek könyvekre hivatkozni, akármennyi folio kötet áll rendelkezésemre, melyet mindenki ismer, és ha önök azokban, azaz országgyűléseink aktáiban utánanéznek, ott fogják találni a sérelmeknek egy valóságos vízözönét. Ezek mindegyike egyenkint bebizonyítja azt, hogy azon rendszer, mely akkor létezett, az alkotmánynak megvédésére elégséges nem volt; mert ha a megyék elégségesek lettek volna az alkotmány megvédésére, ha azok alkotmányunknak csakugyan oly garanciát nyújtottak volna, mint ahogy mi ezt fiatalkori emlékeink hevében gondoljuk: akkor mindezen sérelmek nem létezhettek volna.

De megengedem, hogy a megyék 1848 előtt az alkotmánynak csakugyan garanciákat nyújtottak. Megengedem azt is, hogy ezen garanciák azon változások után, melyek az 1848-i törvényes úton bekövetkeztek, tetemesen kisebbekké váltak: mert természet szerint, amint az 1848-i törvény a megyének hatáskörét szűkebbre szorította, elveszett a megyéknek - legalább részben - azon fontossága is, melyet mint az alkotmány biztosítékai előbb gyakoroltak. De a kérdés nem az: vajon a megyék 1848 után kevésbé szolgáltak-e garanciául az alkotmánynak, mint előbb? hanem a kérdés az: vajon alkotmányunk ezen változások által nyert-e, vagy vesztett-e garanciákban?

És ha a kérdést így állítjuk föl, más következtetésekhez jutunk.

Kétségtelen, miként azáltal, hogy az alkotmányosságért lelkesülő nemességnek egyéni befolyása, melyet előbb gyakoroltak, megyei életünk sokat vesztett élénkségéből; de azért bizonyosan senki sem fogja azt mondani, hogy az ország akkor, midőn a politikai jogokat az egész népre kiterjesztette, nem nyert volna garanciákban.

Hasonlóképpen előbbeni országgyűléseink nehézkes eljárásában, az utasítási jogban - kétségtelenül - szintén a garanciának egy neme rejlett; de fogja-e önök közül valaki mondani azt, hogy azáltal, mert a népképviselet elvére alapítottuk törvényhozásunkat, és ezáltal az utasítási jog gyakorlatát lehetetlenné tettük: az alkotmány valamit vesztett volna garanciáiból? bizonyosan nem. Úgyszintén nem lesz talán senki e teremben, ki azt mondaná, hogy midőn a parlamentális kormányforma Magyarországba behozatott, az ország szegényebbé lett alkotmányos garanciákban.

Sem Debrecen városa érdemes képviselője, sem Irányi Dániel képviselő úr nem kicsinyelték az 1848-i törvényeknek azon vívmányait, melyeknek következtében a parlamenti kormányforma hazánkba behozatott; csakhogy Debrecen városa érdemes képviselője, és azok, kik határozati javaslatát támogatják, azt hiszik, hogy azon garancia, melyet a parlamentális kormány az alkotmányosságnak nyújt: magában véve nem elégséges, és hogy ezen garancia mellé még föl kell tartani mindazon biztosítékokat, melyeket alkotmányunk előbb a megyei rendszerben bírt.

Igen méltánylom ezen hazafiúi óhajtást: a kérdés csak az, mennyiben teljesíthető ezen óhajtás? és másodszor, ha teljesíthető: a két garancia közül a parlamenti kormány-e vagy a megyei rendszer biztosítja-e az alkotmányos szabadságot nagyobb mértékben?

Ami az elsőt illeti, sokszor mondatik, hogy a parlamenti kormány és az autonóm önkormányzat ellentétben állanak egymással. Én ezen nézetet tévesnek tartom. Minthogy bármily tökéletesen rendezzük a kormánynak gépezetét, oly kormány nem létezhetik, mely minden egyes helynek, és minden egyes embernek ügyeit rendesen elvégezhesse, és minthogy más részről az autonómiának legbuzgóbb és leglelkesebb pártolói sem követelik soha azt, hogy semmi ne legyen az országban, ami centralizálva van: azt hiszem, hogy elvileges ellentét elannyira nem létezik e két rendszer között, hogy én magamnak jól rendezett alkotmányos országot nem is képzelhetek, melyben egy bizonyos pontig parlamenti kormány és ezzel együtt autonómia ne létezzék.

A kérdés a kettő között csak a határoknak kérdése, s erre nézve, t. képviselőtársaim szintén nem fogják tagadni, hogy, miután senkinek felelőssége továbbra nem terjedhet, mint hatalma: teljesen lehetetlen az, hogy oly tárgyakra nézve, melyeknek eldöntése a helyhatóságoktól függ, a centrális kormány felelős legyen.

Ha már most meggondoljuk, hogy hazánkban azon kormányi és közigazgatási organizmus következtében, mely nálunk létezik, a kormánynak semmi más eszközei nincsenek mint a megyéknek választott tisztviselői, - kérdem: vajon nem lehetséges-e az, hogy a kormánynak oly szűkre szoríttathatik hatásköre, hogy végre azzal együtt a felelősség is oly szűk körre szoríttatik, melyben az minden lehető fontosságát elveszti.

És ugyan hiszik-e t. képviselőtársaim, hogy, ha az egyes megyék minden rendelet ellen nemcsak egyszer, de többször írhatnak föl, és a végrehajtás fölött ezután a bíró határoz? hiszik-e, hogy, ha azon egy képviselőnek, akivel a kormány a megyékben bír, ti. a főispánnak azon tisztviselők választására, kiknél más orgánumokkal a kormány rendeleteinek végrehajtására nem bír, még annyi befolyása sincs, mely neki e törvényjavaslat által adatik; ha a tisztviselőt, aki a kormány rendeletét végre nem hajtja, nem függesztheti föl hivatalától, vagy csak addig, míg az illető törvényhatóság, mely e tisztviselővel valószínűleg egy véleményben van, a felfüggesztést ismét megsemmisíti; végre, ha a kormány - ezen kifejezést t. barátom, Komárom városa képviselőjétől hallottam, csakhogy másra alkalmazom -, ha a kormány a rendeleteket csak indítványozhatja, de azoknak elhatározása az egyes törvényhatóságoktól függ; hiszi-e t. képviselőtársam, hogy egy kormány ily módon lévén megszorítva, minden rendelete végrehajtásának lehetőségében: a felelősséget elvállalhatja? vagy hogy egy igazságos törvényhozás egy ily kormányt valaha felelősségre vonhatna.

A felelősség elve azért nem töröltetik ki törvénykönyveinkből, az benne is maradhat; a felelősség elve így is össze van egyeztetve a municipális autonómia elvével: csakhogy a felelősség nem terjedhet továbbra, mint arra, hogy a kormány egyes esetekben a szükséges rendeletet kiadta, és hogy azon esetben, ha a törvényhatóság azt nem teljesítette, a törvényhatóságot bíróság elé idézze; továbbra a felelősség ily föltételek alatt nem terjedhet. És én részemről nem hiszem, hogy az ily felelősség által azon alkotmányos garanciák, melyekkel az országnak bírnia kell, igen nagyon szaporíttatnának.

Egyet legalább tudok, és ez az, hogy azok, kik az 1848-i törvényeket alkották, nemcsak egy szép elvet akartak kimondani, nemcsak a parlamentális kormánynak nevét, hanem annak lényegét és valóságát akarták behozni törvényeink közé, és soha sem gondolták, hogy még idők jöhetnek, midőn a parlamentális kormánynak jogkörét indítványozza valaki megszoríttatni annyira, hogy ezáltal az úgynevezett parlamentális kormány a helytartótanács tökéletes képmásává válnék: mert, miután minden testületnek és egyesnek, legyen az kormány vagy más, felelősségének köre hatalmának körétől függ: azon arányban, melyben hatalmának köre megszoríttatik, megszoríttatik felelőssége is: úgy, hogy azon pillanatban, melyben ezen irány, melyet némelyek követnek, tökéletesen elérné célját, azon pillanatban, melyben a régi megye restituálva lesz, a kormányban restituálva lesz a régi helytartótanács és kancellária, melyet, hogy megmutassuk, mennyire haladunk a korral, és hogy szabadelvű lelkiismeretünket megnyugtassuk: nevezhetünk parlamentális kormánynak; de mely azért egy parlamentális kormánynak jogait nem gyakorolhatja, és így nem teljesítheti kötelességeit sem.

Egyébiránt ez magában véve még nem bizonyít semmit.

Azt mondám, hogy a két rendszer, a municipális és a parlamentális rendszer igen jól megférnek egy országban, és hogy, ha bizonyos tárgyakra nézve a parlamentalizmusban keressük is az alkotmányos biztosítékot, másokra nézve azt a municipális rendszerben kereshetjük. A kérdés csak az: hogy, miután a két különböző garancia egy ponton nem létezhetik, a kettő között melyikben találunk erősebb biztosítékot? és én megengedem, hogy lehetnek, kik e tekintetben más nézetben vannak, mint én.

Megvallom, nem hittem, hogy 1848 után valaha azon helyzetbe jussak, hogy magyar törvényhozás előtt még egyszer a parlamentális kormányrendszer védelmére szót kelljen emelnem; annyira nem voltam erre előkészülve, hogy én azt most sem teszem; hanem t. képviselőtársunkat, Mocsonyi Sándor urat, és azokat, kik a parlamentális kormányformára nézve előadott nézeteit helyeslik, könyvek helyett egyes tényekre figyelmeztetem. Először azon tényre, hogy ha a törvényhozás befolyása a kormányra a felelősség joga által csakugyan oly csekély volna, mint azt többen vélik és állították: akkor a parlamentális kormányok soha nem szorulnának penziókra: mert hiszen ezen teória szerint, hogy mivel a kormány a többségből indul ki; a többség mindig egyetért a kormánnyal, és valamint a kormány a többséget támogatja, úgy ez viszont támogatja a kormányt: - a parlamentalizmus rendszere mellett a kormányváltozásoknak soha, vagy legalább ritkán kellene előfordulniuk. Ez az egyik megjegyzésem; pedig úgy tudom, nem a parlamentális kormányhivatalok azok, melyekben az egyes individuumok megőszülni szoktak - hacsak az őszüléssel nemigen sietnek.

A második tény az, hogy ha - mint ezt az éppen most a terembe jövő t. képviselőtársam mondá - a parlamentális kormány a szabadságnak semmi biztosítékot nem nyújt, véghetetlenül csodálatos, hogy Európában az alkotmányos szabadság, de nemcsak ez és ennek formája, hanem az individuális szabadság, a vallásszabadság, egyátalában a szabadságnak minden neme sehol nincs biztosítva: csak ott, hol azon kormányforma létezik, mely - azon t. képviselő úr szerint - az abszolutizmusnak legerősebb neme, és mely a szabadságnak semmi garanciákat nem nyújt.

Egyébiránt ezeket csak mellékesen mondottam. Lehetnek különböző nézetek a parlamentális rendszerről is, és én teljesen jogosultnak ismerem el azon nézetet is, hogy a garancia, melyet a municipális rendszer nyújt, erősebb biztosíték, mint az, melyet a parlamentális kormány nyújt. Tudom, hogy ezen nézetben sokan osztoznak, s ennek oka azon természetes rokonszenvben kereshető, mellyel minden jobb érzésű ember minden oly intézmény iránt viseltetik, mely a szabadságnak csak színét viseli magán; csak egyet jegyzek meg, s ez az: hogy bármennyire lelkesüljünk a megyei intézmény mellett, kettőt nem szabad elfelednünk. Ezek elseje az, hogy az egyes municípium más célokat tűzhet ki magának, más irányban működhetik, mint az ország; a második az, hogy, ott, ahol valóban parlamentális kormány létezik, azon hatalomnak megszorítása, melyet a kormány az egyes törvényhatóságok fölött gyakorol, tulajdonképpen semmi más, mint megszorítása azon hatalomnak, melyet a törvényhozás, mely az egész országot képviseli, gyakorol az egyes törvényhatóságok, azaz az ország egyes részei fölött, és az - nem fogja senki tagadni -, hogy ily megszorítás nem mindig csak a szabadság érdekében történik.

Nem akarok példákat felhozni, melyek valakit sérthetnének; s azért minél távolabb keresem azokat. T. képviselőtársaink ismerik azon ellentállást, amellyel Amerika déli tartományaiban éveken át a kongresszusnak mindazon határozatai találkoztak, amelyek a rabszolgák sorsának enyhítésére céloztak; emlékeztetem azokra, mik több év előtt egy másik szabad országban - a Svájcban - a Sonderbund küzdelmek alkalmával történtek. És kérdem t. képviselőtársaimat: vajon nem történhetnek-e ehhez hasonlók nálunk is? vajon nem történhetik-e meg itt is, hogy egy egyes törvényhatóság azon irányt, melyet az országgyűlés követ, felette demokratikusnak fogja találni, hogy egy másik törvényhatóságnak többsége azon törvények által, melyeket mi a vallás egyenlősége és szabadságának biztosítására alkottunk, magát a maga lelkiismeretében sértve fogja érezni.

Nem történhetik-e az, hogy hasonló nézetek jutnak érvényre az egyes törvényhatóságokban a nemzetiségi kérdésre nézve? És ha ilyenkor a kormánynak semmi eszköze nincs; ha nem áll hatalmában, hogy rendeleteit, melyeknek mindegyikéről a törvényhozásnak számolnia kell, végrehajtsa? miben találjuk akkor annak biztosítékát, hogy azon törvények, melyeket itt alkotunk, bármily szépek legyenek azok, végre fognak hajtatni? hol találja az egyes biztosítékát, hogy azon szabadság, melyet neki az ország törvényei adtak, és mely nem lehet különböző e határok közt - akár délre, akár északra tegye át lakhelyét -, az egyes megyékben respektáltatni fog, még azon esetben is, ha azon törvényhatóság többsége, melyben él, a törvényt nem helyeslené, mely neki a jogokat adta? A szabadság nevében követeltetik az egyes törvényhatóságok függetlensége.

Én részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy mindaz, ami korunkban szép, egész haladásunk, civilizációnk, humanizmusunk, minden tisztán és kizárólag a szabadság következménye.

Tökéletesen osztozom egyik képviselőtársunknak - nem emlékszem melyiknek - azon nyilatkozatában, hogy valóban szomorú dolog volna az, ha azon pillanatban, midőn Európa minden népe a szabadság felé törekszik, éppen mi, magyarok, a szabadság terén visszalépéseket tennénk. Tökéletesen osztozom e nézetében, csak egyre figyelmeztetem a t. képviselő urat, és ez az, hogy a szabadság, melyért korunk lelkesül, a szabadság, melynek mindezen nagy eredményeket köszönjük, nem az, melyért a középkor és egész a 18-ik század kezdetéig a népek küzdöttek, és mely abban állott, hogy egyesek külön kiváltsággal bírtak, melyeket szabadságnak neveztek; midőn a céh azt, hogy másokat a munkától eltilthasson, szabadságnak nevezte; úgy egyes város azt, hogy más város lakóit piacáról kitilthassa, mint legbecsesebb szabadságát védelmezi. Nem ezen szabadságnak köszönjük a haladást: hanem köszönhetjük azon szabadságnak, mely az egyenlőséggel párosul, és attól elválaszthatatlan; köszönjük azon szabadságnak, melynek nincs plurálisa, mert az nem lehet különböző, hanem csak egy, a haza minden polgárára nézve.

És ha elismerem is, hogy a többes számban vett szabadságoknak több védbástyára van szükségük, és hogy ezen szabadságokat a törvényhatóságok és municipiumok csakugyan jobban védelmezhetik: meg vagyok győződve arról is, hogy azon egy szabadságnak, melyért korunk lelkesül, más védelme nincs, mint egy: a népképviselet alapjára fektetett törvényhozás.

A törvényhozás, mely minden egyes érdek felett áll, mely minden egyes polgárt, legyen az a legszegényebb, biztosít, hogyha oly helyen akar is letelepedni, hol a többség vele vallás, nemzetiség vagy bármely tekintetben ellenkező nézetben van, jogai tiszteltetni fognak: amire senki nem számíthatna, ha az egyes törvényhatóságoknak oly függetlenség adatnék, mint Debrecen város t. képviselője határozati javaslatában indítványozott.

Igen sajnálom, hogy ámbár kifárasztottam a t. Ház türelmét, a kérdés egy részéről, éppen arról, melyet t. barátom, Komárom városának t. képviselője különösen kiemelt, még szólnom kell: és ez az, hogy a megyék, ha ezen törvényjavaslat elfogadtatnék, az alkotmány garanciái többé nem lehetnének, hogy az egész törvényjavaslat tulajdonképp semmi más, mint a kormánynak a centralizáció mellékes behozatalára tett kísérlete, mely a megyéket bizonyos tekintetben megsemmisíti, s így megsemmisíti azt, mi Magyarország alkotmányának századokon át védőbástyáját képezte, és amihez valamennyien a legnagyobb kegyelettel ragaszkodunk.

Bocsánatot kell kérnem, mert oly valamit fogok mondani, amire nézve hiszem, hogy sokan nem fognak velem egyetérteni; de részemről meg vagyok győződve, hogy megyei rendszerünk egész alkotmányos kifejlődésünkre nagy és elhatározó befolyással volt; azon állítást azonban, hogy megyéink képezték alkotmányunknak legfontosabb garanciáját, sőt, hogy alkotmányunk fennmaradása a megyei rendszernek köszönhető: nem fogadhatom el.

Miután a megye a maga természeténél fogva konzervatív intézmény, igen természetes, hogy megyéink alkotmányunk azon romjainak fenntartására, melyek a múltból megmaradtak, igen célszerű intézmény volt, s e tekintetben nagy köszönetet is érdemel. De azt állítani, hogy megyéink képezték bármikor alkotmányunk egyetlen, sőt csak legfőbb garanciáját is, meggyőződésem szerint ellentétben áll az institúció természetével; másodszor ellentétben áll a történelemmel. Az institúció természetével azért, mivel egy oly intézmény, mely kizárólag egy kiváltságolt osztály körére szorítkozik, sohasem eszközölheti a haza fenntartását, ami mindig csak az egész nemzetnek lehet ténye. Ami pedig a történelmet illeti, figyelmeztetem t. képviselőtársaimat, hogy éppen azon korszakokban, melyekben alkotmányunk a legnagyobb megtámadtatásoknak volt kitéve, és amelyek alatt alkotmányunk fenntartását a nemzet erélyének köszönhetjük - a Bocskay, Bethlen és Rákóczi korszakokban és az utolsó tizennyolc év leforgása alatt is - az alkotmány fenntartására a megyék a lehető legkevesebb befolyással voltak.

Alkotmányunk fenntartását köszönjük nem a megyének vagy egyes institúciónak, hanem köszönjük azt nemzetünk szellemének. Köszönjük azon lelkesedésének, mely a magyar nemzetet áthatotta, és bírta arra, hogy minden veszéllyel szembeszálljon. Köszönjük azon kedélytulajdonnak, mely a magyar nemzetben szinte különcség, annyira nem található fel más nemzetekben, s melynél fogva a magyar embernek patriotizmusa nincs - mint más patriotizmus - bizonyos helyiséghez, bizonyos hegylánchoz, folyóhoz vagy rónasághoz kötve; hanem a nemzet eszméjében központosul, és alig találunk Európában egy országot, melyben az úgynevezett falutorony-patriotizmus kevésbé volna kifejlődve, mint nálunk, hol a nép legalsóbb rétegeiben is azon valódi patriotizmussal találkozunk, mely egy nagy eszmének: a haza eszméjének tiszta fölfogásából ered.

Engedjék meg t. képviselőtársaink, de ezen irány, melynek létezését senki, ki e népet ismeri, tagadni nem fogja, nemcsak hogy nem municipális irány, hanem annak valóságos ellentéte: a patriotizmus, mely nem a hazának egyes részeiért, de csak a hazáért lelkesül.

Azonban, amint mondám, nem tagadom azon rendkívüli befolyást, melyet a megye alkotmányunk fenntartására gyakorolt: megyei rendszerünk fönntartotta a szabadságnak formáit a közigazgatás alsóbb rétegeiben; megyei rendszerünk gyűlései által a szabad szónak tért nyitott, és így az eszméknek kifejlesztését előmozdította; végre megyei rendszerünk nemzetünk egy bizonyos osztályában, mely azonban - istennek hála - elég nagy volt, fönntartotta és fejlesztette a politikai élethez való ragaszkodást, és így kétségkívül az, hogy a hazában akkor is, mikor szabadsajtó még nem létezett, a szabad gondolatnak hatalma soha nem szűnt meg; az, hogy a hazában mindig bizonyos éspedig nagyszámú osztály létezett, mely az alkotmányosságot értette, érezte és gyakorolta, és végre az, hogy mi attól - ami minden despotiának alapját képezi - a mindenre kiterjedő bürokrácia befolyásától megoltalmaztattunk: a megyei rendszernek köszönhető. És ennyiben a megyei rendszer kétségen kívül nagy és hathatós befolyást gyakorolt egész kifejlődésünkre.

Csak egyet kérdek: azt, vajon azok által, mik a törvényjavaslatban foglaltatnak, a megyei rendszer ezen befolyásától megfosztatik-e? Teljes meggyőződésem szerint nem.

Nem akarom újra felolvasni a 43. §-t, melyben a megye bizottmány-ülésének teendői soroltatnak el: de meg fogja nekem vallani akárki, aki ezen törvénycikket végigolvassa, hogy, ha a megye mindezen jogokat és kötelességeket, melyek ott el soroltatnak, csakugyan gyakorolja; valóban senki megyei intézetünket olyannak mondani nem fogja, mely minden fontosságától megfosztatott.

És én megvallom, igen bámulok, hogy tisztelt barátom, Komárom város képviselője éppen ezen törvényjavaslat alkalmával vádolja a kormányt azzal, hogy a centralizációt akarja behozni. Kérdem: azért-e, mert a megye adminisztrációjának élén főispán áll, aki a kormány által kineveztetik? ami Hollandban és Belgiumban szintén úgy létezik; vagy azért-e, hogy a megyének bizonyos határozatai a kormány helybenhagyása nélkül nem hajtathatnak végre? Méltóztassék a belga törvényeket megnézni, amelyekre éppen Komárom város képviselője hivatkozott, e rendelkezést ott is meg fogja találni. Vagy azért veszélyezteti a szabadságot, mert a bizottmányokba bizonyos kategóriák szerint, az úgynevezett virilis szavazatok behozatalát indítványozá? és hogy ezen rendszer nem úgy alkalmaztatik, mint Angliában, hol, mint tisztelt barátom igen helyesen jegyezte, a királynő a békebírákat a kancellár ajánlatára azoknak sorából nevezi ki, kiknek száz font jövedelmük van? Talán abban fekszik a kormánynak szabadságellenes tendenciája, hogy ezen tagok nálunk nem a miniszter indítványára a felség által neveztetnek ki, hanem, hogy mindenki, aki a saját szorgalma által bizonyos vagyont szerzett, akárminő osztályhoz tartozzék is, azoknak sorába lép, kiket a törvény a virilis szavazattal felruház? - vagy tán abban fekszik a kormány reakcionárius szándéka, hogy e törvény után a községi rendszert akarja tárgyaltatni? mert hiszen, mint tisztelt barátom, Komárom város képviselője mondá: „óvatosan kell fogadni mindazon törekvéseket, amelyek a községi autonómiát a megyék autonómiájának rovására mértéken túl hangsúlyoznák, mert e törekvések alatt nemegyszer az abszolutizmus reakciója rejlik.” Tehát azért vádolható a kormány szabadságellenes tendenciákkal, mert a községeknek életet akar adni? - nem kizárólag csak a községeknek, hanem ezeknek is a megyékkel együtt -; mert azt kívánja, hogy az önkormányzati elv ne csak a megyékben, hanem hogy mindazon körökben alkalmaztassék, melyek arra képesek, és úgy mindazon községekre is, melyek a civilizáció azon fokára emelkedtek, hogy az autonóm jogokat gyakorolhassák; vagy végre azáltal bizonyítja be t. barátom a kormánynak veszélyes törekvését, mert a kormány felelősségével nem az egyes megyékkel, hanem az összes országgal akar szembeállani? Hiszen éppen tisztelt barátom hivatkozott azon régi mondára, mely szerint egyes pálcikák igen könnyen eltörhetők, hanem együttvéve eltörhetetlenekké válnak! Én legalább nem látom át, hogy ezen igen jó, bár régi hasonlat valamit vesztene bizonyító erejéből, ha azt nemcsak a községekre és a megyére, hanem a megyékre s az országra alkalmazzuk. Azon kormánynak, mely felelősségével nem az

egyes megyékkel akar szembeállani, hanem az egész ország képviselőivel, bizonyosan nem lehetnek oly céljai, melyeket titkolnia kellene, és aki a szabadságot alá akarja ásni, e szándéka valósítására bizonyosan más eszközöket fog keresni magának, mint aminők e t. Házban feltalálhatók.

S így tehát e tekintetben is meg vagyok győződve arról, hogy a második ellenvetés, mely e törvényjavaslatra vonatkozólag tétetett, szintén nem áll.

Csak még néhány észrevételt méltóztassék engedni t. Ház. Többek által felemlíttetett az, hogy a kormány, midőn ezen törvényjavaslatot szerkesztette, főképpen a választásokra gondolt; hogy biztosítani akarja magának a többséget; meg akarja örökíteni hatalmát.

Vannak bizonyos vádak, melyekre én nem válaszolok, és ezek közé tartozik az is, ha valaki azon váddal lép fel ellenem, hogy bármily érdek arra bírhatna, hogy a hazának jogával, hogy a szabadsággal bűnös játékot űzzek, és pillanati többség megszerzéséért kockáztassam az ország jövőjét.

Én részemről nem fogom e térre követni t. képviselőtársaimat. Teljes meggyőződésem az, hogy azon álláspontnál, melyet elfoglalnak, semmi más, mint a hazának jövője önök előtt nem lebeg; hogy semmi más melléktekintetet nem követnek, és tisztán s egyedül meggyőződésük szerint járnak el. De engedjék meg t. képviselőtársaim, hogy egy történelmi tényre vezessem figyelmüket.

Mindenki közülünk ismeri azon körülményeket, melyek között Lengyelországnak szabadsága elveszett. Előttünk mint szomszédok előtt ismeretes azon kor története, midőn 1776-ban a lengyel törvényhozás saját alkotmánya módosítását hozta indítványba. Nem hiszik-e t. barátaim, hogy azok, kik akkor a liberum veto és a confoederationalis jog mellett felszólaltak, a legtisztább meggyőződésből indultak ki?

Mindezen férfiaknak későbbi élete, a vér, melyet hazájukért kiontottak, bebizonyította teljes jóhiszeműségöket! A liberum veto és a szabad confoederationalis jog régi garanciája volt a lengyel alkotmánynak, mely a lengyel nemzetnek több ízben nagy szolgálatokat tett, és melyek fontosságáról századokon át minden lengyel meg volt győződve. A férfiak, kik ez institúciót védelmezték, hivatkozhattak a múltra, és mindarra, mit az alkotmányos garanciák e neme Lengyelországnak századokon át használt, tévedést követtek el. Igaz, hogy e tévedés nagy volt, mert tapasztalván azt, hogy a varsói orosz és porosz követ a liberum veto és a szabad confoederationalis jog mellett nyilatkozik, és hogy Lengyelország minden ellensége e jog fenntartását óhajtotta, ez őket figyelmessé tehette volna. De tévedés volt, amit elkövettek, és nem más; azon tévedés, hogy egy alkotmánynak garanciái lehetnek mindaddig, míg maga az alkotmány, az ország egysége biztosítva nincs.

És vajon nem hiszik-e t. képviselőtársaim, hogy mindazon szenvedések között, melyeken e férfiak később keresztülmentek, éppen az öntudat, hogy e tévedést elkövették, képezte-e azon férfiak kínjainak legkeserűbb részét?

És most engedje meg Debrecen város képviselője, hogy azon szavakat, miket ő a többséghez intézett, intézhessem azokhoz, kik az ő határozati javaslatát pártolják; sem helyesebben, sem szebben azt, mit érzek, nem fejezhetném ki: „kérem önöket, méltóztassanak jól megfontolni a dolgot, mielőtt e törvényjavaslatról ítélnek! gondolják meg t. képviselőtársaim azt, mert késő lesz a panasz akkor, ha az elvetett mag fel fog csírázni, és együtt fogjuk keresni, de az önmagunk által alkotott törvények miatt nem fogjuk lelni azon alkotmányos eszközöket, melyekkel az ország sorsán segíthetnénk! szomorú lesz mindnyájunk sorsa, de önöket az önvád is fogja terhelni!”

Elfogadom a törvényjavaslatot.

1870

A MEGYÉK KÖZIGAZGATÁSÁNAK INTÉZÉSÉRŐL

Én tisztán objektíve fogok a tárgyhoz szólani, és csak egyet jegyzek meg előttem szólott t. képviselőtársamnak: hogy ami a kormánynak azon vágyát illeti, hogy el akarná felejteni a múltat, ezen föltevést én visszautasítom. Múltamban nincs semmi, aminek elfeledését én kívánnám, múltamban nincs semmi, mi jelenemmel összeütközésben állana, és ami valaha összeütközésbe jönne.

És éppen azért, hogy itt is bebizonyítsam, hogy egyátalában nemcsak felejteni nem akarom múltamat, sőt igen örvendek, ha t. hontársaim arra visszaemlékezni kegyeskednek, t. barátom, Debrecen városának igen t. képviselőjének minapi előadására térek vissza. Nem térnék arra vissza, ha az csak személyes volna, de visszatérek azért, mert az ezen üggyel legszorosabb összeköttetésben áll.

T. barátom hivatkozott azokra, amiket én *A XIX. század uralkodó eszméi* című munkám első kötetében az általános szavazati jog mellett fölhoztam. Igen természetesnek fogja találni, hogy minden íróban van egy bizonyos foka a hiúságnak. Véghetetlenül megörültem ezen megemlékezésnek, mert láttam, hogy az, amit huszonkét esztendővel ezelőtt írtam, mégsem hangzott el. De ezen örömem - fájdalom - igen rövid ideig tartott, mert tovább hallgatva t. barátomat, meggyőződtem arról, hogy ugyanezen könyv egypár lapját olvasta ugyan, de még azon egész fejezetet sem méltatta figyelmére, melyben ezen pár lap foglaltatik. Az első kötet 9-ik fejezete szól a választásokról mint a szabadságnak garanciájáról, és ott mindjárt a fejezet kezdetén ezeket mondám: „Ha a szabadság és egyenlőség csakugyan egyedül a választás és választhatás jogában állana, akkor igen következetes eljárás, egyrészről ezeknek bármily korlátozásában a szabadság és egyenlőség megbuktatását látni, és másrészről célirányos gyakorlatba vételében a rend elégséges biztosítékát találni. Hogy ezen nézet tévedésen alapszik, azt most be akarom bizonyítani.” És ennek következtében keresztülmegyek a fejezet alatt: az általános szavazási jogon, a cenzuson, a közvetett választási jogon és a közvetett választási jog gyakorlatán, és megmutatom - éspedig mint hiszem, meggyőzőleg -, hogy mindazon okoskodások, melyek ezen egyes rendszerek ellen és rendszerek mellett fölhozatnak, mindannyiak nem állanak tökéletesen fönn. Ez alkalomnál, valamint én megcáfoltam azon argumentumokat, amelyeket az általános szavazati jog ellenségei fölhoznak az általános szavazati jog ellen; úgy később megcáfoltam azon okoskodásokat is, melyek a cenzus ellenei által a cenzus ellen fölhozatnak. Így tehát, amit akkor állítottam, azzal, amit most teszek, egyáltalában ellentétben nincs; sőt azon meggyőződésem, amit akkor kifejeztem, ti. az, hogy a szavazati jognak bármikénti rendezése nem annyira principiális kérdés, mint a célirányosságnak kérdése, ami meggyőződésem volt húsz évvel ezelőtt, meggyőződésem most is e pillanatban, és az annyival inkább, miután t. képviselőtársaim a másik oldalon - nem szólok itt Hoffman képviselőtársamnak nézeteiről, ki ezen kérdést háromezer év előtt tanulmányozta, hanem szólok a jelen pillanatban létező viszonyokról -, nem fognak nekem t. képviselőtársaim mutatni sem Európában, sem Amerikában egyetlenegy államot sem, melyben a szavazati jog úgy rendeztetett volna el, ahogy az principialiter tökéletesen megállhat.

A szavazati jognál háromféle elvet képzelhetek magamnak. Első a vote universelle, legtágabb kiterjedésben; a második elv szerint szavazati joggal bírnak azok, kik képességgel bírnak szavazati jogot gyakorolni; a harmadik elv az, hogy azok bírnak legtöbb joggal, kik az állam fönntartására legtöbb áldozatot hoznak. Ezen három elv létezik e kérdésben. Ezen három elv között egyetlenegy sincs, mely bárhol a világon keresztülvitetett volna.

Ami a vote universelle-t illeti, nem akarom indítványozni, amit John Stuart Mill Angliában indítványozott, hanem csakugyan megengedi mindenki, hogy míg az emberi nemnek egyik

fele tökéletesen ki van zárva a szavazás jogából, addig abszolúte mint elvi kérdésről a vote universelle-ről szólni nem lehet. Ezt John Stuart Mill igen helyesen megjegyezte, kimutatván azon ellentéteket, melyekből származik, hogy pl. az asszonyi nem minden polgári jogokat és kötelességeket gyakorol, kivéve a politikaiakat. Ez elv tehát még e részben sincs abszolúte keresztülvive; kisebb kivételekről e tekintetben nem is szólok.

Ami a másodikat - ti. a képességet - illeti, annak definíciója oly nehéz, hogy azt meg sem kísértették, és utoljára is Plató ideált állítván föl, azt mondá, hogy egy ország boldog csak akkor lesz, ha bölcsek által kormányoztatik; hanem hogy csak bölcsek szavazzanak, ily állítás még sehol sem fordult elő.

A 3-ik elv az, hogy mindenki azon arányban gyakoroljon befolyást, amely arányban az ország terheihez járul. Ami azt illeti, nem ezen alapszik a census eszméje, mert ha erre volna alapítva, akkor utoljára nem azt kellene felállítani, hogy bizonyos cenzus mellett az egyének egy-egy szavazattal bírjanak, hanem azt, hogy aki pl. száz frtot fizet, 10 szavazattal bírjon, míg az, aki 10 frt fizet, egy szavazattal bírjon. Nincs tehát elfogadva egyetlenegy elv se tökéletesen. Mindenütt mint célirányossági kérdés tárgyaltatik a szavazási jog kérdése, vagyis inkább mint kettős kérdés, mint kombinálása az említett elveknek, mert a szavazati jog egyszersmind funkció is; jog az az egyes polgárra nézve, de funkció az államra nézve; mert az államnak csakugyan érdekében fekszik, hogy a szavazás olyanok által gyakoroltassék, kik azt célszerűen gyakorolni képesek.

Ez áll már az egyszerű szavazati jogra nézve is; még sokkal nagyobb mértékben áll ez egyébiránt - amit t. barátaim a túlsó oldalon szintén el fognak ismerni - akkor, mikor egy adminisztráló testületnek alakításáról van szó.

Az alkotmányosságnak bizonyosan mintaországa, legalább Európában, Anglia. Méltóztassék összehasonlítani a választók kvalifikációját a békebírák kvalifikációjával. A választók kvalifikációja ott mostan véghetetlenül kiterjesztett; a békebírákra nézve azonban maradt, azon békebírákra nézve, akik azon municipális jogokat gyakorolják, amelyeket itt Magyarországon a megyegyűlések fognak gyakorolni. Senki sem talál ebben ellentétet. Miért? Azért, mert már a megyei adminisztráció sokkal nagyobb mértékben állami funkció, mint az egyszerű választás. Itten tehát azokat, akikre ez a funkció bízatik, sokkal inkább meg kell választani, mint az egyszerű választókat.

Azt méltóztatnak többen mondani t. képviselőtársaim közül, hogy a kormány vagy pártunk ezen virilis szavazatokat úgy, mint principiális kérdést állította oda, mint oly valamit, amely reakcionálisabb, és ami azért nekünk jobban tetszik. Ebben, t. képviselőtársaim igen nagyon csalatkoznak, és én elő fogom adni, ámbár a lehetőségig röviden, azon okokat, amelyek engem például a virilis szavazatok célszerűségéről, sőt a szükségességéről meggyőztek. Én, t. Ház, a megyéknek három kvalitását ismerem: 1-ször azt, hogy a megye adminisztráló testület, 2-szor hogy alkotmányos garancia, s 3-szor, hogy egyike azon eszközöknek, amelyeket általános haladásunkban használnunk kell. Ez a három feladata van felfogásom szerint a megyének. Az első kérdés tehát az, hogy fognak hatni a virilis szavazatok az adminisztrációra, a megyére mint adminisztráló testületre; jó lesz-e azoknak hatása vagy rossz? Ez az első kérdés. Hogy pedig ez véghetetlenül fontos kérdés, a fölött kétségeskedni senki sem fog. Mert én legalább úgy vagyok meggyőződve, akár szeressük a megyét, akár ne szeressük, a megyének jövője tisztán attól fog függni: vajon képesek vagyunk-e a megyéket úgy organizálni, ahogy azok jól adminisztráljanak.

Mert arról legyünk meggyőződve, hogy bármennyire lángolnánk a megyékért, ha a megye úgy lesz szervezve, hogy a közigazgatás rossz lesz, a XIX. század második fele Európa ezen részében rossz igazgatást nem fog tűrni; akkor pedig el fog veszni a megye. Én tehát a kérdést igen fontosnak tartom.

Mi ad biztosságot arra nézve, hogy valamely testület jól adminisztráljon? Szükséges, hogy azon testületben bírjanak befolyással mindazok, kik a jó igazgatásra nézve igen érdeklettek, másodszor: hogy az adminisztráló testületben képviselve legyen minden érdek; harmadszor: hogy az igazgatás ne legyen kitéve szüntelen és periodikus hullámzásoknak azáltal, hogy az összes közigazgatás koronkint egyszerre egészen más irányt nyer. Ez a három a jó adminisztrációnak lényeges feltétele.

Ami az elsőt illeti, nem vonja senki kétségbe, hogy minden józan polgárnak érdekében van az, hogy jó legyen az igazgatás, akár választott tagja a testületnek, akár virilis jog útján jött be a bizottságba: az egyik félnek úgy érdekében van ez, mint a másiknak. Ez mindnyájára nézve tehát egyaránt áll, mert azt nem vonja kétségbe senki, hogy a jó igazgatás mindkettőnek érdekében áll; de ami a második tekintetet illeti, főképp, mai időben, midőn viszonyaink nem oly egyszerűek, mint valaha, ahol két-háromféle tárgyak kerültek a municípium elé, a mai időben kétségtelenül nagyon kívánatos és célszerű, hogy valamennyi érdek és minden osztály lehetőleg képviselve legyen.

Engedjen meg a t. Ház, én igen nagy tisztelője vagyok a választási jognak, de hogy oly korszakban, midőn a politikai mozgalmak hullámzata magasra emelkedik, mikor valóságos politikai mozgalom van, hogy akkor a választás biztos mód legyen arra, hogy oly érdekek, melyek a választók közt törpe minoritásban vannak, a bizottságba jussanak, úgy hiszem, ezt maguk t. képviselőtársaim sem fogják állítani.

Tegyük föl például, hogy a nemzetiségi kérdés erősen hullámzik, akkor oly megyében, hol egy nemzetiség van többségben, az egész választótestület egy nemzetiséghez tartozókból fog állani.

De jőjön például a vallási kérdés ismét előtérbe, lesznek oly megyék, hol a katolikusok fognak kizáratni, lesznek megyék, hol a protestánsok, és igen sok hely, ahol az izraeliták fognak kizáratni, és így van ez az egyes kérdésekre nézve. Én tehát azt merem állítani, hogy a virilis szavazat az, mely legtöbb biztosítékot nyújt arra, hogy azon testületekben mindenféle érdekek képviselve legyenek. És ezért ragaszkodom én is a virilis szavazathoz.

De jön harmadik szempont, ti. az, hogy a képviselőtestületben, mint adminisztráció testületben - mert hiszen a megye adminisztrál - bizonyos kontinuitás, bizonyos következetesség legyen. És itt hivatkozom Nyáry tisztelt képviselőtársamra és azokra, kik még azon időből valók, midőn a régi megyei élet egészen pompájában és dicsőségében létezett. És kérdem: minek köszönhettük mi azt, mit a megyében bámultunk? minek köszönhetjük, hogy a megyék aránylag jól adminisztráltak, hogy a megyék az alkotmánynak valóságos bástyái voltak? Köszönhetjük az úgynevezett régi táblabíráknak, köszönjük azon férfiaknak, kik mint fiatal emberek jöttek a megyébe, és nyolcvanéves korukig ott lévén, annak múltját úgy ismerték, mint saját történetüket, minek következése az volt, hogy az egyes megyékben a lehető legnagyobb konzekvenciát tapasztaltuk 30-40 éven át. Azon megye, mely haladó párti volt, az is maradt, a másik éppoly konzekvenciával más irányban működött. S e kontinuitás volt az, ami a megyét oly valamivé tette, amire számolni lehetett, és ebben feküdt a megyei institúció legnagyobb haszna. Most például erős politikai mozgalom van a hazában, mely hogy mennyire felindult, következtetem abból, hogy még Szontagh képviselőtársam is ily hangon szólt. Mármost kérdem én, ily politikailag fölgerjedett korszakban hiszi-e t. képviselőtársam, hogy ha egy bizonyos száma a szavazatoknak a választmányban nem lesz olyan, amely megmarad, ezen megyék nem fognak-e három évről három évre oly tökéletesen megváltozni, miszerint azokban nem lesz egy individuum, ki az előbbi adminisztráció ügyeiből valamit ismerne? mert egyik alkalommal mi, akik most többségben vagyunk, kitesszük azt, aki nekünk nem tetszik, más alkalommal önök ugyanazt visszateszik; minek az lesz következése, hogy a megyei adminisztrációkban soha következetesség nem lesz, és hogy a megyék éppen

azt vesztik el, mi nekik az előbbi időkben legnagyobb tulajdonukat képezte, s mi a megyéket olyanokká tette, hogy őket a legnagyobb tiszteletben kelle tartanunk.

Így állván a dolgok, meg vagyok győződve, hogy a virilis szavazatok behozatala nemcsak nem káros az adminisztráció célszerűségére nézve, hanem föltétele annak, hogy a megyék jól adminisztráltassanak. Áttérek a megyére mint az alkotmány garanciájára. Mert én részemről hiszem, hogy a megyék, mint olyan testületek, melyek organizációjuknál fogva az adminisztrációt nem bürokratikus úton, hanem választótestületek által végeztetik, csakugyan valóságos és nagy garanciáját képezik az alkotmánynak, úgyhogy én a megyét mint az alkotmány garanciáját is fenn akarom tartani.

De kérdem, mitől függ az, hogy a megye az alkotmány garanciája legyen? s mitől függ, hogy felírási jogát célszerűen gyakorolhassa, és hogy mindenfelé őrködhessék? Attól, hogy független emberek legyenek a megyében. A függetlenség alapszik azon testületnek függetlenségén, mely a megyei municipiumot, a megyei testületet képezi; oly függetlenségén, hogy az illetők függetlenek legyenek fölülről, és függetlenek legyenek alulról. Már arra nézve minapi alkalommal mélyen tisztelt barátom, Komárom város képviselője azt mondta: hogy ha a kormány olyan volna, miszerint benne elég - nem tudom, mit tehetne fel, hogy igazságosan választana minden pártnak embereiből, nem ellenezné, nem tartana az angol rendszernek kancellár általi békebírói kineveztetési rendszer elfogadásában oly nagy veszedelmet.

Én ezzel nem vagyok egy véleményben. Olyan országban, mint Anglia, hol a közvélemény századokon át nőve, erősödve, végre óriássá vált, ott az, hogy a kancellár előterjesztésére neveztetnek ki a békebírák, magában véve nem káros; ott a közvéleménynek hatalma oly erős, hogy ezen joga a kormánynak tökéletesen veszélytelen, és ezért az angol municipális rendszert semmi jó oldalától nem fosztja meg. Más országokban én ezen jogot nem fogadnám el semmi föltétel alatt. Én oly szavazatokat, melyek a kormány által kineveztetnek, s melyek az által a kormánytól bizonyos függőségbe jönnek, nem tartanám célszerűnek semmi föltétel alatt. De kérem, vajon a virilis szavazatoknál, amelyek nem a kormánynak kinevezése által, hanem a legnagyobb adófizetőkből kerülnek a megyeterembe, vajon van-e ennél függetlenebb elem? Méltóztassanak átnézni listáját, statisztikáját ezen virilis szavazatoknak; ha nem csalódom, Schwarcz Gyula képviselőtársam dolgozott ki ily listát; méltóztassanak megnézni, kik azok, akik a virilis jog következtében a megye termébe fognak lépni?

Hallom sokszor ezen kitételeket: arisztokrácia, plutokrácia. Hiszem, hogy egy megyében 6, 8, 10, 15 nagy úr előfordulhat: azt megengedem; hanem plutokráciáról szólni akkor, midőn 100 és legtöbb helyen 240 vagy 250 frt. adóról van szó, nem lehet. Ez azon elem, mely teljes meggyőződésem szerint nemcsak Magyarországban, de mindenütt a világon a legfüggetlenebb: ti. a középosztálynak minden neme; mert nemcsak a földadóra vonatkozik ez - mert ha ez volna, akkor csak egy neme lépne be a középosztálynak -, hanem általában véve semmi más, mint egy a középosztálynak külön adott előjog ez, hogy úgy mondjam, és biztosítása annak, hogy hazánkban a középosztályok a megyékben mindig tetemes befolyást fognak gyakorolni, ami a választás által soha biztosítva nincs. Mert hiszen bizonyos őszinteséggel kell szólanunk, oly választás a világon nincs, amelynek következtében nem történhetnék és nem történnék igen sokszor, hogy egész osztályok kizáratnának, és ezen osztályok éppen közönségesen a középosztályok.

Ha tehát a kormány a törvényjavaslat által legalább lehetőségét akarta volna részére rezerválni annak, hogy a megye felett uralkodjék: ne méltóztassék bennünk csak rosszakaratot föltenni, hanem egy kis belátást is. A kormány ezen esetben semmi feltétel alatt nem tette volna a törvényjavaslatba a virilis szavazatokat így szerkesztve: mert a szavazatoknak minden neme közül ez az egyetlen az, mely a kormányi befolyás határain kívül áll, nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon.

Ismétlem, az én teljes meggyőződésem szerint, kormányok - amire akárhány példát lehetne a külföldről felhozni - szerezhetnek maguknak nagy többséget az általános szavazat, a suffrage universelle által: de oly kormány nem létezik a világon, mely a középosztályokat meg bírná vesztegetni. Ez tehát azon 2-ik tétel bizonyítására, hogy ti. teljes meggyőződésem szerint a viril szavazat a megyék alkotmányos garanciájának javítása, mert biztosításul szolgál arra nézve, hogy ezen testületnek legalább fele mindig független emberekből fog állani.

Átmegyek a 3-ik állításra, azaz arra, hogy ezen törvényjavaslatnak 20. §-a ellentétben áll az 1848-i törvényekkel, és sérti a demokrácia érdekeit. Meglehet, hogy nem ezen szavakkal méltóztatott mondani, hanem azt hiszem, ez az értelme. Én részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy azon törvénynek, amely csakugyan sérti a demokrácia érdekeit, és amely a demokrácia jogszerű követeléseivel ellentétben áll, a mai időben hosszú jövőt nem jósolhatni. A kérdés csak az: vajon állanak-e azon ellenvetések, melyek ezen szín alatt a törvényjavaslat ellenében felhozatnak? Bocsánatot kérek, de vissza kell mennem az egyes dolgokra, mik e tekintetben az általános tárgyalás alatt felhozattak.

Az mondatott a többi közt, hogy utoljára egy új osztály állíttatik föl, és ennek következtében ismét osztály osztállyal áll szemben, s ahelyett, hogy a béke állapíttatnék meg az egyesek közt, még inkább új zavarok fognak felidéztetni, T. Ház, az „osztály”-ról különböző fogalmaink lehetnek, és így kétséget nem szenved, hogy például azon időben, midőn csak a nemesség gyakorolhatott jogokat, csakugyan az osztályoknak uralma létezett; de kérem, azon ember, ki például 200 frt. adót fizet, és így virilis szavazat útján bejön a delegációba vagy nem delegációba, hanem ezen testületbe - hiszen utoljára ez is, az is delegált testület -, kérdem, vajon azon ember, mert egy frttal több adót fizet, más osztályú-e, mint az, ki 199 frt. adót fizet? vajon nem ugyanazon érdekeket fogja-e a maga virilis szavazatával védelmezni, melyek egyszersmind azoknak érdekei, kik vele együtt ugyanazon egy életmódot követik? Hiszen végre nem azon 200 frt. szerint osztályoztatunk, hanem osztályoztatunk azon foglalatosság szerint, melyet gyakorlunk. Például egy 1000 holdat bíró földbirtokos - ki pl. 1000 frt. adót fizet - kétségkívül ugyanegy osztályba tartozik azon földbirtokossal, aki 100 frt. adót fizet; de bizonyosan nem tartozik azon osztályba, mely ugyanannyit, azaz 1000 frtot fizet, de nem földbirtokos. Itt tehát osztályokról szó abszolúte nem lehet. Itt csak arról lehet szó, hogy minden különböző osztály közül a legtöbb adót fizetők vegyenek részt bizonyosan a megye tanácskozásaiban, hogy ne legyen senki és semmi életmód, amely tökéletesen ki lenne zárva.

A választás mellett, én előre mondom, nincs oly megye Magyarországon, hol egyes osztályok nem lesznek kizárva. Egyikben az egyik, másikban a másik, egyikben ki fog záratni a földbirtokos osztály, másikban az árendások; mindenütt ki fognak zárni valakit. A virilis szavazat mellett, melyre a legtöbb adó adja a jogot, minden egyes osztály reprezentálva lesz. Mármost kérdem: mi fekszik inkább a demokráciának érdekében? az-e, hogy senki ne vegyen részt másképp, mint választás útján? vagy az, hogy minden egyes osztály abban képviseletét bírja? Kétségkívül a második. S ennélfogva az ily virilis szavazat a demokrácia elveivel ellentétben nem áll, annál kevésbé, miután a másik fele ezen testületnek úgyis választás útján jön be, s ennek következtében minden, ami a demokratikus elvekkel ellentétben állana, az ily testületekben ellenzésre fog találni. Tehát itt az aggályban, hogy a demokratikus elvekkel ellentétbe jövünk, nem osztozom.

Igen veszélyesnek találom pedig, ha valaki azt hiszi, hogy a demokrácia érdekében fekszik azt vitatni, hogy mindazok, kik egy bizonyos jóléten túl emelkedve, bizonyos mennyiségű adót fizetnek, a demokráciának nem tagjai többé, hogy azok már arisztokraták. Mihelyt az állíttatik, hogy a legtöbb adót fizetőknek adott jog a demokrácia érdekével ellentétben áll, azon pillanatban felállíttatik azon elv, hogy a legtöbb adót fizetőknek érdeke ellentétben áll a demokrácia elveivel. A demokrácia elveivel pedig nem az áll ellentétben, hanem az, hogyha a

demokráciának oly definíciót adnánk, amely szerint a legvagyonosabb és legműveltebb osztályok a demokrácia körétől elválasztatnak. A demokrácia oly növény, melynek gyökerei elterjednek a föld mély rétegeibe; de amely, ha egészséges és fejlődik, mindig emelkedik is. A demokrácia jelleme a munka, és aki azokat, kik munka által maguknak vagyont szereztek, a demokrácia köréből ki akarja zárni, ez a demokráciát természetes jellegétől fosztja meg.

1870